ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ

ସାମାଜିକ - ସାଂସ୍କୃତିକ ଭିତ୍ତିଭୂମି

ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ

ସାମାଜିକ - ସାଂସ୍କୃତିକ ଭିତ୍ତିଭୂମି

ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ : ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଭିତ୍ତିଭୂମି
ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

© ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ :
ଓଁ ଅଭିଜ୍ଞାନ ସାହୁ
ଶବ୍ଦଲୋକ
ରାଣୀହାଟ, କଟକ-୭୫୩୦୦୧

ମୁଦ୍ରଣ :
ପ୍ରଜ୍ଞା ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ
ଖାନନଗର, କଟକ-୧୨

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ : ଅଗଷ୍ଟ ୧୯୯୩

ମୂଲ୍ୟ : ଟ. ୩୫.୦୦

ORIYA SAHITYARA ITIHAS
Samajika Sanskrutika Bhittibhumi
(Social and Cultural History of Oriya Literature)

Author :
Chittaranjan Das

Published by Om Abhijnan Sahoo for
Sabda Loka, Ranihat,
Cuttack-753001 (India)
and *Printed at* Prajna Printers,
Khannagar, Cuttack-753012

1st Edition : August, 1993

Price : Rs. 35.00

ISBN 81-86071-01-6
Sub : Literature, Social History, Sociology

ମୁଖବନ୍ଧ

ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ନିଜର ଭାଷା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ସାହିତ୍ୟ । ଏହାକୁ ଜାଣିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କେବଳ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ତାହା ସହିତ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିବା ପାଇଁ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିଏ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିବା ଛାତ୍ରର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗେ । ପରୀକ୍ଷାର ଘାଟି ପାରହେବା ପାଇଁ ତାହା ଛାତ୍ରକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ପରୀକ୍ଷା ସରିଗଲେ ଆଉ ତାହାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, କେବଳ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପଡ଼ି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ତାହାକୁ ପଢ଼ନ୍ତି, ଚଟାପଟ କାମ ସାରଦେବାକୁ ସେମାନେ ତାକୁ ପଢ଼ନ୍ତି ।

ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକଟିଏ ଲେଖିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ଅଧିକ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରିବା । ସାହିତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟର ସହଚର ଲେଖି ଆମ ଶିକ୍ଷାର ବର୍ତ୍ତମାନ ବଜାରରେ ଅଧିକ ଅର୍ଥ ମିଳେ । ସାହିତ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ସହଚରଟିଏ ଅଧିକ ସହଜରେ ଲେଖିହୁଏ । ସମ୍ଭବତଃ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କର ଅସହାୟତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଯାହା ତାହା ଲେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ଚଳିଯାଏ ।

ମାତ୍ର, ଏପରି ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଲେଖା ଯାଇପାରେ, ଯାହା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ବଢ଼ାଇବ, ସେମାନଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଆଗ୍ରହର ଉଦ୍ରେକ କରିବ, ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଶିଖାଇବ, ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଶିଖାଇବ । ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି, ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଏବଂ ନିଜର ଭୂମିଟି ପ୍ରତି ଏକ ସ୍ଥାୟୀ ଅନୁରାଗ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ କିପରି ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ, ପୁସ୍ତକଟି ମୁଖ୍ୟତଃ ତାହାର ଏକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ତଥାପି ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପରି ଗୁଣୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ ସାଧାରଣ ପାଠକ ମଧ୍ୟ ଏହାଦ୍ୱାରା ଉପକୃତ ହେବେ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛି ।

—ଲେଖକ

ସୂଚୀପତ୍ର

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି	୧—୧୧
ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ସାହିତ୍ୟ-ସମାଜ-ସଂସ୍କୃତି	୧୨—୪୩
ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମି	୪୪—୭୬
ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟର ଆରମ୍ଭକାଳ	୭୭—୯୪
ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ଆଦିସାହିତ୍ୟ ଓ ଆଦିକବି ସାରଳାଦାସ	୯୫—୧୧୬
ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା	୧୧୭—୧୪୧
ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ସାହିତ୍ୟରେ ରୀତିଯୁଗ ଏବଂ	୧୪୨—୧୬୭
ଅଷ୍ଟମ ପରିଚ୍ଛେଦ —	ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଶହେବର୍ଷ (୧୮୫୦ – ୧୯୫୦)	୧୬୮—୨୩୫

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି

ସାହିତ୍ୟ

ମଣିଷ ମାନେ ସମସ୍ତେ ଏହି ଜଗତରେ ଜୀବନ ଧାରଣ କରି ରହିଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ ମଣିଷ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଆଗରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିବା କୌଣସି ଏକ ଗାରକୁ ଆଦରି ନେଇ ନିଜ ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ସମାଜର ଗାର, ସଂସ୍କୃତିର ଗାର, କୌଣସି ଏକ ସମାଜରେ ଚାଲି ଆସୁଥିବା ଆଚାର-ଗୁଡ଼ିକର ଗାର, ଧର୍ମର ଗାର, ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକର ଗାର—ଏହିପରି ଭାବରେ ତୁମେ ଯେଉଁ-ଭଳି ମନ କରିବ, ତୁମକୁ ସେଭଳି ଗାରଟିଏ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯିବ । ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷର ସମାଜ ଏପରି ଭାବରେ ସତେଅବା ତିଆରି ହୋଇ ରହିଛି ଯେ, ତାହା ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷକୁ କୌଣସି ଏକ ଗାର ବାଛିନେଇ ସେହି ଅନୁସାରେ ବାଟ ଚାଲିବାକୁ କେତେ ନା କେତେ ପ୍ରଲୋଭନ ଓ ଆକର୍ଷଣ ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି । ଖୁବ୍ ଅଳପ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଗାରରେ ଯିବାକୁ ମୋଟେ ମନ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗାରକୁ ଡେଇଁ ଯିବାକୁ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ଭିତରେ ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଯିବାକୁ ମନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଅନେକେ ଯେତିକି ଦେଖନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଠାରୁ ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ ଦେଖନ୍ତି । ଆପଣାର ଆଖିଗୁଡ଼ିକ ଜାଣିଶୁଣି ଅନେକ ଆଡ଼କୁ ଓ ଅନେକ ଦୂରକୁ ପ୍ରଲମ୍ବିତ କରିଦିଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ବାହାର ଆଉ ଭିତର ମଧ୍ୟରେ ସତେ ଅବା କ୍ରମେ ଏକ ମିତ୍ରତା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଯାଏ । ବାହାରଟା ଭିତରେ ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଯିବାଲାଗି ପ୍ରେରଣା ଓ ଯୁକ୍ତି ଯୋଗାଇ ଦିଏ, ଏବଂ ଭିତରଟା ମଧ୍ୟ ବାହାରେ ଆହୁରି ଅନେକ ନେଇ ହୋଇ ଧାଇଁ ଯିବାକୁ ଏବଂ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ବଳ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦିଏ ।

ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେତେବେଳେ ତା'ଜୀବନର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅନୁଭବକୁ ଭାଷାର ବେଢ଼ଣା ଦେଇ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ବାହାରେ, ସମ୍ଭବତଃ ସେତିକିବେଳେ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ମେଷଣା ହୁଏ । ଏହି ଅନୁଭବ ପୁଣି କ'ଣ, ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅନୁଭବ କହିଲେ ଆମେ ପୁଣି କଣ ବୁଝିବା ? ଅନୁଭବ କ'ଣ ଖାଲି ଜଣେ ମଣିଷର ତଥାକଥିତ ଭିତରର ବସ୍ତୁଟିଏ ? ନିର୍ମଳ ହୃଦଟିଏ ? କୂଳରେ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ, କେତେ ଶାନ୍ତ ଓ

ନୀଳ ସ୍ଥିର ହୋଇ ସେହି ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ହ୍ରଦଟିର ଜଳରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ପର୍ବତଟିରେ ବାହାରର ପ୍ରକୃତ ପର୍ବତଟିର କୌଣସି ବସ୍ତୁବତ୍ତା ନଥାଏ, କୌଣସି ବନ୍ଧୁରତା ନଥାଏ । ତଥାପି ତାହା ବାହାର ପର୍ବତଟିର ତୁଳନାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଗୁଣରେ ଅପ୍ରକୃତ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଆମେ ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଲେ ତାହା ବାହାରଟି ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ, ଅଧିକ ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେହୁଏ, ଅନେକ ଅଧିକ ସନ୍ଦେଶକୁ ବହନ କରି ଆଣୁଥାଏ, ସେହି ଗୋଟିଏ ବିମ୍ବ ଭିତରେ ସତେଅବା ପୃଥିବୀର ସବୁ ପର୍ବତର ସ୍ମୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥାଏ । ବାହାରର ପର୍ବତଟି ନଥିଲେ ଏହି ସ୍ମୃତି କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ବଚ୍ଛଜଳ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହ୍ରଦଟିଏ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ମୃତି ସମ୍ଭବ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଆମ ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ଭବତଃ ଅନେକାଂଶରେ ସେହିପରି । ବାହାରର ପର୍ବତଟି ନ ଥିଲେ ଆମେ ଅନୁଭବ ଲାଗି ଖାଦ୍ୟ ପାଇ ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ଆମ ଦ୍ବାରଟି ଯଥେଷ୍ଟ ପରିପାଟୀରେ ଓ ଯଥାର୍ଥଭାବେ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ହୋଇନଥିଲେ ଆମେ ଅନୁଭବ କଲାଭଳି ହୁଏତ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଅନୁଭବ କରି ପାରନ୍ତେ ନାହିଁ ।

ଆମେ ମଣିଷମାନେ ପୃଥିବୀରେ ଯେତିକି ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରୁ, କେବଳ ସେତିକି ଦେଖିପାରୁ । ଆମେ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ଉପରଠାଉରିଆ ଭାବରେ ଦେଖୁ, କେବଳ ଆମ ନିଜ ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ବାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଦେଖୁ । କେବଳ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ନୁହେଁ, ପ୍ରକୃତିକୁ ନୁହେଁ, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଭାବରେ ଦେଖୁ । ତେଣୁ ଦେଖିଲାଭଳି ପ୍ରାୟ ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଦେଖୁ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ଅନୁଭବ କଲାଭଳି ପ୍ରାୟ କିଛିହେଲେ ଅନୁଭବ କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଆତ୍ମୀୟତା ଦେଇ ଦେଖିବା — ସିଏ ହେଉଛି ଏକ ଅନ୍ୟ ଅନୁରାଗର କଥା, ଏକାବେଳକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଆସ୍ବାଦର କଥା । ଆତ୍ମୀୟତା ଦେଇ ଦେଖିଲେ ପୃଥିବୀ ସହିତ, ଜୀବନ ସହିତ ଆମର ଯାବତୀୟ ସାକ୍ଷାତ୍କାର ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୋଇଯାଏ । ଆତ୍ମୀୟତା ହିଁ ଆନନ୍ଦ ଦିଏ, ଆପଣାର ନାନା ମୋହରୁ ଆତ୍ମୀୟତା ଆମକୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆଣେ । ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଆମେ କେତେ କେତେ ମୋହକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି କାମୁଡ଼ି ଧରିଥାଉ, କେତେ ମିଛ ବିଶ୍ବାସକୁ ଅସଲ ବିଶ୍ବାସ ବୋଲି ଭ୍ରମ କରୁଥାଉ, ଅଳପଗୁଡ଼ାକୁ ସବୁକିଛି ବୋଲି ଭାବୁଥାଉ । ଅସଲ ଆତ୍ମୀୟତା ଆମ ହାତରେ ସେହିସବୁ ମୋହ, ମିଛ ବିଶ୍ବାସ ଏବଂ ଅଳପର କବଳରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାର ଉପାୟଟିଏ ଆଣି ଧରାଇଦିଏ । ଆମକୁ ଅନେକ ମିଛ ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ଉତ୍ତେଜନାରୁ ରକ୍ଷା କରେ । ତାପରେ ଆମ ଅନୁଭବର ରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସି ପହଞ୍ଚେ । ଅନୁଭବର ସିଡ଼ିରେ ଆମେ ସତେଅବା ଏକାବେଳକେ କେତେ କେତେ ପାହାଚ ଉଠିଯାଉ । ନୂଆ ନୂଆ ଉଚ୍ଚତାକୁ ଆରୋହଣ କରୁ, ନୂଆ ନୂଆ ଗଭୀରତାକୁ ଆରୋହଣ କରୁ । ଆମର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକ ତାହାଦ୍ବାରା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ।

ଅନେକେ ମନେ କରନ୍ତି, କବିମାନେ, ଲେଖକମାନେ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସିଆଡ଼ୁ କବି ବା ଲେଖକ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି । କବିତ୍ୱକୁ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ଏକ ଜନ୍ମଜାତ ଗୁଣ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ଆସିଛି । ଦେବୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ସକଳ ସାରସ୍ୱତ-ସାମର୍ଥ୍ୟର ଉତ୍ସ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ବ୍ୟାସ, ବାଲ୍ମିକୀ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନେ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କ କରୁଣା ଲାଭ କରି କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ଅପବାଦ ରହିଛି, ସେହି ଅନୁସାରେ କେତେ କେତେ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । କବି କାଳିଦାସଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ କେତେ କାହାଣୀ ଯୋଡ଼ାହୋଇ ରହିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ ବିଶ୍ୱାସ । ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ ଆଦୌ ନୁହେଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଶ୍ୱାସର କେତେ କେତେ ଉଦାହରଣ ରହିଛି । ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ, ଏବଂ ଜଣେ କବି ସେହି ପ୍ରେରଣାରୁ ପ୍ରଭୂତ ଭାବରେ ଲାଭବାନ୍ ହୋଇଥାଏ । ବିଶ୍ୱାସ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ପରିଚାଳିତ କରିନିଏ । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ପୃଥିବୀରେ ଘଟିଥିବା ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ବୋଲି କଦାପି ସ୍ୱୀକାର କରିବା ନାହିଁ । ପୁରାଣ ଯେପରି ଇତିହାସ ନୁହେଁ, ବିଶ୍ୱାସର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି ଆଦୌ ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର, ଯାହା ଜୀବନରେ ସେହି ବିଶ୍ୱାସ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ଏବଂ ଯିଏ ସେହି ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁସାରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଛି, ତା' ପାଇଁ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଏକ ସତ୍ୟ ଘଟଣା । ତା'ର ଅନ୍ତଃପୃଥିବୀରେ ଘଟିଥିବା ଏକ ଘଟଣା । ଆମେ ତାହାକୁ କଦାପି ଅସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିବା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତାହାହିଁ ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାର ଏକମାତ୍ର ଉତ୍ସ ବା କାରଣ ବୋଲି ଯଦି କେହି ଦାବୀ କରି ବାହାରିବ, ତେବେ ତାହାକୁ ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଆମ ଦେବତାମାନେ ସମସ୍ତେ ଆମରିଦ୍ୱାରା ତିଆରି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆମର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆମରି ଦ୍ୱାରା ତିଆରି । ଆମରି ଦ୍ୱାରା ଏହି ପୃଥିବୀରେ ତିଆରି । ପୃଥିବୀକୁ ଅନୁଭବ କରି ଓ ପୃଥିବୀକୁ ବଞ୍ଚି ଆମ ଭିତରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ସୃଜନାତ୍ମକ ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନମାନ ହୋଇଛି, ଏବଂ ଆମ ଭିତରୁ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହି ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନଗୁଡ଼ିକୁ ଯେତେବେଳେ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ନିଜ ଭିତରୁ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ସେତିକିବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ।

ସେହି ପ୍ରୟୋଜନର ଏକ ପରମ୍ପରା ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନର ମଧ୍ୟ ଏକ ପରମ୍ପରା ରହିଛି । ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେହି ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ବଢ଼ି ଆସିଛନ୍ତି, ଲାଳିତ ପାଳିତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଏକ କ୍ରମ ବିକାଶଧାରାର ଅଲଗା ଅଲଗା ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ରୋତର ପ୍ରଭାବରେ ପୃଥିବୀରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଭାଷାମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବାସନାକୁ ମାଧ୍ୟମ ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟକୁ କ୍ରମେ ଅମୁକ ବା ସମୁକ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଭାଷା, ଭୂମି ତଥା ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅଧିକ ସଚେତନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତା'ର ଆତ୍ମୀୟତା ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ସଙ୍ଗେ

ସଙ୍ଗେ ସିଏ ତାହାକୁ ମୋ' ସାହିତ୍ୟ, ମୋ' ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ଅଥବା ମୋ' ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଛି । ଏପରି କହି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଛି । ନିଜ ଭିତରେ ଏକ ପ୍ରସାରଣ ଅନୁଭବ କରିଛି । ଆପଣାର ସେହି ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ନିଜର ଭୂମି, ଭାଷା ଏବଂ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାଗୁଡ଼ିକ ସହିତ କେତେ ଏକାତ୍ମତା ଅନୁଭବ କରିଛି, ଏକାତ୍ମତା ଅନୁଭବ କରି ଧନ୍ୟ ହୋଇଛି । କୌଣସି ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ କିମ୍ବା କୌଣସି ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଆମେ ସବା ଆଗ ସେହି ଏକାତ୍ମକତାକୁ ହିଁ ବୁଝିବା । 'ମୋ' ସାହିତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ମୁଁ ଯେଉଁ ଭୂମିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛି ଓ ଯେଉଁ ଭୂମିକୁ ମୁଁ 'ମୋ' ଭୂମି ବୋଲି କହି ଶିଖିଛି, ସେହି ଭୂମିର ସାହିତ୍ୟ, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ମୁଁ ଯାବତୀୟ ଭାବନାକୁ ଭାବିଛି, ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛି ଅର୍ଥାତ୍ ଅତୀତ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ମଧ୍ୟକୁ କେତେ କେତେ ପ୍ରବେଶ କରି ମୁଁ ତାହାର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ହିଁ ମୋ' ବର୍ତ୍ତମାନଟିର କଳନା ଓ ଅବଧାରଣା କରିଛି, ମୋ ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ସେହି ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ । ସେଥିଲାଗି ତାହା ମୋର ଏତେ ପ୍ରିୟ, ମୋ' ଲାଗି ଏତେ ବଡ଼ ଓ ଏତେ ପ୍ରେରଣାମୟ । ମୋ' ଭୂମି ଓ ମୋର ଯେପରି ଭୂମି କେବଳ ମୋର ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ, ମୋର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କେବଳ ମୋର ସମ୍ପତ୍ତି ନୁହେଁ, ଅର୍ଥାତ୍, ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ ଅଧିକାର କରି ରହି ନାହିଁ, ବରଂ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇ ରହିଛି । ଅଧିକୃତ ହୋଇ ଧନ୍ୟ ହୋଇଛି । ମୋ ଭୂମିଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇ ମୁଁ ଛିଡ଼ା ହେବାପାଇଁ ନିଜ ଗୋଡ଼ତଳେ ଭୂଇଁଟିଏ ପାଇଛି । ମୋ ଭାଷାଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇ ମୁଁ ଭିତରର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ବାହାରେ କହିପାରିବା ଲାଗି ନିର୍ମଳ ମାଧ୍ୟମଟିଏ ପାଇଛି । ମୋ କଥାକୁ ଯେ ଅନ୍ୟ ଅନେକେ ଶୁଣିପାରିବେ ଏବଂ ବୁଝିବେ, ସେହି ଅମୂଲ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟୟଟିକୁ ପାଇଛି । ଏବଂ ମୋ' ସାହିତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇ ମୁଁ ନିଜ ଜୀବନରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୃଜନାତ୍ମକ ପରମ୍ପରାର ଦାୟାଦ ହୋଇ ପାରିଛି ।

ସମାଜ

ମଣିଷର ସମାଜ ମଣିଷଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ା ଯାଇଛି । ଜୀବନରେ ବହୁ ପ୍ରୟୋଜନ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଓ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସମାଜକୁ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି । ଏହି ଗଢ଼ା ଆଦୌ କେଉଁଠା ଦିନରେ ହୋଇନାହିଁ, ପୂର୍ବରୁ ତିଆରି ହୋଇଥିବା କୌଣସି ଯୋଜନା କିମ୍ବା ଚଠା ଅନୁସାରେ ହୋଇନାହିଁ । ସମାଜ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଗଢ଼ା ହେଉଛି । ଆବହମାନ କାଳ ଲାଗି ତାହା ଏହି ମଣିଷଦ୍ୱାରା ଗଢ଼ା ହେଉଥିବ । ଯେ କୌଣସି କଳାକାର ଏବଂ କାରିଗର ପରି ମଣିଷ ତା' ସମାଜରେ କେତେ କଣ ଭାଙ୍ଗୁଥିବ ଓ କେତେ କଣ ଗଢ଼ି ଦେଉଥିବ । ଏହି ଭାଙ୍ଗିବା ଓ ଗଢ଼ିବାର, ପୁଣି ଭାଙ୍ଗି ପୁଣି ଗଢ଼ିବାର କାହାଣୀଟି ହେଉଛି ମଣିଷର ଇତିହାସ, ଏହି ପୃଥିବୀରେ ମାନବ ସମାଜର ଇତିହାସ । ସମାଜ ହେଉଛି ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ତଥା ବହିଃସ୍ଥ ଉଭୟ

ଆବଶ୍ୟକତା ଦ୍ୱାରା ସଞ୍ଚାଳିତ ହୋଇ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଲାଗିରହି ଆସୁଛି, କାଳକାଳକୁ ଲାଗି ରହିଥିବ । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଧର୍ମ ସମାଜ ବିଷୟରେ ଏହି ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟିକୁ ମୋଟେ ସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି । ଭଗବାନ ଆଦେଶ ଦେଇ ଏତେଟା ବା ସେତେଟା ଦିନରେ ଏହି ଜଗତକୁ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ପୃଥିବୀର ପବିତ୍ର ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ଆମର ଏହି ବିଜ୍ଞାନ ଯୁଗରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅନ୍ୟ ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ସେହି ପୁରାତନ ବିଶ୍ୱାସଟି ମଣିଷମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ଆଉ ସେତେବେଶୀ ପରିମାଣରେ ଛୁଇଁ ପାରୁନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ କୌଣସି ଦେବତା ଅଥବା ବିଧାତାଙ୍କର ବରାଦରେ ପୃଥିବୀସ୍ଥ ମଣିଷର ଏହି ସମାଜର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରାଯାଇଛି ବା କରାଯାଉଛି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାକୁ ମଣିଷର ବିବେକ ଆଉ ଆଦୌ ମାନିନେବାକୁ ରାଜି ହେଉନାହିଁ । ନିଜ ଭିତରେ ସିଏ ସତେ ଅବା ଅନ୍ୟ ଏକ ଦେବତାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛି । ତାହାକୁ ସେ ନିଜର ଚେତନା ବୋଲି ଜାଣୁଛି । ସେହି ଚେତନା ତାକୁ ଏହି ପୃଥିବୀର ବାଟକୁ ଚାଲିବାପାଇଁ ନୂଆ ନୂଆ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି । ସେହି ଚେତନା ତା' ବାହାରେ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ମଣିଷମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକ ପାରସ୍ପରିକତାରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି ।

ଏହି ପାରସ୍ପରିକତା ହେଉଛି ମଣିଷର ସମାଜ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ଏହି ସମାଜରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଏକକ, ଯେଉଁମାନେ କି ନାନା ପାରସ୍ପରିକତା ପ୍ରୟୋଜନରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଅନେକ ଦର୍ଶନ ରହିଛି, ଯେଉଁମାନେ କି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମାଜଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖିଛନ୍ତି। ଏପରି ଅନେକ ବାଦ ବା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରହିଛି, ଯେଉଁମାନେ କି ବ୍ୟକ୍ତି ଆଗ ଏବଂ ସମାଜ ପଛ, ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତି ମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ସମାଜ ଗୌଣ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଆହୁରି ଅନ୍ୟମାନେ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ରହି ସମାଜକୁ ଆଗ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ପଛ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ ମତକୁ ନେଇ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଦୁଇଭଳି ରାଷ୍ଟ୍ରବାଦ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ମାଳମାନେ ଥିବେ ଅଥଚ ସୂତା ନଥିବ କିମ୍ବା ସୂତାଟିଏ ଥିବ, ଅଥଚ ମାଳମାନେ ନଥିବେ,—ତେବେ ଆଦୌ କୌଣସି ମାଳା ଗୁନ୍ଥାହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେବେ ଆମେ କାହାକୁ ଆଗବୋଲି କହିବା ଓ କାହାକୁ ପଛବୋଲି କହିବା, ଆମର ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ କାହାକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ଓ କାହାକୁ କମ୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ? ହୁଏତ ଏପରି ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଏଇଟି ଅଛି, ତେଣୁ ସେଇଟି ଅଛି; ସେଇଟି ଅଛି, ତେଣୁ ଏଇଟି ଅଛି । ଦୁଇଟିଯାକ ଆବହମାନ କାଳରୁ ରହିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମାଜ ନାନାବିଧ ପାରିବେଶିକ ନିୟନ୍ତ୍ରଣଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ ଏଇଟିକୁ ବା ସେଇଟିକୁ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ମାନିଛନ୍ତି । ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଧିକ

ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଦିଶିଛି ଏବଂ ସେହିପରି ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ ସମାଜ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଦିଶିଛି । ଏକ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ସମାଜରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷକୁ ତାର ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କର୍ମଫଳକୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ପଡ଼ିବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଥିବା ସମାଜରେ ଏକ ଅମୂର୍ତ୍ତି, ଅଦୃଶ୍ୟ ନିୟୁତ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ସମୂହ ଉଭୟଙ୍କର ପଥ ଉପରେ ସତେ ଅବା ଏକ ଅଲଂଘ୍ୟ ପଥରପରି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛି, ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସମୂହ ଉଭୟର ଉଦୟକୁ ତାହା ବାଟ ଓଗାଳି ରହିଛି, ଏବଂ ଜାଗ୍ରତ ବ୍ୟକ୍ତି ଚିରକାଳ ତା'ର ସମାଜକୁ କେତେ କେତେ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ଏବଂ ସନ୍ଦୀପିତ କରି ନେବାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କାରଣ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି ଓ ଏକ ଚେତନାବନ୍ତ ଜାଗରୁକ ସମାଜ ହିଁ ସେହି ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ସାମର୍ଥ୍ୟଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବା ନିମନ୍ତେ ସମର୍ଥ ପରିବେଶଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି । ଏକ ସୁସ୍ଥ ସମାଜରେ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ସମାଜ ପରସ୍ପରକୁ କେବେହେଲେ ଈର୍ଷା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଗୋଟିଏ ସମାଜ କହିଲେ ଯେ ସେହି ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ବୁଝାଏ, ତାହା ହେଉଛି ଏକାବେଳକେ ଏବର କଥା । ବହିରେ ତ କେତେ କ'ଣ ଲେଖାଯାଇଛି ଏବଂ ମହାନ୍ ଆତ୍ମାମାନେ କେତେ କ'ଣ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛନ୍ତି; ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ସମାଜ କହିଲେ ସେହି ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ଅଧିକାଂଶତଃ ମାତ୍ର କେତୋଟି ଜଣଙ୍କୁ କେତେ ଶ୍ରେଣୀ ବା କେତେ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇଛି । ଆମ ଭାରତ ବର୍ଷର ମହା ମହା ଋଷିମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଏପରିକି ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଦାର୍ଥ ଭିତରେ ଭଗବାନ ବିରାଜିତ ରହିଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମ ଦେବ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଦେବତା-ମାନଙ୍କର ସ୍ଥିତିରୂପେ ବୋଲାଯାଉଛି । ମାତ୍ର ସମାଜରେ ଜାତିପ୍ରଥା ରହିଛି, ଜାତିଭେଦ ରହିଛି । ବଡ଼ ସାନ ରହିଛନ୍ତି, ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ଓ ଭାଗ୍ୟହୀନମାନେ ରହିଛନ୍ତି, ସବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ରହିଛନ୍ତି । ସେହି ଭେଦଗୁଡ଼ାକର ପଙ୍କ କାଦୁଅ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦେହରେ ଲାଗିଛି । ପୁରାତନ ଗ୍ରୀସ୍‌ରେ ଯେଉଁ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଚାଲୁଥିଲା, ସେଥିରେ ନାଗରିକଙ୍କ ବାହାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉ ନ ଥିଲା । କ୍ରୀତଦାସମାନେ ନାଗରିକ ନ ଥିଲେ, ଜଣେ ନାଗରିକ ତା'ର ଜୀବନକୁ ନିଜ ମନମୁତାବକ ବଞ୍ଚିବ ବୋଲି ତା' ପାଖରେ ହାତହାତା ଗୃହଜଣ କ୍ରୀତଦାସ ପରିକର ହୋଇ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିଲା । ସମାଜର ପୁରୁଷ-ମାନେ ସଚରାଚର ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଏକ ନିକୃଷ୍ଟତର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ଜାଣି କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ, ଜ୍ଞାନ ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନର ଯାବତୀୟ ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ ଅବଦାନ ଏକାବେଳକେ ଆମ ଦୁଆରବନ୍ଧ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ସମାଜରେ ନାନାବିଧ ଦୂରତା ରହିଛି, ଅଳପ ମଣିଷ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଭୋଗ ଭିତରେ ରହିବେ ବୋଲି ଅଧିକ ମଣିଷଙ୍କୁ ଅଳପ ମଧ୍ୟରେ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରାଯାଉଛି । ପୃଥିବୀର ସର୍ବାଧିକ ବିକ୍ଷୋଭ ଏବଂ ବିଦ୍ରୋହ ଏହି ଅସମତା ବିରୋଧରେ ହୋଇଛି । ତଥାପି ଅସମାନତା ଯାଇନାହିଁ ।

ଇଉରୋପର କାର୍ଲ ମାର୍କସ ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ସମାଜ କହିଲେ ସେଥିରେ ବାସ କରୁଥିବା ସବୁ ମଣିଷଙ୍କ ବିସ୍ତାରକୁ ନେବାଲାଗି ବିଶ୍ୱର ବିବେକକୁ ବିଶ୍ୱର ଇତିହାସରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ଏପରି ଏକ ସାମୂହିକତା ଓ ସମୂହ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ଯେଉଁଥିରେ କି ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଅସମାନତା ହୁଏତ ଆଦୌ ରହିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁକ୍ତ ବିକାଶକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁକ୍ତ ବିକାଶ ସେତେବେଳେ ସମ୍ଭବ ହେବ । ମାର୍କସଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶହେ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେହି ବିଚାର ପୃଥିବୀରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ବିବେକକୁ ଓ ଚେତନାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛି, କ୍ରମେ ତାହା ସହିତେ ଅବା ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱମସ୍ତ ଆସ୍ଥାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସେହି ବିଚାରଟାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ହୋଇଛି । ସେଭଳି ଏକ ସ୍ତରକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଆରୋହଣ କରି ପାରି ନାହିଁ ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେହି ବିଚାରଟିକୁ ନେଇ ରାଜନୀତି ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କ୍ଷମତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଜୃମ୍ଭିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ବାଟଗୁଡ଼ିକ ଅବାଟ ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତଥାପି, ସମାଜ, ଦେଶ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ର କହିଲେ ଯେ ସର୍ବଦା ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ, ସେହି ବିଶ୍ୱାସଟି ଅଧିକ ବଳବତ୍ତର ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ପୃଥିବୀର ରାଜନୀତିକ ବିବର୍ତ୍ତନରେ ସେଇଟି ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଚୁମ୍ବକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି ।

ଆମ ସମାଜ ଜଣେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଆମ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଉଦୟ ଲାଗି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ଯୋଗାଇ ଦେବ, ଆଧୁନିକ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ପରିବେଶକୁ ସମ୍ଭବ କରାଇ ଆଣିବାରେ ଆମର କାମରେ ଲାଗିଥିବ; ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣାର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବିକାଶ ସାଧନ କରି , ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟତା ଏବଂ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ହାସଲ କରି ନିଜର ସମାଜକୁ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ଏବଂ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ କରାଇ ନେବାରେ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଇଚ୍ଛୁକ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବ—ଏକ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଷମ ସମାଜ କହିଲେ ସେହିଭଳି ଏକ ସ୍ଥିତିକୁ ବୁଝିବା । ନୂଆ ସମ୍ଭାବନାର ବୃହତ୍ତର ପରିଧିଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ଖୋଲି ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁରୁଣା ବାଡ଼ଗୁଡ଼ିକର ଯାବତୀୟ ମୋହ ଆମ ଲାଗି ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଧ ହେଉଥିବ । ଭବିଷ୍ୟତ ଭିତରକୁ ମଣିଷର ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ସାକାର ଭାବରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୁଷ୍ୟ ତା' ଅତୀତର ଯାବତୀୟ ଫାଶ ଭିତରୁ ସତକୁ ସତ ମୁକୁଳି ଆସି ପାରୁଥିବ । ନୂଆ ଆସ୍ଥାଟିଏ ଲାଭ କରିବା ଲାଗି ସେ ପୁରୁଣା ଖୋଳଗୁଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଆସି ପାରୁଥିବ, ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ହେବା ଲାଗି ଯଥାର୍ଥ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖିଥିବ, ଯଥାର୍ଥ ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଥିବ । ତେବେ ଯାଇ ବ୍ୟକ୍ତି ଆଗକୁ ଯିବ, ସମାଜ ମଧ୍ୟ ଆଗକୁ ଯିବ । ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କର ପରିପୂରକ ହୋଇ ରହିଥିବେ, ଆଗକୁ ଯାଉଥିବେ ।

ସଂସ୍କୃତି

ଯଦି ସମାଜକୁ ଦେହ ବୋଲି ଧରାଯାଏ, ତେବେ ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ସେହି ଦେହର ଆଖି । ଆଖିଟିଏ ଥାଏ, କାରଣ ଦେହ ଭିତରେ ହୃଦୟଟିଏ ରହିଥାଏ । ଯେଉଁ ସବୁ ସାମଗ୍ରୀକୁ ନେଇ କୌଣସି ସମାଜ ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି ସଭ୍ୟତା । ଯାହା ପାଇଁ ମଣିଷ ବଞ୍ଚୁଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି ମଣିଷର ସଂସ୍କୃତି । ସଭ୍ୟତା ହେଉଛି ବାହନ, ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ସେହି ବାହନ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଓ ବାହନକୁ ଚଳାଉଥିବା ଦେବତା—ମଣିଷ ନିଜେ, ତା'ର ଯାବତୀୟ ମୂଲ୍ୟବୋଧ । ସେହି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇପାରେ । ମଣିଷର ସଂସ୍କୃତି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ମଣିଷର ଗୃହପଟେ କୁବେରପୁରୀ ପରି ତାକୁ ଘେରି ରହିଥିବା ସଭ୍ୟତା ବହୁତ ପ୍ରମାଦର ବି କାରଣ ହୋଇପାରେ ।

ପୃଥିବୀର ସଭ୍ୟତା ସତତ ଆଗକୁ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଯାଉଛି । ଆଗେ ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଖରେ ସାମଗ୍ରୀ କମ୍ ଥିଲା । ତଥାପି ସେତିକରେ ଚଳିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଆବଶ୍ୟକତା କମ୍ ଥିଲା, କାରଣ ନୂତନ ଆବଶ୍ୟକତାର ବୋଧ ଆଣି ଦେବାକୁ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିକୁ ସେହି ଦିଗରେ ତତ୍ପର କରି ରଖିବାକୁ ମଣିଷ ପାଖରେ ସାଧନ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କମ୍ ଥିଲା । ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ସମ୍ବଳ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ଥିବାରୁ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପ୍ରାୟ ଧର୍ମତଃ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଥିଲେ, କର୍ମବାଦୀ ଥିଲେ । ସମାଜରେ ମଣିଷର ସମ୍ବଳଗୁଡ଼ିକ ଅଳ୍ପ ଥିବାରୁ ଭାଗ୍ୟବାଦ ଓ କର୍ମବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ, ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜମାନଙ୍କରେ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଅବଲମ୍ବନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣତଃ ପୃଥିବୀଯାକର ମଣିଷମାନେ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଥିଲେ, କର୍ମବାଦୀ ଥିଲେ । ସେମାନେ ରଜାର, ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଅଳ୍ପ-ସଂଖ୍ୟକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କର ଦୟା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହୁଥିଲେ । ସବଳ ରଜା ବା ସବଳ ଦସ୍ୟୁବନ୍ତ ପରି ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୂର ବୋଲି ବିଗ୍ରହ କରାଯାଉ ଥିଲା । ଭଗବାନଙ୍କୁ ନାନାଭାବେ ତୁଷ୍ଟ କରି ତାଙ୍କୁ ଯଥାସମ୍ଭବ କମ୍ କ୍ରୂର କରି ରଖିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଉ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବନ୍ୟା, ବାତ୍ୟା, ଭୂମିକମ୍ପ, ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାକୃତିକ ଘଟଣାକୁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କର କୋପ ବୋଲି କୁହାଯାଉ ଥିଲା । ଫଳତ ଜ୍ୟୋତିଷର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ରୋଗ ଓ ମହାମାରୀ ପ୍ରଭୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହମାନଙ୍କର କୋପ ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରା ହେଉଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ମାନି ନେଉଥିଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ ମଣିଷଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ ଲାଗି ଅଧିକାର ଥିଲା । ଅଳପ ମଣିଷ ଭୋଗର ଅଧିକାରୀ ହେବାର ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ଅସହାୟ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ।

ବିଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଆଧୁନିକ ସଂସାର ଭିତରକୁ ଆସିଲା । ବିଜ୍ଞାନ ମଣିଷ ଭିତରେ ନୂଆ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗାଇ ଦେଲା । ନିଜର ସଂଗ୍ରାମଟିରେ ଜୟୀ ହେବାକୁ ତା'

ହାତରେ ନୂତନ ଆୟୁଧ ଆଣି ଦେଲା, ତା' ହୃଦୟରେ ତଥା ଦେହରେ ନୂଆ ନୂଆ ଆଖି ଆଣି ଖଞ୍ଜି ଦେଲା । ତା' ଚେତନାର ପ୍ରସ୍ଥ ବଦଳିଗଲା ଏବଂ ତେଣୁ ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ ହଟିଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାହାରର ଦୂରତାମାନେ ହଟିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷର ଭିତରେ ରହିଥିବା ବହୁ ଦୂରତା ମଧ୍ୟ ଏଣିକି ହଟିଯାଉ ବୋଲି ବିଜ୍ଞାନ ସତେ ଅବା ଏକ ନୂତନ ଆହ୍ୱାନ ବହନ କରି ମଣିଷ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟ, ଆପଣାର ଧର୍ମ ଆପଣାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଏବଂ ଆପଣାର ବିବେକ—ମଣିଷ ଗୁଡ଼ିକୁ ସତେ ଅବା ଏକ ନୂତନ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ସହିତ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଆପଣାକୁ ଅକିଞ୍ଚନ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ତାକୁ ଆଉ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ, ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ଦୈବନିର୍ଭର ହୋଇ ରହିବାକୁ ସେ ଏକ ଲଜ୍ଜାକର ବ୍ୟାପାର ବୋଲି ଅନୁଭବ କଲା । ସେ ନିଜ ଭିତରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲା । ବାହାରର ଭଗବାନମାନେ ତାକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପିତୁଳା ପ୍ରାୟ ମନେ ହେଲେ । ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ପୌତ୍ତଳିକ ହେବାକୁ ମନା କରିଦେଲା । ନିଜ ବିଷୟରେ, ନିଜର ଜୀବନ ବିଷୟରେ ତା' ଭିତରେ ଏକ ନୂତନ ସମ୍ମାନବୋଧ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେ ସେହି ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଦେଖିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କଲା । ଏକାବେଳକେ ଏକ ନୂତନ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ପୃଥିବୀ ଉପରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ଆସିଲା । ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଯେଉଁମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁସବୁ ସମାଜ ଏହିସବୁ ନିର୍ବନ୍ଧନ ଓ ନବଉଦ୍‌ବେଳନର ପରିଧି ବାହାରେ ରହିଗଲେ, ସେମାନେ ସେହି ପୁରୁଣା ସହିତ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଲେ, ପୁରୁଣା ବିଧି, ପୁରୁଣା ଅସହାୟତା ଏବଂ ପୁରାତନ ମୋହଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ରହିଗଲେ ।

ବିଜ୍ଞାନର ପ୍ରୟୋଗ ଓ କୌଶଳମାନ ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ସଭ୍ୟତାକୁ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଭାବରେ ଆଗେଇ ନେଇ ଯାଉଥିବ ଏବଂ ଏକ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମନୁଷ୍ୟର ସଂସ୍କୃତିକୁ ନୂଆ ନୂଆ ଅବୟବ ଅର୍ଥାତ୍ ନୂଆ ନୂଆ ସାକାରତା ଦେବାରେ ଲାଗିଥିବ । ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜ ନୂଆ ନୂଆ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାଲାଗି ସାହସୀ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବ, ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ମାନବ ସମାଜର କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀମାନେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଭୂମି କରି ଯେଉଁ ବଳ, ଯେଉଁ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ଯେଉଁ ମହିମାମୟତାର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ, ପୃଥିବୀରେ ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହୋଇ ରହିବେ, ନିରାମୟ ରହିବେ, ଶୁଭ ହିଁ ଦେଖିବେ ଏବଂ ତେଣୁ ଯାବତୀୟ ଦୁଃଖରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିବେ ବୋଲି କେତେ ଉଲ୍ଲାସର ସହିତ ଯାହା ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ, ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀର ମନୁଷ୍ୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂସ୍କୃତ ସଚେତନ ହୋଇ ସେହିସବୁ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ମୂର୍ତ୍ତିରୂପ ଦେବାଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରିବ, ସତ୍ୟଯୁଗକୁ କୃତଯୁଗରେ ପରିଣତ କରିବ, ଧରଣୀପୃଷ୍ଠରେ ଦେବତାର ଅବତରଣ ଘଟାଇବ । ବିଷୟ ବଢ଼ୁଛି, ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଥିବ,—ମାତ୍ର ମଣିଷ ତା' ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ଯିବନାହିଁ, ପଙ୍କ ପିଇ ସ୍ଥୂଳ ହୋଇ ରହିବନାହିଁ,—ସିଏ ସେହି ସଭ୍ୟତା ଉପରେ ପହଁରି ଶିଖିବ, ପୃଥିବୀକୁ ଏକ

ନୂଆ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିବାକୁ ସିଏ ନିଜ ଜୀବନରେ ପାହାଚ ପାହାଚ ହୋଇ ଉଠିଯିବ । ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ବଢ଼ୁଥିବ, ଆତ୍ମଉନ୍ମୋଚନରେ ବଢ଼ୁଥିବ, ଆପଣାର ବୋଧ ଓ ସାଧ ଯାବତୀୟ ପରିଧିଠାରୁ ଆହୁରି ବୃହତ୍ତର ହୋଇ ରହିଥିବା କୌଣସି ସତ୍ୟକୁ ଭୁବନରୂପୀ ଏହି ଭୂମି ଉପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇ ଆଣିବାଲାଗି ସେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବ । ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ପରସ୍ପରକୁ ଲୋଡ଼ୁଥିବ; ସତତ ବାଟ ଚାଲୁଥିବ । ଏଇଟି ତାର ସଂସ୍କୃତି । ତା' ସହିତ ତା' ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ବାଟ ଚାଲୁଥିବେ, ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ ଏବଂ ଉଚ୍ଚାରିତ କରି ବାଟ ଚାଲୁଥିବେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଦେଖିଲେ, ଆମ ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଏକ ଚେତନାର କାହାଣୀ, ଏକ ବାଟ ଚାଲିବାର କାହାଣୀ, ସଚେତନ ନିତ୍ୟସଚଳତାର କାହାଣୀ ।

ଅନେକ ମଣିଷ ଏପରି ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଆଖିକୁ ଯାହା ସିଏ ଭାବୁଥାଉ ପଛକେ, ଆଖି ଉପରେ ପିନ୍ଧା ଯାଇଥିବା ଚଷମାଟିକୁ ହିଁ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ଦେହଟା ଉପରେ ସଜାହୋଇ ରହିଥିବା ଅଳଙ୍କାରଗୁଡ଼ିକୁ ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅଳଙ୍କାର ପଛରେ ଧାଇଁଥାନ୍ତି ଓ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମଣ୍ଡନ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ ଭୂଷିତ କରି ରଖିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ଯୁକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସେମାନେ ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ଆସର ଓ ବାସରଗୁଡ଼ିକୁ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହନ୍ତି । କମ, କାରିଗରି, ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି, ପୁରୁଣା ମୂର୍ତ୍ତି, – ଏସବୁକୁ ଘର ଭିତରେ ଆଣି ଭିଡ଼ କଲେ ମଣିଷ ଅଧିକ ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଲୋକମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପାସନା କହିଲେ କେତେ ମଣିଷ କେତୋଟି ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁକୁ ଆଣି ନିଜ ଘର ଭିତରେ ଜମାକରି ରଖିବାର ଏକ ବିଶେଷ ସଉକକୁ ବୁଝନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର କାନ୍ଥରେ ଅମୁକ ଝୁଲୁଥାଏ, ଘରର ଚଟାଣ ଉପରେ ଅମୁକ ପଡ଼ିଥାଏ ଅଥବା ଘରର କଣକୁ ଏକ ବୃହତ୍ ପ୍ରସ୍ତରନିର୍ମିତ ନର୍ତ୍ତକୀ ମୂର୍ତ୍ତି କେଉଁଠି ରଖାହୋଇ ତୁମଆଡ଼କୁ ନିର୍ନିମେଷରେ ଅନାଇ ରହିଥାଏ । ଏହି ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ତୁମ ଘରକୁ ଆସିଲେ ତୁମର ସଂସ୍କୃତି ଯେ ଅବଶ୍ୟ ବଢ଼ିଯାଏ, ସେକଥା କଦାପି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁର ସଂଗ୍ରହ ସଂସ୍କୃତି ନୁହେଁ, ଅଧିକାର ଓ ଭୋଗ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ନୁହେଁ । ଯୋଗ୍ୟ ହେବା ହେଉଛି ସଂସ୍କୃତି । ଯେଉଁ ମାଳି ଦେହଶ୍ରମ ସହିତ ଅନୁରାଗ ମିଶାଇ ବଗିଚା ଭିତରେ ଫୁଲ ଫୁଟାଉଛି ଓ ଯେଉଁ ଗୃହସ୍ୱାମୀ ସେହି ଫୁଲଟିକୁ ଖିଆଲ ହେବା ମାତ୍ରକେ ଛିଣ୍ଡାଇ ନେଇ ଭୋଗ କରିପାରୁଛି, ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାକୁ ସଂସ୍କୃତିର ପରିମଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରକୃତରେ ଭଦ୍ର ଓ ପ୍ରକୃତରେ ରୁଚିଯୁକ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯିବ ? ଯାବତୀୟ କୃଷ୍ଟି ପଛରେ ଏକ ଅନୁରାଗଯୁକ୍ତ କର୍ଷଣ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସଂସ୍କୃତି ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସବାଆଗ କିଛି ହେବାକୁ ମନ କରେ, କିଛି ଦେବାକୁ ମନ କରେ, ଏକାତ୍ମକ ହେବାକୁ ମନ କରେ, ଏକାତ୍ମକତାରୁ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରେ ।

ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂସ୍କୃତି ପରି ଗୋଟିଏ ସମୂହର ବି ସଂସ୍କୃତି । ଯେଉଁ ସମୂହ ସେଥିରେ ବାସ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ କିଛି ହେବାଲାଗି, ବୃହତ୍ତର କୌଣସି ଜୀବନ ମୂଲ୍ୟକୁ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ରଖି ବାଛି ଚାଲିବାକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରେ ଓ ସେଥିଲାଗି ପରିପାର୍ଶ୍ୱଟିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ କରି ରଖିବାଲାଗି ଉଦ୍ୟମ କରୁଥାଏ, ସେହି ସମୂହରେ ସଂସ୍କୃତି ଅଧିକ ପ୍ରାଣୋଚ୍ଛଳ ଓ ଅଧିକ ସୃଷ୍ଟିପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଯେଉଁ ସମୂହଟିର ଯାବତୀୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଭୋଗ ଆଡ଼କୁ, ଆତ୍ମସାତ୍ କରିବା ଆଡ଼କୁ, ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ଆପେ ଅଧୀଶ୍ୱର ହୋଇ ବସିବାକୁ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆତ୍ମକାମୀ ଓ ବସ୍ତୁକାମୀ ହେବାକୁ ଫୁସୁଲାଇବାରେ ଅଥବା ଉତ୍ତେଜିତ କରି ରଖିବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ସେଠାରେ ସକଳ ଆଡ଼ମ୍ବର ସତ୍ତ୍ୱେ ଅସଲ ସଂସ୍କୃତି ମାଡ଼ ଖାଇଯାଏ । ମଣିଷର ଅସଲ ବାଛି ଚାଲିବା ହେଉଛି ତା'ର ଭିତରେ; ଯେଉଁ ସମୂହ ଓ ସାମୂହିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସବାଆଗ ସେଇଥିଲାଗି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରି ରଖିଥାଏ, ତାହା ମଣିଷ ସକାଶେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ହୁଏ । ନଚେତ୍, ପରିସ୍ଥିତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାସ୍ୟକର ହୋଇ ରହିଥାଏ; ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ାକ ସାତ ମଣିଷର ଉଚ୍ଚରେ ଗଦାହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି, ଅଥଚ ପ୍ରାୟ କାହାରି ପାଖରେ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବାର ଆସ୍ପୃହା ନଥାଏ; ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚତାନରେ କହି ପାରିବାର ଯନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟଦେଇ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ, ମନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ, ସ୍ତୋତ୍ରଗୁଡ଼ିକ କାନ ଉପରେ ଅଜାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାଏ । ମାତ୍ର କେହି ଜଣେହେଲେ ତପସ୍ୟାରେ ବସି ନଥାନ୍ତି; ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଲାଗିଥାଏ, ଭିଡ଼ ଲାଗିଥାଏ, ପ୍ରମତ୍ତ ପୁଣ୍ୟକାମୀ ଓ ପ୍ରମତ୍ତ ପୂଜକମାନଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ରାବରେ ସତେଅବା ସମୁଦ୍ରରେ ଅତଡ଼ା ଖସୁଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଥାଏ, ମାତ୍ର ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ହୋଇ କେହି ଜଣେହେଲେ ସେଠାକୁ ଆସି ନଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ନାମରେ ବଜାର ବସିଥାଏ; ଏବଂ ହୁଏତ ବହି ପରେ ବହି ଲେଖା ହେଉଥାଏ, ଶଗଡ଼ ପରେ ଶଗଡ଼ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ କାମୁକମାନଙ୍କୁ ଆତୁର କାମାର୍ତ୍ତି କରିବାର କାରଣ ହୋଇଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ କୋଉଠି ହେଲେ ନଥାଏ ।

। — ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ସାହିତ୍ୟ—ସମାଜ—ସଂସ୍କୃତି

ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟ

ସମାଜ କେବଳ ମଣିଷର ଅଛି । କେବଳ ମଣିଷ ହିଁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଆପଣା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇପାରେ । ଇତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ସମାଜ ନାହିଁ, ସେମାନେ ପଲଭିତରେ ରହନ୍ତି, ପଲଭିତରେ ହିଁ ଜୀବନଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭାବନା ନଥାଏ, କଳ୍ପନା ବି ନ ଥାଏ; ତେଣୁ ଆମେ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜରେ ଯାହାକୁ ଆତ୍ମ-ସଚେତନତା ବୋଲି କହୁ, ସେଇଟି ଇତର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ନଥାଏ । ଏକ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ସେମାନେ ଯାହାକିଛି କରନ୍ତି । ନିଜ ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱାରାହିଁ ଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେଥିଲାଗି ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣୀଜାତି ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣୀ ଓ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣୀର ଆଚରଣ ମଧ୍ୟରେ ମୂଳଭୂତ କୌଣସି ଫରକ ନଥାଏ । ଗୋଟିଏ ପିମ୍ପୁଡ଼ି ଯେଉଁଭଳି ଆଚରଣ କରେ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ପିମ୍ପୁଡ଼ି, ନ୍ୟାୟତଃ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଆଚରଣ କରିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ହାତୀ ବା ବାଘ ଯେଉଁଭଳି ଆଚରଣ କରେ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ହାତୀ ବା ବାଘ ନ୍ୟାୟତଃ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଆଚରଣ କରିଥାଏ । ମଣିଷ ବେଳକୁ ଏ କଥାଟି ଏକାବେଳକେ ଅଲଗା ପ୍ରକାରର ହୁଏ । ପୃଥିବୀରେ ଏପରି ଦୁଇଜଣ ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ କଦାପି ମିଳିବେ ନାହିଁ, ଯେଉଁମାନେ କି ଭିତରେ ବାହାରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକାଭଳି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ ଥାଇ ପାରନ୍ତି, ଗୋଟିଏ ଭାଷା କହୁଥାଇ ପାରନ୍ତି, ଏପରିକି ଏକା ବାପା ମାଆଙ୍କଠାରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଥାଇ ପାରନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ଏକ ଅନନ୍ୟତା, ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ବା ଏକ ନିଜସ୍ୱତା ଥାଏ । ତାହାକୁ ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜ ବହୁହଜାର ବର୍ଷର ପୁରୁଣା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ତା'ର ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶ କରିପାରିବ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜ ସେଥିଲାଗି ତାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ଓ ଅନୁକୂଳ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେବ, ମନୁଷ୍ୟର ଯାବତୀୟ ସାମାଜିକତାର ତାହାକୁ ହିଁ ଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଅନନ୍ୟତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା, ସେହି ଅନନ୍ୟତାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା ଓ ତାହାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ପରିବେଶ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ୱାଧୀନତା

ଯୋଗାଇଦେବା,—ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ମାନଦଣ୍ଡ ଉପରେ ଆମେ ହୁଏତ ଯେକୌଣସି ସମାଜର ଏକ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରିପାରିବା । ପୃଥିବୀର ଆଦିମ ଯୁଗରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ସମାଜ ରହିଥିଲା ଏବଂ ଆମର ଏ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ନାନା ଦେଶରେ ଯେଉଁସବୁ ଆଦିମ ସମାଜ ରହିଛି, ସେଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ବିଶେଷତ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ । ସେହିସବୁ ସମାଜରେ ଏକ ଚିରାଚରିତ ସାମୂହିକତା ହିଁ ସତେଅବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଧର୍ମ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସମସ୍ତେ ଏକାଭଳି ଆଚରଣ କରନ୍ତି, ଏକାଭଳି ବଞ୍ଚନ୍ତି, ଏକାଭଳି ପର୍ବ ପାଳନ କରନ୍ତି ଓ ପ୍ରାୟ ଏକାଭଳି ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ତରରେ ବିଚାର ଅଥବା ବିବେକ ନାମକ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଉନ୍ମେଷ ହିଁ ହୋଇ ନଥାଏ । ସମୂହରେ ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ମାନି ଚଳିବାକୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଭଦ୍ରତା ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ସେହି ନିୟମରୁ ଏତେଟିକିଏ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟାଇଲେ ତାହାକୁ ସତେଅବା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପାପ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ ।

ସମାଜର ବିବର୍ତ୍ତନରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତିକି ଯେତିକି ଆଗକୁ ଆସିଛି, ସମାଜରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାକୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ସେତିକି ଅଧିକ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଛି । ଆଗକାଳରେ ଯିଏ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ଚିନ୍ତା କରୁ ନଥିଲା, ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରି ଆଚରଣ କରି ପାରୁ ନଥିଲା; ପଲରୁ ବାହାର ବୋଲି ଧରାପଡ଼ି ଯାଉଥିଲା, ସମାଜର ଶାସନ ତାହାକୁ ଅପରାଧୀ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗର ରାଜତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଧାନତଃ ରାଜାଙ୍କ ଆଗ୍ରହ ଅନୁସାରେ ଚାଲୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଧର୍ମରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଥିଲା, ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଲେଖା ହେଉଥିଲା । ସେହିସବୁ ସମାଜରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି କଳ୍ପନା କରା ଯାଉଥିଲା । ଆମର ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ନାନାଭଳି ରାଜନୀତିକ ଏକାଦର୍ଶର ଦୋହାଇ ଦେଇ ଯେଉଁସବୁ ଦେଶରେ ଏକଛତ୍ରବାଦ ଶାସନ କରୁଥିଲା ବା ଏବେ ମଧ୍ୟ କରୁଛି, ସେଠାରେ ରାଜ୍ୟର ଯାବତୀୟ ବେଉଷ୍ଠ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସେହିପରି ଭାବରେ ଚାଲୁଥିଲା ବା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଛି । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟକୁ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇ ଜାତୀୟତାବାଦ ନାମରେ ଯେଉଁ ତଥାକଥିତ ଆଦର୍ଶଟି କେତେ କେତେ ସମାଜର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନାନାଭାବେ ଉତ୍ପ୍ରେରିତ କରି ରଖିଥିଲା ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପେବହୁତେ ଉତ୍ପ୍ରେରିତ ଏବଂ ଉତ୍ତେଜିତ କରି ରଖିଛି, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ସମୂହକୁ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଓ ଯାଉଛି । ମାତ୍ର, ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ସମୂହ କଦାପି ଭାବେନାହିଁ, ସମୂହ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ନାହିଁ ବା କୌଣସି କଳ୍ପନା କରେନାହିଁ; ବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ଭାବେ, କଳ୍ପନା କରେ ବା ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସେହି ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଧିକାରଟିକୁ ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ସ୍ୱୀକାର କରିନିଆ ଯାଇଥାଏ, ସେହିଠାରେ ହିଁ

ସାହିତ୍ୟରୂପୀ ଫୁଲ ବଗିଚାଟି ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏବଂ ଅଧିକ ମହିମାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଏ ।

ଅନେକାନେକ ସମାଜ ରହିଥିଲା ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଯେଉଁଠାରେ ମାତ୍ର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରତିଭାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସୁଯୋଗ ଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅବର ଏବଂ ଇତର କରି ରଖା ଯାଇଥିଲା ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ରଖାଯାଇଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାରମ୍ପରିକ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଭାରତବର୍ଷର କେତେକ ଦର୍ଶନ ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ପରମସତ୍ତା ବା ପରମସତ୍ୟ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ଯେଉଁ ସମାଜରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବାସ୍ତବ ଜୀବନଗୁଡ଼ିକୁ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ, ସେଠାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତି ରହୁଥିଲେ, ଜାତି ଅନୁସାରେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକୁ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଅଥବା ସୁବିଧାଗୁଡ଼ିକରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟକାରମାନେ ପ୍ରାୟ ନିୟମତଃ ରାଜସଭାରେ ଥିଲେ, ରାଜାକୁ ନରରୂପୀ ଦେବତା ବୋଲି କହୁଥିଲେ; ସେମାନେ ଯେହି ରାଜ୍ୟର ଖାଉଥିଲେ, ରାଜ୍ୟର ଗାଉଥିଲେ । ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜମାନଙ୍କରେ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆଉଜି କରି ରହିଥାଏ । ଅଳପ ମଣିଷଙ୍କୁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ପରି ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରାୟ ସବୁମନ୍ତେ ସୁଯୋଗ ଦେଇ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବନିମ୍ନ ସୁଯୋଗଗୁଡ଼ିକରୁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ କରି ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ଜନ ସମୂହ ହିସାବରେ ଆପଣାକୁ ଯେ କେତେଭାବେ ପ୍ରଦୂଷିତ ଓ ବିଡ଼ମ୍ବିତ କରି ରଖିଆସିଛି, ଭାରତର ଆଧୁନିକ ଓ ଓ ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟା ଆମ ଆଖିଭିତରେ ସତେଅବା କେହି ଆଙ୍ଗୁଠି ଗେଞ୍ଜି କହି ଦେଉଥିଲା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟ ଯେ ସବୁଯୁଗରେ କେବଳ ରାଜାର ସ୍ତୁତିକରି ଆସିଛି, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସମାଜର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯେଉଁଭଳି ରହିଛି, ତଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି । ଅନେକ ସମୟରେ ହୁଏତ ଏପରି ହୋଇଛି ଯେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାରର ଲେଖାରେ ତାର ବିବେକ କମ୍ କଥା କହିଛି ଏବଂ ତା ପ୍ରୟୋଜନଗୁଡ଼ାକ ହିଁ ଅଧିକ କହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଯୁଗର ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟିକ ଏବଂ ଲେଖକ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ଯୁଗର ବୋଲକୁ, ରାଜ୍ୟର ବୋଲକୁ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷମତାଧୀଶର ବୋଲକୁ ମାନି ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ତଥାପି ଯୁଗକୁ ବଦଳାଇବାରେ ବା ସମାଜକୁ ବଦଳାଇବାରେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗେ ଯୁଗେ କମ୍ ଶକ୍ତିମତ୍ତାର ପରିଚୟ ଦେଇନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ଭିତରେ ଯେପରି ସବୁକଥାକୁ ମାନି ଯାଉଥିବା ଓ ବୋଲ ଅନୁସାରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ବାଧ୍ୟଟିଏ ବା ସୁନା ପିଲଟିଏ ରହିଛି ଏବଂ ତଥାପି ଦ୍ୱିମାନ୍ତର ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତ

ସତ୍ୟ ହିଁ ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକର ଔଚିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ପାରୁଥିବା ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ସାହସୀଟିଏ ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟିକ ମଧ୍ୟରେ ମାନି ଯାଉଥିବା ଓ ତଥାପି ଆତୁର ସେ ପାଖକୁ ଦେଖୁଥିବା ଦ୍ୱିଭଯ଼ ଉପାଦାନ ପରସ୍ପରର ସମାନ୍ତର ହୋଇ ରହିଛି । ସାଧାରଣ ମାପକାଠି ଓ ମାନଦଣ୍ଡରେ ଯେତିକି ଦେଖାଯାଏ, ସାହିତ୍ୟକାରମାନେ ସଚରାଚର ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଦେଖନ୍ତି । ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେତିକିଯାଏ ଅନୁଭବ କରି ଅଟକି ରହିଯାଆନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟିକ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଅନୁଭବ କରେ । ଅଧିକ ଭିତରକୁ ଯାଏ ଓ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଏ । ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଦେଖିପାରିବା ସକାଶେ ସିଏ ସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇ ପାରିବାର ଅନୁରାଗ ରଖିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟିକ ତାର ଯେପାଖକୁ ଦେଖିପାରେ ତାର ସେପାଖକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରେ । ସେଥିଲାଗି ସର୍ବଦା ତତ୍ପର ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କବିକୁ ସେଥିପାଇଁ କ୍ରାନ୍ତଦର୍ଶୀ ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି । କବି ବାହାରକୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଥାଏ,—ତଥାପି ଆମର ଗାରଗୁଡ଼ାକ ଭିତରେ ଆଦୌ ନଥାଏ । ଦୃଷ୍ଟ ଭିତରେ ରହି ଅଦୃଷ୍ଟ ଭିତରକୁ ବାହି ବଢ଼ାଇନବା ଲାଗି ଅନୁକ୍ଷଣ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ସେ କେବଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରେ ହିଁ କଳି କରି ଆଦୌ ଦେଖେନାହିଁ, ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଅତୀତ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇ ଆସିଥିବାର ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଭବିଷ୍ୟତ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟର ଆଖି ହେଉଛି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଖି, ଯାହା ସ୍ରଷ୍ଟାର ଆଖି । ଶାସକମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଭୟ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏକଥାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ଯେକୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ବା ଦେଶରେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ନାଗରିକମାନଙ୍କ ସହିତ ଜଣେ ନାଗରିକ ହୋଇ ବାସ କରୁଥାଏ । ସାହିତ୍ୟିକ ରାଜ୍ୟର ରାଜାକୁ ରାଜା ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରେ, ମାତ୍ର ସେହି ରାଜା ତା ନିଜର ଭାବନାକୁ, କଳ୍ପନାକୁ ଓ ତାର ଦୁଃସାହସଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଯେ ଆପଣାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖିବ, ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟକାର ତାହାକୁ ସହଜରେ ମାନି ନିଏନାହିଁ । କାରଣ ସିଏ ସତେ ଅବା ଆଉକାହାକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବୋଲି ମାନୁଥାଏ । ତା' ନିଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା କଳାତ୍ମକତା ବା ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବୋଲି ମାନୁଥାଏ । ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ଅସଲ ଗୌରବ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ ସାହସ ହେଉଛି ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ସୃଜନଶୀଳ ଭାବରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ସାହସ, ଅର୍ଦ୍ଧସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ସମସ୍ତେ ସତେଅବା ପୂର୍ଣ୍ଣସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଅସଲ ଓ ସମଗ୍ର ସତ୍ୟଟିଏ ଆଡ଼କୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆକର୍ଷଣ କରାଇବାର ସାହସ । ଆମ ପୃଥିବୀରେ ସାହିତ୍ୟ ଯେତିକି ସାହସ କରିଛି, ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପରମ ଦିଗ୍‌ବିଜୟୀ ରାଜା ଓ ଶାସକମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ସେତେ ସାହସ କରି ପାରିନାହାନ୍ତି । ଅସି ଓ ମସୀ ପୃଥିବୀରେ

ଦୁଇଟି ବଳ ଭିତରେ ମସୀ ହିଁ ଚିରକାଳ ଅସି ଉପରେ ବିଜୟଲାଭ କରେ ବୋଲି ସମ୍ରାଟ ନେପୋଲିଅନ ଏକଦା ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।

ଶାସକ ସାହିତ୍ୟକୁ ଡରେ, ସମ୍ରାଟମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଡରନ୍ତି,—ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ସେମାନେ ହୁଏତ ସାହିତ୍ୟକୁ ଦବାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟକାରକୁ ନାନା ଉତ୍ପୀଡ଼ନର ଧମକ ଦିଅନ୍ତି ଅଥବା ତାହାର ତୋଷଣ କରି ତାକୁ ଶୀତଳ କରି ରଖନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏପରି କୌଣସି ରାଜସଭା ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ କି କବି ଓ ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ରାଜାମାନେ ସାହିତ୍ୟର ଆଦର କରନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ରାଜାର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ନ ପାରିଲେ ସାହିତ୍ୟ କଦାପି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଶ୍ଳୋକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଯାହା ଯେମିତି ରହିଛି, ରାଜା କି ଶାସକମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାର ପ୍ରତୀକ । ଦୃଢ଼ ଶାସନର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ଦୃଢ଼ କରି ରଖିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ଶାସନ । ସାହିତ୍ୟ ଅପର ପକ୍ଷରେ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ବଦଳାଇ ଦେବାରେ ହିଁ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ଆସିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରେ ନୁହେଁ, ଭବିଷ୍ୟତ ଭିତରେ ହିଁ ମଣିଷମାନେ ଖୋଜୁଥିବା ଅସଲ ଇପ୍ସିତ ଓ ଅସଲ ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ସାହିତ୍ୟ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛି । ସେଥିଲାଗି ପୃଥିବୀର ସବୁ ସମାଜ ସାହିତ୍ୟକୁ ମୋଟେ ସହ୍ୟ କରିନାହିଁ । ପରମ୍ପରାକୁ ହିଁ ସର୍ବସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନୁଥିବା ରକ୍ଷଣଶୀଳ ସମାଜମାନେ ସାହିତ୍ୟକାରକୁ ସହ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମାଜ ପାଇଁ ଏକ ବିପଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଓ ତେଣୁ ତାହାର ମୁଖକୁ ବନ୍ଦ କରି ରଖିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

କେଉଁ ସମାଜ ତା'ର ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କିଭଳି ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଉଛି, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଆମେ ହୁଏତ କୌଣସି ଏକ ସମାଜର ବିଚାର କରି ପାରିବା । ସେହି ସମାଜ ସାହିତ୍ୟିକର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି କି ? ସେହି ସମାଜରେ ସାହିତ୍ୟିକର ଆଦର ଅଛି କି ? ଯଦି ସେସବୁ ରହିଥାଏ, ତେବେ ସେହି ସମାଜକୁ ଆମେ ଏକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ସମାଜ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କହି ପାରିବା । ଯଦି ସେପରି ହୋଇ ନଥାଏ, ତେବେ ତାହାକୁ ଆମେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନକାତର ସମାଜ ବୋଲି କହିପାରିବା । ସବୁ ସାହିତ୍ୟଲେଖକଙ୍କ ଭିତରେ ଯେ ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଦାବୀ କରୁଥିବା ସାହସ ଏବଂ ସତ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ରହିଥାଏ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଜର ସେହି ପ୍ରଚଳିତ ମୂଲ୍ୟକାଠିଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ହିଁ ସଫଳ ହେବାକୁ ଅଭିଳାଷ ରଖିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜକୁ ଆଗ ଜଣେ ରାଜଶାସିତ ନାଗରିକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଓ ତା'ପରେ ଯାଇ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେମାନେ ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ତେଣୁ ଏକ ଗୌଣ ଚର୍ଯ୍ୟା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଏମାନେ ଶାସକକୁ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଶାସକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିଭଳି

ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ନେଇ ପାଖରେ ବସାନ୍ତି, ସଭାରେ ପୁରସ୍କୃତ କରନ୍ତି । ଅସଲ ସାହସ କ୍ଷତଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅବମାନିତ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ଏହିପରି ଏକ ସ୍ଥିତିରେ ଗଦା ଗଦା ସାହିତ୍ୟ ଲେଖା ଯାଉଥାଏ ସତ, ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ଭିତରେ ସତକୁ ସତ ଏକ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଘଟାଇ ତାକୁ ଅସଲ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ନେଇ ପାରିବାର ସାହିତ୍ୟ ହୁଏତ କଂସର ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଶାସକମାନଙ୍କୁ କାନ୍ଧରେ ବସାଇ ସାହିତ୍ୟ ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ବାହାରିଥାଏ, ମାତ୍ର ଅସଲ ହୃଦୟଟି ଅର୍ଥାତ୍ ଅସଲ ସାହସଗୁଡ଼ିକ ମୁହଁ ଲୁଚାଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ସମାଜ ଅର୍ଥନୀତି ଦ୍ୱାରା ଚାଲେ । ଅର୍ଥନୀତି ଯେ ସବୁ ସମାଜରେ ସବୁଯାକ ମଣିଷଙ୍କୁ ନିଜ ବାଡ଼ର ଭିତରେ ରଖିଥାଏ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ଲାଗି ପରିଚାଳିତ ହୁଏ, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସମାଜରେ କେତେ ମନୁଷ୍ୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସୁଖ ଓ ଭୋଗ ଭିତରେ ରହିବେ ବୋଲି ଆହୁରି କେତେ କେତେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକରୁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖାଯାଇଥାଏ । ଏପରି ସମାଜ ପୂର୍ବକାଳରେ ଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମାଜରେ ଶୋଷକ ଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଶୋଷିତମାନେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ମଣିଷ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଭାବରେ ଅନେକ ଅସମାନତାକୁ ନିଜର ସମାଜରେ ପ୍ରାୟ ସ୍ଥାୟୀ କରି ରଖିଛି । ଆର୍ଥିକ ଅସମାନତାକୁ ସ୍ଥାୟୀ କରି ରଖିବାଲାଗି ରାଜନୀତିକ ଅସମାନତାମାନ ରହିଛି । ସଚରାଚର ମଣିଷର ଧର୍ମମାନେ ମଧ୍ୟ ଅସମାନତା ଗୁଡ଼ିକୁ ସତେ ଅବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରୂପେ ମାନିନେଇଛନ୍ତି । ପରମେଶ୍ୱର ସିଆଡ଼ୁ ହିଁ କେତେ ମଣିଷଙ୍କୁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ଓ ଆଉ କେତେ ମଣିଷଙ୍କୁ ଭାଗ୍ୟହୀନ କରି ପୃଥିବୀକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ କେତେ କେତେ ଛନ୍ଦରେ କୁହାଯାଇଛି । ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ଶୋଷଣ ସମାଜରେ ବହୁ ସାଂସ୍କୃତିକ ଶୋଷଣ ଲାଗି କାରଣ ହୋଇଛି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପୃଥିବୀର କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଏପରି ଏକ ଅନ୍ୟ ସମାଜର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି କେହି ଦୈନ୍ୟ ଭୋଗିବେ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ଅନ୍ୟାୟ ରହିବନାହିଁ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଗୋଟିଏ କୁଟୁମ୍ବ ପରି ଚଳିବେ, ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ରହିଥିବ, କେହି କାହାରିକୁ ହେୟ ମନେ କରିବେ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀ ଲାଗି ଏହିପରି ଏକ ସର୍ବୋତ୍ତମ ବ୍ୟବସ୍ଥାର କଳ୍ପନାକୁ ଅଧିକ ପ୍ରତୀତ ଆଣିଦେବା ପାଇଁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ କବିମାନେ ଏକ ସ୍ୱର୍ଗର ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତବର୍ଷର ଋଷିମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟରେ ବୃଷ୍ଟି ହେଉ, ଭଲ ଫସଲ ଫଳୁ, ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ଭଲରେ ରହନ୍ତୁ, ନୀରୋଗ ହୁଅନ୍ତୁ ଓ କେବଳ ଭଲ ହିଁ ଦେଖନ୍ତୁ ବୋଲି କେତେ ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମର ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରାୟ ଅଧେ ମନୁଷ୍ୟ ନିରକ୍ଷର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଭାଗ ନାହିଁ ।

ଆର୍ଥିକ, ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ସବାତଳେ ରହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଖଟୁଛନ୍ତି ବେଶୀ, ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି କମ୍ । ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ କେହି ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନାହାନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିପାରିବେ, ପ୍ରାୟ ସେହିମାନଙ୍କୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ହିଁ ଆମ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଏହି ମତରେ ଆମ ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଶ୍ରେଣୀ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କର ଅସଲ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ଅସଲ ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଲେଖା ହିଁ ଯାଉନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଉପରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନାରେ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସି ପାରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବେଳେବେଳେ ଅପାଂକ୍ତେୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟର ପଂକ୍ତିରେ କିଛି ପରିମାଣରେ ସ୍ଥାନ ଦେଉଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଦୂରରେ ରହି ଏବଂ ବାହାରେ ଠିଆହୋଇ ଦୟା ବହି ସେକଥା କରୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକ ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ଶ୍ରେଣୀ ଭିତରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି, କେବଳ କେତେକଙ୍କର ହୃଦୟ ବିନୋଦନ ଲାଗି ପ୍ରାୟ ଏକ କଳାତ୍ମକ ପଣ୍ୟ ହୋଇ ରହିଯାଉଛି । ଭାରତବର୍ଷରେ ରାଜନୀତି, ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନ, ଜଣେ ନାଗରିକ ନିମନ୍ତେ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିବା ସୁଯୋଗ ଓ ସୁବିଧାମାନ ଯେପରି ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କ ଯାଏ ମୋଟେ ପହଞ୍ଚି ପାରୁନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ସକାଶେ ଆକାଶମଣ୍ଡଳର କଇଁଆ ଗଛ ପରି ହୋଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଚଳଣି କରି ବାହାରେ ଥିବା ଉତ୍ତମମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ପରିବେଷଣ କରି ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇପାରୁଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ସେହି ସାହିତ୍ୟର ପାତ୍ରରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହେଉଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ସେହି ପରିଧିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରୁ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ଭାରତବର୍ଷରେ ସମାଜରେ, ଅର୍ଥିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟରେ ମୋଟାମୋଟି ଯେଉଁଭଳି ସ୍ଥିତି ରହିଛି, ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଇଉରୋପ ମହାଦେଶରେ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଏକ ସ୍ଥିତି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି ସେହି ସମୟର ଜଣେ ମନୀଷୀ କାର୍ଲ୍ ମାର୍କ୍ସ ନାନା ଶ୍ରେଣୀରେ ଭାଗ ଭାଗ ଏବଂ ଉପର ତଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମାଜର ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଶ୍ରେଣୀ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହି ତାହାର ଟୀକା କରିଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ସମାଜରେ ସବା ଆଗରେ ଥାଆନ୍ତି, ସବା ଉପରେ ଥାଆନ୍ତି ଓ ପ୍ରାୟ ସବୁକିଛି ସୁଯୋଗର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସେହି ସମାଜର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିମାନଙ୍କର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଓ ସୁଖଭୋଗକୁ ସ୍ଥାୟୀ କରି ରଖିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ସେ ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଶ୍ରେଣୀ ରହିବ ନାହିଁ, ଭବିଷ୍ୟତର ସେହି ଶ୍ରେଣୀହୀନ ଆଦର୍ଶ ସମାଜର ସାହିତ୍ୟକୁ ହିଁ ଯଥାର୍ଥରେ ସର୍ବମାନବର ସାହିତ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ମାର୍କ୍ସଙ୍କ ମତ ଥିଲା ।

ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି

ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ସଂସ୍କୃତି । ସମାଜ ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଥାଆନ୍ତି; ତେଣୁ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନକୁ ସମ୍ଭାଳି ଧରିଥାଏ ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂସ୍କୃତିକୁ ସମ୍ଭାଳି ଧରିଥାଏ ଏବଂ ସାମାଜିକ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । କୌଣସି ସମାଜର ସାହିତ୍ୟ ସେହି ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ଲାଗି ଏକ ଦର୍ପଣରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟିଏ ସମାଜର ସାହିତ୍ୟରୁ ସେହି ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ଅଳ୍ପ ବହୁତ ପରିମାଣରେ ଏକ ଅବଧାରଣା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ ।

ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରତୀୟ ଉପନିଷଦରେ ପାଞ୍ଚଟି ସୋପାନର ଏକ ସମଗ୍ରରୂପେ କଳନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ସୋପାନ ଗୋଟିଏ ଆରଟିର ଉପର ବା ତଳ ହୋଇ ରହିନାହିଁ । ଏଥିରୁ କେଉଁଟିକୁ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟଦେଇ ଆଉ କେଉଁଟିକୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ମୂଲ୍ୟ ଦେବାକୁ ହେବ, ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଦୌ ସେଭଳି କୌଣସି ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଆଉ ଗୋଟିଏକୁ ସତେ ଅବା ବେଷ୍ଟନ କରି ରହିଛି ଏବଂ ଏହିପରି ଭାବରେ ପାଞ୍ଚୋଟି ବୃତ୍ତ ଗୋଟିଏ ଜୀବନକୁ କେନ୍ଦ୍ର-ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆଗପଛ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆବଶ୍ୟକତା ହେଉଛି ତା'ର ଅନ୍ନଗତ ଆବଶ୍ୟକତା, ତା'ର ଶରୀରରୂପୀ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବୃତ୍ତଟିର ଯାବତୀୟ ଆବଶ୍ୟକତା । ଏଇଟି ସର୍ବପ୍ରଥମ, ଏଇଟି ହେଉଛି ମୂଳଦୁଆ । ଶରୀରଗତ ଜୀବନ ହେଉଛି ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଉତ୍କର୍ଷ ଓ ସମ୍ଭାବନାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ମୂଳଦୁଆ । ଉପନିଷଦରେ ଏଇଟିକୁ ଅନ୍ନମୟ କୋଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଅନ୍ନକୁ ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ମଣିଷର ପେଟ ପୂରିବ, ସର୍ବନିମ୍ନ ଶାରୀରିକ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକର ପୂରଣ ହେବ । ଏଇଟି ସର୍ବନିମ୍ନ ଆବଶ୍ୟକତା । ପେଟଟାକୁ ପୂରାଇବାର ବ୍ୟସ୍ତତା ଏବଂ ଆଶଙ୍କାରେ ଯେଉଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନାନା ଅନିଶ୍ଚିତତା ମଧ୍ୟରେ ନିରନ୍ତର ଧନ୍ଦି ହେବାକୁ ପଡୁଥିବ, ତା'ଠାରୁ ଆମେ ଜୀବନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଆଦୌ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଉତ୍କର୍ଷ ଆଶା କରିପାରିବା ନାହିଁ ।

ଅନ୍ନମୟ କୋଷ ପରେ ପ୍ରାଣମୟ କୋଷ, ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣଶକ୍ତି । ପ୍ରାଣର ସ୍ତରରେ ଏକ ସୁସ୍ଥ ସମଞ୍ଜସତା ଅର୍ଜନ କରିପାରିଥିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଜୀବନରେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇପାରିବ । ଅନେକ ସମାଜରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣଶକ୍ତିକୁ ସତେଅବା ଏକ ଆତଙ୍କ ପରି ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ତାହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦବାଇ ରଖିବାକୁ ହିଁ ନୈତିକତା ବୋଲି କହାଯାଏ । ଭାରତବର୍ଷର ପାରମ୍ପରିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଏକ ଅସୁସ୍ଥତା

ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ରୁର ଭାବରେ ରହିଆସିଛି ବୋଲି ଭାରତୀୟ ମନୁଷ୍ୟ ସତେଅବା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଶକ୍ତିହୀନ ଏବଂ ପ୍ରାଣହୀନ ହୋଇ ରହିଛି । ପ୍ରାଣଶକ୍ତିକୁ ଦବାଇ ରଖିବା ନୁହେଁ, ପ୍ରାଣଶକ୍ତିର ପ୍ରକାଶ ଲାଗି ସୁସ୍ଥ ମାର୍ଗମାନ ଯୋଗାଇଦେବା ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ସମାଧାନ, ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସେହି ବିଷୟରେ ସାବଧାନ କରିଦେଇଛି । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ସେହି କାରଣରୁ ଶିଶୁର ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପ୍ରସ୍ତାବନା ଦେଉଛି । ପ୍ରାଣ ପରେ ମନ, ମନୁଷ୍ୟର ମାନସିକତା । ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ତା'ର ମାନସିକତା ହିଁ ମୂଳଭୂତ ଭାବରେ ତାକୁ ଇତର ପ୍ରାଣୀଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ୍ କରି ରଖିଛି । ମଣିଷ ଜାଣିବ, ବୁଝିବ, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରି ଶିଖିବ, କେବଳ ଅନୁକରଣ ନକରି ସେ ନିଜର ସ୍ୱକୀୟ ବିଚାର ଏବଂ ବିବେକଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀରେ, ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଜୀବନରେ ବାଟ ଚାଲିପାରିବ । ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ନିଜର ବିଚାରଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି କେତେ କଥାକୁ ନିଜ ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବ ଏବଂ ଆଉରି କେତେ କଥାକୁ ବର୍ଜନ ମଧ୍ୟ କରିପାରିବ । ସେ ନିଜର ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଲାଗି ନିଜେ ହିଁ ଦାୟୀ ରହିବ । ସେ ଏକ ଯନ୍ତ୍ରପରି ଅଥବା ଯେକୌଣସି ଇତର ପ୍ରାଣୀ ପରି ନିଜକୁ ନିଜର ପରିବେଶ ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ନେବାକୁ ହିଁ ଚେଷ୍ଟାକରିବ ନାହିଁ । ସେ ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନର ଯୋଗ୍ୟ ଦାୟାଦ ହେବ । ପରମ୍ପରା ଭିତରେ ରହି ମଧ୍ୟ ପରମ୍ପରା ଭିତରୁ ବାହାରିଯାଇ ପାରିବାକୁ ନୂଆ ନୂଆ ବାଟ ଫିଟାଇ ପାରିବା ଲାଗି ସତତ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ସୋପାନଟିକୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବିଜ୍ଞାନମୟ ସ୍ତର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏଇଟି ଆତ୍ମାର ସ୍ତର, ଆତ୍ମଜ୍ଞାନର ସ୍ତର । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ସହିତ ଏକାତ୍ମତା ଅର୍ଜନ କରିବାର ସ୍ତର । ଆତ୍ମୀୟତାକୁ ହିଁ ଜୀବନର ଅସଲ ସମ୍ପତ୍ତି ଏବଂ ଅସଲ ଶୈଳୀ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ସ୍ତର । ଏହି ସୋପାନଟିକୁ ଆସି ମନୁଷ୍ୟ ଅହଂମୟ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ଭୟ ଓ ଯାବତୀୟ ସଙ୍କୋଚନକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବ । ନିଜକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଖିବ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ଦେଖିବ । ତେଣୁ ସକଳ ଶୋକ ଓ ସକଳ ମୋହରୁ ମୁକ୍ତହେବ । ସକଳ ଜୁଗୁପ୍ସା ଅର୍ଥାତ୍ ଘୃଣାକୁ ସେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯିବ । ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ ଏହିପରି ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ଥିତି ପୃଥିବୀରେ ସମ୍ଭବ ହେବ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଆସିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଥାପି ନାନାଭଳି ବିଭେଦ ଓ ଭେକର ସୃଷ୍ଟି କରି ବଣା ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନାନା ଫାଶ ଭିତରେ ଆଣି ଛନ୍ଦି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆତ୍ମାର ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମୀୟତାର ସ୍ତରଟିକୁ ନିଜର ଉପଲବ୍ଧି ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିପାରିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ସୋପାନକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇଯାଏ, ଶାସ୍ତ୍ର ତାହାକୁ ଆନନ୍ଦମୟ କୋଷ ବା ଆନନ୍ଦମୟ ସୋପାନ ବୋଲି କହି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି । ଆନନ୍ଦର ଉପଲବ୍ଧି ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂମାର ଉପଲବ୍ଧି, ଏହି ସବୁକିଛି ସହିତ ସ୍ୱୟଂସଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଉପଲବ୍ଧି । ଭୂମାରେ ସୁଖ, ଅଳପରେ ସୁଖ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀରେ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ କେବଳ ଅଳପ ଦେଖନ୍ତି, ଅଳପ ଶୁଣନ୍ତି, ଅଳପ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି;

ଅଳପକୁ ହିଁ ନିଜର ବୋଲି କହନ୍ତି । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ ନାନା ଗାର ପଡ଼ିଥାଏ, ପାଚେରିମାନ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଥାଏ । ପାଚେରି ଏ ପାଖରେ ମୁଁ, ପାଚେରି ସେ ପାଖରେ ଅନ୍ୟମାନେ, ଗାର ଏ ପାଖରେ ଯାହାସବୁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ମୋ' ନିଜର ଏବଂ ଯାହା କିଛି ଗାରଟିର ସେ ପାଖରେ, ତାହା ମୋର ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀର ସାମାଜିକତା, ରାଜନୀତି, ଧର୍ମ ଓ ନୈତିକତାକୁ ନାନାବିଧ କାରଣରୁ କେତେଭଳି ଗାର ଟାଣିଦେଇ ଏବଂ କେତେ କେତେ ପାଚେରି ଉଠାଇ ଭାଗ ଭାଗ କରି ରଖାଯାଇଛି । ମଣିଷ ଅଳପ ଭିତରେ ରହିଛି, କଳିହୋଇ ରହିଛି, ସେଇଥିଲାଗି ନାନା ଭୟର ଭାବନା ଭିତରେ ସମାକୁଳ ଓ ନିତ୍ୟଶଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଛି । ସେଥି କାରଣରୁ ଯାବତୀୟ ଦୂରତା, ଯାବତୀୟ ବିଷମତା, ଯାବତୀୟ ଶତ୍ରୁତା ଏବଂ ଯାବତୀୟ ସଂଘାତ ଓ ସଂଘର୍ଷ । ସେହିଗୁଡ଼ିକର ପରିଣାମରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିରାନନ୍ଦମୟ ହୋଇ ରହିଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଯଥାର୍ଥ ଆନନ୍ଦରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛି । ନାନା ଭେଦ ଏବଂ ନାନା ବିଭିନ୍ନତା ଦ୍ୱାରା ପୃଥିବୀ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି, ଯାବତୀୟ ଅକଲ୍ୟାଣର କାରଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଆନନ୍ଦର ଚେତନା ହିଁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକତ୍ର ଯୋଡ଼ି ରଖିଥିବା ଡୋରଟିର ପରିଚୟ ଆଣି ଦେଇପାରିବ, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ପୁନର୍ବାର ଯୋଡ଼ିଦେଇ ପାରିବ । ଆତ୍ମୀୟତାର ଡୋରରେ ମଣିଷ ସହିତ ମଣିଷ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବ, ତା' ଜୀବନର ସାନ ବଡ଼ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ଅବସରରେ ଭଗବାନ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ଅନ୍ନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାନବ ବାସନାର ଏହି ଯେଉଁ ସିଡ଼ିଟି ଲାଗିରହିଛି, ସେହି ସିଡ଼ିଟିକୁ ଗୋଟିଏ କରି ଦେଖିବା, ଆଦୌ ଅସଂଲଗ୍ନ କରି ନ ଦେଖିବା, ଭାରତୀୟ ଉପନିଷଦ ତାହାକୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମର ଦର୍ଶନ କରିବା ବୋଲି କହିଛି । ଏହିପରି ଏକ ଚେତନା ଦ୍ୱାରା ଆମେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିବା । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମରେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମ ସଂସ୍ପର୍ଶକୁ "ଅତ୍ୟନ୍ତଂ ସୁଖଂ" ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି । ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟ ଯେଉଁଠି ଆପଣାର ଉଚ୍ଚତମ ଶୀର୍ଷକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଛି, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଏହି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖଟି ବିଷୟରେ କହିଛି ଓ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି ପ୍ରେରଣା ଦେଇଛି । ଅନ୍ନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହି ସମଗ୍ର ପ୍ରାପ୍ତିକୁ ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଲାଗି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଏବଂ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛି । ଏହି ପାଞ୍ଚୋଟିଯାକକୁ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ଭିତରେ ଦେଖିବା ଓ ବଞ୍ଚିବା ହେଉଛି ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସଂସ୍କୃତି । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ଆଗ ନୁହେଁ କି କୌଣସିଟି ପଛ ନୁହେଁ, କୌଣସିଟି ବଡ଼ ନୁହେଁ କି କୌଣସିଟି ସାନ ନୁହେଁ । ଗୋଟିଏ ଆଉ ଗୋଟିଏ ତୁଳନାରେ କମ୍ ବା ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଅନେକ ସଂସ୍କୃତିରେ ଅନ୍ନଟାକୁ ହିଁ ସବୁକିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ବସ୍ତୁର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଆଧିକ୍ୟ ହିଁ ସୁଖର ସକଳ କାରଣ ବୋଲି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏକତରଫା ଭାବରେ ଧରି ନିଆଯାଏ । ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଏକ ବସ୍ତୁବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି ମନୁଷ୍ୟର ଆଖିକୁ ଭାରି ସଙ୍କୁଚିତ କରିପକାଏ ଏବଂ ତା'

ଜୀବନରେ ବହୁବିଧ ବ୍ୟାଧିର କାରଣ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସମ୍ଭବତଃ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବସ୍ତୁ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ୁଛି, ସୁଖର କାମନା ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ସେ ସୁଖବାଦୀ ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତି ବିଷୟରେ ତାକୁ ସାବଧାନ କରି-ଦେଇ ଆସିଛି । "ନ ବିତ୍ତେନ ତର୍ପଣୀୟୋ ମନୁଷ୍ୟଃ" ବୋଲି ତାକୁ ସତର୍କ କରିଦେଇଛି ।

ଏବଂ, ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ତରର ବଞ୍ଚିଲାଗି ବାସନା କରିବା ସକାଶେ ତାହା ମଣିଷକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛି । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ **to have** ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ **to be, to be** ବା ସାର୍ଥକ ଭାବରେ କିଛି ହେବାଲାଗି ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏକ ଆକାଂକ୍ଷା ନଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ **to have** ବା ବାହାରେ ଗୁଡ଼ାଏ ବସ୍ତୁ ଜମାକରି ରଖିବା ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ହୋଇଯିବ, ଆପଣାର ଅସଲ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ପାଶୋରି ପକାଇବ । ବସ୍ତୁବାଦୀ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଜଣେ ଆଉ ଜଣକୁ ଗିଳି ପକାଇବା ନିମନ୍ତେ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଥିବେ । ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀରେ ପୁଞ୍ଜିବାଦ ଏବଂ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦର ଲଙ୍ଗୁଡ଼ ଧରି ଯେତେ ଯାହା ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅନିଷ୍ଟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଛି, ତାହା ହେଉଛି ମୂଳତଃ ବସ୍ତୁବାଦୀ ମନୁଷ୍ୟର ଅପକୀର୍ତ୍ତି, ବସ୍ତୁବାଦୀ ସମାଜ ଓ ବସ୍ତୁବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଘଟି ଯାଇଥିବା ଅମଙ୍ଗଳ । ଊନବିଂଶ ଏବଂ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟ ଏହି ଦୁଷ୍ଟବୃତ୍ତି ଓ ଦୁଷ୍ଟ-ସଂସ୍କୃତିର ବିରୋଧରେ କେତେ ପ୍ରତିବାଦ କରିଛି । ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିବାଦ ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟ, ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମନ କରେ, ତାହା ବସ୍ତୁବାଦର କବଳରେ ପଡ଼ି ସଢ଼ିଥିବା ଏଡ଼େବଡ଼ ହୋଇ ଦିଶୁଥିବା କୌଣସି ଆସୁରିକତା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଓ ତା'ର ସମାଜକୁ ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ଯିବାଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଏ, ଅଧିକ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଦେଖିପାରିବାକୁ ଏବଂ ଅଧିକ ଅନୁଭବ କରିପାରିବାକୁ ସମର୍ଥ ଆଖିଟିଏ ଯୋଗାଇ ଦେବାର ପ୍ରୟାସ କରୁଥାଏ । କେବଳ ଅନ୍ନ ଭିତରେ ଭରି ହୋଇ ରହିବା ଯେ ସଂସ୍କୃତି ନୁହେଁ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ସେହି ଚେତାବନୀ ଦେଉଥାଏ ।

ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ବସ୍ତୁବାଦ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ମାୟାବାଦ । ଏହି ସଂସାରଟା ହେଉଛି ମିଥ୍ୟା ଆଉ ମାୟା । ଏହି ଜୀବନ ମାତ୍ର ଦୁଇଦିନର । ସ୍ୱର୍ଗ ହେଉଛି ପୁଣ୍ୟାତ୍ମାମାନଙ୍କର ଅସଲ ନିବାସ, ଅସଲ ସଦନ । ତେଣୁ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ମନୁଷ୍ୟର ଆଦୌ କିଛିହେଲେ କରିବାର ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶରେ କାଳ କାଳ ଧରି ଲେଖାହୋଇ ଆସିଥିବା ଶ୍ଳୋକ ଏବଂ ବୋଲାହୋଇ ଆସୁଥିବା ଗାଡ଼ି ଗାଡ଼ି ଭଜନ ପାଠକଲେ କିମ୍ବା ଶୁଣିଲେ ସଢ଼ିଅବା ମାୟାବାଦର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ ମିଳିଯାଏ । ଏହି ଜୀବନ ଅସାର, ଏହି ସଂସାର ଅସାର, କେବଳ ପ୍ରଭୁ ଭଜନ ହିଁ ସାର,—ତେଣୁ ସଂସାର ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହି

ମନୁଷ୍ୟ ନାମକ ଜୀବ କେବଳ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ କରିବ । ଭାରତବର୍ଷରେ ତଥାକଥିତ ବୈରାଗ୍ୟ ଏବଂ ବାନପ୍ରସ୍ଥ ଧର୍ମର ପ୍ରେରଣା ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ମାୟାବାଦରୁ ମିଳିଛି । ଏହି ଉଦାସୀନତା ହିଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂର ଏବଂ ସହାନୁଭୂତିହୀନ କରି ରଖିଛି, ନିଜ ବିଷୟରେ ଏବଂ ସମାଜ ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂର କରି ରଖିଛି । ଏବଂ, ଭାରତବର୍ଷର ଜ୍ଞାନ, ଭାରତବର୍ଷର ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଲକ୍ଷଣା ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ-କାତର ହୋଇ ରହିଛି । ମାୟାବାଦରୁ ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ଭାଗ୍ୟବାଦକୁ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ରୟ ମିଳିଛି । ଉପସ୍ଥିତ ବର୍ତ୍ତମାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ନହୋଇ ଏବଂ ସାହସର ସହିତ ବ୍ୟତିକ୍ରମ-ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିକାର ନ ଖୋଜି ଭାରତବର୍ଷର ମନୁଷ୍ୟ ଏକାଧିକ ଆଳରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରୁ, ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଭୂମିରୁ ପଳାୟନ ହିଁ କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହ ପାଇଛି । କେତେବେଳେ ଅତୀତ ଭିତରକୁ ପଳାୟନ କରିଛି ତ ପୁଣି କେତେବେଳେ ଭବିଷ୍ୟତର ନାନା ତୁଙ୍ଗ କଳ୍ପନା ଭିତରକୁ ପଳାୟନ କରିଛି । ଏହିପରି ଏକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷର ସଂସ୍କୃତି ଦାରୁଣ ଭାବରେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଆସିଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ କମ୍ ହେଉନାହିଁ । ଯାହାକିଛି ଭଲ ଥିଲା, ତାହା ଅତୀତରେ ଥିଲା,—ଅତୀତକୁ ନେଇ ଏହି ଅତିପ୍ରୀତି ଭାରତୀୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆପଣାର ନାନାବିଧ କର୍ମ ଓ ଆହ୍ୱାନର ଭୂମିରେ ରୁଷି ବସିବାର, ଏକ ବିଷାଦଯୋଗର ବାହାଦୁରୀ ନେବାଲାଗି ବହୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଯୋଗାଇ ଆସିଛି । ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟଧିକ ପରିମାଣରେ ସେହି ବ୍ୟାଧିର ଶିକାର ହୋଇ ରହିଛି ।

ଇଉରୋପୀୟ ବିଶ୍ୱର କିମ୍ବା ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ଏହି ଉଦାସୀନତାବାଦ ମନୁଷ୍ୟର ଚେତନାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମାଡ଼ିବସି ନାହିଁ । ଇଉରୋପୀୟ ମଣିଷ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତା' ସାଧ୍ୟମତେ ତା' ପରିବେଶର ଓ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି, ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହେବାଲାଗି ବିଶେଷ ପ୍ରେରଣା ପାଇନାହିଁ । ସିଏ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଲଢ଼ିଛି, ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିଛି । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଲାଗି ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ୟୁରୋପର ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଅବଦାନ ରହିଛି । ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହି ପୃଥିବୀକୁ ଏବଂ ଏଠାରେ ମନୁଷ୍ୟ ବଞ୍ଚୁଥିବା ତା'ର ଜୀବନକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ତୁଚ୍ଛ ବୋଲି, ମୂଲ୍ୟହୀନ ବୋଲି କହିନାହିଁ । ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟ ମନୁଷ୍ୟଲାଗି ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ ହୋଇ ରହିଛି । ନିଜ ଭିତରେ ତଥା ବାହାରେ ତାହା ମନୁଷ୍ୟକୁ କେତେ ନୂତନ ଶକ୍ତି ଏବଂ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନାର ସନ୍ଧାନ ଦେଇଯାଇଛି । କେବଳ ଇଉରୋପୀୟ ବିଜ୍ଞାନ ନୁହେଁ, ଇଉରୋପର ସଭ୍ୟତା, ଇଉରୋପର ରାଜନୀତି ତଥା ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିଚିନ୍ତା ଆମର ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ନାନାଭାବେ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ମନୁଷ୍ୟର ସଭ୍ୟତାକୁ ତାହା ସତେ ଯେପରି ମାତ୍ର ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏକାବେଳକେ କେତେ ପହଣ୍ଡ ଡିଆଁଇ ନେଇ ଚାଲିଯାଇଛି ।

ଅସଲ ସଂସ୍କୃତି ନିମନ୍ତେ ଭଗବାନ କେବଳ ଉପରେ, ପୃଥିବୀ ବାହାରେ ନାହାନ୍ତି, ପରମସତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ କେଉଁ କଳ୍ପିତ ଦର୍ଶନ ଭିତରେ ନାହିଁ; ସୁଖ ମୋଟେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ନାହିଁ । ଭଗବାନ ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଅଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଚେତନା ଏବଂ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରେରଣାରୂପେ ସେ ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ଭିତରେ, ସ୍ୱପ୍ନ ଭିତରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି ଓ ମନୁଷ୍ୟର ଏହି ପୃଥିବୀଟିକୁ, ତା'ର ସମଗ୍ର ଜଗତଟିକୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରୁ ଭବିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ବିବର୍ତ୍ତିତ କରି ନେଉଛନ୍ତି । ସେହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ କାଳ କାଳରୁ କେତେ ପୁରୁଣାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଆସିଛି, ନୂଆ ନୂଆ ସୋପାନକୁ ଉଠି ଉଠି ଆସିଛି । ତେଣୁ ଏହି ପୃଥିବୀ ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ, ମନୁଷ୍ୟର ଯାବତୀୟ ସ୍ୱପ୍ନ ଏବଂ ଉଦ୍ୟମ ଆଦୌ ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା କହିଲେ ଅନ୍ନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଗ୍ରଟିକୁ ବୁଝାଏ । ଅନ୍ନ ଭିତରେ ବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ ବୋଲି ଏକ ବସ୍ତୁବାଦୀ ଭ୍ରମ ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ରହିବା ମନୁଷ୍ୟଲାଗି ଯେତିକି କ୍ଷତିକାରକ, ତଥାକଥିତ ଆନନ୍ଦର କେଉଁ କଳ୍ପିତ ସ୍ୱର୍ଗ ଭିତରେ ଯାଇ ପରମ ସୁଖ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମ ନିର୍ବାଣ ଭୁଞ୍ଜିବ ବୋଲି ଅନ୍ନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ଏବଂ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହିବା ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ସଂସ୍କୃତି ଲାଗି ସେତିକି କ୍ଷତି-କାରକ । ଯଥାର୍ଥ ସିଡ଼ିଟି ଏହି ଭୂମି ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଯାଏ ଲମ୍ବି କରି ରହିଛି । ମନୁଷ୍ୟଲାଗି ସତତ ଆରୋହଣର ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇ ରହିଛି । ଏବଂ ପୃଥିବୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟମାନେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ସେହି ଆହ୍ୱାନ ଲାଗି ଏକ ବାହନର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ସେହି ସମାଜର ସାହିତ୍ୟକୁ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି, ତଥାପି ବେଳେବେଳେ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଜଣେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ଅଖିକୁ ତଥା ଲେଖନୀକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ସଂପୃକ୍ତ ସମାଜଟିର ପୁରୁଣା ବିଶ୍ୱାସ ଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଛି, ସତେଅବା ଏକୁଟିଆ ନଦୀଟି ମଧ୍ୟକୁ ଏକ ମହାସମୁଦ୍ରର ସନ୍ଦେଶକୁ ବହନ କରି ଆଣିଛି । ସଂସ୍କୃତିର ଉତ୍ତରଣରେ ସାହିତ୍ୟ ନିମିତ୍ତରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ନୂତନ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଆଣିଦେଇଛି ।

ଏବେ ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତି କଥା କୁହାଗଲାଣି । ସେହି ଅନୁସାରେ ଏକ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର କଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଗଲାଣି । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନର ଅବଦାନଗୁଡ଼ିକ ଫଳରେ କେବଳ ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତାମାନ ନୁହେଁ, ମାନସିକ ତଥା ଆତ୍ମିକ ଦୂରତାର ପ୍ରତିବନ୍ଧକମାନ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଦୂର ହୋଇଯିବାରେ ଲାଗିଛି । ରାଜନୀତିରେ ଏବେ ବିଶ୍ୱରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲାଣି, କେତେକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ବିଶ୍ୱ-ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟର କଳ୍ପନା ବି କଲେଣି । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏବେ ବିଶ୍ୱ ନାଗରିକ ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେଣି । ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱରୁ ଖାଦ୍ୟା-ଭାବ, ରୋଗ ଏବଂ ନିରକ୍ଷରତା ଦୂର କରିବା ଲାଗି ଏବେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏକାଠି ବସି ଚିନ୍ତା କଲେଣି । ବିଶ୍ୱଯାକର ସବୁ ପିଲାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ହିତୈଷୀ ବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ଏକାଠି ବସି

ଯୋଜନା କଲେଣି । ମନୁଷ୍ୟର ସହାନୁଭୂତି, ଭ୍ରାତୃଭାବନା ଏବଂ ପାରସ୍ପରିକ ସହଯୋଗ କ୍ରମେ ବିଶ୍ୱସ୍ତରକୁ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇଯିବାରେ ଲାଗିଛି । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ମଣିଷମାନେ, ରାଜାମାନେ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ଭୂତ ଦେଖୁଥିଲେ । ସର୍ବଦା ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ର ଶାନ୍ତିରେ ବାସ କରିପାରିବ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରନେତାମାନେ କେତେ ବିଦ୍ୱାନଙ୍କ ପରି କହୁଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର କଥାକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ଏବେ ଚକ ବଦଳିଯିବାରେ ଲାଗିଛି, ତେଣୁ ଚିନ୍ତା ବି ବଦଳି ଯାଉଛି । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତି ଆପଣାର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ସଂସ୍କାରର ଆୟତନ ଭିତରେ ଏଣିକି ଯେ ମୋଟେ ନିବୁଜ ହୋଇ ରହିପାରିବ ନାହିଁ, ଏ କଥା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଉଛି । ସେହି ଅନୁସାରେ ସାହିତ୍ୟର ଆକାଶଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଉଛି । ଆପଣାର ଭାଷାକୁ ଭଲ ପାଇବା, ଆପଣାର ଭୂମିଟିକୁ ଭଲପାଇବା, ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟକୁ ଭଲପାଇବା,—ଏହିସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ରମେ ପୁରୁଣା ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ବଦଳି ଯାଉଛି, ପୁରୁଣା ବାଡ଼ସବୁ ଉଠି ଉଠି ଯାଉଛି । ନିଜର ସାନ ଗଡ଼ଆଟିରେ ନିଜକୁ କଳି ରଖି, ଅସଂକ୍ରାମିତ କରି ରଖି ଆପଣାର ପ୍ରେମଗୁଡ଼ିକୁ ଭଲପାଇବା ଆଉ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେଲପରି ମୋଟେ ଲାଗୁନାହିଁ ।

ପାରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତିରେ ଥୋକେ ଆପଣାକୁ ଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ, ତେଣୁ ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅଶୁଦ୍ଧ ବୋଲି କହିବାର କାରଣ ଓ ପ୍ରମାଣ ପାଇଯାଉଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ଆପଣାକୁ ସ୍ୱପରମ୍ପରାର ଘେରକାନ୍ଥ ଭିତରେ ନିବୁଜ କରି ରଖିଥିଲା;— ସେତେବେଳେ ଜାତିର ଅଭିମାନ ଥିଲା, ଦେଶର ଅଭିମାନ ଥିଲା, ନାନା ସ୍ଥାନୀୟତାର ନାନା ଅଭିମାନ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସତେଅବା ଅନ୍ୟର ସବୁକିଛୁକୁ ଘୃଣାକରିବା ହିଁ ନିଜଟିକୁ ଭଲପାଇବାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ମାପକାଠି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆଗତପ୍ରାୟ ବିଶ୍ୱ-ସଂସ୍କୃତି ପାରମ୍ପରିକ ମଣିଷମାନଙ୍କର ସେହି ଦମ୍ଭକୁ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ମୁଷ୍ଟି ପ୍ରହାରରେ ଏକାବେଳକେ ଭାଙ୍ଗି ଦେବାକୁ ଆସିଛି । ସତେଅବା ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଖୋଲିଦେବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ । ଆପଣାର ଭୂମିଟି ଆପଣାର ଗୋଡ଼ତଳେ ସ୍ଥିର ଓ ଦୃଢ଼ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଝରକାଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଲିଦେବା ଲାଗି ମଣିଷ ଆଉ କାହିଁକି ଭୟ କରିବ ? ସମ୍ଭବତଃ ଏଭଳି ହୋଇଥାଏ ଯେ, ଯାହାର ପାଦତଳ ଭୂଇଁଟି ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱାସ ନଥାଏ, ସେଇ ନିଜ ଘରର ଝରକାଗୁଡ଼ିକ ଖୋଲିଦେବାକୁ ଯାବତ ଭୟ କରୁଥାଏ, ପୃଥିବୀଯାକର ପବନ ଆସି ତାକୁ ଏକାବେଳକେ ଓଲଟାଇ ପକାଇବେ ବା କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ାଇ ନେଇଯିବେ ବୋଲି ତା' ଭିତରେ ଏକ ବାସ୍ତବ ଆତଙ୍କ ରହିଥାଏ । ତା'ର ଜାତି ଗୁଳିଯିବ ବୋଲି ସିଏ ଭୟ କରୁଥାଏ । ମଣିଷମାନେ ଯେତେବେଳେ ଏହିପରି ଜାତି ବାରୁଥାନ୍ତି, ଅଲଗା ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ବୋଲି ବିଚାରନ୍ତି ଏବଂ ସଂକ୍ରମଣକୁ ଭୟ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ

ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତିରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଅବକ୍ଷୟ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥାଏ । ଗଡ଼ଆଟିଏ ହୋଇ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମନ କରୁଥିବା ସଂସ୍କୃତିମାନେ ନିଜଲାଗି ପ୍ରମାଦ ହୋଇ ରହନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତି ପୃଥିବୀ ସାରା ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ ତଥା ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଛି, ତାହାକୁ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ କରି ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ସାହିତ୍ୟିକ ନିଜ ଭାଷାରେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବ, ନିଜ ଭୂମିଟି ଉପରେ ରହି ହିଁ ସିଏ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବ, ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ସେହି ଅପେକ୍ଷମାଣ ନିୟତିକୁ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ଦର୍ପଣ ପରି ଧରିରଖି ହିଁ ସିଏ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବ । ଏକାଧିକ ସମାଜରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ମନୁଷ୍ୟ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଉତ୍ତମମାନଙ୍କର ବହୁ ଉଦାସୀନତାର ଶିକାର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭବିଷ୍ୟତଟି ଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆଣିବ । ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମାନବୋଧକୁ ସିଏ ଜାଗ୍ରତ କରି ଆଣିବ । ସାହିତ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଅଳ୍ପତା ଏବଂ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଉପରେ ସାହସର ସହିତ ପ୍ରହାର କରିବ । ସାହିତ୍ୟ ବିଶ୍ୱସଂସ୍କୃତିର ଯୋଗ୍ୟ ହେବ, ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ପାହାଚ ଉଠିଯିବ । ଏକ ନୂଆ ପୃଥିବୀର ଆହ୍ୱାନ, ଏକ ନୂତନ ଉଦ୍ୟମ ଓ ନୂତନ ଆସ୍ପୃହାଗୁଡ଼ିକର ଆହ୍ୱାନ, ତାହା ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏକ ଆହ୍ୱାନ । ସାହିତ୍ୟ ସେହି ଆହ୍ୱାନର ଜବାବ୍ ଦେବ ।

ସାହିତ୍ୟର ଅଭିପ୍ରାୟ

ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ କାବ୍ୟାନନ୍ଦକୁ 'ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦସହୋଦରଃ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟାନନ୍ଦ ଅର୍ଥାତ୍ କାବ୍ୟରଚନାଜନିତ ଆନନ୍ଦ ଏବଂ କାବ୍ୟପଠନଜନିତ ଆନନ୍ଦ । ସେ କାଳରେ କାବ୍ୟ କହିଲେ ସମଗ୍ରତଃ ସାହିତ୍ୟକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ସାହିତ୍ୟରସକୁ କାବ୍ୟରସ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମର ଉପଲବ୍ଧିଜନିତ ଆନନ୍ଦ, ବ୍ରହ୍ମାନୁଭବର ଆନନ୍ଦ । ବିଶ୍ୱନାଥ ଧର୍ମ-ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଥିଲେ କି ନାହିଁ, ସେ କଥା କହିହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆମେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଏଠାରେ ଆମର ପୂର୍ବାଲୋଚିତ 'ଭୂମା'ର ଅର୍ଥରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । କାବ୍ୟଜନିତ ଆନନ୍ଦ ହେଉଛି ଏକ ସମଗ୍ର ଉପଲବ୍ଧିର ଆନନ୍ଦ ।

ତତ୍ତ୍ୱକାର ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟ ବା କାବ୍ୟର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୀମିତ ଅର୍ଥ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ପ୍ରଧାନତଃ ପଦ୍ୟରେ ସବୁକିଛି ଲେଖା ହେଉଥିଲା । ପ୍ରାୟ ହେବୁଯାକ ସାହିତ୍ୟ ପଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ଥିଲା । ମଣିଷମାନେ ଗଦ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ,

ଗଦ୍ୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଗଦ୍ୟରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଗଦ୍ୟକୁ ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରି ରଖାଯାଇଥିଲା । ଗଦ୍ୟ ତ ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଭାଷା; ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଏକ ବିଶେଷ ଓ ଅସାଧାରଣ ବ୍ୟାପାର କରି ରଖିବା ଲାଗି କେବଳ ପଦ୍ୟକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଅନୁମତି ମିଳୁଥିଲା । ଏବେ ତ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲାଣି । ଏବେ କବିତା କେବଳ ପଦ୍ୟରେ ଲେଖା ହେଉନାହିଁ, ଗଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଉଛି । ଅର୍ଥାତ୍ କବିତାର ସଂଜ୍ଞା ଏବେ ବଦଳି ଗଲାଣି । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଗଳ୍ପ ଆସିଲାଣି, ଉପନ୍ୟାସ ଆସିଲାଣି, ପ୍ରବନ୍ଧ, ରମ୍ୟରଚନା ଓ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ କେତେ କ'ଣ ଆସିଲାଣି । ସେ କାଳରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବା ପଛରେ ଯେଉଁ ପ୍ରୟୋଜନ ବା ଅଭିପ୍ରାୟ ରହିଥିଲା, ତାହାର ପରିସର ବଦଳି ଗଲାଣି । ବଦଳି ଗଲାଣି ଅର୍ଥାତ୍ କେତେ କେତେ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଗଲାଣି । ସେ କାଳର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଜଣସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଏବେ ତାହା ଜନସାହିତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ଅର୍ଥାତ୍, ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ଅଧିକାର ପାଇନଥିଲେ, କେତୋଟି ବିଶିଷ୍ଟବର୍ଗର ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଅଧିକାର ରହିଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ସଭାର ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ସଭାରେ ବସୁଥିବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜାଙ୍କର ପସନ୍ଦ ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟସଭାକୁ ପ୍ରବେଶାଧିକାର ପାଉଥିଲେ, ସାହିତ୍ୟର ପୃଥିବୀଟି ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିବିଧ କାରଣରୁ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବଜନର ସମ୍ପତ୍ତି ହେଲାଣି । ବିଶେଷ କରି ମୁଦ୍ରଣଯନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍ଭାବନ ଏବଂ ପ୍ରସାର ପରେ ଇଚ୍ଛୁକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସାହିତ୍ୟର ଅଳନ୍ଦ ଭିତରେ ଆସି ବସିପାରିଲେଣି । ସହସ୍ର ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ଛାପାବହିମାନ କୋଟି କୋଟି ମଣିଷଙ୍କର ହାତ ପାହନ୍ତାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିଲାଣି । ତେଣୁ, ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରୟୋଜନର ସଂଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଯେ କାଳ ଅନୁସାରେ ବଦଳି ଯାଇଥିବ, ସେଥିରେ ଆମର ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟକାରମାନେ ମୋକ୍ଷକୁ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଅଭିପ୍ରାୟ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ସତେଅବା ଦୈବର ଏକ ଶାସ୍ତି ବିଧାନ ବୋଲି ମନେ କରାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ଏହିପରି ଶାସ୍ତି ଭୋଗ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଇହଜନ୍ମରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋକ୍ଷ ପାଇବାକୁ ହିଁ ଆପଣାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଓ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଅଭୀଷ୍ଟ ବୋଲି ଗଣନା କରୁଥିଲା । ଏକ ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆଉ ସଂସାରରେ ପୁନର୍ଜନ୍ମର ଫାଶରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେଉ ନଥିଲା । ପୁସ୍ତକ ରଚନାକୁ ସମ୍ଭବତଃ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏକ ଉତ୍ତମ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତେଣୁ ଏକ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ପୃଥିବୀରେ ପୁନର୍ବାର ଜନ୍ମ ହେବାର ଅଭିଶାପ ଓ ଅପଦଶାରୁ ମୁକ୍ତ ପାଇଯିବେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । କେବଳ

ତଥାକଥିତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ, ଯେ କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥକାରମାନେ ମୋକ୍ଷର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ହିଁ ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖୁଥିଲେ । ବାତ୍ସ୍ୟାୟନ ମୁନି କାମଶାସ୍ତ୍ର ଭଳି ଏକ ନିତାନ୍ତ ଐହିକ ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିବା ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ମୋକ୍ଷକୁ ସେହି ଶାସ୍ତ୍ରଟିକୁ ରଚନା କରିବାର ଅଭୀଷ୍ଟ ବୋଲି ମାନିଥିଲେ । ଅଶ୍ୱଶାସ୍ତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କର ପାଳନ, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ତଥା ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ବିଷୟରେ ଲେଖା ହେଉଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରର ରଚନା ପଛରେ ମୋକ୍ଷ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହିପରି ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟା ଓ ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟା ପ୍ରଭୃତି ଯାବତୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥରଚନା ପଛରେ ମୋକ୍ଷ ଜଣେ ଗ୍ରନ୍ଥକାରର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆମେ ପୁରାତନ କାଳର ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟଟିରୁ କେତେଦୂର ବିହିତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା ? ଏକ ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଅର୍ଥରେ ସମ୍ଭବତଃ ମୋକ୍ଷ ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାର ଏକ ତାତ୍କାଳିକ ଫଳଲାଭ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟକାର ବା ଗ୍ରନ୍ଥକାର ତା'ର ରଚନାଟିକୁ ଲେଖି ନିଜ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ବିମୋଚନ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସାହିତ୍ୟିକ ଲାଗି ଅନେକ ବିମୋଚନର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ତା'ର ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିମାନ ସତେଅବା ଫିଟିଗଲା ପରି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିଏ ଲେଖିଲା ପରେ ଜଣେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର କଦାପି ସେହି ପୁରୁଣା ମଣିଷଟି ହୋଇ ରହେନାହିଁ । ସେ ସତେଅବା ନିଜର ପଥଯାତ୍ରାରେ କେତୋଟି ପାହାଚ ଉଠିଯାଇଥିବା ପରି ଏବଂ ସତେଅବା ଏକ ନୂତନ ଆଖିରେ ନିଜକୁ ଅବଲୋକନ କରୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରିଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଚିତ୍ତବିନୋଦନର ଏକ ମାଧ୍ୟମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହା ପୂର୍ବକାଳରେ ହେଉଥିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି । ସାହିତ୍ୟର ଆସ୍ୱାଦନ ବା ଅନୁଶୀଳନ ହେଉଛି ପ୍ରଧାନତଃ ସାହିତ୍ୟ ରସିକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ, ଏପରି ଏକ ସୁଧୀବାଣୀ ଏକାଧିକ ସାହିତ୍ୟ-ପରମ୍ପରାରେ ରହିଆସିଛି । ସାହିତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ବାଦ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟକୁ ସେ କାଳର ଟୀକାକାରମାନେ ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କର ଚତୁରଙ୍ଗ ବିଳାସ ବୋଲି ମାନିଛନ୍ତି । ବାଗ୍‌ଦେବୀ ସ୍ୱର୍ଗର ଦେବୀ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ସେ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ବାଗ୍‌ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମଣିଷର ଜ୍ଞାନ ସ୍ଫୁରେ, ଚକ୍ଷୁରୁନ୍ମୀଳନ ଘଟେ ଓ ସେ ସେହି ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଲାଭକରି ପଣ୍ଡିତ ହୁଏ, ଲେଖକ ହୁଏ, କାବ୍ୟକାର ହୁଏ,—ଏହିଭଳି ଏକ ଅପବାଦ ଭାରତବର୍ଷରେ କାଳକାଳରୁ ରହିଆସିଛି । ସ୍ୱର୍ଗରେ ଶ୍ରମ ନାହିଁ, ଉଦ୍ୟମ ନାହିଁ, ସଂଘର୍ଷ ନାହିଁ କିମ୍ବା ସାଧନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଖାଲି ଅସୁମାରି ସୁଖଭୋଗ ରହିଛି । ଦୁଃଖରେ ଭର୍ତ୍ତିହୋଇ ରହିଥିବା ଏହି ପୃଥିବୀର ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ଆତ୍ମବିରକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତାଦି ଦ୍ୱାରା ଯେ ଆପଣାର ଚିତ୍ତବିନୋଦନ କରାଇବାକୁ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖତୁଲ୍ୟ ମନେକରିବ, ସେଥିରେ ବିସ୍ମିତ

ହେବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବିନୋଦନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତତଃ କେତେକ ସମୟ ଲାଗି ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶରୁ ଛୁଟି, ପୃଥିବୀ ଚିନ୍ତାରୁ ଏକ ମୁକ୍ତି ବା ନିଷ୍କୃତି । ଜୀବନକୁ ଏକ ବୋଝପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତତଃ କେତେ ସମୟଲାଗି ସେହି ବୋଝକୁ ନିଜ ପିଠିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଦେବାରେ କିଏ ଉଶ୍ୱାସ ଅନୁଭବ ନ କରିବ ? ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି ପୂର୍ବକାଳେ ରାଜାମାନେ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାଲାଗି ଦରବାରକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେଠାରେ ସେମାନେ ଆପଣା ପରାକ୍ରମର ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀତାର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ସତେଅବା କ୍ଳେଶ ଭୁଲିବାକୁ ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ନିମନ୍ତେ ପଣ୍ଡିତ, କବି ଓ ବିଦୂଷକମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ସଭା ମଣ୍ଡାଉଥିଲେ । କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଶ୍ରବଣ ଏବଂ ପ୍ରୋତ୍ସାହନକୁ ସେତେବେଳର ପରିଭାଷାରେ ବିନୋଦ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅନ୍ୟ ସମୟ ଥିଲା ।

ଆମର ଏବ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅନେକ ମନୁଷ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରାୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଚିତ୍ତକୁ ଘଡ଼ିକ ଲାଗି ରଞ୍ଜାଇ ରଖିବାର ଏକ ମାଧ୍ୟମ ବା ଉପଜୀବ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସମଗ୍ରତଃ ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ଏହିଭଳି ମନୋରଞ୍ଜନକାରୀ ପ୍ରକରଣଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝନ୍ତି । ଜୀବନରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବନ ନାମକ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ତଥା ଜାଲରୁ ଘଡ଼ିଏ ଫିଟି ବାହାରିଯିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖନ୍ତି କିମ୍ବା ସାହିତ୍ୟ ପାଠ କରନ୍ତି । କାଳେ କାଳେ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବର୍ଗ ବା ଶ୍ରେଣୀର ଫୁରସତକାଳୀନ ସମ୍ପତ୍ତି ପରି ହୋଇ ରହିଆସିଆଛି । ବିଶେଷ କରି ଯେଉଁଠାରେ ଏକ ସମାଜକୁ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ନାନାବିଧ ଅସମାନତା କାମୁଡ଼ି ଧରି ରହିଥାଏ, ସେହି ସମାଜରେ କେତେକ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସତେଅବା ଏକ ବିଶେଷ ବର୍ଗ ବା ଶ୍ରେଣୀ ବୋଲି ମନେକରନ୍ତି ଏବଂ ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ନିମନ୍ତେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ଯେଉଁସବୁ ସମାଜରେ ସବୁ ମଣିଷ ଜୀବନ ଭଳି ଜୀବନଟିଏ ଜୀଇଁବାର ଆୟତନ ଭିତରକୁ ଆସି ନଥାନ୍ତି, କେବଳ ଉଦରଭରଣ ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଜୀବନ-ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ନାନା ଜୀବିକା ଗ୍ରହଣ କରିଆଆନ୍ତି, ସେହି ସମାଜମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଭାଗ୍ୟବାନ୍‌ମାନେ ଉପରେ ଥାଆନ୍ତି, ଉପଲବ୍ଧ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଭୋଗର ତଥା ସୁଯୋଗର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି, ସେଠାରେ ସେହି ବିଶେଷମାନେ ସତେଅବା ଏକ ବିଶେଷ ଅଧିକାରରୂପେ ସାହିତ୍ୟକୁ ତଥା ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ସମ୍ପତ୍ତି ତ ଭୋଗ କରିବାକୁ, ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ ସମେତ ସଂସ୍କୃତି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଯାବତୀୟ ସବୁକିଛି ସେହି ଭୋଗଲାଗି, ଚିତ୍ତବିନୋଦନ ଲାଗି । ସାଧାରଣ ଚେତନାରେ ଅନେକ ସମୟରେ ସକଳ ପ୍ରକାରର ମନୋରଞ୍ଜନକୁ ଅନେକ ମଣିଷ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ବୋଲି କହନ୍ତି, ପ୍ରାୟ ସେହି ଆନନ୍ଦ ଲାଗି । ପୃଥିବୀର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ସାହିତ୍ୟରେ ଭାଗ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି

ବସ୍ତୁତଃ ସେହି ଲୋକମାନେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିନୋଦନର ଏକ ସାମଗ୍ରୀ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ସକଳ ଅବସରକୁ ସେମାନେ ସତେଅବା ପୂର୍ବକାଳର ରାଜାମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ଅବସରଗୁଡ଼ିକ ପରି ଭାବନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରୁ ଅଶେଷ ଆନନ୍ଦ ପାଇଥାନ୍ତି । ଯେଉଁ ସମାଜ-ମାନଙ୍କରେ ସୁଯୋଗ ଏବଂ ଅବସରଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖାଯାଇଥାଏ, ଯେଉଁ ସମାଜମାନଙ୍କରେ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ମଣିଷ ଜୀବନଟାକୁ ପ୍ରାପ୍ୟ ଏକ କଷଣ ପରି ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବାକୁ ବାଧହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ସଚରାଚର ସେହିସବୁ ସମାଜରେ ସାହିତ୍ୟଭୋଗୀମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅବସର ବିନୋଦନ ଏବଂ ଚିତ୍ତୋଲ୍ଲାସନର ଏକ ସାଧନ ବା ଉପକରଣ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ଯାବତୀୟ ବିନୋଦନ ଯେ ମଣିଷକୁ ତା' ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ଆନନ୍ଦଟିକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇପାରିବ, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଜୀବନଟିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବେ ବଞ୍ଚିପାରିଲେ ଯାଇ ମନୁଷ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ଯଥାର୍ଥ ଭାବେ ବଞ୍ଚିବାର ଅର୍ଥ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା, ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଗଭୀର ଆତ୍ମୀୟତା ସହିତ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ଜୀବନର ବାଟଟିକୁ ଚାଲିବା । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇପାରୁଥିବା ଭଳି ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବା ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ଆପଣାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରସାରିତ କରି ରଖିଥିବା । ଏକ ଅସମାନ ସମାଜରେ ସେହି ପ୍ରସାରଣ ସାଧାରଣତଃ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ସମାଜରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସମ୍ବେଦନାଯୁକ୍ତ ହୋଇ ତିଆରି ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଜ ଅବଚେତନରେ ଏହାକୁ ପ୍ରାପ୍ୟ ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ଉପବାସୀ ଏବଂ ଅସମର୍ଥପ୍ରାପ୍ୟ ମନେ କରୁଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅସମର୍ଥତାକୁ ଏକ ଗ୍ଲାନି ପରି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେହି ଗ୍ଲାନିକୁ ଭୁଲିବାକୁ ସତେ ଯେପରି ଏକ କ୍ଷତିପୂରଣ ହିସାବରେ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁରାଗ ରଖିଥାଆନ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ଲେଖନ୍ତି ବା ପାଠକରନ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାହିତ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଭାବ ଜୀବନରେ ସତେଅବା ଏକ ବିରେଚନ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ଏହାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତତଃ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଉଶ୍ୱାସ ମନେକରନ୍ତି, ଆପଣାକୁ ଦୋଷମୁକ୍ତ ବୋଲି ଭାବନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେଉଁସବୁ ଭାବକୁ ଏବଂ ଯେଉଁସବୁ ଗତିକୁ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ି ଅଥବା ସାହିତ୍ୟ ରଚନାକରି ସେମାନେ ସେହିସବୁ ଭାବ ଓ ସେହିସବୁ ସଙ୍ଗର ଆସ୍ୱାଦନ କରୁଥିବା ପରି ମଣନ୍ତି, ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମଣନ୍ତି ।

ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଦର୍ଶ ଅଥବା ମତବାଦର ପ୍ରଚାର କରାଯିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାଯାଇପାରେ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ନାନାବିଧ ଧର୍ମ ଏବଂ ମତର ଅନୁଗାମୀ-ମାନେ ନିଜ ନିଜ ସଂପ୍ରଦାୟର ପ୍ରଚାର କିମ୍ବା ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ କେତେ କ'ଣ

ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସତେଅବା କେତେ କେତେ ଗଡ଼ ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିଥିବା ପରି ହୁଏତ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷ୍ୟକାର ଏବଂ ଟୀକାକାରମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ବିଚାର କରିପାରିବା । ଭାରତର ପୁରାଣସାହିତ୍ୟ, ଦେବୀ ଓ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଅଭିପ୍ରାୟଟିର ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ କଳ୍ପିତ ଓ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲେ । ଇଉରୋପୀୟ ଧର୍ମ ତଥା ଧର୍ମସଂସ୍କାର ପର୍ବର ଏକାଧିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଯେଉଁ ଗଦା ଗଦା ଶାସ୍ତ୍ର ରଚିତ ଓ ଭଣିତ ହୋଇଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେହି ଶ୍ରେଣୀର । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତାହାର ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପାଇପାରିବା । ଜର୍ମାନୀରେ ହିଟଲର୍ ଶାସନ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସତ୍‌ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ବରାଦ ଦିଆଯାଇ କେତେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଥିଲା । ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ତଦନୁରୂପ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅନୁରୋଧରେ କେତେ ତଥାକଥିତ ଅସତ୍ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଗ୍ନିରେ ବିସର୍ଜନ କରାଯାଇଥିଲା । ରାଜକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱର ଆଦେଶରେ ଖାରୁ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ନିୟୋଜିତ କରାଇ ଧର୍ମ-ପୁସ୍ତକ ବାଇବେଲ୍‌ରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ସଂଶୋଧନ ଏବଂ ସଂଯୋଜନମାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଅନୁଗତ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଆଜ୍ଞାପ୍ରମାଣେ ବିଜ୍ଞାନର ନୂତନ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଲେଖିଲେ । ଋଷିଆ ଏବଂ ପୂର୍ବ ଇଉରୋପରେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ରାଜତନ୍ତ୍ର ବସିଥିଲାବେଳେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରାରେ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କୁ ନାଚିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସରକାରୀ କମିଟିଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁସବୁ ପୁସ୍ତକ ଛପା-ହେଉ ବୋଲି ଅନୁମୋଦନ କରୁଥିଲେ, କେବଳ ସେହି ପୁସ୍ତକମାନ ଛପାହୋଇ ପାରୁଥିଲା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁସବୁ ଦେଶରେ ଧର୍ମୀୟ ଶାସନ ଜାରି ରହିଛି, ସେଠାରେ ଆଦେଶ ମୁତାବକ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖାଯାଉଛି, ମଣିଷର ହୃଦୟ ଉପରେ କୁହୁଣ୍ଡା ଲାଗିଛି । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଶାସକମାନଙ୍କର ପ୍ରଚାର ଏବଂ ପ୍ରଶସ୍ତି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ, କେବଳ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଅବତାର ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁଛି । ଇସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢୁଥିବା ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ କେଉଁଭଳି ବହି ପଢ଼ିବେ, ଶାସନାନୁଗତ ଉତ୍ତମମାନେ ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଦେଉଛନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟର ଅସଲ ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୁକ୍ତିଦେବା । ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମୁକ୍ତିଦେବା ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ-ସମାଜକୁ ମୁକ୍ତିଦେବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏପରି ଏକ ଉପାଦାନ ଅର୍ଥାତ୍ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାଂଶ ରହିଛି, ଯାହାକି କୌଣସି କାଳର ଅଧୀନ ନୁହେଁ, କୌଣସି ସମାଜର ଅଧୀନ ନୁହେଁ, କୌଣସି ସ୍ଥାନୀୟ ଚଳଣି ଅଥବା ସ୍ଥାନୀୟ ସଂସ୍କାରର ମଧ୍ୟ ଅଧୀନ ନୁହେଁ । ସେ ସେହି ଭୂମିରେ କୌଣସି ରାଜାର ଅଧୀନ ନୁହେଁ,—ସେ ସ୍ୱୟଂଭୂ, ସ୍ୱାଧୀନ । ସାହିତ୍ୟ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି ବାଟ ଫିଟାଇବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସୃଜନକାରୀ ଶକ୍ତି ଅଂଶଟି ରହିଛି ଏବଂ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରିଛି, ବାଟ ଖୋଜୁଛି, ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ପତାକାକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ

କରି ଧରିବ, ତାହାର ଆଗମନୀକୁ ଘୋଷଣା କରିବ । ଯେଉଁ ସମାଜ ବା ସାମୂହିକ ଜୀବନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲେ ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷ ମାନଙ୍କେ ସମସ୍ତେ ଆପଣାର ସେହି ସମ୍ଭାବନା-ମୟ ଦେବତ୍ୱକୁ ଆପଣା ଭିତରେ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବେ, ତାହାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକାଶକୁ ହିଁ ଆପଣାର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ଓ ସେହି ଦିଗରେ ସତତ ସତ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇ ରହିପାରିବେ, ସାହିତ୍ୟ ସେହି ସମାଜର ଯାଚନା କରିବ, ସେହିପରି ଏକ ସାମୂହିକ ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବ, ସେଥିଲାଗି ପ୍ରେରଣା ଦେବ । ମନୁଷ୍ୟର ସେହି ଯଥାର୍ଥ ବିମୋଚନର ପଥରେ ଯେଉଁସବୁ ଖଣ୍ଡସତ୍ୟ, ଖଣ୍ଡମତ, ଯେଉଁସବୁ ଉଗ୍ରତା ଓ ଅହଂକାମିତା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇ ଛିଡ଼ାହୋଇଛି, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ସେ ସବୁର ପ୍ରତିବାଦ କରିବ, ସେଗୁଡ଼ିକର ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାଲାଗି ମଣିଷକୁ ବଳ ଦେବ, ସାହସ ଦେବ । ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟଟି ପୃଥିବୀ ପୃଷ୍ଠରେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆସିବ ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ଆବାହନ କରାଯାଇଛି, ସାହିତ୍ୟ, ପୃଥିବୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ ସେହି ରାଜ୍ୟର କାମନା କରିଆସିଛି, ସେହି ରାଜ୍ୟଲାଗି ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଏକ ବ୍ୟାକୁଳତା ସୃଷ୍ଟି କରାଇଛି, ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ତା'ର ସେହି ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସମ୍ଭାବନାଟିକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇ ଆଣିଛି । ଯେଉଁ ଲେଖକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ବିଶ୍ୱ-ସାହିତ୍ୟରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପୁରୋଭାଗରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ବନ୍ଦନୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାହାହିଁ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆଦୌ ରୁଷି ବସିନାହାନ୍ତି, ଆଦୌ ଅଭିଯୋଗ କରିନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ଆପଣାକୁ ନିଃସଙ୍ଗ ଏକାକୀଟିଏ ବୋଲି ଅଭିମାନ କରି ମୋଟେ ଫୁଲେଇ ହେବାକୁ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଏକ ଅନ୍ୟ ମଣିଷର, ଅନ୍ୟ ପୃଥିବୀର ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତାର କାମନା କରିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଏହି ମଣିଷ ଭିତରେ ସେହି ମଣିଷଟି ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି ବୋଲି ପୃଥିବୀର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭର ଦେଇଆସିଛନ୍ତି । ମଣିଷକୁ ଦିବ୍ୟ ଅଭୟ ଦେଇଆସିଛନ୍ତି । 'ଏବଂ ମେ ପ୍ରାଣ ମା ବିଭେ' ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଛନ୍ତି, ଆମକୁ ସତେଅବା ଜଣେ ବ୍ରତଗୃହୀ ପରି ଆଗେଇ ନେଇଛନ୍ତି ।

ଏହି ପୃଥିବୀର, ଏହି ଜୀବନର ବ୍ୟାପ୍ତି ଯେତିକି, ଆମ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ୟାପ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେତିକି । ଯାହା ଥିଲା, ଯାହା ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି ଓ ଯାହା ସମ୍ଭାବ୍ୟରୂପେ ଆମଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରିଛି, ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ନେଇ ସାହିତ୍ୟର ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକର ବଣିଜ ଓ କାରବାର । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆମେ ଏକ ବିଶେଷ ବିଷୟ ଅଥବା ବିଶେଷ କ୍ଷେତ୍ର ପରି କେବେହେଲେ ବିଗ୍ରହ କରିପାରିବା ନାହିଁ । ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର କ୍ଷେତ୍ର; ଏହାର ଅନେକ ପ୍ରସ୍ଥ, ଅନେକ ଗବାକ୍ଷ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ସମଗ୍ର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ଯିଏ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବ, ସିଏ ଅନେକନେତ୍ର ହେବ, ଅନେକ ଦ୍ୱାର ହୋଇ ଗ୍ରହଣ କରିବ ଏବଂ ଅନେକ-ସମ୍ବେଦନ ହୋଇ ଜୀବନ ଭିତରେ, ଜଗତ

ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେଉଥିବା ଏପରି କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ର ନାହିଁ, ଯାହାକୁ କି ସାହିତ୍ୟ ଆପଣାର ବହିର୍ଭୂତ ବୋଲି କହି ନାକ ଟେକିବ । ଯେତିକି ସହାନୁଭୂତି ରହିଥିଲେ ଜଣେ ମଣିଷ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିପାରନ୍ତା, ଜାତି ବାରନ୍ତା ନାହିଁ, ସଂସ୍କାର ବାରନ୍ତା ନାହିଁ କିମ୍ବା ଭେକ ବାରନ୍ତା ନାହିଁ, ସାହିତ୍ୟ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ସେତିକି ସହାନୁଭୂତିର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରୁଥିବ । ଏପରି ଏକ ଯୁଗ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ଏକ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ଅଲଙ୍କାରମଣ୍ଡନକୁ କାବ୍ୟ ବା ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ଗୀତ ଓ କାବ୍ୟର ଅର୍ଥ ଠଉରାଇବା ଲାଗି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୀତାଭିଧାନମାନ ରହିଥିଲା । ଅଲଙ୍କାରଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ କାବ୍ୟକାରମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ ଆଲଙ୍କାରିକତାର ସୂତ୍ର-ଗୁଡ଼ିକୁ ସରି ସରି କରି ଖଞ୍ଜି ରଖିଥିଲେ । ସେହି ସୂତ୍ର ସହିତ ମେଳ ଖାଇଲେ କୌଣସି କାବ୍ୟକୁ ଯଥାର୍ଥ କାବ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ମେଳ ନ ଖାଇଲେ ତାହା ନୀରସ ଏବଂ ନିକୃଷ୍ଟ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଉଥିଲା । ରାଜସଭା ଯାବତୀୟ କାବ୍ୟାଗ୍ରହ ଲାଗି ସତେଅବା ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା ।

କେବଳ ବିନୋଦନ କରିବା ଯଦି ସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥାଏ, କେବଳ ଭୁଲାଇନେବା ଓ ଉଡ଼ାଇନେବା ଯଦି କାବ୍ୟକାରିତାର ଏକମାତ୍ର କାରିଗରୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହେଉ ନ ଥାଏ, ଏବଂ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେବା ଯଦି ସାହିତ୍ୟର ଅସଲ ଧର୍ମ ହୁଏ, ତେବେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଉ ସେ ପୁରାତନ ଓ ପାରମ୍ପରିକ ଟଙ୍କାଗୁଡ଼ିକର ବାଡ଼ ଭିତରେ କଳି କରି କଦାପି ରଖାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଏକ ଚେତନ ଜୀବନ ଅଛି, ଏକ ଅବଚେତନ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ସଚରାଚର ଏକ ସମାଜ ଭିତରେ ଅନୁରୂପ ମୁଖାମାନ ପିନ୍ଧି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଏକା-ବେଳକେ ଅନେକ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିବାରୁ ତା'ର ଚେତନ ଏବଂ ଅବଚେତନ ମଧ୍ୟରେ ସତେଅବା ଏକ ନିତ୍ୟ କଳହ ଲାଗିରହିଛି । ତାର ଅନେକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ଅନେକ ଅସମର୍ଥତା ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଜନ୍ମଲାଭ କରୁଛି । ସିଏ ଯାହା ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି, ତାହା ହୁଏତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ଏବଂ ଯାହା ହେବାକୁ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା ନ କରୁଛି, ସେହିପରି ଗୋଟାଏ ବେଶରେ ବାହାରେ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ବାଧ ହେଉଛି । ସାହିତ୍ୟ ଏହି ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ ଦୁଃଖଟିକୁ ବୁଝିବ, ଆପଣାର ଦୁଇଟାଯାକ ପାଲ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ସେତୁ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବା ଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆବଶ୍ୟକ ଅନ୍ତର୍ବଳ ଯୋଗାଇ ଦେବ, ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଥିବା ତା' ଅସଲଟିର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇ ଆଣିବ । ଏ ଯୁଗର ମଣିଷର ଜୀବନରେ ତା'ର ପ୍ରାପ୍ତ ସବୁଯାକ ଆହ୍ୱାନ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆହ୍ୱାନ, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଆହ୍ୱାନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ସାହିତ୍ୟ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଅସ୍ତିତ୍ୱବାଦୀ ଭୂମିରେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ଖୋଜିବ, ତେବେଯାଇ ଉଚିତ ସମାଧାନ ପାଇପାରିବ । ମତବାଦୀ

ମଣିଷର ମତବାଦୀ ଆକଟ ଓ ଭର୍ତ୍ସନାଗୁଡ଼ିକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଆଉ କୌଣସି ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ମଣିଷମାନେ ସାନ ସାନ ସମାଜରେ ବଞ୍ଚି ଥିଲେ ଓ ସେହି ସମାଜକୁ ଏକମାତ୍ର ସମାଜ ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମତବାଦ ଦ୍ୱାରା ହୁଏତ କାମକୁ ପାଇଲା ଭଳି କିଛି ସମାଧାନ ମିଳି ଯାଉଥିଲା । ଆମର ଏହି ବର୍ତ୍ତମାନର ଯୁଗରେ ପୃଥିବୀ ନାମକ ସମଗ୍ର ଗ୍ରହଟି ହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ ସମାଜରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି ଏବଂ ସେହି ବୃହତ୍ତର ସ୍ତରରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ନାନା ନୂତନ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇଲାଣି । ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ବୃହତ୍ ଏବଂ ଅନେକାନ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେବେଯାଇ ତା'ର କୌଣସି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିବ । ତା' ନ ହେଲେ ତାହା ମାତ୍ର କେତେକଙ୍କ ଲାଗି କେବଳ ଆତ୍ମରମଣର ଏକ ବସ୍ତୁରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସେତେବେଳଯାଏ ପଳାୟନପନ୍ଥୀ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟିକ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବ ।

ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନରୁ ପ୍ରେରଣା ନେବ, ବିଜ୍ଞାନ ପରି ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ଏବଂ ଅଧିକ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ରଖିବ । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ଯେପରି ଆପଣାର ମାର୍ଗରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଯାଇ ଜୀବନ ଓ ଜଗତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୃଥିବୀର ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଜ୍ଞାଗୁଡ଼ିକର ପୁନରାବିଷ୍କାର କରୁଛି, ସାହିତ୍ୟ ତା'ର ଅବଶ୍ୟ ଖବର ରଖିବ । ମନୋବିଜ୍ଞାନ, ନୃତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନ ଏବଂ ସାମାଜିକବିଜ୍ଞାନ—ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟିକକୁ ଅନେକ ନୂତନ ଆଖି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରିବେ । ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାଷାରେ ଆପଣାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବ ଏବଂ ସେହି ଅର୍ଥରେ ସତକୁ ସତ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇ ରହିଥିବ ସତ, ମାତ୍ର ତା'ର ଦୃଶ୍ୟପଟଟି ମଧ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଯାବତୀୟ ବିସ୍ମୃତି ଓ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଫୁଟି ଉଠି ପାରୁଥିବ । ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ କଥା କହୁଥିଲେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ରୀତିରେ ନିଜର ଜୀବନକୁ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭୁବନସାରା ମନୁଷ୍ୟର ଯାବତୀୟ ବିଚରଣ ଓ ଜୀବନ ମର୍ମିତା ଯେ ଗୋଟିଏ ଆସ୍ପୃହାଦ୍ୱାରା ତା' ଭିତରୁ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ଗୋଟିଏ ନିୟତିକୁ ସାକାରତା ଯୋଗାଇ ଦେବାରେ ଲାଗିଛି, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ତାହାକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ପାରୁଥିବ । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକର ଚେର ଓ ପାଦଗୁଡ଼ିକ ଅବଶ୍ୟ ତା' ନିଜ ମାଟିରେ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ରହିଥିବ ସତ, ମାତ୍ର ତାର ଶାଖାଗୁଡ଼ିକ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱମଧ୍ୟକୁ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଥିବ । ବୃହତ୍ ଆକାଶଟିକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ନିଜର ଏକ ସଦନ ପରି ଅନୁଭବ କରୁଥିବ । ବିବର୍ତ୍ତନବାଦୀମାନେ କହୁଛନ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ଅନ୍ୟ ବୃହତ୍ତର ଚେତନା ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଯାଉଛି । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସେହି ଚେତନାର ସନ୍ଦେଶ ଆଣିଦେବ ଏବଂ ସେଇଟି ଲାଗି ମଣିଷକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନେଉଥିବ ।

ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟକାର

ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ସାହିତ୍ୟକାର ନିଜେ ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ତା'ର ପାଠକମାନେ । ନିଜର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟକାର ଜାଣି ନ ଥାଏ କି ଚିହ୍ନି ନ ଥାଏ । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ତା'ର କିଛି କହିବାକୁ ରହିଥାଏ । ନିଜର ବୋଲି କିଛି ପାଇଥାଏ ବୋଲି ସେ କିଛି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ । ନ କହି ରହିପାରେ ନାହିଁ ବୋଲି ସେ ତାହାକୁ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ । ନିଜର ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ସେ ସତକୁ ସତ କ'ଣ ଏପରି କିଛି ପାଇଥାଏ, ଯାହାକୁ କି ସେ ନକହି ରହିପାରେ ନାହିଁ ? ଆପଣା ଭିତରେ ଅନ୍ତରତମ କରି ସମ୍ପଦଟିଏ ପାଇବା ଲାଗି ସାହିତ୍ୟକାରର ମନରେ ଯେତିକି ବ୍ୟାକୁଳତା ରହିଥାଏ, ସେଇଟିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ନିବେଦନ କରିଦେଇ ପାରିବ ବୋଲି ଠିକ୍ ସେତିକି ବ୍ୟାକୁଳତା ରହିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟକାର ମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ସେହି କଥାଟିକୁ, ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବେ । ଲେଖକ କବିତାଟିଏ ଲେଖେ, ଗଳ୍ପ ବା ଉପନ୍ୟାସଟିଏ ଲେଖେ, ଅଥବା ନାଟକ କିମ୍ବା ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ଲେଖେ । ଆପଣାର ଅନୁରାଗ-ଗହନରୁ ସେଇଟିକୁ ସିଏ ସାଉଁଟି ଆଣିଥାଏ । ସେଇଟିକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସୁନ୍ଦର ଓ ଯୋଗ୍ୟ ଭାବରେ ଦେଇପାରିବା ଲାଗି ସେ ନିଜପାଇଁ ଶୈଳୀଟିଏ ମଧ୍ୟ ପାଇଥାଏ । ଲେଖକର ନିଜର ଶୈଳୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ କଥାଟିକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ କହିପାରିବାର ତା'ର ଏକାନ୍ତ ନିଜସ୍ୱ ଏକ ଅନନ୍ୟ ଧାରା;—ସେହି ଶୈଳୀ ଭିତରେ ଲେଖକର ଏକାନ୍ତ ନିଜର ବୋଲି କହିହେବା ଭଳି ଭାଷା ରହିଥାଏ, ସଜ୍ଜା ରହିଥାଏ ଏବଂ ଆତ୍ମାଟିଏ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନାରେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାର ବାହାରଟିକୁ ଆଙ୍ଗିକ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ଓ ଭିତରଟିକୁ ଆତ୍ମିକ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଅନେକ ଆଲୋଚକ ଆଙ୍ଗିକ ଏବଂ ଆତ୍ମିକକୁ ସତେଅବା ଦୁଇଟା ଅଲଗା ଅଲଗା ପଦାର୍ଥ ପରି ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଆନ୍ତି । ସତେ ଯେପରି ଆଙ୍ଗିକ ଏବଂ ଆତ୍ମିକ ଦୁଇଟା ଏକାବେଳକେ ଅଲଗା ଅଲଗା ରାଜ୍ୟରୁ ଆସିଥାଆନ୍ତି ! ଆତ୍ମିକ ସେହି ଲେଖକର, ଆଙ୍ଗିକ ମଧ୍ୟ ସେହି ଲେଖକର । ଦୁଇଟିଯାକ ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ଦୁଇଟି ପାଇଁ ନିଜ ପାଖରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀ ଏବଂ ପୃଥିବୀସ୍ଥ ଜୀବନକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଖିରେ ଦେଖିପାରିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ଆପଣାର ପ୍ରକାଶବେଦୀ ଉପରକୁ ଆବାହନ କରି ଆଣିବାକୁ ହୁଏ । ଅନ୍ୱେଷଣର ଏବଂ ଆବିଷ୍କାରର ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆପଣାକୁ ଗୋଟା-ସୁଦ୍ଧା ଦେଇ ଦେଇପାରିଲେ ଯାଇ ଆତ୍ମିକଟିଏ ସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକଟିଏ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । କେଉଁଟାକୁ ଅଧିକ ବା କମ୍ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହିବାକୁ ଆଦୌ ମନ ବଳେନାହିଁ ।

ଆତ୍ମିକ ଦେହଟିଏ ଲୋଡ଼େ ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମାଟିଏ ଲୋଡ଼େ । ଗୋଟିଏ ଆରଟିକୁ ପାଇପାରିଲେ ଯାଇ ସତକୁ ସତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି । ତେଣୁ ଆତ୍ମିକରୁ ଆଙ୍ଗିକକୁ

ଚିହ୍ନିହୁଏ ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକରୁ ଆତ୍ମିକକୁ ଚିହ୍ନିହୁଏ । ଏବଂ ଦୁଇଟିଯାକର ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱୟଂ ସାହିତ୍ୟକାରକୁ ଚିହ୍ନିହୁଏ । ଆତ୍ମିକ ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକ ଯେତେବେଳେ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ନିଜ ନିଜର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ କିମ୍ବା ପରାକ୍ରମ ଦେଖାଇ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଆଉ ଗୋଟିକୁ ଗୋଟାପୁଞ୍ଜା ପୋତି ପକାଇବାକୁ କିମ୍ବା ଗିଳି-ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥାନ୍ତି, ଆମେ ସେତିକିବେଳେ ହିଁ ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କୁ ତା'ର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମହିମାରେ ଦେଖିପାରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭକରୁ । ତେଣୁ ଏପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଜଣେ ଲେଖକ ତା'ର ଆଙ୍ଗିକଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ଆତ୍ମିକଟିର ନିବେଦନ କରିଥାଏ ଏବଂ ଆତ୍ମିକର ମାଧ୍ୟମରେ ଆଙ୍ଗିକଟିକୁ ମଧ୍ୟ ନିବେଦନ କରିଥାଏ । ଗୋଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଆଉ ଗୋଟିକୁ ମୋଟେ ଚିହ୍ନିହୁଏ ନାହିଁ । ଦେଉଳଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେପରି ଦେଉଳ ଭିତରେ ଥିବା ଦେବତାଟିର ପରିଚୟ ମିଳିଥାଏ ତଥା ଦେବତାଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ଦେଉଳଟିକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କରି ବାରିଦେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ, ଏହା ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କଥା । ଜଣେ ପାଠକକୁ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ପ୍ରକୃତରେ କ'ଣ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ ? କ'ଣ ପାଇଁ ଲେଖକ ସତେଅବା ସାଥୀଟିଏ ବା ସାଥୀଗୁଡ଼ିକୁ ଖୋଜୁଥାଏ ଏବଂ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ପାଇ କୃତ୍ୟକୃତ୍ୟ ହୁଏ, କୃତଜ୍ଞ ହୁଏ ? ପୃଥିବୀରେ ଯାହାକିଛି ସବୁଠୁ ବେଶି ନିବିଡ଼, ସବୁଠୁ ବେଶି ଅନ୍ତରଙ୍ଗ, ଆହୁରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଭାଗ ବସାଇ ତାହାକୁ ଏକାଠି ଅନୁଭବ ନକଲେ, ନଭୁଞ୍ଜି ପାରିଲେ ମୋଟେ ମନବୋଧ ହୁଏନାହିଁ । ଯଦି ଖାଇବାକୁ କେହି ନଥିବେ, ତେବେ ରାନ୍ଧୁଣିଆ ରାନ୍ଧିବ କାହିଁକି ? ଯଦି ପଡ଼ରେ ବସିବା ପାଇଁ ଲୋକ ନଥିବ, ତେବେ ପଡ଼ର ପଡ଼ିବ କାହିଁକି ? ସାହିତ୍ୟକାର ବାଟ ଚାଲିବା ସାର୍ଥକ ହୁଏ ତା' ପାଠକ ଭିତରେ ଆଉଜଣେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବା ସମଧର୍ମୀକୁ ପାଇଲେ । ତେଣୁ, ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବା, ସାହିତ୍ୟିକ ହେବା, ଆପଣାର ସକଳ ବେଦନା ଏବଂ ଚେତନାକୁ ଖଟାଇ ପୃଥିବୀମୟ ଜୀବନର ଅନ୍ତର ଭିତରୁ ସାଉଁଟି ଆଣିବାର ଯୋଗ୍ୟ ସବୁକୁ ସବୁ କିଛି ସାଉଁଟି ଆଣିପାରିଲେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ସତେଅବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ତରିକତା ସହିତ ସମଧର୍ମୀଟିଏ ଖୋଜି ବାହାରେ । ପାଠକ ଭିତରେ ସମଧର୍ମୀଟିଏ ପାଇ ଲେଖକ ଧନ୍ୟ ହୁଏ, କୃତକାମ ହୁଏ ।

ତେଣୁ, ଯଥାର୍ଥରେ ଦେଇପାରିବା ଭଳି ହେବାକୁ ହେଲେ, ସମଧର୍ମୀମାନଙ୍କୁ ଠାବକରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଘରକୁ ଡାକି ଆଣିପାରିବାକୁ ହେଲେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ଯାହା ଲେଖିବ, ତାହା ସବୁଠୁ ସତ ତା' ବଞ୍ଚିଥିବା ଜୀବନର ଏକ ଉପ-ଲବ୍ଧି ହୋଇପାରିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ମୁଖା ପିନ୍ଧି ଆପଣାର ମୁହଁଟିକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଆନ୍ତି, ମୁହଁଟିକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିପାରିଲେ ସଫଳକାମ ହେଲେ ବୋଲି ଭାବୁଥାନ୍ତି । ଅନେକ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଶୈଳୀର ମୁଖା ପିନ୍ଧି ମର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ରଖିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଭଲ

ଭଲି ପୋଷାକତାର ବାଣ ମାରି ଆତ୍ମହୀନତାକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବାକୁ ମନ କରୁଥାନ୍ତି, ବହୁ ପ୍ରକାରର ମିଛ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା ତଳେ ଅସଲ ହୃଦୟଟିକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ଅସଲ ସତ୍ୟ ଓ ଧର୍ମକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଅସଲ ପରିଚୟଟିକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବେ ବୋଲି କେତେ ପ୍ରକାରର ହିରଣ୍ମୟ ପାତ୍ରକୁ ଢାଙ୍କୁଣୀରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥାନ୍ତି । ସତ୍ତରେ ପ୍ରାୟ ସେହି-ମାନେ ହିଁ ଅଧିକ ଦର୍ପରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଗରଜୁଥାନ୍ତି, ସତେଅବା କାଳସୀ ଲାଗିଥିଲା ପରି କ'ଣ ମନ କ'ଣ କହିଯାଉଥାନ୍ତି ଓ ନିଜ ଭାବପ୍ରବଣତାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କୁଜ୍‌ଝଟିକା ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିଥାନ୍ତି । ଜଣେ ମଣିଷକୁ କାଳସୀ ମାଡ଼ିବସିଥିବା ସମୟରେ ସିଏ ନିଜେ ସତେ-ଅବା କୋଉ ତଳେ ଯାଇ ପୋତିହୋଇ ରହିଥାଏ, ଉପରେ ତାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଅଣ ଅକ୍ତିଆର କରି କାଳସୀଟାର ଉପଦ୍ରବ ହିଁ ଲାଗିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟଶକ୍ତି ଅଥବା କଳାଶକ୍ତିକୁ ଅନେକେ ଏହି କାଳସୀଶକ୍ତିର ସମତୁଲ ଓ ସମବାଚୀ ଭାବରେ ସୁମାରି କରିଥାନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ସର୍ଜନାର ସମସ୍ତ ବ୍ୟାପାରଟିକୁ ସେମାନେ ସତେଅବା କୌଣସି ଭେଳିକି ଲାଗିବାର ପ୍ରକରଣ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥାନ୍ତି । ସେହି ଭେଳିକି ବେଳେବେଳେ ଲାଗେ । କାଳସୀ ଯେମିତି ବେଳେବେଳେ ଲାଗେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ।

ଭାରତୀୟ ଯୋଗ ସାଧନାରେ ରାଜଯୋଗ ବୋଲି ଯେଉଁ ବିଶେଷ ମାର୍ଗ ବା ପଦ୍ଧତିଟି ରହିଛି, ସେଥିରେ ସର୍ବଶେଷ ଉପଲବ୍ଧିଟିକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଖର ଅନୁଭୂତିଟିକୁ ସମାଧି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସମାଧିରେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ସେହି ଅବସ୍ଥାଟି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଏ । ସତେଅବା ଏ ପାଖଟିକୁ ଛାଡ଼ି କୌଣସି ଏକ ସେପାଖକୁ ଚାଲିଯିବାକୁ ହୁଏ ଓ ପୁନର୍ବାର ସେଠାରୁ ଫେରିଆସିବାକୁ ପଡ଼େ । ସମାଧି ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥାର ସମାଧି-ଅବସ୍ଥାଟି ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନଥାଏ, ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଡୋରି ଲାଗିନଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଜୀବନରେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ସତେଅବା ଦୁଇଟି ଖୋଳ ପିନ୍ଧିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଖୋଳକୁ ସେ ଏ ପାଖରେ ପିନ୍ଧିଥାଏ, ସଂସାରରେ ସେ ତା'ର ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ସାଧାରଣ ଜୀବନଟିକୁ ବଞ୍ଚୁଥାଏ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ଭାବରେ ବିଚରଣ କରୁଥାଏ । ଏବଂ ବେଳେବେଳେ ସେପାଖକୁ ଯାଏ, ସତେଅବା ଏପାଖର ଖୋଳଟିକୁ ବାହାରକରି ସେପାଖର ଖୋଳଟିକୁ ପରିଧାନ କରେ । ସେପାଖକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରେ । ସେହି ପ୍ରସ୍ଥାନ-ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏପାଖ ସହିତ ତା'ର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନଥାଏ । ଏପାଖଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ହଜିଯାଇଥାଏ । ପୁନର୍ବାର ଏପାଖକୁ ଫେରିଆସିଲେ ସେ ପାଖଟି ହଜିଯାଏ । ସତେଅବା ସେ ଏପାଖଟିର ଖୋଳଟିକୁ ଓହ୍ଲାଇଦେଇ ସେପାଖକୁ ଯାଏ ଏବଂ ସେପାଖର ଖୋଳଟିକୁ ଓହ୍ଲାଇଦେଇ ଥୁଆଡ଼େ ରଖି ଏପାଖକୁ ଫେରିଆସେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଦୁଇଟି ଜୀବନ ବଞ୍ଚେ । ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଭାବରେ ଅନେକ ଆଲୋଚକ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟିର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ଭିତରେ, ସେମାନଙ୍କ ମତରେ, ଏକାବେଳକେ ଦୁଇଟା ମଣିଷ ଥାଏ । ଗୋଟାଏ ହେଉଛି ସଂସାରର ମଣିଷ, ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ମଣିଷ;

ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଥିବା ମଣିଷ । କାଳସର୍ପୀ ଲାଗିବା ପରି ସାହିତ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ଲାଗେ । ସାଂସାରିକ ସାଧାରଣ ମଣିଷଟା ସତେଅବା ଆଉ କିଏ ହୋଇଯାଏ, ଆଉ କାହା ଭିତରେ ଯାଇ ଲମ୍ଫପ୍ରଦାନ କରେ, ବୁଡ଼ିଯାଏ । ଅସାଧାରଣ ହୋଇଯାଏ । ସୃଜନଶୀଳ ହୁଏ । ସାହିତ୍ୟ ଲେଖେ । ସେତେବେଳେ କୁଆଡ଼େ ଏପାଖର ଏହି ସାଧାରଣଟା ବିଷୟରେ ତା'ର କୌଣସି ଯୋର୍ ନଥାଏ । ସେ ସତେ ଯେପରି ତାକୁ ଅଧିକାର କରି ନେଇଥିବା ଆଉ କାହାର ଅକ୍ତିଆରରେ ରହିଥାଏ, ସତେ ଅବା କୋଉ କାଳସର୍ପୀର ବୋଲ ମାନୁଥାଏ ।

ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତଟି ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବିପଜ୍ଜନକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ସାମୟିକ ବିଳାସ ବା ମୃଗୟା ବୋଲି ଧରିନେଇଥିଲେ ମଣିଷ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ମନ କରେ । ନିଜ ଭିତରେ ସେ ସତେଅବା ଦୁଇଭାଗ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଦୁଇଭାଗ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ କଦାପି ସୁସ୍ଥ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ସୁସ୍ଥ ଏବଂ ସମଗ୍ର ନହୋଇ ପାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସିଏ ଯେ ଆଦୌ ଯଥାର୍ଥରେ କିଛି ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ନାହିଁ, ସିଏ ସେହି କଥାଟିକୁ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ ନାହିଁ । ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରେରଣାକୁ ଜଣେ ଜଣେ ଏହିପରି ଆପଣାର ବାହାରେ ଠାବ କରିଥାନ୍ତି । ଏକ ସୃଜନଶୀଳ ପ୍ରେରଣା ବାହାରୁ ଆସେ ଓ ତଥାପି ଆମ ଜୀବନର ଭୂମିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବା ଉଦ୍ବେଳନ ଘଟାଇ ପାରେନାହିଁ, ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରେରଣା ହୋଇଥିବ ! କାବ୍ୟର ଦେବୀ ମୋ'ଠାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ, ମୋତେ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ନିଜ କାବୁରେ ରଖି ମୋ'ଦ୍ୱାରା କିଛି ଲେଖାଇନେଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ମୋତେ ପୁନର୍ବାର ଏମାଖରେ କଚ୍ଛଡ଼ିଦେଇ ଚାଲିଗଲେ, ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକ୍ରିୟା ହୋଇଥିବ ! ପ୍ରେରଣା ମୋ' ଘରକୁ ଆସିଲା, ମୋତେ ଅନୁସିକ୍ତ କଲା, ଶିହରିତ କଲା, ସଞ୍ଚାଳିତ କଲା, ମୋ'ଦ୍ୱାରା କିଛି ଘଟାଇଲା, ଅଥଚ ମୋ' ଜୀବନର ମୂଳଟି ତା'ର ସେହି ଆଗମନ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲାନାହିଁ, ଏଇଟି ପୁଣି କିପରି ଏକ ବ୍ୟାପାର ହୋଇଥିବ !

ଆଧୁନିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ଆମ ଜୀବନର ଗଭୀରକୁ ଯେତିକି ଯେତିକି ଭେଦିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେଲାଣି, ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ତାହା ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ଏକ ବ୍ୟାଧିତ ଜୀବନ ବୋଲି କହୁଛି । ଜଣେ ଜଣେ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଏକାବେଳକେ ଦୁଇଟା ବା ସାତଟା ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଜୀବନରେ ନର ହୁଅନ୍ତି ତ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଜୀବନରେ ବାନର ହୁଅନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ପ୍ରହରରେ ଗନ୍ଧର୍ବ ହୁଅନ୍ତି ତ ଆଉ ଗୋଟାଏ ପ୍ରହରରେ ରାକ୍ଷସ ହୁଅନ୍ତି । ଅନେକ ସାହିତ୍ୟକାର ମଧ୍ୟ ଏହି ଜାତିର ଅବଶ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ସବୁ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ରଚନାକୁ ସେମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ପୋଷାକୀ ପ୍ରହରର ଏକ

ମଉଜ କମ୍ବା ମୃଗୟା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ସଂସାରର ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ବେଳେବେଳେ ସତେଅବା କୌଣସି ଅଭାବବୋଧର କ୍ଷତିପୂରଣ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ଏବଂ ପୁଣି ସାଧାରଣ ଅନ୍ୟ ପରିଧାନଟି ପିନ୍ଧି ଏପାଟକୁ ଫେରି ଆସନ୍ତି । ଫରାସୀ ସାହିତ୍ୟର କବି ର଼ାଁବୋଙ୍କୁ ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅଳ୍ପ କେତେବର୍ଷ ପାଇଁ କବିତା ଲେଖିବାର ଋତୁଟିଏ ଆସିଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଣଅଭ୍ୟାସର ଭାବରେ ସୃଜନଶୀଳ କରି ରଖିଥିଲା । ତା'ପରେ ତାହା ଚାଲିଗଲା । ତା'ପରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣ ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ-ଦ୍ୱାରା ଏକଦା କ'ଣସବୁ ଯେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ହିସାବ ମଧ୍ୟ ରଖିଲେ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟରେ ମାନ ବଡ଼ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆକୃତିର ର଼ାଁବୋମାନେ ରହିଛନ୍ତି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରହିଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି, ବେଳେବେଳେ ବଂଶୀସ୍ୱନ ଶୁଣି ଘରୁ ବାହାରି ଯାଉଛନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟର ଶକ୍ତିକୁ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମେ ରସବିଦ୍ୟା ବା Alchemyର ଶକ୍ତି ସହିତ ତୁଳନା କରିପାରିବା । ରସବିଦ୍ୟାରେ ଏପରି ଏକ ରସୋପାଦନର ସନ୍ଧାନ କରି-ଯାଉଥିଲା, ଯାହାକି ସିଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁଥିବା ଅନ୍ୟ ସକଳ ଧାତୁକୁ ସୁନାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ରୂପାନ୍ତରିତ ନୂତନ ଧାତୁରେ ପରିଣତ କରିଦେଉଥିଲା । ମୁଁ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ଦେବତାଙ୍କୁ ମୋର ଚେତନାନୁରାଗର ମାର୍ଗଟି ଦେଇ ଆବାହନ କରି ଆଣିପାରିଲି, ତେବେ ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ମୋତେ ଅବଶ୍ୟ ସେହି ଦେବତାର ଆସ୍ଥାନରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ପାରିବ । ସାହିତ୍ୟକୁ ମାର୍ଗ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣେ ଲେଖକ କ୍ରମେ ସାହିତ୍ୟର ହୋଇଯିବ, ସାହିତ୍ୟ ଆବାହନ କରିପାରୁଥିବା ଜୀବନର ହୋଇଯିବ । ସିଏ କଦାପି ଆଗର ସେହି ପୁରୁଣା ମଣିଷଟି ହୋଇ ରହିପାରିବ ନାହିଁ, ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଯାଉଁଏ ରହି, ଭୁଲି, ନାଚ ବା କସରତ ହୋଇ ପୁଣି ତା'ର ପୁରୁଣା ଖୋଳଟାକୁ ଫେରିଆସି ପାରିବ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ନାମକ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆଶ୍ରାକଲେ ସେ କ୍ରମେ ସେହି ପ୍ରଭୁର ହୋଇଯିବ; ସୁନ୍ଦରର ଅନୁଭବ ତାକୁ ସ୍ୱୟଂ ସୁନ୍ଦର ହେବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବ, ଶିବର ସ୍ପର୍ଶଲାଭ କରି ସେ ଭୁବନମୟ ଶିବଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗୀ ସହଯାତ୍ରୀ ହୋଇ ବାହାରିବାକୁ ବଳେ ବଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସତ୍ୟର ମହିମା ସିନ୍ଧୁଟିକୁ ଆପଣା ଚେତନାର ବିନ୍ଦୁଟି ଭିତରେ କଳନା କରୁ କରୁ ଓ ସମ୍ଭାଳି ଧରୁ ଧରୁ ସେ ସତେଅବା ନିଜ ଭିତରୁ କାହାର ସୁନିଶ୍ଚିତ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ସତ୍ୟଲାଗି ସମର୍ପିତ ହୋଇଯିବ । ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ତାକୁ ଏହି ସବୁକିଛି ଏକ କାଳସୀର କାଣ୍ଡ ପରି ମନେହେବ; ତାକୁ କିଏ ସତେଅବା ବାହାରୁ ଆସି ଅଧିକାର କରିନେଉଛି ଓ କର୍ମିଭୂରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରୁଛି ବୋଲି ଲାଗିବ ଓ ତାକୁ ଆଚମ୍ବିତ କରିଦେଉଥିବ । ମାତ୍ର, ସେ ଯେତେଁ ଯେତେଁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସେହି ଆଡ଼କୁ ସମ୍ମତ ହୋଇ ଚାଲିଯାଉଥିବ, ସେ ସତେଅବା ଏକ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ଦୀକ୍ଷିତ

ହୋଇ ଯାଉଥିବ, ତା'ର ପୁରୁଣା ସଂସ୍କାର ଏବଂ ପୁରୁଣା ନାନା ଜଡ଼ତାର କାନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ତା' ଚେତନା ଉପରୁ ଗୁଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ଯାଉଥିବ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଯାହାର ଆରାଧନା କରୁଛି, ସିଏ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ତାହାର ହୋଇ-ଯାଉଥିବ ।

ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ମନକଲେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନୁରୂପ ଆସ୍ପୃହା ରଖିଥିଲେ ତା' ସାହିତ୍ୟ ତା' ଲାଗି ସତକୁ ସତ ଏକ ମନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ ବୋଲି ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟାଲୋଚନାରେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯାବତୀୟ ମନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ଏକ ହିଲ୍ଲୋଳନକାରୀ ଏବଂ ଉନ୍ମୋଚନକାରୀ ଶକ୍ତି ରହିଥାଏ । ମନ୍ତ୍ର ଆମକୁ ପ୍ରାୟ ଯୁଗପତ୍ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଉଚ୍ଚତାଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରି ନେଇଯାଏ ଏବଂ ଆମ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଆମର ଅଜସ୍ର ଗଭୀରତାଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ହାତ ଧରି ନେଇଯାଏ । ଭିତର ଆଉ ବାହାର ମଧ୍ୟରେ ଡୋରି ଲଗାଏ, ଆମକୁ ସତେଅବା ଆଉ କେଉଁ ବିରାଟ ହିତ ଛନ୍ଦ ଦେଇ ମୁକ୍ତ କରିଦିଏ । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ତା'ର ସାହିତ୍ୟକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେହିଭଳି ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଉନ୍ନୀତ କରିନେଇ ପାରିବ । ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ ତାକୁ ସାହିତ୍ୟ ସୃଜନର ପୃଥିବୀଟି ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକି ଆରୋହଣ ଓ ଅବଗାହନ ଲାଗି ସମର୍ଥ କରାଉଥିବ, ଏଣେ ସେ ନିଜ ଭିତରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ, କର୍ମରେ ଏବଂ ଜ୍ଞାନାନୁରାଗରେ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଗଭୀର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁଥିବ ଓ ସେତିକି ବ୍ୟାପ୍ତି ଭିତରେ ବାଟ ଚାଲି ପାରୁଥିବ, ଏବଂ ଆପଣାର ନିଜ ଜୀବନଟିକୁ ଏହିପରି ଉଦ୍ବେଳିତ କରି ନେଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସମଗ୍ର ଜଗତକୁ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ବେଳିତ ହୋଇଯିବାରେ ସହାୟତା କରୁଥିବ । ଯଥାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପୃଥିବୀର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଏହିଭଳି ସହାୟତା କରି ଆସିଛି । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ମଣିଷର ଏହି ପୃଥିବୀରେ ବହୁ ବିମୋଚନର କାରଣ ହୋଇଛି ।

ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକର ସାହିତ୍ୟ ତା' ଜୀବନର ପାହାଚ ଉଠାରେ ସର୍ବଦା ସହୋଦର ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ତା' ଜୀବନରେ, ଜୀବନର ସର୍ବବିଧ ପରିମଳ ତଥା ସମ୍ପର୍କରେ କେତେଦୂର ପାହାଚ ଉଠିଛି; ଅଥବା ଆଦୌ ଉଠିଛି କି ନାହିଁ ତା' ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷା ସେହି ଘଟଣାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ମାନଦଣ୍ଡ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିବ । ଜଣେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ନିଜ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ପ୍ରଥମେ କେତେ ବାଟ ଯାଆନ୍ତି, ମାତ୍ର ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନରେ କ'ଣସବୁ ଅଘଟନ ଘଟେ ଅଥବା କ'ଣସବୁ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରବେଶ କରେ କେଜାଣି, ସେମାନେ ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ସତେଅବା ଗୋଟାଶୁଙ୍ଘା ଅଟକି ଯାଇଥାନ୍ତି । ଲେଖା ଚାଲିଥାଏ, ତଥାପି ସେମାନେ ଅଟକି ଯାଇଥାନ୍ତି । ଲେଖା ମୁତାବକ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ବଦଳି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ବଦଳିବା ଲାଗି ଅସମ୍ମତ ହୁଅନ୍ତି । ନୂଆ ନୂଆ ଶୈଳୀର ଉଦ୍ଭାବନ କରନ୍ତି, ନୂଆ ନୂଆ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାରେ କେତେ ନା କେତେ ଧୁରନ୍ଧରତାର ପ୍ରମାଣ ଦିଅନ୍ତି । ତଥାପି ଅଟକି ଯାଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ପାଖରେ ନିଃସଙ୍ଗ ହୁଅନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ସ୍ନେହ ଥାଏ, ସଙ୍ଗ ଥାଏ, କରୁଣା ରହିଥାଏ ଓ ଲୋକମାନେ ତଥାପି ବାଟ ଚାଲୁଥାନ୍ତି; ତଥାପି ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ନିଃସଙ୍ଗ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଅଟକି ଯାଇଥିବା ମଣିଷ ସଚରାଚର ନିଃସଙ୍ଗ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । କବାଟ କିଳି, ଗବାକ୍ଷଗୁଡ଼ିକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ସେ ନିଜର ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ଯାଇ ପ୍ରାୟ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ ବସିଥାଏ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମେ ଅନେକ ସାହିତ୍ୟକାରଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ସମୟରେ ଏହିପରି ଏକ ନିଃସଙ୍ଗତା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସେମାନେ କେଉଁଠି ନା କେଉଁଠି ଅଟକି ଯାଇଥାନ୍ତି । ନିଜ ଭିତରେ କେଉଁଠି କି ବାଦ ଲାଗି ରହିଥାଏ କେଜାଣି, ସେମାନେ ସତେଅବା ସେହି କାରଣରୁ ବଡ଼ ହନ୍ତସନ୍ତ ଓ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି । ଅଧବାଟରେ ଅଟକି ଯାଇଥିବାର ଲାଜ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଭିତରେ ବଡ଼ ଅସହିତ କରି ରଖିଥାଏ ।

ଅସଲ ସାହିତ୍ୟିକର ଜୀବନରେ ତା'ର ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବଦା ଏକ ଆହ୍ୱାନ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ ଏବଂ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେହି ଆହ୍ୱାନର ଜବାବ ଦେଇ ପାରିବାକୁ ହୁଏ । ଆହ୍ୱାନର ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାହିତ୍ୟିକର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ମେଦିନୀଟି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରସାରିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟରେ ବାଟ ଚାଲିବା, ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରକୃତରେ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁକ୍ଷଣ ବାଟଟିଏ ଚାଲୁଥିବା । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟିକର ଜୀବନରେ ଆମେ ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ଏକ ଗତିଶୀଳତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବା, ତା' ସାହିତ୍ୟଲେଖାରୁ ଯାହାର କି ଏକ ଅନ୍ଦାଜ ବା ଅନୁଶୀଳନ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରିବ । ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ପଦ୍ୟ ଏବଂ ଗଦ୍ୟ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର କ୍ରମୋପଲବ୍ଧି ତଥା କ୍ରମୋତ୍ତରଣର ଏହିପରି ଏକ ନକ୍ସାର ପରିଚୟ ପାଇପାରିବା । ସବୁ ସାହିତ୍ୟକାରଙ୍କ ଜୀବନରେ ଅବଶ୍ୟ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାଏ । ସମସ୍ତେ ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ ସାହିତ୍ୟକାର ଆପଣାର ଚାରିପାଖରେ ରହି ସେମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବା ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରତିସ୍ପନ୍ଦନ ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆହ୍ୱାନମାନେ ମହଜୁଦ ରହିଥାନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନେ ସତେଅବା ଅଲପ ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଥାନ୍ତି । ଅନୁରୂପ ସାହସ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷକୁ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆସିବା ପରେ ଆମେ ଭାରତୀୟ ଏକାଧିକ ସାହିତ୍ୟକାରଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହିପରି ଏକ ଅପାରଗତା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷ ଯେତେବେଳେ ଏହି ଦେଶର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଚେତନ ନାଗରିକଠାରୁ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଯେପରି ଜବାବ ଆଶା କରୁଥିଲା, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକାରମାନେ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ସେହି ଜବାବଟିକୁ ଦେଇ ପାରିଲେ

ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ଏହି ଦେଶରେ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଅନୁରୂପ ହୋଇ ଆମକୁ ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ତାହା ସେ ଦେଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରତାରଣା କଲା, ପ୍ରତାରିତ ହେଲା, ସମ୍ଭବତଃ ସ୍ଥବିର ହୋଇଗଲା ।

ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ବାହାରକୁ ସାହିତ୍ୟଘରେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ କେତେ କ'ଣ ଘଟିଲାପରି ବୋଧ ହେଲା । ସାହିତ୍ୟର ମାହାଲ ବିଷୟରେ ଦେଶର ନୂତନ ସରକାର ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କଲେ, ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କଲେ, ନବୀନ ଉତ୍ସାହରେ ଏକାଡ଼େମୀ ଓ ଆହୁରି କେତେ କ'ଣ ଗଢ଼ା ହେଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା କାହାର ଉଆସ ବା କଚେରି ପରି ଦେଖାଗଲେ । ସାହିତ୍ୟରେ ନାନା ନୂତନ ଯୋଜନାର ସୂତ୍ରପାତ କରାଗଲା । ସାହିତ୍ୟକାରକୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ସମ୍ମାନ ଦିଆଗଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟ ପୋଷା ମାନିଗଲା । କାଳର ଅସଲ ଆସ୍ପୃହାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଆଉ ସମର୍ଥ ହେଲା ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଅବକ୍ଷୟ-କାଳ ଆସିଲା । ରାଜପୁତ୍ର ଭଳି ଦେଖା ଯାଉଥିବା ସାହିତ୍ୟକାରମାନେ ସଭାରେ ବସି ନିଃସଙ୍ଗତାର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ କଲେ । ଯେତେ ନ ଖୋଜିଲେ, ଯେତେ ଅନୁଭବ ନ କଲେ, ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ ଅନୁକରଣ କଲେ । ଭେସରା ହେଲେ, ବନ୍ଧ୍ୟ ଶକ୍ତିହୀନତାର ସନ୍ତକ ହୋଇ ରହିଲେ । ଯଥାର୍ଥ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅଲୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ । ଯଥାର୍ଥ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ସତକୁ ସତ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବା ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାରକୁ ଯେ କେତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସଚେତନ ଏବଂ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ, ସତେଅବା ତାହା ହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଗଲା ।

ଯିଏ ଆହ୍ୱାନର ଜବାବ ଦେବ, ତାକୁ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସାହିତ୍ୟକାର ସାହିତ୍ୟ ପାଖରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ସେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ନିଜ ଭିତରେ ନିଜ ପାଖରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ, ଆପଣାର ମୂଳଭୂତ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ସମର୍ପିତ ମଣିଷଟିଏ ହୋଇ ରହିବ, ସମର୍ପିତ ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚୁଥିବ । ନିଜ ଭିତରେ ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଦୁଇ ଭାଗ ବା ଏକାବେଳକେ କେତେ ଭାଗ ହୋଇ ରହିବାକୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପ୍ରମାଦ ବୋଲି ବୁଝିଥିବ । ଆପଣାର ପ୍ରତ୍ୟୟପରି ସେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ବଡ଼, ସେତିକି ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ଏବଂ ସେତିକି ସମ୍ମତ କରି ରଖିଥିବ । ସାହିତ୍ୟକାର ନିଜର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆକୃତିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆପଣାର ପ୍ରତ୍ୟୟଟି ପାଖରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଜୀବନମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପାଖରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବ । ଏତିକି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଲେ ତାକୁ ପୃଥିବୀଟାଯାକ ଏକାନ୍ତ ନିଜର ବୋଲି ଲାଗିବ, ପୃଥିବୀର ମଣିଷମାନେ ସାଥୀ ବାନ୍ଧୋଇ ପରି ଲାଗିବେ । ସମସ୍ତେ ସତେଅବା କୌଣସି ଅଭିପ୍ରେତ ବିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ରୋତ ଉପରେ ବସି ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିବା

ପରି ମନେ ହେବେ । ଏକ ସ୍ୱତଃପ୍ରେରିତ ଆନନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟକାର ସେହି ବିବର୍ତ୍ତନରେ ସହଯୋଗ କରିବ, ତା' କାଳଟିର ଯାବତୀୟ ପ୍ରୟାସ ସହିତ ସେ ଆପଣାକୁ ଏକାତ୍ମକ କରି ରଖିବ । ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମସ୍ତ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସହିତ ସେ ଏକାତ୍ମକତା ଅର୍ଜନ କରିବ । ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟିକ କଦାପି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖରୁ ଖସି ପଳାଏ ନାହିଁ । ସେ ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରର ଖସି ପଳାଇବା ଏବଂ ଲୁଚି ରହିଯିବାକୁ ଆତ୍ମଦ୍ରୋହ ତଥା ଈଶ୍ୱରଦ୍ରୋହ ସଦୃଶ ମନେ କରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀରେ ସେହିଭଳି ସାହିତ୍ୟକାରମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ଯେଉଁମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ଜଗତର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜନ୍ମତିଥି ଲାଗି ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବେ, ଆପଣାର ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ଅନୁରୂପ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଶକ୍ତିମନ୍ତ କରି ରଖିବେ । ସେମାନେ ଏ ଯୁଗର ଯାବତୀୟ ସଂଶୟ ଏବଂ ଅବିଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟରେ ତଥାପି ବିଶ୍ୱାସ ଆଣିଦେବେ, ସାହସର ସହିତ ଆତ୍ମକାମୀ ଅଳପମାନଙ୍କୁ ଛାରୁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବେ, ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ ଶକ୍ତି ତା' ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରହିଛି ବୋଲି ତାକୁ ଏକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆଣି ଦେଇପାରିବେ ।

— – —

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ-ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମି

ପ୍ରଥମେ ଭୂମିଟିଏ ଥିଲା, ମାତ୍ର ତାହାର ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି ନାମକରଣ ହୋଇ ନଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ଓ ଗବେଷକମାନେ ଅତୀତ ଭିତରକୁ ଶବ୍ଦ ସହିତ ନଦର ଖିଅ ଲଗାଇ 'ଉଡ୍ର', 'ଓକ୍‌କଲ' ଓ 'ଓଡ଼ିଯ' ପ୍ରଭୃତି କେତେ ସୁରାଖର ଆବିଷ୍କାର କରିବନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ତାମିଲ ଭାଷାରେ 'କୃଷି କରିବାକୁ' ଉଡ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଏ ଏବଂ କୃଷି କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକୁ 'ଓକ୍‌କଲ' ବୋଲି କହନ୍ତି । କନ୍ନଡ଼ ଭାଷାରେ 'ଓଡ଼ିସ' କହିଲେ କୃଷି କରୁଥିବା ଲୋକକୁ ବୁଝନ୍ତି । ଏହିସବୁ ଶବ୍ଦ ସହିତ 'ଓଡ଼ିଶା' ଶବ୍ଦଟିର କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି ବୋଲି ସେମାନେ ଅନୁମାନ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ତିବତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମିଟିକୁ 'ଓଟିବିଶା' ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସେତେବେଳେ ଭୂମି ଭୂମି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନଥିଲା । ରଜାମାନେ ଯେତିକି ରାଜ୍ୟ ଜୟ କରୁଥିଲେ, ସେହି ଅନୁସାରେ ଭୂମିଗୁଡ଼ିକର ନାମକରଣ ହେଉଥିଲା । ରାଜାମାନଙ୍କର ଜୟ ଓ ବିଜୟ ଅନୁସାରେ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସୀମା ବଦଳି ଯାଉଥିଲା । ଗଠନ, ବିଗଠନ ଏବଂ ପୁନର୍ଗଠନ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଲୋକମାନେ ମୂଳତଃ ପ୍ରଜା ଥିଲେ, ନାଗରିକ ହୋଇନଥିଲେ । ସେମାନେ ଭୂମିପ୍ରତି ଅନୁଗତ ନଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ମୂଳ ଆନୁଗତ୍ୟ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲା । ରାଜାଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସମତୁଲ ବୋଲି ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ମାତୃଭୂମି, ଜନ୍ମଭୂମି, ଦେଶ ଓ ଜାତି ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ସେତେବେଳେ ଲୋକ ଚଳଣିର ଅଭିଧାନକୁ ହିଁ ଆସିନଥିଲା ।

ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳରେ କଳିଙ୍ଗ ଏକ ରାଜ୍ୟ ଥିଲି ନା ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିବା କେତେକ ଜନଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲା ? ପ୍ରାଚୀନ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ କଳିଙ୍ଗ ଶବ୍ଦଟିକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ବହୁବଚନରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । କେଉଁଠି 'ଏତେ କଳିଙ୍ଗାଃ' ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ତ ଆଉ କେଉଁଠି 'କଳିଙ୍ଗାନ୍' ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ସେତେବେଳର ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କରେ ଏହି ଭୂମିର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶକୁ ସୂଚାଇ ଦେଇ କୋଶଳ, ଉତ୍କଳ, କଳିଙ୍ଗ ଓ ଓଡ୍ର ପ୍ରଭୃତି ନାମଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । କଳିଙ୍ଗ ନାମରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ କେତୋଟି ରାଜ୍ୟ ରହିଥିଲା ? ଏହି ଭୂମିଟିର ବିଭିନ୍ନ ଶାସକରାଜା ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ପଦବୀରୁ ଏଭଳି ଏକ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କାରଣ

କାରଣ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏହି ନରପତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ନିଜକୁ ଖାଲି 'କଳିଙ୍ଗାଧିପତି' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । କେହି ତ୍ରିକଳିଙ୍ଗାଧିପତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆଉ କେହି ହୁଏତ ସବୁଯାକ କଳିଙ୍ଗକୁ ନିଜର ଅଧୀନକୁ ଆଣି ଆପଣାକୁ ସକଳ କଳିଙ୍ଗାଧିପତି ବୋଲି ଘୋଷଣା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତ୍ରିକଳିଙ୍ଗ କହିଲେ ଆଲୋଚକମାନେ ଅନେକ ସମୟରେ କଳିଙ୍ଗ, କୋଙ୍ଗଦ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ନାମକ ତିନୋଟି ରାଜ୍ୟର ସମାହାରକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଙ୍ଗବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ରାଜା ଚୋଳଗଙ୍ଗଦେବଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଘୋଷଣା ଅନୁସାରେ ଜଣେ କାମାର୍ଣ୍ଣବଦେବ କଳିଙ୍ଗ ନାମକ ଏକ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ବୋଲି ଜଣାଯାଉଛି ।

ଅଶୋକଙ୍କର କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସୁପରିଚିତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ହୋଇ ସେହି କାଳରୁ ରହିଛି । ଏହା ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀର କଥା । ମଗଧରାଜ ଅଶୋକ କଳିଙ୍ଗ ଉପରେ ବିଜୟଲାଭ କରିଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କ ଶିଳାଲେଖରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଛି ସତ, ମାତ୍ର କଳିଙ୍ଗର କେଉଁ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି ସେ ଏହି ବିଜୟଟିକୁ ହାସଲ କରିଥିଲେ, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ସନ୍ଧାନଟି ମିଳିନାହିଁ । ଅଶୋକଙ୍କର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ବହୁ ଭୂଖଣ୍ଡକୁ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଅନ୍ତେ ମଗଧର ରାଜାମାନେ ଆଉ ସେହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ କରି ରଖି ପାରି ନଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ବହୁ ରାଜ୍ୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ମତ ଅନୁସାରେ କଳିଙ୍ଗର ପୂର୍ବ ରାଜାମାନଙ୍କର ବଂଶଧର ଚୈତ୍ର ଐର କୋଶଳରୁ ଆସି କଳିଙ୍ଗରେ ନିଜର ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଐରଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ଖାରବେଳ । ଏହି ଖାରବେଳ ଓ ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପୁତ୍ରଙ୍କର ନାମରୁ ସିଏ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଥିଲେ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନୁମାନ କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପାଖ ହାତୀଗୁମ୍ଫାର କାନ୍ଥରେ ତାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ଯେଉଁସବୁ ବିବରଣୀ ଖୋଦିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେଥିରେ ଖାରବେଳ ମଗଧରାଜ୍ୟର ଲୋକମାନଙ୍କର ମନରେ ବିପୁଳ ଭୟ ଜନ୍ମାଇ ନିଜ ଅଶ୍ୱମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସୁଦୂର ଗଙ୍ଗାନଦୀରେ ପାଣି ପିଆଇଥିଲେ ବୋଲି ଲେଖା ହୋଇଛି । ସେହି ଶିଳାଲେଖରେ ଖାରବେଳ ଆପଣାକୁ କ୍ଷମାର ରାଜା ଓ ବଡ଼ ରାଜା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି, ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଧର୍ମ ଆଚରଣ କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଥିଲେ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଶାର ଅତୀତ ଗୌରବକୁ ଆମର ମନୋମତ ବଡ଼ କରି ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ଆମେ ସେକାଳର ସେହି ଇତିହାସଗାଥା ସହିତ ଓଡ଼ିଶାକୁ ନେଇ ଯୋଡ଼ିଦେବାର କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା କରିବାନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଆଜି ଆମେ ଯାହାକି

ବୁଝୁଁଛୁ ଓ ଯେଉଁ ଏକତ୍ୱଟିକୁ ଅନୁଭବ କରୁଛୁ, ସେହି ଓଡ଼ିଶା ସେତେବେଳେ କେଉଁଠି ହେଲେ ନଥିଲା । ଭୂଇଁଗୁଡ଼ିକ ରହିଥିଲା, ରାଜାମାନେ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଭୂଇଁଟିର ପଶ୍ଚାତରେ କୌଣସି ଅନୁଭୂତି ନଥିଲା । ଖାରବେଳଙ୍କ ପରେ ଆମ ଅନୁଭବର ଓଡ଼ିଶାଟି ଉପରେ କେତେ ରାଜା ଓ ରାଜବଂଶ ଆସିଲେ, କେତେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ଏକାଧିକ ବାର କେତେ ଜୟ ପରାଜୟ ଘଟିଲା । କେତେ ରାଜ୍ୟବୃଦ୍ଧି ହେଲା, ରାଜ୍ୟହ୍ରାସ ହେଲା । ଜଣେ ଜଣେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ରାଜାଙ୍କ ଅମଳରେ ସାନ ସାନ ବହୁଖଣ୍ଡ ମିଶି ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା, ପୁଣି, ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟ ମଉକା ଆସିବା ମାତ୍ରକେ ସାତଖଣ୍ଡ ବା ସତରଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ ଆମର ଏ ଓଡ଼ିଶାଟିକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଗଲେ କେବଳ ଭ୍ରମରେ ହିଁ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ।

ସାଂସ୍କୃତିକ ଓଡ଼ିଶା ଅତୀତର ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ଯେତେ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ରହିଥାଉ ପଛକେ, ତାହା ଯେ ସର୍ବଦା ବୃହତ୍ତର ଭାରତଭୂଖଣ୍ଡର ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କୌଣସି ଅବକାଶ ନାହିଁ । ସଂସ୍କୃତିର ପରିଭାଷାରେ ଭାରତ-ବର୍ଷକୁ ଯଦି ଏକ 'ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରା' ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆମେ ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ତାହାର ଏକ 'କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରା' ବୋଲି ହିଁ କହିବା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସମଗ୍ର ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ବିଚାର କରିବା । ଯେଉଁମାନେ ଭାରତରେ ଆମଣାକୁ ଗର୍ବର ସହିତ ଆର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆର୍ଯ୍ୟଭୂମି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଆମ ଇତିହାସ କହୁଛି ଯେ, ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଣିଷମାନେ ଥିଲେ; ସେମାନଙ୍କର ସଭ୍ୟତା ଥିଲା, ସଂସ୍କୃତି ଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବାହାରୁ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଥିଲେ । ଭାରତ ଭିତରକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଯାଯାବର ଥିଲେ । ସବୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଗୋଟିଏ ମୁଅରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସେମାନେ ବହୁ ଦଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଭାରତକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଭ୍ୟତା ଥିଲା, ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଗ୍ନେୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ସଭ୍ୟତା ଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍-ମାନଙ୍କୁ ନିଷାଦ, ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କୁ ଦ୍ରମିଡ଼, ଇଣ୍ଡୋ-ଇଉରୋପୀୟମାନଙ୍କୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ମଙ୍ଗୋଲୀୟମାନଙ୍କୁ କିରାତ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବାହାରୁ ଭାରତକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ମିଶି ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଜନଗୋଷ୍ଠୀଟିକୁ ଗଠନ କରିଛନ୍ତି ।

ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଦ୍ରମିଡ଼ ଶବ୍ଦଟି କାଳକ୍ରମେ ଦ୍ରମିଳ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନର 'ତାମିଲ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ବା ନିଷାଦମାନଙ୍କର ଶ୍ରେଣୀରେ ଆମେ କୋହ୍ଲ ମୁଣ୍ଡା, ଭୂମିଜ, ସାନ୍ତାଳ, ହୋ, ଶବର ଓ ଗଦବା ପ୍ରଭୃତି ଜାତିକୁ ସୁମାର କରି ପାରିବା । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବସ୍ତୁତଃ ଆକ୍ରମଣକାରୀ ଭାବରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ

ଏଠାରେ ଆଗରୁ ଥିବା ସଭ୍ୟତାଟିକୁ ପରାସ୍ତ କରି ବସତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସେମାନେ ସେଇଟିରୁ କେତେ କେତେ ଉପାଦାନଲୁ ନିଜର ସଭ୍ୟତା ମଧ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ ନେଇଛନ୍ତି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ ଆର୍ଯ୍ୟସଭ୍ୟତା ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଛି । ଅନାର୍ଯ୍ୟେତର ସଂସ୍କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମାଚାର, ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ବିବାହ, ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ସକଳ ବିଶ୍ୱାସ ସଂସ୍କାର ଏବଂ ଆଚାର, ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କର ରୂପ ଓ କଳ୍ପନା ତଥା ଆହାର ଏବଂ ଆଚରଣ ବିଷୟରେ ବହୁବିଧ ନିଷେଧ ଓ ବାରଣକୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆହରଣ କରିଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର ରକ୍ଷା କରୁଥିବା ଗ୍ରାମଦେବତାଙ୍କର କଳ୍ପନା ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ରହିଥିବା ଗ୍ରାମଗୋଷ୍ଠୀ ଗୁଡ଼ିକର ବିଶ୍ୱାସରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି । ଶୀତଳା, ବନଦୁର୍ଗା, ଷଷ୍ଠୀ, ବହୁ ପ୍ରକାରର ଚଣ୍ଡୀ, ନରମୁଣ୍ଡର ମାଳା ପରିଧାନକରି ଶ୍ମଶାନରେ ବୁଲୁଥିବା କାଳୀ, ଶ୍ମଶାନଚାରୀ ଶିବ ଓ ପଞ୍ଚଶବସ୍ଥା ପ୍ରଭୃତି ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଦେବଦେବୀମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀବିଶ୍ୱାସ ଭିତରକୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ନାନାବିଧ ବ୍ରତ, ଓଷା ଓ ପୂଜା ସେହିଠାରୁ ଆସିଛି । ରଜପର୍ବର ଛିଧିଟି ମଧ୍ୟ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେହି ଆଦି-ଅଧିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଥିଲା । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆକାର ଦେବାରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୂତ ଅବଦାନ ରହିଛି ।

କେତେ ସମୀକ୍ଷକ ମତ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତା ଓ ଭାରତୀୟ ଜୀବନକୁ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ପ୍ରଧାନତଃ ବୁଦ୍ଧିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଭ୍ୟତା ତାହାକୁ ତା'ର ହୃଦୟର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି । ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନେ କୃଷିକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରଧାନତଃ ମାତୃକେନ୍ଦ୍ରିକ ଥିଲା । ଏହି ଦୁଇଟିଯାକ କାରଣ ହିଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧନାର ଉଦୟ ଏବଂ ବିକାଶକୁ ବହୁ ଉପାଦାନ ଅବଶ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇ-ଥିବ । ଭାରତର ମାନଚିତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶା ଦକ୍ଷିଣ ଏବଂ ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସେତୁପରି ହୋଇ ରହିଛି । କେବଳ ଏହି ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥିତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେ, ଭାଷା, ସାମୂହିକ ଜୀବନ, ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଦକ୍ଷିଣ ଏବଂ ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟରେ ସେତୁ ହୋଇ ରହିଛି । ଉଭୟଆଡୁ ରାଜା ଓ ଶାସକମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି; ପଣ୍ଡିତ ଓ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକମାନେ ମଧ୍ୟ ଉଭୟଆଡ୍ ଆସିଛନ୍ତି । ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଉତ୍ତରର ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଅଙ୍ଗ ଓ ବଙ୍ଗ ସହିତ କଳିଙ୍ଗକୁ ପତିତମାନଙ୍କର ଭୂମି ବୋଲି କହୁଥିଲେ । କେବଳ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏହି ସବୁ ଭୂମିକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ଘରକୁ ଫେରି ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଦ୍ଧ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଅଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗ ଓ କଳିଙ୍ଗର ଅଧିବାସୀମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ଇତର ବା ବ୍ରାତ୍ୟ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଧି, ନୀତି ଓ ଧର୍ମୀୟ ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକୁ ମାନୁ ନଥିଲେ ।

ମତ୍ସ୍ୟପୁରାଣରେ ଉଡ୍ରଦେଶକୁ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଦେଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । କୌଣସି ଜୈନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉଡ୍ରଦେଶର ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଭାଷା ବୋଲି କୁହା ହୋଇଛି ।

ଓଡ଼ିଶା ନାମକ ଭୂମିଟିର ପ୍ରାଚୀନତମ ଅଧିବାସୀ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଥିଲେ । ଗବେଷକ ମାନେ ତୋଷ୍ଣଲ, ଧୌଲ, କଲିଙ୍ଗ, ତ୍ରିଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଥମେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଶବ୍ଦ ଥିବାର ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଜନ୍ମର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଭୂମିକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଓ ଦକ୍ଷିଣ-ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ମାନେ ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ତା'ପରେ ରାଢ଼ ଏବଂ ମହାକୋଶଳ ଦେଇ ଦୁଇଟି ଶାଖାରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବି ଆସିଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବରେ, ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଏବଂ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷାର ମୂଳ ପରମ୍ପରାଟି ଉପରେ ମଗଧ ଏବଂ ମହାକୋଶଳର ଆର୍ଯ୍ୟଭାଷା ଆପଣାକୁ ବିସ୍ତୃତ କରି ଆଣିବାର ଚେଷ୍ଟା କରି ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ କ୍ରମ-ବିବର୍ତ୍ତିତ କରି ଆଣିଛି । ପାତଞ୍ଜଳ ଯୋଗଶାସ୍ତ୍ରରେ ପାତଞ୍ଜଳି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ଶିଷ୍ଟମାନଙ୍କର ଭାଷା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଶିଷ୍ଟ କହିଲେ ସେ ପ୍ରଧାନତଃ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତର ବ୍ରାହ୍ମଣ-ମାନଙ୍କୁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସବୁ ପୋଥି ଲେଖା ହେଉଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ତାହା କେବେହେଲେ କଥିତ ଭାଷା ନଥିଲା । କେବେହେଲେ ଲୋକସ୍ତରକୁ ଆସିନଥିଲା । ଲୋକମାନେ କହୁଥିବା ଭାଷା ହେଉଛି ପ୍ରାକୃତ । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ହିଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାକୁ ଧର୍ମପ୍ରଚାରର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷାରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାକୃତର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ ରୂପ ପାଲିଭାଷାରେ ହିଁ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଛି ।

ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ କ୍ରମେ ରାଜଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବା ପରେ ଏବଂ ପାଲିଭାଷା ରାଜଦରବାରକୁ ଆସିବାପରେ ତଥାପି ଲୋକମାନେ ଯେଉଁ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହି ଯୁଗରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅପଭ୍ରଂଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସେହି ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଅନୁସାରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରମେ ସୌରସେନୀ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀ, ମାଗଧୀ ପ୍ରଭୃତି ନାମରେ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଛି । ଓଡ୍ରଦେଶର ଲୋକମୁଖରେ କଥିତ ଭାଷା ଏବଂ ସୌରସେନୀ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଅପଭ୍ରଂଶର ପଦ ସହିତ ଶବର ଭାଷାର ମିଶ୍ରଣରେ ଔଡ୍ରୀ ଭାଷା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିଛି । ଭରତମୁନିଙ୍କର ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ଔଡ୍ରୀ ବିଭାଷା ଏବଂ ଔଡ୍ରୀ ମାଗଧୀର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ କବିଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କ "ପ୍ରାକୃତ-ସର୍ବସ୍ୱ" ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଔଡ୍ରୀକୁ ଏକ ଭାଷାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଅର୍ଥାତ୍, ଓଡ଼ିଶାର ମୂଳ ଭାଷା ହେଉଛି ଶବର ଭାଷା । ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଶବରମାନଙ୍କୁ ସେକାଳରେ ଆଟବିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଟବୀବାସୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାୟ ସବୁ ପ୍ରାଚୀନ ଦେବଦେବୀ ହିଁ ଶବରକାଳରୁ ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଭିତରକୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ

ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଶବରମାନଙ୍କର ସମଲଇ ହେଉଛନ୍ତି ଆମ ସମଲେଶ୍ୱରୀ । ବୁଢ଼ାରଜା ପ୍ରଭୃତି ଦେବତାମାନଙ୍କର ନାମ ସେହି ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଆସିଛି । ଏବଂ, ଏପରି ଗୋଟିଏ ମତ ରହିଛି ଯେ, ଶବରଭାଷାର ଜଗନ୍ନାଲେ ଓ ଜଗନ୍ନା ପ୍ରଭୃତି ଈଶ୍ୱର-ବାଚକ ଶବ୍ଦରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଇଷ୍ଟଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥ ନାମିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଶବରମାନଙ୍କର ଶବରୀ ବିଦ୍ୟା ସମ୍ଭବତଃ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଆୟୁର୍ବେଦକୁ ମୂଳ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଶାବରୀ ଭାଷାର ମୂଳ ପଞ୍ଜରଟି ଉପରେ ଦ୍ରାବିଡ଼, ମାଗଧୀ ଓ ସୌରସେନୀ ପ୍ରଭୃତି ଅପଭ୍ରଂଶ ଗୁଡ଼ିକର ପରିପୂରକ ଭଣ୍ଡାରମାନ ଆସି ମିଳିତ ହୋଇଛି । ତା'ପରେ ସଂସ୍କୃତ ଆସିଛି, ଆରବୀ, ଫାର୍ସୀ ଓ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ଆସିଛି । ସର୍ବଶେଷରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ଆସିଛନ୍ତି । ସବୁମିଶି ବର୍ତ୍ତମାନର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦେବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ମୋଗଲମାନେ ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳର ଓଡ଼ିଶାକୁ ନିଜ ଅଧୀନକୁ ଜୟ କରିନେବା ପରେ ଯାଇ ସମ୍ଭବତଃ ଓଡ଼ିଶା ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରକୁ ଆସିଲା । ତା' ପୂର୍ବରୁ କଳିଙ୍ଗ ଥିଲା, ଉତ୍କଳ ଥିଲା, କୋଶଳ ଥିଲା; ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ନ ଥିଲା । ସେହି ନାମଗୁଡ଼ିକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସୂଚିତ କରି ଦେଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଇଂରେଜ ଅମଳରେ ମଧ୍ୟ ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଚବିଶି ଗଡ଼ଜାତ ଏହି ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳ ସହିତ ଆସି ମିଶିଲେ ଏବଂ ଏହି ନୂତନ ଏକକଟିକୁ ଆମେ ଓଡ଼ିଶା ବୋଲି କହିଲୁ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗର ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅନୁସାରେ ହିଁ ପ୍ରଜାମାନେଗଣା ହେଉଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଏକ ଜୀବନ ଅବଶ୍ୟ ଥିଲା, ଏକ ସମାଜ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଅଜ୍ଞାତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରର ନ୍ୟାୟରେ ଇନ୍ଦ୍ରର ରାଜ୍ୟ ଚାଲୁଥିଲା । ଠାକୁରମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ରହିଥିଲେ । କବିମାନେ ରାଜାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଗୀତ ଲେଖୁଥିଲେ, ଗାୟକ ରାଜାର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲା, ବିଦୂଷକମାନେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ବାଧ୍ୟହୋଇ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ହସାଇବା ନିମନ୍ତେ ରାଜଦରବାରରେ ଭଲି ଭଲି ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ଆମୋଦର ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ମଣିଷ ହିସାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା, ସେତେବେଳେ ତାହା ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ତାମ୍ର ଶାସନଗୁଡ଼ିକରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ସେତେବେଳେ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଅଂଟବିକ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେମାନେ ପଶୁମାଂସ ବିକ୍ରୀ କରୁଥିଲେ, ପକ୍ଷୀ ଶିକାର କରୁଥିଲେ ଓ ଧୀବର ବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ । ବଡ଼ ଜାତିମାନେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ମାଂସ କ୍ରୟ କରୁଥିଲେ ଓ ତାହାକୁ ଭକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ଜୀବହିଂସା

ଜନିତ ଦୋଷ ବା ପାପ କେବଳ ଶୂଦ୍ରମାନଙ୍କୁ ଲାଗୁଥିଲା । ଚଣ୍ଡାଳ ବା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମାନେ ଗ୍ରାମ ଓ ସହର ବାହାରେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନିରୂପିତ କରି ଦିଆଯାଇଥିବା ବସତି-ମାନଙ୍କରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଗ୍ରାମ ଓ ନଗରରେ ବାସ କରୁଥିବା ସ୍ପୃଶ୍ୟମାନେ ଚଣ୍ଡାଳମାନଙ୍କର ସେବା ଉପରେ ହୁଏତ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣା ସଙ୍ଗରେ ଆଦୌ ଗଣନା କରୁ ନ ଥିଲେ । କେତେକ ତାମ୍ର-ଶାସନରୁ ଜାଣିବାକୁ ମିଳେ ଯେ, ନଗରମାନଙ୍କରେ ଧନୀମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଧବଳବର୍ଣ୍ଣ ଅଟ୍ଟାଳିକାଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ନଗରର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଥିଲା । ଗଙ୍ଗମାନଙ୍କର ରାଜଧାନୀ କଳିଙ୍ଗ ନଗର ଏହି କାରଣରୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱର୍ଗପୁର (ଅମରପୁର) ପରି ମନେ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ବର୍ଷାକର ସବୁଯାକ ଋତୁରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁଖପ୍ରଦ ଓ ରମଣୀୟ ଥିଲା । ଦରିଦ୍ର ଶ୍ରେଣୀର ଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଯୁଗରେ ରାଜାମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଉପରେ ମାଲିକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ପ୍ରଜା ଉପରେ ପଚିଶି ପ୍ରକାରର କର ବସାଇ ନିଜ ରାଜପଣକୁ ସାର୍ଥକ କରୁଥିଲେ; ତେଣେ ବଦାନ୍ୟ ଭାବରେ ଦାନ କରୁଥିଲେ, ଉଦାର ହୋଇ ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଯୁଦ୍ଧ କରି ବାହାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିତି ଲୁଟି ଆଣୁଥିବା ଧନରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ମନ୍ଦିରମାନ ନିର୍ମାଣ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନେ କର ବଢ଼ାଇବାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜମିମାଲିକଙ୍କ ଉପରେ ଭୋଗଭାଗ କର ବସୁଥିଲା ଏବଂ ଅନ୍ୟର ଜମିରେ ଚାଷ କରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରୁଥିବା ଭୂମିହୀନଙ୍କ ଉପରେ ଉପରି କର ମଧ୍ୟ ବସୁଥିଲା । ଲୁଣ ଉପରେ କର ବସିଥିଲା । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ଧାରୁଆ କର, ପ୍ରତ୍ୟନ୍ଧାରୁଆ କର, ଓ ହଳଦଣ୍ଡ କର ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଗାଁମାନଙ୍କରେ ଥିବା ଆମ୍ବ ଓ ମହୁଲଗଛ ଉପରେ ରାଜାର ଅଧିକାର ରହିଥିଲା । ପାଟ, ଜୋର, ଜଳଭଣ୍ଡାର, କୂପ, ତଡ଼ାଗ ଓ ବାମ୍ଫି ଉପରେ ରାଜା ହିଁ ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମାଛ ଧରିବା ଏବଂ ଶିକାର କରିବା କେବଳ ରାଜାର ଏକାଧିକାର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅନ୍ୟମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମନ କଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି କର ଦେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଦରିଦ୍ର ପ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ବୌଦ୍ଧ ଜାତକମାନଙ୍କରେ ସେତେବେଳର ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ରାଜ୍ୟ ଓ ଜନପଦର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କଳିଙ୍ଗ ହିଁ ଏପରି ଏକମାତ୍ର ଅଞ୍ଚଳ ଥିଲା, ଯେଉଁଠାରେ ବୃଷ୍ଟିପାତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନିଶ୍ଚିତ ଥିଲା ଓ ତେଣୁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହିଁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟସାଥୀ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକରୁ ଜାଣିବାକୁ ମିଳୁଛି ଯେ ଅନାଟନ ସମୟରେ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ପ୍ରଜାଗଣ ରାଜା ଓ ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାସାଦତୋରଣ ସମ୍ମୁଖରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ଅନ୍ନଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ ଚିତ୍କାର କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବୃଷ୍ଟି କରାଇବା ଲାଗି କୌଣସି ଦୈବୀକୃପାକୁ ଅପେକ୍ଷା

କରି ରହୁଥିଲେ । କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅବଶ୍ୟ ଧନୀ ଥିଲେ, ସାଧବ ଥିଲେ ଓ ବୋଇତ ନେଇ ପୂର୍ବ ଭାରତୀୟ ଦ୍ୱୀପପୁଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକୁ ଯାଉଥିଲେ । ସେହି କାହାଣୀଟିର ସ୍ୱପକ୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥା ଜାଭା, ବାଲି ଓ ସୁମାତ୍ରାରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଏବଂ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ରହିଛି । 'ତା' ବୋଲି ମଗ୍ର ରାଜ୍ୟଟି ଯେ ଧନଶାଳୀ ଥିଲା, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ ।

ସେ କାଳରେ ଧର୍ମ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ରାଜାନୁଗତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କୌଣସି କାରଣରୁ ଯଦି ରାଜା ନିଜକୁ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମକୁ ଦୀକ୍ଷିତ କରୁଥିଲେ, ତେବେ ସେହି ଘଟଣାଟି ଦ୍ୱାରା ସେହି ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ଧର୍ମଟିରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଗଲେ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଯାଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ନିୟମଟିର କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ କରି ନ ଥିଲେ । କଳିଙ୍ଗ ବିଜୟ ପରେ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ତେଣୁ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ବୋଲି ଘୋଷିତ ହୋଇ ଥିଲେ । ମଗଧ ସହିତ କଳିଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ହେଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ରାଜା ଖାରବେଳ ମେଘବାହନ ଜୈନ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଜୈନମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଉତ୍କଳରେ ଜୈନ ଧର୍ମର ଉଦୟ ହେଲା । ଖାରବେଳଙ୍କ ପରେ ଜୈନ ଧର୍ମ ମାନ୍ଦା ପଡ଼ିଗଲା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶାସକମାନଙ୍କର ଅନୁଗମନ କରି ପୁନର୍ବାର ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପାଳି ପଡ଼ିଲା । ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ହିଁ ଆପଣାକୁ ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଧର୍ମର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନୁଗାମୀ ବୋଲି ଦାବୀ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନେ ତାହାକୁ ମାନି ନେଉଥିଲେ । ସେମାନେ ଦେଇଥିବା ସନନ୍ଦଗୁଡ଼ିକରୁ ତାହାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ମିଳିଯିବ । ଉତ୍ତର କଳିଙ୍ଗର ମାଠର ରାଜାମାନେ ଆପଣାକୁ ପରମ ଭାଗବତ ଏବଂ ପରମ-ଦୈବତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ସେମାନେ ବିଷ୍ଣୁ ପୂଜକ ଥିଲେ । ଶୈଳୋଦ୍ଭବମାନେ ଶିବପୂଜକ ଥିଲେ, ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ପରମ-ମାହେଶ୍ୱର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଭୌମକର ବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ରାଜଧର୍ମ ଥିଲା, ତେଣୁ ତାହାର ରାଜାମାନେ ପରମ-ସୌଗତ, ପରମ-ତଥାଗତ ଓ ପରମୋପାସକ ବୋଲି ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀରେ କୋଶଳର ନଳବଂଶୀ ରାଜାମାନେ ଶିବଉପାସକ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସନନ୍ଦରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛି ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ସେମାନେ ଆପଣାର ରାଜ୍ୟଟିକୁ ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ଆପଣାକୁ ପରମ-ଉପାସକ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିବା ରାଜାମାନେ ଦେବତା-ମାନଙ୍କ ଲାଗି ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରି ଦେଉଥିଲେ । ଦେବତାମାନଙ୍କର ମହିମାକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବା ନୁହେଁ ସମ୍ଭବତଃ ନିଜ ନିଜ ଗୌରବକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ମାଣ କରାଯାଉ ଥିଲା । ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ଦଶକରେ ଉତ୍କଳ ରାଜ୍ୟକୁ ଅଧିକାର କରିଥିବା ରାଜା ଶଶାଙ୍କଙ୍କର କଥାକୁ ଏଠାରେ ଉଦାହରଣ ରୂପେ

ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ସିଏ ଶୈବ ଥିଲେ, ଶୈବ ଧର୍ମର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିଲେ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ତାଙ୍କର ବରାଦ ଅନୁସାରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିବା 'ଏକାମ୍ର ପୁରାଣ'ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ଯେ ସେ ଏକାମ୍ର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱରଙ୍କର ଲିଙ୍ଗର ସ୍ଥାପନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ତ୍ରୟୋଦଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବ୍ରହ୍ମା ଏବଂ ଶିବଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ଯେଉଁ କଥୋପକଥନର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି, ସେଥିରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶିବଙ୍କ ନିକାଶେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଦେବେ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଭଗବାନ୍ ଶିବ କଳିଯୁଗ ଆରମ୍ଭ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହିପରି ପଦାରେ କୈଳାଶ ପର୍ବତରେ ରହିବେ ବୋଲି ଅଭିଳାଷ ରଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ଉତ୍ତରରେ କହିଛନ୍ତି । ସେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ କଳିଯୁଗରେ ତାଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ରମା (ଶଶାଙ୍କ) ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର, ଶୁଭ୍ର ଏବଂ ପବିତ୍ର ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରିଦେବାର କଥା ରହିଛି । ଏହାପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆମକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଙ୍ଗ ବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରୁ ମଧ୍ୟ ମିଳିବ । ପୁରୀ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଉତ୍ତର ଦ୍ୱାରରେ ଅବସ୍ଥିତ ତରୁମଲ ମନ୍ଦିରରେ ନରସିଂହ ଦେବ ଚତୁର୍ଥଙ୍କର ଯେଉଁ ତାମ୍ରଲେଖ ମିଳିଛି, ସେଥିରେ ଲିଖିତ ଶ୍ଳୋକଟିର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେ, ନିର୍ବେଦଯୁକ୍ତ ଦେବ ଶ୍ରୀ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଏହି ନୂତନ ଗୃହଟିକୁ ଲାଭ କରି ଅତୀବ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଅତି ଆନନ୍ଦିତା ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପିତୃଗୃହଠାରୁ ଅଧିକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଏହି ଗୃହଟି ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁରାଗିଣୀ ହୋଇ ଏଠାରେ ରହିଥିଲେ । ମଣିଷର କବଳରେ ପଡ଼ିଲେ ଦେବତାମାନେ ଏହିପରି ଅବମାନନା ପାଇଥାନ୍ତି ।

ଉତ୍କଳ ଦେଶକୁ ଜୟ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଗଙ୍ଗବଂଶର ପ୍ରଥମ ରାଜା ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ଶିବ ଉପାସକ ଥିଲେ । ଉତ୍କଳକୁ ଜୟ କରିବା ପରେ ସେ ବିଷ୍ଣୁ ପୂଜକ ହେଲେ । ଏପରି ଶୁଣାଯାଏ ଯେ ସେ ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ରାମାନୁଜଙ୍କର ପ୍ରଭାବକୁ ଆସି ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇଥିଲେ । ବିଷ୍ଣୁଭକ୍ତ ହୋଇ ମୁଖଲିଙ୍ଗମ୍, ଶ୍ରୀକୂର୍ମ ଏବଂ ସିଂହାଚଳମ୍ ଠାରେ ବିଷ୍ଣୁମନ୍ଦିରମାନ ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ ସହିତ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ନାମ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆଦ୍ୟରେ ଶିବଉପାସକ ଥିବାବେଳେ ୧୦୮୪ ମସିହାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଏକ ଦାନପତ୍ରରେ ସେ ନିଜକୁ 'ପରମ-ମାହେଶ୍ୱର' ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବିଷ୍ଣୁମାର୍ଗକୁ ଆସିବା ପରେ ୧୧୧୨ରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦାନପତ୍ରରେ ସେ ଆପଣାକୁ ଏକାବେଳକେ 'ପରମ-ମାହେଶ୍ୱର' ଏବଂ 'ପରମ-ବୈଷ୍ଣବ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଆହୁରି ଛଅ ବର୍ଷ ପରେ ୧୧୧୮ ମସିହାରେ ନିଜକୁ କେବଳ 'ପରମ-ବୈଷ୍ଣବ' ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । 'ପରମ ମାହେଶ୍ୱର' ପଦବୀଟିକୁ କାଟି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ-ଭୂଖଣ୍ଡରେ ସେହି ପୁରାତନ ସମୟରୁ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ମହାଦେବ ଅଛନ୍ତି, ପୁରୀ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଷ୍ଣୁ-ଜଗନ୍ନାଥ ରହି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ଯାଜପୁର ଠାରେ ଦେବୀ ବିରଜା ବିଜେ କରିଛନ୍ତି, ଗଙ୍ଗମାନେ ସକଳ ଉତ୍କଳର ଅଧିକାରୀ ହେବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଏହି ତିନୋଟିଯାକ ଉପାସନା ପୀଠ ଗୋଟିଏ ରାଜତ୍ୱର ଅଧୀନକୁ ଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ପୁତ୍ର, ଦୁର୍ଗା-ପୁତ୍ର ଏବଂ ରୁଦ୍ର ପୁତ୍ର, ଏହିପରି ତିନୋଟିଯାକ ପଦବୀର ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିଲେ । ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜା ଅନଙ୍ଗ ଭୀମ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ହିଁ ଉତ୍କଳର ସମ୍ରାଟ ଓ ଆପଣାକୁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ତୁଲ୍ୟ କେବଳ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ 'ନାରାୟଣ ଅବତାର' ବୋଲି ଘୋଷିତ କରାଇ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତା ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେବକ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଗଜପତି ରାଜାମାନେ ପ୍ରାୟ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଆଦ୍ୟସେବକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଅନେକ ସମୟରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ବରପୁତ୍ର ପଦବୀଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଧର୍ମ ପ୍ରାୟ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଠାକୁରମାନେ ସମ୍ପତ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପତ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ସତେଅବା ସେହି ଅଧିକାରଟିର ବଳରେ ହିଁ ଠାକୁରମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ମାଲିକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଧର୍ମକୁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଜୀବନର ଅନୁଶୀଳନରୁ ଉପନ୍ୟାସ-ସ୍ତରକୁ ଖସାଇ ଆଣିବାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜାମାନେ ହିଁ ହୁଏତ ସର୍ବମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏବଂ ସେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ପୁରୀରେ ଆପଣାର ଧର୍ମପ୍ରଚାର କରିବା ପାଇଁ ଆସିଥିବା ପରିବ୍ରାଜକ ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଯୋଗ ରହିଥିଲା । ଏକ ବୃହତ୍ତର ଉପନ୍ୟାସର ଅନେକ ପୃଷ୍ଠାପରି ଓଡ଼ିଶାରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜଣେ ଗବେଷକ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ଏକଦା କହିଥିଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଶାକୁ ଛାଡ଼ି ଅବଶିଷ୍ଟ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବମୋଟ ଯେତିକିଟି ମନ୍ଦିର ରହିଛି, ଏକୁଟିଆ ଓଡ଼ିଶାରେ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ମନ୍ଦିର ରହିଛି । ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଇଲେ ଯେ ପୃଥିବୀରେ କିମ୍ବା କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମଭାବ ଏବଂ ଧର୍ମ ଚେତନା ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ, ଯଦି ଏହି କଥାଟି ସତ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ପ୍ରକୃତରେ ଖୁସୀ ହେବା ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ଏକ କାରଣ ରହିଥାନ୍ତା । ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟମାନ ଖଚିତ ହୋଇ ରହିଛି, ତାହା ଆଜି ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର କାରୁପ୍ରେମୀମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରୁଛି । ଓଡ଼ିଶାର କାରିଗରମାନେ ଯେ ସେକାଳରେ ପଥର ଉପରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟାଇବାରେ କେଡ଼େ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର

ମୂର୍ତ୍ତିମାନେ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମଚେତନା ବିଷୟରେ ତାହା ଆମକୁ ଆଦୌ ଆତ୍ମସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ରଖିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମେ ଅଷ୍ଟ୍ରିକମାନେ ଥିଲେ, ଶବରମାନେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଆଦି ଧର୍ମ ହେଉଛି ସେହି ଶବରମାନଙ୍କର ଧର୍ମ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲିଖିତ ଏକାମ୍ର ପୁରାଣରୁ ସୂଚିତ ହୁଏ ଯେ, ଏକାମ୍ର ପୀଠରେ ମୂଳ ଦେବବିଗ୍ରହଟି ଗୋଟିଏ ଆମ୍ବଗଛ ମୂଳରେ ଶବରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୂଜା ପାଉଥିଲେ । ରଣପୁରର ମଣିନାଗ ପର୍ବତ ଉପରେ ମଣିନାଗେଶ୍ୱରୀ ନାମରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ କୌଣସି ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ାହୋଇ ନଥିବା ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡଟିର ପୂଜା ହେଉଛି ତାହାର ପୂଜକମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଦାନ୍ତ, କନ୍ଧ ବଂଶର ଲୋକ । ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ରାଣୀପୁର ଝରିଆଲ୍‌ଠାରେ ପ୍ରସ୍ତର ଚଟାଣଟିର ଦାନ୍ତରେ ଯେଉଁସବୁ ଭଙ୍ଗା ଦେଉଳରେ ଶିବଙ୍କର ପୂଜା କରାଯାଉଛି, ଦାନ୍ତମାନେ ହିଁ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ପୂଜକ ହୋଇ ରହି ଆସିଛନ୍ତି । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଭାରତରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ରାଜ୍ୟକୁ ଗଡ଼ଜାତ ବୋଲି କୁହା ଯାଉଥିଲା, ସେହିସବୁ ଅଟବୀ-ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆଦିବାସୀ ପ୍ରମୁଖମାନେ ହିଁ ଶାସନ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ସବୁଠାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ବାହାରୁ ଆସିଥିବା ହତ୍ୟାକାରୀମାନେ ଆପଣାର ତଥାକଥିତ ରାଜବଂଶ ଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ଆଦିବାସୀ ମାନଙ୍କର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ନୂଆ ନାମ ଓ କାହାଣୀ ଦେଇ ଅଭିଷେକ କରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଯେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦେବତା ଥିଲେ, ପ୍ରାୟ ସବୁ ଗବେଷକ ସେକଥା ସ୍ୱୀକାର କରୁଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲେ, ସୁଭଦ୍ରାଦେବୀ ଝମ୍ପେଶ୍ୱରୀ ଥିଲେ, ବଳଭଦ୍ର ସଙ୍କର୍ଷଣ ଶିବ ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଉପାସନା ଭିତରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏବେ ଜଗନ୍ନାଥତୀର୍ଥର ଆଗ୍ରହ ଅନୁସାରେ ଆଦିବାସୀମାନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଅଧିକାରରୁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଏକଦା ଭାରତବର୍ଷରେ ଶୈବସାଧନା ଥିଲା, ଶାକ୍ତସାଧନ ଥିଲା, ବୈଷ୍ଣବସାଧନା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଏହି ସାଧନା ଗୁଡ଼ିକର ସ୍ଖଳନ ଘଟି କ୍ରମେ ସେହିସବୁ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ୨ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଜନ୍ମଲାଭ କଲେ । ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବାହାରିଲେ । ତଦନୁରୂପ ଗୁରୁମାନେ ମଧ୍ୟ ବାହାରିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ସାଧନାର ଉପଲବ୍ଧି ଅପେକ୍ଷା ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଶାକ୍ତ ଶୈବ ଅଥବା ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଢ଼ି ଠିଆ କରାଇବାରେ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ପରାକ୍ରମ ଦେଖାଇଥିଲେ । ଏହି ଅକାର୍ଯ୍ୟରେ ସଚରାଚର ରାଜାମାନେହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅନୁସାରେ ମନ୍ଦିର ଗଢ଼ାହୋଇଛି, ମଠମାନଙ୍କର ସ୍ଥାପନା ହୋଇଛି । ରାଜାମାନଙ୍କ ପରି ଏହିସବୁ

ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଗୁରୁମାନେ ମଧ୍ୟ ଡିଣ୍ଡିମ ବଜାଇ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରି ବାହାରିଛନ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କୁ ତର୍କଶାରେ ପରାଜିତ କରି ନିଜ ନିଜ ମାର୍ଗର ବାନା ଉଡ଼ାଇଛନ୍ତି ଓ ପବିତ୍ର ଧାମମାନଙ୍କରେ ପୀଠମାନ ସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ଚାରିଧାମ ମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଧାମ ରହିଥିବାରୁ ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଢେଉଗୁଡ଼ିକର ଆଘାତ ଆସି ବାଜିଛି । ଭକ୍ତିର, ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାଁର ଅସଲ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ନାନା କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌଣ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗତ ଦର୍ପଗୁଡ଼ାକ ପ୍ରବଳ ହେବାଲାଗି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଇଛନ୍ତି ।

ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଛି । ରାଜାଙ୍କ ମଝିରେ ବଡ଼ାଇ ପଣ୍ଡିତ ପଣ୍ଡିତ ମଧ୍ୟରେ ତର୍କଯୁଦ୍ଧମାନ ହୋଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଆପଣାକୁ ଅନ୍ୟ ସବୁଯାକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଉପରେ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ସେଇଥିରୁ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ଘୃଣା ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି । ଯିଏ ଯେତେ ବେଶୀ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ପାରିଲା, ସିଏ ଆପଣାକୁ ସେତେ ଖାଣ୍ଟି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛି । ଅସଲ ଧର୍ମ କହିଲେ ଯେ ଆପଣାର ଅନ୍ତର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବୁଝାଏ ଏବଂ ସମ୍ବନ୍ଧର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗ୍ରହଣଶୀଳତାର ଓ ସହିଷ୍ଣୁତାର ଏକ ନିରନ୍ତର ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ବୁଝାଏ, ନିଜ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ବଡ଼ ଓ ଆହୁରି ବଡ଼ କରି ଦେଖାଇ ପାରିବାର ଉତ୍ସାହରେ ସେହି କଥାଟି ପ୍ରାୟ ପାସୋରି ହୋଇ ରହିଛି । ତାହା ଫଳରେ ବାହ୍ୟାଚାର ଗୁଡ଼ାକ ଅତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଛି, ବାହ୍ୟିକତାର ବିବିଧ ବିଳାସ ଉପରେ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଏପରି ହୋଇଛି, ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଦେବତାଙ୍କୁ ନେଇ ମନ୍ଦିର ତୋଳା ହୋଇଛି । ସବୁ ମତକୁ ନେଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଢ଼ାଯାଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମହାବକ୍ତାମାନେ ବାହାରୁ ଆସି ଓଡ଼ିଶାରେ କେତେ କୋଳାହଳ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ନିଜ ପକ୍ଷକୁ ଟାଣି ନେଇ ସାଧାରଣ ଧର୍ମଜୀବନରେ କେତେ ଉପଦ୍ରବର କାରଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାଙ୍କୁ ଇଷ୍ଟଦେବତା ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ଅଲଗା ଅଲଗା ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାହୋଇଛି ଏବଂ ଦେବତା ସହିତ ଦେବତାଙ୍କୁ ମିଶାଇ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଏକ ସମ୍ମିଶ୍ରଣ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରାହୋଇଛି । ତଦ୍ୱାରା ଦୃଷ୍ଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ କୌଣସି ଆଖିଦୃଶିଆ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି, ସେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଯଥାର୍ଥ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଅବକାଶ ପାଇଥିଲେ ହୁଏତ କିଛି ସମନ୍ୱୟ ନିମନ୍ତେ ବାଟ ଫିଟିଆନ୍ତା । ମାତ୍ର, ଅନେକ ସମୟରେ ସମନ୍ୱୟ ନାମରେ ନିଆ

ପରିଚ୍ଛଦମାନ ପିନ୍ଧି ସେହି ପୁରୁଣା ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ମାନି ଥାନ ମାଡ଼ି ବସିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଯାହା ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ତାହା ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଦେବତାଙ୍କରୁ ଏବଂ ଧର୍ମଙ୍କରୁ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେବତାମାନଙ୍କେ ନମସ୍କାରଙ୍କ ପାଖରେ ପ୍ରଣିପାତ କରି ଆସିବାର ଏକ ଉଦାରତା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ସତ, ମାତ୍ର ଏକ ସଚେତନ ସମନ୍ୱୟ କହିଲେ ଯାହା ବୁଝାଇବାର କଥା, ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ ।

ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପଞ୍ଚଦେବତା ଓଡ଼ିଶାରେ ଦୀର୍ଘକାଳରୁ ପୂଜା ପାଇ ଆସୁଛନ୍ତି । ଗଣପତିଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ମହାବିନାୟକ ରହିଛି, ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତାଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ କୋଣାର୍କ ସୂର୍ଯ୍ୟମନ୍ଦିର ରହିଛି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ମତ ଅନୁସାରେ, ମହାବିନାୟକ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଥିବା ମନ୍ଦିରରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ବିରାଟ ପ୍ରସ୍ତର ଖଣ୍ଡଟିର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶକୁ ଶିବ, ଦୁର୍ଗା, ବିଷ୍ଣୁ, ଗଣପତି ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇ ପ୍ରାୟ ଏକ ହଜାର ବର୍ଷ ହେଲି ପୂଜା କରାଯାଇ ଆସିଛି । ଫୁଲବାଣୀ ଜିଲ୍ଲାର କୌଣସି ଏକ ଧର୍ମପୀଠରେ ମଧ୍ୟ ଶିବ ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଯମଜ ମନ୍ଦିର ରହିଛି । ବଡ଼ାମ୍ବାର ସିଂହନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାରର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇଛି । ସେଠାରେ ସେହି ଗୋଟିଏ ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ବୈଷ୍ଣବ ଏବଂ ଶାକ୍ତ ଦେବତାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପୂଜା କରାଯାଉଛି । ସର୍ବୋପରି ଭାଗବତ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଚତୁର୍ବ୍ୟୂହ ବିଗ୍ରହ ବାସୁଦେବ, ସଙ୍କର୍ଷଣ, ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଓ ଅନିରୁଦ୍ଧ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ରୂପରେ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ବଳଭଦ୍ରଙ୍କଠାରେ ଶିବଙ୍କର ଏବଂ ସୁଭଦ୍ରାଙ୍କଠାରେ ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଆରୋପିତ ହେଉଥିବାରୁ ଜଗନ୍ନାଥ-ଉପାସନାରେ ଶୈବ, ଶାକ୍ତ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ସମ୍ମିଳନ ଘଟିଛି ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି ।

ବାହାରେ ଏହିସବୁ ନାନାଭଳି ସମ୍ମିଳନ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ କମ୍ କଳହ ହୋଇ ନାହିଁ । ତୀର୍ଥରାଜ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ଏହି ପ୍ରକାରର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ କନ୍ଦଳ ଲାଗିଛି । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଉପାସକ-ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କର ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ରାଜା ଯେଉଁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟି ପ୍ରତି ପ୍ରତିକୂଳ ମନୋଭାବ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଆପଣାର ଶାସ୍ତ୍ରଯୁକ୍ତି ଅଥବା ଅଲୌକିକ ସିଦ୍ଧିଶକ୍ତି-ଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖାଇ ରାଜାଙ୍କୁ ଚମତ୍କୃତ କରି ନ ପାରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ରାଜକ୍ରୋଧର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି, ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ରାଜାଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରିଥିବା ଅନ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ସହ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଈଶ୍ୱର ଦାସଙ୍କର ଚୈତନ୍ୟ ଭାଗବତରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ସୋମ ବଂଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅମଳରେ ସାତଶହ ବୌଦ୍ଧଙ୍କୁ

ହତ୍ୟା କରା ଯାଇଥିଲା । ପୁରୀଧାମରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଏକଦା ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଉପାସକ-ମାନେ ବାଙ୍କୀର ମହାପର୍ବତ ଯାଏ ପ୍ରାଣ ନେଇ ପଳାଇ ଯାଇଥିବାର ଏକ ପ୍ରବାଦ ମଧ୍ୟ ସେହି କାଳରୁ ରହିଛି । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅଦ୍ୱୈତ-ବିଜୟ ସମୟରେ ବୌଦ୍ଧ-ମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇଛି । ଭୁବନେଶ୍ୱରଠାରେ ଥିବା ଭାସ୍କରେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରରେ ଗୋଟିଏ ଭଗ୍ନ ବୌଦ୍ଧସ୍ତମ୍ଭକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଶିବଲିଙ୍ଗ କରି ପୂଜା କରାଯାଉଛି ।

ବଙ୍ଗଳାର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଗବେଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୀହାରରଞ୍ଜନ ରାୟ ଇତିହାସରେ ଘଟି ଆସିଥିବା ପ୍ରାୟ ଏକ ସାଧାରଣ ବ୍ୟାପାରଟି ବିଷୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଅନ୍ୟର ଧର୍ମପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷ ବା ତା ପ୍ରତି ଅସହିଷ୍ଣୁତା-ଭାବର ପ୍ରଦର୍ଶନ ପ୍ରାୟ ସବୁଠାରେ ସମାଜର ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗରେ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଧନୀ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନେ ହିଁ ଚିରଦିନ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସମର୍ଥନ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ଲାଗି ସେମାନେ ତାହାକୁ କ୍ରମଶଃ ଅଜ୍ଞାନ, ନିରୀହ ଏବଂ ନିରକ୍ଷର ଲୋକମାନଙ୍କରି ସ୍ତରକୁ ଚତୁରତାର ସହିତ ସଂକ୍ରାମିତ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାୟଙ୍କ ମତରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ତଥା ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାର୍ଥ ହିଁ ସବୁବେଳେ ଏହି ବିଦ୍ୱେଷ ପଛରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ ରହି ଆସିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ ଘଟିଛି । ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଗୁରୁ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ସ୍ତରରେ ମତଭେଦ ହୋଇଛି, ମତଭେଦରୁ କଳହ ଉପୁଜିଛି, ନାନାବିଧ ସ୍ୱାର୍ଥ ଏବଂ ଆତ୍ମଗର୍ବକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇ ଘୃଣା ଓ ବିଦ୍ୱେଷକୁ ବାଟ ଛଡ଼ା ଦିଆଯାଇଛି । ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଏସବୁର ପ୍ରାୟ ବାହାରେ ରହିଛନ୍ତି, ଦୂରରେ ଦରିଦ୍ର, ଅକିଞ୍ଚନ ଏବଂ ଶୂଦ୍ରପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଉପରେ ଥିବା ଉତ୍ତମମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଣିଷର ଧାଡ଼ିରେ ସୁମାର କରିନାହାନ୍ତି । କେତେଗୁଡ଼ାଏ ଆଚାର ଏବଂ ସଂସ୍କାର ବିଧାନର ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଆଟକି ହୋଇ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଭାଗ୍ୟ ଆଦରି ରହିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ଅଧିକ ଆଉକିଛି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ବୋଲି ସମ୍ଭବତଃ କେବେ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପରି ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ସେହିମାନେ ହିଁ ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାରେ ଯେ ରହିଥିଲେ, ଯାବତୀୟ ଆଲୋଡ଼ନ ଏବଂ ଉନ୍ମୀଳନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଖରେ ଏହି କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବା ଉଚିତ ।

ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥ-ଧାମ ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତିକୁ ବହୁକାଳରୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ଆସିଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ପୂଜା ଓ ଉପାସନାରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପଦ୍ଧତିଟିର ଅନୁସରଣ କରାଯାଏ, ତାହାର ନାନା ସମୟରେ ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଅଦଳବଦଳ ହୋଇଆସିଛି ।

ଭାରତବର୍ଷର ଚାରି ଧାମରେ ପୁରୀ ଅନ୍ୟତମ ହୋଇଥିବାରୁ ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଏବଂ ଧର୍ମବିସ୍ତାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ଏଠାରେ ବାନା ପୋତିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଏଠାରେ ନିଜ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମଠମାନ ସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଖ୍ୟାତି କାଳେ କାଳେ ଓଡ଼ିଶାର ସୀମାକୁ ଡେଇଁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି । ଜଗନ୍ନାଥ-ଧାମର ନାମ ଭାରତୀୟ ତନ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରରେ ରହିଛି, ବୈଷ୍ଣବମାନେ ତାହାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଏକ ବୈଷ୍ଣବକ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ଧର୍ମ ଏବଂ ଧର୍ମଯନ୍ତ୍ରକ ଗୁଡ଼ିକର ସମୀକ୍ଷା କରୁଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନେ ପୁରୀର ମନ୍ଦିର ଏବଂ ସେହି ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ତଥା ପୂଜିତ ହେଉଥିବା ଦେବତାମାନଙ୍କ ଠାରେ ଶାକ୍ତ, ଶୈବ, ବୌଦ୍ଧ ଓ ଜୈନ ସମସ୍ତଙ୍କର ଭାଗ ରହିଛି ବୋଲି ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ କେତେ କେତେ ଭଜନ ଓ ଜଣାଣ ଲେଖାଯାଇଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ କମ୍ ଲେଖା ଯାଉନାହିଁ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ କଳ୍ପନା ଭିତରକୁ ଟାଣିନେଇ ତାଙ୍କୁ ଏକାବେଳେ ନିଜ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ବୋଲି କହିବାକୁ ଏହିସବୁ ଭଜନ ଲେଖାଯାଇଛି । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଏବଂ ଯବନ ସାଲବେଗ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କଠାରେ କେତେ କ'ଣ ଆରୋପ କରି ସେସବୁ ଲେଖାହେଉଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ସତେଅବା ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଗୋଟାସୁକା ମନ୍ମଥରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ-ଧର୍ମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଅତିବିସ୍ତୃତ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ରହି ଆସିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆରମ୍ଭ-ଯୁଗରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ସେ କେବଳ ପଦ୍ୟରେ ନାହାନ୍ତି, ଗଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ନାଟକ ଲେଖା ହୋଇଛି, ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଛି ଅନେକ । ଅନେକ ଉତ୍ସାହୀ ଗବେଷକ ଓଡ଼ିଶାର ଧର୍ମକୁ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଧର୍ମ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଏବେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଗ୍ରହମାନ ସ୍ଥାପିତ ହେଲଣି, ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ରଥମାଡ଼ା ହେଲଣି । ଭାରତ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁଠାରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଆପଣାର ସଂସ୍ଥାନଟିଏ ଗଢ଼ି ରହିଛନ୍ତି ଏବେ ଜଗନ୍ନାଥ ସେଠାକୁ ମଧ୍ୟ ଗଲେଣି । ପୃଥିବୀର ଏହି ଘୋର ସଙ୍କଟ ସମୟରେ କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥ-ଧର୍ମ ଯେ ଉଚିତ ବାଟ ଦେଖାଇ ପାରିବ, ମାନବ ସଂସାରର ହିତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା କରୁଥିବା ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କହିଲେଣି । ଜାତୀୟତାର ଯୁଗଟିକୁ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଦେବତା ମଧ୍ୟ ହୋଇ ସାରିଲେଣି । କେତେ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ପିତା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କୁହାଗଲଣି । ଏସବୁଥିରେ କୌଣସି ଅତିରଞ୍ଜନ ପଶିଯାଇ ନାହିଁ ତ ?

ଆମ ଭିତରୁ କେତେ ବ୍ୟକ୍ତି ଅତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ଏପରି କହୁନାହାନ୍ତି ? ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ କରି ଯାଉଥିବା ଯେ କୌଣସି ସମୀକ୍ଷାରେ ସେହି କଥାଟିର ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ହେବା ଉଚିତ । ଜଗନ୍ନାଥ ନାମକ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିକୁ ଦର୍ପଣ ସଦୃଶ ଧରି ରଖି ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ତାହାର ଆଲୋଚନା ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ଆମ ନିଜକୁ ମଧ୍ୟ ଦର୍ପଣ ପରି ଧରି ରଖି ଜଗନ୍ନାଥ ନାମକ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିର ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ବିଧିବଦ୍ଧ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ ।

ଆମେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀଠାରେ ଯାହାକୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ବୋଲି ଚିହ୍ନୁଛୁ, ତାହାକୁ ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜା ଅନଙ୍ଗ ଭୀମଦେବ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ତାହାର ଆହୁରି ପୂର୍ବରୁ, ଅର୍ଥାତ୍ ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦରେ ଗଙ୍ଗବଂଶର ପ୍ରଥମ ରାଜା ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗ ଦେବ ସେହି ମନ୍ଦିରଟିକୁ ତିଆରି କରିଥିଲେ ବୋଲି ଗଙ୍ଗବଂଶୀମାନଙ୍କର ତାମ୍ରଶାସନ-ଗୁଡ଼ିକରୁ ଏକ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଜର୍ମାନୀର ଗବେଷକ ହେର୍‌ମାନ୍ କୁଲ୍‌କେଙ୍କ ମତରେ ଆମେ ଯାହାକୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ବୋଲି ଜାଣୁଛୁ, ଜଣେ ସୋମବଂଶୀ ନରପତି ତାହାର ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଆମକୁ ତାହାର ଆହୁରି ଅଧିକ ପୂର୍ବକୁ ଟାଣି ନେବାକୁ ଏକ ପରିଚିତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ନୃପ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କର କାହାଣୀଟି ମଧ୍ୟ ଆମ ଆଗରେ ମହଜୁଦ ରହିଛି । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ସୁଦୂର ମାଳବର ରାଜା ଥିଲେ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କହୁଛି ଯେ ସିଏ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱପ୍ନାଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଏହି ମନ୍ଦିରର ନିର୍ମାଣ କରାଇଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କ ସହିତ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇଥିବା କାହାଣୀଟିରୁ ଏପରି ମଧ୍ୟ ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି ଯେ, ସ୍ଥାନୀୟ, ଅର୍ଥାତ୍ ଓଡ଼ିଶାର ଶବରମାନେ କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନୀଳମାଧବ ରୂପେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଅନେକ ଦେବତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କରି ଆଣିଥିବା ପରି ସମ୍ଭବତଃ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆଣିଥିବେ ଏବଂ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜଗନାଲ୍ଲୋ ସଂସ୍କୃତିକୃତ ଜଗନ୍ନାଥରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିବେ । ଆର୍ଯ୍ୟ ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ସମାଜର ସମ୍ପତ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଥିବେ ।

ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଅର୍ଥାତ୍ ସବୁ ଗବେଷକ ମତ ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆର୍ଯ୍ୟେତର ଥିଲେ; ସେ ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କର ଦେବତା ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେ ଏକାକୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲେ; ତାପରେ ଦ୍ୱିମୂର୍ତ୍ତି ଆସିଲା, ତା'ପରେ ଯାଇ ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ଆଗମନ ହୋଇଗଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ମତ କହୁଛି ଯେ, ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରକୃତରେ ଜୈନମୂର୍ତ୍ତି ଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶଙ୍କର ଅନୁମାନ ଅନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ହେଉଛନ୍ତି ଜୈନ ଧର୍ମୀୟ କଳ୍ପନାର ସମ୍ୟକ୍ ଜ୍ଞାନ, ସମ୍ୟକ୍ ଚରିତ ଏବଂ ସମ୍ୟକ୍ ଦୃଷ୍ଟି । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଆଡ଼କୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧିକ ଢଳି କରି ରହିଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ତ୍ରିରତ୍ନ, ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଦ୍ଧ, ଧର୍ମ ଓ ସଂଘର ରୂପାନ୍ତର

ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହନ୍ତି । ରାଜା ଓ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକମାନଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ି ସ୍ୱୟଂ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ପବିତ୍ର ଦନ୍ତ କିପରି ପୁରୀଧାମକୁ ଆସିଛି ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ-ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ରହିଛି, ସେମାନେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଏକାନ୍ତ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ସୂଚାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବୌଦ୍ଧ-ଶାସ୍ତ୍ରକାର ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି ଆପଣାର ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ 'ଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧି'ରେ ପ୍ରଥମରେ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଯେ ପ୍ରଥମେ ସ୍ତୁତି କରି ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ 'ବୁଦ୍ଧରୂପୀ' ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରି ତାହା ଦର୍ଶାଇ ଦିଅନ୍ତି ।

ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉକ୍ତ ଏକ ଆଖ୍ୟାନ ଅନୁସାରେ, ସୃଷ୍ଟିର ଆରମ୍ଭରେ ଆଦ୍ୟମାତାଙ୍କର ଗର୍ଭରୁ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ ଏବଂ ହର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସନ୍ତାନମାନେ ଜାତ ହେବା ପରେ ଆଦ୍ୟମାତା ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣକ ରୂପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ହର ବା ଶିବଙ୍କ ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ଭୋଗ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ପୁତ୍ର ବ୍ରହ୍ମା ଓ ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରତିବାଦ କଲେ । ଆଦ୍ୟମାତା ଏଥିରେ ଅପମାନିତା ବୋଧ କଲେ ଏବଂ କ୍ରୋଧର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଅଭିଶାପ ଦେବାରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଜଣେ ନାରୀରୂପେ ଜନ୍ମ ହେଲେ । ସେହି ନାରୀ ହେଉଛନ୍ତି ତ୍ରିବିଗ୍ରହର ସୁଭଦ୍ରା ଦେବୀ । ଶିବଙ୍କର ବଳରାମ ରୂପ ଧାରଣ କରିବା ପଛରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ପୁରାଣରେ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ କାହାଣୀଟିଏ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତରେ କବି ସାରଳା ଦାସ ପୁରୀର ତିନମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ହଳୀ, ହରି ଓ ବ୍ରହ୍ମା ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସାରଳା ଦାସ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅବତାରୀ ବୋଲି ମାନିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁ ହିଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କାଳରେ ମତ୍ସ୍ୟ, କଚ୍ଛପ, ବରାହ, ନୃସିଂହ, ବାମନ, ପରଶୁରାମ, ରାମ ଓ କଳ୍କି ଆଦି ଅବତାରଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସାରଳା ଦାସ ଏକଥା ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଜଗନ୍ନାଥ ନରକାସୁର ନାମକ ଗୋଟିଏ ଅସୁରକୁ ବଧ କରି ତା' ଅନ୍ତଃପୁରରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହିଥିବା ଷୋଳସହସ୍ର ରାଜକନ୍ୟାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଦ୍ୱାପର ଯୁଗର ଗୋପ ଲୀଳାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଷୋଳ-ସହସ୍ର ଗୋପନାରୀଙ୍କ ସହିତ ଲୀଳା କରିଥିଲେ, କବି ସେମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ଆଣି ଛନ୍ଦି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଜଗନ୍ନାଥ ତଥା ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟିଯାକ ମୂର୍ତ୍ତି କାହିଁକି ଏପରି ଭାବରେ ଖଣ୍ଡିତ-ଅବୟବ ହୋଇ ତିଆରି ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହି ବିଷୟରେ ବହୁ ପ୍ରଚଳିତ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଏବଂ ବିଶ୍ୱକର୍ମାଙ୍କର କାହାଣୀ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ଭାବରେ ଜଣା ଅଛି । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚିତ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ରହି ଆସିଛି । କଥିତ ଅଛି ଯେ, ଜ୍ଞାନ ସିଦ୍ଧ ନାମକ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ସାଧକ ଏକଦା ଓଡ଼ିଶାରେ ରହି ବହୁ ଯୋଗତନ୍ତ୍ରର ସାଧନା କରିଥିଲେ ।

ବୌଦ୍ଧ ଗବେଷକ ତାରନାଥଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ, ଜ୍ଞାନମିତ୍ର ପ୍ରତିଦିନ ପୁରୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ଦେବତା ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଦିନେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ସେବକମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର କଲେ ଏବଂ ଜ୍ଞାନମିତ୍ର ସେଥିରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ଓ କୁପିତ ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଅଭିଶାପ ଦେଇଥିଲେ । କାହାଣୀଟି କହୁଛି ଯେ ଉକ୍ତ ଅଭିଶାପ ଫଳରେ ବିଗ୍ରହମାନଙ୍କର ହସ୍ତପଦ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଓ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବଶକ୍ତି ଅପସାରିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ତଦ୍ଭିନ୍ନ କେଁ ଦାସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଠାକୁରମାନେ ଯେ କେତେ ଦମ୍ଭମାସ୍ତ ଭାବରେ କେତେ କ'ଣ ଭୋଗିଛନ୍ତି, ତାହା ଭାବିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ହୁଏ ।

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସମେତ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ତାଙ୍କୁ 'ସଚଳ ଜଗନ୍ନାଥ' ରୂପେ ବିବେଚନା କରି-ଥିଲେ । ସେହି ସମୟଠାରୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିରେ ନାନା ମନୁଷ୍ୟଗୁଣର ଆରୋପ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମନୁଷ୍ୟର ଅନେକ ଭାବନା ଓ କଳ୍ପନାକୁ ନେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ଲଦି ଦିଆଯାଇ ଥିଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଇଚ୍ଛାରେ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ କବି ଜୟଦେବଙ୍କର ରଚିତ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଗାନ କରି-ବାର ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଚଳିତ ହେଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେଖି ତାଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ଗୀତଗୋବିନ୍ଦର କୃଷ୍ଣକଳ୍ପନାରେ ମାନବଭାବର ଆରୋପ କରୁଥିବା ଯେତେ ଯାହା ଭୂଷଣ ଓ ଚରିତ୍ରଣ ରହିଥିଲା, କ୍ରମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦିଆଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଭବଟି ଗୌଣ ହୋଇ ଅଧ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର ତଳେ ପୋତି ହୋଇ ରହିଲା । ତାହାର ପ୍ରଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନୀତି ଏବଂ ସେବାପୂଜାରେ ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଦିଆଗଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ମଣିଷ ପରି ଶୋଇଲେ, ମଣିଷ ପରି ନିଦରୁ ଉଠିଲେ; ମଣିଷ ପରି ବେଶ ହେଲେ, ସ୍ନାନ କଲେ ଓ ମଣୋହି କଲେ, ବଡ଼ିଆ ଭୋଜନ କଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ରାମନବମୀ ତିଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହାତରେ ଧନୁର୍ବାଣ ଧରାଇ ଦିଆଯାଏ ଓ ତାଙ୍କୁ ରାମାବତାର ବେଶରେ ସଜାଇ ଦିଆଯାଏ । ପୁନଶ୍ଚ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ପର୍ବ ଅବସରରେ ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଶୁଣ୍ଢଟିଏ ଲଗାଇଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଗଣପତି ବୋଲି କଳ୍ପନା କରାଯାଏ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ନାନା ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟର ଶିକାର ହୋଇ ଜଗନ୍ନାଥ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ କଣ୍ଢେଇ ପରି ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ପ୍ରାୟ ପୌରାଣିକମାନଙ୍କ ହାତରେ ସେ ଖିଳୁଣାଟିଏ ପରି ହୋଇ ରହି ଆସିଛନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରଦାୟୀ ମାନଙ୍କର ହାତରେ ପଡ଼ି ଜଗନ୍ନାଥ ଭାରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ଚେତନା ହେଉଛି ଏକ

ଚେତନା । ସେହି ଚେତନା ଜଗନ୍ନାଥ ନାମକ ବିଗ୍ରହଟିଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ । ରାଜା, ଧର୍ମଗୁରୁ ଏବଂ ସେବକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଯେତିକି କରି ରଖିଛନ୍ତି, ସିଏ ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ବେଶୀ । ସାଧନା ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ଉପଲବ୍‌ଧିରେ ପ୍ରାୟ ଆଦୌ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ନ ଥିବା ଏକ ସାମନ୍ତ-ପରମ୍ପରା କାଳକ୍ରମେ ମନ୍ଦିର, ନୀତି, ଭୋଗ ଏବଂ ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ଏକ ଜାଲ ବିଛାଇ ଦେଇ ସେହି ଚେତନାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସମ୍ମାନକର ଭାବରେ ତୁଚ୍ଛା ଧାର୍ମିକତାର ନାନାବିଧ ଅଳ୍ପତା ମଧ୍ୟରେ ଆଣି କଳି ରଖିଛି । ଅସଲ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆହ୍ୱାନଟିକୁ ଏଡ଼ାଇ ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ଓଡ଼ିଶା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆପଣାର ନିଜ ସମ୍ପତ୍ତି କରି ଏକ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭବ କରିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଅସଲ ଅଧ୍ୟାତ୍ମସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଛି ।

ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀକୁ ବିଭିନ୍ନ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ମୂଳତଃ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ମାର୍ଗ ଓ ଆପଣାର ଦର୍ଶନକୁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଉପାଦେୟ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ-ଚେତନା ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦୌ ଟାଣି ଆଣି ନାହିଁ, ଓଲଟି ସେମାନେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି, ରାମାନୁଜ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ଆହୁରି କେତେ କିଏ ଆସିଛନ୍ତି । ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀ, ବିଶିଷ୍ଟାଦ୍ୱୈତବାଦୀ ଏବଂ ଦ୍ୱୈତବାଦୀ ସମସ୍ତେ ଆସିଛନ୍ତି । ପ୍ରଧାନତଃ ଧର୍ମୀୟ ତର୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଛନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ବିରୋଧୀ ପକ୍ଷର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ତର୍କଦ୍ୱାରା ପରାଜିତ କରିଛନ୍ତି ଓ ତାହାରି ଅଧିକାରରେ ସମସାମୟିକ ଗଜପତିମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପକ୍ଷକୁ ଟାଣି ଆଣି ପାରିଛନ୍ତି । ଏହି ପଣ୍ଡିତ ଓ ପ୍ରଚାରକମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ମଠ ସ୍ଥାପନା କରିବାଲାଗି ରାଜାମାନେ ଜମି ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଚାରକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମତି ନେଇ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ନିଜ ମତବାଦର କେତେକ ପଦ୍ଧତି ଓ ରୀତିକୁ ଆଣି ପ୍ରବେଶ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହି ରୀତିରେ ହିଁ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ଶଙ୍କର ପଶିଛନ୍ତି, ରାମାନୁଜ ପଶିଛନ୍ତି, ନିମ୍ବାର୍କ ପଶିଛନ୍ତି, ତାମିଲ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପଶିଛି, ତନ୍ତ୍ର ପଶିଛି ଏବଂ ପ୍ରାୟ ସବାଶେଷକୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ପଶି ଯାଇଛି । ଏକଦା ଭାରତ-ବର୍ଷର ଧର୍ମ ଓ ଦର୍ଶନକୁ ନାନାଭାବେ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଥିବା ଏଡ଼େ ଏଡ଼େ ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ପ୍ରଚାରକ କିପରି ଯେ ଉପାସନା ଓ ଅର୍ଚ୍ଚନାର କେତୋଟି ବାହ୍ୟିକ ପଦ୍ଧତିକୁ ଏକ ମନ୍ଦିରର ଦୈନିକ କର୍ମକାଣ୍ଡ ଭିତରେ ପୂରାଇଦେଇ ତାହାରିଦ୍ୱାରା ହିଁ ଏକ ନୂତନ ମାର୍ଗର ସଂସ୍ଥାପନା ହୋଇଗଲା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱାସ ଦିଆଇ ପାରିଛନ୍ତି, ସେକଥା ଚିନ୍ତା କଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଇଛି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନେ ବହିଃଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା କାରଣରୁ ରାଜାମାନଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବହୁ

ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ବିଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ନେଇଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଛି, ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ନେଇ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପ୍ରଥମ ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ପୁରୀଠାରେ ଆଦୌ କୌଣସି ମନ୍ଦିର ଥିଲା ଏବଂ ସେଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ପୂଜା ପାଉଥିଲା କି ନାହିଁ, ସେହି ବିଷୟରେ ଇତିହାସକାରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଶୟ ରହିଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ଯେ, ୩୧୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ପଣ୍ଡାମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ଜଙ୍ଗଲକୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ଅନୁମାନ କରାଯାଏ ଯେ, ସେତେବେଳେ ହୁନ ଅଥବା କୁଶାଣମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣ ଭୟରେ ପଣ୍ଡାମାନେ ହୁଏତ ଏପରି କରିଥିବେ । ସେତେବେଳେ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର କୌଣସି ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷ ରହିଥିଲେ । ପୁନର୍ବାର, ଭୌମକରମାନଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଷ୍ଟମ ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ତିନି ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇ ସୋନପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଗୋପାଳି ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଆଉଥରେ ସେହି ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟ ବିଜୟର ଅଭିଯାନରେ ଦକ୍ଷିଣଆଡ଼େ ଯାଇଥିବାର ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଗୌଡ଼ର ନବାବ ହୁସେନ୍ ଶାହ ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ବହୁ ହିନ୍ଦୁ ମନ୍ଦିର ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ସେବକମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ଚିଲିକା ହ୍ରଦ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ଖୋଲରେ ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ଗଜପତିଙ୍କୁ ଖବର ପଠାଇ ଥିଲେ । ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଔରଙ୍ଗଜେବଙ୍କର ଶାସନକାଳରେ ଏହିପରି ଆଉଥରେ ମଧ୍ୟ ଘଟିଥିଲା । ତଥ୍ୟରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଗୋଟିଏ ହୁକୁମନାମା ଜାରି କରି ଦିଲ୍ଲୀର ସମ୍ରାଟ ୧୬୯୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପୁରୀରେ ଥିବା ମନ୍ଦିରଟିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦେବା ପାଇଁ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନୀୟ ଶାସକ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଆଦେଶ ପଠାଇ ଥିଲେ । ମାତ୍ର, ସେତେବେଳେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିବା ଗଜପତି ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ସ୍ଥାନୀୟ ସୁବେଦାରଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ମନ୍ଦିରର କେବଳ ଏକ ମିଛ ଧ୍ୱଂସ ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମତ କରାଇଥିଲେ । ତା'ପରେ ମନ୍ଦିରର କେତେକ ଅଂଶରୁ ପ୍ରାୟ ନାମକୁ ମାତ୍ର କିଛି ଭଙ୍ଗାରୁଜା କରାଗଲା ଏବଂ ଔରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏକ ନକଲି ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ପଠାଇ ଦିଆଗଲା । ଦେଉଳର ସିଂହଦ୍ୱାରକୁ ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର ଢାଉଁଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ପୂଜା ଓ ନୀତି ଅବ୍ୟାହତ ରହିଲା ଏବଂ ସେବକମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ପଟେ ଥିବା କୌଣସି ପାର୍ଶ୍ୱ ଦୁଆର ବାଟେ ଗୋପନରେ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥିଲେ । ଏହି ଖବରଟି ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଏ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ଏବଂ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ କୋପ କରି ଆଉ ଜଣେ ଉଚ୍ଚସ୍ତରୀୟ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତ ଘଟଣାଟିର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ଲାଗି ଓଡ଼ିଶାକୁ ପଠାଇ ଥିଲେ । ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ରାଜା ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ହାତଗୁଞ୍ଜା ଦେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ୧୭୦୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଔରଙ୍ଗଜେବ ମଲାପରେ ଯାଇ ମନ୍ଦିରର ସିଂହଦ୍ୱାର ଖୋଲାଯାଇ ଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟକୁ ଯିଏ ଯେତେବେଳେ ଶାସନ କରିଛି, ପୁରୀର ମନ୍ଦିର ଓ ମନ୍ଦିରର ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ସେଇ ମାଲିକ ବୋଲି ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଙ୍ଗବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପୂର୍ବରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର କାହାର ହେପାଜତରେ ରହିଥିଲା ଓ କିଏ ତାହାର ମାଲିକ ଥିଲେ, ସେ ବିଷୟରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଗଙ୍ଗମାନେ ଦକ୍ଷିଣପଟରୁ ଆସି ଓଡ଼ିଶାର ରଜା ହେଲେ, ଜଗନ୍ନାଥ ନାମକ ସମ୍ପତ୍ତିର ମାଲିକ ହୋଇ ରହିଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କର ଶାସନକାଳରେ ସେହି ପରମ୍ପରାଟି ରହିଲା । ମୋଗଲ ଅମଳରେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ହିଁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ହେଲେ । ଜଣେ ଇଂରେଜ ପରିବ୍ରାଜକଙ୍କର ବିବରଣୀରୁ ସୂଚନା ମିଳିଛି ଯେ, ୧୬୩୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହୋଇଥିବା ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଜଣେ ମୋଗଲ ଶାସକ-ପ୍ରତିନିଧି ରଥ ଉପରେ ଆସୀନ ଥିଲେ ; ଯେଠାରେ ତାଙ୍କଲାଗି ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନଟିଏ କରି ଦିଆଯାଇ ଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ଯେପରି ଖରା ନ ପଡ଼ିବ, ସେଥିଲାଗି ଗୋଟିଏ ଚାନ୍ଦୁଆ ଟାଣି ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁସାରେ, ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଯେତେବେଳେ ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କଲେ, ସେତେବେଳେ ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ପୁରୋହିତ-ମଣ୍ଡଳୀ ନୂତନ ବିଜୟକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ମଞ୍ଜୁଳ ପଦସଂଯୁକ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସ୍ୱାଗତ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜ୍ଞାପନ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷ, ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ଅମଳର ପ୍ରଥମ ରଥଯାତ୍ରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ନିଯୁକ୍ତ ଇଂରେଜ କମିଶନର ହାରକୋର୍ଟ ସାହେବ ସେହି ଉପଲକ୍ଷରେ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିଥିଲେ । ସିଏ ନଗରର ଉପାନ୍ତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ମାତ୍ରକେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ବରିଷ୍ଠ ପୁରୋହିତମାନେ ତାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଜଣାଇ ନଗର ଭିତରକୁ ପାଛୋଟି ଆଣିଥିଲେ । ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡା ଓ ଯାତ୍ରୀମଣ୍ଡଳୀ ଉଭୟେ ଜୟଧ୍ୱନି ଏବଂ କରତାଳି ଦ୍ୱାରା ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ କମିଶନର ବାହାଦୁରଙ୍କର ସ୍ୱାଗତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହିସବୁ ଯାବତୀୟ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ଅତୀବ ପ୍ରୀତ ହୋଇ ହାର୍‌କୋର୍ଟ ସାହେବ ଉତ୍ତର ଦେଇ "ପୁରୋହିତ ଓ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଏହି ଆଚରଣରୁ ସେମାନଙ୍କର ସାଧାରଣ ମନୋଭାବଟି ଯାହା ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି, ତାହା ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁକୂଳ ହେବ" ବୋଲି କହିଥିଲେ ।

ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, ଯେତେବେଳେ ଇଂରେଜ କମ୍ପାନୀ ଓଡ଼ିଶା ଦଖଲ କଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶା ଏଣିକି ସେହିମାନଙ୍କର ଦଖଲରେ ରହିବ ବୋଲି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସେବକମାନେ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଗଜପତି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଆସନରେ ରହିବା ଏଣିକି ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ମାନି ନେଇଥିଲେ । ମୁକ୍ତିମଣ୍ଡପର ପଣ୍ଡିତମାନେ

ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ରହିଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ମିଶି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଔପଚାରିକ ଭାବରେ ନିଜମାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱକୁ ମହାମହିମ କମ୍ପାନୀ ସରକାରଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପଣ କରି ଦେଇଥିଲେ । ପୁନଶ୍ଚ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପତ୍ରିକାରେ ୧୮୫୮ ମସିହାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ, ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରିବା ସମୟରେ ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଇଂରେଜ ଶାସକ ବାହାଦୁରଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହିବା ପାଇଁ ନିଜର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂଜକମାନଙ୍କୁ ଆବଶ୍ୟକ ଉତ୍କୋଚ ଦିଆଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇ ପାରିଲା ଭଳି ତାହା କରାଯାଇ ପାରିଥିଲା ।

ଉପରେ ଶାସକ ଓ ମାଲିକ ବଦଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୂଜକ ଓ ସେବକମାନଙ୍କର ଆନୁଗତ୍ୟ ମଧ୍ୟ କେତେ କ୍ଷିପ୍ର ଗତିରେ ବଦଳିଯାଏ ଏବଂ ତାହାକୁ ହିଁ କିପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ଠାକୁରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବୋଲି ପ୍ରକଟ କରାଇ ଦିଆଯାଏ, ଗୋବିନ୍ଦ ବିଦ୍ୟାଧରଙ୍କ ଅମଳରେ ଆମକୁ ସେହି କଥାଟିର ମଧ୍ୟ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନମୁନା ମିଳିଯାଇ ପାରିବ । ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧିକାର କରିବାର ମାତ୍ର ଚଉଦ ବର୍ଷ ପରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ବିଦ୍ୟାଧର ଅଳ୍ପ କେତେ ହଜାର ପାଇକଙ୍କ ସହିତ ପୁରୀ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଚଉଦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଠାକୁର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଯେଉଁ ପଣ୍ଡା ଓ ସେବକମାନେ ଇଂରେଜ ଶାସକକୁ ମନ୍ଦିରର ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ ବରଣ କରି ନେଇଥିଲେ, ସେମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ ଯେ, ଏଥର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ବିଦେଶୀ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ଅନ୍ତ ହେଲା ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରାତନ ରାଜବଂଶର ଧାରାଟି ପୁନର୍ବାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରିବା ଯେ, ସେବକ ଏବଂ ଶାସକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପାରସ୍ପରିକ ବୁଝାମଣା କାଳେ କାଳେ ରହିଆସିଛି । ଶାସକମାନେ କାଳ ଅନୁସାରେ ବଦଳି ଯାଉଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେବକମାନଙ୍କର ଶାସନଟି ସବୁବେଳେ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଜଗନ୍ନାଥ ତାଙ୍କ ସେବକମାନଙ୍କୁ ପାଳି ଆସୁଛନ୍ତି ଓ ସେବକମାନେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପାଳି ଆସୁଛନ୍ତି । ଜଗତର ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ ଏକ ସାମନ୍ତବାଦର ରଜ୍ଜୁରେ ଭାରି ସନ୍ତର୍ପଣ ସହିତ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଉପରକୁ ସିନା ସିଏ ସାରା ଜଗତର ବୋଲି ପ୍ରକଟ କରାଯାଇଛି, ମାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାର ଆଦୌ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିନାହିଁ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦେବତାଙ୍କ ପରି କେତେଜଣଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏପରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଥାଏ ଯେ, ପୁରୀ ମନ୍ଦିରରେ ସିଂହଦ୍ୱାରର ଦକ୍ଷିଣକୁ ବଡ଼ଠାକୁରଙ୍କ ଗୋଟିଏ ପତିତପାବନ ମୂର୍ତ୍ତି ଥାପିତ ହୋଇ ରହିଛି । କ୍ଷେତ୍ରର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁମାନେ ଦେବଦର୍ଶନର ଅଧିକାରୀ ନୁହନ୍ତି, ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଅପାଂକ୍ତେୟ ଏବଂ

ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ହିସାବରେ ଗଣ୍ୟ ହେଉଥିବା ସେହିମାନେ ସେହି ବିକଳ୍ପ ମୂର୍ତ୍ତିଟିକୁ ଦର୍ଶନ କରିବେ ଏବଂ ସେତିକି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ ବୋଲି ଆପଣାକୁ ବୋଧ ଦେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବେ । ଆମର ଏହି ଶତାବ୍ଦୀଟିରେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କର ପହଞ୍ଚ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ଭିତରକୁ ଆସିନାହାନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେଇପାରିବା ଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ଯେ, ଥରେ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କର କନ୍ୟା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଥରେ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ପଶି ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ବାବାଜୀ ଏବଂ ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରେ ମନ୍ଦିର ଦୂଷିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମଧୁବାବୁଙ୍କର କନ୍ୟା ଆପଣାର ଏକ ସଂସ୍କରଣରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଥରେ ଭାରତବର୍ଷର ତତ୍କାଳୀନ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଲର୍ଡ଼ କର୍ଜନ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଲାଗି ଅଭିଳାଷ ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ଲାଭ କଲେ ତାହାର ପ୍ରତିବଦଳରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ଯାବତୀୟ ମରାମତି କାର୍ଯ୍ୟ ସରକାରୀ ତହବିଲରୁ କରାଇଦେବେ ବୋଲି ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇଥିଲେ । ତଥାପି ମନ୍ଦିରର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରି ନ ଥିଲେ ।

ନାନା ଭେଦରେ ଆପଣାକୁ କଳୁଷିତ କରି ରଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ସମାଜରେ ପୂଜା ପାଉଥିବା ଦେବତା ମଧ୍ୟ ଯେ ସେହି ସମାଜର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବେ, ଏହି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଟିରୁ ଆମକୁ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳି ଯାଉଥିବ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ଯେତେ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଉ ଏବଂ ସିଏ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସବୁକିଛି କରିପାରିବେ ବୋଲି ଯେପରି ତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରିଥାଉ, ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କେଉଁଠି ହେଲେ ସେତେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ରହି ନ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ସମାଜର ବହୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଚଳଣିର ଏବଂ ଅବିବେକର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼େ । ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଏକାନ୍ତ କାଳାନୁଗତ ଭାବରେ ପ୍ରାୟ ସେହିଭଳି ଏକ ବାଡ଼ ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହି ଆସିଛନ୍ତି । ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭୋଗ କରୁଛୁ, ତାଙ୍କୁ ଆମର ଇଷ୍ଟଦେବ ବୋଲି କହୁଛୁ, ପ୍ରାୟ ଏକ ଭାବପ୍ରବଣ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲତା ସହିତ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ଜଗତର ଠାକୁର ବୋଲି କହି କେତେ ପ୍ରାପ୍ତି କରୁଛୁ ସିନା, ମାତ୍ର ଏଣେ ଆମେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କରି ଦେଇଥିବା ନିୟମ-ଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କଠାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଛୁ । ଅଥବା, ଜଗତ କହିଲେ ଯେ କେବଳ ଆମକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବ, ଆମେ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଭ୍ରମ ଭିତରେ ନିଜକୁନିଆଇ ରଖିଛୁ ଏବଂ ସେଇଥିରୁ ସତେଅବା କେତେ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଛୁ । ଜଗତର ନାଥ ଯଦି ସତକୁ ସତ ସାରା ଜଗତର ହୋଇଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଜଗତ କଦାପି ବର୍ତ୍ତମାନ ଭଳି ଅଲକ୍ଷଣା ହୋଇ ରହି ନ ଥାନ୍ତା । ଜଗତରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସମାଜରେ ବଡ଼ମାଛମାନେ କଦାପି ଏପରି ଉଲ୍ଲସିତ ଅବିବେକମୁକ୍ତ ଚରିରେ ସାନମାଛମାନଙ୍କୁ ଗିଳି ପକାଇବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ରହି ନ ଥାନ୍ତେ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ହୁଏତ କାଳେ ଏହିପରି

ଠାକୁର କରି ବସାଇ ଦିଆଯାଇଛି ଏବଂ ସତେଅବା ଆଖି ବୁଜି ବସିଥିବା କେତେକ ଉଗ୍ର ମଣିଷ ସେହି ଠାକୁର ହିଁ ଦିବ୍ୟ କରିଦେବ ବୋଲି ସଂସାରରେ ଏକ ମିଛ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାକୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଖୁଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏତେ ମଣିଷ ଏପରି ବଞ୍ଚିତ ଏବଂ ଅବହେଳିତ ହୋଇ ରହି ନ ଥାନ୍ତେ । ସମାଜ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଦୟ ଲାଗି ଏକ ଅନୁକୂଳ କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ମଣିଷମାନଙ୍କେ ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ନିଜ ଭିତରେ ଉନ୍ମୋଚନ ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବା ଅସଲ ଠାକୁରଙ୍କର ପରିଚୟ ପାଇ ପାରୁଥାନ୍ତେ ।

କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ଯେ ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଥା ରହିଥିଲା ବା କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର କେତେକ ମନ୍ଦିରରେ ରହିଥିଲା, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଭାରତର ପଶ୍ଚିମ ଉପକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ପ୍ରାଚୀନ ସୋମନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଚାଲି ଆସୁଥିଲା । ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିବା ଗଜନୀର ସୁଲତାନ ମାମୁଦ ସୋମନାଥ ମନ୍ଦିର ଲୁଣ୍ଠନ କଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ଲାଗି ତାଙ୍କ ପାଖରେ କୋଡ଼ିଏ ତିନିଶହ ପଚାଶ ଜଣ ବାଳିକାଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରାଯାଇ ଥିଲା । ଗୁଜୁରାଟର ସେହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମନ୍ଦିରରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇହଜାର ବାଳିକା ଦେବଦାସୀ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ସେମାନେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଫୁଲ ଆଣି ଦେଉଥିଲେ । ଐତିହାସିକ ଅଲ୍‌ବିରୁନିଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ଏହି ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଭରଣପୋଷଣ ହେବାର ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରୁଥିଲେ ଓ ସାଧାରଣ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଲାଗି ତାହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷଣୀୟ ବ୍ୟାପାର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଦେବଦାସୀମାନଙ୍କ ବାବତରୁ ମନ୍ଦିରରେ ଯେଉଁ ଶୁଳ୍କ ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା, ତାହା ସୈନ୍ୟବାହିନୀର ଭରଣପୋଷଣରେ ବ୍ୟୟ କରାଯାଉଥିଲା ।

ସଂସ୍କୃତର ଦେବଦାସୀ ଶବ୍ଦଟିକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ମାହାରୀ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ମାହାରୀ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ମହତ୍ ନାରୀରୁ ଆସିଛି । ତଥ୍ୟବିତ୍‌ମାନେ କହନ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ମାହାରୀମାନେ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ, କାରଣ ସେମାନେ ବିଷ୍ଣୁରୂପୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବିଭିନ୍ନ ମନ୍ଦିରରେ ମାହାରୀମାନେ ଶୈବ ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକରେ ନିୟୋଜିତ ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ନିୟମରେ, ଝଙ୍କଡ଼ର ସାରଳା ଏବଂ କାକଟପୁରର ମଙ୍ଗଳାଙ୍କ ପାଖରେ ସେବା ଦେଉଥିବା ମାହାରୀମାନେ ଶକ୍ତିଙ୍କ ପାଖରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଏହି ମାହାରୀମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଶକ୍ତି ଉପାସିକା ଅଥବା ବୈଷ୍ଣବୀ ଥିଲେ କି ନାହିଁ, ସେକଥା କେହି କହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ସେମାନେ ଯେଉଁ ମନ୍ଦିରରେ ନିୟୋଗରେ ରହୁ ଥିଲେ, ସେହି ନିୟୋଗର ଆବଶ୍ୟକତା ତଥା ସଂସ୍କାରଟି ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଏଇଟି ବା ସେଇଟି ହେଉଥିଲେ । ମାହାରୀମାନେ

ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ, ଦେବତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗଭୋଗ ଏବଂ ଚଉବଳାପର ଏକ ଅଂଶ ରୂପେ ନୃତ୍ୟର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରରୁ ମିଳିଥିବା ଏକ ଶିଳାଲିପି ଅନୁସାରେ ସୋମବଂଶର ରାଜା ଉଦ୍ୟୋତକେଶରୀଙ୍କର ମାଆ କୋଲାବତୀ ଶିବଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦେବତାଙ୍କର ପ୍ରୀତି ନିମନ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ଲାବଣ୍ୟମୟ ଅବୟବ ଉପରେ ରତ୍ନାଳଙ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଖଚିତା ହୋଇ ରହିଥିବା କେତେକ ବାଳିକାଙ୍କୁ ମନ୍ଦିରଲାଗି ଦାନ କରିଥିଲେ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଶିଳାଲେଖ ଅନୁସାରେ ଗଙ୍ଗବଂଶର ଜଣେ ରାଜାଙ୍କର ଶ୍ୟାଳକ ମଧ୍ୟ ମେଘେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ନିମନ୍ତେ କେତେଜଣ ଦେବଦାସୀ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଦେବତାଙ୍କର ତୃପ୍ତି ବିଧାନ ସକାଶେ ନାନାବିଧ ସାଧନ ଓ ସରଞ୍ଜାମ୍ ଖଞ୍ଜି ଦେଇ ଦେବତାର ଆରାଧନା କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଅଙ୍ଗଭୋଗ ଏବଂ ନିଜର ତୃପ୍ତି ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଏକ ଚମତ୍କାର ଅନୁମୋଦନ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଭଳି ଗୋଟିଏ ଅନୁମାନ କରିବାଲାଗି ହୁଏତ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ରହିଛି ।

ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଏକ ଆଦେଶ ଦ୍ୱାରା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ମାହାରୀ-ମାନେ ଜୟଦେବଙ୍କର 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଗାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର କେବଳ ନୃତ୍ୟ ଅଂଶଟି ପରିବେଷିତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଅଭିନୟ-ଅଂଶଟିରେ ମନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ତୋତ୍ରମାନ ଗାନ କରା ହେଉଥିଲା । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକେ ଦେବତା ମନ୍ଦିରରେ ନୃତ୍ୟ କରିବେ, ଏହି ରୀତିଟିକୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ସଂପ୍ରଦାୟର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କ୍ରମେ ଏକ ଅସୁନ୍ଦର ରୀତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କଲେ । ସେହି କାରଣରୁ ଝିଅମାନଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ପୁଅମାନେ ନାଚିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଗୋଟିପୁଅ-ନାଚ ପ୍ରଥା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ପୁଅମାନେ ନାରୀବେଶ ହୋଇ ନାଚିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନାଚୁଥିଲେ, ତାପରେ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନାଚିଲେ । ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ନୃତ୍ୟର ଆନନ୍ଦଟିକୁ ଆସ୍ୱାଦନ କଲେ । ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳର ଗୋଟିପୁଅମାନେ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚନା କରି ଦେଉଥିବା କୃଷ୍ଣଗୀତଗୁଡ଼ିକୁ ଗାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବୈଷ୍ଣବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଏକ ପ୍ରଚାର ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସନ୍ନିକଟି ଏକ ଅବଶେଷ ରୂପେ ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆମୋଦ ତଥା ମନୋରଞ୍ଜନ ନିମନ୍ତେ ଆୟୋଜିତ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପୁରାତନ ରୀତିଟିକୁ ଲଙ୍ଘିତ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ ଆଣି ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଥାପନା କରାଯାଉଛି ଏବଂ ନୃତ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍ଗରୂପେ ଦଶାବତାର ସ୍ତୋତ୍ର ବୋଲାଯାଉଛି । ପୁଣି ତାପରେ ଅଭିନୟ-ପ୍ରକରଣର ଏକ ଅଙ୍ଗରୂପେ ଶୃଙ୍ଗାର ଉଦ୍ରେକକାରୀ ଗୋଟିଏ କୃଷ୍ଣଗୀତ ମଧ୍ୟ ବୋଲାଯାଉଛି ।

ଏକ ପୁରାତନ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ହିସାବରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଶୀ ପରି କେରଳରେ କଥାକଳି ନୃତ୍ୟର ପ୍ରଚଳନ ରହିଛି । କେରଳ କଳାମଣ୍ଡଳମ୍‌ର ମାଧ୍ୟମରେ ମହାକବି ଭଲ୍ଲଥୋଳଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଥାକଳି ନୃତ୍ୟ ପଦ୍ଧତିର ଏକ ପୁନରଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିବା ପରେ ସେଠାରେ ସମଗ୍ର ନୃତ୍ୟାଂଶଟିରେ କେତେ କେତେ ପ୍ରକାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣାଗଲଣି, ତାହାର ପରିସରଟି ମଧ୍ୟ ନୂଆ କେତେ କେତେ ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟକୁ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଗଲଣି । କଥାକଳି ନୃତ୍ୟରେ ଏକ ବୁଦ୍ଧଚରିତ ଅଭିନୀତ ହେଲଣି । ବାଇବେଲ୍‌ର ଏକାଧିକ କାହାଣୀ ଅଭିନୀତ ହେଲଣି । ସୋରାବ୍‌ରୁସ୍ତମ୍ ପରି ପାରସ୍ୟ ଦେଶର କାହାଣୀ ଓ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର କେତେ ନାଟକ ମଧ୍ୟ ଅଭିନୀତ ହେଲଣି । ରାଜନୀତିକ ଦଳମାନେ ନିଜର ପ୍ରଚାରରେ କଥାକଳି ନୃତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମକୁ ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟ ସମାଜର କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ବ୍ୟବହାର କଲେଣି । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଯେଉଁଠି ଥିଲା, ସେହିଠାରେ ରହିଛି । କେହି ସେଥିରେ ସାମାନ୍ୟତମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇବାକୁ କିଛିତ୍ ପ୍ରୟାସ କଲେ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ ହେଉଛି । ଶୃଙ୍ଗାରପ୍ରଧାନ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟକୁ ନିଜର ଶାରୀରିକ ବିକାଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଦୌ କୌଣସି ଶୃଙ୍ଗାର ଅନୁଭୂତି ସମ୍ଭବ ହେବାର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଅଳ୍ପବୟସ୍କା ବାଳିକାମାନେ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ନାଚୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଗୁରୁଜନମାନେ ତାହାକୁ ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆଙ୍ଗିକ ଓ ପରିସରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ନୃତ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ରହିଥିବା ସ୍ଥାପତ୍ୟରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇ ଆସିଛି ବୋଲି ସେହି କ୍ଷେତ୍ରର ବିଶାରଦମାନେ କହିଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି-କଳାର ଯେଉଁସବୁ ବିଭବ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନୀୟ ବିଶେଷତାଗୁଡ଼ିକୁ ଭୂମି କରି ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କର ଗାତ୍ରରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଛି, ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ତାହାର ମୁଦ୍ରା ଏବଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଗୁଡ଼ିକୁ ନାନାଭାବେ ବିକଶିତ କରାଇ ଆପଣା ଲାଗି ଏକ ଅବୟବ ଗଠନ କରି ଆଣିଛି । ଦେବତାମାନଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ହେବାଲାଗି ନିର୍ମିତ ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଏକାନ୍ତ ଶୃଙ୍ଗାରପ୍ରଧାନ ଜୀବନର ଭୋଗମୟ ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ କାହିଁକି ଖୋଦିତ କରାଯାଇଛି, ସେହି ବିଷୟରେ କଳା ଗବେଷକମାନେ କେତେ ତତ୍ତ୍ୱ ବାହାର କରିଛନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟରେ କେତେ କୈଫିୟତ୍ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହିପରି ଶୃଙ୍ଗାର ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଭାରତର ଅନ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ରହିଛି । ବ୍ରହ୍ମଦେଶରେ ଅଛି; ଚୀନ, ତିବ୍‌ବତ୍ ଏବଂ ନେପାଳରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ବୌଦ୍ଧ ତନ୍ତ୍ରଯାନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଏସବୁ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଛି ବୋଲି ପଣ୍ଡିତମାନେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ତନ୍ତ୍ରଯାନ ଏହିସବୁ ଦେଶର ଧର୍ମସାଧନାରେ ଏକ ବିଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଆମକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ସ୍ମରଣରେ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ସେକାଳର ଶିଳ୍ପକୀର୍ତ୍ତି ମନ୍ଦିର ମୂଳତଃ ରାଜାମାନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ପୂରଣ ଏବଂ କୀର୍ତ୍ତି-ବର୍ଦ୍ଧନ ପାଇଁ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ରାଜାମାନଙ୍କର ବରାଦ ଅନୁଯାୟୀ ହିଁ ନିର୍ମିତ ହେଉଥିଲା । ଶିଳ୍ପୀମାନେ ହୁଏତ ସେହି ବରାଦଗୁଡ଼ିକର ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ଯନ୍ତ୍ରପରି ନିୟୋଜିତ ହେଉଥିଲେ, ବରାଦ ମୁତାବକ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଶିଳ୍ପୀ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଜା ହିଁ ଥିଲା । ଜଣେ ଶିଳ୍ପୀ ହିସାବରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଆପଣାର କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକୁ ଖଟାଇବା ଲାଗି ସମ୍ଭବତଃ ତା'ର ସେତେ ବେଶୀ ସୁଯୋଗ ନ ଥିଲା ।

ଏବଂ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ, ରାଜାମାନଙ୍କର କଳ୍ପନାବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଦେବତାମାନଙ୍କନିମନ୍ତେ ଯେତିକି ସ୍ଥାନ ଥିଲା, ଶୃଙ୍ଗାର ଓ ତାହାର ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ବିବିଧ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ସମାନ ଭାବରେ ସେତିକି ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା । ରାଜାମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିରୋଧରେ ବା ରୁଚିର ବିରୋଧ କରି ଭିତରେ ଦେବତାଙ୍କୁ ବେଦୀରେ ବସାଇ ମନ୍ଦିରରେ ବାହାରେ ସ୍ୱୟଂ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଶୃଙ୍ଗାର-ଅରଣ୍ୟ ଆଣି ଥାପି ଦେବାକୁ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଯେ କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଥିଲା, ସେହି ଯୁଗରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିବ ବୋଲି କଦାପି କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଅଥବା ଏପରି ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ସେତେବେଳର ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ନାନାବିଧ ବାହ୍ୟ ନୈତିକତାର ନିୟମ ଭିତରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ଏପରି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ବନ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆପଣାର ସ୍ୱାଧୀନ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସକାଶେ ଏତେ କମ୍ ଅବକାଶ ରହିଥିଲା ଯେ, ନିଜର ଅବଚେତନ ସ୍ତରରେ ରାଜା ଅରାଜା ସମସ୍ତେ ଯେକୌଣସି ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶୃଙ୍ଗାରଲୋଲୁପ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ସୁଯୋଗ ଆସି ମିଳିଯିବା ମାତ୍ରକେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନ୍ଦିର ତଥା ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ିବାର ଆଳରେ ଆତୁରତା-ଗୁଡ଼ାକ କଳାର ଆଲମ୍ବନ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାଲାଗି ଉତ୍ସୁକ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲେ ।

ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଗୋଟିଏ ସମୂହର ଧର୍ମ ତାହାକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିବେକ ଏବଂ ପାରସ୍ପରିକତା ସହିତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ସତେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ପାରୁଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର, ଅନ୍ତତଃ ଭାରତବର୍ଷରେ ଧର୍ମର ଇତିହାସରେ ସେପରି ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଧର୍ମ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ପୌତ୍ତଳିକ ହେବାଲାଗି ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଆସିଛି । ପୃଥିବୀରେ ଆପଣାର ଜୀବନକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏବଂ ଚେତନାଯୁକ୍ତ କରି ରଖିବା ଲାଗି ଭାରତୀୟ ଧର୍ମର ଆନୁଷ୍ଠାନିକତାଗୁଡ଼ିକ ମଣିଷକୁ ଯେତେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନାହାନ୍ତି, ନାନା ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସର ତଥା ଅତିବିଶ୍ୱାସର ଜଡ଼ତା ମଧ୍ୟରେ ଶୀତଳ ଏବଂ ସ୍ପୃହାହୀନ ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ସମ୍ଭବତଃ ତାକୁ ଅଧିକ ମନ୍ଦ ଉତ୍ସାହମାନ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ନିଜଭିତରୁ ସତେଅବା ଏକ ଅନ୍ୟ ତାକିଦ ପାଇ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ

ସଂସାର ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଯାଇଛନ୍ତି । ପର୍ବତର କନ୍ଦରକୁ ପଳାଇଛନ୍ତି, ଆଶ୍ରମ ବା ମଠ ଗଢ଼ି ସେହିଠାରେ ରହିଛନ୍ତି । ଏହି ସଂସାର ଭିତରେ କଦାପି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ନକାରାତ୍ମକ ଭାବନା ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାର ଭିତରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରି ନେଇଯାଇଛି । ଅଥବା, ସଂସାରର ବିଭିନ୍ନ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାଲାଗି ସେମାନେ ନିଜକୁ ସତେଅବା ଅସମର୍ଥ ବୋଲି ଭାବିଛନ୍ତି ଏବଂ ସଂସାରରୁ ବାହାରି ଯାଇଛନ୍ତି । ସଂସାର ବାହାରେ ରହି ସଂସାରବାସୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଓ ଧର୍ମୋପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀ ଉପରେ ସେହି ପରାମର୍ଶର ବିଶେଷ ଫଳ ଫଳିନାହିଁ । ସଂସାର ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛି, ସେମାନଙ୍କୁ ମହାନ୍ ତ୍ୟାଗୀ ବୋଲି କହିଛି; ଗୁରୁ ବୋଲି କହି ବରଣ କରିଛି ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆପଣାକୁ କେଡ଼େ ଆହ୍ଲାଦିତ ପରି ଅନୁଭବ କରିଛି । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଉପଦେଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ ।

ମହାନ୍ ଧର୍ମଜ୍ଞମାନେ ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି । ଜୀବନର ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି । ଜୀବନର ସ୍ତରକୁ ଆଦୌ ଆସିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ଭାରତବର୍ଷର ଯାବତୀୟ ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଅନୁରାଗ ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବ ମଧ୍ୟରେ କାଳକ୍ରମେ ଦୁଇଫାଳ ହୋଇଯାଇଛି । ଆଦର୍ଶ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ରହିଛି, ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଭାରତବର୍ଷ ଗର୍ବ କରି ଆସିଛି ଏବଂ ତାହାକୁ ଆପଣାର ଅସଲ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହିଛି ଏବଂ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ଏକାନ୍ତ ଅଧମ ଏବଂ ଏକାନ୍ତ ତାମସିକ ହୋଇ ରହିଛି । ଉପନିଷଦ ଆଦର୍ଶ କଥା କହିଛି, ଦେବଯାନର କଥା କହିଛି ଏବଂ ସମାଜ ମନୁସଂହିତା ଅନୁସାରେ ଚାଲିଛି, ନାନା ଅବିବେକୀ ଉଦାସୀନତା ଏବଂ ଦୁରାଚାର ଅଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଆଦର୍ଶ ଆକାଶରେ ଯାଇ ରହିଛି, ଶାସ୍ତ୍ରକାର ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରପ୍ରବକ୍ତାମାନଙ୍କର ବଚନ ଏବଂ ପ୍ରବଚନ ଭିତରେ ରହିଛି । ସତେଅବା ମାଟିକୁ ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନାହିଁ । ଏହିପରି ଏକ ସମାଜରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରାୟ ନିରନ୍ତର ଏକ ବିଡ଼ମ୍ବନାମୟ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତି କରିବାକୁ ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବମୂଳ କଥା ହେଉଛି ଏକ ସଂବେଦନଶୀଳତା, ସାହିତ୍ୟର ଯାବତୀୟ ଆରୋହଣ ହେଉଛି ମୂଳତଃ ଏକ ଅବତରଣ ନିମନ୍ତେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୃଜନାତ୍ମକ ବ୍ୟାକୁଳତା ଆଗ ପାହାଚ ହୋଇ ଉପରକୁ ଉଠିଥାଏ, ଚେତନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂଆ ନୂଆ ଏକାତ୍ମକତା ଲାଗି ସାହସ କରେ, ଗଭୀରରୁ ଆହୁରି ଗଭୀରକୁ ଯାଏ ଏବଂ ତାପରେ ସତେଅବା ସେଇଠାରୁ ଏକ ନୂତନ ସନ୍ଦେଶକୁ ବହନ କରି ତାହା ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟକୁ ଅବତରଣ କରେ । ଭୂମିକୁ ଏକ ନୂତନ ଉପନୟନ ଅର୍ଥାତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଏ । ଯାହା ଅଛି ତାହାକୁ ନାନା ନୂତନ ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ଆଡ଼କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରିନିଏ ।

ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟକୁ ବୁଝିବା ସକାଶେ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭିତ୍ତିରୂପେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପାଇଁ

ବାହାରିବା ସେତେବେଳେ ଆମକୁ ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେଉଁ ସବୁ ସମାଜରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ମୂଳତଃ ଜଣେ ମଣିଷ ହିସାବରେ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ନାନା ପାଚିରି ଅନ୍ତର ଓ ଭେଦଭାବ ମଣିଷକୁ ମଣିଷଠାରୁ ଦୂରରେ ରଖିବାର ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଛି, ସର୍ବୋପରି, ଭାଗ୍ୟର ବିଧାନ ଅଥବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ହେତୁ ମଣିଷମାନେ ସଂସାରରେ ବଡ଼ ସାନ, ଉଚ୍ଚ ନୀଚ୍ଚ ଏବଂ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବା ଭାଗ୍ୟହୀନ ହୋଇ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ବୋଲି ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତିରେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଇଛି, ସେହି ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜନ୍ମ ଦେବ, ତାହା ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ଅଲଗା ପ୍ରକାରର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ସାହିତ୍ୟ ସଚରାଚରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ, ଶିବର ଓ ସତ୍ୟର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ ଏବଂ ସେହି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯୋଗ୍ୟ କରିନିଏ, ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିନିଏ, ସଚେତନ ଏକ ଅନ୍ୟ ଓ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଜୀବନଲାଗି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରୁଥାଏ । ମାତ୍ର, ଯେଉଁ ସମାଜ ନାନା ଦୂରତାକୁ ନିୟତିର ବିଧାନ ବୋଲି କହି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିଭାଜିତ କରି ରଖିଥାଏ ଓ ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତି ଭାଗ୍ୟବାଦକୁ ମାନି ନେଇଥିବାରୁ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଆଦୌ ଏକାଠି ପରସ୍ପରର ନିକଟ କରି ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ସାହସ କରି ପାରୁ ନ ଥାଏ, ସେଠାରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ କପଟୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ସେହି ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ସାହିତ୍ୟ ଭୀରୁ ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ବହୁତ ପ୍ରଶ୍ରୟ ପାଇଥାଏ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଶିବ ଏବଂ ସତ୍ୟର ଅର୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ସେଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିକୃତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ତା' ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଉଥିବା ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଯଥେଷ୍ଟ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ଯଥାର୍ଥରେ ଶକ୍ତିମନ୍ତ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଜବାବ ଦେଇ ପାରିନାହିଁ । କେବଳ ଅତୀତର ଯୁଗମାନଙ୍କରେ ନୁହେଁ, ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଆପଣାର ଉଚ୍ଚତାଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳ ପରି ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ସାହିତ୍ୟ ଯେପରି ଥୋକେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର, ଅଥବା, ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରି କହିଲେ, କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶ୍ରେଣୀର ହିଁ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରିନାହିଁ, ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ଆୟତନକୁ ଦୃଷ୍ଟି ସମକ୍ଷରେ ଧରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ତାହା ସମର୍ଥ ହୋଇନାହିଁ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା ଲାଗି ସାହସ କରି ପାରିନାହିଁ ବୋଲି ବାରବାର ପଛକୁ ଚାହିଁଛି, ବାରବାର ଅତୀତ ଭିତରକୁ ଧାଇଁ ପଳାଇଛି ଏବଂ ସେହି ଅତୀତ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସବୁ ରହିଥିଲା ବୋଲି ବିଳାପ କରି ଆପଣାକୁ କେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇ ଆସିଛି ।

ଭାରତୀୟ ପାରମ୍ପରିକ ଧର୍ମମାନଙ୍କ ପରି ଭାରତର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଛକୁ ଅନାଇଛି ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଲାଗି ସାହସ କରିନାହିଁ । ଏପରିକି, ଏହି

ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁହୂର୍ତ୍ତିଟିରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ତାକୁ ଯେଉଁକି ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାଲାଗି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇ ପାରନ୍ତା, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣାର ତଥାକଥିତ ଅତୀତ ସହିତ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ସତେଅବା ଭାରି ନିରାପଦ ମନେ କରୁଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରତି ଅନିଶ୍ଚିତ ଓ ଉଦାସୀନ ରହି ଅତୀତ ମଧ୍ୟକୁ ଚାଲିପଡ଼ିବା ଏବଂ ତାହାରଦ୍ୱାରା ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରିବା, ଏହା ଯେପରି ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସ୍ୱଭାବଗତ ବ୍ୟାଧି ହୋଇ ଆସିଛି । ଅତୀତ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଯେ କୌଣସି ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳଗୁଡ଼ିକ ରହିଥାଏ । ମାତ୍ର, ସେହି ମୂଳ ବା ଚେରଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ଆମ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଭବିଷ୍ୟତ ମଧ୍ୟକୁ ଆପଣାର ଶାଖାପ୍ରଶାଖାଗୁଡ଼ିକୁ ବିସ୍ତାରିତ କରି ଦେବାଲାଗି ଯଥେଷ୍ଟ ଉତ୍ସାହ ଏବଂ କ୍ରିୟାଶୀଳତା ଅବଶ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେବା ଉଚିତ । ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଅଧିକାଂଶତଃ ସେହି କଥାଟି ଘଟି ପାରୁନାହିଁ । ବାହାରୁ ଯେତେଯେତେ ଗବେଷକ ଆସି ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜ ତଥା ସଂସ୍କୃତିର କୌଣସି ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ସେହି କଥାଟିକୁ କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆମକୁ ଚେତାଇ ଦେବାର ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ସମୀକ୍ଷା-ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଆମର ଯଥେଷ୍ଟ ମୋହଭଙ୍ଗ କରାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି ।

ଆମର ଏହି ଯୁଗଟି ହେଉଛି ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ଯୁଗ । ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ସଂସ୍କୃତିର ଯୁଗ, ତୁଳନାତ୍ମକ ସମାଜ ଅଧ୍ୟୟନର ଯୁଗ । ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜ ଲାଗି ଏହାକୁ ଆମେ ଏକ ବିଶେଷ ସୁଯୋଗ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା । ଆଗେ ଅଧିକାଂଶ ସମାଜ, ଅଧିକାଂଶ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ଧର୍ମ ପ୍ରାୟ ଏକ ଦ୍ୱୀପର ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିଲେ । ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ଦ୍ୱୀପ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ପ୍ରୀତ୍ୟୁତ୍ଫୁଲ୍ଲ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି ଆପଣାକୁ ଏକମାତ୍ର ଶିଷ୍ଟ ଜାତି ବୋଲି ଭାବୁଥିଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ଭଗବାନରୂପୀ ପଣ୍ୟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ ଏକମାତ୍ର ବେପାରୀ ବୋଲି ନିଜକୁ ମନେ କରୁଥିଲା । ଭାଷାମାନେ ଆପଣାକୁ ଆକାଶ ଭିତରେ ରହିଥିବା ସତେଅବା ଏକମାତ୍ର ତାରା ବୋଲି କହି କେତେ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଚାରିପଟେ ଅଲଂଘ୍ୟ ଉଚ୍ଚ କାନ୍ଥମାନ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେମାନଙ୍କର କଳ୍ପନାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅନେକ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେମାନେ କେହି ସାଙ୍ଗ ଖୋଜୁ ନ ଥିଲେ । ଆମର ଏହି ଯୁଗଟି ହେଉଛି ପ୍ରଧାନତଃ ସାଙ୍ଗ ଖୋଜିବାର ଯୁଗ, ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଯୁଗ । ପରସ୍ପରଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇବାର ଯୁଗ ଏବଂ ପରସ୍ପର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ପାରିବାର ଯୁଗ । ଆମର ଏହି ଯୁଗଟିକୁ ବିଜ୍ଞାନର ଯୁଗ ବୋଲି କହିବା ସମୟରେ ଆମେ ସବା ଆଗ ଏହି କଥାଟିକୁ ବୁଝିବା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆମ ଆରି ଅବଲୋକନଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବଦଳାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଆପଣାର ସମାଜକୁ,

ଆପଣାର ସଂସ୍କୃତିକୁ ତଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ଆମେ ଆଜି ଆଦୌ ଏକ ଦ୍ୱୀପ ପରି ଏକାନ୍ତ ଅସଂଲଗ୍ନ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିବା ନାହିଁ । ତେଣୁ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନା ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଓ ଅନ୍ୟ ଆୟାମର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ଆମ ଅଧ୍ୟୟନର ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟି କାନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ । ଆପଣାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଦେଖି ହିଁ ଆମେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିବା, ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଉପକୃତ ହେବା ।

ଯେ କୌଣସି ଭାଷା ପରି ଓଡ଼ିଶାର ଭାଷା ମଧ୍ୟ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ଯେଉଁ ଭାଷାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବୋଲି ଚିହ୍ନୁଛୁ, ତାହା ଗତ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଏହି ଭୂମିରେ କଥିତ ଭାଷାଟିର ସମ୍ପରିଣତି । ଏହି ଭାଷା ମୂଳରୁ ଆଦୌ ଏଭଳି ନ ଥିଲା, ଆଗକୁ ସବୁଦିନ ଲାଗି ମୋଟେ ଏହିପରି ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ । ତଥାପି ଏହି ଭୂଇଁର ଅଧିବାସୀମାନେ ତାହାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବୋଲି କହିବେ, ଏହାକୁ ନିଜ ଭାଷା ବୋଲି ଚିହ୍ନିବେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । ସେହି ଇତିହାସ ହେଉଛି ଏକ କ୍ରମବିବର୍ତ୍ତନର ଇତିହାସ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଯେମିତି କୌଣସି ଦେବତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦେଶ ପାଇ ଓଡ଼ିଶା ନାମକ ଏହି ଭୂଖଣ୍ଡଟିକୁ ଖସି ପଡ଼ି ନାହିଁ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଓଡ଼ିଶାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଜାଣିଥିବା ଓ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ବିଶେଷ କରୁଣା ରଖିଥିବା କୌଣସି ଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ କଦାପି ଜନ୍ମ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଓଡ଼ିଶାର ମଣିଷ ହିଁ ବିବର୍ତ୍ତିତ କରି ଆସିଛି ଏବଂ ସେହି ମଣିଷ ଆବହମାନ କାଳରୁ ଏକ ସମାଜ ଭିତରେ ବାସ କରି ଆସିଛି, ତା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଥଚ ସତତ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିବା ସଂସ୍କୃତି ଭିତରେ ଅତିଯାତ ହୋଇ ଆସିଛି । ମଣିଷ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ ଏକ ସମାଜରେ ଅବଶ୍ୟ ବାସ କରନ୍ତି ଓ ଏକ ସଂସ୍କୃତି ଦ୍ୱାରା ପରିପାଳିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ମଣିଷ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତେ କବି ବା ସାହିତ୍ୟିକ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏତ ଏକ ବିଶେଷ ସଂବେଦନଶୀଳତା ଜାଗରୂକତା ବହନ କରି ଏହି ପୃଥିବୀରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି, ଆପଣାର ସମାଜ ତଥା ସଂସ୍କୃତି ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରି ଆଣେ, ସାହିତ୍ୟରୂପେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରି ଆଣିଥାଏ ।

ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗବେଷକମାନେ ଯେତିକି ଅନୁମାନ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେହି ଅନୁସାରେ ଆମେ ବିଗତ ପାଞ୍ଚ ବା ଛଅଶହ ବର୍ଷର ଏକ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହି ପାରିବା । ଏହି କେତୋଟି ଶତାବ୍ଦୀର ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମି କେତେ ପ୍ରକାରେ ବଦଳି ବଦଳି ଆସିଛି; ଅର୍ଥାତ୍ କେତେ କେତେ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛି ଓ କେତେ ପ୍ରକାରେ ସମାଧାନ ଖୋଜି ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଆସିଛି । ଲେଖକମାନେ ସମସ୍ତେ ଯେ ସେହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରେ ଆଘ୍ରାଣ

କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରେ ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ଆପଣାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଯିଏ ଯେତିକି ଦେଖିଛି, ସିଏ ସେତିକି ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇଛି; ଆପଣା ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ବା ଅନୁରାଗର ଦ୍ୱାରକୁ ଯିଏ ଯେତିକି ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉନ୍ମୋଚିତ କରିଦେଇ ପାରିଛି, ସିଏ ହୁଏତ ସେତିକି ଅଧିକ ଦେଖିଛି, ସେତିକି ଗଭୀରକୁ ଘ୍ରାଣ କରି ପାରିଛି । କେହି କେହି ସ୍ୱୀକୃତ ଗୁଳାଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ପଶି ଯାଇଛନ୍ତି, କେହି ଗୁଳାଗୁଡ଼ିକର ଆହୁରି ସେ ପାଖକୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଗୁଳାଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗିଛନ୍ତି । ସତକୁ ସତ ନୂଆ କରି କିଛି ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଯୁଗରେ ଜୀବନର, ଜଗତର ବିଶେଷ ଦିଗ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ଏକ ପ୍ରଧାନ ଆବେଦନ ଧରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ଗବେଷକମାନେ ସେହି ଅନୁସାରେ ସେହି ଯୁଗଟିର ଏକ ବିଶେଷ ନାମକରଣ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଯୁଗାନୁକ୍ରମରେ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଇତିହାସ ଲେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ରୁଚି ଏବଂ ମୂଲ୍ୟ କଳନା ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ଯୁଗକୁ ହୁଏତ ଆଉଗୋଟିଏ ଯୁଗର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାରକୁ ବା କବିକୁ ଆଉ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ବା କବିର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆମର ଭାଷା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଆମର ସାହିତ୍ୟ । ତେଣୁ ଏହି ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରୁଥିବା ସମୟରେ ଟିକିଏ ଅନୁକୂଳତା ପାଇଲେ ଆମେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ । ବିଶେଷତଃ, ଜାତି ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସକ୍ତ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯୋଡ଼ି ଦେଇ ଯେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରାଯାଏ ସେତେବେଳେ ଆମର ଉତ୍ସାହ ଅଧିକତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅତ୍ୟୁତ୍ସାହରେ ପରିଣତ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ପ୍ରବଳ ଆଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ ସର୍ବଦା ରହିଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଧାନତଃ ଉତ୍ସାହ ଦ୍ୱାରା ପରିପ୍ରେରିତ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଭାରତର ସାହିତ୍ୟକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂରରେ ରହି ଓ ଭାବପ୍ରବଣତାରୁ ମୁକ୍ତ ରହି ଦେଖୁଥିବା ସମୀକ୍ଷକମାନେ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଆଲୋଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଉତ୍ସାହପ୍ରଧାନ ଆଲୋଚନା ଏବଂ ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମୀକ୍ଷାପ୍ରଧାନ ଆଲୋଚନା । ଦ୍ୱିତୀୟ ପଦ୍ଧତିଟିକୁ ଆମ ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ-ଅଧ୍ୟୟନର ମାପକାଠି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କଲେ ଆମକୁ ଯେ ସବୁପ୍ରକାର ଅନୁରାଗ ବା ଉତ୍ସାହ ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଅସଲ ଅନୁରାଗ ହେଉଛି ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିବାର ଅନୁରାଗ । ସେହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦେଖିବା, ତାହା ହିଁ ସମୀକ୍ଷକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା । ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଖୁଥିଲେ ସର୍ବଦା ଆଗକୁ ଆଗକୁ ବାଟ ଦିଶି ଯାଉଥିବ, ସର୍ବଦା ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଦୁଆର ଖୋଲି ଯାଉଥିବ । କେବଳ ଉତ୍ସାହ ଦ୍ୱାରା ବା ମୋର ଭାଷା, ମୋର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ

ନାନା ପ୍ରକାର ମୋହ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ପକାଇବ ଏବଂ ସେ ଅସଲ ଦେଖି ପାରିବାର ଆଖିଗୁଡ଼ିକୁ ଆଦୌ କାମରେ ଲଗାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ଆମ୍ଭେ କାଳାନୁକ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପର୍ଯ୍ୟାୟ-ଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ସାମାଜିକ ଏବଂ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମି ଉପରେ ହିଁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିବା । ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ଅନୁରାଗର ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବା, ତଥାପି ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ମୋହମୁକ୍ତ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିବା । ତେବେଯାଇ ଆମେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ନାମକ ଦୀର୍ଘ ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ବ୍ୟାପୀ ସମ୍ପଦଟିର ଦାୟାଦ ହୋଇ ପାରିବା, ଆପଣାର ଏହି ସାହିତ୍ୟ ନାମକ ଐତିହ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଯଥାର୍ଥ ଭାବେ ସଚେତନ ହୋଇ ପାରିବା । ଆମ ସାହିତକୁ ନେଇ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଚିନ୍ତା କରି ପାରିବା । ଏହାରି ଦ୍ୱାରା ଆମେ ନିଜ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଗ୍ରହଟିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିବା, ତାହା ଆମକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ସୃଜନଶୀଳ ଭାବରେ ଭାବିବାକୁ ଓ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଶିଖାଇବ, ଆମକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋଚନଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାରୀ କରାଇବ । ହୁଏତ ତେବେଯାଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଆମଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଆଗକୁ କେତେ ପାଦ ଆଗେଇଯାଇ ପାରିବ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟର ଆରମ୍ଭକାଳ

ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ତିନି କୋଟିରୁ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧିକ। ଭାରତବର୍ଷର ମୋଟ ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଅନୁପାତରେ ଏହା ଶହେରୁ ଚାରିଭାଗ ବି ହେବ ନାହିଁ। ତିନି କୋଟି ଯାକ ସମସ୍ତେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କହନ୍ତି ନାହିଁ। ଓଡ଼ିଶାରେ ମୋଟ ଲୋକସଂଖ୍ୟାର ଚାରିଭାଗରୁ ଭାଗେ ହେଉଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଶାର ଆଦିବାସୀମାନେ। ଏମାନେ ନିଜ ଘରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ। ବଜାରରେ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରୟୋଜନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଣଆଦିବାସୀ-ମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ କହନ୍ତି। ଆଦିବାସୀମାନେ ହିଁ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବାସ କରୁଥିଲେ। ଓଡ଼ିଶା ନାମକ ଭୂମିର ସର୍ବ ପ୍ରଥମ ସଭ୍ୟତା ହେଉଛି ଆଦିବାସୀ ସଭ୍ୟତା ବା ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଭ୍ୟତା। ତେଣୁ, ଏହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓଡ଼ିଶାର ଆଦୌ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ। ମୂଳ ଆଦିବାସୀ ଭାଷା ସ୍ତରଟି ସହିତ ବିଭିନ୍ନ କାଳର ଅନୁକ୍ରମରେ ଆହୁରି କେତେ ଭାଷା, ବୋଲି ଏବଂ ଉପଭାଷା ମିଶି ଓଡ଼ିଆ ନାମକ ଭାଷା କ୍ରମଗଠିତ ହୋଇ ଆସିଛି। ଏହି କ୍ରମଗଠନକୁ କେହି ଯୋଜନା କରି କରିନାହିଁ। କୌଣସି ଭାଷା ଯୋଜନା କରି କରାଯାଏ ନାହିଁ। ଲୋକ ମୁହଁରେ ହିଁ ଯେ କୌଣସି ଭାଷା ନିରନ୍ତର ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ। ଗୋଟିଏ ଭୂମିରେ ଆସି ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ପରସ୍ପର ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି କ୍ରମଶଃ ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଏକକରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଆସୁଥିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ କୌଣସି ଏକ ଭାଷା ଗଠିତ ହୋଇ ଆସୁଥାଏ। ମଝିରେ ମଝିରେ ଏପରି ପଣ୍ଡିତମାନେ ବାହାରନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ଚଳନ୍ତି ଭାଷାକୁ ଏକ ସୂତ୍ରରେ ପକାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି; ଲୋକମାନେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିବା ଭାଷାରୁ ହିଁ ସେମାନେ ସେହି ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ବାହାର କରନ୍ତି ଓ ସେହି ଭାଷାରୁ ଅନ୍ୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକର ତୁଳନାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି କହନ୍ତି। ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ସେହି ଭାଷାର ବ୍ୟାକରଣ ବୋଲି କୁହାଯାଏ।

ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶା ନାମକ ଭୂମି ଓ ସେହି ଭୂମିରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କର ବୟସ ତୁଳନାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଆଦୌ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଦିନର ଭାଷା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ। ପୃଥିବୀର ସବୁ ଭାଷା ଆଦୌ ଲିଖିତ ଭାଷା ନୁହେଁ। ଅର୍ଥାତ୍ ପୃଥିବୀର ଅଧିକସଂଖ୍ୟକ ଭାଷା କେବଳ କଥିତ ଭାଷା, ତାହାର ଲିପି ନାହିଁ। ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକର ଲିପି

ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକର ସେହିଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ରହିଛି । ଯେକୌଣସି ଭାଷାର ତୁଳନାରେ ସେହି ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟର ବସ୍ତୁ ଅନେକ କମ୍ । ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରିବା ସମୟରେ ଆମେ ଏହି କଥା-ଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ ରଖିବା । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏହି ଶେଷ ଦଶନ୍ଧିରେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟରେ ଅଧରୁ ଅଧିକ ଲୋକ ନିରକ୍ଷର ରହିଛନ୍ତି । ତାହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବୁଝି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଆରେ କଥା କହିପାରନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟରେ ଏମାନଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ଭାଗ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସାକ୍ଷର ମାତ୍ରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଯେ ଏହି ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ ଅଥବା ଦଖଲ ଅଛି, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ସରକାରୀ ହିସାବ ଅନୁସାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧେ ପିଲା ସ୍କୁଲ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେତିକି ଯାଆନ୍ତି, ସେଥିରୁ ପ୍ରାୟ ଅଧେ ବା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପିଲାଙ୍କର ପାଠ ପ୍ରଥମ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁମାନେ ଏହିପରି ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟ ବାହାରେ ରହିଥିବା ନାନା ସାମାଜିକ କାରଣରୁ ଅଧାବାଟରେ ରହିଯାଆନ୍ତି, ଏହି ଭୂମିର ଭାଷାରେ ଏବଂ ଏହି ଭୂମିର ସଂସ୍କୃତିରେ ସେମାନଙ୍କର ଏକ ଭାଗ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପରିଧି ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ କଦାପି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସଂସ୍କୃତି ତଥା ଭାଷାର ପରିସରଟି ସାଧାରଣତଃ ଯେତିକି ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ସଂପୃକ୍ତ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥାଏ, ସାହିତ୍ୟ କେବଳକୁ ସେ କଥାଟି କଦାପି ସତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯିବ ନାହିଁ । ଏପରିକି, ଗୋଟିଏ ଦେଶ ବା ଗୋଟିଏ ଭୂମିର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେ ସେହି ଭୂମିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଛି, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ବିଶେଷ କରି ପୃଥିବୀର ବିକାଶଶୀଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଅବିକଶିତ ଦେଶ ଓ ସମାଜମାନଙ୍କରେ, ଯେଉଁଠାରେ ଆର୍ଥିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଗୋଷ୍ଠୀଜୀବନର ସ୍ୱୀକୃତ ଚଳଣି-ଗୁଡ଼ିକର ମଣିଷ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ ନାହିଁ ଓ ତେଣୁ ଗୋଷ୍ଠୀର ଜୀବନ, ବିଶ୍ୱର ଏବଂ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ବହୁଖଣ୍ଡ ଓ ବହୁ ପାହାଚ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ସେହି ସବୁ ଦେଶ ଓ ସମାଜର ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ସଂପୃକ୍ତ ଭୂମିଗୁଡ଼ିକର ସଚରାଚର କୌଣସି ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁ ନ ଥାଏ । ଭାରତବର୍ଷ ଏବେ ମଧ୍ୟ ପାହାଚ ପାହାଚ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜ ଏବଂ ଆମ ଓଡ଼ିଶା ସେହି ଭାରତବର୍ଷର ହିଁ ଗୋଟିଏ ଅଂଶ । ଭୂଗୋଳ ଅନୁସାରେ ଅଂଶ, ସଂସ୍କୃତିର ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅଂଶ ।

ତେଣୁ, ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ଗୁରୁଭାଗରୁ ତିନିଭାଗ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଜୀବନବୃତ୍ତର ପରିଧି ବାହାରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ଲିଖିତ

ସାହିତ୍ୟ ବାସନ୍ଦ ହୋଇ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ ଏବଂ ଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରରୁ ତିନିଭାଗ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରାୟ ଏକ ସାମାଜିକ ଭାଗ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟର ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରୁ ବାସନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଥାଆନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଦୌ ଏକ ସୁଖକର ଅବସ୍ଥା ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ଏବଂ ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଶାର ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜ, କାହାର ହେଲେ ହୃଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ, ସରକାରୀ ସୁମାର ଅନୁସାରେ ଭାରତବର୍ଷ ଭଳି ଓଡ଼ିଶାରେ ଶହେରୁ ଅଶୀ ମଣିଷ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ବାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳବାସୀଙ୍କର ପ୍ରାୟ ତିନି ଚତୁର୍ଥ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସୀମାରେଖା ତଳେ ଜୀବନଧାରଣ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ସଂସ୍କୃତି, ନୀତି ଏବଂ ଯାବତୀୟ ସ୍ଥୂଳ ତଥା ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରଧାନତଃ ତାହାଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୁଏ । ଗାଆଁରୁ ଯେଉଁମାନେ ପାଠପଢ଼ି ଉପରକୁ ଉଠନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ କ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ସୁଯୋଗ ପାଇବା ମାତ୍ରକେ ସହରରେ ବସା ବାନ୍ଧିବାକୁ ମନ କରନ୍ତି । ସହର ନାମକ ଅନ୍ୟ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଯଥାର୍ଥ ରୁଚି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ଗାଆଁରୁ ଚେର ଛିଣ୍ଡାଇ ନିଅନ୍ତି । ତଥାକଥିତ ସହରମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଶତକଡ଼ା କୋଡ଼ିଏ ଜଣ ମଣିଷ ସଂସ୍ଥାନଟିଏ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଜୀବନଟିଏ ବାନ୍ଧି ରହିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଡ଼ ଗାଆଁ ଭିତରେ ଥାଏ ତ ଆର ଗୋଟିଏ ଗୋଡ଼ ସହର ଭିତରେ ରହିଥାଏ । ଏହି ମଝିମଝିଆ ଲୋକମାନେ ସାହିତ୍ୟ କରନ୍ତି, ସଂସ୍କୃତି କରନ୍ତି, ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ସଂସ୍କୃତିର ଯାବତୀୟ ଉପଗ୍ରହରେ ଏହିମାନେ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ଗାଆଁମାନଙ୍କରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସକାଶେ ଭଲ ପିଇବା ପାଣି ନ ଥାଏ, କେତେ କେତେ ଗାଆଁକୁ ସବୁଦିନିଆ ଭଲ ଓ ଭଦ୍ର ରାସ୍ତାଟିଏ ମଧ୍ୟ ନ ଥାଏ । ସହରରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ହିଁ ବୃହତ୍ତର ସଂସାରରେ ବାର୍ତ୍ତା ପାଆନ୍ତି, ଛପା ବହିସବୁ ପଢ଼ନ୍ତି, ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ବୋଇଲେ ପ୍ରାୟ ସେହିମାନଙ୍କର ଏକଗୁଚ୍ଛିଆ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏକ ସମଷ୍ଟିକୁ ବୁଝନ୍ତି । ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବଚନ ଉତ୍ସାହର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି, କେତେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଜାତି କହିଲେ ଯେ ନ୍ୟାୟତଃ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତି ଅଥବା ଭାଷାର ଚଉହଦୀ ଭିତରେ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିବା ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ବୁଝାଏ, ସେମାନେ ସେକଥା ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନଥାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିକବି ମହାଭାରତକାର ସାରଳାଦାସ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଦ୍ୱାପର ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଥିଲା ବୋଲି ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କଥନିକା ଅନୁସାରେ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ ବଳରାମ ଯେତେବେଳେ ସାନ୍ଦୀପନି ମୁନିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ସେଠାରେ ଓଡ଼ିଆ ସମେତ ତେଲେଙ୍ଗୀ, ନାଗରୀ, ଦକ୍ଷିଣୀ, କନୌଜୀ, ଦ୍ରାବିଡ଼, ଆନ୍ଧ୍ରଭାଷା ସଂସ୍କୃତ, ବଙ୍ଗଳା, ଫାର୍ସୀ, ଦର୍ପଣୀ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀ, ଉତ୍କଳ, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ, କାମରୂପୀ ଓ ଭାରଥୀ ଇତ୍ୟାଦି ଭାଷା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସାରଳା

ଦାନଙ୍କର ଲେଖନୀରୁ ଏହି କଥାଟି ନିସୃତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଷା ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ରଖିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି କଥାଟିକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି କଦାପି ସ୍ୱୀକାର କରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ଶହେ ବର୍ଷ ତଳେ ବ୍ୟାସ କବି ଫକୀରମୋହନ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବାଇ ନେଇଛନ୍ତି । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର କାଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ପଞ୍ଚମ ଶତାବ୍ଦୀ । ଫକୀର ମୋହନ ଲେଖିଥିବା ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ କପିଳବାସ୍ତୁର ଯୁବରାଜ ଶାକ୍ୟସିଂହ ତାଙ୍କର ଭାବୀ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ପାଖରେ ଆପଣା ବିଦ୍ୟାର ପରିଚୟ ଦେବା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଚଉଷଠି ପ୍ରକାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅକ୍ଷର ଲେଖିଥିଲେ, ସେଥିମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କଳାକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର କେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଏହି ତଥ୍ୟଟିକୁ ପାଇଥିଲେ କେଜାଣି ?

ଅଶୋକଙ୍କର କଳିଙ୍ଗ ଆକ୍ରମଣ ପରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରବେଶ କଲା, ଯେତେବେଳେ ତାହାରି ସୂତ୍ରକୁ ଧରି ଉତ୍ତର ଭାରତ ସହିତ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶା ଭୂମିର ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି କେତେକ ଗବେଷକ ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି ମାତ୍ର, ତାହାର ବହୁ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବରୁ ଦକ୍ଷିଣର ଦ୍ରାବିଡ଼ ସଂସ୍କୃତି ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଲିପି ଏବଂ ଭାଷା ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରଭାବ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ଦ୍ରାବିଡ଼ ଧର୍ମାଚରଣର ବହୁ ପ୍ରଭାବ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ଧର୍ମଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ଦେବାନାଂ ପ୍ରିୟ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ଏବଂ ମହାମେଘ-ବାହନ ଖାରବେଳ ଉଭୟେ ଓଡ଼ିଶାର ବାହାରୁ ଆସି ଏହି ଭୂମିରେ ଅଧିପତି ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ଭାଷା ଏବଂ ଲିପିକୁ ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇ ନ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଖୋଦା ହୋଇଥିବା ଧଉଳି ଏବଂ କୁମାରୀ ପର୍ବତର ଶିଳାନୁଶାସନରୁ ତାହାର ସୂଚନା ମିଳି-ଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଭାଷା ତଥା ଧର୍ମର ଭାଷା ଅଲଗା ଥିଲି, ମାତ୍ର ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅବଶ୍ୟ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଲୋକ ମୁଖରେ ରହିଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଲିଖିତ ବି ହେଉଥିଲା । ଲିଖିତ ଭାବରେ ସେହି ଭାଷାର କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୌଖିକ ସାହିତ୍ୟର ପରମ୍ପରା ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶ ବା ଅଞ୍ଚଳକୁ ସେତେବେଳେ ଶାସନ କରୁଥିବା ଶାସକମାନେ ହୁଏତ ସମସ୍ତେ ବାହାରୁ ଆସିଥିଲେ ଓ ଏହି ଭୂମିର ମୂଳ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଶାସକମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ କରି ବା ହତ୍ୟା କରି ଏଠାରେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ନିରନ୍ତର ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଜୟପରାଜୟ ଅନୁସାରେ ଏହି ଭୂମିର ରାଜନୀତିକ ଓ ଶାସନଗତ ଭାଗ୍ୟସୀମାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଉଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍ତର ଦିଗରୁ ଯେଉଁ ଅପଭ୍ରଂଶଗୁଡ଼ିକ ଉତ୍କଳ ଦେଶରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା, ତାହା ସେତେବେଳର ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍

ଭାଷାଟି ସହିତ ମିଶ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣେ, ଦକ୍ଷିଣରୁ ଆସିଥିବା ଶୈଳ ରାଜ୍ୟାଧିକାରୀ-ମାନଙ୍କର ଆର୍ଯ୍ୟପ୍ରଭାବ କଳିଙ୍ଗାଞ୍ଚଳମାନଙ୍କର ଭାଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ସାକାର ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ପ୍ରତିନିଧି ଅସଲ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଉତ୍ତରଦେଶ ଆଡ଼କୁ ମାତ୍ର ଆସିଥିବା ଓ ସେମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ଈଣା ଭଳି ଦିଶୁଥିବା ଆର୍ଯ୍ୟ ଶାଖାଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ଦେଖୁଥିଲେ । ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଅପଭ୍ରଂଶ ବା କଥିତ ଭାଷାର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରବେଶ ନ ଥିଲା । ଭରତମୁନିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ 'ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର'ରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଉଡ୍ର ଭାଷା ହେଉଛି ମାଗଧୀ ଭାଷାର ଏକ ଅପଭ୍ରଂଶ ରୂପ ଏବଂ ତାହା ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିବେଶୀ ଶବରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା ।

ସେହି କାରଣରୁ ଭରତମୁନି ଏପରି ପରାମର୍ଶ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, କୌଣସି ନାଟକରେ ଯଦି ସେହି ଦୁଇଟି ଜାତି ସମେତ ଅନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣର ଜାତିମାନଙ୍କର କୌଣସି ଭୂମିକା ରହିଥିବ, ତେବେ ସେମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ କଥା ନ କହି ସେହି ବିଷୟରେ ହିଁ କଥା କହିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅପଭ୍ରଂଶ ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ଏକ କଥିତ ଭାଷା ଥିଲା, ମାତ୍ର ତାହାର ସ୍ୱୀକୃତି ବୃଦ୍ଧି ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ବାହାରିଲେ । ଅପଭ୍ରଂଶ ସ୍ଥାନୀୟ ବୋଲିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଖୁବ୍ ଅନାୟାସରେ ମିଶିଯାଇ ପାରୁଥିଲା ଏବଂ ସମାଜର ଉପର ସ୍ତରରେ ବାସ କରୁଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେହି ମିଶ୍ରଣ ଓ ସଂକ୍ରମଣର ଭୟରେ ଆପଣାକୁ ସେଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଦୂରରେ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଶିଷ୍ଟ ଅପଭ୍ରଂଶ ଏବଂ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅପଭ୍ରଂଶ —ଏହିପରି ଦୁଇ ପ୍ରକାରର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇ ଆସିଥିଲା ଏବଂ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିବା ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବି ଏକ ଦୂରତା କାଳକ୍ରମେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଶିଷ୍ଟ ଅପଭ୍ରଂଶ ହେଉଛି ସମାଜର ଉଚ୍ଚ ଜନ ବା ଶିଷ୍ଟବର୍ଗର ଭାଷା । ଜୈନ ଧର୍ମର ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଭାଷାକୁ ବ୍ୟବହାର କରି ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟଟିକୁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅପଭ୍ରଂଶ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ତାହା ସାଧାରଣ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚଳନ୍ତି ଭାଷା ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ କଳିଙ୍ଗରେ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିବା ପ୍ରାଚୀନ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ମାଠର ବଂଶର ପୂର୍ବରୁ ଶାସନ କରିଥିବା କୌଣସି ରାଜାଙ୍କର ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅଭିଲେଖ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାକୃତ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଛି । ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି ଯେ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଚତୁର୍ଥ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ବିଶାଖବର୍ମନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଭିଲେଖରେ ସମ୍ଭବତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ପ୍ରଥମେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ଥିଲା । ସେହି ସମୟଠାରୁ ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା

ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ସବୁଯାକ ଅଭିଲେଖ କେବଳ ସଂସ୍କୃତରେ ହିଁ ଲେଖା ହୋଇଛି । କେତେକ ଗବେଷକଙ୍କର ମତ ଅନୁସାରେ ଭୌମକରମାନଙ୍କର ଶାସନ ସମୟରୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ତାମ୍ର-ଶାସନଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟବହୃତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲୋକମୁଖରେ ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି । କେବଳ ରାଜାମାନଙ୍କର ଆଦେଶରେ ହିଁ ତାମ୍ର-ପତ୍ରମାନ ଲେଖା ହେଉଥିଲା । ତାମ୍ରପତ୍ରରେ କ'ଣ ଲେଖାଯିବ, ରାଜାଙ୍କ ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାହାର ସଂସ୍କୃତ ପାଠକୁ ଠିକ୍ କରି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ଯେଉଁ କାରିଗରମାନେ ଆଦେଶ ପ୍ରମାଣେ ହାତିଆର ଦ୍ୱାରା ସେହି ପାଠକୁ ତମ୍ବାପଟା ଉପରେ ଖୋଳିବାକୁ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ, ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭିତରେ କଥିତ ଭାଷା ପଶି ଯାଉଥିଲା । ଏହିପରି ଭାବରେ କ୍ରମଶଃ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ବାଟ ମଧ୍ୟ ଫିଟି ଯାଉଥିଲା ।

ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରୁ ଏହିସବୁ ଅଭିଲେଖ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖା ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା ବୋଲି କେତେକ ପ୍ରମାଣ ରହିଛି । ଗଙ୍ଗରାଜା ନରସିଂହ ଦେବ (ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ)ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଶିଳାଲେଖରେ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିର କେତେକ ପ୍ରାଥମିକ ସଙ୍କେତ ମଧ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ସେହି ପ୍ରଥମ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଲିପିର ଉପରିଭାଗଟିକୁ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଭାବରେ ନ ଲେଖି ରେଖା କାଟି ଲେଖା ଯାଉଥିଲା । ଏବେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ଲିପି ଯେପରି ଭାବରେ ଲେଖାଯାଉଛି, ପ୍ରାୟ ସେହିପରି । ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ-ଗବେଷକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କହନ୍ତି ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ରାଜାମାନଙ୍କ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଲେଖଗୁଡ଼ିକର ଅକ୍ଷର ତଥାପି ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ହୋଇ ନ ଥିଲା । ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଶ୍ରୀ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ରାଜ୍ୟଜୟ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଡ଼କୁ ବହୁ ଦୂର ଯାଏ ବିସ୍ତୃତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କଳିଙ୍ଗର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏବଂ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷା ଭିତରେ ଏକାଧିକ ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଘଟିବାର ଅବସର ଆସି ପହଞ୍ଚି ଥିଲା । ଦ୍ରାବିଡ଼ ଲିପି ଓଡ଼ିଆ ଲିପିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ସ୍ୱୟଂ ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ମାତୃଭାଷା ତେଲେଗୁ ଥିଲା ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଏକ ସଂଶୟ ରହିଛି । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ତେଲେଗୁ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଉଭୟ ଭାଷାରେ ଶିଳାଲେଖ ଲେଖାଇଛନ୍ତି । ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଓ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ଗୋଟିଏ ଶିଳାଲେଖ ଏକାବେଳକେ ସଂସ୍କୃତ, ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ତେଲେଗୁ ତିନୋଟି ଯାକ ଭାଷାରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଛି । ଏହିପରି କେତେକ କାରଣରୁ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପରସ୍ପରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ସମ୍ମିଶ୍ରଣର ପ୍ରଭାବଦ୍ୱାରା ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଲିପି କାଳକ୍ରମେ ବର୍ତ୍ତୁଳାକାର ଧାରଣ କରିଥିଲା ।

ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ନିଜେ କବି ଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ସେ ଏକାଧିକ କାବ୍ୟ ଓ ନାଟକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକର

ନାମ ହେଉଛି 'ପରଶୁରାମ ବିଜୟ' । ମାତ୍ର, ସେହି ନାଟକର ଜଣେ ପାର୍ଶ୍ୱୀ ରାଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରବଦନା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗାଇଛନ୍ତି । ରାଣୀ, ରାଣୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ନାରୀ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନ ପୁରୁଷଠାରୁ ନିମ୍ନରେ । କବି କାଳିଦାସଙ୍କ ଅମଳରୁ ଭାରତରେ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକ ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଚଳି ଆସୁଥିଲା, ସେଥିରେ ନିମ୍ନତର ଦରଜାର ପାତ୍ରମାନେ ନାଟକରେ ସଂସ୍କୃତରେ କଥା ନ କହି କଥିତ ଭାଷାରେ କଥା କହୁଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହି ରୀତିଟିରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଁ ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ନିଜଦ୍ୱାରା ରଚିତ ନାଟକରେ ରାଣୀଙ୍କର ମୁହଁରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗୀତଟିଏ ବୋଲାଇବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ଗବେଷକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଅନୁମାନକୁ ଆଶ୍ରୟକରି ପୁନର୍ବାର କହିଲେ, ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜାମାନେ ସଂସ୍କୃତକୁ ଅଧିକ ଆଦର ଦେଖାଉଥିଲେ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ବଂଶର ଶ୍ରୀ କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଓଡ଼ିଆକୁ ଏକ ରାଜକୀୟ ଭାଷାରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଅନୁମାନ ଭିତରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅତିରଞ୍ଜନ ରହି ଯାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ସେକାଳର ରୀତିରେ ରାଜାମାନଙ୍କର ଲୋକଜୀବନ, ଲୋକଭାବନା ଏବଂ ତେଣୁ ଲୋକ-ମାନଙ୍କର ଭାଷା ସହିତ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ଏଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ । ସେହି ନିରାଟ ସାମନ୍ତବାଦୀ କାଳରେ ହୁଏତ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ହିଁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଉ ନ ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରଜା-ମାନଙ୍କର କଥିତ ଭାଷାକୁ , ଯାହାକୁ ତତ୍କାଳୀନ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସତେଅବା ନିଜର ଗୋତ୍ର ବହିର୍ଭୂତ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ଯଥା ଉପଯୁକ୍ତ ଅନୁରାଗ ଦେଖେଇବା ଏହି ସମ୍ଭାବନାଟି ମଧ୍ୟ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜତନ୍ତ୍ରର ମେଦନୀବାହାର ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ତାହାର ଏକାସନରୁ ହଟାଇ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆପଣାକୁ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷା ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଥିଲା । ଏହି ଘଟଣା ରାଜସଭାମାନଙ୍କର ବାହାରେ ହିଁ ଘଟିଥିଲା । ସେଥି ନିମନ୍ତେ କେତେ ଲେଖକଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା ଓ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ସହିବାକୁ ହୋଇଥିଲା, ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଠାରୁ କେତେ କେତେ କଟାକ୍ଷ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେହି ବିପ୍ଳବଟି ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଶାସନକାଳରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ସେଇଟି ସହିତ ତାଙ୍କର ସେପରି କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନ ଥିଲା । ରାଜଧାନୀ ଏବଂ ରାଜସଭାଠାରୁ ଅନେକ ଦୂରରେ ସେ କଥା ଘଟିଥିଲା । ରାଜସଭାରେ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ରହୁଥିଲେ ।

କଥିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓଡ଼ିଶାରେ କେଉଁ ସମୟରୁ ଥିଲା ସେକଥା କେହି ହିସାବକୁ ହିସାବ ଯୋଡ଼ି କହି ପାରିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ । କଥିତ ଓଡ଼ିଆ ନିରନ୍ତର ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା ସେହି ଅନୁସାରେ ନୂଆ ନୂଆ ସାକାରତା ଲାଭ କରୁଥିଲା । ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନରେ ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗ ଓ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯେତେ ସହାୟତା କରୁଁ ନ

ଥିଲେ, ସାଧାରଣ ଜନଗଣ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳତା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ । ଯାହା ଅଛି, ତାହାକୁ ସେହିଭଳି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ପୃଥିବୀରେ ସଚରାଚର ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗ ଏବଂ ପଣ୍ଡିତମାନେ ହିଁ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଭାଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ହିଁ ଘଟିଛି । ସଭା ଦ୍ୱାରା ଯେତେ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କଥିତ ଭାଷା ଲୋକମାନଙ୍କର ମୁଖରେ ରହିଥାଏ ଏବଂ କ୍ରମବିକଶିତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସଭାର ଭାଷା ତୁଳନାରେ ଲୋକମୁଖର ଭାଷା ଆପଣାକୁ କମ୍ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ କରି ରଖିଥାଏ । ତେଣୁ ଅଧିକ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେଥିରେ ଅଧିକ ଗତିଶୀଳତା ରହିଥାଏ, ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଏବଂ ଗ୍ରହଣ ସାମର୍ଥ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ତାହା ଅବାଧରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ, ଆଦୌ ଜାତି ବାରେ ନାହିଁ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ସଦା ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସିଛି ଓ ନାନା ଭାଷାରୁ ନାନା ଅବକାଶରେ ଶବ୍ଦ ଓ ଶୈଳୀ ଆଣି ଆପଣାକୁ ଧନାଢ୍ୟ କରିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍‌ରୁ ଶବ୍ଦ ଆସିଛି, ଦ୍ରାବିଡ଼ ଭାଷାରୁ କେତେ ଶବ୍ଦ ଆସିଛି, ମାଗଧୀ ଓ ଶୌରସେନୀ ଅପଭ୍ରଂଶଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ସଂସ୍କୃତରୁ ମଧ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଆସିଛି । ଦେଶଜ, ତଦ୍ଭବ ତଥା ତତ୍ସମ ସମସ୍ତେ ଜାତି ହରାଇ ଏକାଠି ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା କ୍ରମଶଃ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଆପଣା ଲାଗି ଗୋଟିଏ କଳେବର ଗଠିତ କରି ଆଣିଛି । ସବୁ ଭାଷା ପରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଗଠନଶୀଳ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଛି, ନୂଆ ନୂଆ ଶବ୍ଦଧନ ଆହରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ବହୁ ନୂତନ ସମ୍ପର୍କ ଫଳରେ ତାହାର ବାକ୍ୟ ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ଯାଉଛି । ପଣ୍ଡିତମାନେ, ରକ୍ଷଣଶୀଳମାନେ ଓ ସ୍ୱର୍ଣକାତରମାନେ ସତର୍କବାଣୀ ଶୁଣାଉଛନ୍ତି, ତଥାପି ଭାଷା ଗତିଶୀଳ ହୋଇ ରହିଛି ।

ତଥାପି ମନେ ରଖି ପାରିବାକୁ ଆମେ ଏପରି କହିବା ଯେ, ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍, ଦ୍ରାବିଡ଼ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତ, ଏହି ତିନୋଟି ଯାକ ହେଉଛନ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଆଦି ଉତ୍ସ, ଅସଲ ନଦୀଟିର ତିନୋଟି ଉପନଦୀ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରଥମ କାଳରେ ଲୋକମୁଖରେ ରହିଥିଲା, ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାହା ଲିଖିତ ଭାଷାରେ ପରିଣତ ହେଲା ଏବଂ ତା'ପରେ ଯାଇ ସେଥିରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖା ହେଲା । ସେତେବେଳେ ଯାଇ ରାଜାମାନେ ସେହି ଭାଷାକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଉତ୍ତର ଭାରତର ଅନ୍ୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଏକାଦଶ-ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅବୟବ ଧରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଆଗମନକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେହି ଶୈଳୀ ଅନୁସାରେ ବୁଝିବା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅଭିଲେଖ ଭିତରକୁ ଆସିଲା । ତାଙ୍କ ସଭାର ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେହି ବ୍ୟାପାରଟିକୁ ସମ୍ଭବତଃ ଆଦୌ ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖରେ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିବେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସମୟରେ ହୁଏତ ଲୋକମୁଖର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆଗକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ଅଧିକ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ପାଇଥିବ । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ହିଁ ତ ଆପଣାର ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତକୁ ଛାଡ଼ି ପାଲି ଭାଷାର

ବ୍ୟବହାର ଉପରେ ଅନେକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ଆସିବାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମ ମଝିରେ ମଝିରେ କେତେ ବାଧା ଦେଇଥିବ । ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଧର୍ମତଃ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ପରାମର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବେ । ତେଣୁ , ରାଜାଙ୍କର ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କଲାପରେ ଯାଇ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା, ଆମେ କେବେହେଲେ ସେକଥା କହି ପାରିବା ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଗବେଷକମାନେ ପଛକୁ ଯାଇ ଯାଇ ଯେଉଁଠି ଆମଲାଗି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଲିଖିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ନମୁନାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି, ଆମେ ସେହିଠାରୁ ହିଁ ଆମର ଆଲୋଚନାଟିକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା । ଆମ ଇତିହାସରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଅଷ୍ଟମରୁ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ବ ଓ ଉତ୍ତର ଭାରତବର୍ଷର କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରୁ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ନେପାଳ ଓ ତିବ୍‌ବତ ଆଡ଼କୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ସେମାନେ ଯେ ନିଜର ଭୂମିକୁ ଛାଡ଼ି, ତେଣେ ଗଲେ, ସେକଥା ବିଷୟରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ଅନୁମାନ ହିଁ କରାଯାଇ ପାରୁଛି । ମାତ୍ର, ଗୋଟିଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ଏହି ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଅନ୍ତତଃ ଧର୍ମପ୍ରଚାରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ନ ଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ମତ ଅନୁସାରେ, ଯେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ତାହାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଉପରେ ଦମନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା, ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମ ହିଁ ରାଜ ଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହେଲା, ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଧାମ ଧାମ ବୁଲି ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଦ୍ୱାରା ବୌଦ୍ଧମାର୍ଗୀମାନଙ୍କୁ ବାକ୍‌ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜିତ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ବୌଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆପଣାର ରଚିତ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳକୁ ପଳାଇ ସେମାନେ ନେପାଳ ଗଲେ, ତିବ୍‌ବତ ମଧ୍ୟ ଗଲେ । ସେହି ସବୁ ଭୂଖଣ୍ଡ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ବିଚରଣ ଲାଗି ହୁଏତ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ନିରାପଦ ଓ ଅନୁକୂଳ ଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଶତାବ୍ଦୀଗୁଡ଼ିକରେ ସେହି ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେଲା, ଭାରତର ପଣ୍ଡିତ-ମାନେ ତାହାର ଆଉ କୌଣସି ଖବର ରଖି ନ ଥିଲେ । ଏବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଯାଇ ସେହି ପଦଗୁଡ଼ିକରୁ ନେପାଳରେ କେତୋଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରାଗଲା ଓ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆଣି ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରାଗଲା । ସେଗୁଡ଼ିକର ଆବିଷ୍କାର କରିଥିବା ପଣ୍ଡିତ ସ୍ୱୟଂ ବଙ୍ଗବାସୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସିଏ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକର ଭାଷାକୁ ବଙ୍ଗୀୟ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନତମ ନମୁନା ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରି ସନ୍ଦର୍ଭମାନ ଲେଖିଲେ । ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟମାନେ ସେହି ଗବେଷଣାକୁ ପ୍ରାୟ ସତ୍ୟ ବୋଲି ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ ।

ମାତ୍ର କ୍ରମେ ସେହି ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଆଲୋଚନା ଓ ଗବେଷଣା କରିବାର ଆଗ୍ରହଟି ପାଖରେ ଥିବା ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାପିଲା । ହିନ୍ଦୀଭାଷୀ, ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ,

ଆସାମୀଭାଷୀ ବିଭିନ୍ନ ଗବେଷକ ସେଗୁଡ଼ିକର ଗବେଷଣା କଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତେ ସେହି ଗୋଟିଏ ଜାଲରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେମାନେ ସମ୍ଭବତଃ କ'ଣ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଖାଇବେ, ସେ କଥା ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ସ୍ଥିର କରି ନେଇଥିଲେ କି କ'ଣ କେଜାଣି, ସେମାନଙ୍କର ଗବେଷଣା ସେମାନଙ୍କୁ ଠିକ୍ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଲା । ହିନ୍ଦୀଭାଷୀ ଗବେଷକମାନେ ଘୋଷଣା କଲେ, ଚର୍ଯ୍ୟାପଦର ଭାଷା ପ୍ରାଚୀନ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଆଦୌ ନୁହେଁ, ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରାଚୀନ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା । ମୈଥିଳୀ ଭାଷାର ଗବେଷକମାନେ ତାହାକୁ ମୈଥିଳୀର ଆଦ୍ୟରୂପ ବୋଲି ଚିହ୍ନିଲେ । ଏକ ସମାନ୍ତରାଳ ଉତ୍ସାହରେ ଆସାମୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆସାମରୁ ହିଁ ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ମତ ଦେଲେ । ଏବଂ ଏହି ପ୍ରକରଣରେ ଓଡ଼ିଆର ପାଳି ସବାଶେଷକୁ ପଡ଼ିଲା । ଚର୍ଯ୍ୟାଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନୁରୂପ ଗବେଷଣା କରାଗଲା ଏବଂ ଅନୁରୂପ ତଥ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବାହାର କରି ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଗଲା । ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଜାତୀୟତାର ଯୁଗ ବୋଲି କୁହା ଯାଇଥାଏ । ଜାତୀୟତାର ମୂଳ ଆବେଦନଟି ହେଉଛି ଭାରତୀୟତା । ମାତ୍ର, ଗବେଷକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଏପରି କେତେ ସବୁକାଳେ ଥାଆନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ସ୍ଥାନୀୟତାକୁ ଜାତୀୟତା ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଭାଷାକୁ ମୂଳ କରି ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଜାତି ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ହୋଇଥିବା ଗବେଷଣାଗୁଡ଼ିକୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଜାଲଟି ଭିତରେ ଯାଇ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ଏପରିକି, ପାରମ୍ପରିକ ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶର ଯେଉଁ ଅଧ ବା ଅଂଶଟି ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କଲାପରେ ପୂର୍ବ ପାକିସ୍ତାନ ହେଲା ଏବଂ ଏବେ ଯାହାକୁ ଆମେ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ବୋଲି ଜାଣୁଛୁ, ସମ୍ପ୍ରତି ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକର ରଚୟିତାମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗବେଷଣା କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଅନୁରୂପ ସତ୍ୟମାନ ବାହାର କରାଯାଇଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଗବେଷକମାନେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକର ଲେଖକ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ବଙ୍ଗୀୟ ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳର ଅର୍ଥାତ୍ ବର୍ତ୍ତମାନ ବଙ୍ଗଳାଦେଶ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିବା ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକର ଅଧିବାସୀ ଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ଏହି ପୂର୍ବବଙ୍ଗର ପ୍ରାଚୀନ ଭାଷାରେ ହିଁ ସେମାନେ ପଦଗୁଡ଼ିକ ଲେଖିଛନ୍ତି ।

ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ସେହି କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ ଅଥବା ଆସାମୀ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷାରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇସାରିଥିଲା । ତେଣୁ, ଚର୍ଯ୍ୟାପଦର ଭାଷାରେ ଆମକୁ ଏହି ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରଚଳିତ ମାଗଧୀ, ମୈଥିଳୀ, ଭୋଜପୁରୀ, ବଙ୍ଗଳା, ଆସାମୀ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ

ସବୁଯାକ ଭାଷାର ସଙ୍କେତଗୁଡ଼ିକ ମିଳିଯାଇ ପାରୁଛି । ସେତେବେଳେ ଅପଭ୍ରଂଶର ଯୁଗ, ଅପଭ୍ରଂଶର ବିଭିନ୍ନ ନମୁନାଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଅଞ୍ଚଳର ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ମିଶାମିଶି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମିଶି ମିଶି ରହିଥିଲି ଏବଂ ଅଧିବାସୀମାନେ ଭୌଗୋଳିକ ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । କୌଣସି ସମୂହ ନିଜକୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜାତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବାର ସେତେବେଳେ ଅବସର ନ ଥିଲି । ସେହି ଅବସର ଏବେ ହେଲି, ତେଣୁ ବିବାଦଟି ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଅବକାଶ ମଧ ମିଳି ପାରିଲି । ସମସ୍ତେ ସେକାଳର ଭାଷାଟି ଭିତରେ ସତେଅବା ଖାଲି ନିଜ ନିଜ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନ ରୂପଟିକୁ ଠାବ କରି ପାରିଲେ ଏବଂ ଏକ ସବୁଯାକ ଭାଷା ପରସ୍ପର ଭିତରକୁ ମାଡ଼ିଯାଇ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ମନେରଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍, ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରୁ ସବୁ ରାଜ୍ୟରୁ ଯାଇଥିଲେ । ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧମାନେ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳର ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ପଦଗୁଡ଼ିକରେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳର ଅପଭ୍ରଂଶଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଥିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ବୌଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଯେଉଁ ଦୋହା ଓ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଆପଣା ସହିତ ନେପାଳ ଓ ତିବ୍ବତକୁ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେହି ରାଜ୍ୟର ଅନୁରାଗୀ ପଦରସିକମାନେ ଗାନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ସମୟରେ ଟିପି ରଖୁଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ପଦଗୁଡ଼ିକର ଭାଷାକୁ ସେମାନେ ଅନ୍ତତଃ କିଛି କିଛି ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯେଉଁ ପଦଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ନେପାଳୀ ଗୃହସ୍ଥମାନଙ୍କ ଘରେ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଟିପାଖାତାଗୁଡ଼ିକରୁ ହିଁ ମିଳିଛି । ଯଦି ନେପାଳୀମାନେ ତାହାକୁ ବୁଝି ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ସେଗୁଡ଼ିକର ନେପାଳୀ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇ ଥାନ୍ତା । ଯେପରି ତିବ୍ବତ ଭାଷାରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅନୁବାଦ କରାଯାଇଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଯେପରି ସେଗୁଡ଼ିକ ବୋଧଗମ୍ୟ ହୋଇପାରିବ; ସେଥିଲାଗି ମୁନିଦତ୍ତ ନାମକ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ପଦଗୁଡ଼ିକର ସଂସ୍କୃତ ଅନୁବାଦ ମଧ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ନେପାଳର ଭାଷାରେ ସେଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ଅନୁବାଦ ନାହିଁ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିରପେକ୍ଷ ଏବଂ ମୋହମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରି ପାରିବାକୁ ହେଲେ ଗବେଷକ-ମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଭାଷାଟି ବ୍ୟତୀତ ସଂସ୍କୃତ, ତିବ୍ବତୀ ତଥା ପୂର୍ବ-ଭାରତୀୟ ଅପଭ୍ରଂଶଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେବେ ଯାଇ ସତ୍ୟର କିଞ୍ଚିତ୍ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବା ସମ୍ଭବ ହେବ ।

ମୁନିଦତ୍ତ ଦ୍ୱାଦଶ କିମ୍ବା ତ୍ରୟୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଚର୍ଯ୍ୟାଗୀତଗୁଡ଼ିକର ସଂସ୍କୃତ ଟୀକା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ କେବଳ ଯେ ଅପଭ୍ରଂଶରେ ଆପଣାର ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସେମାନେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ

କେତେଜଣ ସିଧା ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ତନ୍ତ୍ର ଓ ଯୋଗ ବିଷୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକର ତିବ୍‌ବତୀ ଅନୁବାଦ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି । ଏହା ହେଉଛି ବଜ୍ରଯାନ ଓ ତନ୍ତ୍ରଯାନ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ସମୟ; ତେଣୁ ସେତେବେଳକୁ ବୌଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ପାଲି ପରିବର୍ତ୍ତେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲେଖିବାର ରୀତିଟି ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ହିଁ ସେତେବେଳେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅପଭ୍ରଂଶମାନେ କ୍ରମଶଃ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳି ନ ଥିଲା । ସମାଜର ଉଚ୍ଚତର ବର୍ଗର ଲୋକମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଅପଭ୍ରଂଶକୁ ହିଁ କଥୋପକଥନରେ ଭାଷା ରୂପେ ଘରେ ଓ ବାହାରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର, ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ହିସାବରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ବିଶେଷ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଉଥିଲେ । ନିମ୍ନ ବର୍ଗର ଲୋକେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ରହୁଥିଲେ । ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ନିମ୍ନ ବର୍ଗରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ; ତଥାପି ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗ ତଥା ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରେ ବିଦଗ୍ଧ ଓ ଯୋଗ୍ୟ ବୋଲି ଦେଖାଯିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ବେଳେବେଳେ ସଂସ୍କୃତରେ ପଦ ରଚନା କରିବାକୁ ଲୋଭ କରୁଥିଲେ କି ?

ରାଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମ ଯେଉଁସବୁ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଉପରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଆରମ୍ଭ କଲା, ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେହିସବୁ ଅଞ୍ଚଳରୁ ହିମାଳୟ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ନିରାପଦ ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିବା ନେପାଳ ଓ ତିବ୍‌ବତ ଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ବଜ୍ରଯାନୀ ଥିଲେ, ସହଜଯାନୀ ଥିଲେ । ରାଜାମାନଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ଲାଭ କରି ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ମୂଳ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମଟି କାଳକ୍ରମେ କିପରି ଗୋଡ଼ ଝୁଣାଇ ଝୁଣାଇ ଅଧୋଗତି ହୋଇ ଆସିଥିଲା, ତାହାର ଏକ ଇତିହାସ ରହିଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମରେ ରହିଥିବା ଯେଉଁ ଅଶୁଚିଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ଆପଣାର ବାଣୀ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ସେହି ଅଶୁଚିଗୁଡ଼ିକରେ ପଶିଗଲା । ମୂର୍ତ୍ତି, ମନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ବଜ୍ରଯାନ ହିଁ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ପରାକ୍ରମୀ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆବିଷ୍କୃତ ହେଉଥିବା ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପୀଠଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ବଜ୍ରଯାନର ହିଁ ପୀଠ ବୋଲି ଚିହ୍ନିବା ଏବଂ ମୂଳ ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ଦେଶଟି ସହିତ ତାହାକୁ ଗୋଳେଇ ଘାଣ୍ଟି ପକାଇଲେ ଆମେ ପ୍ରକୃତରେ ବହୁ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯିବା । ଗୋଟିଏ ଶାକ୍ତ ପୁରାଣ ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶା ଉଡ୍ରଯାନ ବା ଉଡ୍‌ଡୀୟାନ ତନ୍ତ୍ରମାର୍ଗର ଏକ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପୀଠ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେହି ପୀଠ ଅସଲ ମୂଳ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର କୌଣସି ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁ ନ ଥିଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ତା' ଭିତରେ କେବଳ ଜଣେ ଠାକୁର ହୋଇ ବସିଥିଲେ । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ସନ୍ଦେଶ ସେଗୁଡ଼ିକରୁ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ପ୍ରାୟ ସବୁକାଳ ପରି ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭୂମିର ସମାଜ ନିମ୍ନ ଓ ଉଚ୍ଚ ଏହିପରି ଦୁଇଟା ବର୍ଗରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବ୍ୟବଧାନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଘୃଣା ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଉଚ୍ଚତର ବର୍ଗ ଆପଣାକୁ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଆର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ, ନିମ୍ନବର୍ଗମାନେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମ-ଆଚରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଚ୍ଚତର ବର୍ଗ ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ବୌଦ୍ଧ ଥିଲେ, ପୁରାଣଧର୍ମୀ ହିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ; ନିମ୍ନତର ବର୍ଗ ସହଜଯାନୀ ଓ ନାଥପନ୍ଥୀ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ତଥା ବୌଦ୍ଧ ଉଭୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ନିମ୍ନସ୍ତରମାନେ ନାଥଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନାଥଧର୍ମର ଦୁଇ ଗୁରୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋରଖନାଥ ବୌଦ୍ଧ ଏବଂ ମତ୍ସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥ ହିନ୍ଦୁ ଥିଲେ । ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗର ହିନ୍ଦୁ ଓ ବୌଦ୍ଧଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେପରି କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନ ଥିଲା । ଉଭୟେ ମନୁସଂହିତାର ପରାମର୍ଶଗୁଡ଼ିକୁ ମାନୁଥିଲେ ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ କେତେଟା ସଂସ୍କାର ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଜଣେ ବୌଦ୍ଧ ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ ପାରୁଥିଲା । ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗରେ ରହିଥିବା ବୌଦ୍ଧମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତ ଡକାଇ ଦଶକର୍ମ କରାଉଥିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମନ୍ଦିରରେ ଧୂପ ଓ ଝୁଣା ପ୍ରଭୃତି ଲାଗି କରୁଥିଲେ ।

ଏକଥା ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ସହଜଯାନୀ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜ ଭିତରୁ ବାହାରି ଅନ୍ୟ ଚର୍ଯ୍ୟାମାନ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକର ରଚନା କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ସମାଜର ନିମ୍ନବର୍ଗର ଥିଲେ । ଉଚ୍ଚତର ବର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ, ତାହାର ନ୍ୟାୟତଃ ଏକ ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ଧର୍ମର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନେ ନିମ୍ନ ବର୍ଗର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମଜନିତ କିଛିତ୍ ସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାକୁ ହିଁ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକର ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହିସବୁ ପଦଗୁଡ଼ିକର ନିମ୍ନ ବର୍ଣ୍ଣର ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଭୈରବୀ ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧନାର ସହଚରୀ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଅଛି । ସ୍ମରଣ କରାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ମୂଳ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ନାରୀମାନେ ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ ସମାଜ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଲାଗି କୌଣସି ଅନୁମତି ନ ଥିଲା । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କହୁଛି ଯେ, ସ୍ୱୟଂ ବୁଦ୍ଧଦେବ ସେମାନଙ୍କର ସେହି ପ୍ରବେଶକୁ ସମର୍ଥନ କରି ନ ଥିଲେ । ତଥାପି, ନିଜ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନୁରୋଧକୁ ଏଡ଼ାଇ ନ ପାରି ତାଙ୍କୁ ଏକଦା ସେହି ଅନୁମତି ଦେବାକୁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଖେଦ ପ୍ରକାଶ କରି ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର, ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସଂଘରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଆଯିବା ଫଳରେ ତାହା କେବଳ ପାଞ୍ଚ ଶହ ବର୍ଷ ଯାଏ ରହିବ ।

ନାରୀମାନେ ସଂଘକୁ ଆସିବା ପରେ ଭିକ୍ଷୁଣୀ ସଂଘମାନ ଗଢ଼ି ଉଠିଲା । ତଥାପି, ସେହି କାଳର ବୃହତ୍ତର ସମାଜର ବିଧି ମାନି ଭିକ୍ଷୁଣୀ ସଂଘମାନଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ

ରହିଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ଭିକ୍ଷୁମାର୍ଗରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀମାନେ ନାରୀ ହୋଇ ରହିଲେ, ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଅଧୀନ ହୋଇ ରହିଲେ, ବାହାର ସମାଜର ସେହି ପୁରୁଣା ସଂସ୍କାର ଅନୁସାରେ ଭିକ୍ଷୁପୁରୁଷମାନେ ଭିକ୍ଷୁଣୀମାନଙ୍କୁ ମୂଳତଃ ନାରୀ ପରି ଦେଖିଲେ । ତନ୍ତ୍ର ଓ ସହଜଯାନରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀକୁ ସାଧନାର ସଙ୍ଗିନୀ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ଭୈରବୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ଥାଏ । ଭୈରବୀ ହେଉଛନ୍ତି ତନ୍ତ୍ର ସାଧନାରେ ପୁରୁଷ ସାଧକ ଲାଗି ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା, ସେ ସ୍ୱୟଂ ସାଧିକା ନୁହନ୍ତି । ପୁରୁଷ ହେଉଛି ସାଧକ, ପୁରୁଷ ହିଁ ସାଧନା କରିବ । ସାଧନାର ସବୁ ଫଳ ସେହି ପୁରୁଷ ପାଇବ । ସାଧନାର ଦୁର୍ଗମ ପଥରେ ନାରୀ ପ୍ରାଧାନତଃ ଏକ ସାଧନା ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ । ସେଥିଲାଗି ସେତେବେଳର ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ସାଧକ ପାଇଁ ନାରୀକୁ "ଆତ୍ମାର ଗାଭୀ" ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଚର୍ଯ୍ୟାଗୀତିଗୁଡ଼ିକରେ ଅନେକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଦୋହାରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି ଏବଂ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପଦ ଲେଖାଯାଇଛି । କାହାକୁ ଶବରୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ତ କାହାକୁ ଡୋମ୍ବୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଆତ୍ମା ଲାଗି ଗାଭୀ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରୁଥିଲେ ଓ ସେଇଥି ଲାଗି ହିଁ ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧନାଟିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହି ନ ଥିଲା ।

ଏହି ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଓଡ଼ିଶା, ବିହାର, ବଙ୍ଗ ଓ ଆସାମ—ଏହିସବୁ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ନେପାଳ ଓ ତିବ୍ବତକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେଉଁମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଯାଇଥିଲେ, ଗବେଷକମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାରୁ ସେହି ବିଷୟରେ କେତେକ ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । କାହ୍ନୁପା, ଲୋହିପା ଏବଂ ସରହପା ଆଦି କେତେ ଜଣ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ସେମାନଙ୍କର ପଦଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା କେତୋଟି ଶବ୍ଦ ମୌଳିକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଶବ୍ଦ ବୋଲି ବାରି ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ପଦଗୁଡ଼ିକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ନଦୀ-ପ୍ରଧାନ ଭୂମିର ଦୃଶ୍ୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଅନୁମିତ ହୁଏ । ବଜ୍ରଯାନ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ, ଶରୀର-ସାଧନା ସେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ସାଧନାର ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରା ହିସାବରେ ଭାରତବର୍ଷର ସବୁଆଡ଼େ ଅଳ୍ପବହୁତ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ, ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିବା ଯେ, ଆଲୋଚିତ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଓଡ଼ିଆ ହିସାବରେ ନୁହେଁ, ବଜ୍ରଯାନୀ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟ ରୂପେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଅନ୍ୟ ସାଧନା ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକରୁ ଉତ୍ପୀଡ଼ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ରାଜାମାନଙ୍କର ରୋଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ି ଓଡ଼ିଶାରୁ ନେପାଳ ଅଥବା ତିବ୍ବତକୁ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ପଦଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା କେତୋଟି ଶବ୍ଦ ତଥା ବାକ୍ୟ ଶୈଳୀ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କିଛି ନମୁନା ପାଇବାରେ ଆମକୁ ଅବଶ୍ୟ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି

ଯୋଗାଇ ଦେବ, ମାତ୍ର ସେହି ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ବା ଓଡ଼ିଶାର ବୋଲି କହି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବାର କୌଣସି ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦଟି କେଉଁଠାରେ ଥିଲା ଯେ, ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି କହିବା ?

ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଉତ୍ସ ବା ଆଦି ରୂପଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯାଇ କେତେକ ଆଲୋଚକ କେତେକ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ରଚିତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଦେଖାଇ ଦେଇଥାନ୍ତି । କେତେକ ଆଲୋଚନାରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଅର୍ଥାତ୍ ମିଳିଥିବା ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରେମ କବିତା ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏପରି ଦାବୀ କରିବା ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କଥା । ଏକଥା ସତ ଯେ ପଦମାନଙ୍କରେ ଡୋମ୍ବୀ ଓ ଶବରୀ-ମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ନିଜର ପ୍ରେମିକା ବୋଲି କଳ୍ପନା କରି ସେମାନଙ୍କର ଦେହସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ସେମାନେ ଦେହରେ ପିନ୍ଧିଥିବା ଭୂଷଣ ଏବଂ ବେଶର କେତେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିକୁ ଅଧିକ ମନୋରମ କରି ଦର୍ଶାଇବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ମଧ୍ୟ କେତେକ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ମାତ୍ର, ପ୍ରେମ କବିତା କହିଲେ ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ କୌଣସି ପ୍ରେମ ସମ୍ବନ୍ଧର କବିତାକୁ ବୁଝାଏ, ତେବେ ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକକୁ କଦାପି ପ୍ରେମ କବିତା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଯାବତୀୟ ପ୍ରେମ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ମୂଳଭୂତ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ରହିବା ଉଚିତ, ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକରେ ତାହାର ଆଦୌ କୌଣସି ଆଭାସ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ତନ୍ତ୍ରଯାନରେ ଓ ବଜ୍ରଯାନରେ ସାଧନାର ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ନାରୀର ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ନାରୀକୁ ଏକ ଭୂମିକାରେ ଆଣି ରଖାଯାଉଥିଲା । ସାଧନାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟକୁ ରକ୍ଷା କରି ସେହି ନାରୀକୁ ଭୈରବୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉ ଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ସିଏ ପ୍ରକୃତରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବା ବ୍ୟାପାରଟିରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶାଳୀନ ଭାବରେ ଏକ ଗାଣ୍ଠି ପରି ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ରହୁଥିଲା । ସେ ପୁରୁଷର ଆତ୍ମାଲାଗି ତା' ଆତ୍ମାର ମୁକ୍ତିଲାଭ ଲାଗି ଗାଣ୍ଠି ପରି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ନାରୀ ମଧ୍ୟ ଏକ ମନୁଷ୍ୟ ଏବଂ ନାରୀର ମଧ୍ୟ ଯେ ଏକ ଆତ୍ମା ରହିଛି, ସ୍ୱୟଂ ପୁରୁଷରୂପୀ ସାଧକ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥାଟିକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲା । ସାଧନାର ଯଜ୍ଞରେ ନାରୀ ସତେଅବା ଏକ ସମିଧ ପରି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉ-ଥିଲା, ଏକ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ ଭଳି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ପ୍ରେମ ସମ୍ପର୍କରେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଥିଲା, ତେଣୁ ପ୍ରେମ କବିତାର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅବକାଶ ନ ଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପରି ସାଧନାରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀ ଏକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ପଣ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଚର୍ଯ୍ୟାପଦରେ ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ ଯେଉଁ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି; ସାଧନାର ଭାଷାରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ତାହାକୁ ସନ୍ଧ୍ୟାଭାଷା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସନ୍ଧ୍ୟା ଭାଷା ବା ସନ୍ଧାଭାଷା ହେଉଛି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥକୁ ସୂଚନା ଦେଉଥିବା ଭାଷା । ଉପରକୁ ପଦଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ରଚନା କରାଯାଇ ଥିବ, ସେଥିରେ ଅସଲ ଅର୍ଥଟି ଆଦୌ ପ୍ରକାଶ ପାଉ ନ ଥିବ । ଅସଲ ଅର୍ଥ ଭିତରେ ଥିବ ; ଉପର ଅର୍ଥଟା ପାଠକକୁ ସତେଅବା କେଉଁ ଜାଲ

ଭିତରେ ନେଇ ପକାଇ ଦେଉଥିବ, ଭିତରକୁ ଭେଦ ପାରିଲେ ଯାଇ ଅସଲ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଭିପ୍ରେତ ଅର୍ଥଟିର ସନ୍ଧାନ ମିଳୁଥିବ । ପଦ ଲେଖିବାର ଏହି ପରମ୍ପରାଟି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳମାନଙ୍କରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଅନେକ ଭଜନରେ ମଧ୍ଯ ରହିଛି । ମଧ୍ୟ-ଯୁଗରେ ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥମାନେ ପଦରଚନାର ଏହି ବିଶେଷ ରୀତିଟି ସହିତ ସର୍ବଦା ସୁପରିଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଅସଲ କଥାଟିକୁ ଅନ୍ତରାଳରେ ରଖି ବାହାରେ ସତେଅବା ଭ୍ରମରେ ପକାଇ ଦେଉଥିବା ଏହି ପଦଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଏପରି କୁହାଯାଇ ଥାଏ ଯେ, ସାଧନାର ଗୁପ୍ତ ମର୍ମଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବୁଝି ପାରିଲେ ସେମାନେ କାଳେ ସାଧନାର ଅପବ୍ୟବହାର କରିବେ ଓ ତାହାକୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ କରି ପକାଇବେ, ସେଥିଲାଗି ସାଧକ-ମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟାଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟ ହେଉଛି ଏକ ମଝିମଝିଆ ସମୟ । ଦିନ ବା ଆଲୋକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଯାଇ ନ ଥିବ ଏବଂ ରାତ୍ରି ବା ଅନ୍ଧାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆସି ନ ଥିବ, ସେହି ସମୟଟି ହେଉଛି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟ । ସେହିପରି ପଦଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ଭାଷାରେ ଲେଖା ଯାଇଥିବ, ତାହାର ଉପର ଅର୍ଥରେ ହୁଏତ କିଛି ବୁଝା ଯାଉ ନ ଥିବ, ଅର୍ଥ ସହିତ ଅର୍ଥର କୌଣସି ସଙ୍ଗତି ନ ଥିବ ; ତଥାପି ଭିତରକୁ ଭେଦ ପାରିଲେ, ଗୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଅର୍ଥ ସୂତ୍ରଟିରୁ ଧରି ପାରିଲେ, ସାଧକ ବା ଶିଷ୍ୟଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ସାଧନା ମାର୍ଗର କୌଣସି ଏକ ଗୂଢ଼ ବିଷୟର ପରିଚୟ ମିଳିଯାଉଥିବ । ସାଧନାର ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୁ ସାଧନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଏବଂ ଅନଧିକାରୀମାନେ କାଳେ ବିଭ୍ରାଟ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଆସିବେ, ସେଥିଲାଗି ସନ୍ଧ୍ୟା ଭାଷାରେ ହିଁ ଗୁରୁମାନେ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିବା ଲାଗି ଅଧିକ ଉଚିତ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ସାନ୍ଧ୍ୟଭାଷାକୁ ଆମେ ଏକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଭାଷା ବୋଲି ବୁଝିବା । ପ୍ରତୀକର ଉପର ଅର୍ଥଟିଏ ରହିଥାଏ, ଭିତରେ ତାହା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥ ମର୍ମକୁ ସୂଚାଇ ଦେଉଥାଏ । ଯିଏ ଅସଲ ଶିଷ୍ୟ, ଯାହାର ପ୍ରକୃତ ବାସନା ରହିଛି, ସେ କେବଳ ଉପର ଅର୍ଥରେ ଉପରେ ଉପରେ ବାଉଳା ହୋଇ ରହିଯିବ ନାହିଁ, ସେ ଭିତର ଅର୍ଥକୁ ବୁଝିବ, ମର୍ମାର୍ଥଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ । ବାହ୍ୟ-ଅର୍ଥଟିର ବାହ୍ୟ ଆକର୍ଷଣଟିକୁ ପାର ହୋଇ ସେ ବ୍ୟଞ୍ଜନାର୍ଥରେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ କରିବ । ତେବେ ଯାଇ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅର୍ଥଟିକୁ ବୁଝିବ, ଅଭିପ୍ରେତ ପ୍ରେରଣାଟିକୁ ପାଇପାରିବ ।

ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ପରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ହୀନଯାନ ଓ ମହାଯାନ ନାମରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଦୁହେଁ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ କଥା କହିଲେ, ମୂଳତଃ ତାଙ୍କୁ ହିଁ ମାନୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ନିଜ ନିଜ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ମଧ୍ଯ କରି ଯାଇଥିଲା । କେତେକ ବିଶେଷ କାରଣରୁ ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରଚଳିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିଲା । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ବର୍ଜନ କରି ପାଲି ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ମହାଯାନ ଭିତରେ କ୍ରମେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଆସି ପ୍ରବେଶ କଲା । ବୁଦ୍ଧଦେବ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିଲେ, କ୍ରମେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ା ହେଲା ଓ ପୂଜା ପାଇଲା । ହିନ୍ଦୁ ରାଜାଙ୍କ ପରି ବୌଦ୍ଧ ରାଜାମାନେ ମଧ୍ଯ ଭବ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ମନ୍ଦିରମାନ

ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେଲେ । ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଅବତାର-କଳ୍ପନା ହୋଇ ପାରିଲା । ତାଙ୍କୁ ମଝିରେ ବସାଇ ଏକ ସ୍ୱର୍ଗପୁରର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରାଗଲା । କାଳକ୍ରମେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ପରି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ବହୁ ମାର୍ଗ ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଭେଦ ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଲିଖିତ ହେଲା । ମହାଯାନରୁ ବଜ୍ରଯାନ, ତା'ପରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୁଦ୍ଧଯାନ ମହାସୁଖଯାନ ଏବଂ ସହଜଯାନ । ସହଜଶବ୍ଦଟି ଭାରତୀୟ ସାଧନା ପରମ୍ପରାରେ କ୍ରମେ ବିବିଧ ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ପଛରେ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ଏକ ବିଶେଷ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ରହିଆସିଛି । ସାଧନାରେ କୌଣସି କୃତ୍ରିମତା ଅର୍ଥାତ୍ ବାହ୍ୟିକତା ରହିବ ନାହିଁ, ପରମାତ୍ମ-କଳ୍ପନାରେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅତି ବୌଦ୍ଧିକତା ରହିବ ନାହିଁ । ସାଧନା ସହଜ ହେବ, ସ୍ୱାଭାବିକ ହେବ, ମନୁଷ୍ୟର ନିବିଡ଼ତମ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାଟିକୁ ତାହା ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଥିବ, ତାକୁ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଭାବରେ ବିକଶିତ କରି ଆଣୁଥିବ । ଭେକ ପ୍ରଧାନ ହେବ ନାହିଁ, ବିଧି ପ୍ରଧାନ ହେବ ନାହିଁ, ବାଦ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଧାନ ହେବ ନାହିଁ । ଜୀବନ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସରଳ ଓ ସାବଲୀଳ ହୋଇ ଆସୁଥିବ, ବାହାରର ସକଳ ଆଭରଣ ଖସି ଆସୁଥିବ, — ସନ୍ଥ କବୀର ଏହିପରି ଏକ ସମାଧିସ୍ଥ ଜୀବନଯାପନକୁ ସହଜ ସମାଧି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମ ପୂଜାରେ ପରିଣତ ହେବ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରରେ ପରିଣତ ହେବ ।

ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟ ସରାହପାଦଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପଦରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାବଟିର ସୂଚନା ମିଳୁଛି । ସେଥିରେ ରହିଛି—ପଣ୍ଡିତ କେତେ ଶାସ୍ତ୍ର ବଖାଣିବାରେ ଲାଗିଥାଏ; ମାତ୍ର ଦେହ ଭିତରେ ଯେ ସ୍ୱୟଂ ବୁଦ୍ଧ ବାସ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଜାଣି ନ ଥାଏ । ସେ ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ବନ୍ଧନ ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିନଥାଏ, ତଥାପି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଭାବରେ ଆପଣାକୁ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି କହୁଥାଏ । ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ସାଧନାର ମାର୍ଗରେ ଯେତେବେଳେ ବାହ୍ୟିକତା ଆସି ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ପଶିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଧର୍ମ ଭିତରେ ବହୁ ପ୍ରକାରର ଉପଦ୍ରବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଗୋଟିଏ ସତେଅବା ଏକ ଅଭିନୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ ହୁଏ, ବାହ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ତର ଭିତରକୁ ଆସିବାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଆଯାଏ, ଯୁଗର ଦୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସ କରାଯାଏ । ତଦ୍ୱାରା କିଞ୍ଚିତ୍ ମୋହଭଙ୍ଗ ବି ହୋଇଥାଏ । ତଥାପି ପୁନର୍ବାର ନୂତନ ସତ୍ୟଟି ମଧ୍ୟ ପୁରୁଣା ହୋଇଯାଏ; ନୂତନ ସତ୍ୟଟିରେ କଳ୍ପନାର ମାଟି ବୋଳିଦେଇ ତାହାକୁ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ପରିଣତ କରିଦିଏ । ପୁଣି ପୁରୁଣା ବାହ୍ୟିକତାଗୁଡ଼ିକର ଜୟ ଜୟକାର ହୁଏ । ପୃଥିବୀ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲା, ସତେଅବା ସେହିଠାକୁ ଫେରିଆସେ । ପୃଥିବୀର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମରେ ସେହି ଘଟଣାଟି ଘଟିଛି । କେତେ କେତେ ସାଧନା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମଢ଼ତା ଭିତରେ ଅଧୋଗତ ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଛି, ଜଣେ ଜଣେ ମହାପୁରୁଷ ଓ ଯୁଗପୁରୁଷଙ୍କର ଲବ୍ଧ ସତ୍ୟଟିଏ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଠାକୁରଟିଏ ହୋଇ, ପିଣ୍ଡୁଳାଟିଏ ହୋଇ ପୂଜା ପାଇଛି । ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ଓ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ

ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଆମକୁ ଏହିପରି ଅନେକ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟ ମିଳିବ । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆପଣାକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଦାବୀ କରିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ, ଉପରା ଭିତରେ ନେଇ ପୂରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ବାହ୍ୟିକତାଗୁଡ଼ାକୁ ଅସଲ ଧର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳକୁ ଭଣ୍ଡାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ସେହି ଆଦିଯୁଗରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିବା । ଯାହାକିଛି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲେଖା ଯାଇଛି, ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କଦାପି ଗୌରବ ବଢ଼ାଇ ନାହିଁ । ଯାହାକିଛି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଲେଖାଯାଉଛି, ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗୌରବ କଦାପି ବଢ଼ାଉ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟର ଗୌରବ ବଢ଼ାଉ ନାହିଁ, ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ଗୌରବ ବଢ଼ାଉ ନାହିଁ । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ମାପକାଠି ଦେଇ ବିଚାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା । ଯେଉଁମାନେ ଜାତୀୟତାବାଦକୁ ଜୀବନର ଓ ଜୀବନଦର୍ଶନର ସର୍ବମହିମ ଧର୍ମ ଓ ଅବଲମ୍ବନ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ଥାଆନ୍ତି, ସେମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ଯାବତୀୟ କଥାର ବିଚାର କରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନାରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଟି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ, ଭାବପ୍ରବଣ ମନୀଷୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଅନେକ ସମୟରେ ମନ ବଳାଇଥାନ୍ତି । ଯାହାକିଛି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲେଖାଯାଇଛି, ସେମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା କେତେ ପୁଲକରେ କେତେ ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ହୋଇ ଦେଖାଇ ବାହାରନ୍ତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଖିବାର ଲୋଚନଗୁଡ଼ିକୁ ଆମଠାରୁ ହରଣ କରି ନେଇଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେମାନେ ସତେଅବା ଏକ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଧନ ବୋଲି ଦେଖନ୍ତି, ପିଲାଟିଏ ଦେଖିଲେ ତାହାକୁ ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଏକାନ୍ତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଗୁଡ଼ାକ ବୋଲି କହିବା ଲାଗି ବାହାରି ପଡ଼ନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷା ମୂଳତଃ ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ଲାଭ କରିଥିବା ଜୀବନମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସମୀକ୍ଷା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବଦା ଏକ ସାମାଜିକ ଭୂମି ରହିଆସିଛି, ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଭୂମି ରହିଆସିଛି । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର, କବି ବା ଗଦ୍ୟ-ଲେଖକ ସେହି ଭୂମିଗୁଡ଼ିକୁ ଯେତିକି ଅଧିକ ଅଥବା ଅଳପ ଗଭୀର ଭାବରେ ଭେଦି ପାରିଛି, ଆପଣାର ଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ତାହାର ଯେତିକି ପରିପାଚନ କରିପାରିଛି ଏବଂ ଯେତିକି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ସହିତ ଆପଣାର କୃତିଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟଦେଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିଛି, ଆମେ ସେହି ଅନୁସାରେ ତାକୁ ସେତିକି ଅଧିକ ଅଥବା ଅଳପ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିବା ଜଣେ ସ୍ରଷ୍ଟା ବୋଲି କହିପାରିବା । ତେବେଯାଇ ଆମେ ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନାରୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଉପକୃତ ହୋଇପାରିବା । ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଗଲେ ହୁଏତ ସାହିତ୍ୟର ବାହାରେ ବାହାରେ ରହିଯିବା ।

ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଆଦିସାହିତ୍ୟ ଓ ଆଦିକବି ସାରଳାଦାସ

ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତକାର ସାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଦିକବି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେତେ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି, ସେଥିମଧ୍ୟରେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ମହାଭାରତ ହେଉଛି ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ । ଆଉ କେତେକ ପୋଥିକୁ ସେହି ମହାଭାରତ ତୁଳନାରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି ବା ଅନୁମାନ କରାଯାଉଛି ସତ, ମାତ୍ର ଏଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଅନ୍ୟଟି ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ମହାଭାରତରେ ଯେଉଁ ପରିପକ୍ୱତା ରହିଛି, ଯେପରି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ସହିତ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ଏବଂ ଯେଉଁ ଦକ୍ଷତାର ସହିତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଜସ୍ୱ ଭାବରେ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଛି, ସେଥିରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ; ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ସମୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଭାଷାରୂପେ ସେତେବେଳେ ଆଦୌ ଏକ ଅର୍ବାଚୀନ ଭାଷା ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲା । ମହାଭାରତରେ ସାରଳା ଦାସ ଯେଉଁ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତାର ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏକ ପୋଖତ ଭାଷା ହିସାବରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଭାଷାରେ ପୋଥିମାନ ଲେଖା ହେଉଥିଲା ବୋଲି ଯୁକ୍ତିର ସହିତ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ସମୟ ହେଉଛି ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଲୋକମୁଖରେ ଥିଲା ଏବଂ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ସେହି ଭାଷା ସଭାଠାରୁ ଦୂରରେ ରହିଥିଲା, ପଣ୍ଡିତମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ସଂସ୍କୃତକୁ ଏକମାତ୍ର ଯୋଗ୍ୟ ଭାଷା ବୋଲି ଗଣନା କରୁଥିବା ପଣ୍ଡିତମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ପ୍ରତି ଯାବତୀୟ ବିରାଗ ବା ବୈରଭାବ ଦେଖାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଏକାଧିକ ଶତାବ୍ଦୀରୁ କ୍ରମ-ପରିଣତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଏଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଯେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଘରେ ନିଜ ଗୃହିଣୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ହିଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ହିଁ ସମସାମୟିକ ବୃହତ୍ତର ସମାଜର ଯାବତୀୟ ବେଭାର ଚାଲୁଥିଲା । ତଥାପି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଓଡ଼ିଆକୁ ଏକ ଅଶୁଦ୍ଧ ଭାଷା ବୋଲି କହୁଥିଲେ ଏବଂ ତାହାକୁ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଓ ରାଜଦରବାର ଭିତରକୁ ପୂରାଇ ଦେଉ ନଥିଲେ । ସମାଜରେ ଶ୍ରେଣୀ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଦୂରତା ରହିଥିଲା, ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ କଥିତ ଭାଷାଟିକୁ ସଭାରୁ ଏବଂ

ସାହିତ୍ୟ ଭିତରୁ ବାସନ୍ଦ କରି ରଖାଯାଇ ଥିଲା । ଏହି ରୀତିଟି ସେହି ଆଦିକାଳରୁ ଏବେ-ଯାଏ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇ ରହିଛି । ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ଯେଉଁମାନେ ସମାଜର ଉଚ୍ଚ ଧାଡ଼ିମାନଙ୍କରେ ରହିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଘରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି, ଆପଣାର ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଭାବୁଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି ଓ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଆବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି ମାତ୍ର, ସେମାନେ ସେହି ଭାଷାଟିକୁ ଦରବାରଯାଏ ନେବାକୁ ଭାରି ଭୟ କରୁଛନ୍ତି; ଶିକ୍ଷା, ଶାସନ ଏବଂ ସଭ୍ୟତାର ଏକ ଉଚ୍ଚ ଦରବାର ବସାଇ ନିଜ ଗୃହପାଖେ ଉଚ୍ଚ ପାଚେରୀମାନ ଘେରାଇ ରଖି ସେମାନେ ସେଠି ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ଆଉ ଗୋଟାଏଟାକୁ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କର ଭାଷା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, ସଂସ୍କୃତିର ଭାଷା ଏବଂ ତେଣୁ ଅସଲ ଭାଷା ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ।

ଗଙ୍ଗବଂଶର ରାଜାମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ହିଁ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିଲେ । ଏବଂ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଲୋକଭୂମିରେ ରହିଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ନାନାପ୍ରକାରେ ସଙ୍କୁଚିତ କରି ରଖିଥିଲା । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ କବି ନରସିଂହ ସେଣ ଲେଖିଥିବା 'ପରିମଳା' କାବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ସେହି ସଙ୍କୋଚର ପରିଚୟ ପାଇବା । ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର ତାଙ୍କର 'ବିଦଗ୍ଧ ଚିନ୍ତାମଣି'ରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ଦିବ୍ୟ ଭାଷା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଅଦିବ୍ୟ ଭାଷା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହିଭଳି ଏକ ପରମ୍ପରାକୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଖି ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ କଳ୍ପନା କରି ପାରିବା ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର କରି ମହାଭାରତ ଏବଂ ଆପଣାର ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିବା ଲାଗି ସାରଳା ଦାସଙ୍କୁ ଅନେକ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ-ଓ ଅନେକ ସାହସ ବାନ୍ଧିବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ମାତ୍ର, ଇତିହାସରେ ଯାହା ଘଟିବାର ଥିଲା, ତାହା ହିଁ ଘଟିଲା । ଏତେ ଏତେ ଅସୂୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲି ଏବଂ ଏତେ ପ୍ରକାରେ ବାଟ ଓଗାଳି ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ତଥାପି କଥିତ ଭାଷାକୁ ଆଦୌ ଅଟକାଇ ରଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ରଖି ପାରିଲା ନାହିଁ କିମ୍ବା ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଅଟକାଇ ରଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସତେଅବା ଆପଣାର ସ୍ଥାନ ଗଡ଼ିଆଟି ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ପୁରୁଣା ସଂସ୍କୃତ ପୋଥିଗୁଡ଼ାକ ପରି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ମଧ୍ୟ କ୍ଷତ ହୋଇଗଲା, ପଚସଢ଼ି ଗଲା । ଯଦି କେବଳ କୁଳୀନ ବର୍ଗଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ କଲି ନ ରଖି ତାହାକୁ ଏକ ସର୍ବଜନଙ୍କର ଭାଷାରୂପେ ପରିଭାଷା ଭିତରକୁ ଆଣି ବିକାଶଲାଭ କରିବାକୁ ଦିଆଯାଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ତାହା ଏହି ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଜୀବନ୍ତ ଓ ଚଳଚଳ ଭାଷା ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମ ସମାଜ, ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଆମର ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଅନ୍ୟପ୍ରକାରର ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏଠି ମଣିଷ ସହିତ ମଣିଷର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାନ୍ତା ।

ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ଆହୁରି ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁସବୁ ନମୁନା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମିଳିଛି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳ୍ପ । ଚର୍ଯ୍ୟାପଦଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ନମୁନାର ପ୍ରଥମ ଠାବ କରିବା ପରେ ଗବେଷକମାନେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି ଓ କଳସା ଚଉତିଶାର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧିର ଲେଖକ ହେଉଛନ୍ତି ନାରାୟଣାନନ୍ଦ ଅବଧୂତ ସ୍ୱାମୀ । ଏହାର ଲିଖନ ଶୈଳୀକୁ ପଦ୍ୟାତ୍ମକ ଗଦ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସେହି ଗଦ୍ୟକୁ ପୁରାତନ କାହାଣୀ କହିବାର ଗଦ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରେ । ଆପଣାର ରଚନାଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ଅବଧୂତ ସ୍ୱାମୀ ଆମକୁ ପ୍ରକୃତରେ କାହାଣୀଟିଏ କହିଛନ୍ତି । କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ରଚିତ ହୋଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଥିବା ରାଜାମାନଙ୍କର କଥାମାନ କୁହାଯାଇଛି । ‘ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି’ରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ରହିଥିବାରୁ ତାହାକୁ କେତେ ଆଲୋଚକ ଏକ ଧର୍ମସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିର ସହିତ ଆମେ ତାହାକୁ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସର ପୁରାତନ ନମୁନା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବା । ଅଥବା, ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଗଦ୍ୟକଳେବରଧାରୀ ଏକ ଖ୍ରିତି-ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିପାରିବା । ‘ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି’କୁ ପାଠ କରିବା ସମୟରେ ତାହାର ଏକ ସମଧର୍ମୀ ଓ ସମତୁଲ ଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ଆମର କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ‘ ଚତୁର ବିନୋଦ’ ଗଦ୍ୟୋପନ୍ୟାସଟି ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ଶୃଙ୍ଗାର ଏବଂ କାମସମ୍ଭୋଗକୁ ନେଇ ଏଡ଼େ ସୁନିପୁଣ ଭାବରେ ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧିରେ ଏଭଳି କବିତ୍ୱ କରାଯାଇଛି ଯେ, ଅନେକ ଗବେଷକ ପୋଥିଟିକୁ ଅନେକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ବୋଲି ସନ୍ଦେହ ମଧ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଖ୍ରିତିଯୁଗ ସିନା ଆହୁରି କେତେ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ଆସିଲା, ମାତ୍ର, ‘ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି’ରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଖ୍ରିତି ସାହିତ୍ୟର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କେତେ ଗବେଷକ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି ।

‘ରୁଦ୍ର ସୁଧାନିଧି’ରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଯେଉଁସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦିଆଯାଇଛି, ସେଥିରୁ ତାହାର ଲେଖକ ଅବଧୂତ ସ୍ୱାମୀ ରୁଦ୍ର; ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଭକ୍ତ ଥିଲେ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏହି ତିନି ଦେବତାଙ୍କର ସ୍ତୁତି କରାଯାଇଛି । ଏଥିରୁ ଧର୍ମ ଉପାସନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲେଖକଙ୍କର ସମ୍ଭବତଃ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା ବୋଲି ମଧ୍ୟ କେହି କେହି ଅନୁମାନ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଏହି କଥାଟିକୁ ହୁଏତ ଅନ୍ୟଏକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ମଧ୍ୟଯୁଗର ସାହିତ୍ୟରେ କବି ଓ ଲେଖକମାନେ ଯାହାକିଛି ଲେଖୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ଧର୍ମକୁ ସର୍ବଦା ଏକ ପରିଚ୍ଛେଦ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉ ଥିଲା । ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ହିଁ ଯାହାକିଛି କୁହାଯାଇ ପାରୁଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଦେବତାମାନଙ୍କର ନାଆଁରେ ସବୁକିଛି ଲେଖିହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରେମ, ବିରହ, ଶୃଙ୍ଗାର ଓ ଆହୁରି କେତେ

କ'ଣକୁ ସେତେବେଳର ନୈତିକତାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିମ୍ନସ୍ତରରେ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉ ଥିଲା ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆଣି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ସେତେବେଳର ସଂସ୍କାରରେ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ହେଉ ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର, ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପାତ୍ର ଓ ପାତ୍ରୀରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ସେମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ଆଉ ତାହାକୁ କେହି ଆଦୌ ଗର୍ହିତ ବୋଲି ବିଚାର କରୁ ନ ଥିଲେ । ଏଥିରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ କମ୍ ପରିତୃପ୍ତି ମିଳି ନ ଥିବ ଓ ସେମାନେ କମ୍ ଉଲ୍ଲାସ ଅନୁଭବ କରି ନ ଥିବେ ଏବଂ ଠିକ୍ ସେହି କାରଣରୁ, ତତ୍କାଳୀନ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କମ୍ ତୃପ୍ତି ମିଳି ନ ଥିବ ଓ ସେମାନେ କମ୍ ଉଲ୍ଲାସ ଅନୁଭବ କରି ନ ଥିବେ । ଭାଗବତ ପୁରାଣ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମେ ହୁଏତ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ସର୍ବାଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଶ୍ଳୀଳ ଅଶ୍ଳୀଳ ଆଦୌ କୌଣସି ବାରଣ ନ ରଖି ମନୁଷ୍ୟବତ୍ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପାତ୍ରରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆପଣାର ଏପରି ଅନେକ କଥା କହିପାରିଛି ଓ କୋପନକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିଛି, ଯାହାକି ସେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଆଦୌ କହିପାରି ନଥାନ୍ତା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିବାକୁ ଓ ବିଚାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ଆମ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଆମ ସାହିତ୍ୟରୂପୀ ଭଣ୍ଡାର ଘରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆପଣାର ସଂସାର ଜୀବନର ଯାବତୀୟ କାମନା ଓ ଆବେଗକୁ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆରୋପିତ କରିଦେଇ ମଣିଷ ସେମାନଙ୍କର ହୁଏତ କେତେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଥିବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୁ ଏହି ତଳକୁ ଟାଣି ଆଣି ସେ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକ ଚମତ୍କାର ଏକାତ୍ମତା ଅବଶ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିଥିବ । ଲୌକିକକୁ ଅଲୌକିକ ମଧ୍ୟକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରିନେଇ ଏବଂ ଅଲୌକିକକୁ ଲୌକିକ ସ୍ତରକୁ ଟାଣିଆଣି ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧିର ଲେଖକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣତାର ସହିତ ଧର୍ମୀୟ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଉପନ୍ୟାସର ମୋହକତା ଦ୍ୱାରା ମଧୁର କରି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଏହି ଆରୋପ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ତା'ର ଇହଜୀବନରେ ସମ୍ଭବତଃ ଚିରକାଳ ଅନେକ ଆନନ୍ଦ ଓ ଅନେକ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରିଆସିଛି । ଏହାଦ୍ୱାରା ତା'ର ଜୀବନ ଅନେକ ସରସ ହୋଇଛି, ସାଂସାରିକ ଜୀବନର ଜାଲରେ ଟାଣି ହୋଇ ରହିଥିବା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସତେଅବା କେତେ ନା କେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଲାଭ କରିଛି । ଠିକ୍ ସେହି ସୂତ୍ରରେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କର ମହାଭାରତକୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ କାବ୍ୟ କିମ୍ବା ଦେବଚରିତ ବୋଲି ନ କହି ଅଧିକ ସଙ୍ଗତ ସହିତ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବା । ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ପରି ଗୋଟିଏ ନୀତି ସଂହିତାର ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସାରଳା ଦାସ ଆପଣା କଳ୍ପନାର କଳିଆଁ ଦ୍ୱାରା ଏକ ନିର୍ମଳ ଭାବରେ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟର ଇହସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆଣି ସେହିମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ସେ ମଣିଷର ଯାବତୀୟ କଥା କହି ପାରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ନାଥ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ପ୍ରାୟ ସେହି ସମାନ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସମାଜର ଉଚ୍ଚ ବର୍ଗ

ଓ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରେଣୀ ଯେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଏବଂ ବୌଦ୍ଧ ନାନା ଦାର୍ଶନିକତାର ବୌଦ୍ଧିକ ବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟରେ ଅଲଗା ଅଲଗା ବାସ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କଳି ହୋଇ ରହୁଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ଏକ ଧର୍ମରୂପେ ସହଜ ଓ ନାଥ ଧର୍ମମାର୍ଗର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଥିଲା । ଯୋଗ, ତନ୍ତ୍ର ତଥା ବଜ୍ରଯାନରୁ କେତେ ଉପାଦାନ ଏବଂ ଉପକରଣକୁ ଏକାଠି କରି ତାହା ତତ୍କାଳୀନ ଶିଷ୍ଟଧର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାଇ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା । ଦେବତାମାନେ ସାଧାରଣତଃ ମାନବସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ ଓ ଏକାନ୍ତ ସାଧାରଣ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଭାବନାଲାଗି ସହଜବୋଧ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇ କେତେ ନା କେତେ ଆଖ୍ୟାନ ଏବଂ ଗୀତରେ ପାତ୍ର ହୋଇ ରହିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ନାଥସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପୋଥି 'ଗୋରେଖ ସଂହିତା'ରେ ଆମକୁ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିର ଏକ ପରିଚୟ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯିବ । ଶିବଙ୍କର ଘରଣୀ ପାର୍ବତୀ ଚଉରାଅଶୀ ସିଦ୍ଧଙ୍କୁ ଅନ୍ନବ୍ୟଞ୍ଜନ ପରିବେଷଣ କରୁଥିବା ସମୟରେ ସେହି ପାର୍ବତୀଙ୍କର ଶରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ କବି ଆମକୁ ଉକ୍ତ ପରମ୍ପରାଟିର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ପୋଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅନୁଯାରେ, ପାର୍ବତୀଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ରୂପଲାବଣ୍ୟ ଦେଖିଏଥର ଖଣ୍ଡେ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ଥିର ଓ ଜରଜର ହୋଇ ପଡ଼ିବ । ଯେଉଁ ଋଷି ଓ ତପୀମାନେ ପଂକ୍ତିରେ ବସି ପାର୍ବତୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ପରଷା ଅନ୍ନକୁ ଭୋଜନ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତ ଶେଷରେ ଜଣେ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ । ତେଣୁ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନଙ୍ଗ ଅବଶ୍ୟ ଦହନ କରି ପକାଇଥିବ । ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ରୂପକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାର ସୁଯୋଗରେ କବି ଏଠାରେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର କାମାତୁରତାକୁ କେତେ ଚମତ୍କାର ଓ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଆଣି ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ପାରିଛନ୍ତି; ଯେଥିରୁ କେତେ ପରିତୃପ୍ତି ମିଳୁଛି, ତଥାପି କୌଣସିଠାରେ କିଛି ଅଶ୍ଳୀଳ ହୋଇଗଲା ପରି ମୋଟେ ଲାଗୁନାହିଁ ବା ମନକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପାପ ଆସି ମନକୁ ଛୁଇଁ ପକାଉ ନାହିଁ ।

ବିପ୍ର ଦାସଙ୍କର 'କଳସା ଚଉତିଶା'ରେ ଶିବଙ୍କର ବିବାହୋତ୍ସବ କାହାଣୀକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ନିଜେ ଲେଖକ ଶିବଙ୍କର ଉପାସକ ଥିଲେ କି ନାହିଁ, ସେକଥା ଜାଣିବାର ଆଦୌ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । 'କଳସା ଚଉତିଶା'ରେ ଏକାନ୍ତ ବ୍ୟଙ୍ଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଶିବବିବାହ କାଳୀନ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କୁହା-ଯାଇଛି । ଶିବଙ୍କ ପରି ଏକ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ଦେବତାଙ୍କୁ ବେଦୀ ଉପରେ ବୁଢ଼ାବର କରି ବସାଇ ଏତେବେଶୀ ଆନନ୍ଦ ଓ ଆମୋଦର ଯେ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇ ପାରେ ଓ ତାହାର ମାଧ୍ୟମରେ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ଶିବଙ୍କ ସହିତ ଏପରି ଏକ ନିର୍ମଳ ନୈକଟ୍ୟ ଯେ ଉପଭୋଗ କରାଯାଇ ପାରେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ 'କଳସା ଚଉତିଶା' ତାହାର ଏକ ଅନନ୍ୟ ଉଦାହରଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ଉପାସକ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କର ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଥାଏ । ଶିବଙ୍କର ଆରାଧନା କରି ଶିବତ୍ୱ ଅର୍ଜନ କରାଯାଏ ବୋଲି

ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ କେତେ ଗମ୍ଭୀର ଭାବରେ କୁହାଯାଇଛି । ମାତ୍ର, କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ ଯେ ଏକ ଅଭିନବ ନୈକଟ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ, ବତ୍ସା ଦାସ ଆପଣାର ଚଉତିଶାରେ ଆମଲାଗି ସେହିପରି ଏକ ଉଦାହରଣକୁ ଆଣି ଖଞ୍ଜି ଦେଇଛନ୍ତି । ବତ୍ସା ଦାସ ସବା ଆଗ ଜଣେ କବି ଥିଲେ ଓ ସମ୍ଭବତଃ କବି ହୋଇଥିବାର ଅଧିକାରରେ ଜଣେ ଭକ୍ତ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । କଳସା ଚଉତିଶା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ନିଶ୍ଚୟ ଆହୁରି ଏକାଧିକ ଚଉତିଶା ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବ । ତଥାପି କଳସା ଚଉତିଶା ଏକାବେଳକେ ସେହି କାଳରୁ ପାଠକ ଏବଂ ଉପାସକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଏପରି ପ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଗଲା ଯେ, ଚଉତିଶାଟି ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥଟି ବା ବାଣୀଟି ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭିତରେ ସବୁଦିନକୁ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ବା ବାଣୀ ରୂପେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଆମର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ଶିବ ଆମ ଆଗରେ, ଆମ ଆଖି ଆଗରେ ହୁଏତ ବୁଢ଼ାବର ହୋଇ ବେଦୀରେ ବସିଛନ୍ତି, ଶରୀର କଷ୍ଟରେ ଖେଁ ଖେଁ ହୋଇ କାଶୁଛନ୍ତି; ତଥାପି ଆପଣାର ବୃଦ୍ଧତ୍ୱରେ ସେ ଆମକୁ ଆଦୌ ଊଣା ହୋଇ ଦିଶୁନାହାନ୍ତି, ଆମର ମନରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଦୌ କୌଣସି ତାଚ୍ଛଲ୍ୟଭାବ ଜାତ ହେଉ ନାହିଁ, ବରଂ ଏକ ସହଜ ନୈକଟତାର ହିଁ ଅନୁଭବ ହେଉଛି, ଆମ ହୃଦୟର ଗଣ୍ଠିଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହାଲୁକା ହୋଇ ଖୋଲି ଖୋଲି ଗଲା ପରି ମନେ ହେଉଛି । ସତେଅବା ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯିବା ପରି ବଳେ ବଳେ ବଶ ହୋଇଯାଉଛି—କଳସା ଚଉତିଶାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଠକକୁ ସର୍ବଦା ଏହିପରି ଏକ ଅନୁଭବ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । କଳସା ଚଉତିଶା ପ୍ରକୃତରେ ଏତେ ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଲେଖା ହୋଇଛି ଅଥବା ଆହୁରି କେତେ ଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ଲେଖା ହୋଇଛି, ଗବେଷକମାନେ ସେହି ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ତାହା ଯେକୌଣସି ସମୟରେ ଲେଖା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ରତ୍ନ ପରି ହୋଇ ରହିଛି । ବତ୍ସା ଦାସ କ'ଣ କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଚଉତିଶା ଲେଖିଥିବେ ? ଏପରି ଏକ ସିଦ୍ଧ ହସ୍ତ ହୁଏତ ଆହୁରି ଅନେକ ଚଉତିଶା ଲେଖିଥିବେ ଏବଂ ଚଉତିଶା ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି ଅନେକ କିଛି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିବେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାୟ ସର୍ବମୂଳ ପାହାଚଟିରେ ଆମକୁ ଯେ କଳସା ଚଉତିଶା ପରି ରତ୍ନଟିଏ ମିଳି ପାରୁଛି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌରବର ବିଷୟ । ଭକ୍ତି ଅନେକ ସମୟରେ ଆର୍ତ୍ତି ଭକ୍ତିର ଏକ ନମୁନା ହୋଇ ରହିପାରେ । ମାତ୍ର ବତ୍ସା ଦାସଙ୍କର ଲେଖାରେ ଆର୍ତ୍ତି ଭକ୍ତିର ଆଦୌ କୌଣସି ଗନ୍ଧ ବି ନାହିଁ; ସଂସାରଯାତନା ବିଷୟରେ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ ନାହିଁ, ଠାକୁରଙ୍କୁ କିଛି ମାଗିବାର ଉଚ୍ଛନ୍ନପଣିଆ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।

ସେହି ଆଦିକାଳରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଜସ୍ର ଲୋକଗୀତ ଏବଂ ଲୋକକାହାଣୀ ଖଣି ପରି ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଲୋକଗୀତ ଓ

ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ବୟସ ନାହିଁ । ଆମ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଲୋକଗୀତ ଓ ଲୋକକାହାଣୀର ଅଧ୍ୟୟନ କଲେଣି, ତାହାକୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଔପଗ୍ରହିକ ଅଂଶ ବୋଲି କେତେ ବିଦଗ୍ଧ ଭାବରେ କେତେ କେତେ କଥା କହିଲେଣି । ଲୋକଜୀବନରୁ ଲୋକଗୀତ ଏବଂ ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ରମଶଃ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ଏବେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସାଇତା ହୋଇ ରହିଲେଣି ଏବଂ ଏହାକୁ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଗଲାଣି । ଯେତେବେଳେ ଲୋକଜୀବନରୁ ସମସ୍ତ ସଂଗୀତ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଆସେ, ସଚରାଚର ସମ୍ଭବତଃ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ଲାଗି ଯାଆନ୍ତି, ବୈଜ୍ଞାନିକ ପଦ୍ଧତିରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି, ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଠାଲକରି ରଖିବାଲାଗି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୀ ହୁଅନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ଏଗୁଡ଼ିକର ସଂଗ୍ରହ ହେଲାଣି । ଲୋକମୁଖରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆସିଲାଣି । ଏକଦା ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନ ଯାନ୍ତ୍ରିକ, ବୁଦ୍ଧିପୀଡ଼ିତ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଚତୁରତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ତେଣୁ କୃତ୍ରିମ ହୋଇ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଠାରେ ଏହିପରି ଭାବରେ ଲୋକଗୀତ ଓ ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଏକ ଉତ୍ସାହରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ତାହା କରୁଛନ୍ତି, ଆପଣାର ଅଧ୍ୟୟନରେ ପ୍ରାୟ ସେହି ପଦ୍ଧତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜରେ କର୍ମର କ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ବିନୋଦନର କ୍ଷେତ୍ର ଆଦୌ ଅଲଗା ଅଲଗା ଦୁଇଟା କ୍ଷେତ୍ର ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲେ । ଲୋକେ କର୍ମ କରୁଥିଲେ, କର୍ମ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୀତ ଗାଉଥିଲେ । ଗୋଟାଏ ବା କେତେଟା ପ୍ରକାର କର୍ମ କରି ସେହିସବୁ ପ୍ରକାରର ଅବସାଦକୁ ଭୁଲିବା ଲାଗି ସେମାନେ ବିନୋଦର ଆଉ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାରର ବରାଦ କରିବାକୁ ମୋଟେ ବିକଳ ହୋଇପଡ଼ୁ ନ ଥିଲେ । ଜୀବନକୁ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ ଏହିସବୁ ବିଭାଜନ ଅଥବା ପଳାୟନର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନ ଥାଏ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ପାରମ୍ପରିକ ଜୀବନ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ମୂଳ ଥିଲା, ତେଣୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ବି ଥିଲା । ତେଣୁ, ସେହି ସମାଜରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଗୀତ ବି ବୋଲା ହେଉଥିଲା, କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ କୁହା ହେଉଥିଲା । ସେଗୁଡ଼ିକୁ କିଏ କାହିଁକି ରଚନା କରିଛି ବା କରୁଥିଲା; କେହି ତାହାର ହିସାବ ରଖୁ ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତେ ତାହାକୁ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଗୋଷ୍ଠୀଜୀବନର ସ୍ୱାଭାବିକ ଏକତାଟିକୁ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଆମେ ଏବେ ଯେଉଁମାନେ ଏକ ଆଧୁନିକ ଓ ନାନା ବିଭାଜିତ ସମାଜରୁ ବାହାରୁ ଯାଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ମନ କରୁଛୁ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତଚତର କରି ସାଉଁଟି ଆଣି ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଭଣ୍ଡାରଗୁଡ଼ିକରେ ସଞ୍ଚି ରଖିବାକୁ ଏତେ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାଉଛୁ, ଏହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଆମର ଭାବପ୍ରବଣତାଟି ହିଁ ସର୍ବାଧିକ

ପରିମାଣରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାଏ, ଆମର ଡୋର ଛିଣ୍ଡି ଯାଇଥିବା ଏକ ପରିସ୍ଥିତି ଅତୀତ ପ୍ରତି ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆମର ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବ୍ୟାକୁଳତା ଓ ଆତୁରତା ହିଁ ଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ ହେବାରେ ଲାଗିଥାଏ । କେତେ ଭାବପ୍ରବଣତା ଭାବରେ ଆମେ ସେହି ଗୀତ ଏବଂ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକଜୀବନର ପ୍ରକୃତ ମର୍ମ ଓ ପ୍ରକୃତ ଦର୍ପଣ ବୋଲି କହୁ ଏବଂ ଆତ୍ମ-ପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଥାଉ ।

ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଏହିସବୁ ଲୋକଗୀତ ଏବଂ ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ମୂଲ୍ୟ ରହିଛି, ସାମାଜିକ ମନୋ-ବିଜ୍ଞାନ ଲାଗି ଏକ ମୂଲ୍ୟ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଲୋକ-ମୁଖରେ ରହିଆସିଛି ସତ, ମାତ୍ର ସେହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ତଥାପି ଓଡ଼ିଶାର କାହାଣୀ ବୋଲି କହି ପାରିବା ନାହିଁ । ଲୋକକାହାଣୀମାନେ କିପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦେଶକୁ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଏହିପରି ଭାବରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଖେଳାଇ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେକଥା ସେହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ଅଧ୍ୟୟନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଅଥବା ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ସେହି ନ୍ୟାୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ଦେଶରୁ କେତେ କେତେ ଦେଶକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ କେତେ କେତେ ଦେଶରୁ ଏହି ଦେଶକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ ଏକାବେଳକେ ସେହି ଦେଶର ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେବାପାଇଁ ସେହି ଦେଶର ପରିଚ୍ଛଦକୁ ମଧ୍ୟ ପିନ୍ଧି ପକାଇଛନ୍ତି ।

ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ଲୋକସଂଗୀତକୁ ଗାଆନ୍ତି, ସେମାନେ କଦାପି ଲୋକସଂଗୀତ ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଲୋକସଂଗୀତ ଲୋକଜୀବନ ସହିତ ଏକଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଲୋକସଙ୍ଗୀତର ସଂଗ୍ରାହକମାନେ ଲୋକଜୀବନରୁ ଖିଅ ଛିଣ୍ଡି ଯାଇ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ରହି-ଥିବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦଲାଗି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥାନ୍ତି । ଲୋକସଙ୍ଗୀତରୁ ଏହି ଅନ୍ୟମାନେ କେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଆନ୍ତି; ପଛରୁ ଅନାଇ, ପଛକୁ ଝୁରି ସତେଅବା ପଛକୁ ସତେଅବା ପଛକୁ ପାଇ ଯାଉଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିକୁ ବଦଳାଇବା ନିମନ୍ତେ ମଣିଷ ପାଖରେ ବଳ ନ ଥାଏ, ଯାହା କେବେ ବଦଳି ପାରିବ ବୋଲି ମଣିଷର ମନରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥାଏ, ତାହାକୁ ମାନି ନେଉଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ସେହି ଅସମର୍ଥ ପଣିଆକୁ ଭୁଲିବା ନିମନ୍ତେ ଗୀତ ଗାଏ, ଆପଣାର ଦୁଃଖକୁ ନେଇ ଗୀତ ଗାଏ ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଦୁଃଖକୁ ସହିଯିବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଆମ ସମାଜରେ ଯେଉଁ ପାରମ୍ପରିକ କାଳରୁ ଯେଉଁସବୁ କାନ୍ଦଣା, ବିଳାପ, ଜଣାଣ ପ୍ରଭୃତି ଲୋକଗୀତରୂପେ ରହି ଆସିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ କାଳେ କାଳେ ମଣିଷମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ଏହିପରି ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରି ଆସିଛି । ଯେଉଁ ସମାଜରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଗତିଶୀଳତା ନ ଥାଏ, ଧର୍ମ, ନୀତି ଓ

ବିଧିର ପାଚେରୀଗୁଡ଼ିକ ଏପରି ଦମ୍ଭ ଓ ଦୃଢ଼ ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହୋଇଥାଆନ୍ତି ଯେ ସେଗୁଡ଼ିକ କେବେ ପ୍ରକୃତିରେ ଟଳିପାରିବ ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ପାଉ ନ ଥାଏ, ସତେଅବା ଏକ ଉର୍ବର ମୃତ୍ତିକା ପାଇଥିବା ପରି ଲୋକସଂଗୀତ ସେହିସବୁ ସମାଜରେ ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସେହିସବୁ ସମାଜରେ ହିଁ ବାର, ପର୍ବ, ତେର ଓଷା ଓ ଚଉଦ ଯାତ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ସେହି ସମାଜରେ ଥିବା କତିପୟ ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ଶିକ୍ଷିତମାନେ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହି କେତେ ପୁଲକ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ଆପଣାକୁ କେତେ ମୁଗ୍ଧ କରି ରଖିଥାନ୍ତି ।

ଜୀବନ ଯେଉଁପରି ଅଛି, ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ଯେଉଁଭଳି ମାଡ଼ି ବସିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେହିଭଳି ମାନିନେବା ଓ ଆଦରି ନେବା ନିମନ୍ତେ ଲୋକଗୀତ କାଳେ କାଳେ ବହୁଭାବେ ଦରିଦ୍ର ଓ ବହୁଭାବେ ବଞ୍ଚିତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ସମ୍ମୋହକ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ଆସିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥା ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁଠି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଲୋକଗୀତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କର କ୍ଳାନ୍ତି ବିନୋଦନ କରୁଛି, ସେଠାରେ ଜୀବନ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିସର ହୋଇ ରହିଛି । ସମ୍ଭାବନାର ଆକାଶ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଏବେ ସହରର ଚତୁରମାନେ ଲୋକସଂଗୀତକୁ ସାଉଁଟି ସହର ଭିତରକୁ ଆଣିଲେଣି, ବିଶେଷ ଅବସରମାନଙ୍କରେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଲୋକନୃତ୍ୟ ନାଚଲେଣି, ତଦ୍ୱାରା ଅନ୍ତତଃ କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ଏକ ମିଛ ଏକାତ୍ମତା ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କଲେଣି । ଆମ ସମାଜରେ ଅଳ୍ପ-ସଂଖ୍ୟକ ସମ୍ପନ୍ନମାନେ କିପରି ସମାଜସ୍ଥ ଅନେକଙ୍କୁ ଆପଣାଠାରୁ ଦୂରରେ ଅବହେଳିତ କରି ରଖିଛନ୍ତି, ସୁସଜ୍ଜିତ ମଞ୍ଚମାନଙ୍କରେ ଲୋକନୃତ୍ୟର ଅଭିନୟ କରା ଯାଉଥିବା ସମୟରେ ସେହି କଥାଟି ହିଁ ଆମ ବିବେକର ଦେହ ଉପରେ କଣ୍ଟା ପରି ଫୋଡ଼ି ହୋଇ ଯିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ଆମ ଭାଷାର ସମୃଦ୍ଧିବର୍ଦ୍ଧନ ଏବଂ ସମଗଠନଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଲୋକଗୀତଗୁଡ଼ିକର ସର୍ବଦା ଏକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ରହିଛି । ମାତ୍ର, ଆମ ସମାଜର ଅସୁମାରି ମଣିଷ ବାରହିଜାର ବିଧିରେ ବଞ୍ଚିତ ଓ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ରହିଥିବେ, ଆମ ଭାଷାରେ ଏକ ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିବେ, ଅର୍ଥାତ୍ ମଣିଷପରି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁ ନ ଥିବେ, ନିଜ ଭିତରେ ସତତ ଏକ ଅସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭବ କରି ଆଗକୁ ଗୋଡ଼ ପକାଇବା ଲାଗି ମନ କରୁ ନ ଥିବେ ଏବଂ ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ଗୀତଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି, ନୃତ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ନାଚି ଆନନ୍ଦଲାଭ କରୁଥିବା, ଏହାକୁ କେବଳ ଏକ ଚରମ ହୃଦୟ-ହୀନତା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଲୋକଗୀତ ଭିତରେ ସାଧାରଣତଃ ଜୀବନର ଏପରି ଏକ ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ କରୁଣ ଚିତ୍ର ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଯାହାକୁ କି ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରକୃତରେ ପ୍ରାୟ ଅନାବଶ୍ୟକ ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ ।

ଓଷା ଆଉ ପର୍ବ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ପୂର୍ବକାଳରୁ ହିଁ ପ୍ରଚଳିତ ଓ ପାଳିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଷା ଓ ବ୍ରତ ପଛରେ ଯେଉଁସବୁ ବ୍ରତକଥା ରହିଛି; ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ

ସେହି ପୂର୍ବକାଳର । ଅବଶ୍ୟ, ଯୁଗଗୁଡ଼ିକର ନୂଆ ନୂଆ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁଯାରେ କଥାଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଅଦଳବଦଳ ହୋଇଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଓଷା ଓ ବ୍ରତଗୁଡ଼ିକ ପରି ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କାଳର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ସମ୍ଭବତଃ ଆଦୌ ସମୀଚୀନ ହେବ ନାହିଁ । ବ୍ରତକଥାଗୁଡ଼ିକ ତ ଏବେ ଆମର ଏକାଳରେ ଛପା ବହି ହୋଇ ମିଳିଲାଣି । ବ୍ରତ ଓ ଓଷା ମୂଳତଃ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ସଭ୍ୟତାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅବଶେଷ; ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ସାମାଜିକ ଧର୍ମାଚାରର ଭିତରକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳମାନଙ୍କରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆର୍ଯ୍ୟ ଦେବାଦେବୀମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ମଧ୍ୟ ନୂଆ ନୂଆ ଓଷା ଓ ବ୍ରତର ଉଦ୍‌ଭବ ହୋଇ ଆସିଛି । ଆଗେ ବସୁନ୍ଧରାକୁ ଗାଧୋଇ ଦିଆଯାଉ ଥିଲା, ହାଟଆରର ପୂଜା ହେଉଥିଲା, ବାଳକୁ ବାହାନ ଯିବା ଦିନ ଗଉଡ଼ୁଣୀର ପୂଜା ହେଉଥିଲା, ଅଗି ଜଳା ହେଉଥିଲା, ଏବେ ଶାମ୍ବଦଶମୀ ହେଉଛି, ଶିବରାତ୍ରି ପାଳିତ ହେଉଛି, ଦୁର୍ଗା ପୂଜା ହେଉଛି; ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ବଡ଼ଓଷା ମଧ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହୋଦ୍ଦୀପକ ବିଷୟ ହେଉଛି ଯେ, ଏକଦା ଆଦିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କରାଯାଇଥିବା ଏହି କିସମର ଅନେକ ବ୍ରତ ଓ ଓଷାକୁ ଏବେ ଆଦିବାସୀମାନେ ପାଳନ କରୁନାହାନ୍ତି, ତାହାକୁ ଅଣଆଦିବାସୀମାନେ ହିଁ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି । ଆଉରି ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କହିଲେ, ଉଚ୍ଚତର ବର୍ଗର ଅଣ-ଆଦିବାସୀମାନେ ହିଁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି । ଆଦିବାସୀ ସମାଜ ସେହି ବେଳୁଯାତ ଓ ଉଡ଼ାପର୍ବର ସ୍ତରରେ ପଡ଼ିରହିଛି । ଅର୍ଥାତ୍, ଆମ ସମାଜ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଓ ଏବେମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଉଥିବା ସାମାଜିକ ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକ ଅନୁସାରେ ଆମ ଓଷା ଓ ପର୍ବ ତଥା ଉତ୍ସବଗୁଡ଼ିକରେ ଆନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଶ୍ୟମାନ୍ ଭାବରେ ଭେଦାଚାର ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମ ସମାଜର ସଂସ୍କୃତି ବୃଦ୍ଧି କରିବାରେ ଯେତେ ସାହାଯ୍ୟ ନ କରୁଛି, ଆମ ସମାଜରେ ଶ୍ରେଣୀ ଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକୁ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖାଇ ଦେଉଛି । ଆମ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସତେଅବା ଥାକ ଥାକ କରି ରଖିଛି ।

ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ଓଷା ଓ ବ୍ରତଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଲେଖାଯାଇଥିବା ବହିଗୁଡ଼ିକର କାଟତି ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ । ସେଗୁଡ଼ିକ ପଦ୍ୟରେ ଲେଖା ହୋଇଛି, ଗଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖା ହୋଇଛି । ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମଜୀବନ କହିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମିରେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଓଷାବ୍ରତଗୁଡ଼ିକର ପାଳନ କରିବାକୁ ହିଁ ବୁଝନ୍ତି । ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ନାରୀମାନେ ହିଁ ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାରେ ଓଷାବ୍ରତମାନ କରନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରାୟ ସବୁଦିନ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମନାସି କରି ନାରୀମାନେ ବ୍ରତ କରନ୍ତି, ଓପେଇଣ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାକୁ ଆମ ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଧର୍ମାଚରଣର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । ବ୍ରତଗୁଡ଼ିକ ପଛରେ ଯେଉଁସବୁ କଥା ଓ କଥନିକା ରହିଛି, ସେଥିରୁ ଆମ ସମାଜ ବିଷୟରେ ଏକ ଗୁଣାତ୍ମକ ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ଭାରି ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ ମିଳି ଯାଇଥାଏ । ସମାଜର

ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜୀବ ହିସାବରେ ଆମମାନଙ୍କୁ ଯେ ମୂଳତଃ ନାନା ଭୟ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଜବର କାମୁଡ଼ି ଧରିଛି ଏବଂ ସେହି ଭୟଗୁଡ଼ିକରୁ ପରିତ୍ରାଣ ଲାଭ କରିବା ସକାଶେ ଯେ ଆମେ ଓଷା ଓ ବ୍ରତପାଳନର ମାଧ୍ୟମରେ ଆମ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ପରିତୁଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁ, ଆମର ବ୍ରତକଥାଗୁଡ଼ିକ ତାହାରି ଦ୍ୟୋତକ ହୋଇ ରହିଛି । ମୃତ୍ୟୁର ଭୟ, ଗ୍ରହମାନଙ୍କର ଭୟ, ଭୂତ ଓ ପ୍ରେତମାନଙ୍କର ଭୟ—ଏହିପରି ନାନାବିଧ ଭୟ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମର ଉତ୍ପ୍ରେରକ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ସମ୍ପର୍କ ଯେତେଯେପରି ଏକ ହାଟ ସଉଦାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ଆମ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଆମେ ଭୋଗରାଗ ଏବଂ ସ୍ତବସ୍ତୁତି ଦ୍ୱାରା ତୁଷ୍ଟ କରି ରଖିପାରିବା ଏବଂ ତା' ହେଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ଉତ୍ତମ ଭାଗ୍ୟ ଦେବେ, ଉତ୍ତମ ଭୋଗ ଦେବେ ଏବଂ ଆମର କଷ୍ଟଗୁଡ଼ିକର ଖଣ୍ଡନ କରିଦେବେ, ଏହି ବିଶ୍ୱାସଟା ହିଁ ଆମ ଧର୍ମବଣିଜରେ ସତେ-ଅବା ସର୍ବପ୍ରଧାନ ହିସାବ ଏବଂ ଗଣିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ନ ଲୋଡ଼ିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ପୂଜା, ଓଷା ଓ ବ୍ରତ ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଆପ୍ୟାୟିତ ନ କଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଯେ ମୁହଁ ବୁଲାଇ ନେବେ ଓ ଆମକୁ ସଙ୍କଟସାଗର ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ଭାବରେ ପଡ଼ି ରହିବାକୁ ହେବ, ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏହି ଅନ୍ୟ ଭାବନାଟି ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ସତତ ଦୂଷିତ କରି ରଖିଛି ।

ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟି ଆମ ବ୍ରତ ଓ ଓଷାଗୁଡ଼ିକର ତଥାକଥିତ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବମାନିତ ଓ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ପରମ-ସତ୍ୟ ଓ ପରମେଶ୍ୱର ଆମ ଭିତରେ ରହିଛନ୍ତି, ଆମର ଚେତନାକୁ ଭୂମି କରି ଅବସ୍ଥାନ କରୁଛନ୍ତି, ସେହିଠାରେ ତାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିପାରିଲେ ପରମ ଶକ୍ତିରୂପେ ସେ ଆମର ସାଥେ ସାଥେ ରହିଥିବେ; ଆମକୁ ସତତ ସାହସ ଦେଉଥିବେ ଓ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେଉଥିବେ, ଜ୍ଞାନ, ଭକ୍ତି ଏବଂ କର୍ମରେ ଆମକୁ ସେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବଳଯୁକ୍ତ କରି ନେଉଥିବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ମଣିଷଠାରୁ ସେହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସତ୍ୟଟିକୁ ଅପହରଣ କରି ନେଇ-ଯିବାରେ ଆମର ବ୍ରତ, ଓଷା ଏବଂ ଉପାସନାଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ସର୍ବଦା ସହାୟତା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଆମ ଅଖିରେ ଆମ ଭଗବାନମାନଙ୍କୁ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିମ୍ନ ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଅସଲ ବାଟରେ ଯାଉଥିଲେ ହୁଏତ ତା' ଦେବତାମାନଙ୍କ ପରି ହେଉଥାନ୍ତା; ମାତ୍ର ଧର୍ମ କହିଲେ କାଳକ୍ରମେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ ବାହ୍ୟ ଉପଚାର ଏବଂ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଆଚରଣଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇ ଆସିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆମ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ଆମର ଏହି ନିକୃଷ୍ଟ ଲାଳସା ଏବଂ ମୋହଗୁଡ଼ିକର ସ୍ତରକୁ ହିଁ ଟାଣି ନେଇ ଆସିଛି, ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ ଉଦୟଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରି ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରି ରଖିଛି । ତାହା ଆମକୁ ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ଅଦୃଷ୍ଟ ଉପରେ ଅତିରିକ୍ତ ନିର୍ଭରଶୀଳ କରି ରଖିଛି । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ତଥା ଜୀବନ-ବୋଧକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ଏବଂ ନକାରାତ୍ମକ ସ୍ତରରେ ଆଣି ବାନ୍ଧି ରଖିଛି । ଆମ

ସମାଜର ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ଅସଲ ପାରସ୍ପରିକତାଗୁଡ଼ିକୁ ତାହା ଅତି ଶୋଚନୀୟ ଭାବରେ ଭଣ୍ଡୁର କରି ରଖିଛି ।

ମଣିଷ ପ୍ରକୃତରେ ନିଜ ଭିତରୁ ହିଁ କିଛି ନା କିଛି ହେବାକୁ ମନ କରନ୍ତି, ନିଜ ଭିତରେ ହିଁ ସେ ନିଜର ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି, ଆପଣାର ଅସଲ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସମ୍ଭାବନା ଏବଂ ସମ୍ମାନଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତି ଓ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ବଞ୍ଚିବା ଲାଗି ଚେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ହିଁ ସେ ଅସଲ ଜୀବନ ବୋଲି ବୁଝନ୍ତି — ଭାରତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଏସବୁ କେତେ କେତେ ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ସହିତ ଲେଖାହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାହ୍ୟିକ ବିଧିପାଳନ ଏବଂ ନାନା ବ୍ରତାଚରଣର ଜାଲ ଘେରାଇ ଦେଇ ଭାରତର ମଣିଷକୁ ସତେଅବା ଭାରି ଅକିଞ୍ଚନ ଏବଂ ଅଳ୍ପ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ରଖାଯାଇଛି । ଏବର ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରଚଳନ ସତ୍ତ୍ୱେ ଶିକ୍ଷିତ ଅଶିକ୍ଷିତ ସମସ୍ତେ ସେହି ଜାଲ ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି । ମଣିଷ କେବଳ କେତେଟା ଓଷା ଓ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବ, କେତେଟା ବିଧିର ଅନୁସରଣ କରିବ ଓ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତା'ର ମୁକ୍ତିକୁ ଲାଭ କରିବ, ଏହିପରି ଏକ ପରମ୍ପରାର କୁହୁଡ଼ିକୁ ସୃଷ୍ଟି କରି ଆମ ସମାଜରେ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କୁ କେତେପ୍ରକାରେ ସାନ ସାନ ବୃତ୍ତଭିତରେ ବାନ୍ଧି ରଖି ଦିଆଯାଇଛି । ଓଷା ଓ ବ୍ରତର ପାଳନ ହେଉଛି ସେହିପରି ଅଳପ ଭିତରେ, ଅନ୍ଧତା ଭିତରେ ଏବଂ ବହୁବିଧ ଭୟ ଭିତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭରଶୀଳ ଭାବରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ମଣିଷକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ରଖିଥିବାର ଏକ ପରମ୍ପରା । ନାନା ନିୟମ ଓ ନିଷେଧ ଭିତରେ ମଣିଷର ମନକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଗ୍ରହକୁ ବାନ୍ଧି ଦିଆଗଲା । ଅନେକ ମଣିଷ ଏହିପରି ଭାବରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଲେ, ତେଣୁ ଉପରର ବର୍ଗମାନଙ୍କୁ ଆହୁରି ଉଗ୍ର ହେବାଲାଗି ଛାଡ଼ିଦେଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଦୟା ପରି ସମାଜରେ ଉପରସ୍ଥ ବର୍ଗମାନଙ୍କର ଦୟା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କେହି ଆମର ଭାଗ୍ୟକୁ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ, ଭାରତର ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏହିପରି ଏକ ତାମସିକତା ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇଲା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାସ କରି ରହିଛି । ଭାରତୀୟ ପୁରାଣମାନେ ମଣିଷର ଏହି ଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିବାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଚକ୍ରାନ୍ତକାରୀ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହେଉଥିବା ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଏହି ପୁରାଣସାହିତ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ବିବେକକୁ ନାନାବିଧ କୁହୁଡ଼ି ଭିତରେ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିବାରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଫଳପ୍ରଦ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟସାଧନ କରୁଥିବା ଏକ ସାହିତ୍ୟ ।

× × ×

ଚର୍ଯ୍ୟାପଦ, ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି, କଳସା ଏବଂ ଆଉ କେତୋଟି ଚଉତିଶା ଓ ଆଉ କେତୋଟି ଅତି ପୁରାତନ ବ୍ରତକଥା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆବିଷ୍କୃତ ଭଣ୍ଡାରରେ ଆମେ ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ହାବୁଡ଼ିଯାଉ । ହଁ. ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାନାମକ

ଭୂମିରେ ଅସୁମାରି ଲୋକଗୀତ ରହିଥିବ, ଲୋକକାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ରହିଥିବ । ଲିଖିତ ଆକାରରେ ନୁହେଁ, ଲୋକମାନଙ୍କର ମୁହଁରେ ରହିଥିବ । ସାରଳାଦାସ କଦାପି ଏକାନ୍ତ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇ ନ ଥିବେ । ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ, ଚଣ୍ଡୀପୁରାଣ ପ୍ରଭୃତି ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠ କଲେ ଓ ତାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ କଳ୍ପନା ଓ କଳନାର ବନସ୍ତ ଭିତରେ ବୁଲି ବାହାରିଲେ ଆମର ବାରବାର ଏକ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୋଇ ଯାଉଥିବ ଯେ ଉଭୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖା ଅନେକ ପୋଖତ ହେଲାପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସାରଳାଦାସଙ୍କ ପରି ଜଣେ କାବ୍ୟକାର ଓ ତାଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ପରି ଗୋଟିଏ ମହାସିନ୍ଧୁ ସଦୃଶ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିବ ।

ଆପଣାର ମହାଭାରତ ପୁସ୍ତକରେ ସାରଳାଦାସ ବହୁବାର ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । କବି ସାରଳାଦାସ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ପରସ୍ପରର ସମସାମୟିକ । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗଙ୍ଗ ବଂଶ ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ଗଙ୍ଗମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ବାହାରୁ ସୁଦୂର ଚୋଳ ବା ବର୍ତ୍ତମାନର କର୍ଣ୍ଣାଟକ ପ୍ରଦେଶରୁ ଆସିଥିଲେ । ମାତ୍ର କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଏହି ଓଡ଼ିଶାର ଥିଲେ ବୋଲି ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର ଏକ ଭାବରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କେତେକ ଆଲୋଚକ ତାଙ୍କୁ ଏକ ବିଶେଷ ଅନୁରାଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ କବି ସାରଳାଦାସଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ମଧ୍ୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଜଣେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ରାଜା ଥିଲେ, ସମର-ଅଭିଯାନରେ ଅନେକ ରାଜାଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିଥିଲେ; ହୁଏତ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଯେ ତାଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସୁଖସମୃଦ୍ଧି ବିରାଜମାନ କରୁଥିଲା । ମାତ୍ର, ସେହିସବୁ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରୁ ଯେ ସାରଳାଦାସ ସମ୍ଭବ ହେଲେ, ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବା ପଛରେ ସମ୍ଭବତଃ ଆଦୌ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟିକ ବିବେକ ରହିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ରାଜା ପ୍ରତାପୀ ହେଲେ ଏବଂ ସାଧାରଣ ପ୍ରଜା ସୁଖରେ ରହିଲେ ଯେ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ଏବଂ ପୁଷ୍ପିତ ହେବାକୁ ସେଥିରୁ ଉତ୍ସାହ ବା ପ୍ରେରଣା ପାଏ, ସେକଥା କଦାପି ସୂତ୍ର ପକାଇ କହି ହେବ ନାହିଁ । ଅନେକ ସମୟରେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ଯେ ତଥାକଥିତ ସୁଖ, ଭୋଗ ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧି ସମୟରେ ଏକ ମିଛ-ପରିତୃପ୍ତିର ଭାବ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଚେତନାକୁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଗିଳି ପକାଇଥାଏ ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସର୍ଜନାତ୍ମକତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଘୋର ନିଦ୍ରା ଘାରି ରହିଥାଏ । କାହାରି ଭିତରେ ହୁଏତ ଅସଲ ତୃଷ୍ଣା ନ ଥାଏ । ସାମୂହିକ ଜୀବନର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ହୁଏତ ମଣିଷ ଭିତରର କବି, ଲେଖକ ଏବଂ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟି ସକାଶେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଆହ୍ୱାନ ଆସି ପହଞ୍ଚେ ଓ ସିଏ ସେହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଜବାବ ଦେବାଲାଗି ଅଧିକ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୁଏ ।

ଆପଣାର ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତରେ ସାରଳାଦାସ ନିଜକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନ୍ୟୂନ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର କରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସିଏ ଅକ୍ଷର ଅର୍ଥାତ୍ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅବଗାହି ନାହାନ୍ତି, ଅଧିକନ୍ତୁ, କୁସ୍ଥାନରେ ବସିଛନ୍ତି, ବିପ୍ରଗୋଷ୍ଠୀରେ କେବେ ହେଲେ ଯାଇ ବସି ନାହାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଶିଶୁବୁଦ୍ଧି ବି ଯାଇନାହିଁ ଓ ତାଙ୍କର ବୟସ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ପୋଖତ ହୋଇ ନାହିଁ । ସେ କୌଣସି ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ପଦମନ୍ତ୍ର ନେଇନାହାନ୍ତି, ତୀର୍ଥ ଯାଇ ନାହାନ୍ତି, ଯାଗଯଜ୍ଞାଦି କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି ଅଥବା କୌଣସି ମନ୍ତ୍ରର ମନନ ବି କରି ନାହାନ୍ତି । ସାରଳାଦାସଙ୍କର ମହାଭାରତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବରେ କହିଦେବ ଯେ ଏହିସବୁ କଥା ଆଦୌ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ, ସାରଳାଦାସ ହୁଏତ ବିନୟ କରି ମଧ୍ୟ ଏସବୁ ଭଣିତା କରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ କାଳରେ ଶାସ୍ତ୍ରଟିଏ ଲେଖିବା ସକାଶେ ଯେଉଁସବୁ ଔପଚାରିକ ନିଷେଧସବୁ ରହିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଦୌ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ପାଇଁ ସେ ଏପରି କଥାମାନ କହିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଶାରେ ଯୋଗ, ତନ୍ତ୍ର ଏବଂ କାମଶାସ୍ତ୍ର ପରସ୍ପର ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଘଣ୍ଟାଘଣ୍ଟି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ବାତ୍ସ୍ୟାୟନଙ୍କର କାମଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟକୁ ସାରଳାଦାସଙ୍କର ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରବେଶ ମଧ୍ୟ ଘଟିଥିଲା । ସାରଳାଦାସ କୌଣସି ରାଜସଭାରେ କବି ହୋଇ ବସି ନ ଥିଲେ; ସିଏ ଗାଁରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ, ରାଜସଭାର ବହୁ ଦୂରରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭାମାନ ଫୁଲ ପାଣି ପାଇ ସଞ୍ଜୀବିତ ହୋଇଥିଲା । ନିଜ ଗାଁଆର ଚଣ୍ଡୀ ଦେବୀଙ୍କର ପାଖରେ ତାଙ୍କର ଯାବତୀୟ ସାଧନା ପରିଣତି ଲାଭ କରିଥିଲା ଓ ସେହି ଗାଁଆରେ ରହି ହିଁ ସେ ନିଜର ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ଆପଣାର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରେ ସାରଳାଦାସ ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ରମୁନି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଜଗନ୍ମାତା ପ୍ରସନ୍ନ ହେବା ସମୟରେ ସେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଏହି ନାମଟିକୁ ପାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତତ୍କାଳୀନ କାବ୍ୟକାରିତାର ସମସ୍ତ ପରମ୍ପରାକୁ ଭାଙ୍ଗି ରାଜସଭା ଅର୍ଥାତ୍ ରାଜଦ୍ୱାରର ଏତେ ଦୂରରେ ରହି କବିତ୍ୱ କରିବା, ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ଆପଣାର କୃତିଗୁଡ଼ିକୁ ଗୃହୀତ କରାଇ ନେଇ ପାରିବା ଏବଂ ଏହିସବୁ କୃତିତ୍ୱ ନିମନ୍ତେ ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ରମୁନି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିବା ସକାଶେ ସେତେବେଳେ କମ୍ ସାହସ କରିବାକୁ ପଡ଼ିନଥିବ । ଏକ ଶୂଦ୍ର ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେ ସାରଳାଦାସ ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ରମୁନିର ଆଖ୍ୟା ଦେବାକୁ ମନ କଲେ, ସେକଥା ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ସତ ନୁହେଁ । ସେତେବେଳେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସମସ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲେ ଏବଂ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟରଚନାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣେତର ଆଉ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ଶୂଦ୍ରଜ୍ଞାନରେ ହିଁ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେହି ପରମ୍ପରା ଏବଂ ସେହି ରୀତିଟି ବିରୋଧରେ ନିଜର ପ୍ରତିବାଦକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ସାରଳାଦାସ ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ରମୁନି ବୋଲି କହିଲେ, ଶୂଦ୍ର ଜଣେ ଯେ ଅବଶ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ, ଯେ

ସେ ଏହି କଥାଟିକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଏବଂ ଏକ ଅସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଖଣ୍ଡନ କରିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଜଣେ ମୁନି ହୋଇପାରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ସାଧନା ମାର୍ଗରେ ଯାଇପାରେ, ଦେବୀପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିପାରେ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିପାରେ, ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଅବିବେକ ପାଖରେ ସେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଦେବୀ ସାରଳା କବିଙ୍କ ଗ୍ରାମର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ ଥିଲେ । ସାରଳାଦାସ ତାଙ୍କୁ ମହିଷମର୍ଦ୍ଦିନୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ବାଗ୍‌ଦେବୀ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ମାନିଛନ୍ତି । ସାଧନା ମାର୍ଗ ପ୍ରଧାନ ହୋଇ ରହିଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧକ ଏପରି କଦାପି କରି ପାରେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ସାଧନା ମୂଳତଃ ସାଧନା ପ୍ରଧାନ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ସବୁ ମୂର୍ତ୍ତିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରାଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଏ । ପ୍ରତିମାମାନଙ୍କର ବାଡ଼କୁ ଡେଇଁଯାଏ ଏବଂ ଯଦି ସାଧକ କବି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଯଦି ତା'ଠାରେ କବିତ୍ୱର ବାସନା ଏତିକୁ ସତ ପୁରୋଭାଗରେ ଆସି ରହିଥାଏ, ତେବେ ତାହାର ଅନୁରାଗ ଭିତରେ ଏହି ସମନ୍ୱୟଟି ଆହୁରି ଅଧିକ ସହଜ ହୋଇଥାଏ । କବିର ହୃଦୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ସବୁ ପ୍ରତିମାଭେଦକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଏ ।

କୃଷ୍ଣଦ୍ୱୈପାୟନ ବ୍ୟାସଦେବ ଏକ ମହାପୁରାଣ ହିସାବରେ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ରଚନା କରିଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତକୁ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ଜୀବନର ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ସେଥିରୁ ଆମକୁ ସମକାଳୀନ ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଏବଂ ସାମାଜିକତା ବିଷୟରେ ଅନେକ ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଉଛି । ରାଜାର ଧର୍ମ, ନାରୀର ଧର୍ମ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରର ଧର୍ମ ଏବଂ ଗୋଷ୍ଠୀଜୀବନର ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ମହାଭାରତର ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ସେଥିରୁ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ପାରୁଛି । ସେହି ମହାଭାରତକୁ ମୂଳ କରି ହିଁ ତାହାର ଭାରତୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଅନୁବାଦ ହୋଇଛି । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ହିଁ ସେହି ସର୍ବପ୍ରଥମ ଭାଷାନୁବାଦଗୁଡ଼ିକ କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାୟ ସବୁଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ ଅନୁବାଦ ବୋଲି ନ କହି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନୁସୃଜନ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଭାଷାର ମହାଭାରତକାରମାନେ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତଠାରୁ କେତେ ଅବଲୀଳା ସହିତ କେତେ କୁଆଡ଼କୁ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହିପରି ହୁଡ଼ିଯିବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆପଣାର ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମହିମା ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ସାରଳାଦାସଙ୍କର ମହାଭାରତ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷା-ମହାଭାରତଗୁଡ଼ିକର ତୁଳନାରେ ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବାଗ୍ରରେ ରହିଛି । ସାରଳା ଦାସ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ମୋଟେ ମାନି ନାହାନ୍ତି । କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଗତ ଆଧାରର କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହେଁ, ମୂଳ କାହାଣୀଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେ କେତେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ହସ୍ତିନାପୁରର ଅସଲ କାହାଣୀଟି ସହିତ ଆହୁରି କେତେ କାହାଣୀ ଓ ଉପାଖ୍ୟାନକୁ ଆଣି ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି । ସେହି ଅନ୍ୟ ଉପାଖ୍ୟାନଗୁଡ଼ିକୁ ଆଧାର କରି ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତଭାଷାରେ ଅନ୍ୟ

ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଲେଖାଯାଇଛି । ମାତ୍ର ସାରଳାଦାସ ତାଙ୍କ ମହାଭାରତର କାହାଣୀ ସହିତ ଯେଉଁସବୁ ଉପକାହାଣୀକୁ ଆଣି ଗୁନ୍ଥି ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଆମେ କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରେ କଦାପି ଖୋଜି ପାଇବା ନାହିଁ । ଏହିସବୁ ଆଖ୍ୟାନ ଓ ଉପାଖ୍ୟାନଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ନିଜର ସାହସୀ କଳ୍ପନା ଭିତରୁ ବାହାର କରିଛନ୍ତି ।

ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତକୁ ସବାଆଗ ସମସ୍ତେ ଏକ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ମାନିଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତକୁ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ସମସ୍ତ ସମର୍ପଣ ସହିତ ଏକ ଧର୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥର ସ୍ଥାନରେ ପାଠ ଓ ପାରାୟଣ କରାଯାଇଥାଏ । ମାତ୍ର, ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ଯାହା ବୁଝାଏ, ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ଭିତରେ ଆମକୁ ସେହି ଉପାଦାନଟି ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତରେ ଦେବତାମାନେ ସମସ୍ତେ ରହିଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଜଣେ ଅନୁରାଗୀ କବିର କଳ୍ପନା ଭିତରେ ମଜାହୋଇ ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କାବ୍ୟରୂପୀ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କ୍ରୀଡ଼ନକ ପରି ନାଚିବାରେ ହିଁ ଲାଗିଛନ୍ତି । କବି ସାରଳାଦାସ କୌଣସି ଦେବାଦେବୀଙ୍କୁ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିନାହାନ୍ତି । ତଥାପି ଲୋକମାନସର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟସ୍ତରକୁ ଆସି ଦେବତାର କଳ୍ପନାଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ଏକାବେଳକେ ଆମର ଏହି ଜୀବନରୂପୀ ରଙ୍ଗଭୂମିର ସ୍ତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଛନ୍ତି । ସାରଳାଦାସ ନିଜର ପାତ୍ରପାତ୍ରୀଙ୍କୁ ସେହିପରି ଆଣି ଉପସ୍ଥାପିତ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ହସ୍ତିନାପୁର ଓଡ଼ିଶାଠାରୁ ଏବପରି ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ବହୁଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ସାରଳାଦାସ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ତାଙ୍କ ନିଜ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ସ୍ଥାନୀୟ ମଞ୍ଚ ଉପରେ ଆଣି ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇଛନ୍ତି ଓ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ସତେଅବା ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି ଆମ ଆଗରେ ଏକ ପ୍ରତୀତିର ଜାଲକୁ ବିସ୍ତୃତ କରି ରଖିଛନ୍ତି । ଏଭଳି ଏକ ପ୍ରତୀତି ଆମକୁ ଭଲ ଲାଗୁଛି— ମୂଳ ମହାଭାରତଟିକୁ ସାରଳାଦାସ ଏପରି ଭାବରେ ବିକୃତ ଏବଂ ବିଘଟିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବି ଆମ ମନରେ ଆଦୌ କୌଣସି କ୍ଷୋଭ ଜାତ ବି ହେଉ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ଜଣେ କବିର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କରାମତି ହେଉଛି ଏହିଠାରେ । ଦୂରକୁ ଏକାନ୍ତ ନିକଟ କରି ଆଣିବା, ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟ ଚରିତ୍ରରେ ପରିଣତ କରି ଆମର କଳ୍ପନାନୁରାଗକୁ ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଆତ୍ମୀୟତା ଭିତରକୁ ସଞ୍ଚାଳିତ କରିନେବା, ଏହି କୃତକୃତି ସକାଶେ ସାରଳାଦାସ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାକୁ ଆମର ଏତେବେଶୀ ପ୍ରିୟ କରି ରଖିଛନ୍ତି ।

ସାରଳା ସାହିତ୍ୟ ମୂଳତଃ ଏକ ପ୍ରତିବାଦ-ସାହିତ୍ୟ । ରାଜସଭାର ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ଏକ ପ୍ରତିବାଦ, ରାଜାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରୂପେ ସ୍ବାର୍ଥକାତର ହୋଇ ରହିଥିବା ଧର୍ମୀୟ ଆସକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ

ପ୍ରତିବାଦ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସେହି ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୋଷା ହୋଇ ରହିଥିବା ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର କୃପଣ ପରମ୍ପରାଟିକୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରତିବାଦ । ରାଜସଭାର ବହୁ ଦୂରରେ ବୃହତ୍ତର ଲୋକଜୀବନରେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଛନ୍ଦ ଅଭିନୀତ ହେବାରେ ଲାଗିଥିଲା, ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ସୃଗୃଇ ଦେଇଥିବା ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବହୁ ଦୂରରେ ସବୁ ଧର୍ମ ଓ ତଦ୍‌ଗତ ଆଚାରଚର୍ଯ୍ୟକୁ ଏକାଠି ମିଶାଇ ତାହାକୁ ନାନା ପ୍ରତିମା ଏବଂ ପ୍ରତୀକରୂପେ ବଳି ଯେଉଁସବୁ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ଅତିବିଶ୍ୱାସ ବହୁ କାଳରୁ ଉଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇ ଆସିଥିଲା, ଆଗରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନୁକୂଳତା ନ ଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ । ତେଣୁ କେବଳ ତଥାକଥିତ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ଅନୁମୋଦିତ ସାମଗ୍ରୀମାନ ହିଁ ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁଥିଲା । ସତେଅବା ସାରଳା ଦାସ ସେହି ଅନୁକୂଳତାଟି ଲାଗି ବାଟ ଫିଟାଇ ଦେବା ଲାଗି ଆପଣାର ଲେଖନୀ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ସିଏ ବୃହତ୍ତର ସମାଜକୁ କାବ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ପାତ୍ର ଓ ପାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ନାମଗୁଡ଼ିକୁ ଓ ସଂସ୍କୃତଗ୍ରନ୍ଥର ପୃଷ୍ଠ-ଭୂମିଟିକୁ ସେ ନିଜର ମୂଳପୁଞ୍ଜି ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଓ ତାହାକୁ ତତ୍କାଳୀନ ଲୋକଜୀବନର କେତେକେତେ କ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ଉପକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟକୁ ଲଟାଇ ନେଇ ଗଲେ । ସେ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇ ମଣିଷ କଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ କାଳର ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇ ଆଣିଲେ । ତାଙ୍କର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରକୃତରେ ତାଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ହିଁ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ରହିଗଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ନିଜ ଅନୁଭବ ତଥା ଅନୁରାଗ ହିଁ ତାଙ୍କର ବଳିଷ୍ଠତମ କାବ୍ୟନିଯନ୍ତା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ସାରଳା ଦାସ କେଉଁ କିସମର ଦେବୀ-ଭକ୍ତ ଥିଲେ ଓ ଦେବୀ ଆରାଧନା କରି କେଉଁ ପ୍ରକାରର ସିଦ୍ଧିଗୁଡ଼ିକୁ ହାସଲ କରିଥିଲେ, ସେସବୁ ବିଷୟରେ ଆମର ଅନୁମାନ ଯେଉଁଠି ହେଉ କିମ୍ବା ନ ହେଉ ପଛକେ, ସିଏ ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦାର ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଭାବରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଜୀବନର ଜଣେ ପରମ ଭକ୍ତ ଓ ପରମ ଅନୁରାଗୀ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକରୁ ଆମକୁ ତାହାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ଅବଶ୍ୟ ମିଳିଯିବ । ଜୀବନର ଜଣେ ଭକ୍ତ ହିସାବରେ ସେ ସ୍ୱୀକୃତ କେତେ କେତେ ବାଡ଼କୁ ଡେଇଁଯାଇ ପାରିଥିଲେ ।

ସାରଳାଦାସଙ୍କର ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟର ପଂକ୍ତି ଭିତରକୁ ଆସିଲା । ଆଗେ ସ୍ୱର୍ଗବାସୀ ଦେବତାମାନେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟର ସମଗ୍ର ଇଲାକାଟିକୁ ଅଧିକାର କରି ରହିଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, କାବ୍ୟକାରମାନେ ମନୁଷ୍ୟଜୀବନର ଆବେଗ ଓ ଆକୂତିଗୁଡ଼ିକୁ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଣି ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରାଇବାକୁ ସତେଅବା ଏକ ଅପରାଧ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଏହି ମନୁଷ୍ୟ ହିଁ ତାର ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ, ଆପଣା ଜୀବନର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେଇ ହିଁ ସେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଗଢ଼ିଥାଏ— ସାରଳା-ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ସାରଳାଦାସ ଶିଷ୍ଟ ଅଶିଷ୍ଟ ମାନ

ନାହାନ୍ତି, ଶ୍ଳୀଳ ଅଶ୍ଳୀଳ ମାନି ନାହାନ୍ତି, ସିଦ୍ଧ ଓ ଅସିଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ମାନି ନାହାନ୍ତି । ନିଜର କଳ୍ପନାରେ ଦେବତା, ନର ଓ ଦାନବମାନଙ୍କୁ ସର୍ଜିଲାବେଳେ ସେ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଯାଇଛନ୍ତି, କେତେ କେତେ ଅକଳ୍ପନୀୟ ଭିତରକୁ ପଶି ଯାଇଛନ୍ତି । ସାରଳାଦାସଙ୍କର ଅସଲ ଚକ୍ଷୁ ହେଉଛି କବିର ଚକ୍ଷୁ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମାର୍ଗ ବା ସଂପ୍ରଦାୟର ଗାର ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିବାକୁ ଯଦି ଭକ୍ତ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ସାରଳାଦାସ ହୁଏତ ଆଦୌ ଜଣେ ଭକ୍ତ ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଦ୍ୱାରା ଯେ ବହୁତ କିଛି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିବ, ଆପଣାର ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆ ଯେ କଦାପି ସଂସ୍କୃତର ପଛରେ ପଡ଼ିଯିବ ନାହିଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚକ୍ଷଣ ଭାବରେ କବି ସାରଳାଦାସ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳର ମାପକାଠି ଉପରେ ସେ ଅସମ୍ଭବକୁ ସମ୍ଭବ କରିଥିଲେ ।

ସାରଳାଦାସଙ୍କର କୃତିଗୁଡ଼ିକରେ କଳ୍ପନା ଅଧିକ ରହିଛି, ଇତିହାସ କମ୍ ଅଛି । ଯେ କୌଣସି ମହାପୁରାଣ ପରି ତାଙ୍କର ମହାଭାରତକୁ ଏକ ଭାବୋଚ୍ଛଳ କାବ୍ୟୋପନ୍ୟାସ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆପଣାର ରଚନା ପାଇଁ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଯାବତୀୟ ଶାସ୍ତ୍ରଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସେ ଅନେକ ସାମଗ୍ରୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ସମସାମୟିକ ଲୋକଚଳଣି ମଧ୍ୟରୁ ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ଗୁଣ ଅଧିକ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ସେହି ଚଳଣିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଆପଣାର କଳ୍ପନାକୁ ଯୋଡ଼ି ସିଏ ସବୁକିଛିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରସ କରିଦେଇ ପାରିଥିଲେ । ଏହିସବୁ ସୌଧ ଗଢ଼ିବାରେ ସେ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ମାନି ନ ଥିଲେ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ମାନି ନ ଥିଲେ, ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ କେତେ ପ୍ରକାରର କାଳ୍ପନିକତା ଓ କାହାଣୀର ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ସତେଅବା ଦାଣ୍ଡରେ ଆଣି ନଚାଇଥିଲେ ଏବଂ ଯେକୌଣସି ସଫଳ କାବ୍ୟକାର ପରି ସେ ଏସବୁ ଜାଣିଶୁଣି କରିଥିଲେ । ଦେବତା ଏବଂ ଦେବୀମାନଙ୍କର ଉପାସନା ବିଷୟରେ ସେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟର ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଯେପରି ବହୁସଂଖ୍ୟାରେ ନାନା ଉପାଖ୍ୟାନ ରହିଥିଲା, ଲୋକମାନଙ୍କର ଚଳଣିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସମାନ୍ତର ଭାବରେ ସେହିପରି କେତେ କେତେ କଥା ଓ ଉପକଥା ରହି ଆସିଥିଲା । ସାରଳା ଦାସ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିପୁଣତା ସହକାରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଭିତରକୁ ଆଣିଲେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସେ କେତେ ଅଲେଖାକୁ ଲେଖାରେ ପରିଣତ କରାଇଥିଲେ ।

ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜ ବିଷୟରେ କବି ସାରଳାଦାସ ଯାହାସବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳର ସମାଜ ପ୍ରକୃତରେ ସେହିଭଳି ଥିଲା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ ହୁଏତ ନାନା ଭ୍ରାନ୍ତିଭିତରେ ଆସି ପଡ଼ିଯିବା । ଆମ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ସମାଜକୁ ନେଇ ଫନ୍ଦା ହୋଇଥିବା ନାନା କାମର ଚିତ୍ର ରହିଥାଏ, ମାତ୍ର, ତା'ବୋଲି ସମାଜରେ ବାସ୍ତବତଃ ସେହିସବୁ କଥା ରହିଛି ବୋଲି ସବୁବେଳେ

ବିଶ୍ୱାସ ହେବ କି ? ତଥାପି, ନାରୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସାରଳାଦାସ ଯାହାସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇଛନ୍ତି, ନାରୀ ବିଷୟରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ଦୃଷ୍ଟି ଅଳ୍ପବହୁତେ ସେହିପରି ଥିଲା ବୋଲି ହୁଏତ ଅନୁମାନ କରିହେବ । ଏକ ସାମନ୍ତବାଦ ସମାଜରେ ଗୃହ ନାମକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ପୁରୁଷ ହେଉଛି ଅଧୀଶ୍ୱର ସାମନ୍ତ, ସ୍ତ୍ରୀ ହେଉଛି ତା'ର ପରିଚାରିକା ଏବଂ ସେହି ସାମନ୍ତବାଦୀ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀ ହେଉଛି ଦେବୀ, ସାକ୍ଷାତ ଠାକୁରାଣୀ ଓ ସେହିପରି ଆଉ ସବୁକିଛି । ନିଜର ଲିଖିତ 'ଚଣ୍ଡୀପୁରାଣ'ରେ ସାରଳାଦାସ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଦେବୀଙ୍କର ଅଂଶ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ପୃଥିବୀରେ ଯେତେ ନାରୀ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ସେମାନେ କୁଆଡ଼େ ସମସ୍ତେ ଦେବୀଙ୍କର କଳା ଏବଂ ଅଂଶ ନେଇ ସଂସାରକୁ ଆସନ୍ତି । ସଂସାରରେ ଯେତେ ଯୁବତୀ ଅଛନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ସେହି ଦେବୀଙ୍କର ହିଁ ପ୍ରତୀକ । ଆହୁରି ପାଦେ ଆଗକୁ ଯାଇ ସାରଳାଦାସ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିବା ସମୟରେ ମୁଖରେ ନାରୀର ନାମ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ ପୁରୁଷ ସକଳ ପ୍ରକାରର ସଙ୍କଟରୁ ଅବଶ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ ।

ମାତ୍ର, ମହାଭାରତର ଲେଖକ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ଦ୍ରୌପଦୀ ବିବାହ କରି ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କ ସହିତ ଯିବାବେଳେ ରାଜା ଦ୍ରୁପଦ ତାଙ୍କ ସହିତ ବିବିଧ ଅଳଙ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଭୂଷିତ ହୋଇଥିବା ଏକଲକ୍ଷ ଦାସୀ ଯୌତୁକ ସ୍ୱରୂପ ଦେଇଥିଲେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଅଷ୍ଟବରଙ୍କର ବିବାହ ସମୟରେ ଏକସହସ୍ର ଦାସୀ, ଭାନୁମତୀଙ୍କ ସହିତ ନୃତ୍ୟରେ ନିପୁଣା ଗଣିକା ଏବଂ ଦୁଃଶୀଳାଙ୍କର ବିବାହ ସମୟରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଦାସୀ ଯୌତୁକରେ ଆସିଥିଲେ । ବୀର କର୍ଣ୍ଣ ଶଲ୍ୟଙ୍କୁ ଲୋଭ ଦେଖାଇ କହିଥିଲେ ଯେ, ସିଏ ତାଙ୍କର ରଥରେ ସାରଥି ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ଏକ ସହସ୍ର ପଦ୍ମିନୀ ନାରୀ ପାଇବେ । ଆପଣାର ଏକ ସାନ ପୋଥି 'ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବଚନିକା'ରେ ସାରଳାଦାସ ସ୍ୱୟଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ନାରାୟଣ ଆଗରେ କୁହାଇଛନ୍ତି ଯେ, ଯିଏ ଭାର୍ଯ୍ୟା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଗୃହସ୍ଥର ସେବା ନ କରେ, ତାକୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସଂସାରରେ ଜଣେ ବୋଲି ଆଦୌ ଗଣନା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କଥାଟି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସମାନ ଭାବରେ ସତ୍ୟ; ଅର୍ଥାତ୍ ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ପୁରୁଷ ଯଦି ଭାର୍ଯ୍ୟାର ସେବା ନ କଲା, ତେବେ ତାହାକୁ ବହୁତ କଷ୍ଟ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସାରଳାଦାସଙ୍କ ମନରେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଧାରଣା ରହିଥିଲା, ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତିରୁ ଆମେ ତାହାର କୌଣସି ଇଙ୍ଗିତ ପାଇ ପାରିବା କି ? ସେହି ଉକ୍ତିରେ ଦ୍ରୌପଦୀ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସୁବେଶ ପୁରୁଷ ଦେଖିଲେ ତା' ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିବା ହେଉଛି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି । ସେହି ପୁରୁଷ ନିଜର ଭାଇ ହୋଇଥାଉ, ପୁଅ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିବ ନାହିଁ ଏବଂ ସତେଅବା ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଆପଣାର ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚଟା ସ୍ୱାମୀ ଥାଇ ଆଉ ଦ୍ରୌପଦୀ ତଥାପି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକୃଷ୍ଟ

ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲେ । ନିଜ କାଳର ଯେକୌଣସି ପୁରୁଷ ପରି ସାରଳାଦାସ ହୁଏତ ସ୍ତ୍ରୀମନର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତରେ ସାରଳା ଦାସ ପାଣ୍ଡବ ଓ କୌରବମାନଙ୍କର କଥା ଯେତେ କହିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ କହିଛନ୍ତି । ଏତେ ଟିକିଏ ସୁଯୋଗ ପାଇବା ମାତ୍ରକେ କବି ହସ୍ତିନାପୁର ଛାଡ଼ି ସିଧା ତାଙ୍କ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଚାଲିଆସି ଆସିଛନ୍ତି ଓ ଏହି ଭୂମିର ନାନା ବ୍ୟାପାର ଓ ପ୍ରସଙ୍ଗର ସତେଅବା ଏକ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ଯେତେ ଯେତେ ସାଧନାମାର୍ଗ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଥିଲା, ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତରେ ସେହି ସବୁଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ରହିଛି । ସେଥିରୁ ସାରଳାଦାସ ଅମୁକ ମାର୍ଗ ଅପେକ୍ଷା ଅମୁକ ମାର୍ଗକୁ ଅଧିକ ସମର୍ଥନ କରୁଥିଲେ ଅଥବା ସେ ଅମୁକ ମାର୍ଗର ଥିଲେ ବୋଲି କେତେଭଳି ଅନୁମାନ କରାଯାଇଛି । ସାରଳା ଦାସ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁ ଥିଲେ, ଅଥଚ କିଛି ନ ଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ସବୁ ମାର୍ଗର ଥିଲେ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଆଦୌ କୌଣସି ମାର୍ଗର ନ ଥିଲେ । କବି ଆପଣାର ଶ୍ରଦ୍ଧାଦ୍ୱାରା କେତେ କେତେ ସ୍ଥାନରେ ନିଜକୁ ଏକାତ୍ମ କରି ରଖିଥାଏ ଏବଂ ତଥାପି କେଉଁଟିକୁ ହେଲେ ଏକମାତ୍ର ଶୁଦ୍ଧ ମାର୍ଗ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥାଏ । କବି ସବୁଟି ଭିତରେ ଥାଏ, ସବୁର ଲାଗି ଏକାନ୍ତ ସହାନୁଭୂତି ରଖିଥାଏ, ତଥାପି କେଉଁଠି ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହି ନ ଥାଏ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସେ ସେହି ସବୁଗୁଡ଼ିକର ସ୍ତରରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଥାଏ । କବି ସାରଳାଦାସ ଆପଣାର ଧର୍ମ-ଭାବନାରେ ସେହିପରି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହିଥିଲେ; ସେଥିଲାଗି ସହାନୁଭୂତି ସହିତ ସବୁଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିପାରିଲେ, ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ସହିତ ଆପଣାର ଫନ୍ଦା କାହାଣୀମାନ ଯୋଡ଼ି ଦେଇ ପାରିଲେ ଓ ତଥାପି କୌଣସି ବିଶେଷ ପକ୍ଷାଗ୍ରହ ଦେଖାଇ ଗୋଟିକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏଠାରୁ ହୀନ ବା ନ୍ୟୂନ ବୋଲି କହିଲେ ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ, ସେହି ସମାଜର ରୀତି-ନୀତି, ନାନା ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ – ଏହି ସବୁଗୁଡ଼ିକର ମନୋରମ ସମଗ୍ର ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଆମପାଇଁ ସାରଳାଦାସଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ମଧ୍ୟରେ ସତେଅବା ଠୁଳ କରି ରଖାଯାଇଛି । ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରା-ଗୁଡ଼ିକର ଉଲ୍ଲେଖ ଏବଂ ଇଙ୍ଗିତ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ତଥାପି କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବିଶଦ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଦେଖାଇ ଦେବାରେ ସାରଳାଦାସ ସତେଅବା ଅଧିକ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟି ତୁଳନାରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରା ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ଥାନୀୟ ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସତରିଚର ଅଧିକ ତନ୍ମୟତା ରହିଥାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସର୍ବଦା ଅଧିକ ବିଚିତ୍ର ମନେହୁଏ । କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରାମାନେ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟିକୁ ଯେ ବହୁ ବାଟରେ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ଅଧିକ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ କରି ରଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ସାରଳାଦାସଙ୍କର

ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତକୁ ଆମେ ତାହାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୂପେ ଗ୍ରହଣକରି ପାରିବା । ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ଯେ, କେବଳ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟି ଭିତରୁ ନିଷ୍କ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଆସିଥାନ୍ତି, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରାମାନେ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟିର ସମୃଦ୍ଧିଲାଗି ନିରନ୍ତର ନାନା ସମ୍ଭାବନା ଆଣି ଯୋଗାଇ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ଯଦି ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର କେବଳ ଏକ ନିର୍ମଳ ଅନୁବାଦ କରାଯାଇ ଥାନ୍ତା, ତେବେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ମହାକାବ୍ୟର ପରମ୍ପରାଟି ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ନା କେତେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଲ ହୋଇଛି ଯେ ନିର୍ମଳ ଓ ସତର୍କ ତଥା ବିଶ୍ୱସ୍ତ ମାର୍ଗୀମାନେ ମହାଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାନୁବାଦରେ ହାତ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ସବୁ ଭାଷାରେ କବିମାନେ ହିଁ ସେଥିଲାଗି ସାହସ କରିଛନ୍ତି, ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରିଛନ୍ତି । ମହାଭାରତକୁ ସେମାନେ ତାହାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ କୂଅଟି ଭିତରୁ ବାହାର କରି ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ନଦୀରୂପେ ବୁହାଇ ଆଣିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ ବୃହତ୍ତ୍ୱ ଆଣି ଦେଇଛନ୍ତି । ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ସହିତ ଭାରତୀୟ ଭାଷାନୁବାଦଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର ପାଠ କଲେ ଆମକୁ ପ୍ରକୃତରେ ସମଗ୍ର ଭାରତର ସେହି ବହୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମଧ୍ୟ ଏକତ୍ୱଟିର ଅନୁଭୂତି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିଲାଗି ଆମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କବି ସାରଳାଦାସଙ୍କ ପାଖରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥିବା ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସାରଳାଦାସଙ୍କର ମହାଭାରତ ରହିଛି, ମୂଳ ସଂସ୍କୃତରୁ ନିର୍ମଳ ଭାବରେ ଅନୁବାଦ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଅନ୍ୟ ମହାଭାରତ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ରାଜା କୃଷ୍ଣ ସିଂହ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରିଛନ୍ତି । ସାରଳାଙ୍କର ମହାଭାରତ ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ଅଥବା ପଙ୍କିଳ ଲାଗିଲା ବୋଲି ସେ ସେ ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ଅନୁବାଦ ସମ୍ଭବ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ, ସେ କଥା କହିବା ଲାଗି ଆମ ପାଖରେ କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ନାହିଁ । ତଥାପି, ଏକଥା ହୁଏତ ସମ୍ଭବ ଯେ, ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ଗୋଟିଏ ସିଧା ଅନୁବାଦ କରିବା ପାଇଁ ମନ ବଳାଉଥିବା ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ସାରଳାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁନଃସର୍ଜିତ ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତଟି ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଅରଣ୍ୟ ପରି ଲାଗିବ । ସେହି କାରଣରୁ ହୁଏତ ସିଏ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ଅନୁକୃତିରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ମହାଭାରତର ଗୋଟିଏ ଉପବନ ଗଢ଼ି ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଣିଦେବା ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛା ବଳାଇବେ । କଥିତ ଅଛି, ଗତ ଶତାବ୍ଦୀରେ କବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ସାରଳା ମହାଭାରତ ସହିତ ଅବଶ୍ୟ ପରିଚିତ ହୋଇ ସାରିଥିବେ । ତଥାପି ସେ ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ପୋଥି ଆଣି ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କୁ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? କବି ଫକୀରମୋହନ କି କ'ଣ ତାହାକୁ ଗୋଟାଏ ଅରଣ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ବହୁ ପ୍ରକ୍ଷେପର ଏକ ସମାହାର ବୋଲି ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତକୁ ହିଁ ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ସଦୃଶ ବିଚାର କରୁଥିଲେ କି ? ସଂସ୍କୃତ

ମହାଭାରତର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଏବେ ଏହି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦକ ସାରଳା ମହାଭାରତକୁ ଏକ ବିଶୁଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ବୋଲି ଧରି ନାହାନ୍ତି କି ? ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଏକ ଶୁଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇଥିବ, କୌଣସି ଏକ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ପରି ଏପାଖକୁ ସେପାଖକୁ ଆଦୌ ଟଳି ଯାଇ ନ ଥିବ— ସମ୍ଭବତଃ ଏହିପରି ଏକ ବିଶ୍ବାସ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ଆଡ଼କୁ ଆଗ ଆଖି ପକାଉଛନ୍ତି । ସାରଳା ମହାଭାରତକୁ ସେମାନେ ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି ଓ ସେଥିପାଇଁ ତାହାର ଭୂରିଭୂରି ପ୍ରଶଂସା କରୁଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଅଶୁଦ୍ଧରୁ ଶୁଦ୍ଧକୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖିବାର ପ୍ରୟାସୀ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ମନଟି ହୁଏତ ମହାଭାରତ ନାମକ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ କହିଲେ କେବଳ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତକୁ ହିଁ ବୁଝିଛି । ତଥାପି, ଏକ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁଭଳି ଭେଦ ସିଏ ଦେଖୁଥାଉ ପଛକେ, ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ମହାଭାରତର ପାରାୟଣ କହିଲେ ସାରଳା ମହାଭାରତର ପାରାୟଣକୁ ହିଁ ବୁଝାଉଛି । ସାରଳାଦାସଙ୍କର ଭାରତ ହିଁ ସଂସ୍କୃତରୁ ନିର୍ମଳ ଭାବରେ ଅନୁବାଦ କରାହୋଇ ଆସିଥିବା ଭାରତଠାରୁ ଅଧିକତର ସଂଖ୍ୟାରେ ବିକ୍ରୀ ହେଉଛି, ତେଣୁ ଅଧିକ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଉଛି । ପଣ୍ଡିତ ଓ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମାନଙ୍କର ସକଳ ସଂଶୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ସାରଳାଦାସ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ବ୍ୟାସଦେବ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

— — —

ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା

ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାରଳାଦାସଙ୍କଠାରୁ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପାଖକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ଆଲୋଚନାଟିକୁ ଅଗ୍ରସର କରାଇନେବା ପୂର୍ବରୁ ଆମକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ହେବ । ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି 'ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣର'ର ରଚୟିତା ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାପାତ୍ର ବା ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ । ଆଉ ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଖ୍ୟାତ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ରଚୟିତା ଶ୍ରୀ ଜୟଦେବ । ଏହି ଦୁଇଜଣଯାକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆଦୌ କିଛି ହେଲେ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଏମାନେ ଯାହା କିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ସବୁ ସଂସ୍କୃତରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ହିଁ ପ୍ରଚଳିତ ଅର୍ଥାତ୍ କଥିତ ଭାଷା ଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିବାର ଭାଷା ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏବେ ମଧ୍ୟ, ବର କନ୍ୟା, ବରଯାତ୍ରୀ ଓ ସଂପୃକ୍ତ ଆଉ ସମସ୍ତେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ପ୍ରାୟ ଜଣେ କେହି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ବିବାହ, ହୋମ, ଦେବାର୍ଚ୍ଚନା ପ୍ରଭୃତି କାର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ହିଁ ଚାଲୁଛି, ସେହିପରି ଏକଦା ଏଭଳି ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ କି ଜନପଦଗୁଡ଼ିକର ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ବୁଝୁ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାହିଁ ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟକାରିତାକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରିଥିଲା । ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟିର ପରିପୂରକ ରୂପେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରାଗୁଡ଼ିକ ରହିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧିକାରୀମାନେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରମ୍ପରାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଉ ନ ଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ର ବା ଅବସର ହୋଇ ରହିଗଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତିଭେଦ-ପ୍ରଥାକୁ ପ୍ରାୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବୋଲି ମାନୁଥିବା ତଥାକଥିତ ଉତ୍ତମମାନେ ସାହିତ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଓ କଥିତ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ସେହିପରି ଏକ ଶିଷ୍ଟ ଅଶିଷ୍ଟ ନ୍ୟାୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ରଖିଥିଲେ ଏବଂ କଥିତ ଭାଷାରେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ତାହାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ୁ ନ ଥିଲେ ।

ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ ଅଠରଗୋଟି ଭାଷାରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ୱୟଂ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ମନେହୁଏ, ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଟି ତାଙ୍କ ଲାଗି ସତେ ଅବା ଉନବିଂଶ ଭାଷାଟିଏ ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଘରେ

କହୁଥିବା ଓ ବଞ୍ଚୁଥିବା ଭାଷାଟିକୁ ନିଜର ମାତୃଭାଷା ବୋଲି କହିବାର ଶବାଜଟି ଜନ୍ମଲାଭ କରି ନ ଥିଲା । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାଟି ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭାଷା ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା । କାରଣ ସଭାରେ ବସିବା ଲୋକମାନେ ସଭା ବାହାରର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅପାଂକ୍ତେୟ ଜ୍ଞାନରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ପୁରପାଖରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଚହଲ ଲାଗି ରହିଥିବା ସମୟରେ ଉଭୟେ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ ଏବଂ କବି ଶ୍ରୀ ଜୟଦେବ କିପରି ସେହି ଭାଷାରେ ପଦେ ହେଲେ ଲେଖିବାକୁ ମନ କଲେ ନାହିଁ, ପଛର ସେହି ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଯୁଗଟି ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ପ୍ରକୃତରେ ଅତୀବ ବିସ୍ମୟ ଜାତ ହୁଏ । ଯେଉଁମାନେ ଅଧିକ ସାହସ କରନ୍ତି, ଅନୁରାଗ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଗାରଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଆନ୍ତି, ଜାତି ହରାନ୍ତି, ସେହିମାନେ ହିଁ ଯାବତୀୟ ନୂତନ ସୃଜନର ଦାୟାଦ ହୁଅନ୍ତି । ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ ଓ ଜୟଦେବ ଗାରଟା ଡେଇଁବାକୁ ମନ କରି ନ ଥିଲେ ଏବଂ ସଭାନୁମୋଦିତ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ହିଁ ନିଜ ନିଜ ମନୀଷା ଏବଂ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ତଥାପି, ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ-ପରମ୍ପରାକୁ ଦୁହେଁଯାକ ପ୍ରଭୂତ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସିନା ଏବେ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କରାଗଲା, ମାତ୍ର ସେହି ଜୟଦେବଙ୍କର ନିଜ ସମୟରୁ ହିଁ ତାଙ୍କ ସଂସ୍କୃତ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ଏକାଧିକ ଅନୁବାଦ ହୋଇଥିଲା । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅନୁବାଦ ହୋଇଥିଲା, ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ଉପରେ ସଚିତ୍ର ଅନୁବାଦମାନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା, କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ସମାନ୍ତର ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରବେଶ ଘଟାଇ ଟୀକା ମଧ୍ୟ ଲେଖା ଯାଇଥିଲା ।

କବି ଜୟଦେବ ଶୃଙ୍ଗାରିକ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଲୀଳାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାର ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଅପୂର୍ବ ଲାଳିତ୍ୟର ଧାରା ବୁହାଇଦେଇ ଶୃଙ୍ଗାରର ଲୀଳାକୁ ହିଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ । ଆଦୌ ସଂସ୍କୃତ ନ ଜାଣିଥିବା ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଆବୃତ୍ତି କଲାବେଳେ ସତେଅବା ସବୁଯାକ ଅର୍ଥଦ୍ୟୋତନାକୁ ବୁଝି ପାରୁଥିବା ପରି ଯେଉଁ ପୁଲକଟିକୁ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ, ସେଇଥିରୁ ହିଁ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ମୁଗ୍ଧକାରୀ ଶବ୍ଦ-ଶୃଙ୍ଗାରିକତାର ପ୍ରମାଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ମିଳି ଯାଇଥାଏ । ସମ୍ଭବତଃ ତାହା ହିଁ ଏକ ପ୍ରଧାନ କାରଣ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ କି 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ'ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦଗୁଡ଼ିକର ତୁଳନାରେ ମୂଳ ସଂସ୍କୃତର 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଓଡ଼ିଆ ଗୀତାମୋଦୀମାନଙ୍କର କାନଲାଗି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଏତେ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱରେ ଯେଉଁ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟି ଆମର ଏହି ଭୂମିରେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରାଚୀନ ଋଷି ମୁନିଙ୍କର ସମୟରୁ ରହି ଆସିଛି, ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନୀୟ ଅଳିନ୍ଦଟିରେ ତାହାର ଜଣେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରତିଭୂ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ହିସାବ ଭିତରେ ସେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଲୋଚିତ ହେଉଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ପରେ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାର ଏକାଧିକ ତତ୍ତ୍ୱକାର ରହିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କର ସ୍ଥାନ ତଥାପି

ଆପଣାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାକୁ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖିଛି ଏବଂ କବି ଜୟଦେବଙ୍କର କବିତ୍ୱ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଭାରତର କାବ୍ୟାମୋଦମାନଙ୍କୁ ସେହି କାଳରୁ ଆଜଯାଏ ଏପରି ସ୍ୱବଶ କରି ରଖିଛି ଯେ, ଭାରତବର୍ଷର କେତେ କେତେ ଅଞ୍ଚଳରେ ତାଙ୍କ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକୁ ନକଲ କରି ପୋଥି ତିଆରି ହୋଇଛି ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଥାନୀୟ କଳାରେ ଲେଖନୀଚିତ୍ରମାନ ଫୁଟାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ଯୁଗଟିକୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ସେଥିରେ ଉଭୟେ ଜୟଦେବ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ସତେଅବା ଗୌଣ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ତାହାର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନା ହେଉ ନ ଥିଲା କିମ୍ବା ଶୃଙ୍ଗାରକୁ ସବୁକିଛିର ଦର୍ପଣ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖା ମାତ୍ର ନ ଥିଲା । କେତେକ କାରଣରୁ ତାହା ଗୌଣ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥପରମ୍ପରାଟି ଯେତେବେଳେ କ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୌଣ ହୋଇ ଆସିଲା ଏବଂ ରୀତିଯୁଗ ପଦ୍ୟକାରମାନେ ସତେଅବା ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରବୀଣ ହୋଇ ଦିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱନାଥ ଓ ଜୟଦେବ ଉଭୟେ ପୁନର୍ବାର ନିମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟଘରକୁ ଆସିଥିଲେ, କାବ୍ୟକାରିତାର ଦାବିତାସ୍ୱ ହିସାବରେ ସେହିମାନେ ବାଆଗ ଲୋଡ଼ା ହେଲେ । ସେତେବେଳେ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହେଉଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର କାବ୍ୟରୀତିର ସୌଧଗୁଡ଼ିକ ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ଗଣିତ ଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହେଲା ଏବଂ ସତେ ଯେପରି ଶୃଙ୍ଗାର ହିଁ କାବ୍ୟ ସଂସାରର ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟଞ୍ଜନରୂପେ ବିଚାରିହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ସେତେବେଳେ ତତ୍କାଳୀନ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କୁ କବି ଜୟଦେବ ଅନେକ ପ୍ରେରଣା ଅବଶ୍ୟ ଦେଇଥିବେ, ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ ମଧ୍ୟ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବେ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା, ଅର୍ଥାତ୍ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଓଡ଼ିଶାକୁ ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଧର୍ମପ୍ରେରଣାର ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଉଦ୍‌ବେଳନ ମଧ୍ୟରେ ଆଣି ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରାଇଥିବା ପାଞ୍ଚଜଣ ସନ୍ଥ । ସନ୍ଥ ହେଉଛି ଏପରି ଜଣେ ଭକ୍ତ, ଯିଏ କି ଆପଣାର ଅଧ୍ୟାତ୍ମପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଲୋକହିତ ସାଧନ କରିବାରେ ରତ ରହିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ଧର୍ମଜୀବନ ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ କି ଧର୍ମସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଧାନତଃ ନିଜର ମୁକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ୁଥାଏ ବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କରିଥାଏ । ସେ ସଂସାର ପ୍ରତି ମୂଳତଃ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସଂସାରକୁ ମାୟା ବୋଲି କହୁଥାଏ ଓ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରହିବା ବୋଲି ବୁଝୁଥାଏ । ସନ୍ଥ ଏକ ଅନ୍ୟ ଧାତୁର ଧର୍ମସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବୁଝାଏ । ଭଗବତ୍-ଉପଲବ୍‌ଧି ଦ୍ୱାରା ସେ ପ୍ରକୃତରେ କିଭଳି ଗୋଟିଏ ଭିନ୍ନ ସମ୍ପଦ ଲାଭ କରେ କେଜାଣି, ସେ ସଂସାର ଭିତରୁ ପଳାଇ ନଯାଇ ସଂସାର ଭିତରକୁ ଫେରିଆସେ । ସଂସାରକୁ ସେ ସତେଅବା ଏକ ନୂତନ ଆଖିରେ

ଦେଖେ, ଆପଣାର ଆଲୋକଟିର ମାଧ୍ୟମରେ ସଂସାରକୁ ଦେଖେ । ସେହି ଆଲୋକଟି ଦ୍ୱାରା ସେ ସବୁଠି ଅବା ସଂସାରକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ସ୍ଥିତି ଆଡ଼କୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରିନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥାଏ । ସିଏ ସବୁଠି ଯେପରି କେବଳ ନିଜର ମୁକ୍ତି ନ ଗୁହିଁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ହିଁ ମୁକ୍ତି କାମନା କରୁଥାଏ । ସନ୍ଥର ଜୀବନ ଓ ସନ୍ଦେଶ ଆମର ଏହି ପୃଥିବୀରେ, ମନୁଷ୍ୟମାନେ ବାସ କରୁଥିବା ବୃହତ୍ତର ସମାଜଟିରେ ମଧ୍ୟ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଜାଗରଣ ଆଣିଦିଏ । ପୁରୁଣା ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ଯାଏ, ନୂତନ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ନୂତନ ବିଶ୍ୱାସ ସଞ୍ଚାରିତ ହୋଇଆସେ ।

ଏହି ପାଞ୍ଚଜଣ ସଖା ହେଉଛନ୍ତି ବଳରାମ ଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଦାସ । ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶାର କଟକ ଓ ପୁରୀ ଅଞ୍ଚଳର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଓଡ଼ିଶା ଆଗମନ ପରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀରେ ପରସ୍ପରର ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଆପଣାର ଦୀକ୍ଷାଗୁରୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଆପଣା ଭିତରର ବାସନା ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ସେହି ପ୍ରଥମ ଦୀକ୍ଷାର ଯାବତୀୟ ପରିଧିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଥିଲେ । ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ଅଦ୍ୱୈତ ବେଦାନ୍ତର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ରାମାନୁଜ, ନିମ୍ବାର୍କ କିମ୍ବା ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ବିଶିଷ୍ଟାଦ୍ୱୈତ, ଦ୍ୱୈତ ବା ଆଉ କେଉଁ ଦାର୍ଶନିକବାଦର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ଏପରିକି ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ଆସି ଯେପରି ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ, ପଞ୍ଚସଖା ସେହିପରି କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ବୋଲି ଆଦୌ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ପଞ୍ଚଦଶ ଏବଂ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସନ୍ଥମାନେ ଯାହା କରିଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖା ମୂଳତଃ ସେହି କଥାଟିକୁ କରିଥିଲେ । ସବୁ ଧର୍ମ, ସବୁ ମାର୍ଗ ଓ ସବୁ ଦୀକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ଅସଲ ଉପଲବ୍ଧିଟି ପାଖକୁ ବାଟ କଢ଼ାଇ ନେଇଯାଏ, ଆପେ ହୁଏତ ପଛରେ ରହିଯାଏ, ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଅସଲ ପରିଚୟଟିକୁ ଆଣି ଦେବାଲାଗି ମନୁଷ୍ୟର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବାସନାକୁ ଟାଣି ତାଆଁଇ ନେଇଯାଏ, ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥମାନେ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ସାମୂହିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ମାଧ୍ୟମରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେହି ବାସନାଟିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କବି ଥିଲେ, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଅଭିନବ ସତ୍ୟସମୃଦ୍ଧ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଏକ ଅଭିନବ ଦିଗର ଉନ୍ମୋଚନ କରାଇଥିଲେ ।

ପଞ୍ଚଦଶ-ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଆମେ ଉତ୍ତର ଭାରତରେ କବୀର, ଦାଦୂ, ରଜ୍ଜବ, ରବିଦାସଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା, ପଞ୍ଜାବରେ ଗୁରୁନାନକଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ।

ସେହି ଧାଡ଼ିରେ ଆମକୁ ଗୁଜରାଟରେ ନର୍ସୀ ମେହେଟା ଦର୍ଶିଯିବେ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରରେ ତୁକାରାମ, ଜ୍ଞାନଦେବ, ଏକନାଥ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେବେ ଏବଂ କର୍ଣ୍ଣାଟକରେ ପୁରନ୍ଦର ଦାସ, କନକ ଦାସ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଝଲଝଲ ହୋଇ ଦିଶିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବେ । ଆସାମରେ ଶଙ୍କରଦେବ ଓ ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମୟର । ଏହି ସନ୍ଥମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତିର ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ ବେଶୀ କିଛି ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣ ଦୃଏତ ନିରକ୍ଷର ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଯେଉଁ ଜାତିଗୁଡ଼ିକୁ ଶୁଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣବିଗ୍ରହ ଅନୁସାରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଜାତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ, କେତେକ ସନ୍ଥ ସେହିସବୁ ଜାତିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ ବି କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଆଦୌ ସଂସାରତ୍ୟାଗ କରି ନ ଥିଲେ । ଅସଲ ବୈରାଗ୍ୟକୁ ଯେ ସକଳ ସକାରାତ୍ମକତା ସହିତ ଜୀବନ ପ୍ରତି, ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ସଂସାର ପ୍ରତି ଏକ ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବୋଲି କୁହାଯିବ, ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ସନ୍ଥମାନେ ନିଜ ନିଜର ଜୀବନଦ୍ୱାରା ସେହି ଅନ୍ୟ ସତ୍ୟଟିକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ମାୟାବାଦ ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ପରି ଏଠି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜୀବନ ପ୍ରତି ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ କରି ରଖିଥିଲା, ସଂସାରପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଦାସୀନ କରି ରଖିଥିଲା ଓ ଚେତନାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃପଣ କରି ରଖିଥିଲା । ସାମାଜିକ ସମ୍ବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ଉଦାସୀନତା ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଦାରୁଣ ଓ ନୃଶଂସ କରି ରଖିଥିଲା, ଭାଗ୍ୟବାଦର ଗୁଣ୍ଡି ପକାଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସମର୍ଥ କରି ରଖିଥିଲା । ସନ୍ଥମାନେ ଆସି ସେହି ସ୍ଥିତିରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟାଇଲେ ।

ମୂଳ ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଆଦୌ ମାୟାବାଦୀ ନ ଥିଲା । ଜଗତଯାକ ବ୍ରହ୍ମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି, ଏହାଠାରୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଦର୍ଶନରେ ଅଧିକ ସକାରାତ୍ମକ କଥା ଆଉ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ଭାରତୀୟ ଉପନିଷଦ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କେ ସଭିଁର ମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମର ନିବାସ ରହିଛି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ସାଧକ ସେହି ସତ୍ୟର ପ୍ରେରଣାଟି ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଭିତରକୁ ଅନାଇ 'ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି' ବୋଲି ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲା ଏବଂ ପୃଥିବୀ ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି 'ସର୍ବଂ ଖଳୁ ଇଦଂ ବ୍ରହ୍ମ' ବୋଲି କହି ପାରିଥିଲା । ମାତ୍ର, ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଉପଦ୍ରବଟି ଆସି ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ଫଳରେ ସ୍ଥିତି ବଦଳିଗଲା । ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ସମାଜ ଚାଲିଲା । ଉପନିଷଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିପବିତ୍ର ବୋଲି କହି ପୂଜା କରାଗଲା ସିନା, ମାତ୍ର ଉପନିଷଦ ଅନୁସାରେ ଜୀବନର ପରିଚାଳନା ହେଲା ନାହିଁ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଭାଙ୍ଗି ଧର୍ମୋପାସନାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହେଲା, ସେଥିରୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବାହାରିଲେ, ସମ୍ପ୍ରଦାୟଗୁଡ଼ିକୁ ଏକମାତ୍ର ମାର୍ଗ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁରାଣ ଲେଖାଗଲା ଏବଂ ପୁରାଣଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଣ୍ଡି ହୋଇ ରହିଲେ । ଅସଲ ସତ୍ୟକୁ ଭାଗ ବାଣ୍ଟି ନେଲାପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେବତା ଠିଆରି ହେଲେ, ଠାକୁର ହୋଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ତାମସିକ ଭାବରେ ପୂଜା ପାଇଲେ ।

ସତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଯେତେବେଳେ ଠାକୁର ହୁଅନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ଚେତନା ସମ୍ଭବତଃ ସେତିକିବେଳେ ସତ୍ୟରୁ ଖସିଯାଏ । ସେତେବେଳେ ବିଘ୍ନମାନେ ପ୍ରବଳ ହୁଅନ୍ତି, ମଣିଷ ପାଖରୁ ତା'ର ଅସଲ ଉଦ୍ୟମର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ସନ୍ଥମାନେ ସବୁଠାରେ ମଣିଷ ପକ୍ଷେ ରହି ତାକୁ ତା'ର ଏହି ସ୍ଖଳନଟି ବିଷୟରେ ଚେତାଇ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଯାବତୀୟ ବାହ୍ୟକତା ମଧ୍ୟରୁ ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତା'ର ଅସଲ ଘରକୁ, ଅସଲ ସମ୍ପଦଟି ପାଖକୁ ଓ ଅସଲ ଶକ୍ତିଟି ପାଖକୁ ଫେରି ଆସିବାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ସେହି ସତ୍ୟ ପାଖକୁ ଫେରି ଆସିବାର ଉଦ୍‌ବେଳନଟିରେ ଆମର ଏହି ଭୂମିରେ ମଧ୍ୟ କେତେଜଣ ସନ୍ଥଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପରମ ଭାଗ୍ୟ ଯେ ସେହି ସନ୍ଥମାନେ ସେହି ଉଦ୍‌ବେଳନର ଏକ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ ସ୍ୱରୂପ ଅଜସ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଲେଖି ଯାଇଥିଲେ । ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ପଞ୍ଚସଖା ତତ୍କାଳୀନ କୌଣସି ଧର୍ମକୁ, କୌଣସି ମାର୍ଗକୁ ଅଥବା କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ଆଦୌ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ, ମାର୍ଗ ଏବଂ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତାକୁ ଗ୍ରାସି କରି ରହିଥିବା ଶୂନ୍ୟ ମର୍ମ ବାହ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ହିଁ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ କୌଣସି ନାମ ବା ରୂପର ନିନ୍ଦା କରିନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର କୌଣସି ଏକ ନାମ ବା ରୂପକୁ ପିଞ୍ଜରାଟିରେ ପରିଣତ କରିଦେଇ ତାହାରି ଭିତରେ ଅଟକି ଯିବାକୁ ହିଁ ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଲାଗି ପରମ ପ୍ରମାଦ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେହି ବିଷୟରେ ସତର୍କ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ସଗୁଣ ଉପାସନା କିମ୍ବା ନିର୍ଗୁଣ ଉପାସନା—ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟିକୁ ସେମାନେ ଭୁଲ ବୋଲି ଆଦୌ କହିନାହାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଉଚିତ ଭାବନା ଏବଂ ଉଚିତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଥିଲେ ସାଧନାରେ ଯେ ସଗୁଣ ତଥା ନିର୍ଗୁଣ ଦୁଇଟିର ଜାଲରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ସବୁକିଛି ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଯାଏ, ସେହି ବିଷୟରେ ସେମାନେ ବାରବାର ସାବଧାନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଯେକୌଣସି ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ସବାଆଗ ସେମାନେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଟି ସବାଆଗ ଆଖିକୁ ଆସି ପଡ଼ିଯାଏ । ଧର୍ମ ଯଦି ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ଉଦୟ କ୍ରମରେ ହୋଇଥାଏ ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ବୁଝୁଥିବା ଭାଷାରେ ହିଁ ତାହାର ଯାବତୀୟ ପ୍ରବଚନ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ । ଧର୍ମ କହିଲେ ଯଦି ସମାଜରେ ବିଶେଷ କେତୋଟି ଶ୍ରେଣୀ ଏବଂ କେତେଜଣ ସ୍ୱାର୍ଥଭୋଗୀଙ୍କୁ ନ ବୁଝାଇ ସବୁ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଉନ୍ମୟନକୁ ବୁଝାଉଥାଏ ତେବେ ଧର୍ମର ପ୍ରବଚନ ଓ ପ୍ରସାର ଏପରି ଏକ ଭାଷାର ମାଧ୍ୟମରେ ହେବା ଉଚିତ ଯାହାକୁ ସମାଜରେ ସମସ୍ତେ ବୁଝି ପାରିବେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକମାନଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ ହିଁ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ରଚନା ହେବା ଉଚିତ । ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସରେ ସମ୍ଭବତଃ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧ ହିଁ

ସର୍ବପ୍ରଥମ ସେହି ଦାୟିତ୍ୱଟିକୁ କରିଥିଲେ । ସେ ଲୋକମାନେ ବୁଝି ପାରୁଥିବା ଭାଷାରେ ଆପଣାର ପ୍ରବଚନଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକ ସେହି ଭାଷାରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ହିଁ କାଳକାଳକୁ ତ୍ରିପିଟକ ନାମରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହୋଇ ରହିଲା । ମାତ୍ର, ତାପରେ ମହାଯାନୀମାନେ ଅନ୍ୟ ଆକର୍ଷଣରେ ପଶି ପୁନର୍ବାର ସଂସ୍କୃତି ଭାଷାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ଓ ସଂସ୍କୃତରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ମଧ୍ୟଯୁଗର ସନ୍ଥମାନେ ହିଁ ପୁନର୍ବାର ଲୋକଭାଷାର ସପକ୍ଷରେ ଧ୍ୱଜ ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେଥିଲାଗି ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କଠାରୁ ଅପବାଦ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ସଂସ୍କୃତର ଲୁହାବାଡ଼ ଭିତରୁ ମୁକୁଳି ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ଆପଣା ଆପଣାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଏବଂ ପରିପକ୍ୱତା ଲାଭ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟର ଏକ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ ରହିଗଲା ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଠିକ୍ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କର ମହାନ୍ ଅବଦାନଟି ସକାଶେ ସବାଆଗ ମନେ ପକାଇବା । ସେମାନେ ଭାରତୀୟ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଭାଷାନୁବାଦକୁ ସତେଅବା ନିଜର ସର୍ବପ୍ରଥମ କାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସାରଳା ଦାସ ପୁରୋଗାମୀ ରୂପେ ଓଡ଼ିଆରେ ମହାଭାରତ ଲେଖି ଯେଉଁ ନୂଆ ବାଟଟିକୁ ଫିଟାଇ ଦେଇଥିଲେ, ପଞ୍ଚସଖା ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ହରିବଂଶର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କଲେ, ବଳରାମ ଦାସ ରାମାୟଣର ଅନୁବାଦ କଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତର ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଠିକ ସାରଳାଦାସଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତ ପରି, ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଆକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ଆଦୌ ନ ଥିଲା । ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ରାମାୟଣ ଏବଂ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ ବା ଦାଣ୍ଡି ରାମାୟଣ ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକି ଫରକ, ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ବିରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ମଧ୍ୟରେ ବି ଆମେ ଠିକ୍ ସେତିକି ଫରକ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଭାଗବତ ତ ଆପଣାର ସ୍ୱକୀୟ ଗୁଣ ଏବଂ ସ୍ୱକୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ସତେଅବା ସବୁକାଳ ଲାଗି ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତକୁ ଓଡ଼ିଆ-ଭାଷାଭାଷୀମାନେ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଆପଣାର କରିନେଇ ପାରିଛନ୍ତି, ସଂସ୍କୃତ ମୂଳ ଭାଗବତକୁ କୌଣସି ସମୟରେ କୌଣସି ପଣ୍ଡିତଶ୍ରେଣୀ ଆଦୌ ସେହିପରି ଭାବରେ କଦାପି ଆପଣାର କରିନେଇ ନ ଥିବେ । ଯଦି ସାରଳାଦାସ ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମୟର ବ୍ୟବଧାନକୁ ଦେଢ଼ କିମ୍ବା ଦୁଇ ଶତାବ୍ଦୀ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ, ତେବେ ଏହି ଅବଧିଟି ଭିତରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆପଣାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ଏକାବେଳକେ କେତେ ଅଧିକ ସୋପାନ ଯେ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଆସି ପାରିଲା, ସେକଥା ଭାବିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ସାରଳା ମହାଭାରତରେ ଭାଷା ତଥାପି କ୍ଲିଷ୍ଟ । ତାହାକୁ ଆଦୌ ଏକ ସାବଳୀଳ ଭାଷା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଦାଣ୍ଡି ବୃତ୍ତ ପରି ଏକ ମୁକ୍ତ

ବୃତ୍ତରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ପାଠକଙ୍କୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ଝୁଣ୍ଟିଲା ପରି ମନେ ହେବ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ପଠନ ଓ ପାରାୟଣ ସମୟରେ ଅଧିକ ସୁଖକର ଲାଗିବ ବୋଲି ପୋଥିକୁ ଉତ୍ତର ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ତାହାକୁ କ୍ରମେ ଚଉଦ ଅକ୍ଷରର ପାଦବିଶିଷ୍ଟ ଯତିପାତ ପଡ଼ୁଥିବା ଧାଡ଼ିରେ ହିଁ ପରିଣତ କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ମାତ୍ର, ନବାକ୍ଷରୀ ଭାଗବତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେପରି ଘଟିବାର ଅବକାଶ ଆସିନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାର ନିରକ୍ଷରଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ଭାଗବତର ଅଧିକ ଆକର୍ଷକ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଶୁଣି ଶୁଣି ମନେ ରହି ଯାଉଥିଲା, ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ପ୍ରଶଂସା କରି ତାହାଠାରୁ ଅଧିକ କଥା ଆଉ କ'ଣ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ? ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଭାଗବତ ଦୈନନ୍ଦିନ ସଂସ୍କୃତିର ଯେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାମୟ ଅଂଶ ହୋଇ ରହିଛି, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର ଆଦୌ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।

ଭାରତୀୟ ଧର୍ମର ମହାଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକ-ସାଧାରଣ ସେଗୁଡ଼ିକର ପରିଧି ଭିତରକୁ ଆସିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସେ ଗୁଡ଼ିକର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରିବା ଦ୍ୱାରା ପଞ୍ଚସଖା ଓଡ଼ିଶାର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ହୃଦୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଥିଲେ । ଜଗମୋହନ ରାମାୟଣ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ଭାଷା ହେଉଛି ହୃଦୟର ଭାଷା, ତାହା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଭାଷା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବଳରାମ ଦାସ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଉଭୟେ ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ମଧ୍ୟ ସରଳ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ । ବଳରାମ ଦାସ ତାହାର ଅନୁବାଦକୁ ବିଭିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦରେ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ନବାକ୍ଷରୀ ପଦରେ କରିଥିଲେ । ଭାରତର ଅଧ୍ୟାତ୍ମଭାବନା ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ପହୁଞ୍ଚ ଭିତରକୁ ଆସିଥିଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତକୁ ସେତେବେଳର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉଚ୍ଚବର୍ଗମାନେ ଆଦୌ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ଭାଗବତର ଗୂଢ଼ ଅଥଚ ଜୀବନ-ଆଲୋକନକାରୀ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଲୋକଙ୍କର ନିଜ ଭାଷାରେ ଏବଂ ଏପରି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ ମଝିରେ ବାଡ଼ଟିଏ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପରମ୍ପରାଟି ଯେ କ୍ରମେ ଅନାବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିବ, ଏହି ଅସଲ କାରଣଟି ସକାଶେ ହିଁ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତକୁ ସହ୍ୟ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ହସରେ ଉଡ଼ାଇ ଦେଇ ସେମାନେ ତାହାକୁ ତେଲି ଭାଗବତ ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ତାହାକୁ ଅପାଠ୍ୟ ବୋଲି କହି ତାହାର ନିନ୍ଦା କରିଥିଲେ । ରାଜା ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ସଭାରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାମରେ ସେମାନେ ନାନାଭଳି ଅଭିଯୋଗ ଆଣିଥିଲେ, ତଥାପି ତାଙ୍କ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଊଣା କରି ପାରି ନ ଥିଲେ । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଆସିବା ପରେ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ଭୂରିଭୂରି ପ୍ରଶଂସା କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହାର ଲେଖକଙ୍କ

ବିଶେଷ ସ୍ୱୀକୃତ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ନିନ୍ଦୁକମାନେ ରାଜାଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତର ବିରୋଧରେ ପ୍ରରୋଚିତ କରିପାରି ନ ଥିଲେ ।

ପ୍ରାୟ ସେହି ସମୟରେ ଆସାମୀ ଭାଷାରେ ଭାଗବତ ରଚନା କରିଥିବା ଶଙ୍କର ଦେବଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆସାମରେ ଅନେକ ତାଡ଼ନା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଆସାମର କୁଳୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଶଙ୍କରଦେବ ଲେଖିଥିବା ଅହମୀୟା ଭାଷା-ଭାଗବତରେ ଅନେକ ଅବୈଦିକ ତେଣୁ ଅଗ୍ରହଣୀୟ ଉପାଦାନ ରହିଛି ବୋଲି ରାଜାଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ଅଭିଯୋଗ କରିଥିଲେ । ରାଜା ଶଙ୍କରଦେବଙ୍କୁ ରାଜସଭାକୁ ଡକାଇ ଆଣିଲେ ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଉପସ୍ଥିତିରେ ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ଆପଣା ପକ୍ଷର ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ତତ୍ତ୍ୱତର୍କରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପରାଜିତ ହେଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଯେ, ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱଟି ବିଷୟରେ ଅନବଗାହିତ ରହିଥିବାରୁ ଶଙ୍କରଦେବ ଯେ ଅହମୀୟା ଭାଷାରେ ଭାଗବତ ଲେଖିଥିଲେ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ, ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ଭିତରେ ସେ ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରବେଶ ଅବଶ୍ୟ କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଭାଗବତର ସତ୍ୟ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋକମାନଙ୍କର ବୋଧ ଭିତରକୁ ଆଣିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିଁ ସେ ମୂଳ ଭାଗବତକୁ ଲୋକଭାଷାରେ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଭାଗବତକାର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେହି କଥା କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଆପଣାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବଳରେ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭୂତ ଆଦର ଲାଭ କରିଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷ ପରେ ଭାଗବତର ବଙ୍ଗଳାଭାଷାରେ ଅନୁବାଦକାର ଆପଣାର ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତକୁ ସହାୟକ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ତଥା ଉଚ୍ଚବର୍ଗଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରୌଢ଼ି ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ରହିଥିଲା, ଯେଉଁଥିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କମ୍ ସଙ୍କୋଚର ସହିତ ଆପଣାର ସେହି ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥିବ । ତାଙ୍କ ନିଜ କଥାଗୁଡ଼ିକରୁ ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ସେକଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ସିଏ ପ୍ରାକୃତ ବନ୍ଧରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାରେ ଭାଗବତ ଭଳି ଗୋଟିଏ ପବିତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚନା କଲେ ବୋଲି ତାହା ଯେପରି କାହାର ଘୃଣାର ପାତ୍ର ନ ହୁଏ । ଭାଗବତରେ କୃଷ୍ଣଚରିତର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି ଏବଂ ତାହାକୁ କଥିତ ଭାଷାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ ତାହା ଯେ ଅନେକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଅବିହିତ ପରି ଲାଗିବ, ସେକଥା ସେ ଭଲ କରି ଜାଣିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ଧର୍ମମାର୍ଗ ଲୋକଜୀବନରେ ଆପଣାର ଆସ୍ଥାନ ବିଆରି କରି ସାରିଥିଲା, ପଞ୍ଚସଖା ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଦୌ କୌଣସି ନିନ୍ଦା କରି ନ

ଥିଲେ । ସେମାନେ ତଦନ୍ତର୍ଗତ କୌଣସି ଧର୍ମାଚରଣର ନିନ୍ଦା ମଧ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ । ତୁମେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗର ହୁଅ ପଛକେ, ତୁମର ସେହି ମାର୍ଗରେ ନିଷ୍ଠା ରହିଥିବା ଉଚିତ ଅର୍ଥାତ୍ ତାହା ତୁମର ଅନ୍ତର୍ଜୀବନକୁ ପ୍ରକୃତରେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିଥିବା ଉଚିତ । ମାର୍ଗ ବା ଆଚରଣକୁ ଯେଉଁମାନେ କେତେକ ବାହ୍ୟ ଭେଦ ଏବଂ ଆଗ୍ରହରୂପେ ବୁଝନ୍ତି ଓ ସେହି ଭେଦ ଓ ଆଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ପଞ୍ଚସଖା ସେହିମାନଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ବିଷୟରେ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଓ ତାହାଙ୍କୁ ଏକ ଅସ୍ୱାଭ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥ ନିଷ୍ଠାଟି ରହିଥିଲେ ତୁମେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ତୁମକୁ ଅବଶ୍ୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର କରାଇନେବ, ଏକ ମୂଳଭୂତ ସର୍ବସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଞ୍ଚସଖା ତାହାରି ଉପରେ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିକୁ ହିଁ ଆମେ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟର ମୂଳସୂତ୍ର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବା ଏବଂ ସେହି ମୂଳସୂତ୍ରଟିକୁ ଧରି ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ଆବେଦନଟିକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବା । କେବଳ ମାର୍ଗ ଆଡ଼ୁ ବିଗ୍ଭର କଲେ, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ବୈଷ୍ଣବ କୁହାଯାଇ ପାରିବ, କାୟସାଧକ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ, ବୌଦ୍ଧ ବି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ସେମାନେ ଏହି ସବୁକିଛି ଥିଲେ; ମାତ୍ର ତଥାପି ଏଗୁଡ଼ିକରୁ ଖାସ୍ କୌଣସିଟି ନ ଥିଲେ । ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକର ଖୋଳକୁ ଭେଦି ସେମାନେ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଥିଲେ; ଆପଣାର ଗଭୀରତମ ଆଗ୍ରହଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନେ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଥିଲେ, ତଥାପି କଠୋର ଓ ଶୁଷ୍କପ୍ରାୟ ଅଦ୍ୱୈତବାଦୀ ନ ଥିଲେ ; ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସଂସାରକୁ ମାୟା ବୋଲି କହୁଥିଲେ, ତଥାପି ନିରଙ୍କୁଶ ଓ ନିର୍ମମ ମାୟାବାଦୀ ବି ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଜୀବନବାଦୀ ଥିଲେ । ଜୀବନର ଉନ୍ମୋଚନରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ମୁକ୍ତି ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ସମଗ୍ରତାର ସହଜ ଗ୍ରନ୍ଥିରେ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେମାନେ ପିଣ୍ଡ ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଦେଖୁଥିଲେ ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ମଧ୍ୟ ପିଣ୍ଡର ବିଶ୍ୱଚାରୀ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଏକ ଅଭିନବ ଭାବାର୍ଥକୁ ତଥା ସକାରାତ୍ମକ ଚେତନା ଭୂମିରେ ପଞ୍ଚସଖା ବ୍ରହ୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମ ସତ୍ୟକୁ ଶୂନ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଏବଂ ତାହାକୁ ଏକ ପୁରୁଷ କଳ୍ପନା ଦେଇ ଶୂନ୍ୟପୁରୁଷ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ମାର୍କା ବା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ାକର ମାଧ୍ୟମରେ ସବୁକଥା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବା ସାଧନାର ଓ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ସେମାନେ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଭ୍ରମରେ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, ପଞ୍ଚସଖା ବୌଦ୍ଧ ନ ଥିଲେ କି ଶୂନ୍ୟବାଦୀ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ବିବାଦୀ ନ ଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗକୁ ମୋହମୁକ୍ତ ଭାବରେ ଆବୋରି ଧରି ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ନୀରସ କିମ୍ବା ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି କଦାପି କହୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ସାଧକ ଥିଲେ, ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପଥରେ ଚାଲୁଥିଲେ; ଅର୍ଥାତ୍ ମାର୍ଗ ଚାଲୁଥିଲେ, ମାର୍ଗ

ବାରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ଭକ୍ତ ଥିଲେ, ଜ୍ଞାନୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ; ତେଣୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଭେଦ ଦେଖୁ ନ ଥିଲେ । ଭକ୍ତି ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଜ୍ଞାନ ଜ୍ଞାନ ନୁହେଁ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଭକ୍ତି ଭକ୍ତି ନୁହେଁ ବୋଲି ସେମାନେ ଅନୁଭବରୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଓ ତେଣୁ ଖାଲି ଭକ୍ତି ଓ ଖାଲି ଜ୍ଞାନ ଉଭୟର ଉପରକୁ ଉଠିଯାଇ ଭକ୍ତି ଓ ଜ୍ଞାନ ଭିତରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାଷାରେ ପକ୍ଷୀର ଦୁଇ ଡେଣା ପରି ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ସାଧନା ପଥର ଦୁଇଟି ଡେଣା । ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଡେଣାର ଅଭାବରେ ଉଡ଼ିବା କଦାପି ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସର୍ବଦା ଦୁଇଟିଯାକ ମହାଜ୍ଞାଦ ହୋଇ ରହିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ବଳରାମ ଦାସ ତାଙ୍କର 'ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭୂଗୋଳ' ପୁସ୍ତକରେ ମନୁଷ୍ୟର ଶରୀରକୁ ହିଁ ସକଳ ମହିମା ଏବଂ ସକଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଭଣ୍ଡାର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏହି ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସକଳ ସମ୍ଭାବନା ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଶରୀର ଭିତରେ ସ୍ୱର୍ଗ ରହିଛି, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ରହିଛି, ପାତାଳ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାଇଶି ପାହାଚଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକିଛି ଶରୀର ଭିତରେ ରହିଛି । ଆଗରୁ ଗୋରଖପନ୍ଥୀ କାୟାସାଧକ-ମାନେ ମଧ୍ୟ ସେକଥା କହିଥିଲେ । ତଥାପି ଆମେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ କାୟାବାଦୀ ବୋଲି କହି ପାରିବା ନାହିଁ । ଆମ ଆତ୍ମ-ଉପଲବ୍ଧିରେ ଶରୀରର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସାଧନା । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାଷାରେ ଅସଲ ଜ୍ଞାନ ଆମ ଭିତରେ ରହିଛି, ଆମର ହୃଦୟରେ ଅଛି, ତେଣୁ ବାହାରେ ନ ଖୋଜି, ବାହାରେ ନ ଭ୍ରମି ଭିତରେ ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେହି ଭିତରେ ଠାବ କରିବାକୁ ହେବ । ବାହ୍ୟକତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସବୁକାଳ ପରି ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ କେତେ କେତେ ମାର୍ଗ ରହିଥିଲା ଓ ସେହି ଅନୁସାରେ କେତେଭଳି ଭକ୍ତ ରହିଥିଲେ । କିଏ ଖାଲି କଥା କହୁଥିଲେ, ବଡ଼ନିକା କରୁଥିଲେ ; କିଏ ଏଣେତେଣେ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଥିଲେ, ଆଉ କିଏ ବାନା ଧରିଥିଲେ ଓ ବିଭୂତି ମାଖି ବୁଲୁଥିଲେ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ହିଁ ଦେଖିବା ଭକତକୁ ହିଁ ଷାଣ ବା ଯଥାର୍ଥ ଭକ୍ତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ, ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ବାସନା ରଖିଥିବା ଭକ୍ତ ଅନେକ ଗୁରୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆପଣାର ଗୁରୁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ବାଛିନେବ । ସବୁକାଳ ପରି ସେକାଳରେ ମଧ୍ୟ ଅଶେଷ ପ୍ରକାରର ଗୁରୁ ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବେ ବୋଲି କେତେ ପାଟିକରି କହୁଥିଲେ । କିଏ ଜିହ୍ୱାରେ ଅକ୍ଷରବସାଣ କରି ଦେଉଥିଲା, କିଏ ସୂର୍ଯ୍ୟଚନ୍ଦ୍ର ଷାଣି ଯନ୍ତ୍ର ବସାଉଥିଲା, ଜ୍ୟୋତି, ଅବାଡ଼ି, ଗୁପ୍ତମନ୍ତ୍ର ଓ ହଂସଦୀକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି କେତେ କ'ଣ ପରାମର୍ଶ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟର ଉଦୟ-ପଥକୁ ବଣା କରି ଦେଉଥିଲେ ବୋଲି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସାବଧାନ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅନୁସାରେ ମାର୍ଗ ଆଦୌ ଅସଲ ନୁହେଁ, ଅସଲ ମାନଦଣ୍ଡରେ ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଲେ, ହୁଏତ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ଅସଲ ନୁହନ୍ତି । ନିଜର ମନ ହେଉଛି ଅସଲ, ବାସନା ହେଉଛି ଅସଲ । ଗୁରୁ ହୁଏତ ବାଟଟିଏ ବତାଇ ଦେବେ, ମାତ୍ର ନିଜେ ବାଟଟିକୁ ଚାଲି ଅସଲ ସାକ୍ଷାତକାରଟିକୁ ଲାଭ କରିବ । ଆମର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ ହେଉଛି ଜ୍ୟୋତି, ସେହି ଜ୍ୟୋତି ହିଁ ଆମର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ । ସୋପାନରେ ସୋପାନ ଆରୋହଣ କରି ସାଧକ ସେହି ଜ୍ୟୋତିପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବ, ସେହି ଜ୍ୟୋତିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ଏବଂ ନିଜକୁ ସେହି ଜ୍ୟୋତିଠାରୁ ଅଭେଦ ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କରିବ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହେଉଛି ବାହାରୁ ଭିତରକୁ, ଯାବତୀୟ ବାହ୍ୟିକତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆନ୍ତରିକତା ମଧ୍ୟକୁ । ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଅସଲ ଆସ୍ଥାନଟିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା, ତାହା ହିଁ ଅସଲ; ସେଇଟି ସାଧି ହୋଇ ନ ଥିଲେ କୌଣସି ମାର୍ଗ, କୌଣସି ସୂତ୍ର ବା କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ର ଆମକୁ କଦାପି ଯଥାର୍ଥ ଉପଲବ୍ଧିରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଏହି ମନକୁ ଭାଗବତ ଓ ଗୀତା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି; ମନ ନ ବୁଝିଥିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକିଛିକୁ ପିତା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଭିତରେ ଅସଲ ଆସ୍ଥାନଟି ତିଆରି ହୋଇଗଲେ ସାଧକ ସତେଅବା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ମଧ୍ୟକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ସବୁକିଛି ସହିତ ସେ ଏକାତ୍ମତାର ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇଯାଏ । ତାରି ଭିତର ବାହାର ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସାଧକ ଏହି ସଂସାରକୁ ମାୟା ବୋଲି ମଣି ଏଠୁ ପଳାଇଯିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରେ ନାହିଁ । ପଞ୍ଚସଖା ସଂସାର ଛାଡ଼ି ପଳାଇ ଯାଇ ନଥିଲେ ସେମାନେ ସତେଅବା ଏକ ନୂଆ ଆଖିରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେଖିଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଆଖିଟିକୁ ଲାଭ କଲେ ମଣିଷ ତା'ର ଯାବତୀୟ ସମ୍ପର୍କକୁ ନୂଆ ପ୍ରକାରେ ଗଢ଼ି ପାରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଆଖି ହେଉଛି ସମତାର ଆଖି, ଶ୍ରଦ୍ଧାର ଆଖି । ତେଣୁ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜର ଅନେକ କଥା ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଅସୁନ୍ଦର ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ସମତା, ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁଠାରେ ଉଚ୍ଚନୀଚର ଭେଦ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ଅହଙ୍କାର ନାହିଁ, କୌଣସି ଦୂରତା ନାହିଁ, ମଣିଷ ମଣିଷ ସହିତ ଏକ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଉପଲବ୍ଧି କଲେ ଆମେ ଆଉ କାହିଁକି କୌଣସି ଦୂରତା ଭିତରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ? ସେତେବେଳେ ସମସାମୟିକ ଧର୍ମ ଓ ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ କେତେ କେତେ ଦୂରତା ଓ ଅସମାନତା ଆସନ ଜମାଇ ରହିଥିଲା । ଅସମାନତାକୁ ଆଦର୍ଶ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରି ମୁନିମାନେ ଯୁଗଯୁଗରୁ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ ଲେଖି ଆସିଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହି ଆଦିକାଳରୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ଏକ ପ୍ରତିବାଦ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା, ତଥାପି ସମାଜ ଅସମାନତାଗୁଡ଼ିକୁ ମୂଳ କରି ହିଁ ଚାଲୁଥିଲା । ସିଦ୍ଧାଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ପଦଗୁଡ଼ିକରେ ଆମେ ସେହି ପ୍ରତିବାଦର କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ଆପଣା କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ସେହି ପ୍ରତିବାଦର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଥିଲେ ।

ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଦୃଷ୍ଟିରେ ମଣିଷ ହେଉଛି ଏକ । ସମାଜ ହିଁ କେତେ ମଣିଷଙ୍କୁ ବଡ଼ କରି ରଖିବ ବୋଲି ଆଉ କେତେ ମଣିଷଙ୍କୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କରି ରଖିଛି । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଓ ଭାରତୀୟ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଆବହମାନ କାଳରୁ ଏହି ଯେଉଁ ବିରୋଧ ରହି ଆସିଛି, ଭାରତର ସନ୍ଥମାନେ ତାହାକୁ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରିନାହାନ୍ତି ଏବଂ ସୁସ୍ଥ ବୋଲି ମାନି ନାହାନ୍ତି । ଏହି ବିଷୟଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଧର୍ମ ସର୍ବଦା ଏକ ସାଲିଶ କରିଆସିଛି ଏବଂ ଅଧିକତର ଅବସରରେ ସତେ ଯେପରି ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପକ୍ଷେ ରହିଛି । ସନ୍ଥମାନେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଣିଷକୁ ଦେଖିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ରହି ଆସିଥିବା ଭେଦଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଉଛି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଜାତି, ଶୂଦ୍ର ସବୁଠାରୁ ଗ୍ଲେନ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ହିଁ ଉଚ୍ଚନୀଚର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ନିଜକୁ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବା ସର୍ବୋତ୍ତମ ଜାତି ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦିତ କରି ଆସିଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖା ସେହି ଭେଦକୁ ମାନି ନ ଥିଲେ । ନିଜର ସେହି ନ ମାନିବାକୁ ସେମାନେ ଏକ ଅଭିନବ ରୀତିରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଜାତି ବଦଳରେ ସେମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର—ଏହିପରି ଚାରି ଭାବର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି ଓ ଶୂଦ୍ର ଭାବକୁ ସବୁଠାରୁ ଶାଳୀନ ଏବଂ ପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ।

ଚାରିଜାତିର ଉତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦେଇଥିବା ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟି ହେଉଛି ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବୋଲି କୁହାହୋଇ ଆସିଥିବା ଓ ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଆସିଥିବା ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟି-ଠାରୁ ଏକାନ୍ତ ଭିନ୍ନ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର 'ଗୁପ୍ତ ଗୀତା' ରେ ଥିବା କେତୋଟି ପଦ ଅନୁସାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଚାରି ଜାତି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିରୁ ହିଁ ଜନ୍ମ ହୋଇଛନ୍ତି । ନିଜ ସମୟରେ ଏହି କଥାଟି କହିବାକୁ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଭିତରେ କେତେ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ବାହାରେ କେତେ ସାହସର ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ । ଏହି ନୂତନ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଟି ଅନୁସାରେ ବୈଶ୍ୟ ହେଉଛି ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ନୟନ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ହେଉଛି ତାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ନାସିକାର ପବନ ଏବଂ ଶୂଦ୍ର ହେଉଛି ମୁଖ । ସମାଜରେ ନିରୂପିତ ହୋଇ ଆସିଥିବା ବର୍ଣ୍ଣବିଭାଗର ଗୁଣ କର୍ମ ସହିତ କିପରି ଆଉ ଆଦୌ କୌଣସି ସଙ୍ଗତି ନାହିଁ; 'ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା' ନାମକ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତିକାରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସେହି କଥାଟିକୁ ସୂଚିତ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ଯୁକ୍ତି ଦର୍ଶାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ତାଙ୍କର ବାପା କରଣ କୁଳରେ ଓ ମାଆ କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ନିଜେ କରଣ ନୁହନ୍ତି କିମ୍ବା କ୍ଷତ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି । କାରଣ ସେ କରଣର କର୍ମ କରୁନାହାନ୍ତି ବା କ୍ଷତ୍ରିୟର କର୍ମ ବି କରୁନାହାନ୍ତି । ଏହିସବୁ ଜାତିର କୁଳକର୍ମ ସେ କରୁନାହାନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ସେହି ଜାତିର ବୋଲି କୁହାଯିବା ଆଦୌ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କରୁଥିବା କର୍ମଟି ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କର ଜାତି ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହେବା ଉଚିତ ବୋଲି ସେ ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଛନ୍ତି ।

ସେହି ଅନ୍ୟ ଯୁକ୍ତିଟି ଅନୁସାରେ, ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଅନ୍ୟ ତିନି ବର୍ଣ୍ଣର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ଶୂଦ୍ର ଜାତି ହୋଇ ଆସିଛି । ସ୍ୱୟଂ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ତିନିଯୁଗରେ ତିନି ବର୍ଣ୍ଣର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ମୂରତି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖା ଯେହେତୁ ତିନି ଯୁଗଯାକ ତାଙ୍କର ପଦସେବା କରି ଆସିଛନ୍ତି, ତେଣୁ ସେମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ଶୂଦ୍ର ଓ ଶୂଦ୍ର ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଆଦୌ କିଛି ନୁହନ୍ତି, ସତେଅବା କେଡ଼େ ଗୌରବର ସହିତ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସେକଥା ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଶୂଦ୍ର ଭାବଟିକୁ ସେ ତାଙ୍କ ଜାତି ନିରୂପଣର ଅସଲ ନିର୍ଣ୍ଣାୟକ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଭାବ ଅନୁସାରେ ମଣିଷର ଜାତି । ଏହି ସବୁଯାକ ଭାବ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଛି; ତଥାପି, ଯେଉଁ ଭାବଟି ଜଣେ ମଣିଷଠାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ରହିଛି, ସେହି ଅନୁସାରେ ତାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଅଥବା ଶୂଦ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଶୂଦ୍ର ଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ସେବାର ଭାବ, ଜଗତ୍ ମଧ୍ୟରେ ବାସ କରୁଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ହୋଇ ରହିଥିବାର ଭାବ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ବୃହଦାରଣ୍ୟକ ଉପନିଷଦରେ ଜଗତ୍‌କଲ୍ୟାଣକାରୀ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଜଗତଯାକର ପ୍ରଥମ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଲେଖାରୁ ଦୁଇଟି ପଦ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଲେ, "ଯଦି ମୋହର ବିପ୍ରବର୍ଣ୍ଣେ ଆଶା, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୈଶ୍ୟରେ ନାହିଁ ଭରସା । ସାନ ହେଲେ ମନ ସରୁଆ ହୋଇ, ତହୁଁ ଅଚ୍ୟୁତ ଯେ ଶୂଦ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ହିଁ ॥" ଶୂଦ୍ର ହେବାର, ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମ ଓ କୁଳ ଦ୍ୱାରା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଏହିପରି ସ୍ୱନିର୍ବାଚିତ ଭାବରେ ଶୂଦ୍ର ହେବାର ପ୍ରଶଂସା କରି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଶୂଦ୍ରଠାରେ କୌଣସି ଅହଙ୍କାର ନ ଥାଏ ଓ ସେବା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଗୋଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

'ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା' ପରି 'ଅବତାର ମାଳିକା' ହେଉଛି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ସାନ ବହି । ଯେଉଁଥିରୁ ଜଣାଯାଉଛି ଯେ, ତତ୍କାଳୀନ ଉଚ୍ଚଜାତିମାନେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ବହୁତ ବିଦ୍ୱେଷ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୋଧରେ ବିଦ୍ରୋହ ବା ପ୍ରତିବାଦ କଲେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବର୍ଗଙ୍କଠାରୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଭୋଗିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ବେଦପାଠ ପ୍ରଭୃତି ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଯୋଗ୍ୟତା ନ ଥିବାରୁ ହିଁ ପଞ୍ଚସଖା ନିଜକୁ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ବୋଲି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଦ୍ରୂପ କରି କହୁଥିଲେ ଏବଂ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସେହି ଆରୋପଟିର ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିନମ୍ରତା ସହିତ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର ଶାସ୍ତ୍ରମତ ଏବଂ ଯୋଗସାଧନା ମଧ୍ୟରେ ଯଥାବିଧି ଅବଗାହନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ସେବାଶ୍ରିତ ଅନ୍ତର୍ଭଙ୍ଗିଟି ହକାରେ ହିଁ ସେମାନେ ଆପଣାକୁ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାଷାରେ ଆଉଥରେ କହିଲେ; "ସାନ ହେବାକୁ ଆମ୍ଭର ମନ, ତହୁଁ ଶୂଦ୍ରକୁ ଯେ ନ ମଣୁ ଆନ । ଶୁଣ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗୋପ କୁମର, ସେବା ଆମ୍ଭର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପୟର । ତହୁ ପଞ୍ଚସଖା ଶୂଦ୍ର ହୋଇଲୁ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କନିଷ୍ଠ ବାରି ନ ପାରିଲୁ । ପଞ୍ଚସଖାମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୋହୁ, ବୈଶ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଅବା ହେବୁ କାହୁଁ ॥"

ପିତା ଓ ମାତାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ କରଣ ଏବଂ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲେ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଘରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ, ବଳରାମ ଦାସ ବଳରାମ ମହାପାତ୍ର ଥିଲେ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଦାସ ଅନନ୍ତ ମହାନ୍ତି ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷର ସନ୍ଥ ପରମ୍ପରା ଆପଣା ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଏକ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ରୂପେ ସବୁଠାରେ ଜାତିବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଭାଙ୍ଗି ଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପରିଚୟରେ ହିଁ ଏକତ୍ର କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଇତିହାସରେ ତଥା ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପରମ୍ପରାରେ ପଞ୍ଚସଖା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ଉଚ୍ଚତା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର – ଏଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଭାବରେ ଚାରିଗୋଟି ଭାବ ନୁହନ୍ତି, ନିଜ ଜୀବନକୁ ସାଧନାର ଏକ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଯେକୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ଏଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ଚାରିଗୋଟି ସ୍ତର ବା ସୋପାନ । 'ବର୍ଣ୍ଣଟୀକା'ରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସେହି ଅଭିନବ କ୍ରମଟିର ନିରୂପଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ନିରୂପଣର ସେହି ସୂତ୍ରଟି ଧରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧକ ତଥା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାର ଯଥାର୍ଥ ସୋପାନଟିକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଅବଶ୍ୟ ଠାବରି ନେଇ ପାରିବ । ସାଧନାରେ ସାଧକ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ତାହାକୁ ହିଁ ଭକତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସାଧନାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଭକତ ହେଉଛି କ୍ଷତ୍ରିୟ, ତାର ଭାବଟି ହେଉଛି କ୍ଷତ୍ରିୟର ଭାବ । ସେତେବେଳେ ତାକୁ କେବଳ ଯୁଝିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ, ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ନାଶ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ପାଞ୍ଚମନ ଓ ପଚିଶ ପ୍ରକାରର ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରେ, ଛଅଟିଯାକ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ସଂହାର କରେ । ତାପରେ ବୈଶ୍ୟ ଭାବ ଆସେ । ସେତେବେଳେ ଭକ୍ତ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ବାଣିଜ୍ୟ କରେ, କୃଷ୍ଣନାମର ବଣିଜ କରୁଥାଏ, ନାମ ଭଜନ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ପୁଞ୍ଜିରେ ବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରୁଥାଏ । ତୃତୀୟ ସୋପାନଟି ହେଉଛି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭାବର ସୋପାନ । ସେତେବେଳେ କ୍ରିୟାକର୍ମରେ ସମସ୍ତ ବିତେ, ମନ୍ତ୍ର ଓ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନେଇ ଉପାସନା ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଏସବୁ ଫଳରେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ଭକ୍ତର ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ହୁଏ । ଏକ ନିଶ୍ଚଳତା ହିଁ ଅଧିକାର କରି ରହିଥାଏ ଏବଂ ସେବା ଭାବର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ । ଶୂଦ୍ର ଭକ୍ତ ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମପଦରେ ସେବାରତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ସାଧନାରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତି ହେଉଛି ଶୂଦ୍ର ଭାବର ପ୍ରାପ୍ତି । ପ୍ରଥମ ତିନୋଟି ସ୍ତରକୁ ଆମେ ହୁଏତ ଧର୍ମର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ତର ବୋଲି କହି ପାରିବା ଏବଂ ଶେଷଟିକୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବୋଲି କହିବା । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସ୍ତରକୁ ଆସି ସାଧକ ଭଗବାନଙ୍କର ଦାସ ହୋଇ ରହେ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ରହେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଜଗତରେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ।

ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ଜାତିପ୍ରଥା ରହିଛି । କେବଳ ତଥାକଥିତ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ସମାଜରେ ନୁହେଁ, ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମଗୋଷ୍ଠୀର ସମାଜ ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସଂକ୍ରମଣ ହୋଇଯାଇଛି । ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କଲାପରେ ତାହାର ନୂତନ ସଂବିଧାନରେ ଭାରତରେ ସବୁଲୋକ ସମାନ ଓ ଜାତି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଉଚ୍ଚ ବା ନୀଚ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି ବିଧାନଗତ ଘୋଷଣା ମଧ୍ୟ ହୋଇସାରିଛି । ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଜାତିପ୍ରଥାକୁ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି କେତେ କବିତା, ନାଟକ, ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସମାନ ଲେଖାଯାଇଛି । ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟତାର ନୂତନ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଭାରତୀୟ ଜୀବନରେ ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିବାପରେ ଆମର କେତେଟା ବାହ୍ୟ ସାମୁହିକ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରରୁ ଜାତିଗତ ଉଚ୍ଚନୀଚ ଭାବ ଗୁଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଥିବା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ଅନ୍ତଃଭିତରେ, ଅଧିକାଂଶ ଭାରତୀୟଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେହି ବିଷ ଘର କରି ରହିଛି । ସଚେତନ ଓ ଅବଚେତନ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ରହିଛି । ଜାତିଗତ ଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ଧର୍ମ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଥିବାର ଭାବ । ଭାରତର ଧର୍ମ ସେହି ଦୂରତାକୁ ପରୋକ୍ଷ ତଥା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଅନେକ ସମର୍ଥନ ଚରଦନ ଦେଇଆସିଛି, ଏବେ ମଧ୍ୟ ଦେଉଛି । ଜାତି ଜାତି ଭିତରେ ଭେଦଗୁଡ଼ିକୁ ନାଶିବାର ପୁରୁଣା ସନ୍ତକ ସବୁ ହୁଏତ ଏବେ କ୍ରମେ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବାରେ ଲାଗିଛି, ତଥାପି ନୂଆ ନୂଆ ଅନ୍ୟ ସନ୍ତକମାନେ ଜନ୍ମ ନେଉଛନ୍ତି । ତେଣୁ, ଓଡ଼ିଶା ସମେତ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ସନ୍ଥମାନେ ସାଧନା ଓ ଧର୍ମାଚରଣ ଯାବତୀୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଜାତିଭେଦ ଓ ସାମାଜିକ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଦୂରତା ଜ୍ଞାନର ବିରୋଧରେ ପ୍ରାୟ ଅନମନୀୟ ଭାବରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଆସିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଖାଲି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱଭାବନା ବୋଲି କହି ପ୍ରଶଂସା କରିଦେଲେ ତାହା କଦାପି ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇ ରହିଛି । ସନ୍ଥମାନେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜର ଅବିବେକିତା ବିରୋଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରି ନ ଥିଲେ । ସେମାନେ ସେହି ପ୍ରତିବାଦଟିକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ।

ପଞ୍ଚସଖା 'ଶୂଦ୍ର' ଶବ୍ଦଟିର ଅର୍ଥରେ ଏକ ନୂତନ ସଂଜ୍ଞା ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ଆଗରୁ ଚାଲି ଆସୁଥିବା ସମାଜର ସିଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଉପରେ ଶୂଦ୍ରକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଇବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସେମାନେ ସେକଥା ଆଦୌ କରି ନ ଥିଲେ । ଶୂଦ୍ର ଜାତିର ସ୍ଥାନରେ ସେମାନେ ଶୂଦ୍ର ଭାବର ବିକଳ୍ପଟି ଆଣି ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୂର୍ଣ୍ଣତାକାଙ୍କ୍ଷୀ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦ୍ୱାରା ପାହାଚ ପରେ ପାହାଚ ଉଠି ଶୂଦ୍ରତ୍ୱର ଅଧିକାରୀ ହେବାଲାଗି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପୁରୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କର ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କର ବିଶେଷ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରି

ପ୍ରାପ୍ତ ରାଜଧର୍ମର ପରାକ୍ରମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ଜାତି ମାନୁଥିଲେ । ଅନ୍ତତଃ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଜାତିଗତ ବାରଣକୁ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ । ପୁରୀ ମନ୍ଦିରର ଯାବତୀୟ ରୀତି ଓ ପରମ୍ପରା ଉପରେ ମାଲିକ ହୋଇ ବସିଥିବା ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର କୋପଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ସେ ଆଦୌ ଇଚ୍ଛା କରୁନ ଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁସଲମାନ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଗୁରୁଙ୍କର ପରାମର୍ଶରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ମନା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କର ଜଣେ ଭକ୍ତ ଯବନ ହରିଦାସ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇ ସାରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଯବନବତ୍ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଏକ ଅଲଗା ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ଆଉ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଅନୁଗାମୀ ରୂପ ଓ ସନାତନ ମଧ୍ୟ ପୁରୀରେ ଯବନ ହରିଦାସଙ୍କ ସହିତ ରହିବା ନିମନ୍ତେ ଆଦେଶ ପାଇଥିଲେ । ବୈଷ୍ଣବ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ଗୌଡ଼ରାଜ୍ୟର ମୁସଲମାନ ଶାସକଙ୍କର ଦରବାରରେ ବହୁକାଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସେମାନଙ୍କର ଗାତ୍ର ଦୂଷିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଉ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ଲାଗି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ଯିବା ନିଷିଦ୍ଧ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ଆମେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଅନ୍ୟ ଧାତୁର ବୋଲି ବିଚାର କରି ପାରିବା । ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏପରି ତିନୋଟି ଘଟଣା ଘଟିଥିବାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ କି ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିରବେଢ଼ା ଭିତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଗହଣରେ ବସି ଶାସ୍ତ୍ର-ଆଲୋଚନାରେ ଭାଗ ନେଇଥିବା ଏବଂ ଆଉଥରେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଇଥିବାର ଓ ସେଥିଲାଗି ବହୁତ ଶାସ୍ତି ଭୋଗ କରିଥିବାର ଅପବାଦ ରହିଛି । ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ହିଁ ଠାକୁରମାନଙ୍କର ରଥ ଉପରକୁ ଯିବାର ବିଧାନ ରହିଛି । ବଳରାମ ଦାସ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରି ଚିତା ଲଗାଇ ଦେହରେ ଓଢ଼ା ପକାଇ ରଥ ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଇଥିଲେ ଓ ଧରାପଡ଼ିବା ମାତ୍ରକେ ତାଙ୍କୁ ପଣ୍ଡାମାନେ ରଥରୁ ଟେକି ତଳକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ସାହସୀମାନେ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ-ମାନେ ଯେ ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଥିଲେ, ତାହା କାଳକାଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଗର୍ବର ବିଷୟ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ଜାତିଭେଦ ବିଷୟରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ବିରୋଧ ପଛକୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଭାଷା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁମାନେ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଗୋଷ୍ଠୀଦ୍ୱାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମକୁ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ସେତେବେଳେ ଯେତେ ଯିଏ ଯାହାକିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ବ୍ରଜବୋଲି ଅଥବା ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କେହି କିଛି ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଧର୍ମ ପରି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବା ଓ ତେଣୁ ତାହାକୁ ସାଧାରଣ ସଂସାରର କଥିତ ଭାଷାଠାରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଦୂର

କରି ରଖିବା, ତାହା ହିଁ ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକର ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ଏକ ନିୟମ ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାକୁ ଦେବଭାଷା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର କେତେ ଭକ୍ତ ଏବଂ କବି ତାହାକୁ ଦିବ୍ୟ ଭାଷା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷାମାନଙ୍କରେ ସଂସ୍କୃତରୁ ଆସି ପଶିଥିବା ତତ୍ସମ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧୁଶବ୍ଦ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । କର୍ଣ୍ଣାଟକର ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସନ୍ଥମାନେ ସଂସ୍କୃତକୁ ଗୀର୍ବାଣ ଭାଷା ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ସେହିଭଳି ଏକ ଭାବନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ଆସି ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିବା ବୈଷ୍ଣବ ଭାବରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତ ଏବଂ କବିମାନେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାକୁ ଗୀର୍ବାଣ ଭାଷାର ସମତୁଲ କରି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ବଙ୍ଗଳା କୀର୍ତ୍ତନମାନ ବୋଲା ହେଉଥିବା ସମୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ଭକ୍ତମାନେ ଭଗବାନଙ୍କର ହୁଏତ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଆସିଥିବା ପରି ମନେ କରିଥିବେ । ସେତେବେଳେ ମାଧବୀ ଦାସ, ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ସାଲବେଗଙ୍କ ସମେତ ଓଡ଼ିଆ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ବ୍ରଜବୋଲି ଏହିପରି ତିନି ଭାଷାରେ ପଦମାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କର ସମର୍ଥନ ଲାଭ କରି ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ସେତେବେଳେ ଯେପରି ପ୍ରାୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଟିର ଅଧିକାର ଲାଭ କରିଥିଲା, ପଞ୍ଚସଖା ଏକ କନିଷ୍ଠ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖି ନଥିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ଭାଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକ ଚରମ ଦୁର୍ଗତି ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ।

ପଞ୍ଚସଖା ବହୁସଂଖ୍ୟକ ପୁସ୍ତକ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । କେବଳ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ହିଁ ନିଜର ଗୋଟିଏ ପୋଥିରେ ସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ସ୍ୱଲିଖିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ସୁମାରି କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟରେ ପଞ୍ଚସଖା-ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ଭାରତୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଦର୍ଶନକୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଫୁଟାଇ ଆଣି ପଞ୍ଚସଖା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ତଥା ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାର ଏକ ଅମଟାନ୍ତର ଉପକାର ସାଧନ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ଦର୍ଶନ ସବୁକିଛି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ରହିଥିଲା । ତାହା ନିରବଧି କାଳରୁ ରହିଥିଲା, ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ପେଟରା ଭିତରେ କୃପଣର ଲୁଗୃଧନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖା ପୁରୋଗାମୀ ଭଳି ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସରଳ କବିତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ବହିଆଣି ନଥିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ହୁଏତ କାଳକ୍ରମେ ଅଳପ କେତେକଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ବୌଦ୍ଧିକ ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା । ଅଥବା କେତୋଟି ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧନା-ସଂପ୍ରଦାୟର ଗୁପ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତି ଭଳି ହୋଇ ରହି ଯାଇଥାନ୍ତା । ପଞ୍ଚସଖା ଏକାଧାରରେ ସାଧକ ଥିଲେ, ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ଥିଲେ, ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସଂସ୍କୃତିର ବହୁମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଷାରେ ଲେଖି ଲୋକଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ବିତରଣ କରିଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଷୟରେ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅବଗତ

କରାଇ ରଖିବାରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଅବଦାନକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅତୁଳନୀୟ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଆମର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଭୂମିର ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ପାଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଦରର ସମ୍ପଦ ହୋଇ ରହିଛି । ଭାରତୀୟ ଲୋକଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏକ ବିମୋଚନକାରୀ ଅଧ୍ୟାତ୍ମଦ୍ୱାରା ଅନୁସେଚିତ କରି ରଖିଛି ।

ଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ କାଳେ କାଳେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ବିଶେଷ କ୍ଷେତ୍ରରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନକୁ ଯେତେବେଳେ ତାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ଭାଗ ଭାଗ କରି ଦିଆଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଜୀବନ କହିଲେ ସତେଅବା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଖୋପକୁ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ରଖି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଏକ ସମଷ୍ଟି ବୋଲି ଧରି ନିଆଯାଏ । ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରକାରର ବିନୋଦନ ଲାଗି ସାହିତ୍ୟର ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି ବୋଲି ସେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ବିଦ୍ୱମାନଙ୍କରେ 'ପଣ୍ଡିତମାନେ 'ରସ' ବୋଲି ଯେଉଁ ବିଶେଷ ସାମଗ୍ରୀଟିର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଭୁଙ୍ଗତମ ଧ୍ୟେୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ରସଶୂନ୍ୟ ବା ରସବର୍ଜିତ ବୋଲି ସୂଚନା ଦେଇ ସେହି ଅଭାବର ଏକ ସାମୟିକ ପୂରଣ ନିମନ୍ତେ ସାହିତ୍ୟରସର ଆସ୍ୱାଦନ ଲାଗି ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହିପରି ଏକ ଫାଙ୍କା ଦେଇ ସାହିତ୍ୟକୁ ବୁଝୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ଆମକୁ ଆଦୌ କୌଣସି ରସ ରହିଥିବା ଭଳି ମନେ ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯଦି, ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ, ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ତାର ଚେତନାରେ, ତାର ସମ୍ବେଦନାରେ ଓ ତାର ଏକାତ୍ମତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୋପାନ ସୋପାନ କରି ଉଠାଇ ନେବାର ଏକ ଶକ୍ତି ରହିଛି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଏ, ତେବେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଅମିତ ଶକ୍ତିର ଏକ ଉତ୍ସାହ ଭଣ୍ଡାର ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଆମ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନୀୟ ଭୂମି ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ଭାରତୀୟ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାଟି ସହିତ କେଡ଼େ ସୁଦୃଢ଼ ଖିଅ ଲଗାଇ ସମ୍ମିଳିତ କରି ରଖିଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଣଧାରାଗୁଡ଼ିକ କେଡ଼େ ସହଜ ଭାବରେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରାଇ ଦେଇ ପାରିଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା ଏକ ଭାଷାରେ ତଥା ଆବେଦନ ଶୈଳୀରେ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଆପଣାକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରୁଥିଲା ଏବଂ ଆପଣାର ସେହି ଅସଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଟିର ସମ୍ପାଦନ କରି ପାରୁଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଆଦୌ କୌଣସି ଅତିରଞ୍ଜନ ନ କରି ଏପରି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଏହି ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗରେ ହିଁ ମଣିଷର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ କଥା ଏବଂ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାଗୁଡ଼ିକ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅକୃତ୍ରିମ ଓ ନିରଭିମାନ ଭାବରେ ପ୍ରଥମ କରି କୁହାଯାଇ ପାରିଥିଲା । ସାରଳାଦାସ ଗଳ୍ପକାରିତାର କବି ଥିଲେ, ପାଠକମାନଙ୍କୁ କୁଆଡ଼େ ମନ କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ାଇ ନେଇ ଚମତ୍କୃତ କରି ଦେଉଥିଲେ; ମାତ୍ର ପଞ୍ଚସଖା ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସତେଅବା ପ୍ରଥମଥର

ପାଇଁ ମଣିଷକୁ ତା' ଭିତରକୁ ଯିବାଲାଗି ବାଟ ବତାଇ ଦେଇଥିଲେ, ତାକୁ ତା' ଦିବ୍ୟତାର ପରିଚୟ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ପରିଚୟଟି ଆଣି ଦେବାଲାଗି ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବାହନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ପାରିଥିଲେ ।

ପଞ୍ଚସଖା କେତେ କେତେ କଠିନ କଥାକୁ ଓ ଗହନ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅକିଞ୍ଚନରୁ ଆହୁରି ଅକିଞ୍ଚନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ସହଜରେ ବୁଝି ପାରିବାର ଭାଷାରେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠକଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରକୃତ କଥା ହେଉଛି, କୌଣସି ଲେଖକ ଜାଣିଶୁଣି ନିଜର ଭାଷାକୁ ସହଜ କିମ୍ବା କଠିନ କଦାପି କରେ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ କଠିନ ଶବ୍ଦମାନ ଖୋଜି ନିଜର ଲେଖାକୁ କଠିନ କରିବାକୁ କିମ୍ବା ଆଉ କେତେବେଳେ ସହଜ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଅଣ୍ଟାଳି ଆଣି ସହଜ ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହେବାକୁ ଜାଣିଶୁଣି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ ଲେଖୁଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଭାରି ଭଣ୍ଡୁର ହୋଇଯାଏ । ଜଣେ ଲେଖକ ଯାହା ଲେଖିବାକୁ ଯାଉଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ନିଜେ ଯେତିକି ଅଳପ ବା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବୁଝିଥାଏ ବା ହଜମ କରିଥାଏ, ସେହି ଅନୁସାରେ ତା'ର ଭାଷା କଠିନ ବା ସହଜ ହୁଏ । ଖାଲି ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ରହିଥିଲେ ମଣିଷ ଅଳପ ବୁଝେ, ଅଳପ ବୁଝିବାକୁ ଅଧିକ ଓ କଠିନ ଶବ୍ଦ ଫନ୍ଦାଣ ଦ୍ୱାରା ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ମାତ୍ର, ଭାବ-ଗୁଡ଼ିକର ହୃଦୟ ଭିତରକୁ ପଶିବା ସହଜ ହୋଇଗଲେ ସଳଖ ଥିବା ଭାଷାଟି ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ସିଧା ହୃଦୟ ଭିତରୁ ଆସୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଭାଷା ହୃଦୟର ଭାଷା, ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବା ଜୀବନର ଭାଷା, ସାଧନାର ଭାଷା । ତେଣୁ ସହଜ ଭାଷା । ମଣିଷ ନିଜେ ଯାହା ସତକୁ ସତ ହୋଇଥାଏ, ତାହାକୁ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ବସିଲେ ସେହି ଭାଷା ବିନା ଚେଷ୍ଟାରେ ହିଁ ସହଜ ହୋଇଯାଏ ।

ପଞ୍ଚସଖା ସଂସ୍କୃତ ଭିତରୁ ବହୁ ତଦ୍‌ଭବ ଶବ୍ଦର ଉଦ୍ଭାବନ କରି ଆଣିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ଏଡ଼େ ଅକୃତ୍ରିମ ଓ ସହଜ ଭାବରେ କରାଯାଇଛି, ପଢ଼ିବା ମାତ୍ରକେ ସତେଅବା ପ୍ରାକୃତ ଅଥବା ନିତାନ୍ତ ଦେଶଜ ଶବ୍ଦ ପରି ମନେ ହୋଇଥାନ୍ତି ଓ ଭାରି ଆପଣାର ଲାଗନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆମେ ଅନେକ ଭାବକୁ କଦାପି ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରିବା ନାହିଁ ବୋଲି ଅନେକ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଏବେ ମଧ୍ୟ ଧାରଣା ରହିଛି ଓ ତେଣୁ ସେମାନେ ସେଥିପାଇଁ ତଥାକଥିତ ଉପଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ଜବରଦସ୍ତ ଆଣି ଓଡ଼ିଆ ଭିତରେ ପୂରାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛନ୍ତି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିରେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ଶୈଳୀ ଆମକୁ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ଯେତେବେଳେ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ବାହାରୁ ଜାଲି ପକାଇ ଆଣୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ଚେରଛିଣ୍ଡା ହେବା ପରି ଆଦୌ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେତିକିବେଳେ ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଆହରଣ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଏକଥା କରି ପାରିବାକୁ ହେଲେ

ଆମକୁ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଅନୁରାଗ ଏବଂ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାକୁ କେତେକ ପରିମାଣରେ ନିଜସ୍ୱ କରି ପାରିବାକୁ ହେବ, ଆପଣାର ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ, ଉଭୟ ଏହି ମାଟି ସହିତ ତଥା ଏହି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ଲାଗିଥିବା ଆମର ଚେରଗୁଡ଼ିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବାକୁ ହେବ। ତେବେ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାବଲୀଳ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଭିତରକୁ ସଂସ୍କୃତ ଆସିପାରିବ, ଆହୁରି କେତେ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ଆସିପାରିବ। ତଥାପି ଆମର ଭାଷା ପରି ଲାଗିବ, କସରତ କରି ଅଣା ଯାଇଥିବା ଭାଷା ପରି ଝାପଛଡ଼ା ଲାଗିବ ନାହିଁ – ଆମ ହୃଦୟକୁ ସିଧା ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଥିବ। ଆମେ ଆହରଣ କରି ଆଣୁଥିବା ଯାବତୀୟ ସାଧୁଭାଷା ତଥାପି ଲୋକଭାଷାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯିବ; ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁଠାରୁ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ନିଜର ଯଥାର୍ଥ କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁସ୍ଥ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରୁଥିବ। ପଞ୍ଚସଖା ଆପଣାର ପୋଥିଗୁଡ଼ିକରେ କେତେ କେତେ ନୂଆ ଶବ୍ଦ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି। ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟର ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ କରାଯାଇ ନାହିଁ। ସେହି ଆଲୋଚନା ଆମକୁ ଆମର ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ସାବଲୀଳ କରିବାରେ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସାମାଜିକ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ବୋଲି ଗବେଷକମାନେ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି। ସନ୍ଥମାନେ ସବୁ ଯୁଗରେ ଓ ସବୁ ଦେଶରେ ଯାହା କରିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାରେ ପଞ୍ଚସଖା ସମ୍ଭବତଃ ତାହା ହିଁ କରିଛନ୍ତି। ଭାରତୀୟ ଉପନିଷଦରେ ଅନ୍ନଠାରୁ ଆନନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ସୋପାନରେ ବ୍ରହ୍ମର ବା ପରମ ସତ୍ୟର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇଛି। ପାଞ୍ଚଟିଯାକ ସୋପାନକୁ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ସମଗ୍ର ରୂପେ ଜାଣିଲେ ଆମେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଜାଣିବା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି। ଅନ୍ନ ବା ଜଡ଼ ହେଉଛି ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଭୂମି, ତେଣୁ ଆବଶ୍ୟକ ଭୂମି। ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ସେହି ପ୍ରଥମ ଭୂମିଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଯୋଗାଇଦେବ। ଗଛକୁ ତାର ଉପଯୁକ୍ତ ମାଟି ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ତାହାର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ବିସ୍ତାର କରି ଫୁଲ ଓ ଫଳକୁ ସମ୍ଭବ କରି ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ବାଟ ଫିଟାଇ ଦିଆଯାଏ, ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟର ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ସର୍ବମୂଳ ଆବଶ୍ୟକତାଟିର ପୂରଣ ଲାଗି ଅନୁକୂଳ ଭୂମିଟିଏ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ଦିବ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଆଣିବା ଦିଗରେ ଯଥାର୍ଥ ସାମର୍ଥ୍ୟଟିକୁ ଲାଭ କରିବ—ଏଇଟି ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ସର୍ବପ୍ରାଚୀନ କଥା, ଆମ ସର୍ବାଧୁନିକ ସଂସ୍କୃତିର କଥା। ଇତିହାସର ଧର୍ମମାନେ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଗୌଣ କରି ରଖିଛନ୍ତି। ସେଥିଲାଗି ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରେରଣାଗୁଡ଼ିକୁ ଯୋଗାଇଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାକୁ ଅଫିମ ଖୁଆଇ ଅଳପ ଓ ଶୀତଳ କରି ରଖିଛନ୍ତି। ସନ୍ଥମାନେ ଚିରଦିନ ଏହିପରି ଅଫିମ ଖୁଆଇ ରଖିବାର ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସଲ ଜାଗୃତିର କଥାଟିକୁ କହିଛନ୍ତି।

ଠିକ୍ ସେହି କାରଣରୁ ପଞ୍ଚସଖା ମଣିଷ ଭିତରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବଡ଼ ମାନି ନାହାନ୍ତି, ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ମାନି ନାହାନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସମାଜକୁ ପ୍ରାୟ ପଙ୍ଗୁ ଏବଂ ଭୀରୁ କରି ରଖି ଆସିଥିବା ଜାତିଆଣ ଭେଦକୁ ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ଏକ ମନୁଷ୍ୟକୃତ ଅଧର୍ମ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଘୋଷଣାଟିକୁ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ରାଜାର କଟାଳକୁ ମଧ୍ୟ ମାନି ନାହାନ୍ତି, ସମାଜକୁ ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ରଖିଥିବା ଅଭିମାନୀମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାନି ନାହାନ୍ତି । ଜଗତରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ, କାରଣ ସଭିଙ୍କ ଭିତରେ ସତ୍ୟ ରହିଛି, ପରମେଶ୍ୱର ମଣିଷ-ମାନେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ସମ୍ଭାବନା ରୂପେ ରହିଛନ୍ତି । ନିଜ ଭିତରର ସେହି ସମ୍ଭାବନାଟିକୁ ଘ୍ରାଣ କରି ପାରିବା ଲାଗି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ସମର୍ଥ ହେବ, ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜରେ ସେଥିପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶଟି ଅବଶ୍ୟ ରହିବା ଉଚିତ । ନିଜ ଭିତରେ ସମ୍ଭାବନାର ଅସଲ ବାସନାଟିକୁ ପାଇଲେ ସମାଜର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭିତରେ ରହିଥିବା ଯାବତୀୟ ଭେଦ ଏକାନ୍ତ ଅର୍ଥହୀନ ଓ ଅନାବଶ୍ୟକ ପରି ଅବଶ୍ୟ ଲାଗିବ—ଭାରି ନୃଶଂସ ବୋଲି ମନେହେବ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ 'ଗୁରୁଭକ୍ତି ଗୀତା'ରେ ଘୋଷଣା କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଜନ୍ମ ଅନୁସାରେ ମଣିଷମାନଙ୍କ ଭିତରେ କେହି ସାନ ନୁହେଁ କି କେହି ବଡ଼ ନୁହେଁ । କେବଳ ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ମଣ୍ଡଳର ଭିଆଣ ଅନୁସାରେ କିଏ ବଡ଼ ହୋଇଛି ତ ଆଉ କାହାକୁ ସାନ କରି ରଖାଯାଇଛି । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଜାତି ବୋଲି ବୁଝିବା ଲାଗି ତାଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ ପୋଥି 'କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା' ରେ କୁହାଯାଇଛି । ସମାଜର ଉଚ୍ଚ ବର୍ଣ୍ଣମାନେ ନିଜର ପୋଥିମାନଙ୍କରେ ନିଜ ଅଭିପ୍ରାୟଗୁଡ଼ିକୁ ସିଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶୂଦ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣରୁ ଜାତ ବୋଲି କହି ଆସିଛନ୍ତି । ସଂସାରର ଭାବନା ଅନୁସାରେ ମସ୍ତକକୁ ଚରଣଠାରୁ ଉଚ୍ଚରେ ବୋଲି ବିବେଚନା କରାଯାଏ । ମାତ୍ର, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ହୃଦୟରେ ଭାବିଲେ ଭଗବାନଙ୍କର ମସ୍ତକ ଏବଂ ଚରଣ ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନ୍ତର କାହିଁକି ବା ରହିବ ? ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଶୂଦ୍ରର ଚରଣରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ସେହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅର୍ଥରେ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଶୂଦ୍ର ହେଉଛି ଚରଣରୁ ଜାତ ଏବଂ ଚରଣସେବକ । ତେଣୁ ଶୂଦ୍ରର ସ୍ଥିତି ହେଉଛି ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ସ୍ଥିତି; ତାହା କେବଳ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ । 'କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା'ରେ ସେହି କଥାଟିକୁ ବାରବାର କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ଶୋଇଥିବା, ଜାତିଗୁଡ଼ିକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଧାନ ବୋଲି ମାନି ନେଇଥିବା ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ତା'ର ଅସଲ ମହିମ୍ନ ଭାବଟିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଆଣିବାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଆଯାଇଛି । 'ଶୂଦ୍ର ଚରଣରୁ ଜାତ ହୋଇଛି, ଭଗବାନଙ୍କର ପୟରର ସେବା କରୁଛି, ତାଙ୍କର ପଦକୁ ପଖାଳି ପବିତ୍ର କରୁଛି' । ବାରିକ, ଭଣ୍ଡାରି, ହାଡ଼ି ଏମାନେ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହନ୍ତି ବୋଲି ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ସେହି ପୋଥିରେ କୃଷ୍ଣ-ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ସମ୍ବାଦରେ ସ୍ୱୟଂ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ମୁଖରେ କୁହାଇଛନ୍ତି । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଭିପ୍ରାୟର ସାଧନାଲାଗି ସମାଜରେ

ଜାତିଭେଦର ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଥିଲା । ଜାତି ଅନୁସାରେ କର୍ମର ଭେଦ କରାଯାଇ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୀଚଜାତିମାନଙ୍କଠାରୁ ସମସ୍ତ ଅଧିକାର କାଢ଼ି ନିଆ ଯାଇଥିଲା । ତଳେ ରହିଥିବା ଜାତିମାନେ ସମାଜ ବରାବର କରାଇ ଦେଇଥିବା ସେହି ଭେଦଗୁଡ଼ିକୁ, ମାନି ଭାଗ୍ୟକୁ ନେଇ ରହିଥିଲେ । ସେହିପରି ଏକ ଅନ୍ଧକାରର ରାଜତ୍ୱ ଭିତରେ ପଞ୍ଚସଖା ବାହାରର ଶୁଦ୍ଧତା ବଦଳରେ ଅନ୍ତରର ଶୁଦ୍ଧତା ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିକୁ ତାର ଅଧିକାରତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ସେମାନେ କେଡ଼େ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିଲେ ଯେ, ଭଗବାନଙ୍କର ଆଖିରେ କେହି କାହାରଠାରୁ ମୋଟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୁହନ୍ତି ଅଥବା ବଡ଼ ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ତେଣୁ, ସମାଜ ଓ ସଂହିତାର ଭେଦ ଅନୁସାରେ ମଣିଷ ଭିତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟର କରାଯାଇ ପାରନାହିଁ ।

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ବ୍ରହ୍ମସାଧନା ଏହିଭଳି ଏକ ସମଚକ୍ଷୁ ସାମାଜିକ ବିବେକରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିରୁ ହିଁ ଚରାଚର ବିଶ୍ୱଭୁବନର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଇ ପାରିଲେ ଏବଂ ସେହି ଜ୍ୟୋତିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲେ ମଣିଷ ଆଉ କଦାପି ସେହି ପୁରୁଣା ଭେଦଗୁଡ଼ିକର ପଙ୍କ ଭିତରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମନ କରିବ ନାହିଁ । 'ଗୁରୁ ଭକ୍ତି ଗୀତା'ରେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଶୂଦ୍ର ଜାତିରୁ ଶୂଦ୍ରଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଡାକିଆଣି ସେମାନଙ୍କର ପୂଜା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅର୍ଥାତ୍, ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି ଭିତରେ ଜାତିର ଭେଦ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ଅବିବେକଟି ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ ରହିଆସିଛି, ସାଧନାର ଜୀବନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସବା ଆଗ ସେହି କଥାଟିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ହେବ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମନୁଷ୍ୟ ସହିତ ଏକାବେଳକେ ଯେ ଏକ ଅନ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସର୍ବପ୍ରଥମେ ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆପଣାର 'ଗୀତାବକାଶ'ରେ ବଳରାମ ଦାସ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜା ଏବଂ ସମାଜର ଅଧିକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନମ୍ର, ଅଥଚ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଆପଣାର ଜାତି ନିର୍ବିଶେଷରେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଚିହ୍ନିଥିବା ଯେ କୌଣସି ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିବ । କୌଣସି ଯଥାର୍ଥ ବିଦ୍ୟାରେ କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣର ହିଁ କଦାପି ଅଧିକାର ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ଏବଂ ଜଣେ ଯଥାର୍ଥ ଭକ୍ତ ଲାଗି ସେଗୁଡ଼ିକୁ କଦାପି ଅଗୋଚର ବା ଗୋପ୍ୟ କରି ରଖାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବିଦ୍ୟା ଯେତିକି ପୁରୁଣା, ଜାତି ଜାତି ଭିତରେ ଏହି ଉଚ୍ଚନୀଚ—ବିଚାର ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ସେତିକି ପୁରୁଣା । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗରୁ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଥିବା ତଥାକଥିତ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର-ମାନଙ୍କରେ ସେହିସବୁ ଭେଦ ବିଷୟରେ କେତେ ବିସ୍ତାରିତ ବର୍ଣ୍ଣନାମାନ ରହିଛି । ସେତେବେଳେ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତରେ ଦୁଇଟି ନିୟମ ଚାଲୁଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏବଂ ଆଉଗୋଟିଏ ଆର୍ଯ୍ୟେତରମାନଙ୍କ ପାଇଁ । ଅପରାଧ ଏବଂ ଶାସ୍ତି ବିଧାନର କ୍ଷେତ୍ରରେ

ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚ ଜାତି ଏବଂ ନିମ୍ନ ଜାତିର ବିଗ୍ରହ କରାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି ଆଦ୍ୟକାଳରୁ ହିଁ ସନ୍ଥମାନେ ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ କରି ଆସିଥିଲେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟ ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର ଆହ୍ୱାନ, ଏଇଟି ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ଆହ୍ୱାନ । ଭାରତବର୍ଷର ଅଧ୍ୟାତ୍ମବିଦ୍ୟା ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷର ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ସେହି ମୂଳ କାଳରୁ ଯେଉଁ ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକ ଉପରର ସମର୍ଥନ ପାଇ ରହିଆସିଛି, ଆପଣାର ବାଣୀ ତଥା ଆଚରଣ ଦ୍ୱାରା ଭାରତରେ ସନ୍ଥମାନେ ତାହାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଧାନତଃ ସନ୍ଥମାନେ ହିଁ ଭାରତବର୍ଷର ବାଣୀ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ଜୀବନକୁ ପରସ୍ପରର ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରି ରଖିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କୁ ଆମେ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ହିଁ ଏକାଠି କରି ଗଣନା କରିପାରିବା । ସମାଜ ଭିତରେ ସାନ ଓ ପଛ ହୋଇ ରହିଥିବା ସମୂହଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ମାନବୋଚିତ ସମ୍ମାନବୋଧ ଆଣି ଦେବାଲାଗି ପଞ୍ଚସଖା ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ ତଥା ଜୀବନଯାପନର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ସାହସ ଓ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ, ସେହି ସାହସ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିରଳ ହୋଇ ରହିଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କର 'ଗୋପାଳଙ୍କ ଓଗାଳ' ଓ 'କୈବର୍ତ୍ତ ଗୀତା' ପୋଥି ଦୁଇଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବା । ସାନ ଜାତିମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତରେ, ସେହିସବୁ ଜାତିର ପୂଜାପାର୍ବଣ ଗୁଡ଼ିକର ଜରିଆରେ ସେମାନେ ଏକ ଆତ୍ମବୋଧର ଜାଗରଣ ସମ୍ଭବ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ସିଏ ଯେଉଁ ଜାତିର ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବାସନାର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲେ ସିଏ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ପାରିବ, ପୋଥିଗୁଡ଼ିକରେ ତାହାର ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି ।

ଅଧ୍ୟାତ୍ମର କଳନା ହେଉଛି ଏକ ସମଗ୍ର କଳ୍ପନା । ଇତିହାସର ଧର୍ମମାନେ ସମଗ୍ରତାର ସେହି ମେଦିନୀଟିକୁ ଚିରକାଳ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରିଦେବାର ଅପଚେଷ୍ଟା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମାଙ୍ଗନର ଧୁରନ୍ଧରମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ତାହା ହିଁ କରୁଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭାରତୀୟ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜକୁ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ରଖିବାର ଯେଉଁ ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରରୋଚନା ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି, ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥମାନଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହୀ ସନ୍ଦେଶଟି ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଇଆସିଛି । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମକୁ ସଚଳ ଓ ଜୀବନ୍ତ ରଖିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖା ସେହିକଥା କରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଆଖିକୁ ତା' ଭିତର ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇ ଦେଇ ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିରାଟ ଓ ଶକ୍ତିମାନଟି ବିଷୟରେ ମଣିଷକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଆଣେ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ତା'ର ସମ୍ମାନବୋଧ ବିଷୟରେ

ସଚେତନ କରି ଜାଣେ, ଜଡ଼ତା ଭାଙ୍ଗିଦିଏ, ଭୀରୁତାକୁ ହରଣ କରିନିଏ, ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଯାବତୀୟ ଅନ୍ୟ ମତଗୁଡ଼ିକ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା । ସେହି ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ମଣିଷର ଅସଲ କାମରେ ଆସେ । ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏବଂ ପାରସ୍ପରିକତାର ଉଦ୍ରେକ କରାଏ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ସେହିପରି କାଟର ଏକ ସାହିତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗ ମଧ୍ୟରେ ପଞ୍ଚସଖା-ଯୁଗ ହେଉଛି ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଯୁଗ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମ ସମାଜରେ ବହୁ ମନୁଷ୍ୟ ଅସମ୍ମାନ ଭିତରେ ଅଦମ୍ମାନକୁ ଆଦରି ରହିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ପାଷଣ୍ଡତା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ମନୁଷ୍ୟପଣରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ଓ ବଞ୍ଚିତ କରି ରଖିଛି । ଉଚ୍ଚ ଓ ନୀଚ ଉଭୟ ମଣିଷ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ପଞ୍ଚସଖା ଓ ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିଶେଷ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି ।

— —

ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ସାହିତ୍ୟରେ ରୀତିଯୁଗ ଏବଂ......

ଜୀବନର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରପରି ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ରୀତି ସବୁବେଳେ ରହିଆସିଛି । ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ରହିଆସିଛି, ପଦ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ରହିଆସିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ଥିଲା, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ରୀତି ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଜଣେ ଲେଖକ ଆପଣାର ଭାବନାରାଜିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିବ । ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳା ବା ରୀତି ବିଭିନ୍ନ କାଳର ନାନା ପରିସ୍ଥିତି ଏବଂ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ମାନି ସର୍ବଦା ବଦଳି ଯାଇଛି । ଜଣେ ବିଶେଷ ମେଧାସମ୍ପନ୍ନ ତଥା ବିଶେଷ ଭାବରେ ସୃଜନ ସମର୍ଥ ଲେଖକ ମଧ୍ୟ ତା'କାଳର ପ୍ରଚଳିତ ରୀତିଟି ସତ୍ତ୍ୱେ ଆପଣାଲାଗି ସାହିତ୍ୟ ରଚନାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ନୂତନ ରୀତିର ଉଦ୍ଭବ କରି ଆସିଛି । ସେ ଏକ ନୂତନ ବାଟ ଫିଟାଇଛି । ଆମେ ରୀତିକୁ ଆଧୁନିକ ଭାଷାରେ ଶୈଳୀ ବୋଲି କହୁଛୁ । ଅନେକ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟର ଶୈଳୀ ଦେଇ ସାହିତ୍ୟିକକୁ ଚିହ୍ନିପାରୁଛୁ, ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅନ୍ତର୍ଗତ କରିପାରୁଛୁ । ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ବିଚାରରେ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଆତ୍ମିକ, ଆଉଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଆଙ୍ଗିକ । ଜଣେ ଲେଖକ କ'ଣ ସବୁ ଲେଖିଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ସେ ଆମକୁ କ'ଣସବୁ କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି ଆତ୍ମିକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆତ୍ମିକର ଏକ ଉଚ୍ଚତା ରହିଛି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଗଭୀରତା ରହିଛି । ଏହି ଗଭୀରତା ବା ଉଚ୍ଚତା ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟିକର ନିଜ ଉପଲବ୍‌ଧିର ଗଭୀରତା ବା ଉଚ୍ଚତା । ଜଣେ ଲେଖକ ଯାହାକିଛି ଲେଖିଛି ବା ପ୍ରକାଶ କରିଛି, ତାହାକୁ ସେ କିପରି ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛି, କେଉଁ ଗଢ଼ଣର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି ତାହାର ଆଙ୍ଗିକ । ମାତ୍ର ଏଥିରୁ ଆମେ କଦାପି ଏଭଳି ବୁଝିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା ନାହିଁ ଯେ, ସାହିତ୍ୟର ଭିତରଟା ବା ଅନ୍ତରଟା ହେଉଛି ତା'ର ଆତ୍ମିକ ଏବଂ ବାହାରଟା ହେଉଛି ଆଙ୍ଗିକ । ଆତ୍ମିକ ଅନୁସାରେ ସର୍ବଦା ଏକ ଆଙ୍ଗିକର ଲୋଡ଼ା ହୋଇଥାଏ, ପୁଣି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଙ୍ଗିକଟିଏ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ମନ କଲେ ଏକ ଅନୁରୂପ ଆତ୍ମିକର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥାଏ ।

ଯଦି ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ରୀତିଟିଏ ସବୁ ଯୁଗରେ ଥିଲା ଏବଂ ରହିବ, ତେବେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଯୁଗକୁ କାହିଁକି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାମଟିଏ ଦେଇ ରୀତିଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ? କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନୁହେଁ, ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟରେ

ମଧ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ରହିଛି । ଇଂରାଜୀ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସମୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ, ଯାହାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁକ୍ତି ସହିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଆମେ ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଶାର ପରିସ୍ଥିତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଲୋଚନା କରିବା । ଗଜପତି ରାଜାମାନଙ୍କର ଶାସନ ଯାଇ ୧୫୬୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମୁସଲମାନ ଓ ମୋଗଲ ଶାସନ କରି ଆସିଲେ । ତାପରେ ପ୍ରାୟ ତିନିଶହ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଇଷ୍ଟ ଇଣ୍ଡିଆ କୋମ୍ପାନୀ ଓଡ଼ିଶା ଉପରେ ଅଧିକାର ବିସ୍ତାର କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରାୟ ଏକ ରାଜନୀତିକ ଅରାଜକତାର ଘୂର୍ଣ୍ଣି ଭିତରେ ରହିଥିଲା । ଶାସନର ମୂଳ କେନ୍ଦ୍ରଟି ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ଓଡ଼ିଶା ଏକାବେଳକେ କେତେ କେନ୍ଦ୍ରରେ ଛିନ୍ନଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲା । କୁନି କୁନି ଓ କୁଜି ରାଜାମାନେ ନିଜ ନିଜର ସାନ ସାନ ଭୂଇଁ ଉପରେ ଆପଣାକୁ ସତେଅବା ସପ୍ତଦଶ ପୃଥିବୀଯାକର ଅଖିଳ-ଅଧୀଶ୍ୱର ବୋଲାଇଲେ । ଏକ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଭାରତ ପରି ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ଯେପରି ସ୍ଥାନୀୟ କୁଜି ନବାବମାନେ ଆପଣାର ସାନ ସାନ ଦ୍ୱୀପବତ୍ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଉଥାପି ପୂର୍ବର ସେହି ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଯୁଗର ଦାୟାଦ ବୋଲାଉଥିଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଏକ ସ୍ଥିତି ରଳନ୍ତି କରିବାକୁ ଆସିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂହତିକୁ ସେହି ସ୍ଥିତି ଛାରଖାର କରି ଦେଇଥିଲା ।

ମୁସଲମାନ ଏବଂ ମୋଗଲ ସାଙ୍ଗକୁ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀଙ୍କର ସମୟରେ ଯଦି ତାଙ୍କର ଶାସନାଞ୍ଚଳଟିକୁ ମରହଟ୍ଟା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କୁହାଯାଏ, ତେବେ କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଏଠି ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ସମୟକୁ ସେହି ସାମ୍ରାଜ୍ୟଟି ମଧ୍ୟ ଛିନ୍ନଛିନ୍ନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ର ପାଞ୍ଚୋଟି କେନ୍ଦ୍ରରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ନାଗପୁରକୁ ନିଜ ମୂଳ ଛାଉଣି କରି ଯେଉଁ ଭୋଁସଲାମାନେ କେତେ ବର୍ଷ ପାଇଁ ଶାସନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେହିମାନେ ହିଁ ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ଓଡ଼ିଶାଯାଏ ମାଡ଼ି ଆସିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ପରିଚିତ ଭାଷାରେ ବର୍ଗୀ ବୋଲି କୁହାଯାଉଥିଲା । ସ୍ଥାନୀୟ ଅର୍ଥରେ ବର୍ଗୀ କହିଲେ ଲୁଣ୍ଠତରାଜ କରି ଲୋକଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରାଉଥିବା ତସ୍କରମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ସେହି ବର୍ଗୀମାନଙ୍କର ପ୍ରକୋପରେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶା କିପରି ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଫକୀରମୋହନଙ୍କର 'ଲଛମା' ଉପନ୍ୟାସରୁ ତାହାର କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ରୋକିବା ଲାଗି ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶକ୍ତିର କୌଣସି କେନ୍ଦ୍ର ନ ଥିଲା । ଯେଝା ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯିଏ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ନିରଙ୍କୁଶ ଭାବରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ । ରାଜବଂଶରୁ ଜାତ ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ସାମନ୍ତ ଓ ଶାସକମାନେ ଆପଣାକୁ ରାଜା ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ସଭା ମଣ୍ଡାଇ

ବସୁଥିଲେ । ସେହି ସଭାରେ କବିମାନେ ବି ଥିଲେ ଏବଂ ନିଷ୍ପ୍ରଦର୍ପ ଗଗନର ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ତାରକାମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତ୍ୟର୍ଥେ ସେମାନେ କାବ୍ୟ ଓ କବିତାମାନ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ରାଜସଭାମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଜନ୍ମୁଥିଲା, ପ୍ରଧାନତଃ ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟିଏ ଯୁଗର ଗଣ୍ଡିରେ ବାନ୍ଧି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ରୀତିଯୁଗ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ରାଜସଭାମାନଙ୍କରେ ଯାହାର ଆଦର ହେଲା, ସେହି ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜରେ ଅନ୍ୟମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ହିଁ ମଡ଼େଲ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ।

ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରୀତିର ପରମ୍ପରା ହେଉଛି ମୂଳତଃ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ପରମ୍ପରା । ସଂସ୍କୃତ ରୀତିକାବ୍ୟର ପରମ୍ପରା ପଛରେ ଏକ ରୀତିଶାସ୍ତ୍ର ରହିଛି । ରୀତିର ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କରାଯାଇ ସେହି ରୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖାଯାଇଛି ଏବଂ ସେହି ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିର ଅନୁସରଣ କରି ରୀତିକବିମାନେ ଅକ୍ଷର ଏବଂ ଶବ୍ଦାବଳୀ ସହିତ କସରତ କରି ରୀତିକାବ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ସଂସ୍କୃତ କବି ଜୟଦେବଙ୍କୁ ଆମେ ହବାଆଗ ସେହି ସଂସ୍କୃତ ପରମ୍ପରାରେ ଜଣେ ରୀତିକବି ବୋଲି ଗଣନା କରିପାରିବା । କାବ୍ୟର ଅନ୍ତର ଉପରେ କାବ୍ୟର ସଜ୍ଜାକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ, ଆତ୍ମିକ ଉପରେ ଆଙ୍ଗିକକୁ ଅଧିକ ପ୍ରଧାନ ବୋଲି ମାନି ସମ୍ଭବତଃ ସାହିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ରୀତି-ଦିଗଟିକୁ ଠାବ କରାଯାଇଛି ଏବଂ ସୂତ୍ର ସହିତ ସୂତ୍ର ଯୋଡ଼ି ରୀତିଶାସ୍ତ୍ରର ଭିଆଣ ହୋଇଛି । ରୀତିନାମକ ସମଗ୍ର ଦେହଟି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଅବୟବକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଇ ରୀତି ସଂପ୍ରଦାୟରେ କେତେ କେତେ ଉପସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ କାବ୍ୟ-ତତ୍ତ୍ୱର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମତବାଦଗୁଡ଼ିକର ସର୍ଜନା ହୋଇଛି । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ବାତ୍ସାୟନ ମୁନିଙ୍କର 'କାମଶାସ୍ତ୍ର' ଗ୍ରନ୍ଥଟି ରୀତିନାମକ ଏହି ସବୁକିଛିକୁ ମୂଳ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଛି । ବାତ୍ସାୟନ ମୁନି ଚାର୍ବାକଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ଥିଲେ । ଚାର୍ବାକ୍ ସୁଖବାଦରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଓ ସୁଖବାଦକୁ ନେଇ ଦର୍ଶନରେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଥିଲେ । 'କାମଶାସ୍ତ୍ର' ପ୍ରୀତିର ଶାସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ । ତାହା ହେଉଛି କାମର ଶାସ୍ତ୍ର; କାମକୁ ହିଁ ପ୍ରୀତିର ସବୁକିଛି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଉଥିବା ଏକ ମତବାଦକୁ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରୁଥିବାର ଶାସ୍ତ୍ର । ପ୍ରୀତିର ହୃଦୟକୁ ନୁହେଁ, ପ୍ରୀତିର ରୀତିଟିକୁ ହିଁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ପ୍ରୀତି ବୋଲି ଧରି ନେଇ ତାହାର ଏକ ଗଣିତ ଲେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବାତ୍ସାୟନ 'କାମଶାସ୍ତ୍ର' ଲେଖିବାକୁ ମନ କରିଥିବେ । ସେହିଭଳି ସାହିତ୍ୟର ହୃଦୟଟିକୁ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟର ରୀତିଟିକୁ ହିଁ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଧରି ନେଲା ପ୍ରାୟ ଯେଉଁ ଗାଣିତିକ ପରାମର୍ଶମାନ ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକାରମାନେ ଦେଇଥିଲେ, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟମାନେ ସେହିଠାରୁ ହିଁ ଆପଣାର ମୁଖ୍ୟ ଉନ୍ମାଦନାମାନ ପାଇଥିଲେ । ଏକଥା ଏକାନ୍ତ ସତ୍ୟ ଯେ, ଆମର ଦେହଟାଏ ଅଛି ବୋଲି ଆମେ ହୃଦୟ ବୋଲି ସେହି ଅନ୍ୟ ସମ୍ପଦଟିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଛୁ । ସେହି ହୃଦୟ ହେଉଛି ଯାବତୀୟ ପ୍ରୀତିର ସମ୍ଭୂତ ସ୍ଥଳ । ସେଥିଲାଗି ଆମେ ଦେହକୁ ହିଁ ହୃଦୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ

ତାହା ଯେପରି ଅସଲ ସତ୍ୟଟି ପାଖରୁ ପଳାଇ ଗଲାପରି ହୁଅନ୍ତା, ରୀତିବାଦୀମାନେ ସେହିପରି ରୀତିକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟର ସବୁକିଛି ବୋଲି ମାନିନେଇ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେହିପରି ଏକ ବିଶେଷ ଦଶାରେ ନେଇ ପକାଇ ଦେଇଥିଲେ ।

ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ରୀତିପ୍ରକରଣରେ ପ୍ରଧାନତଃ ଦଣ୍ଡୀ ଏବଂ ଭାରବିଙ୍କର ନାମର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ଥାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ଭାରବି ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ କେତେ କେତେ ଚମତ୍କାରିତା ଏବଂ ପ୍ରବୀଣତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ସୃଷ୍ଟି ଲେଖାଏଁ ଧାଡ଼ି ରହିଥିବା ଏଭଳି ପଦମାନ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି ପ୍ରଥମ ଓ ତୃତୀୟ ପାଦଗୁଡ଼ିକ ଅବିକଳ ଏକାପରି ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ପାଦଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅବିକଳ ଏକାପରି ଏବଂ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଏକାପରି ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ବିଭିନ୍ନ ଅର୍ଥର ପ୍ରକାଶ କରୁଛି ଏବଂ ଆମକୁ ଶବ୍ଦକାରିଗରିର କଳନା କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାବେଳକେ ଅବାକ୍ କରିଦେଉଛି । ସେହି କାରିଗରି ହେଉଛି କୃତିତ୍ୱ ଏବଂ ତାହାହିଁ ଅସଲ କବିତ୍ୱ । ଭାରବି ଏପରି କେତୋଟି ପଦ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ଯେଉଁଥିରେ କି ପାଦଗୁଡ଼ିକ ଏକା ଶବ୍ଦରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ପଦମାନଙ୍କରେ ଭାରବି କେତେକ ସ୍ଥାନରେ କେବଳ 'କ' ବର୍ଣ୍ଣ, କେବଳ 'ଚ', 'ଯ' ଅଥବା 'ଲ' ବର୍ଣ୍ଣକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଥମ ପାଦର ବାମରୁ ଡାହାଣକୁ ପଢ଼ିଲେ ଯାହା, ଦ୍ୱିତୀୟ ପାଦର ଡାହାଣରୁ ବାମକୁ ପଢ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇଆ । ଦୁଇଟି ଶ୍ଳୋକରେ ପ୍ରଥମଟିକୁ ଶେଷଆଡ଼ୁ ପାଠ କଲେ ଯାହା, ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ଳୋକଟି ଅବିକଳ ସେଇଆ । ଏପରି ଶ୍ଳୋକମାନ ମଧ୍ୟ ଭାରବିଙ୍କର କାରିଗରି ଭିତରୁ ବାହାରିଛି, ଯେଉଁଥିରୁ କି ଏକାବେଳକେ ଛଅୋଟି ଅର୍ଥ ବାହାର କରାଯାଇ ପାରିବ । କେତେକ ଶ୍ଳୋକରେ ଆଗରୁ ପଛଆଡ଼କୁ ଏବଂ ପଛଆଡ଼ୁ ଆଗଆଡ଼କୁ ପଢ଼ି ଆସିଲେ ଏକ ଅର୍ଥ ବାହାରୁଛି ଏବଂ ପାଠକଚିତ୍ତକୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରିଦେଉଛି ।

ଭାରବିଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଦଣ୍ଡୀ ଆପଣାର କାବ୍ୟରେ ଅଦ୍ଭୁତ ବିଚକ୍ଷଣତାର ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେ ଏଭଳି ଶବ୍ଦବିନ୍ୟାସ ସମ୍ଭବ କରି ପାରିଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ କି ଏଣୁ ପଢ଼ିଗଲେ ତାହା ରାମଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବ ଏବଂ ସେପାଖରୁ ପଢ଼ି ଆସିଲେ ଆମକୁ ମହାଭାରତର କଥା ମଧ୍ୟ ମିଳିଯିବ । ଏଭଳି ପଦମାନ ସମ୍ଭବ କରିବାରେ କବି ଦଣ୍ଡୀଙ୍କୁ କମ୍ କସରତ ଓ ଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନଥିବ । ଛନ୍ଦବନ୍ଧର ଶୈଳୀ ଅନୁସାରେ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦଣ୍ଡୀ ଭାରତବର୍ଷରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ବୋଲି ଆଲୋଚକମାନେ କହନ୍ତି । ଭାରତର ସବୁ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକାର ଯେ ରୀତିକୁ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ମାନିଛନ୍ତି, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର କେତେକ ମୌଳିକ ନିରୂପଣ କରି ଯାଇଥିବା ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜ ରୀତିକୁ ପ୍ରାୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ

ବର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରର ତତ୍ତ୍ୱକାର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନ ଓ କୁନ୍ତକଙ୍କର ଉଦାହରଣ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କବିରାଜ ସପ୍ତୋଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ଦିଗଟିକୁ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି, ଷୋଡ଼ଶ ଏବଂ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ତାହା ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆକାଶଟିକୁ କେତେ ପରାକ୍ରମ ସହିତ ପ୍ରାୟ ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇଥିବା ପରି ମନେ ହେଉଛି, ତାହାର କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ତିନି ଶହ ବର୍ଷ ପାଇଁ ରୀତିଯୁଗ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଆସନ ମାଡ଼ି କରି ବସିଛି । ସେତେବେଳେ ଆଉ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ସାହିତ୍ୟ ଯେ ଆଦୌ ଲେଖାଯାଇ ନାହିଁ ସେକଥା ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରଦର୍ଶନର କ୍ଷେତ୍ରରେ ରୀତି ହିଁ ପରାକ୍ରମୀ ହୋଇ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକମାନେ ଯେଉଁ ଯୁଗଟିକୁ ରୀତିର ଯୁଗ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ରୀତିଯୁଗର ସ୍ତୁତିକାରମାନେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଛନ୍ତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ରୀତିକୁ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଅଥବା ସର୍ବମୀମାଂସକ ବୋଲି ମାନୁଥିବା କବିସମୀକ୍ଷକମାନେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ସେକାଳର ସେହି ରୀତିଯୁଗ ଏବଂ ଆମ ଏକାଳର ଏହି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହୁଏତ କେଉଁଠାରେ କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଥିବାରୁ ଏପରି ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭଳି ଆଉ କେତୋଟି ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ରୀତିର ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ରହିଥିଲା । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତେଲୁଗୁ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ 'ନିର୍ଲୋଷ୍ଠ୍ୟ ରାମାୟଣମ୍' ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବି କୌଣସିଠାରେ ଆଦୌ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଓଷ୍ଠ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟବହାର କରି ନାହାନ୍ତି । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କେରଳାରେ କବି ନାରାୟଣ ଭଟ୍ଟତିରି ତାଙ୍କର 'ନିରନୁନାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧ' ନାମକ ଏକ କୃତିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଅନୁନାସିକ ଅକ୍ଷର ଅର୍ଥାତ୍ ଧ୍ୱନିର ବ୍ୟବହାର କରି ନାହାନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ନାକକୁ ହରାଇ ବସିବା ପରେ ସୂର୍ପଣଖା ଲଙ୍କାକୁ ବାହୁଡ଼ିଯାଇ ଭାଇ ରାବଣ ଆଗରେ ଘଟିଥିବା ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି, ପୋଥିଟି ସେହିଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଲେଖାଯାଇଛି । କବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୀଚୀନ ଭାବରେ ଭାବିଛନ୍ତି ଯେ ସେତେବେଳେ ତ ସୂର୍ପଣଖାର ନାକ କଟି ଯାଇଥିଲା, ତେଣୁ ସେ ଲଙ୍କାରେ ଯାହାକିଛି କହିଥିବ, ସେଥିରେ କୌଣସି ଅନୁନାସିକ ବର୍ଣ୍ଣକୁ କଦାପି ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ପାରି ନଥିବ । କବି ପରିସ୍ଥିତିଟି ଏକାନ୍ତ ବାସ୍ତବ ଭାବରେ ବିଚାର କରି ନିଜର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କାବ୍ୟଟିକୁ କେବଳ ନିରନୁନାସିକ ଅକ୍ଷରମାନ ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ନାସିକା ସାହାଯ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚାରିତ ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ସେ କାବ୍ୟଟିକୁ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଘଟଣାଟି ଘଟିଥିବା ସମୟରେ ସୂର୍ପଣଖା ନିଜେ ନିଜର ଅସମର୍ଥତା ହେତୁ କେବେହେଲେ କୌଣସି ଅନୁନାସିକ ବର୍ଣ୍ଣ ଲଗାଇ କଥା କହି ନ ଥିବ ବୋଲି କବି ଅନୁମାନ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧିର ସୂତା

ପକାଇ କବିତ୍ୱ ରୀତିର ଗହ୍ୱରରେ କେତେ ଯେ ଦଉଡ଼େ, ଏଇଟି ହେଉଛି ତାହାର ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଭାରତ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟଯୁଗର କେତେ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନ ରହିଛି ।

ତଥାପି ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରୀତିଯୁଗର କାବ୍ୟବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟର ଯେତେ ଜାଗା ମାଡ଼ି ବସିଥିଲା ବା ଯେତେ ଅଧିକ ବର୍ଷ ଯାଏ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅଧିକ ଜାଗା ମାଡ଼ି ବସିଥିଲା ଏବଂ ଅଧିକ ବର୍ଷ ଯାଏ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ମାଟିରେ ରୀତି ଲାଗି ଅର୍ଥାତ୍ କାବ୍ୟର ଦେହଟାକୁ ହିଁ କାବ୍ୟର ଏକମାତ୍ର ପରିଚୟ ବୋଲି ଧରିନେଇ ତାହାକୁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଅଧିକ ଅଲଙ୍କାରମାନ ଛନ୍ଦି ସଜାଇବା ଲାଗି ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ଅନୁକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ମହଜୁଦ ରହିଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୀତିକ ଅବସ୍ଥାସ୍ତ ହୁଏତ ସେଥିଲାଗି ଏକ ବିଶେଷ ଉର୍ବରତା ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲା । ତଥାକଥିତ ଏହି ରୀତିଯୁଗଟିର ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମେ ରୀତିର ଏକାଧିକ ଉଦାହରଣ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଅବଧୂତ ନାରାୟଣାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର 'ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି' ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଭାଷାର ବନ୍ଧ ଅନୁସାରେ ଗଦ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଇଟିରେ ଆମକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ରୀତିର ଆସ୍ୱାଦନ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ତାପରେ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କର 'ରାମବିଭା' ଓ 'କଳ୍ପଲତା', ଦେବଦୁର୍ଲଭ ଦାସଙ୍କର 'ରହସ୍ୟମଞ୍ଜରୀ' ଓ ପ୍ରତାପ ରାୟଙ୍କର 'ଶଶୀ ସେଣା'ରେ ରୀତିର ବହୁ ଆମୋଦଦାୟକ ନମୁନା ଆମକୁ ମିଳିଯିବ । ଆହୁରି ଟିକିଏ ଆଗକୁ ଯାଇ ଯାଇ ଆମେ ଶିଶୁ ଶଙ୍କରଙ୍କର 'ଉଷାଭିଳାଷ', କାର୍ତ୍ତିକ ଦାସଙ୍କର 'ରୁକ୍ମଣୀ ବିଭା', ବିଷ୍ଣୁ ଦାସଙ୍କର 'ପ୍ରେମଲୋଚନା' ଏବଂ ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜଙ୍କର 'ଇଚ୍ଛାବତୀ' ଓ ଆହୁରି ଅନେକ ରୀତିକାବ୍ୟର ଭେଟ ପାଇବା । ଧନଞ୍ଜୟ ଭଞ୍ଜ କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କର ପିତାମହ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣାଦାତା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ପରେ ରୀତିର ଅସଲ ଗହଳଟି ଭିତରେ ଆମେ ସଭେଅବା ପଞ୍ଚଶର ସଦୃଶ ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ଏବଂ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଏମାନଙ୍କ ପରେ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ।

ଓଡ଼ିଶାକୁ ଗୋଟିଏ କରି ଅନ୍ତତଃ ଲୋକଚିତ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ଧରି ରଖିବାକୁ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସଭେଅବା କେଉଁଠି କିଛି ଦିଶୁ ନ ଥିଲା । ମୁସଲମାନ, ମୋଗଲ ଅଥବା ମରହଟ୍ଟା—ଏହି ଆକ୍ରମଣକାରୀମାନଙ୍କ ଭିତରୁ କେହିହେଲେ ଓଡ଼ିଶା ଭୂମିକୁ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଶାସନର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦେଇପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଅସଲ ରାଜ୍ୟଟା ଭାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଅପୂର୍ବ ଭାବରେ ଖଣ୍ଡିଆ ଦେଖା ଯାଉଥିବା କୁନି କୁନି ରାଜାମାନେ

ଆପଣାର ଦ୍ୱୀପଗୁଡ଼ିକରେ ନିଜକୁ କେଉଁ ପ୍ରତାପୀ ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜକୁ ସତେଅବା ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପରି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସଭାରେ କବିମାନଙ୍କୁ ପାଳୁଥିଲେ । କବିମାନେ ତୋଷାମଦକାରୀ ଥିଲେ ଓ ରୀତି-କାବ୍ୟମାନ ଲେଖିବାକୁ ହିଁ ସତେଅବା ତୋଷାମଦର ପରମ ରୀତି ସଦୃଶ ମଣୁଥିଲେ । ସେମାନେ ମୁଷ୍ଟିକପ୍ରାପ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ସତେଅବା ପୃଥିବୀର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସିଂହ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ଧୁରନ୍ଧର ଥିଲେ । ରାଜାମାନେ ସେଥିରେ ପରମ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଉଥିଲେ । ସେହି ଯୁଗର କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ସେହି ଅନୁସାରେ ତାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ-ଦାତା ରାଜାଙ୍କୁ ସିଧା ନେଇ ଇନ୍ଦ୍ରପଦରେ ଥୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ ସଭାକୁ ସୁଧର୍ମା ସଭା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । କୁନି ରାଜାଙ୍କୁ ସେ କୋଟି କନ୍ଦର୍ପଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ଇତିହାସ-ଲେଖକ ଓଡ଼ିଆ ରୀତିଯୁଗର ଏହି ସାହିତ୍ୟକୁ ସାମନ୍ତ-ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତଃପୁରର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେହି ସାହିତ୍ୟର କବିମାନଙ୍କୁ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ବା ସାମନ୍ତାଶ୍ରିତ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ରାଜପରିବାରର ଥିଲେ । କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତ ସିଂହାର ଏପରି ଗୋଟିଏ ଜମିଦାର ବା ସାମନ୍ତ ପରିବାରର ଥିଲେ, ସିଏ ନିଜ ଆପଣାକୁ ଯେ କୌଣସି ରାଜାଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣରେ ଆଦୌ କମ୍ ବୋଲି ବିଚାର କରୁ ନ ଥିଲା । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ ରାଜାଶ୍ରିତ ଥିଲେ । ରୀତିକବିମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ କାବ୍ୟ ରଚନାରେ ବିଚକ୍ଷଣ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରିବାକୁ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିଲେ । ରୀତିର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ପଶି କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇବା ଲାଗି ସେମାନଙ୍କୁ ବହୁ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଧୀଷଣା ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ଏଷଣା ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ରର କର୍ଷଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ର କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ 'ଧୀଷଣାକୁ ମନ୍ଦର ପର୍ବତ ସଦୃଶ ବ୍ୟବହାର କରି କାବ୍ୟର ସିନ୍ଧୁକୁ ମନ୍ଥନ କରି ରସ ଜାତ କରିବା'ର କଥା କହିଛନ୍ତି । 'ରସକଲ୍ଲୋଳ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବି ଆପଣାର କାବ୍ୟଟିକୁ କେବଳ 'କ' ଅକ୍ଷରରେ ଗୁନ୍ଥିଛନ୍ତି ଏବଂ ବହୁତ ଶ୍ରମ କରି ସିଏ ଏକଥା କରି ପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଭ୍ରମରବର ରାୟ ତାଙ୍କର 'ପ୍ରେମଶୀଳା' କାବ୍ୟରେ ସାର୍ଥକ କବିଟିଏ ହେବାଲାଗି କିପରି ଅମରକୋଷ, ବ୍ୟାକରଣ, ଅଳଙ୍କାରଶାସ୍ତ୍ର, ଜ୍ୟୋତିଷ, ସଙ୍ଗୀତ, ଧର୍ମପୁରାଣ, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର, ବୈଦ୍ୟ ବିଦ୍ୟା, ପିଙ୍ଗଳ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ର ଭାଗବତକୁ ସାଧ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ, ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଶବ୍ଦ କାରିଗରି ଦେଖାଇ କବିତ୍ୱ କରିବାର ଏହି ରୀତି ସାଧନାରେ 'ଅମରକୋଷ' ଗ୍ରନ୍ଥ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଉ ନ ଥିଲା । ଅକ୍ଷର ବସାଣ, ଯମକ ଓ ଅନୁପ୍ରାସଗୁଡ଼ିକୁ ବୃଦ୍ଧିମନ୍ତ କରିବା ପାଇଁ କବିମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ନିଜ ମଥାରୁ ନୂଆ ନୂଆ ଅର୍ଥ ଫାନ୍ଦିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ଏହି ପ୍ରୟୋଜନଟିକୁ ମେଣ୍ଟାଇବା ନିମନ୍ତେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ସଂସ୍କୃତ ଅମରକୋଷର

ଢଙ୍ଗରେ ଏକ 'ଗୀତାଭିଧାନ' ରଚନା କରି ଥୋଇ ଦେଇଥିଲେ । କେଉଁ କେଉଁ ଶବ୍ଦକୁ କେଉଁ କେଉଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅର୍ଥରେ ବୁଝିଲେ ଯାଇ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିହେବ, ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଆମକୁ ତାହାର ତାଲିକାଟିଏ ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରିବ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ରୀତିର କବିମାନେ ଯେଉଁସବୁ ତତ୍ସମ ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ସବୁଯାକ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆଦୌ ଚଳୁ ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ତତ୍ସମ ତିଆରି କରି ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ନିଜର ରଚନାରେ ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଶବ୍ଦମାନଙ୍କୁ ନେଇ ରୀତିମତ ବଳାତ୍କାର କରିବାଟା ସତେଅବା କାବ୍ୟଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ସାରଳା ଦାସ ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସମୟରେ ଲୋକମୁହଁର ଚଳନ୍ତି ଭାଷାଟି ଯେପରି ସାହିତ୍ୟର ପରିସର ଭିତରକୁ ଆସିଲା, ତଦ୍ୱାରା କଥିତ ଭାଷା ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରର ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ରହି ଆସିଥିବା ବ୍ୟବଧାନ କ୍ରମେ ହ୍ରାସ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ରୀତିକବିମାନେ ପୁନର୍ବାର ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରଭାଷାର ଗହନରେ ପୂରାଇ ଦେଇଥିଲେ ଓ ବ୍ୟବଧାନଗୁଡ଼ିକୁ ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲେ । ପୁନର୍ବାର ଏକ ତଥାକଥିତ ସାଧୁଭାଷା ଆସି କଥିତ ଭାଷାର ମୁହଁ ମାଡ଼ି ବସିଲା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକୁ ସତେଅବା ଏକ କର୍କଶ ଅଙ୍କାଳିକାରେ ପରିଣତ କରି ଦେଇଥିଲା ।

ରୀତିଯୁଗର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପଛରେ କାବ୍ୟର ପ୍ରେରଣା ଯେତେ ରହିଛି, କାବ୍ୟ ସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁସରଣ କରିବାର ଉତ୍ସାହ ତା'ଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ରହିଛି । ସ୍ୱୟଂ ରୀତିକବିମାନେ ମଧ୍ୟ ଏକଥାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଓ ସେଥିରେ ଆହ୍ଲାଦ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର କୃତିଟି ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଖରବର ବୋଲି କହି ଭଣିତା ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ରୀତିକାବ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ରସଟି କେବଳ 'କାମଶାସ୍ତ୍ର'ର ପ୍ରଣେତା ବାତ୍ସାୟନ ଋଷିଙ୍କୁ ଗୋଚର ବୋଲି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ 'ରସିକ ହାରାବଳୀ' କାବ୍ୟରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଦେହରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାରର ମଣ୍ଡନ କରାଇ କାମିନୀ ବା ନାରୀ ନିଜର ଶୋଭା ବୃଦ୍ଧି କରେ । ଅନ୍ତତଃ ସୁନାରୁପାକୁ ମହାର୍ଘ ଧନ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରୁଥିବା ଏକ ସମାଜରେ ଅଧିକାଂଶ ମନୁଷ୍ୟ ସେହିପରି ଭାବିଥାନ୍ତି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ଦ୍ୱାରା ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଥିବା ଏକ କାବ୍ୟକୁ କାମିନୀ ବୋଲି କାହିଁକି କୁହାଯିବ ? ରୀତିକବିମାନଙ୍କର ତଉଲରେ ଆମେ କାବ୍ୟ ଏବଂ କାମିନୀ ଭିତରେ ସତେଅବା ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ରହିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ କାବ୍ୟକୁ ସୁନ୍ଦର ଓ ଆହୁରି ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର କରି ଗଢ଼ିବା ଅର୍ଥାତ୍ ତାହାକୁ ଅବିକଳ ଗୋଟିଏ କାମିନୀ ପରି ହିଁ ଗଢ଼ିବା, ରୀତିଯୁଗର ଯାବତୀୟ କାବ୍ୟାନୁଶୀଳନରେ ସତେଅବା ତାହା ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଧାନ କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବିତ କାବ୍ୟଟି କାମିନୀପ୍ରାୟେ ହେବ, କାମଜଳଧିକୁ ଉଛୁଳାଇ ଦେଇ ପାରିବ, ରସିକଜନଙ୍କର ମନ କିଣି ନେବ, ଆପଣାର 'ଯୁଗଳରସାମୃତ ଲହରୀ'ରେ । ସଦାନନ୍ଦ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ଏହିପରି ଏକ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାର ସେହି

କାର୍ଯ୍ୟରେ କବିମାନଙ୍କର କରୁଣା ପାଇବେ ବୋଲି କାମନା କରିଛନ୍ତି । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ବଡ଼ ଜାଗିରିଟିଏ ପୃଥିବୀରେ ଆଉ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ବୋଲି ସେ ସାଧୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଛନ୍ତି । କବି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାରଙ୍କର 'ସୁଲକ୍ଷଣା' କାବ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ ଅଭିଳାଷ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି; ସୁଲକ୍ଷଣା କାବ୍ୟ ସରସ ଲକ୍ଷଣାଲଙ୍କାରରେ ବିରଜିତ ହେବ ଏବଂ ସମସ୍ତ ରମ୍ୟରେ ରାମାପ୍ରାପ୍ୟ ସୁଖ ମଧ୍ୟ ଦେବ । ଅନୁରୂପ ସୁଜନ ଅର୍ଥାତ୍ ରସିକଜନମାନେ ହିଁ ସେହି କାବ୍ୟରେ ଅବଗାହି ପାରିବେ ।

ରୀତିଯୁଗର କବିତା ହେଉଛି ଶୃଙ୍ଗାରପ୍ରଧାନ କବିତା । କବିସମ୍ରାଟଙ୍କର ଭାଷାରେ ଏଥିରେ 'ରସସାର ଶୃଙ୍ଗାର' ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ଖିଅଗୁଡ଼ିକୁ ଏକତ୍ର କରି କହିବାକୁ ଗଲେ, ରସ ମଧ୍ୟରେ ସାର ରସ ହେଉଛି ଶୃଙ୍ଗାର, କାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କାବ୍ୟ ହେଉଛି ରୀତିକାବ୍ୟ, ରୀତିକବି ହେଉଛନ୍ତି କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନୃପତି ଏବଂ ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁରସିକ ହେଉଛନ୍ତି ସାର ପାଠକ । ଶୃଙ୍ଗାରକୁ ଏଠାରେ ଉନ୍ନତ ଅର୍ଥରେ ଆଦୌ ନିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଶୃଙ୍ଗାର କହିଲେ ରୀତିକାବ୍ୟରେ ଇଚ୍ଛା କାମନା ଓ କାମୁକତାକୁ ବୁଝାଉଛି, ଦେହଗତ ଏବଂ ଦେହସର୍ବସ୍ୱ ସମ୍ଭୋଗକୁ ବୁଝାଉଛି । "ମୁଁ ସଂସାରି ପାଦୋଶ ପାରିବି କି କଣୋରି ଅଛି ମୋ' କେଉଁ ଦମ୍ପଣ" ବୋଲି କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ 'ରସଲେଖା' କାବ୍ୟରେ ଆପଣାର ଏକ ସବେଦନ ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଧର୍ମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ନେଇ ମଧ୍ୟ କେତେକ ରୀତିକାବ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଏଥିରେ ରାମ ଆସିଛନ୍ତି, କୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଆସିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, କବିମାନଙ୍କର ଶୃଙ୍ଗାରାତ୍ମକ ଉତ୍ତାପ ଭିତରେ ପଡ଼ି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା କାମୁକ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି । ରୀତିଯୁଗର ତଥାକଥିତ ରାମକାବ୍ୟ ଏବଂ କୃଷ୍ଣକାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଆମେ ତାହାର ଅସୁମାର ଉଦାହରଣ ପାଇ ପାରିବା । ଯେହେତୁ ରସ ମଧ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଗାର ହେଉଛି ସର୍ବସାର, ତେଣୁ ରାମ, କୃଷ୍ଣ ଅଥବା କୈଳାଶପତି-ଶିବ ଯିଏ ହୁଅନ୍ତୁ ପଛକେ, ତାଙ୍କୁ ଆଗ ଶୃଙ୍ଗାରକୁଣ୍ଡରେ ନେଇ ପକାଇବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ତେବେ ଯାଇ ରୀତିର ସଭାମଧ୍ୟକୁ ଆସିବାର ପାତ୍ରତା ଅର୍ଜନ କରି ପାରିବେ । ଓଡ଼ିଆ ରୀତିକାବ୍ୟର ଆଦ୍ୟରୁ ପ୍ରାନ୍ତଯାଏ ସେହି କଥାଟିକୁ ସୂଚାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

'ଲାବଣ୍ୟବତୀ' କାବ୍ୟରେ କାବ୍ୟକାର 'ନବରସରେ ସାର, ଆଦ୍ୟେ ଲେଖି ଶୃଙ୍ଗାର' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଯିଏ ଶୃଙ୍ଗାର ରସକୁ ଚେତନା କରି ପାରୁ ନଥିବ, କବି ସମ୍ରାଟ ତାହାକୁ ନରପଶୁ ଅର୍ଥାତ୍ ନରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଶୁ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି । ସଂସାର ପାଇଁ ଅନୁସୃତ ହୋଇଥିବା ଯାବତୀୟ ସୁଖ ମଧ୍ୟରୁ ସେ ଶୃଙ୍ଗାର ଏବଂ କାମ-ସମ୍ଭୋଗକୁ ହିଁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଖ ବୋଲି ମାନିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, ନୃପତି ହେବା ବଡ଼ ନୁହେଁ; ଇନ୍ଦ୍ରସମ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ନୁହେଁ, ଦମ୍ପତି ହିଁ ହେଉଛି ସବୁ ସୁଖର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନ । କାରଣ ତାହା ବିରହରୂପକ ତପତି ଅର୍ଥାତ୍ ତାପକୁ ବିନାଶ କରିପାରିବ, ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ଭଞ୍ଜଙ୍କର 'ପ୍ରେମସୁଧାନିଧି'ରେ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଉଚ୍ଚାଟ ସହିତ ଅବିକଳ ସେହି

କଥା — ପରମ ଦ୍ରବ୍ୟ ପୀରତି, ପରମ ସୁଖ ସୁରତି, ରତିରୁ ଜାତ ପୀରତି, ପ୍ରୀତିରୁ ରତି ଏବଂ 'ମହାସୁଖ ନାହିଁ ଦମ୍ପତିରୁ, କି କାର୍ଯ୍ୟ କୁବେର ସମ୍ପତ୍ତିରୁ' । ପୁନଶ୍ଚ, ଆପଣାର ଦେହ ଏକାଗ୍ରତା ଆବେଶଟିରେ ମୁଣ୍ଡି ମାରିଲା ପରି, 'ରାଜାଙ୍କୁ ହେବାର ରାଜ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ, ଯୁବାକୁ ହେବାର ପତ୍ନୀକଷ୍ଟ, ବୋଲେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ବୀରବର ଏଥୁଁ ବଳି ନାହିଁ ଆନ କଷ୍ଟ ।'

ଗବେଷକମାନେ କହନ୍ତି ଯେ କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ରାମତାରକ ମନ୍ତ୍ରର ସାଧନା କରିଥିଲେ ଓ ସେହି ସାଧନାରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ହରି ଏବଂ ହର ଉଭୟଙ୍କର କୃପାପ୍ରସାଦ କାମନା କରିଥିଲେ । 'ସୁଭଦ୍ରା ପରିଣୟ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପୁରୀର ଦାରୁ ବ୍ରହ୍ମ ସହିତ ସମତୁଲ କରି ସ୍ତୁତି କରିଥିଲେ । ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ନିଜ ଜୀବନର କେତୋଟି ବର୍ଷ ନୀଳାଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚଉତିଶା ରଚନା କରିଥିଲେ । ତଥାପି ଆଦୌ କୌଣସି ସଂଶୟ ନ ରଖି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ଯେ; ତାଙ୍କର ରଚିତ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଶୃଙ୍ଗାର ହେଉଛି ପ୍ରଧାନତମ ଚେତନା; ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାୟୀଭାବ, ରାମଭକ୍ତି କୃଷ୍ଣଭକ୍ତି ବା ଜଗନ୍ନାଥଭକ୍ତି ହେଉଛନ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଉପଚେତନା । ରୀତିକାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ରାମ, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ଦେବତାମାନେ ସତେଯେପରି ଉପଜୀବ୍ୟ ରୂପେ କେବଳ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ରୀତିକାବ୍ୟ ସହିତ ଭାରତୀୟ ପ୍ରାୟ ସକଳ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଦେହକାମନାଟା କିପରି ପରମ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲା, ସେକଥା ଭାବିଲେ ଅତୀବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାକୁ ହୁଏ । ରୀତି ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟର ବାହ୍ୟ ଅଙ୍ଗ; ସେହିପରି କାମୁକତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରୀତିର ସମଗ୍ର ଭୁବନଟି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ଅଂଶ ମାତ୍ର । ଅଥବା, ଯେଉଁଠି ଅସଲ ପ୍ରୀତି ସମ୍ଭବ ନ ହୁଏ, ସେଠାରେ ଅସମର୍ଥ ମଣିଷମାନେ କେବଳ ଏକ ଆତୁରତା ବା କାମୁକତାରେ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେହିପରି, ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଏକ ଅସମର୍ଥତା ରହିଥିଲେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟକାର ସମ୍ଭବତଃ ରୀତିଟା ଆଡ଼କୁ ଅତିରିକ୍ତ ଭାବରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇପଡ଼େ ।

ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରୀତି ଓ ରୀତି ଚିରକାଳ ରହି ଆସିଛନ୍ତି, ଏମାନେ ଚିରକାଳ ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବେ । ମାତ୍ର, ଯେତେବେଳେ ରୀତି ଅତିକାୟ ଏବଂ ଅତି ସ୍ଥୂଳ ହୋଇ ସାବତୀୟ ପ୍ରୀତିକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଗିଳି ପକାଇବ ବୋଲି ବାହାରେ, ସେତେବେଳେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଉପରକୁ ନୁହେଁ, ଜୀବନ ଉପରକୁ ପ୍ରମାଦ ମାଡ଼ିଆସେ । ପୂର୍ବରୁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଗୋଷ୍ଠୀସାହିତ୍ୟ କରି ରଖିଥିଲା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ରୀତିଯୁଗଟି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଗୋଷ୍ଠୀର ଭାଷା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ କରି ରଖିବାର ଚକ୍ରାନ୍ତ ଲାଗି ଭୂମିରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ରୀତି-ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାୟ ଏକ

ନିମ୍ନମ ସଦୃଶ ଗ୍ରୁପ୍ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତକୁ ସୁରରେ ଦିଆଯାଇ ଥିଲା ଏବଂ ତାହାର ବଳରେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଜନପ୍ରିୟ ଏବଂ ଜନାଦୃତ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ଜଣେ ରୀତିକବିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ନିମ୍ନମ ମାନଙ୍କ ପରି ସଙ୍ଗୀତଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବୀଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ସଙ୍ଗୀତ ଏବଂ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ରାଜସଭାମାନଙ୍କରେ ରାଜା ସମେତ ସେଠାରେ ଥିବା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମୋଦ ଦାନ କରୁଥିଲା, ରାଜାଶ୍ରିତ ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆମୋଦ ଦେଉଥିଲା । ଜନସାଧାରଣ ତାହାର କେବଳ ସଙ୍ଗୀତପକ୍ଷଟିକୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଉଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ୍ୟ ଯେ, କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଶୃଙ୍ଗାରସୂଚକ ଯେତିକ ଶବ୍ଦ ବା ଯେତିକ ବାକ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଉଥିଲା, ସେତିକ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ମଧ୍ୟ କମ୍ ଆମୋଦିତ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ସାରଳା ଦାସ ଏବଂ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟସଭାକୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ଜନଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଯେତିକ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଥିଲା, ରୀତିଯୁଗର ଅନ୍ୟ ପ୍ରଭାବଟି ଫଳରେ ତାହା ସତେଅବା ପୁନର୍ବାସ ଜନଜୀବନକୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଭାକୁ ଫେରି ଆସିଥିଲା । ଜନମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ସୁଜନ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଥିବା ଜନମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଫେରି ଆସିଲା । ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିଧି ଭିତରେ ତାହାର ଆବେଦନ ପାଚେରୀଘେରା ହୋଇ ରହିଗଲା ।

ରୀତିସାହିତ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ରାଜାମାନଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କରିଥିଲା, କାରଣ ତାହା ଯାବତୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ନିରାପଦ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟକୁ ଭାରି ଚମତ୍କାର ଭାବରେ ଶୁଆଇ ବା ଶୀତଳ କରି ରଖୁଥିଲା, ତା'ର ଚେତନା ଲାଗି ସତେଅବା ଏକ ଅଫିମ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ ଠାକୁରମାନଙ୍କ ନାମରେ ସବୁକିଛି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ପାରିବାର ସେହିପରି ଏକ ରାଜକୀୟ ଗେହ୍ଲାପଣରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଠାକୁରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ଲୋସଡ଼ା କରି ପକାଉଥିଲା । ଆମ ଠାକୁରମାନେ ଆମ ଲାଗି କୌଣସି ଆରୋହଣ ବା ଉତ୍କ୍ରମଣ ଲାଗି ପ୍ରେରଣା ଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ହୁଏତ ଆମକୁ ଲୋସଡ଼ା ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ହିଁ ଅଧିକ ଖୋରାକ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିଲେ ।

ଖାସ୍ ଏହି ସମୟଟାରେ ରୀତିର ଏହି ଅତିରକ୍ତତାଟା ଆସି ଏପରି ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ କାହିଁକି ମାଡ଼ି ବସିଲା, ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଟିର ଏକ ଉତ୍ତର ଖୋଜିବାକୁ ହୁଏତ ଏକ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇ ପାରେ । ସେତେବେଳେ ବାହ୍ୟ ସମାଜରେ ରାଜନୀତିକ ଅନିଶ୍ଚୟତା ରହିଥିଲା । କବିମାନେ ରାଜାମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାବ୍ୟ ଲେଖୁଥିଲେ, ରାଜାଙ୍କୁ ରସିକ କରି ଆଣି ଓ ତାଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଗାରାଧିପତିର ସ୍ଥାନରେ ବସାଇ ତାଙ୍କଠାରୁ ଅନୁକମ୍ପା ଲାଭ କରୁଥିଲେ । ପୁରୁଷପ୍ରଧାନ ସମାଜରେ ନାରୀ ସତେଯେପରି ଏକ କ୍ରୀଡ଼ାପୁତ୍ତଳି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ପୁରୁଷ ପାଇଁ ତାହା ଭୋଗର ଏକ ଅନ୍ୟତମ ପଣ୍ୟ ପରି ଦିଶୁଥିଲା । କଳାକୁ କେବଳ କାବ୍ୟରଚନାର ଏକ କୌଶଳ ମଧ୍ୟକୁ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ଆଣିବାର ଏହି

ଉତ୍ସାହରେ କେତେକ ରୀତିକବିଙ୍କ ଜୀବନରେ ବେଳେ ବେଳେ ଅବସାଦ ମଧ୍ୟ ଆସୁଥିଲା । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କୁ ଆମେ ଏହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବା । ଧନ ଅର୍ଜନର ମୋହରେ ପଡ଼ି ଗୁରୁ ଜନମାନଙ୍କର ଅର୍ଚ୍ଚନାରେ ରତ ରହି ସେ କପରି 'ଅମାପ ଦୋଷ' କରିଥିଲେ, ସେଥିଲାଗି 'ରମାପତି'ଙ୍କ ପାଖରେ ସେ କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ତା'ପରେ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ରଚନାରୁ ତତ୍ସମ କଷ୍ଟ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ କମ୍ ହୋଇ ଆସିଲା, ଦେଶଜ ଏବଂ ପାରସିକ କେତେ ଶବ୍ଦର ପ୍ରବେଶ ଘଟିଥିଲା । କବି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କର ପଦଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ରୀତି ତୁଳନାରେ ପ୍ରୀତିକୁ କ୍ରମେ ଅଧିକ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ପରି ଆମକୁ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । କବି ବନମାଳୀ ସେହି ବାଟରେ ପାଦେ ଆଗକୁ ବି ପକାଇଥିଲେ । ତଥାପି ରୀତି କମ୍ ବଳବାନ୍ ହୋଇ ରହି ନ ଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକାରିତାର ପ୍ରଥମ କାଳରେ ରାଜାଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ପାଇବା ପାଇଁ 'ଅମ୍ବିକା-ବିଳାସ' ଓ 'କେଳି କଳାନିଧି' ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସେହି ରୀତିରେ 'ବିଚକ୍ଷଣା' ନାମକ ଆଉଗୋଟିଏ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଶବ୍ଦବନ୍ଧର ସୀମାବଦ୍ଧତାଟିକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଓ ନିଜ ଭାଷା ଅର୍ଥାତ୍ ଦେଶ-ବୋଲିରେ ଲେଖିବାକୁ ସାହସ କଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ରୀତିଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ମେରୁଦଣ୍ଡହୀନ ସାହିତ୍ୟ, ଅଳପଟାକୁ ନେଇ ଅଧିକ ଫୁଲାଇ ହେବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରୁଥିବା ଏକ ସାହିତ୍ୟ । ତଥାପି ତାହାର ଭିତରେ କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ବେଳେବେଳେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି ମନେ ହୋଇଥାନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କୁ ଦେଇଥିବା ଆପଣାର ଉତ୍ତରରେ ସେ ନିଜ କବିତ୍ୱର ଏକ ସମ୍ମାନିତ ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର 'ରସକଲ୍ଲୋଳ'ରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରାଜା କବିଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ କାବ୍ୟକୁ ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା କରିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଦୀନକୃଷ୍ଣ ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ରାଜକୋପର ଶରବ୍ୟ ହୋଇ କାରାବରଣ କରିଥିଲେ । ତଥାପି ସ୍ୱକବିତ୍ୱର ମହତ ରକ୍ଷିଥିଲେ । 'କୃଷ୍ଣ ଆଶ୍ରେ କରି ସୁବିଦ୍ୟା ଆଚରି ପାଷଣ୍ଡକୁ ଯାହା ସ୍ତୁତି, କୃଷ୍ଣଦାସ କହେ କିଛି ଭଲ ନୋହେ କେବଳ ଶ୍ରୁତିକି କାଟି' ଏବଂ 'କବି ଯା କରେ ମୂର୍ଖକୁ ସ୍ତୁତି, ଏଥିରୁ ନାହିଁ ବଡ଼ ବିପତ୍ତି; ଏଥିକି ପ୍ରତି ଶ୍ରୁତିରେ କାଠି ମାରିବା ଭଲ ହେ ।' – ଏହି ପଦଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର 'ରସକଲ୍ଲୋଳ'ରେ ପାଠ କରିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କରି ଛାତି ଫୁଲି ଉଠିଥାଏ ।

\+ + +

ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯେପରି ଆମକୁ ରୀତିକାବ୍ୟର ନମୁନା ମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ରୀତିକାବ୍ୟର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟର

ଗୋଟିଏ ପରମ୍ପରା ତଥାପି ଗଢ଼ି ଚାଲିଥିବାର ତଥାପି ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇଥାଏ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବପଥ ଦୁଇଭାଗ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଦୁଇଭାଗ ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ଦୂରତା କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ମହାପ୍ରଭୁ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜା ନିଜର ଗୁରୁ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାପରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ମଣିଷର ବାହାର ମନ ଓ ବାହାର ଉତ୍ସାହକୁ ଟାଣିନେଇ ପାରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମରେ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣକାରୀ ଉପାଦାନ ରହିଥିଲା । ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କର ଦେହ ଛାଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୁରୀଧାମରେ ହିଁ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ଗୌଡ଼ ଦେଶରୁ ଆସିଥିବା ତାଙ୍କର ଅନୁଗାମୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟି ଓଡ଼ିଶା ଛାଡ଼ି, ବୃନ୍ଦାବନକୁ ଚାଲିଗଲେ । ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଭକ୍ତ ଯେତିକ ଥିଲେ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷ୍ଣବ ପରମ୍ପରାଟିଠାରୁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ନିଜକୁ ଅଲଗା କରି ରଖିଲେ । ସେହିମାନଙ୍କର ସମ୍ପ୍ରଦାୟକୁ ହିଁ ରାଜା ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରୁଥିଲେ । ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ତିରୋଧାନ ଘଟିବା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ବୈଷ୍ଣବ ଗୋଷ୍ଠୀଟିରେ ସେମାନଙ୍କ ପରି ଆଉ କେହି ସେପରି ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇ ପାରି ନ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେଉଁମାନେ ଆସିଲେ, ସେମାନେ ନିଜ ନିଜର ଗାଦୀରେ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଗଲେ । ରାଜାଙ୍କର କୋପକୁ ଡରି ଅନେକେ ଗିରିକନ୍ଦରାକୁ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି ଧରି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ନେତୃତ୍ୱ ଆଉ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।

ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ର ଆସ୍ଥାନଟି ଭାଙ୍ଗିଯିବା ଫଳରେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ସାନ ସାନ ଶାସନରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲା, ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନୁକୂଳତା ଓ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ପାଇ ଗୌଡ଼ୀୟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ କେତେ କେତେ ଆଡ଼କୁ ଖେଳାଇ ହୋଇଗଲା । ଗୌଡ଼ୀୟ ଉପସ୍ତରରେ ରହିଥିବା ରାଧାକୃଷ୍ଣଲୀଳାରୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମୟର ରୀତିସାହିତ୍ୟ କମ୍ ପ୍ରେରଣା ପାଇ ନ ଥିବ । ରୀତିସାହିତ୍ୟ ରାଜସଭା ଓ ଶିଷ୍ଟ ସଭାମାନଙ୍କରେ ରହିଲା ଏବଂ ବୃହତ୍ତର ଲୋକାୟତନ ତାହାର ସଙ୍ଗୀତାଂଶଟିକୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିଲା । ଏଗୁଡ଼ିକ, ଅର୍ଥାତ୍ ସଙ୍ଗୀତ ତଥା ପ୍ରଦର୍ଶନର ଢଗଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ ଗୋଟିପୁଅ ନାଚ, ଠିଆପାଲି ଓ ଦାସକାଠିଆ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ସହଜ ଦୀକ୍ଷା ଏବଂ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କୁ କମ୍ ମୁଗ୍ଧ କରୁ ନଥିଲା । ପୁରପଲ୍ଲୀରେ ସେହି ସଂକୀର୍ତ୍ତନର ପ୍ରସାର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଉତ୍ସାହରେ ମତାଇ ନେଇଗଲା । ସେହି ଉତ୍ସାହ ଆଗରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଆଖିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଭାରି ମଳିନ ଦିଶିଥିବ । ଚୈତନ୍ୟ ଠାକୁର ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ଏଣେ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସନ୍ଥ ପରମ୍ପରାଟି ଆପଣାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାହୃତ କରିନେଇ ସତେଅବା ଅନ୍ତରାଳକୁ ଚାଲିଗଲା । ଗୋଟିଏ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ

ଅନେକ ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଗଲା । ଜଣେ ଜଣେ ଗୁରୁଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ପ୍ରାୟ ଅଲଗ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଲା । ଏପରିକି ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ପାଞ୍ଚ ଗାଦୀ ବା ପାଞ୍ଚଟି ପୀଠ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ନିକଟତା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହି ସମୟର ଏକ ଅବଶେଷ ରୂପେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗାଦୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ସେହି ଗାଦୀଗୁଡ଼ିକୁ ସତ୍ରେଅଥବା ଏକ ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ସେଠାରେ କେତେଜଣ ଭକ୍ତ ବା ବାବାଜୀ ମାଟି କାମୁଡ଼ି ପଡ଼ି ରହିଲେ । ଗାଦୀରେ ପୋଥିଗୁଡ଼ିକ ସାଇତା ହୋଇ ରହିଲା ଏବଂ ସେହି ଗାଦୀକୁ ଗାଦୀବ୍ରହ୍ମ କୁହାଗଲା ।

ସନ୍ଥ-ମାର୍ଗ ଓ ନିର୍ଗୁଣ-ଉପାସନାର ଏହି ପ୍ରତ୍ୟାହାର-ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ରଖିବା, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ, ହାଡ଼ି ଦାସ, ଦ୍ୱାରକା ଦାସ, 'ରସବିନୋଦ'ର ରଚୟିତା ମନକୃଷ୍ଣ ଦାସ, ଦେବାନନ୍ଦ ଦାସ, ଓ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି କେତେଜଣ ସବାଆଗ ଧାଡ଼ିରେ ରହିଛନ୍ତି । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସମକାଳୀନ ଥିଲେ ଅଥବା ଠିକ୍ ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ବଲପୁର ଅଞ୍ଚଳର ଖଡ଼ିଆଳଠାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ପଶ୍ଚିମ ଏବଂ ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳ ମଧ୍ୟରେ ସେତେବେଳେ ଭୌଗୋଳିକ ଦୂରତାଟି ପ୍ରକୃତରେ ଏତେ ଅଧିକ ଦୂର ବୋଲି ଲାଗୁଥିଲା ଯେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସେହି କାରଣରୁ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ପୋଥିମାନଙ୍କରେ ଆମେ ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ଏକ ମାଳି ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ 'ନିର୍ଗୁଣ ମାହାତ୍ମ୍ୟ' ଏବଂ 'ବିଷ୍ଣୁଗର୍ଭ ପୁରାଣ' ଇତିମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଜଣାଶୁଣାକୁ ଆସିଥିବା ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ହେଉଛନ୍ତି ସର୍ବପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି, ଯିଏ କି ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଥିଲେ । ସିଏ ଆଦୌ ଉପକୂଳ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ କି ନାହିଁ ଏବଂ ଏହି ପାଖଟିର ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ କି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକରୁ ତାହାର କୌଣସି ସୂଚନା ମିଳେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଲେଖାମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼ୁଥାଏ । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସଙ୍କର ଜୀବନୀ, ତାଙ୍କର ସାହିତ-କୃତି ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ ।

'ବିଷ୍ଣୁଗର୍ଭ ପୁରାଣ'କୁ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ମୁକ୍ତ ଦାଣ୍ଡିବୃତ୍ତରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା-ସାହିତ୍ୟ ପରି ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ବାହ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ମୂଳକୁ ଓ ଅନ୍ତର ଭିତରକୁ ଫେରି ଆସିବାର ଆହ୍ୱାନ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ହୋଇ ରହିଛି । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଏଥିରେ

ଅଗୋଚର ପୁରୁଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ତାଙ୍କୁ ଅଲେଖ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । ସେହି ଅଲେଖଙ୍କୁ ଶୂନ୍ୟର ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇଛି । 'ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭେ ଅଲେଖ ଅଲେଖ ଗର୍ଭେ ଶୂନ୍ୟ' ଏବଂ 'ଅଲେଖ ପୁରୁଷ ଶୂନ୍ୟ ଦୁହେଁ ଏକଇ ସମାନ' ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି । ସେହି ଅଲେଖଙ୍କୁ ଯିଏ ଲୋଡ଼େ ବୈକୁଣ୍ଠ ସମ୍ପଦକୁ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଇଚ୍ଛା ବଳେ ନାହିଁ ଓ ସିଏ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ଶିବଙ୍କର ପାଦକୁ ମଧ୍ୟ ତୁଚ୍ଛ ବୋଲି ମଣୁଥାଏ । ତେଣୁ ଅସଲ ଭକ୍ତ ହେଉଛି ଅଲେଖ ଭକ୍ତ । ଏହି ଭକ୍ତକୁ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ବାହ୍ୟ ମାଧ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, କେବଳ ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ସେହି ବୃକ୍ଷରେ ଚଢ଼ି ହୁଏ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଚକ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସାଧନା ଦ୍ୱାରା କ୍ରମଶଃ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପରମସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି । 'ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟା ସାଧି ବ୍ରହ୍ମକୁ ଉଦେ କରି' ବୋଲି ବତାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଏହି ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ନିଜସ୍ୱ ଏକ ସରଳ ଭାଷାରେ କେଡ଼େ ସରଳ ଭାବରେ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନୀୟ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକୁ ସେ କେଡେ଼ କେତେ ଭାବୋଦ୍ଧରଣର ଯୋଗ୍ୟ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଭାଷା ଛିଞ୍ଚାଣ ପରି ଉପରୁ ଆସି ପଡ଼େ ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରାକ୍ରମ ଦ୍ୱାରା ସବୁକିଛି କହିଦେଇ ପାରିବ ବୋଲି ଦମ୍ଭ କରୁଥାଏ, ସେହି ଭାଷାକୁ ଶିଷ୍ଟଭାଷା ବୋଲି କୁହାଯାଏ ସତ ମାତ୍ର ସେଇଟି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକୃତରେ ବେଶୀ କିଛି ଆଦୌ ସାଧି ହୁଏ ନାହିଁ । ତାହା ଆମ ହୃଦୟର ବାହାରେ ବାହାରେ ରହିଯାଏ, ଅସଲ ପ୍ରତିସ୍ପନ୍ଦନଟିକୁ ମୋଟେ ଜାଗ୍ରତ କରି ଆଣିପାରେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଭାଷା ତଳୁ ଉପରି ଆଡ଼କୁ ଅଭିଳାଷ କରି ବାହାରେ, ଅନୁଭବକୁ ସମ୍ବଳ କରି ବାହାରେ, ସେହି ଭାଷା ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ କରାଇଦିଏ, ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକର ଉନ୍ମୋଚନ କରାଏ । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସଙ୍କର ପୋଥିଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ସେହି କଥାଟି ବାରବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସେ ।

ଚୈତନ୍ୟ ଦାସଙ୍କର 'ବିଷ୍ଣୁଗର୍ଭ ପୁରାଣ'ରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅଥବା ପୁରୀ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ନାମ କେଉଁଠାରେ ହେଲେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ପଞ୍ଚସଖା ସାହିତ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମର ସ୍ଥାନକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ନିଆଯାଇଥିଲା, ତାଙ୍କୁ ଅବତାରୀ ବୋଲି କୁହା ଯାଇଥିଲା । ଦିବାକର ଦାସ ତାଙ୍କର 'ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ' ପୁସ୍ତକରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଷୋଳକଳା ବୋଲି କହି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବା ନନ୍ଦବାଳାଙ୍କୁ ତହିଁରୁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର କଳା ରୂପେ ଦେଖିଥିଲେ । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ବାସିନ୍ଦା ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଉପକୂଳାଞ୍ଚଳ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଝିରେ ବସାଇ ଶୃଙ୍ଗାର ଓ ଭଜନର କୋଳାହଳ ଲାଗିଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି କବିମାନେ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତ ବୋଲି ନିଜର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ ଏବଂ ତା'ପରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ଦଉଡ଼ି କାଟି ଦେଇ ଶୃଙ୍ଗାରୀ ହେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର, ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେତେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳି ନ ଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟ-ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମର

କଲ୍ଲୋଳଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଏତେ ବାଟ ଅତିକ୍ରମ କରି ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାରେ ପହଞ୍ଚିପାରି ନ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ସୂଚନା ମିଳୁଛି ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳଟି ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଦଖଲକୁ ଆସିଯିବା ପରେ ଯାଇ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଜଗନ୍ନାଥ-ମୂର୍ତ୍ତିର ସ୍ଥାପନା ହୋଇଥିଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ଯାଇ ସମ୍ବଲପୁରଠାରେ ଦଧିବାମନଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ସମ୍ଭବତଃ ଏଭଳି ଏକ ଗୋଟିଏ ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରିବ ଯେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ମୁସଲମାନ ଆଧିପତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ଗଜପତିଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ର ଆସ୍ଥାନଟି ଭାଜିଗଲା ଓ ତାଙ୍କର ବଂଶଜମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଉପରାଜ୍ୟକୁ ଆସି ସ୍ଥାନାଧିପତି ହେଲେ, ହୁଏତ ତାହାର ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ପରମ୍ପରାଗତ ପ୍ରୟୋଜନଟିକୁ ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ନିର୍ଗୁଣ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ, ଏହି କଥାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ତାହାରି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କରାଯାଇ ପାରିବ ।

ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ କେତେଜଣ ଲେଖକଙ୍କୁ ଡେଇଁ ଆମେ ଏକାବେଳକେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଯିବା । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ (୧୭୭୨—୧୮୦୩) ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଅନନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଗୋଟିଏ ରାଜପରିବାରରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଦିବ୍ୟ ସତ୍ୟର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଗୃହତ୍ୟାଗ କରି ସେ ସକଳ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ସକଳ କଷ୍ଟକୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ବରଣ କରି ନେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟର ସଗୁଣ ବୈଷ୍ଣବ ହାଉଆର ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶଟିକୁ ପହଁରି ପହଁରି ସେ ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥପରମ୍ପରାରେ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ଉଚ୍ଚତାରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତଥାପି ସଂସାରରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟପ୍ରତି ଆପଣାର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଆଦୌ କୌଣସି କାର୍ପଣ୍ୟ ଦେଖାଇ ନାହାନ୍ତି । ଆପଣାର ସତ୍ୟାନ୍ୱେଷଣରେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ପ୍ରଥମେ ପୁରୀରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଠାରୁ ଚଣ୍ଡାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରେ ଖାଇଥିଲେ ଏବଂ ବାହ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଭେଦକୁ କାଟି ସତେଯେପରି ଏକ ସର୍ବାନୁଭବର ସ୍ତରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିଥିଲେ । ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସରେ ଘର ଛାଡ଼ିଥିବା ଏହି ସତ୍ୟାନ୍ୱେଷୀ ସାଧନାର ଯାବତୀୟ ଗାରପକା ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଡେଇଁ ଏକ ସମତାମୟ ଭାବଦୃଷ୍ଟି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସେ ପାଦରେ ନାନା ସ୍ଥାନ ବୁଲି ଶେଷରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଓଲାସୁଣୀ ପାହାଡ଼ରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ଗୁମ୍ଫାକୁ ନିଜର ଥାନ ରୂପେ ବାଛି ନେଇଥିଲେ । ଶେଷରେ ସେହିଠାରେ ହିଁ ଦେହରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଓଲାସୁଣୀ ଗୁମ୍ଫାରେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଗାଦୀ ରହିଛି । ମାତ୍ର, ଗାଦୀର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହିଥିବା ବାବାଜୀମାନେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନିଜ ଶିଷ୍ୟମାନେ କାହିଁକି ଓ କିପରି ନିଜ ଗୁରୁଙ୍କର ଗାଦୀସ୍ଥାନରୁ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ବିଷୟରେ କୌଣସି ସ୍ପଷ୍ଟ ସତ୍ୟ ମିଳି ନାହିଁ ।

ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଯେଉଁ ପୋଥିଟି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକ ଗୋଚରକୁ ଆସିଛି, ସେଇଟି ହେଉଛି 'ମହାମଣ୍ଡଳ ଗୀତା' । ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଆହୁରି କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିଥିବେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହୁଏତ କ୍ରମେ ଆବିଷ୍କୃତ ତଥା ପ୍ରକାଶିତ ହେବ । ମହାମଣ୍ଡଳ ଗୀତାରେ ମନ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରୁଛି ଓ ଚୈତନ୍ୟ ତାହାର ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ସୃଷ୍ଟିର ଆଦିକାରଣ ରୂପେ ମହାଶୂନ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି । ଏହାର ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପରମସତ୍ତାଙ୍କୁ ସତେଅବା ଏକାଧାରରେ ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶୂନ୍ୟଦେବୀ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ମହାଶୂନ୍ୟରେ ହିଁ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଆଶ୍ରମ ରହିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ଏବଂ ସଂସାରର ଜୀବମାନେ ତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାରୁ ଜାତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସେହି ଆଜ୍ଞାରୁ ହିଁ ଅବତାରମାନେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜନ୍ମ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଆଜ୍ଞାରୁ । ଓଡ଼ିଶାର ସାଧନା-ପରମ୍ପରାରେ ଯେପରି କୌଣସି ଜଣେ ଆରାଧ୍ୟଙ୍କୁ 'ଅବତାରୀ ବୋଲି ମାନି ନେଇ ଅନ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଅବତାରଙ୍କୁ ତାଙ୍କଠାରୁ ଜାତ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରାଯାଇଛି, ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ତାହାକୁ ମାନି ନାହାନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍, ଆପଣାର ଉପଲବ୍ଧିରେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ପାହେ ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅବତାରୀ ସଂସ୍କାରଟି ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଛି । ପଞ୍ଚସଖା ମଧ୍ୟ ଭାଗବତରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦଶୋଟି ଯାକ ଅବତାର ମୂଳ-ଅବତାର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେପରି କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ, ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସେପରି କରି ନାହାନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରଦାୟଟିଏ କରି ତାହାର ଭିତରେ ଅନନ୍ୟ ହୋଇ ରହିବାକୁ ମନ କରିଥିବା ଧର୍ମଗୁରୁମାନେ ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ଅବତାରୀତତ୍ତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ ସବୁକାଳେ ସବୁଠାରେ ଯାବତୀୟ ବାହ୍ୟତାର ନିନ୍ଦା କରି ଆସିଛି । ଅନ୍ତର ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥ ଦିବ୍ୟତାର ପରିଚୟ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବାହ୍ୟକତାଗୁଡ଼ାକର ପ୍ରକୃତରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ରହିଛି କି ନାହିଁ, ସେଥିରେ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ ଚିରଦିନ ସଂଶୟ ପ୍ରକାଶ କରି ଆସିଛି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ସଂପ୍ରଦାୟମାନେ ସବୁବେଳେ ଭେକ ଓ ବେଶ, ଉପଚାର ଏବଂ ଉପାସନାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠୋର ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅନାବଶ୍ୟକତାକୁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ମହାମଣ୍ଡଳ ଗୀତାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଲେ, କେହି କେହି ଈଶ୍ୱର ପୂଜା କରନ୍ତି, ଆଉ କେହି ମୁଣ୍ଡରେ ଜଟା ଧାରଣ କରିଥାଏ, କିଏ ଆପଣାକୁ ସଖୀରୂପରେ ସଜାଇବାରେ ଲାଗିଥାଏ, ଆଉ କିଏ ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ଉପାସନା କରେ । ଏମାନେ କେହି ହେଲେ ଯଥାର୍ଥ ଭକ୍ତିକୁ ଜାଣି ନଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ଯଥାର୍ଥ ଭକ୍ତି ସହିତ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ନଥାନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ଯାବତୀୟ ବାହ୍ୟ ଉପଚାରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଏସବୁ କଥା କହିଛନ୍ତି । ସିଏ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ମୋହମୁକ୍ତ ବିବେକ ସହିତ ନିଜ ପାଇଁ

ସାର ବାଣ୍ଟିଏ ଗ୍ରହଣ କରିବେ ବୋଲି ବାସନା ରଖିଛନ୍ତି ଏବଂ ଅସାରଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ରହିଛନ୍ତି । ଏପରିକି, ସେ କୌଣସି ଜଣେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁରୁଙ୍କର ଦଉଡ଼ିରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଦଉଡ଼ିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଇଚ୍ଛା କରି ନାହାନ୍ତି । ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ସାଧନ, ସାଧନା ପଥରେ ସହାୟକ, ସିଏ ଆଦୌ ସାଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ଜଣେ ଗୁରୁ କରି ପକାଇଲେ ଯେ ତାହାର ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତି ସମ୍ଭବ ହୋଇଯିବ, ସେ ତାହା ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି । 'ଗୁରୁଙ୍କ ହାତେ ଭକ୍ତି ନାହିଁ' ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । 'ଏ ଘେନି ଗୁରୁ ନ ଯେବଲି; ଏକା ପ୍ରଭୁ ଭରିଧା କଲି' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଭକ୍ତିଯୋଗକୁ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଏକ ଅଥଲ ଯୋଗ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁ ଦାସ୍ୟମାନେ ସର୍ବଦା କେତେ ସହଜରେ ତଥାକଥିତ ଏକ ଥଳରେ ନେଇ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଜଣେ ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ ନେଇ ହାବୁଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି ଅଥବା ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଶ୍ରମରେ ବାନ୍ଧି ଦିଅନ୍ତି । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଅସଲ ଭକ୍ତି କହିଲେ ସେ ଏକ ନିବିଡ଼ ଏକାତ୍ମକତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ପରମସତ୍ତା ବିଶ୍ୱମୟ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ ଏହି ଏକାତ୍ମକତା ବିଶ୍ୱର ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଏକାତ୍ମକତା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ବୁଝାଇବ । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ କେତେ ସରଳ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏହି ଏକାତ୍ମକତାର ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝାଇ କହି ଦେଇଛନ୍ତି; 'ପୃଥ୍ୱୀ ସହିତ ପୃଥ୍ୱୀ ହେବୁ, ସକଳ ସମାନ ଦେଖିବୁ' । ପୁନଶ୍ଚ, 'ଜଳ ସଙ୍ଗତେ ଜଳ ହେବୁ; ସକଳ ସମାନ ଦେଖିବୁ' ଏବଂ 'ଅକାଶ ସଙ୍ଗତେ ତୁହି, ମିଶି ଆକାଶେ ଥିବୁ ରହି ।'' ଏହିପରି, ଆଉ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ, 'ସକଳ ସମାନ ଦେଖିବୁ, ଭୟ ତୁ କାହୁଁ ନ ରଖିବୁ ।' ଏବଂ 'ଦେଖ ଆକାଶ ଶୂନ୍ୟେ ଥାଇ, ସେ ଭାବେ ରହି ମୁଁ କହଇ, ଦେଖ ଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯୋଚିଅଛି, ତା' ତେଜ କାହିଁ ନ ଗୁଡ଼ୁଛି । ତୁହି ଟି ସେହିଭାବେ ରହ, ତେବେ ରହିବ ସିନା ଦେହ ।''

ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମରେ ଏହି ସମତା ଓ ଏକାତ୍ମକତା ମୂଳରେ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିଲା ମାତ୍ର, ମାୟାବାଦ ତାହାକୁ ଗ୍ରାସ କରିବା ଲାଗି ଉଦ୍ୟତ ହେବା ଦିନଠାରୁ ସେଇଟି ହଜିଯିବା ଅନ୍ତରାଳ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଶ୍ରଦ୍ଧା ହଟିଗଲା, ବୈରାଗ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ପକାଇଲା । ଏକ ଉଦାସୀନତା ବା ଉପେକ୍ଷାଭାବ ଭାରତୀୟ ଜୀବନକୁ ମାଡ଼ି ବସିଲା । ସନ୍ଥମାନେ ସେହି ମାୟାବାଦର ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମତା କଥା କହିଛନ୍ତି । ସମତାରୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା । ଶ୍ରଦ୍ଧାରୁ ଏକାତ୍ମକତା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ରଚନାରେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଟି ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଛି ।

ମହାମଣ୍ଡଳ ଗୀତାର ବଖ୍ୟାନବେ ଅଧ୍ୟାୟରୁ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଅଧ୍ୟାୟ ଗଦ୍ୟରେ ଲେଖାଯାଇଛି । ସେତିକବେଳର ଯେତିକ ଗଦ୍ୟର ନମୁନା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜା-ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଦତ୍ତ ସନନ୍ଦଗୁଡ଼ିକରୁ ମିଳୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ତୁଳନାରେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଅନେକ ଅଧିକ ପ୍ରାଣବନ୍ତ । ସେହି ଗଦ୍ୟରେ ଏକ କାବ୍ୟକତା ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛି । ଏକାତ୍ମକତା ଅର୍ଜନ କରିବାର ଉପାୟଗୁଡ଼ିକୁ ବତାଇ ଅରକ୍ଷିତ ଅପୂର୍ବ ବ୍ୟଞ୍ଜନଯୁକ୍ତ ଗଦ୍ୟରେ ଯାହାସବୁ କହିଛନ୍ତି, ଆମେ ଏଠାରେ ତାହାର କିୟଦଂଶ ପାଠ କରି ଦେଖିବା—"ଅଦେଖା ଦେଖିବ; ଅତୋଲା ତୋଳିବ, ଅମପା ମାପିବ, ଅସାଧି ସାଧିବ, ଅଭକ୍ଷ ଭକ୍ଷିବ, ଅଜପା ଜପିବ, ଅକର୍ମ କରିବ ... ଏତେ କର୍ମ କରିପାରିଲେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଚିହ୍ନିବ । ବ୍ରହ୍ମକୁ ଚିହ୍ନି ... ଆହାରକୁ ନ ଜଗଇ, ନିଦ୍ରାକୁ ନ ଜଗଇ, ମୈଥୁନକୁ ନ ଜଗଇ, ବାୟୁକୁ ନ ଜଗଇ, ତୃଷାକୁ ନ ଜଗଇ, ଖରା ବରଷା ଶୀତକୁ ନ ଜଗଇ, ପାଞ୍ଚ ମନକୁ ନ ଜଗଇ, ପଚିଶ ପ୍ରକୃତିକୁ ନ ଜଗଇ, ଏକାଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ନ ଜଗଇ, ଷଡ଼ ରିପୁକୁ ନ ଜଗଇ, ତ୍ରିଗୁଣକୁ ନ ଜଗଇ, ରୋଗମାନଙ୍କୁ ନ ଜଗଇ, ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ ଅଧର୍ମକୁ ନ ଜଗଇ, ଭଲ ମନ୍ଦକୁ ନ ଜଗଇ, ଜାତି ଅଜାତିକୁ ନ ଜଗଇ । ... ଗୃହି ବେଦ, ଯୋଗାନ୍ତ, ବେଦାନ୍ତ, ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ନାଗାନ୍ତ, ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ ନ ସାଧଇ । ବ୍ରହ୍ମକୁ ଯେବେ ଚିହ୍ନିଥାଇ, ଭଜନ, ସ୍ମରଣ, ଅର୍ଚ୍ଚନ, ବନ୍ଦନ, ଧ୍ୟାନ, ଜ୍ଞାନ, ଜପ, ମନ୍ତ୍ର, ଯୋଗ, ସୂତ୍ର, ଲୟ, ତୀର୍ଥ, ବ୍ରତ, ଉପାସ, ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ ନ ଜଗଇ । ନାନାଦି ନାମ, ନାନାଦି ଭକ୍ତି, ନାନାଦି ସ୍ମରଣ, ନାନାଦି ଜପ, ନାନାଦି କୀର୍ତ୍ତନ, ନାନାଦି ତିଳକ, ମନ୍ତ୍ର, ଯନ୍ତ୍ର, ମଉଷଧ, ଦେବତା, ଚଣ୍ଡୀ, ଗ୍ରହମୁଣ୍ଡା, ଭୂତପ୍ରେତ, ଡାଏଣୀ, ଚଉଷୁଣ୍ଡୀ ଏମାନଙ୍କୁ କେବେ ନ ଜଗଇ, କେବେ ନ ଜଗଇ, କେବେ ଭୟ ନ କରଇ, ମନେ ନ ଗଣଇ । ଶୁଣ ହୋ ମନ ଭକ୍ତିର ମହିମା, କିଛି ମନେ ନ ଜାଣଇ, କେବଳ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଜାଣଇ, ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ୟତିରେକେ କାହାକୁ ନ ଜାଣଇ, ଜଗତଯାକ ବ୍ରହ୍ମ ମଣଇ ଏକ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଭାବଇ ... ବ୍ରହ୍ମକୁ ସଙ୍ଗ କରିଥାଇ ... ସେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଜାଣଇ, ବ୍ରହ୍ମକୁ ଧ୍ୟାନ, ବ୍ରହ୍ମରେ ସ୍ମରଣ, ବ୍ରହ୍ମରେ ଉପାସନା, ବ୍ରହ୍ମରେ ରଚନା, ବ୍ରହ୍ମରେ ଗାୟନ, ବ୍ରହ୍ମର ଲୀନ ।" ଅସଲ ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତି ଏହିପରି ସବୁ ଖଣ୍ଡିଦିଏ, ସବୁ ଗାରକୁ ଚିପି ଗୁଡ଼ିଯାଏ । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଉପଲବ୍ଧିର ସେହି ସ୍ତରଟିକୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି ।

ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ସଂସାର ଛାଡ଼ିବାର ମୋଟେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମେ କବି ଭୀମଭୋଇଙ୍କୁ ଆସି ଭେଟିବା । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର, ପୂର୍ବ ଓଡ଼ିଶାର । ଭୀମ ଭୋଇ ଏକାବେଳକେ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର । ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଜାତି ଅନୁସାରେ ସମାଜରେ ମଣିଷମାନେ ଯେମିତି ଥାକ ଥାକ ହୋଇ ରହି ଆସିଛନ୍ତି, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଭୀମ ଭୋଇ ଏକାବେଳକେ ତଳୁ ଆସିଥିଲେ । ସେ କନ୍ଧ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ, ଏକ ଦରିଦ୍ର ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିଲାବେଳରେ

ସେ କୌଣସି ଔପଚାରିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ନ ଥିଲେ । ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ଯଥାର୍ଥ ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଯେଉଁ ସାଧାରଣ ବିଶ୍ୱାସଟି ସର୍ବଦା ରହିଆସିଛି, ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ଜୀବନରେ ସେପରି କୌଣସି ପରିବେଶର ସୁଯୋଗ ଆସି ଯୁଟି ନ ଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ଏହିପରି କାରଣରୁ ଭୀମ ଭୋଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସତକୁ ସତ ଏକ ବିସ୍ମୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ବା କବିତ୍ୱର ଉନ୍ମେଷଣା ବିଷୟରେ ଆମ ମନ ଭିତରେ ରହିଥିବା ଯାବତୀୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଧାରଣାକୁ ସେ ମିଛ ପ୍ରମାଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ସଭ୍ୟତା ଓ ସମ୍ପନ୍ନତାର ଆଲୋକ ଆଦୌ ପ୍ରବେଶ କରିନାହିଁ ବୋଲି ବାହାରୁ ଦେଖାଯାଉଛି, ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଓ ସୃଜନତାର ଏପରି ଏକ ପ୍ରାୟ ଚିରବହମାନ ଧାରା ରହିଛି ଓ ତାହା ଯେ ମଝିରେ ମଝିରେ ଜଣେ ଜଣେ ପ୍ରତିଭାଙ୍କୁ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆପଣାକୁ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କରି ଆଣି ପାରୁଛି, ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବଂ ବିଶେଷ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଭୀମ ଭୋଇ ତାହାର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଚିରଦିନ ରହିଥିବେ ।

ଭୀମ ଭୋଇ ମହିମା ଧର୍ମର କବି ଥିଲେ । ମହିମା ଧର୍ମ ସନାତନ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ରହି ଆସିଥିବା ଯାବତୀୟ ଅସମାନତାର ବିରୋଧରେ ଏକ ପ୍ରତିବାଦରୂପେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ଏକ ଅସମାନ ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ ହେୟ ହୋଇ ତଳେ ରହିଥାନ୍ତି, ସମାନତାର ଯାବତୀୟ ଆହ୍ୱାନ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଆକର୍ଷିତ କରି ଆଣେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ବିମୋଚନର ଆଶାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଆଣେ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାରେ ମହିମା ଧର୍ମ ମୂଳତଃ ତାହା ହିଁ କରିଥିଲା । ମହିମା ଧର୍ମ ରାଜାଙ୍କୁ ମାନୁ ନ ଥିଲା, ବ୍ରାହ୍ମଣର ସର୍ବାଧିକାରତ୍ୱକୁ ମାନୁ ନ ଥିଲା, ଜାତିଭେଦ ମାନୁ ନ ଥିଲା । ସର୍ବୋପରି, ଓଡ଼ିଶାର କରିଷ୍ଟ ଠାକୁର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲା । ମହିମା ଗୋସାଇଁ ଏହି ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ବର୍ଷ ବୁଲିବା ପରେ ସେ ଢେଙ୍କାନାଳର ଯୋରନ୍ଦାଠାରେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେହିଠାରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ ଉପରେ ବହୁ ଅର୍ଥରେ ଏକ ଅଲୋଡ଼ନକାରୀ ଆଘାତ ଆଣି ଦେଇଥିବା ମହିମା ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ସେହି ମହିମା ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରେରଣାରୁ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର କବିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ତାଙ୍କରି ଆଦେଶରେ ଭୀମ ଭୋଇ କବି ହେଲେ, ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତରେ ଧନୀ କରି ଦେଇଗଲେ ।

ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଚଉତିଶା ଓ ଭଜନଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ସଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରେରଣାର ଗନ୍ତାଘରେ ବହୁକାଳ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ରତ୍ନ ପରି ହୋଇ ରହିଥିବ । ତାଙ୍କର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ହେଉଛି 'ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି' । ସେଇଟି ବ୍ୟତୀତ ସେ ଆହୁରି ଅନେକ ପୋଥି ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଆମେ 'ଶ୍ରୁତି ନିଷେଧ ଗୀତା' ଓ 'ନିର୍ବେଦ

ସାଧନ'କୁ ପ୍ରଧାନ ବୋଲି କହିବା । ଅଧା ଓଡ଼ିଆ ଓ ଅଧା ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଲେଖା 'ମହିମା ବିନୋଦ' ବୋଲି ତାଙ୍କର ଆଉଗୋଟିଏ ପୋଥି ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରକାଶିତ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଶହେ ବା ଦେଢ଼ଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମ ସ୍ଥାନ ଓ ବାଲ୍ୟଜୀବନ ବିଷୟରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ପଷ୍ଟ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ନାହିଁ । ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ସେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ବୋଲି ନିଜର ରଚନାରେ ଭୀମ ଭୋଇ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ସୋନପୁରର ଖଲିଆପାଲି ଗ୍ରାମରେ ତାଙ୍କର ପୀଠ ରହିଛି, ଯେଉଁ ଦୁଇଜଣ ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ କବି ପଦମାନ ଡାକି ଦେଉଥିଲେ ଓ ସେଉଁମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ତାଳପତ୍ର ଉପରେ ଲେଖି ରଖୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ନାମରେ ନିର୍ମିତ ଦୁଇଟି ମନ୍ଦିର ସେଠାରେ ରହିଛି ।

ଭୀମ ଭୋଇ କହନ୍ତି ଯେ ଏକଦା କୂଅ ଭିତରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ସ୍ୱୟଂ ମହିମା ଗୋସ୍ୱାମୀ ଆସି ତାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନଆଖି ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ତାହାରି ବଳରେ ହିଁ ସେ କବି ହେଲେ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ର ଲେଖିଲେ । କବିଙ୍କ ନାମରେ ଯେଉଁସବୁ ଡାଲଖାଇ ଆଦି ଗୀତ ରହିଛି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ମହିମା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପାଖରୁ ଆଦେଶ ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଲେଖିଥିବେ । ଶୁଣାଯାଏ ଯେ ରେଢ଼ାଖୋଲ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜା ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଏହି ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବାଲାଗି ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ଭୀମ ଭୋଇ ସୋନପୁର ଗଡ଼ଜାତକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଓ କବିତ୍ୱ ବଳରେ ସେ ସୋନପୁରରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ଆସିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସୋନପୁରର ରାଜା ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଉପରେ ରୁଷ୍ଟ ହେଲେ । ବାହାରକୁ ଯାହା ଧର୍ମ ବୋଲି ଦେଖାଯାଉଥାଏ, ଯଦି ତାହା ଅସଲ ଧର୍ମ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ସମାଜର ପୁରାତନ ବିକୃତିଗୁଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ଖୋଲି ତାଡ଼ି ବାହାରେ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅନେକ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବାଧା ପଡ଼ିଯାଏ । ସୋନପୁରର ରାଜା ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ପ୍ରଖ୍ୟାତିକୁ ସହିପାରି ନ ଥିଲେ ଏବଂ କନ୍ଧ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତିର ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଯେ ସେ ଆବ୍ରାହ୍ମଣ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଏପରି ଆଦର ପାଇବେ, ଏକଥା ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଚଳିତ କରି ପକାଇଲା । କବିଙ୍କର ଧର୍ମପରୀକ୍ଷା ଲାଗି ରାଜା ନିଜ ଲୋକଙ୍କୁ ଖଲିଆପାଲି ପଠାଇଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି କାରଣରୁ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇ ନ ଥିଲା ଏବଂ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭୀମ ଭୋଇ ସେହି ଖଲିଆପାଲିରେ ହିଁ ଆପଣାର ଗୃହସ୍ଥ ଜୀବନଯାପନ କରିଥିଲେ । ଭୀମ ଭୋଇ ମହିମାଧର୍ମର ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରି ଯାହାକିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବା କବିସୁଲଭ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ସତେଅବା ସେହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମର ଗଣ୍ଡିଟିକୁ କେଡ଼େ ସହଜରେ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇଛି ଏବଂ ଆମଲାଗି ଏଡ଼େ ବଡ଼ କବିସାନ୍ନିଧିକ ସମ୍ଭବ କରାଇ ପାରିଛି ।

ଭୀମ ଭୋଇ ଶୈଶବକାଳରୁ ହିଁ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ କଷଣରେ ମଣି ହୋଇ ଜୀବନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଗାଢ଼ ଭାବରେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାର ଉତ୍ସରୂପେ ଆମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ହିଁ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିଥିବା । ସେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ତରକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଯେଉଁ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ହିଁ ତାଙ୍କୁ ସନ୍ଥ କରିଥିଲା, କବି ମଧ୍ୟ କରିଥିଲା ଏବଂ ସର୍ବୋପରି, ସେହି ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଭାଷାକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ବିବର୍ତ୍ତିତ କରି ଆଣିଥିଲା । ଅଥବା ଓଲଟାଇ କରି କହିଲେ, ଚିତ୍ତ ଭିତରେ ସେହିପରି ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଅର୍ଜନ କରି ପାରିଲେ ତାହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ମାଧ୍ୟମ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁ କରୁ କବି ଯେଉଁ ଭାଷାଟିକୁ ବିକଶିତ କରି ନେଇଆସେ, ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଭାଷା ତାହାର ସମତୁଲ ହୋଇ ରହିଗଲା । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କହୁଛି, ଭୀମ ଭୋଇ ମୂର୍ଖ ଥିଲେ, ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ପଢ଼ି ନ ଥିଲେ । କବିତ୍ୱର ଯାବତୀୟ କୁଳୀନ ସଂସ୍କାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସେ ନିରକ୍ଷରପ୍ରାୟ ଥିଲେ । ତଥାପି, ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମ-ବାସନା ତାଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳତାର କେଡ଼େ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ଆଣିଥିଲା । ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଶୈଳୀ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା କର୍ଷିତ ଆଦୌ କୌଣସି ଶୈଳୀ ନୁହେଁ, ତାହା ସନ୍ଥର ଶୈଳୀ । ନିଜେ ଉନ୍ମୋଚିତ ଏବଂ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ପାରିଲେ ଯେ ଭିତରର ଯାବତୀୟ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଆସେ ଏବଂ ଏକ ଅନୁରୂପ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ପାଇଯାଏ, ଭୀମ ଭୋଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତଥା ସକଳ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଭୀମ ଭୋଇ ଯାହାକିଛି ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହା ଏକ ମୂଳଭୂତ ସହଜତା ଏବଂ ମୂଳଭୂତ ପରିଚୟ ମଧ୍ୟରୁ ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇ ଆସିଛି ଏବଂ ପାଠକ ଭାବରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏତେ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଛି ।

ଆପଣାର ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିଚିତ ଭଜନରେ ଭୀମ ଭୋଇ 'ଅକ୍ଷର ନ ବସେ ତାଙ୍କ କରୁଣା ନୋହିଲେ ହେ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚଉତିଶାରେ ସେ କେଡ଼େ ନିଶ୍ଛଳ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି – 'ତରତର କରି ମୁଁ ଯେ ତିଆରୁଛି ପଦ, ତାକିନାହିଁ ଆଗପଛ, ବେଦ କି ନିର୍ବେଦ; ତିନି ତ୍ରୈଲୋକ୍ୟ ଦେବତା, ତାଳପତ୍ରେ ଲେଖି ଅଛି ବୁଝିବ ବାରତା ।।' ପୁନଶ୍ଚ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭଜନରେ 'ସର୍ବେ ଥାଅ ହୋ ଶୁଣି, କବିପଣିଆ ମୋତେ ଶିରେ ବୁହାଇ ଦେଲେ, ଅଲେଖରୂପେ ସ୍ୱାମୀ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ବୁଲିଲେ, ଭଣେ ଭୀମ ଅର୍ଥିତ ନୁହେଁ ମୁରୁଛି ହେ ।' ଏସବୁ କଥାରେ ଭାବପ୍ରବଣତା ଆଦୌ ନାହିଁ, ଏଥିରେ ଆମ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟକାଳ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ଏକ ସମର୍ପିତ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଦେଉଥିବ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଏକ ଆହୁରି ଅଧିକ ସମର୍ପିତ ଜୀବନ ଲାଗି ସତେଅବା ଉଦାହଡ଼ ଦେଖାଇ ଦେଉଥିବ । ଏହା ହେଉଛି

ଏକାବେଳକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ସ୍ତରର ଅନୁଭବ । ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଯେତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଣି ଦେଉଥିବ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ହେବାର ଆକାଂକ୍ଷା ରଖିଥିବା ଏକ ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟଲାଗି ନୂଆ ନୂଆ ଭୂମିକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେବାରେ ଲାଗିଥିବ ।

ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଭାବସିନ୍ଧୁ, ଆଉଗୋଟିଏ ପାଖରେ ଭବସିନ୍ଧୁ । 'ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି' ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭୀମ ଭୋଇ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଦୁଇଟି ଭିତରେ ଆଣି ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି (୩୪ଶ ବୋଲି) । ଭବସିନ୍ଧୁ ମାୟାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ଏଠାରେ ପାପ ଓ ଅନାଚାରର ପରାକ୍ରମ ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ତଥାପି ସନ୍ଥ ମାୟାବାଦୀ ପରି କଦାପି ସଂସାର ଭିତରୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଏ ନାହିଁ । ସିଏ ଭବସିନ୍ଧୁ ଭିତରେ ଭାବସିନ୍ଧୁର ସନ୍ଧାନ କରି ବାହାରେ । ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଚକ୍ଷୁରେ ତାହାର ସନ୍ଧାନ କରି ବାହାରେ । ଭୀମ ଭୋଇ ମଧ୍ୟ ସେହି କଥା କରିଛନ୍ତି । ସିଏ ଏହି ସଂସାରର ପକ୍ଷ ନେଇ ପରମ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ସହିତ ଆପଣା କବିତ୍ୱର ନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି । ପରମ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସେ ଅକଳଣୀ ବାରିନିଧି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନଟିକୁ ମହାନିତ୍ୟ-ଭୁବନ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେଠାରେ ଗୁରୁଦ୍ୱାରେ ମନୁଷ୍ୟର କଳ୍ପିତ ଦେବତା କେଳି—ରାମ, ହରି, ଜଗନ୍ନାଥ ସମସ୍ତେ, ତାଙ୍କରି ସ୍ତୁତି କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । 'ବ୍ରହ୍ମନିରୂପଣ ଗୀତା'ରେ ପରମମହିମାଙ୍କର ଅଙ୍ଗରେ ହର କୌପୁନୀ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ବିଷ୍ଣୁ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ବିଭୂତି ସେଠାରେ ରାତି ଦିନ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ରହିଛି, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦୀପ ହୋଇ ଜଳୁଛନ୍ତି, ଯୋଗର ଗୁରୁମାର୍ଗ ଯେଉଁଠାରେ ଏକଠୁଳ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ଶୁଭ ବା ଅଶୁଭ ବୋଲି ଆଦୌ କୌଣସି ଲଗ୍ନ ନାହିଁ, କାରଣ ସର୍ବଦା ମଙ୍ଗଳ ହିଁ ବିରାଜିତ ରହିଛି ଏବଂ ସର୍ବାଶେଷକୁ କବି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ସେହି ମହାନିତ୍ୟ-ମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଲେ ଯାଇ ଜଣେ ମଣିଷ ନିଜ ମହିମାର ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିପାରିବ । ଭାରତୀୟ ବୃହତ୍ ପରମ୍ପରାର ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଉଦ୍‌ବୋଧନଟିକୁ କେବଳ ଭାରତର ସନ୍ଥମାନେ ହିଁ ଏତେ ଅଧିକ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରିଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ, ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଭାଷାରେ, ତାହା 'ପାଶେ ଅଛୁ ହେ, ନ ଦିଶୁଛୁ, ଆଁବୋରି ରହିଛୁ ।' ତାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ନିଜକୁ ପାଇବ, ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ନିଜର ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଯିବ । ସେଥିଲାଗି ଭିତରେ ଯଥାର୍ଥ ଭକ୍ତି ରହିଥିବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଆଉଗୋଟିଏ ଭଜନରେ, 'ସେହି ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପାଷାଣ ହୁଅଇ ପାଣି, କୁସୁମ ଫୁଟନ୍ତି ଗୋ, କାଷ୍ଠ ପଲ୍ଲବନ୍ତି ।' ଭକ୍ତି ତ କେତେ ପ୍ରକାରର ରହିଛି । ଭକ୍ତିର ଭଜନ ହେବାଲାଗି ପରାମର୍ଶ ଦିଆଯାଇଥିବା ଯାବତୀୟ ବାହ୍ୟ ବିଧିକୁ ସେ କାଟି କାଟି ଚାଲି ଯାଇଛନ୍ତି । ଉପାସ୍ୟ ହେଉଛି, ଆମେ ଯେତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଭଜିବା, ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଅନୁସାରେ ତେତେ କରି ତିଆରି କରିବାକୁ ରାଜି ହୋଇଯିବା । ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହି

ମାର୍ଗଟି ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ-ଭକ୍ତିଯୋଗ । ଏଥିପାଇଁ ଉପାସନାର ଯାବତୀୟ ଗାରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ବାହାର ଯିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନୁଭବରେ ଯାଇ ଥାନ ପାଇବି, ସ୍ଥିର ହେବ । ଅନୁଭବରେ ଖୋଜିବ, ଅନ୍ତର୍ଗତରେ ହେଜିବ । ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅନୁଭବରୁ ସମତା ସମ୍ଭବ ହେବ । ସେହି ସମତାକୁ ଅର୍ଜନ କରି ପାରିବାର ପ୍ରକରଣରେ ଭୀମ ଭୋଇ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କ ପରି ପୃଥ୍ୱୀ ସହିତ ପୃଥ୍ୱୀ ହେବା ଏବଂ ଜଳ ସହିତ ଜଳ ହେବା ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି । ସନ୍ଥ ସବାଆଗ ଆପଣା ଭିତରେ ଚହ୍ନେ; ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ଚହ୍ନେ, ତାହାର ଦ୍ୱାରା ପାଏ । ତାପରେ ସେହି ନୂତନ ଉପଲବ୍ଧିର ନୟନଟିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ସେ ନିଜକୁ ବାହାରକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରିଆଣେ । ଭିତରେ ପରମ ସତ୍ୟଟି ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସେ ବାହାରେ ସେହି ସତ୍ୟଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ ହେଉଥିବା ଏହି ସଂସାରଟି ସହିତ ମଧ୍ୟ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ । ସେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦ୍ୱାରା ମାୟାକୁ କାଟେ, ଭାବ ଦ୍ୱାରା ସକଳ ଅଭାବକୁ କାଟି ଦେଇଥାଏ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ଭୀମ ଭୋଇ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାନୁଭବର କବି, ତେଣୁ ସେହି ବ୍ରହ୍ମଦ୍ୱାରା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିବା ଏହି ସଂସାରର କବି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାର କୌଣସି ପଟାନ୍ତର ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ବିରଳ ହୋଇ ରହିଛି । କେଡ଼େ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବ୍ୟାକୁଳତାରେ ସେ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର କାମନା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସଂସାରର ଉଦ୍ଧାର ଲାଗି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ନିମନ୍ତେ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଦୁଃଖ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଆମ ଏଯୁଗରେ କବିମାନେ ନିଜର ତଥାକଥିତ ବିଷାଦ, ଅବସାଦ ଏବଂ ଦୁଃଖ ଓ ତଜ୍ଜନିତ ନିଃସଙ୍ଗତାକୁ ନେଇ କେତେ ରୋଦନ କରୁଛନ୍ତି ଓ କେତେ ଅଭିଯୋଗ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଭୀମ ଭୋଇ ତ ପୃଥିବୀର ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ଦୁଃଖକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଦୁଃଖ ମୋଚନ ନିମନ୍ତେ ବିକଳ ହୋଇ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ଏପରି କବି କେବେ ନିଃସଙ୍ଗ ହୁଏ ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବୁଡ଼ିଯାଉ ପଛକେ, ସେମାନେ ନିଜେ ଆପଦଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତୁ ବୋଲି ଅନେକ ମଣିଷ କେତେ କୁଚ୍ଛ୍ର କରି ଭଗବାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା କରୁଥାନ୍ତି । ଭୀମ ଭୋଇ 'ଅଶେଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବୁଡ଼ିଯିବ ଯେବେ କାହିଁରେ ରହିବି ମୁହିଁ ।' ବୋଲି ଦଇନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସେହି ବିଶ୍ୱବିଶ୍ରୁତ ପଦଟିରେ, ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଆରତ ଏବଂ ଅପ୍ରମିତ ଦୁଃଖ ଦେଖି ସେ କିପରି ସହିବେ ବୋଲି ଗୁହାରି କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜ ଜୀବନ ନର୍କରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଗେ ଜଗତର ଉଦ୍ଧାର ହେଉ ବୋଲି ବାଜି ବଯାଇଦେଇଛନ୍ତି । କବି ଓ ଭକ୍ତର ଅନ୍ତର୍ଗତତମ କଥାକୁ କହିଛନ୍ତି ।

ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସମତାକୁ ଦେଖିବାର ବାସନା ରଖିଥାଏ । କବି ଭୀମ ଭୋଇ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିବା

ମହିମା ଧର୍ମରେ ଉଚ୍ଚ ଓ ନୀଚର ବାରଣ ନାହିଁ, ଜାତି ଓ ଅଜାତିର ବାରଣ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଯଦି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି, ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆଉ ସାନବଡ଼ ଭେଦ କାହିଁକି ରହିବ ? ତେଣୁ, ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ଭାଷାରେ, 'ତିନି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଲୋଡ଼ିଆସ ଭୁଣ୍ଡେ ଏକ ଜଣ ଏକ ଜାତି, ସେହିସବୁଙ୍କୁ ଶତ ଜାତି କରିଛି ତାହାର ରଞ୍ଜିଲା ପୃଥିବୀ ।' କବି ଏହି ଜଗତକୁ 'ମୋହର ପିତାର ଜଗତ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅନାଦି ଠାକୁରଙ୍କୁ ପିତା ଓ ଆଦିଶକ୍ତି ନାରୀକୁ ମାତା ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କୁ ପିତା ବୋଲି କହିବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଏହି ପ୍ରେରଣାଟିକୁ ସେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସେହିଠାରୁ ଆଣିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିଲାଗି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ଗଞ୍ଜଣା ସହିବାକୁ ପଡ଼ିଛି, ତାଙ୍କୁ ଲୋକମାନେ କିରସ୍ତାନ୍ ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା ଓ ଗାଳି କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଏକାଧିକ ଅବସରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସାତ ପୁରୁଷ ଯେଉଁ ବାଟରେ ଯାଉଛନ୍ତି, ଆମେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବାଟରେ ଯିବୁ, ମହିମା ମାର୍ଗରେ ଯାଇ କଦାପି ଜାତି ଗୋଟିକୁ ବୁଡ଼ାଇବୁ ନାହିଁ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ବାହାରୁ କେତେ ବିରୋଧ ହୋଇଛି । ନୂଆକୁ ନିରନ୍ତର ସେହିପରି ବିରୋଧମାନ ସହିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ରଜା ଓ ବିପ୍ରମାନେ ମେଳି ହୋଇ ତାଙ୍କର ପରୀକ୍ଷା ନେବାଲାଗି ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜାତି ଓ କନ୍ଦ କହି ଝିଙ୍ଗାସି ଥିଲେ ବୋଲି ଭୀମ ଭୋଇ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଭୀମ ଭୋଇ ତଥାପି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ନ ଥିଲେ ।

କବି ଜାତି ମାନି ନ ଥିଲେ, ସମାଜକୁ ମାନିଲେ ନାହିଁ, ଧର୍ମ ଭିତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିବା ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ନୂଆ ପାଖରେ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା କବି ଏହିପରି ଭାବରେ ସବୁ ମାୟାକୁ କାଟି ବାହାରି ଆସେ ଏବଂ ନିଜର ନୂତନ ଅଙ୍ଗୀକାରଟିକୁ ଘୋଷଣା କରିଥାଏ । ସବୁଯାକ ଅବତାରଙ୍କ ସମେତ ଜଗନ୍ନାଥ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମରେ ବିଲୀନ ହୋଇ ଆପଣାର ଅବତାରତ୍ୱଗୁଡ଼ିକୁ ହରାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ଭୀମ ଭୋଇ କେଡ଼େ ସାହସର ସହିତ କହିଛନ୍ତି, କେଡ଼େ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ମଧ୍ୟ କହିଛନ୍ତି । 'ରାଜାର ପରଜା ନୋହୁ ସିନା ଆମ୍ଭେ ନୋହୁ ସାହୁର ଖାତକ' ବୋଲି ସେ କେଡ଼େ ସାହସ ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଆପଣାର ଜୀବନରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କବି ଯାହା ପାଇଥାଏ, ସେ ତାହାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ସେ ସେହି ସତ୍ୟକୁ ନେଇ ବଞ୍ଚେ । ସେଥିଲାଗି ଭିତରୁ ବଳ ପାଏ । ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜର ଆଖିରେ ଏତେ ତଳେ ରହିଥିବା ଜଣେ ମଣିଷ ଯେ ହାତରେ ନିଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆଜ୍ଞାପତ୍ରକୁ ଧରି କଥା କହୁଥିବା ପରି ଏଡ଼େ ଭୟମୁକ୍ତ ଅଥଚ ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଏତେ କଥା କହିପାରେ ଏବଂ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ଜଣେ ପରମ ସୁହୃଦ୍ପରି ଏତେ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଭାବରେ ଏତେ ଏତେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇପାରେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ହୁଏତ ତାହାର କେବଳ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ସେପାଇଁ ସେହି ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର କଥା ପଢ଼ିବା

ମାତ୍ରକେ ଓ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗୀ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବା ମାତ୍ରକେ ଆମ ସ୍ତୁତି ସତେଅବା କୁହେଳିମୋଚ ହୋଇଯାଏ, ଆଗରେ ଥିବା କୌଣସି ଶିଖରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ତାଙ୍କ ସହିତ ବାଟ ଚାଲିଯାଉଥିବା ପରି ଅନୁଭବ ହୁଏ ।

'ସତ୍ୟରେ ମରିବି ସତ୍ୟରେ ତରିବି ଏହି ଆଜ୍ଞା ମୋତେ ହେଉ, କହେ ଭୀମ ଭୋଇ ଏ ମୃତ୍ୟୁମଣ୍ଡଳେ ଯଶ ଅପଯଶ ଥାଉ' ।—ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣିର ଗୋଟିଏ ପଦରେ କବି ଆପଣାର ବାସନାକୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କୁ ହିଁ ଆମେ ଓଡ଼ିଶା ଲାଗି ମହିମାଧର୍ମର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦାନ ବୋଲି କହିପାରିବା । ଭୂମିର ଏତେ ନିକଟରେ ରହି ସମ୍ଭବତଃ ଏତେ ଏତେ ସମ୍ଭାବନା ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାର କଥା ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଉ କେହି ହେଲେ କହି ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଏକ ଅନୁକରଣୀୟ ଭାଷାରେ ସେ ଏସବୁ କଥା କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭାଷା ମସ୍ତିଷ୍କର ଭାଷା ନୁହେଁ, ତାହା ହୃଦୟର ଭାଷା, ଆହୁରି ନିର୍ଭୁଲ ଭାବରେ କହିଲେ, ତାହା ହେଉଛି ଉପଲବ୍ଧିର ଭାଷା । ଜୀବନରେ ସତକୁ ସତ ଶିଖରଟିଏ ରହିଥିଲେ ମଣିଷ ନିରତ ବାଟ ଚାଲିବାରେ ଲାଗିଥାଏ । ସେହିଭଳି, ଜୀବନରେ ସତକୁ ସତ ଉପଲବ୍ଧିଟିଏ ରହିଥିଲେ ଜଣେ କବି ଏକ ଅନନ୍ୟ ସହଜତା ଲାଭ କରିଥାଏ । ତା'ର ଭାଷା ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ ଲାଗେ, ଆମକୁ ଉଦ୍ବେଳିତ କରିନେବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ସେହି ଭାଷାରେ ରହିଥାଏ । କବିଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସମସାମୟିକ କେରଳର ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ହୁଏତ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତୁଳନା ହୋଇପାରିବ । ସାନ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେରଳର ସେହି କାଳର ସମାଜରେ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଏବଂ ଉତ୍ତୋଳନ ଆଣି ଦେବାରେ ନାରାୟଣ ଗୁରୁଙ୍କର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଉତ୍ତୋଳନ ନିମନ୍ତେ ମନ କରିବା ମାତ୍ରକେ କବି ଭୀମ ଭୋଇ ମଧ୍ୟ ଆମଲାଗି ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରେରଣାର ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ପରି ଅବଶ୍ୟ ମନେ ହେବ ।

———

ଅଷ୍ଟମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଶହେବର୍ଷ
(୧୮୫୦—୧୯୫୦)

(୧)

ଇଉରୋପର ଇତିହାସରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ କହିଲେ ପ୍ରାୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ସେଠାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିବା ଏକ ବିଶେଷ ଉଦ୍‌ବେଳନକୁ ବୁଝାଉଛି । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ, ରେନେସାଁସ୍, ଶିଳ୍ପବିପ୍ଳବ—ଏହି ସବୁକିଛିର ସମୟ ହେଉଛି ସେହି ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଓ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ । ଆଗରୁ ରାଜାମାନେ ସର୍ବେସର୍ବା ଥିଲେ, ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ତା' ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବେସର୍ବା ହୋଇ ବସିଥିଲା । ଆଧୁନିକ କାଳରେ ମନୁଷ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଆସିଲା । ମନୁଷ୍ୟର ଭାବନାରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଭାବନା ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ମନୁଷ୍ୟ କହିଲେ ସମାଜରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସମ୍ପନ୍ନ ଓ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ କେତେକ ଶ୍ରେଣୀ ବା କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ ନାହିଁ, ମଣିଷମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବୁଝାଇବ—ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଭାବନା ଆସିଲା, ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତାର ଭାବନା ଆସିଲା । କୌଣସି ଭଗବାନ ପୃଥିବୀର ବାହାରେ ଥାଇ ରଜ୍ଜୁ ପକାଇ ଏଠାରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରୁନାହାନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ ହାତରେ ହିଁ ତା' ଭାଗ୍ୟର ମୂଳଡୋରିଟି ରହିଛି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ଅମିତ ସମ୍ଭାବନା ବିକାଶଲାଗି ନିହିତ ହୋଇ ରହିଛି, ଉପଯୁକ୍ତ ପରିବେଶ ମିଳିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ କେତେ କ'ଣ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ସମ୍ଭବ କରିପାରିବ, ତା'ର କୌଣସି ସୀମା ନାହିଁ, ଗତ ଚାରିଶହ ପାଞ୍ଚଶହ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଇଉରୋପ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି ସନ୍ଦେଶଟିକୁ ଶୁଣାଇ ଆସିଛି । ମନୁଷ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରେ ସେଠି ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ଯାବତୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ଇଉରୋପୀୟ ସଭ୍ୟତାର ସେହି ଦିଗଟି କ୍ରମେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଛି ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ମହାଦେଶରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଗତ ଦୁଇ ତିନି ଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ତାହାରି ଦ୍ୱାରା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଆରମ୍ଭ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ । ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶହ ବର୍ଷ ହେଲା ଇଉରୋପୀୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଲେଣି । ପ୍ରଥମେ ଏକାଧିକ ଇଉରୋପୀୟ ଦେଶରୁ ଆସିଥିଲେ, ସେମାନେ ମୂଳତଃ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲେ । ବାଣିଜ୍ୟ କରୁ କରୁ ଗୋଟିଏ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାପନା ହେଲା । ବଣିକମାନଙ୍କର

ପଛେ ପଛେ ପାଦ୍ରୀମାନେ ଆସିଥିଲେ । ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତାକୁ ପୃଥିବୀର ସବୁ ଲୋକଙ୍କ ପାଖକୁ ବହନ କରି ନେବା ଲାଗି ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାସ କରି ରହିଥିବା ଧର୍ମାନ୍ଧକାରକୁ ଦୂର କରି ପରିତ୍ରାଣର ଯୋଗ୍ୟ କରିବାଲାଗି ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି, ପ୍ରଧାନତଃ ତାହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ପାଦ୍ରୀମାନେ ଭାରତବର୍ଷ ଆସିଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ଅନ୍ୟ ଇଉରୋପୀୟଙ୍କୁ ହଟାଇ କ୍ରମେ ଏକା ଏହି ଦେଶର ମାଲିକ ହୋଇ ରହିଲେ, ଆପଣାର ସମୃଦ୍ଧି ଲାଗି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଶାସନ କଲେ । ଶାସନ ସହିତ ସଂସ୍କୃତି ବି ଆସିଲା, ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ଭାରତୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ସୌଧଟିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ଆଦାନପ୍ରଦାନ ବଢ଼ିଲା । ଇଉରୋପୀୟ ଗବେଷକମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସି ଭାରତର ଇତିହାସକୁ ମାଟିତଳୁ ଖୋଳି ବାହାର କଲେ, ଭାରତୀୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ଛାପାବହି ଭିତରକୁ ଆଣିଲେ ; ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଜୀବନ ଐତିହ୍ୟଟି ବିଷୟରେ ଏକ ସମ୍ୟକ୍ ଅନୁଭବ ଆଣିଦେଲେ, ନିଜ ସଂସ୍କୃତିକୁ ନେଇ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରି ଶିଖାଇଲେ । ସେଇଥିରୁ ଜାତୀୟତାବୋଧ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ଭାରତବର୍ଷ ପ୍ରଥମ କରି ଗୋଟିଏ ହେଲା । ଗୋଟିଏ ଏକକ ରୂପେ ଶାସିତ ହେଉ ହେଉ ଗୋଟିଏ ଏକକ ରୂପେ ବିଦେଶୀ ଶାସନର ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ଶିଖିଲା । ଆଧୁନିକ ଆଖିରେ ଆପଣାର ଅତୀତକୁ ଦେଖି ଶିଖିଲା, ଯାଞ୍ଚି ଶିଖିଲା – ଅତୀତରୁ ପୁଞ୍ଜି ଓ ପ୍ରେରଣା ନେଇ ଭବିଷ୍ୟତ ଆଡ଼କୁ ଆପଣାକୁ ପ୍ରକ୍ଷେପିତ ବି କରି ଶିଖିଲା, ଭବିଷ୍ୟକୁ ନେଇ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କି ପାରିଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାକୁ ମନ କଲା ଏବଂ ସଂଗ୍ରାମଟିଏ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ମାପକାଠିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ଆପଣାକୁ ଚିହ୍ନି ଶିଖିଲା ।

ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାକୁ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ଶିଖିଥିବା ପୃଥିବୀ । ପୃଥିବୀଟିକୁ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ପାରିବା ଲାଗି ସ୍ଥାନୀୟତାଗୁଡ଼ିକର ଦ୍ୱାରକୁ ନାନାଭାବେ ଉନ୍ମୋଚିତ କରାଇ ଆଣୁଥିବା ପୃଥିବୀ । ଆଗେ ଯେଝା ଧର୍ମରେ ଯିଏ ଥିଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ତଥାକଥିତ ଧର୍ମ ଭିତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକେ କଏଦ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବୋଲଣା ଅନୁସାରେ ଠାକୁରମାନଙ୍କର, ସ୍ୱର୍ଗର ଓ ନର୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ପାପପୁଣ୍ୟ, ଭଲମନ୍ଦ ଏବଂ ହିତ ଅହିତର କଳ୍ପନା କରି ପାରୁଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଆସି ସେହି ସୀତଟିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଲା । ପୃଥିବୀରେ ଅନେକ ଧର୍ମ ରହିଛି ବୋଲି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଲା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ପାରମ୍ପରିକ ସକଳ ଆକଳନକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦୋହଲାଇ ଦେଲା । ଧର୍ମର ସଂଜ୍ଞାକୁ ତାହା ଅଧିକ ବ୍ୟାପ୍ତ କଲା, ଏକ ନୂଆ ଆଖିରେ ଅନେକ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ଶିଖାଇଲା । ଆଧୁନିକ ବିଜ୍ଞାନ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ମୁଖରେ କେତେ କେତେ ନୂଆ ସମ୍ଭାବନାପଥକୁ ଖୋଲି ଦେଇଗଲା; କେବଳ ମନୁଷ୍ୟର ଭାବନା ଓ ବିଚାରକୁ ନୁହେଁ, ମଣିଷର ହୃଦୟ ଲାଗି ମଧ୍ୟ କେତେ ବିସ୍ତାର ଆଣି ଦେଇଗଲା । ଆଗେ ରାଜାମାନେ ରାଜ୍ୟର

ଶାସନ କରୁଥିଲେ, ଲୋକମାନେ ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ଭଳି ଦେଖୁଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ରାଜାମାନେ ବଦା ହୋଇଗଲେ । ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ କେତେ ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ ମଧ୍ୟ ହେଲା । କେବଳ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ହିଁ ଇଉରୋପୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଚିନ୍ତାର ମାନଦଣ୍ଡରେ କେତେ ଓଲଟପାଲଟ ଘଟାଇଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଇଉରୋପରେ ଆଧୁନିକ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ବିକଶିତ କରାଇ ଆଣିଥିଲା । ଭାଷାର ବିକାଶ ହେଲା, ସାହିତ୍ୟ କେତେ କେତେ ନୂଆ ଆକାଶକୁ ମନ କଲା, କେତେ କେତେ ନୂଆ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ସହଯୋଗ କଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ମଣିଷମାନେ ପଲରେ ବାସ କରୁଥିଲେ, ପଲ ହୋଇ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ ଓ ପଲ ପର ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀ ସେହି ସଂସ୍କାରଟିକୁ ବଦଳାଇ ଦେଲା । ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ସମ୍ମାନ ଦିଆଗଲା, ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ହିଁ ସମୂହ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ଔଚିତ୍ୟକୁ ପ୍ରମାଣ କଲା ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କେତୋଟି ଦଶକକୁ କେତେକ ସମୀକ୍ଷକ ଭାରତୀୟ ରେନେସାଁସ୍ ବା ପୁନର୍ଜାଗରଣର ଯୁଗ ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କରି ଆମେ ଏହି ଅବଧିଟିକୁ ଏକ ନୂତନ ଜାଗରଣର ବା ନୂତନ ଜନ୍ମର ଯୁଗ ବୋଲି ହିଁ କହିବା । ଇଉରୋପୀୟ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ଜାଗରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ସତେ ଯେପରି ଆପଣାର ପୁରୁଣାଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ କିଏ ଶୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ଏକ ନୂତନ ସଂସ୍ପର୍ଶର ଆଘାତ ତା'ର ନିଦକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇ ଗଲା । ପୁରୁଣା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଆଉ ଆଦୌ ଗ୍ରହଣୀୟ ବୋଲି ମନେ ହେଲା ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀର ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକୁ ତେଣୁ ଉଠାଇ ଆଣି ଏଠି ମାଡ଼ି ଦେବା ମଧ୍ୟ ଆଦୌ ସମ୍ଭବ ନ ଥିଲା । ଅସଲ ଆହ୍ୱାନଟି ସେହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱକୁ ନେଇ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଭାରତୀୟ ସମାଜରେ ସତେ-ଅବା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷ ଆଖି ନେଇ ଏପରି ନେତାମାନେ ବାହାରିଲେ, ଯେଉଁମାନେ କି ନୂତନକୁ, ସେହି ନୂଆ ସଙ୍କ୍ରମଣକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିନେବାକୁ ହିଁ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ, ମାତ୍ର ସେହି ଅନୁସାରେ ନିଜର ପରମ୍ପରାଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣକ୍ଷମ କରି ଆଣିବାରେ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଏହାକୁ ଅନେକ ଅର୍ଥରେ ସମନ୍ୱୟ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଭାରତବର୍ଷ ଆପଣାର ଇତିହାସରେ ଆଗରୁ ମଧ୍ୟ ବହିରାଗତ ସମୁଦାୟ ଓ ବହିରାଗତ ନାନା ସଂସ୍କୃତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ପୂର୍ବରୁ ଥିଲେ ଓ ଯେଉଁମାନେ କାଳାନୁକ୍ରମରେ ବାହାରୁ ଆସିଥିଲେ, ସମସ୍ତିଁ ମିଶି ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ସମନ୍ୱୟର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ହିଁ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଆପଣାକୁ ଗଠିତ କରି ଆଣିଥିଲା । ଯୁଗଯୁଗର ସେହି ଅଭିଜ୍ଞତା ବର୍ତ୍ତମାନର ଏହି ଅଭିଜ୍ଞତାଟିକୁ ଘରକୁ ଡାକି ଆଣିବାରେ ଓ ସେଥିରୁ ଲାଭବାନ୍ ହେବାରେ ନିଶ୍ଚୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିବ ।

ଇଉରୋପୀୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମ ଭାରତର ଧର୍ମୀୟ ରକ୍ଷଣଶୀଳତା ଆଗରେ ଏକ ବୃହତ୍ ଆହ୍ୱାନରୂପେ ଆସି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବର କାହାଣୀ ଭାରତବର୍ଷର ସାମାଜିକ ଭାଗ୍ୟବାଦର ଖୁଣ୍ଟଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ଦେହଲାଇ ଦେବାପରି ମନେ ହେଲା । ଇଉରୋପୀୟ ବୁଦ୍ଧିବାଦ, ବ୍ୟକ୍ତି ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା, ଇଉରୋପର ଭବିଷ୍ୟ-ଦୃଷ୍ଟି, ନୂତନ ଲାଗି ଆଗ୍ରହ, ଏହି ପୃଥିବୀର ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ସମ୍ପନ୍ନ ଏବଂ ସୁନ୍ଦର କରି ଗଢ଼ିବା ଲାଗି ଇଉରୋପର ଆକାଂକ୍ଷା ଏବଂ ଗୋଟିଏ କଥାରେ କହିଲେ, ଇଉରୋପୀୟ ପ୍ରାଣଶକ୍ତିର ଆକର୍ଷଣ—ସବୁ ମିଶି ଭାରତର ଆଖିଗୁଡ଼ିକୁ ସତେଅବା କେତେ କୁଆଡ଼େ ବିସ୍ତାରିତ କରି ନେଇଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ମାୟାବାଦ ଏବଂ ଭାଗ୍ୟବାଦ ଉପ୍ରରେ କଠୋର ପ୍ରହାର କରିଥିଲେ । ଏହି ନୂତନ ସଂକ୍ରମଣଟି ବଙ୍ଗଳାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି କ୍ରମେ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଶ୍ରୀ ରାମ ମୋହନ ରାୟ, କେଶବ ଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍, ସ୍ୱାମୀ ଦୟାନନ୍ଦ, ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ପ୍ରଭୃତି ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଆମେ ସେହି ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିପାରିବା । ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଛି ଓ ଭାରତବର୍ଷକୁ ପ୍ରାୟ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ନାନା ନୂତନ ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଉଛି । ତାହା ଭାରତର ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିଦିନୁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନାଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ଓ ସଂକ୍ରମିତ କରିବାରେ ଲାଗିଛି । ସେହି କେତୋଟି ଦଶନ୍ଧିରେ ଭାରତବର୍ଷ ଯେ ଏକାବେଳକେ କେତେ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ୍ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଭାରତୀୟ ଜୀବନର ସାଧାରଣ ମଞ୍ଚଟି ଉପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇଛି, ତାହା ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କୁ ଆମେ ସେହି ସମୟଟିର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଦାନ ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କହିବା । ଭାରତ ଏବଂ ଇଉରୋପ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଯେଉଁ ବହୁଭୂମି ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା ଏବଂ ସେଥିରୁ ଯେଉଁ ସମନ୍ୱୟ ସମ୍ଭବ ହେଲା, ତାହା କେବଳ ଭାରତବର୍ଷ ପାଇଁ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଲ୍ୟାଣକାରୀ ହୋଇ ରହିଲା ।

ସେହି ଯୁଗମୁହୂର୍ତ୍ତଟି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶା କେଉଁଠାରେ ଥିଲା ? ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ରାତି ହୋଇଥିଲା । ଗଜପତି ରାଜା କେଉଁଦିନୁ ବିଦା ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସ୍ଥାନୀୟ ରାଜାମାନେ ଆପଣାକୁ ଜଣେ ଜଣେ ଗଜପତି ସଦୃଶ ଭାବୁଥିଲେ ଓ ସେହି ଆତ୍ମପ୍ରୀତି ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ବୁଡ଼ାଇ ରଖିଥିଲେ । ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଇଂରେଜମାନେ ଯେଉଁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅଧିକାର କଲେ, ତାହା ତିନି ଭାଗ ହୋଇ ତିନୋଟି ପ୍ରାନ୍ତ ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏତେ ପାଖରେ କଲିକତାରେ ଯାହା ଘଟୁଥିଲା, ଓଡ଼ିଶାରେ ତାହାର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଅନୁସ୍ପନ୍ଦନ ନ ଥିଲା । ଏକମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ଉପାଦାନ ରୂପେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଏକାଠି କରି ଧରି ରଖିଥିଲା । ଇଂରେଜମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ଆସିଥିବା ବଙ୍ଗଦେଶୀମାନେ

ଯେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାର ଜମିଦାରୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆତ୍ମସାତ୍ କରିନେଲେ, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାଟି ଅନେକ ଆଗରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ରାଜତ୍ୱ ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଜମିଦାର ପାଲଟିଥିବା ବହୁ ଅଣଓଡ଼ିଆ ବଂଶ ଏବେ ବି ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଛନ୍ତି । ପ୍ରଶାସନଗତ କେତେକ କାରଣରୁ ମୋଗଲବନ୍ଦୀରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ଗଡ଼ଜାତଗୁଡ଼ିକର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନ୍ଧାରମଣ୍ଡଳ ପରି ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଗଡ଼ଜାତରେ ରାଜାମାନେ ଥିଲେ ଓ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କର ରଇତ ହୋଇ ରାଜ୍ୟଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଜାମାନେ ଧର୍ଷିତା ହେଉଥିଲେ ।

ଇଂରେଜ କମ୍ପାନୀ ଶାସନ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ପରେ ମିଶନାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ । ସେହିମାନେ ୧୮୨୩ ମସିହାରେ କଟକରେ ପ୍ରଥମ କରି ନୂଆ ସ୍କୁଲଟିଏ ବସାଇଲେ । ୧୮୫୭-୫୮ ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳରେ ମୋଟେ ତିନୋଟି ହାଇସ୍କୁଲ ଥିଲା ଓ ସେଥିରେ ସର୍ବମୋଟ ତିନିଶହରୁ କମ୍ ଛାତ୍ର ପାଠ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳରେ କୌଣସି ସ୍କୁଲ ନ ଥିଲା, କୌଣସି ଡାକଘର ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । କମ୍ପାନୀ ଶାସନ ସିଧା ଇଂଲଣ୍ଡ ସରକାରଙ୍କ ହାତକୁ ଗଲାପରେ କଲିକତାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ଶାସନ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁଥିଲା । କଲିକତାର ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିଥିବା ବଙ୍ଗଦେଶୀ ଅମଲାମାନଙ୍କର ଜରିଆରେ ସେହି ଶାସନ ଚାଲୁଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେହିମାନଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ତିନୋଟି ଜିଲ୍ଲା ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶ ଓ ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟର ସିଧା ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଲା । ସେହି ଅମଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣ କ୍ରମେ ପ୍ରତିପତ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇ ଏପରି ମନ୍ତ୍ର ମୋଡ଼ୁଥିଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଆକୁ ବଙ୍ଗଳାଭାଷାର ଏକ ଉପଭାଷା ବୋଲି କହି ଓଡ଼ିଶାର ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ପରିବର୍ତ୍ତେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ପାଠ ପଢ଼ାଯାଉ ବୋଲି କଲିକତାରେ ବେଶ୍ ଏକ ଉତ୍କଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ୧୮୬୮ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ କଟକରେ ଡକା ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ସଭାରେ କେତେଜଣ ବଙ୍ଗବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଆଦୌ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ନ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଶାର ହିତଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଓଡ଼ିଆ ପରିବର୍ତ୍ତେ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ନ୍ତୁ ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ । କଲିକତାର ଏସିଆଟିକ୍ ସୋସାଇଟିରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ମର୍ମରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରାଯାଇଥିଲା । କୌଣସି ଓଡ଼ିଆ ଏସବୁର ପ୍ରତିବାଦ କରି ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଷାରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିବା ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳାର ଲୋକେ ହିନ୍ଦୀଭାଷାର ଏକ ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳୀୟ ଅପଭ୍ରଂଶରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ ବୋଲି ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଣେ ଅଫିସର ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଜନ୍ ବିମ୍ସ୍ ଆପଣାର ପ୍ରତିଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ଓ ହାଓଆଟିକୁ ବଦଳାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟି ପାଇଁ ଓ ଆହୁରି ଅନେକ କିଛି ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଚିରଦିନ କୃତଜ୍ଞ ହୋଇ ରହିଥିବେ ।

ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ନାନା ଭାଗରେ ଓ ନାନା ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ନିଜଭାଷାର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ସତେଅବା ଦୈବ ଆଣି ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଥିବା ବିମ୍ସ୍ ସାହେବଙ୍କ ଉପରେ କଦାପି ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରୁ ଆମେ ସେହି ସମୟର ଦୂରତାଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ନିଶ୍ଚୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିଚୟ ପାଇପାରିବା । ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶାର ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି, ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ଭୀମ ଭୋଇ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ପରସ୍ପରର ସମସାମୟିକ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ପରସ୍ପରକୁ ଜାଣି ନଥିଲେ । ତେଣୁ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ସମଗ୍ର ଭୂମିଟିକୁ ଏକତ୍ର କରି ଧରାଇ ଦେଇ ପାରିବା ଲାଗି ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ସେତ ନାମମାତ୍ର ସଚେତନତା ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଏବେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମ ନାଟକରୂପେ ଚିହ୍ନିତ ହେଉଥିବା ଶ୍ରୀ ଜଗମୋହନ ଲାଲଙ୍କର ସେତେବେଳର 'ବାବାଜୀ' ନାଟକରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ପାତ୍ରମାନେ ବଙ୍ଗଭାଷୀ ପାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ବଙ୍ଗଳାରେ ଏବଂ ଇଂରାଜୀଭାଷୀ ପାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଇଂରାଜୀରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ, ଯିଏ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ଦୂରକୁ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ । ଭାରତର ତତ୍କାଳୀନ ନବଜାଗରଣଟିକୁ ସମ୍ଭବତଃ ସେଇ ତାହାର ପୂର୍ବତର ପ୍ରସ୍ତୁତିଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଇ ଅନ୍ଦାଜ କରି ପାରୁଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ସଞ୍ଚରଣଟି ଅବଶ୍ୟ ଆସୁଛି ବୋଲି ଘ୍ରାଣ କରି ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୀତ 'ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ' ରେ ସେ ଲେଖିଥିଲେ—"ଚାରିଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଶାର ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖାଯାଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯେ ଉନ୍ନତି ହେବ ଏବଂ ଏହି ପ୍ରକାରେ ବଙ୍ଗ, ପଞ୍ଜାବ, ବମ୍ବେ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ପ୍ରଭୃତିରେ ଯେ ଉନ୍ନତି ହେବ ଓ ସମସ୍ତ ଭାରତବର୍ଷ ଏକ ଜାଗ୍ରତ ଲାଭ କରିବ ଏହା ସ୍ୱପ୍ନର କଥା ନୁହେଁ; ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କୃପା ହେଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି, ଆର୍ଯ୍ୟଭ୍ରାତା ଇଂରେଜଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶର ମୁଖଶ୍ରୀ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ । ଉନ୍ନତିର ପରାକାଷ୍ଠାରେ ଭାରତବାସୀଏ ଉପସ୍ଥିତ ହେବେ ଏବଂ କରୁଣାମୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କର ମଙ୍ଗଳମୟ ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।"

ଓଡ଼ିଶା ଯେ ବୃହତ୍ତର ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା ଓ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଯେପରି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଭାରତୀୟ ମହାସ୍ରୋତ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଅଙ୍ଗରୂପେ ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ, ସେହି ବିଚାର ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକାନ୍ତ ବିରଳ ଥିଲା । ମୁସଲମାନ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିବାସୀ ଇଂରେଜ ଶାସନକୁ ସତେଅବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ଏକ ଆଶୀର୍ବାଦ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ଏପରିକି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିଟିକୁ ପ୍ରାୟ ସବୁଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ୧୯୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଝଡ଼ଆଲର ରାଜା ବୀର ବିକ୍ରମଦେବ 'ଉତ୍କଳ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା' ନାମରେ ଯେଉଁ ନାଟକ ଲେଖିଥିଲେ, ସେଥିରେ ସବାଶେଷ ଦୃଶ୍ୟଟିରେ ଉତ୍କଳଭାଷା ଚରମ

ହତାଶରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ନିଜ ଦେହରେ ଛୁରିକାଘାତ କଲାବେଳେ ଜଣେ ଇଂରେଜ ଆସି ତାଙ୍କୁ କ୍ଷାନ୍ତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ୍‌କା ହୁକୁମ୍ ହୋଗୟା । ଅବ୍ ଉତ୍‌କଲ୍ ମାଟିକା ଡ଼ୁଖ୍ ନ ରହେଗା" ବୋଲି କହୁଥିବାର ଦୃଶ୍ୟଟି ଦିଆଯାଇଛି । ପ୍ୟାରିମୋହନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ 'ଉତ୍କଳପତ୍ର'ରେ ତଥାପି "ଯାହା ମନୁଷ୍ୟ କରିଅଛି, ତାହା ଅବଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ କରିପାରିବ । ଦିନକେ ନ ହେବ, ସହସ୍ରଦିନେ ହେବ ; ସହସ୍ର ଦିନେ ନ ହେବ, ସହସ୍ର ବର୍ଷରେ ହେବ, ଯତ୍ନ କଲେ ଅବଶ୍ୟ ହେବ ।" ଭଳି ବାଣୀମାନ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅବସ୍ଥାକୁ ସିଏ ଶୋଚନୀୟ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି, ଲୋକମାନଙ୍କର ରୁଚି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଛି ବୋଲି ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି, ପରିବର୍ତ୍ତନର ସମୟ ନିକଟ ହୋଇ ଆସିଲାଣି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, ଏହି ନୂତନ ରୁଚିକୁ ଅନୁସରି ଭାରତରେ ଏକ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ-ଭଣ୍ଡାର ସଙ୍ଗଠିତ ହେଉଅଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ହେବାର ଉଚିତ ଓ ହେବ । ହେବାର ସମସ୍ତ ମଧ୍ୟ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲାଣି ।"

ପୁରାତନ ବିରୋଧରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହି ସମୟରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ପ୍ରତିବାଦଟି ଧର୍ମର କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଓଡ଼ିଶାର ମହିମା ଧର୍ମରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜଦରବାରରେ ଗୌଡ଼ୀୟ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମର କୋଳାହଳ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ସନ୍ଥ ପରମ୍ପରା ଅନେକ ଦିନରୁ ଅରଣ୍ୟ ଓ ପର୍ବତ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ତଥାପି ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥିଲା, ମହିମା ଧର୍ମରେ ତାହା ସତେଅବା ପୁନର୍ବାର ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାୟ ସବାତଳେ ରହିଥିଲେ, ମହିମାଧର୍ମ ସେହିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ପରି ଅନୁଭବ କରିବାର ଓ ସିଧା ହୋଇ ଠିଆହେବାର ଆହ୍ୱାନ ଦେବାଲାଗି ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜା, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଜାତିପ୍ରଥା—ଏହିସବୁ କିଛି ବିରୋଧରେ ତାହା ଆପଣାର ପ୍ରତିବାଦ ବ୍ୟକ୍ତ କଲା ଓ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ବଡ଼ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲା । ଭଗବାନଙ୍କର ଆଖିରେ କେହି ବଡ଼ କିମ୍ବା କେହି ସାନ ନୁହନ୍ତି, ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜର ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ହିଁ ବଡ଼ ସାନର ଭେଦ କରାଯାଉଛି ବୋଲି ତାହା କେଡ଼େ ସାହସର ସହିତ କହିପାରିଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମିଶନାରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ । ସମାଜରେ ଯେଉଁମାନେ କାଳକାଳରୁ ତଳେ ରହି ଆସିଛନ୍ତି, ନିନ୍ଦାର ପାତ୍ର ହୋଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଉଚ୍ଚମାନଙ୍କର ସେବା ଖଟୁଛନ୍ତି, ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହୋଇଯିବାକୁ ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ଏକ ବୃହତ୍ ଆକର୍ଷଣ ଅନୁଭବ କରିଥିବେ । ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ସେତେବେଳେ ସେହି ଆକର୍ଷଣକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାଲାଗି ଏକ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲା । ମାତ୍ର କେତେକ କାରଣରୁ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜ-

ବିରୋଧରେ ନିଜର ପ୍ରତିବାଦରେ ତାହା ଆଦୌ ସ୍ପଷ୍ଟ ନ ଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରଧାନତଃ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଗୃହୀତ ହେଉଥିବାରୁ ତାହା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମ ପରି ଖୁବ୍ ଶୀଘ୍ର ନାନା ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଆପଣାର ଜ୍ୟୋତିକୁ ହରାଇ ବସିଲା ।

ମହିମାଧର୍ମ ସମାଜର ଉଚ୍ଚବର୍ଗମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ ହିଁ କରି ନଥିଲା, ନିମ୍ନ ଓ ଅବହେଳିତ ବର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ମନୁଷ୍ୟ ହିସାବରେ ସଚେତନ କରାଇ ଆଣିବା ଲାଗି ସେଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଏକ ସୁକଳ୍ପିତ ଯୋଜନା ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଇଲାକାରେ ହିଁ ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରଲୋକ ଏବଂ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ କ୍ରିୟାଶୀଳତା ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ଉପକୂଳଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ମହିମାଧର୍ମ ଆପଣାର ପୀଠଟିକୁ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା ଏବଂ ଆହୁରି ଅନେକ ଦୂରରେ ନିଜର କବିଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଠାବ କରିଥିଲା । ଈଶ୍ୱରଭକ୍ତିର ଯେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଶକ୍ତି ରହିଛି ଓ ତାହା ସେହି ଶକ୍ତିବଳରେ ଯେ ସମାଜର ବହୁ ପୁରାତନ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଦୋହଲାଇ ଦେଇପାରେ, ଉଭୟେ ମହିମାଧର୍ମ ଏବଂ ଭୀମ ଭୋଇ ତାହା ପ୍ରମାଣ କରିଦେଲେ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଧର୍ମଆନ୍ଦୋଳନ ରୂପେ ମହିମାଧର୍ମର ପ୍ରାୟ ସବୁଯାକ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ମାତ୍ର, ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବା ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଜବାବ ଦେଇ ପାରିବାରେ ମହିମାଧର୍ମରେ କେତେ ଦୂର ଏକ ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସେହି ବିଷୟରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଓ ସାହିତ୍ୟ ବାହାରେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଆଲୋଚନା ହୋଇ ପାରିବା ଉଚିତ । ଓଡ଼ିଶାର ମହିମା ଧର୍ମ ପଛରେ ପ୍ରାୟ ଏକଶହ ବର୍ଷର ଇତିହାସ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବଂ ପ୍ରତିବେଶୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ଉପାସନାମାର୍ଗ ରୂପେ ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ସଚଳ ଏବଂ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ମହିମାଧର୍ମର ମୂଳ ପ୍ରଚାରକ ପ୍ରକୃତରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ ବା ସେହି ମିଶନାରୀମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ବାଇବେଲ୍ ଗ୍ରନ୍ଥର ବଙ୍ଗଳା ଅନୁବାଦର ପରିଚୟରେ ଆସି ତଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି କେତେ ଗବେଷକ ଯେଉଁ ଅନୁମାନଟି କରିଛନ୍ତି, ସେହି ଅନୁମାନ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସମୀକ୍ଷା ହେବା ଉଚିତ । ଏବେ ମହିମାଧର୍ମକୁ ଭାରତୀୟ ତଥାକଥିତ ସନାତନ ଧର୍ମଧାରାଟି ସହିତ ଆଣି ଯୋଡ଼ି-ଦେବାର ଏକ ଶିଷ୍ଟ ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଏକଦା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ମଧ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଗୁଳା ଭିତରେ ଆଣି ପକାଇବା ଲାଗି ଏହିଭଳି ପ୍ରୟାସ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ବୁଦ୍ଧ-ବାଣୀର ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟକୁ ନଷ୍ଟ କରି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ଅନୁରାଗୀର ମନ ନେଇ ଉଚିତ ଜିଜ୍ଞାସା ସହିତ ଏହି ସବୁକିଛିର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯିବା ଉଚିତ ।

କବିବର ରାଧାନାଥ, ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଏବଂ ସେନାପତି ଫକୀରମୋହନ— ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ସେହି ପ୍ରଥମୋଦ୍ୟମ କାଳରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବାଆଗ

ଏହି ତନିଜଣ ରଥୀଙ୍କୁ ଯାଇ ଭେଟିବା । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, ପଦ୍ୟ ମଧ୍ଯ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ରାୟ ପ୍ରଥମେ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ ପଦ୍ୟ ଲେଖୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା କରି ଲେଖା ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବଙ୍ଗଳା ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ମଧ୍ଯ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ପତ୍ରିକା-ମାନଙ୍କୁ 'ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ପତ୍ର'ର ସ୍ତମ୍ଭରେ କେତେଥର ଚିଠି ଲେଖିବାର ପ୍ରମାଣ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିରୁ ହିଁ ସିଏ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିବାଲାଗି ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ । ତା'ପରେ ସେ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ଜୀବନଚରିତକୁ ମଧ୍ଯ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେବେଳେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ନିତାନ୍ତ ଅଭାବ ରହିଥିବାରୁ ସିଏ ଏବଂ ରାଧାନାଥ ଉଭୟେ ସେଥିରେ ମଧ୍ଯ ମନ ଦେଇଥିଲେ । ରାଧାନାଥ ଗଦ୍ୟ ଲେଖୁ ଲେଖୁ ତା'ପରେ ପଦ୍ୟ ଲେଖିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ପଦ୍ୟ ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଗଦ୍ୟକୁ କ୍ରମେ ଅଧିକ ମନ କଲେ । ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ ମୂଳରୁ ହିଁ ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟ ଲେଖୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ହେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଘଟଣା ହେଉଛି ଯେ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରଥମ କରି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲା । ଆଗରୁ ପ୍ରଧାନତଃ ପଦ୍ୟ ହିଁ ରହିଥିଲା । ସେହି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ କେବଳ କାବ୍ୟ ଓ କବିତାକୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ, ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଲୋକମାନେ ଗଦ୍ୟରେ ହିଁ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ, ଗଦ୍ୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ ଓ ଗଦ୍ୟରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ତଥାପି, ସାହିତ୍ୟକୁ ସତେଅବା ସାଧାରଣ ଜୀବନର ବାହାରେ ଥିବା ଏକ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ କେବଳ ପଦ୍ୟ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଅନୁମତି ପତ୍ର ପାଇଥିଲା । ପୃଥିବୀର ସବୁ ସାହିତ୍ୟରେ ପଦ୍ୟ ଆଗ, ତାପରେ ଯାଇ ଗଦ୍ୟ । ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଗେ ସପ୍ରଭୁମାନେ ସମ୍ଭବତଃ ଗୋଟିଏ ସଉକ କିମ୍ବା ବିଳାସ ବୋଲି ଭାବୁଥିଲେ, ଜୀବନ ସହିତ ତାହାର କୌଣସି ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି ବୋଲି ହୁଏତ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ନ ଥିଲେ । ସେଥିଲାଗି ସାହିତ୍ୟର ସଭାମାନଙ୍କରେ କେବଳ ପଦ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ମୁଖ୍ୟତଃ ପଲାୟନ ଥିଲା, କଳ୍ପନା ରହି ନ ଥିଲା, ଜୀବନ ନ ଥିଲା, ଭୂଇଁ ନ ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଯେତିକି ଯେତିକି ଆମ ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ ବାହାରକୁ ଆସିଲେ, ତେତିକି ତେତିକି ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ଯ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଲା, ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା ।

ସେହି ପାରମ୍ପରିକ ସାହିତ୍ୟକାଳରେ ପଦ୍ୟ ଗଦ୍ୟକୁ ସର୍ବଦା ହେୟ ଓ ଅପାଂକ୍ତେୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲା । ଖାଲି ପଦକୁ ପଦ ମିଳାଇ ଲେଖିଦେଲେ ଯେପରି ତାହା ପଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ହୋଇ ଯାଏ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଗଦ୍ୟଗୁଡ଼ାକୁ ଯେମିତି ସେମିତି ସାହିତ୍ୟ

ଭିତରେ ଆଣି ଥୋଇଦେଲେ ତାହା କଦାପି ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ହେଲେ ପଦ୍ୟ ଓ ଗଦ୍ୟ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପନୟନ ମଧ୍ୟଦେଇ ଆସିବାକୁ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ 'ରୁଦ୍ର ସୁଧାନିଧି'ର ସମୟଠାରୁ ଆମକୁ ଗଦ୍ୟର କେତେକ ନମୁନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର 'ଅର୍ଥ କୋଇଲି'ରେ ମଧ୍ୟ ଗଦ୍ୟ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱର ଗତି ନିରୂପଣ ନିମନ୍ତେ ସେହିସବୁ ଗଦ୍ୟର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କେହି ଆଦୌ କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେବାକୁ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରିବ ନାହିଁ । ଆମେ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଏବଂ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଲେଖାରେ ଯେଉଁ ଗଦ୍ୟର ସାକ୍ଷାତ କରିଥାଉଁ, ତାହାକୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଗଦ୍ୟର ନମୁନାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଗଦ୍ୟର ଆବିର୍ଭାବ ପୃଥିବୀରେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟର ପଦ୍ୟକୁ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ କରିବାଲାଗି ଆଦୌ କୌଣସି ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିନାହିଁ । ବରଂ, ଗଦ୍ୟ ପଦ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି, ପଦ୍ୟର ଭୂଇଁଟିକୁ ଅଧିକ ପରିସର ଓ ଅଧିକ ବ୍ୟାପ୍ତି ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେଇଛି । ଅପର ପକ୍ଷରେ; ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପଦ୍ୟଠାରୁ ଆପଣାର ସ୍ୱକୀୟ କାବ୍ୟିକତାଟିକୁ ଶିକ୍ଷା କରିଛି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ କ୍ରମେ ଏକ ଗଦ୍ୟାତ୍ମକ ଛନ୍ଦର ମଧ୍ୟ ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି । କେବଳ ପଦ୍ୟ ଲେଖା ହେଉଥିବା ସମୟରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସତେଅବା ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଟିକାପରି ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଗଦ୍ୟ ତାହାକୁ କ୍ରମେ ଏକ ପ୍ରଶସ୍ତ ଜୀବନାଙ୍ଗନରେ ପରିଣତ କରିଦେଇଛି । ଅଗ୍ରତର ଯେଉଁ କାଳରେ ପଦ୍ୟ ଗଦ୍ୟକୁ ସାହିତ୍ୟ ସଭାରେ ପୂରାଇ ଦେଉ ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ କେବଳ ଉଚ୍ଚ ଏବଂ ତଥାକଥିତ ଶିଷ୍ଟମାନେ ହିଁ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ରମଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଉଥିଲେ; ଏବଂ ସେହିଭଳି ଏକ ଅସୂୟାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନେ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନ, ବୃହତ୍ତର ସମାଜ ଏବଂ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜ ଚଉପାଢ଼ୀଟି ଉପରେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରୁ ନ ଥିଲେ । ଯୁଗ ବଦଳିଗଲା, ଜୀବନର ବ୍ୟାପଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ସଚେତନ ହେଲେ । ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲା; ପଦ୍ୟ ରହିଲା, ତଥାପି ଗଦ୍ୟର ଯୁଗ ଆସିଲା ।

ଭାରତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀ ସହିତ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବା ଫଳରେ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ଗଦ୍ୟର ପ୍ରବେଶ ସମ୍ଭବ ହେଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଦ୍ୟ କେଉଁ କାଳରୁ ପ୍ରବେଶ କରି ସାରିଥିଲା, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । କଳ୍ପିତ କାବ୍ୟ ନାୟକମାନଙ୍କୁ ସିଂହାସନଚ୍ୟୁତ କରି ମଣିଷ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସି ସାରିଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାଜଗତ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଦ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାପାଇଁ ଏକ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ହିଁ ଘଟିଲା । ଗଦ୍ୟ ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ନାଟକ ଆସିଲା, ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଆସିଲା, ପ୍ରବନ୍ଧ, ସମାଲୋଚନା ଓ ଆହୁରି କେତେ କ'ଣ

ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା, ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା, ଆଦୃତ ହେଲା । ଆମ ସାହିତ୍ୟିକ ଉତ୍ସାହରେ କେତେ କେତେ ନୂଆ ତେଣା ଲଗାଇ ଦେଲା । ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ଆଗରୁ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁ ନଥିବା ଜୀବନର କେତେ କେତେ କ୍ଷେତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମ କରି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ବାହାରିଲା । ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପରେ ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ବାହାରିଲା । ଏଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବାଦ ସହିତ ସାହିତ୍ୟରେ ବି ପରିବେଷଣ କଲେ । କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କର 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ଏହି ସମୟର ଘଟଣା । ସେତେବେଳେ ସେହି ନୂତନ ଉତ୍ସାହରେ ଓଡ଼ିଆରେ କେତେ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସେହି ପତ୍ରିକାମାନେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଚିନ୍ତାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ପ୍ରସାର ଆଣି ଦେବାରେ କମ୍ ସାହାଯ୍ୟ କରିନାହାନ୍ତି । ପତ୍ରିକାର ମାଧ୍ୟମରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷମାନେ ମଧ୍ୟ କବିତାର ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ସ୍ଥାନ ପାଇ ପାରିଲେ । ଜନମତ, ଜନପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରଭୃତି ନୂଆ ବଳୟମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ।

ରାଧାନାଥ ରାୟ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ହାକିମ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା, ବଙ୍ଗଳା ସହିତ ଏକାଠି ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଧାନାଥ କଲିକତାରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ମୂଳ ଓ ବଡ଼ ମହକୁମାଗୁଡ଼ିକ ସେତେବେଳେ ସେହି କଲିକତାରେ ଥିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ଉପରିସ୍ଥ ବିଭାଗୀୟ ପଦାଧିକାରୀମାନେ ସମସ୍ତେ ବଙ୍ଗଦେଶୀ ଓ ବଙ୍ଗଭାଷୀ ଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ସୁବିଧାଟି ହେତୁ ସେ ତତ୍କାଳୀନ ବଙ୍ଗସାହିତ୍ୟ ସହିତ ନିକଟ ପରିଚୟରେ ମଧ୍ୟ ଆସିଥିଲେ । ନିଜ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ ସ୍ୱରୂପ ସେ ତତ୍କାଳୀନ ବଙ୍ଗଳା କାବ୍ୟର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ରଥୀ ମାଇକେଲ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଶୈଳୀରେ ବଙ୍ଗଳାରେ କବିତା ଲେଖିଥିଲେ ଓ ବଙ୍ଗଳାର ସୁଧୀ ତଥା ଗୁଣୀମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରୁଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଯେ ସେହି ଗୁଣୀମାନେ ହିଁ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଳାରେ ନ ଲେଖି ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଥିଲେ । ଏଭଳି ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାର ପଛରେ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁ କାରଣ ରହିଥିଲା, ସେକଥା କହି ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ରାଧାନାଥ ଯେ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିଲେ, ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧ ଭଣ୍ଡାରରେ ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ସମ୍ପଦ ହୋଇ ରହିଲା ।

ରାଧାନାଥ ରାୟ ଗଦ୍ୟରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟକୁ ଏତେ ଏତେ ଉଚ୍ଚତା ଆଣି ଦେଇଥିବା ବେଳେ ସେ କାହିଁକି ଏଭଳି ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ ଖୋଜିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହୁଏ । ସେହି ଗଦ୍ୟକୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଗଦ୍ୟ ବୋଲି ଆଦୌ କୁହା ହେବ ନାହିଁ । ସମ୍ଭବତଃ, ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଦୌ କୌଣସି ପରିଚୟ ନ ଥିଲା । ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର 'ଚତୁର ବିନୋଦ' ସେ କଦାପି ପଢ଼ି ନ ଥିବେ । ଅରକ୍ଷିତ ଦାସଙ୍କର ଗଦ୍ୟକୁ ସେ ପାଠ କରିଥିବାର ତ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ଉଠୁ ନାହିଁ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ଗଦ୍ୟଲେଖା ଭାରି ନୀରସ, ଛନ୍ଦହୀନ

ଏବଂ ଶୁଷ୍କ । ସେହି ଗଦ୍ୟରେ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କର କଳ୍ପନାସାମର୍ଥ୍ୟର ଆଦୌ କୌଣସି ପରିଚୟ ମିଳେ ନାହିଁ । ପଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ପ୍ରାୟ ତାଙ୍କର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରି ଅଳଙ୍କାରପ୍ରଧାନ ହୋଇ ରହି ଯାଇଛନ୍ତି, ଭାରି ବର୍ଣ୍ଣନାପ୍ରଧାନ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଯାହା ଅଛି, ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରଳ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଗଭୀର । କାବ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାପ୍ରଧାନ ହେଲେ ଓ ଶବ୍ଦର ସଜ୍ଜାରେ ଅତିଶୟ ପରିମାଣରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଗଲେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ କୃତ୍ରିମ ଲାଗେ, ସେଥିରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ଉପମାଗୁଡ଼ିକ ସତେଅବା ଅଳଙ୍କାର ପରି ହିଁ ଲାଗେ । ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଏକ ଚମତ୍କାରିତା ଓ ଶବ୍ଦଘନତାର ସ୍ତରରେ ରହିଯାଏ । ଭାବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌଣ ହୋଇ ରହିଥାଏ ଏବଂ ଅନୁଭୂତିସକଳ ସତେ ଅବା ଅତିବର୍ଣ୍ଣନ ଦ୍ୱାରା ମଦାରେ ପଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ଓ ଭାରି ଭେସରା ଦିଶୁଥାନ୍ତି ।

କବିବର ରାଧାନାଥ ସ୍ୱୟଂ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର କଥାବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଆଣି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି । ସେହି କଥାବସ୍ତୁକୁ ଭାରତୀୟ ଅଥବା ଉତ୍କଳୀୟ ପରିଚ୍ଛଦ ପିନ୍ଧାଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ସ୍ତରର ମୌଳିକତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ରାଧାନାଥଙ୍କର କାବ୍ୟାରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପଶିଥିବା ବେଳେ ଓ ସେହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ସଗୁଡ଼ିକୁ ଠାବ କରୁଥିବା ବେଳେ ନିଜକୁ ପଚାରିବାକୁ ଭାରି ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ରାଧାନାଥ କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅନୁଧ୍ୟାନ ସହିତ ମୂଳ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କରିଥିଲେ ନା ଆପଣାର ପ୍ରୟୋଜନରେ ଲଗାଇବେ ବୋଲି ସେଗୁଡ଼ିକରୁ କେବଳ କାହାଣୀ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଥିଲେ ? ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟ ଏବଂ ସମଗ୍ରତର ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଜୀବନବାଚୀ ଆବେଦନ-ମାନ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ସତେ ଅବା ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ଥିଲା । ଇଉରୋପୀୟ ଚେତନା, ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜ ଏବଂ ଇଉରୋପର ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭାବ ତଥା ସ୍ୱପ୍ନର ସ୍ତରରେ ଯେଉଁଠାରେ ଆସି ମହଣି ସାରିଥିଲେ, ରାଧାନାଥ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାର କୌଣସି ପତ୍ତା ମଧ୍ୟ ପାଇ ନ ଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପୃଥିବୀର ପରିଚୟରେ ଆସି ପ୍ରତିବେଶୀ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ଜାଗରଣମାନ ଆସିଥିଲା, ରାଧାନାଥ ସମ୍ଭବତଃ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ମଧ୍ୟ ନିଜସ୍ୱ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ମନେହୁଏ, ରାଧାନାଥ ସତେ ଯେପରି ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ଲଟ୍ ଖୋଜିବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ କେବଳ ସେତିକ ସଂଗ୍ରହ କରି ଘରକୁ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ତରୁଣ ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କର ଦେହରେ ମଧ୍ୟ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ପବନ ଓ ସଂକ୍ରମଣ ଆସି ବାଜିଥିଲା, ରାଧାନାଥଙ୍କଠାରେ ଆମେ ସେତିକି ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ସେ କ'ଣ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରୁ ଆଉ କିଛିହେଲେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ମନ କରି ନଥିଲେ ?

କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରମୁଖ ଭାବରେ ପ୍ରକୃତିର ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇଛି । ତାଙ୍କର 'ଚିଲିକା' କାବ୍ୟ ହେଉଛି ତାହାର ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ଉଦାହରଣ । ତଥାପି, ରାଧାନାଥଙ୍କର ପ୍ରକୃତିବର୍ଣ୍ଣନା ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣନାଧର୍ମୀ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି, ଆଉ ଅଧିକ ଗଭୀରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାଲାଗି ମନ କରିନାହିଁ । କୁହାଯାଇଥାଏ ଯେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଧାନାଥ ରାୟ ଯେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗର ଉଚ୍ଚ ପଦାଧୀନ ହିସାବରେ ପରିଭ୍ରମଣରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ଦୃଷ୍ଟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନର ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ ଓ ଗୋଟିଏ ଟିପାଖାତାରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖି ରଖୁଥିଲେ । କାବ୍ୟ ଲେଖିବା ସମୟରେ ସେହି ବିବରଣୀଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ପ୍ରକୃତରେ ଭାରି କାମରେ ଆସିଥିବ । ଓଡ଼ିଶାର ସାନବଡ଼ କେତେ କେତେ ସ୍ଥାନ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତି ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟର ବିବରଣୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେହି ଅନୁସାରେ ପ୍ରକୃତିସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ଗୋଟିଏ କଥା ଏବଂ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯିବା, ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ଅନୁଭବ କରିବା ଏବଂ ତେଣୁ ଏକ ଏକାତ୍ମକତା ମଧ୍ୟରେ ଯାବତୀୟ ଦୂରତାକୁ ପାସୋରିଦେବା, ଇଏ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା । ଦୁଇଟିଯାକ ଦୁଇ ଅଲଗା ଅଲଗା ସ୍ତରର ଉପଲବ୍ଧିର କଥା । ଏକାତ୍ମକତାର ପରିଧି ଭିତରକୁ ଆସିଗଲେ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକତାର କୌଣସି ପ୍ରଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିବା ଲାଗି ଆଉ କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ରହେ ନାହିଁ । ରାଧାନାଥଙ୍କର କବିତାରେ ଏକାତ୍ମକତାର ସେହି ଅନ୍ୟ ପଦାର୍ଥଟି ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ହେବାର ଆଡ଼ମ୍ବର ଭିତରେ ସତେଅବା କୁଆଡ଼େ ପୋତିହୋଇ ରହିଯାଇଛି । ସତେ ଯେପରି କବି ସର୍ବଦା ପ୍ରକୃତିର ବାହାରେ ରହିଛନ୍ତି, ବାହାରୁ ପ୍ରକୃତିକୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ବାହାରୁ ଆସ୍ୱାଦନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ଆପଣାର ସନ୍ତାପିତ ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କରୁଛନ୍ତି । ସତେ ଯେପରି ତାହାରିଦ୍ୱାରା ଆପଣା ଭିତରେ ରହିଥିବା କୌଣସି ଦାହକୁ ଭୁଲିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛନ୍ତି ।

ରାଧାନାଥ ଯାହା ଦେଖିଛନ୍ତି, ଏହି ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ରହିଥିବା ହ୍ରଦ, ପାହାଡ଼, ଅରଣ୍ୟ, ସାଗର ଏବଂ ପ୍ରପାତ ତାଙ୍କୁ ଭାରି ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଉଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଏହିସବୁ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ଅବସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଦେଖା ଯାଉଛନ୍ତି । ମୋ' ନିଜ ଘରେ ଯାହା ରହିଛି, ମୋ' ନିଜ ଘରର ସମ୍ପଦ ବୋଲି ମୋତେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିବ ଏବଂ ମୁଗ୍ଧ କରିବ— ଏଇଟି ହେଉଛି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକାରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭବ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱର୍ଗ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଆଉ ଏକ ପ୍ରକାର ବା ସ୍ତର ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଯେଉଁଠାରେ ବିନ୍ଦୁ ଭିତରେ ସିନ୍ଧୁକୁ ଅନୁଭବ କରିହେବ, ସନ୍ଥମାନେ ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ୍ୟ କଲାପରି ଗୋଟିକୁ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସବୁଟି ସହିତ, ସମଗ୍ରଟି ସହିତ, ବିଶ୍ୱମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ଖିଅ ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । କବିବର ରାଧାନାଥ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଥିଲେ, ତେଣୁ ପ୍ରକୃତିର

ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ସତେଅବା ଭୂଗୋଳ ଦେଇ ଦେଖୁଥିଲେ, ଆପଣା ପରର ଭେଦ ଦେଇ ଦେଖୁଥିଲେ, ଜାତି ବାରି ଦେଖୁଥିଲେ । ତେଣୁ, ଏପରି ଏକ ସଂଶୟ ହୁଏ ଯେ, ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶାଯାକ ବୁଲି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଖୋଜି ନାହାନ୍ତି, ବରଂ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଯାବତୀୟ ଅଙ୍ଗନରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ହିଁ ଖୋଜି ବୁଲିଛନ୍ତି । ଏବଂ ଯେତିକି ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି, କେବଳ ସେତିକିମାତ୍ର ପାଇଛନ୍ତି । ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସୁନ୍ଦର ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳି ନାହିଁ ବୋଲି କବି ତାହାକୁ ଦେବୀ ବୀଣାପାଣୀଙ୍କର ଉତ୍କଳ ପ୍ରତି କରୁଣା ଊଣା ରହିଥିବାର ଏକ ନିଦର୍ଶନ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳଭୂମି ଶୋଭାର ଗନ୍ତାଘର ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅରଣ୍ୟପ୍ରସୂନ ପରି ଅବହେଳିତ ହୋଇ ରହିଯାଇଛି ବୋଲି ସେ ଖେଦ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମହାନଦୀକୁ ମନେପକାଇ ସେ ସିପ୍ରା ନଦୀକୁ ଖେଦ କରିଛନ୍ତି, ଅଂଶୁପାର ପକ୍ଷ ନେବାକୁ ଯାଇ ସେ ଗୋଷ୍ପଦତୁଲ୍ୟ ପୁଷ୍କରହ୍ରଦକୁ ଖେଦ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ମେଘାସନ ପର୍ବତର କଥା କହିବା ସମୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ରକାୟ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ କାହିଁକି ଗିରୀନ୍ଦ୍ର ବୋଲାଇଲା, ସେଥିପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏକାବେଳକେ ସାଂପ୍ରତିକ କାଳଯାଏ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଅନେକ କବିଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରକୃତି ବିଷୟରେ ଏହି ଅପପରମ୍ପରାଟି ରହି ଆସିଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ତାହା ଆମର ଅସୂୟାକୁ ହିଁ ଅଧିକ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧିତ କରିଛି, ଆମ ଆଖିଗୁଡ଼ିକୁ ଭାରି ସାନ କରି ରଖିଛି, ବରଂ ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶ ଲାଗି ଆମକୁ ଅଯୋଗ୍ୟ କରି ରଖିଛି ।

ପ୍ରକୃତି ମନୁଷ୍ୟକୁ ଶାନ୍ତି ଦିଏ । ସଂସାରର ଅଶାନ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ ତାକୁ ଅନ୍ତତଃ ଘଡ଼ିଏ ଲାଗି ଫୁରସତ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ରାଧାନାଥ ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଏପରି ଅନୁମାନ କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ରହିଛି ଯେ ସିଏ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସଂସାର ଭିତରୁ ପଳାୟନ କରିବାଲାଗି ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଉଥିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କର କବିତାର ଆତ୍ମିକ ଅନେକ ସମୟରେ ଭାରି ପଳାୟନଧର୍ମୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା ପରି ମନେ ହୁଏ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେ ଅନେକ ନୂତନ ଉପାଦାନର ପ୍ରବେଶ ଘଟାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପଳାୟନବାଦୀ ଓ ତାପରେ ଯାଇ ଆଉ କିଛି । ଆପଣାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୁଃଖ ଓ ସୁଖଗୁଡ଼ାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କାରଣଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଆରୋପିତ କରିଦେଇ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ପ୍ରକୃତିର ସତେଅବା ଅବମାନନା କରିଛନ୍ତି । ଚିହ୍ନିବା ଲାଗି ମତେ ଯେପରି ଆଦୌ କିଛିହେଲେ ଚିହ୍ନିପାରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ‘ଚିଲିକା’ କାବ୍ୟ ଏହିପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ନିଜର ଅନେକ ଅବସାଦ ଏବଂ କ୍ଳେଦ ଭୁଲିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି ସତ, ମାତ୍ର ସଂସାରର ହୃଦୟହୀନତା ବିଷୟରେ ଅଭିଯୋଗମାନ ବାଢ଼ିବାଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଏକ ମାଧ୍ୟମ ଆଣି ଯୋଗାଇ ମଧ୍ୟ ଦେଇଛି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦେଇ କହିଲେ :

"ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଙ୍କାରେ ଦେଖିଲି ଭୀଷଣ, ନୈରାଶ୍ୟ ପ୍ରେତର ବିକଟ ନର୍ତ୍ତନ ।
ଗୁରୁ ଛବି ତୋ'ର ସେହି ବିଭୀଷିକା, ଉଡ଼ିଦେଲା ମନୁଁ ନିମିଷେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ।"

ରାଧାନାଥଙ୍କର କାବ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତି ଲାଗି ଯେପରି ମୋହ, ଅତୀତ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ମୋହ । ଆମର ଆଖି ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ ହୋଇଥିଲେ ଆମେ ଅତୀତକୁ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ପ୍ରେରଣାରେ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଉ । ମାତ୍ର, ଆମ ସମ୍ମୁଖର ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକୁ ଏଡ଼ିବା ସକାଶେ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ଅତୀତକୁ ଏକ ଆଶ୍ରୟ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଉ, ସେତେବେଳେ ଆମର ସେହି ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ସତେ ଯେପରି ଅନେକ ବ୍ୟାଧି ରହି ଯାଇଥାଏ । ଯେକୌଣସି ଜାଗରଣ ଆମର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଦେବାକୁ ହିଁ ଆସିଥାଏ, ଆମକୁ ଶୁଆଇ ପକାଇବା ନିମନ୍ତେ କଦାପି ଆସି ନ ଥାଏ । ସେତେବେଳେ କେତେ ଆହ୍ୱାନ ଏବଂ ସମ୍ଭାବନା ଓଡ଼ିଶାର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଥିବାବେଳେ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଆତ୍ମା ଅତୀତ ଭିତରେ ବିଚରଣ କରି ସତେଅବା ଅଶେଷ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରୁଥିଲା । ଅତୀତକୁ ସେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କେତେ ନା କେତେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ :

"ଅତୀତର ଲୀଳାଖେଳା ଦେଖି ରଙ୍ଗେ, ଏକୀଭୂତ ହୋଇଯାଏ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ।
ଅତୀତର ଧ୍ୟାନେ ହୋଇ ଏକତାନ, ଅତୀତକୁ ମଣେ ଯେହ୍ନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ।"

ରାଧାନାଥଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କାବ୍ୟ ଭିତରେ 'ଦରବାର' ହେଉଛି ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ସତେଅବା ଏକାବେଳକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ଆକାଶ । ଆପଣାର ଶେଷ ଜୀବନରେ ସେ ଏହି କାବ୍ୟଟିକୁ ଲେଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'ମହାଯାତ୍ରା' କାବ୍ୟ ପରେ ମଧ୍ୟ 'ଦରବାର' ଲେଖା ହୋଇଛି । 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ପ୍ରଥମ ସାତୋଟି ସର୍ଗ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ ତାହାର କଟୁ ସମାଲୋଚନା ହୋଇଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନକୁ ଟୀକା କରି କିଛି କହିଦେଲେ ସତେଅବା ଜୀବନ ବିପନ୍ନ ହୋଇଯିବ ବୋଲି ସେତେବେଳେ ଆଶଙ୍କା କରୁଥିବା ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଦୌ କମ୍ ନଥିଲେ । ସ୍ୱୟଂ ରାଧାନାଥ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭୟରୁ ଆଦୌ ମୁକ୍ତ ନ ଥିଲେ ଏବଂ ରାଜକୋପର ବାହାରେ ରହିବା ଲାଗି ସେ ନିଜ କାବ୍ୟଟିରେ କେତେକ ଅଦଳ ବଦଳ କରି ଓ କିୟଦଂଶକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ କାବ୍ୟଟିର ଏକ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ବିବେକ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ବହୁତ ଆଘାତ ପାଇଥିଲା ଏବଂ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ସେ ଅବଶିଷ୍ଟ ପାଞ୍ଚ ସର୍ଗର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଛଅଟି ସର୍ଗର ପ୍ରଥମ ଚିଠାକୁ ନିଆଁରେ ପକାଇ ନଷ୍ଟ କରି ଦେଇଥିଲେ । ମନେ ହେଉଛି, 'ଦରବାର' ଲେଖିବା ବେଳକୁ ସେ ପୂର୍ବର ସେହି ଅବସ୍ଥାକୁ ପାରହୋଇ ସାରିଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଅଧିକ ପରିପକ୍ୱ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । 'ଦରବାର' କାବ୍ୟରେ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜରେ ଯେତିକି ସମୀକ୍ଷା ରହିଛି, ସେତିକି ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କମ୍ ସାହସ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇ ନଥିବ । ସେହି କାବ୍ୟର ଏକାଧିକ ପଂକ୍ତିରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ଏହିସବୁ

ପଂକ୍ତିରେ ଏକ ଶକ୍ତି ରହିଛି, ଏକ ନିର୍ଭୀକ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠତା ରହିଛି, ଯାହାକି ରାଧାନାଥଙ୍କ ରଚନାରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରାୟ ଦେଖିବାକୁ ହିଁ ମିଳେ ନାହିଁ :

ଉପାଧି ଜଡ଼ିତେ ଉପାଧି ଜଡ଼ିତ, ଉପାଧିରେ ଆଜି କରିବେ ଜଡ଼ିତ ····
ପଦପାଇଁ ଲୋକେ ହୋଇ ଲାଳାୟିତ, ଭେଟିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ମଣିଷର ଚିତ୍ତ
ମନୁଷ୍ୟପୂଜାରେ ଯେତେ କାଳ ଯାଏ, ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱେ ଯେବେ ସେଥିରୁ ପାଏ ।
ସାଂସାରର ବୁଦ୍ଧି ଦେଉଥାନ୍ତେ ଲୋକେ, ଓହ୍ଲାଇ ଆସନ୍ତା ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ
ଆସନ ସକାଶେ ବୁଢ଼େ ଏତେ ବାଇ, ବାଳକ ଯେସନେ କ୍ରୀଡ଼ନକ ପାଇଁ
ଭଲ ତୁମେ ତମି, ସଫଳି ସରବେ ····

କବିବର ରାଧାନାଥ ଏବଂ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଦୁହେଁ ଯାକ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନର ଭୂରିଭୂରି ପ୍ରଶଂସା କରିଛନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର ସ୍ତୁତିରେ ସେମାନେ ସ୍ୱରଚିତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ହାସ୍ୟକର ସ୍ତରକୁ ଖସାଇ ଆଣିଛନ୍ତି । ଶ୍ୱେତ ଦ୍ୱୀପବାସୀମାନଙ୍କୁ ରାଧାନାଥ 'ଶମନ ସମାନ ନିରପେକ୍ଷ' ତେଜେ ବୈଶ୍ୱାନର, ନ୍ୟାୟେ ବୃହସ୍ପତି, ପାଳନେ ଶ୍ରୀପତି ଏବଂ ଦୟାର ଆଧାର' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କୁ ସେ ନିଜର ମାତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିଛନ୍ତି ଓ ବିଶ୍ୱପତି ତାଙ୍କୁ ଆୟୁଷ୍ମତୀ କରି ରଖନ୍ତୁ ବୋଲି କାମନା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ବିଧାନରେ ଯେତେବେଳେ ରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କର କ୍ଷମତାକୁ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କାଟି ନିଆ ଯାଉଥିଲା । ସମସାମୟିକ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରତିନିଧିସ୍ଥାନୀୟ ଲେଖକ ଶାସକମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାରେ ଏତେ ଅଧିକ ଗୃହଚୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ମଧୁସୂଦନ ମଧ୍ୟ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କୁ ସର୍ବମନୁଜବନ୍ଦିତା ଏବଂ ସତୀଶିରୋମଣି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେବେଳେ ହେଉଁ ନୂତନ ପ୍ରାଣଚେତନା ଜୀବନର ଦିଗ୍‌ବଳୟଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋଡ଼ିତ କରୁଥିଲା, ଓଡ଼ିଶାରେ ତାହାର ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଖବର ରଖୁ ନଥିବା ଆମର ଦୁଇ କବିମାନଙ୍କୁ ଆମେ କିପରି ଆଧୁନିକ ବୋଲି କହିପାରିବା ?

ବାହ୍ୟ ଜୀବନରେ ଅନେକ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କବି ରାଧାନାଥ ରାୟ ନିଜ ଭିତରେ ସତେଅବା ଭାରି ଦୁଃଖୀଟିଏ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ କେତେ ଅତୃପ୍ତି ଓ ଅଶାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ସନ୍ତାପିତ କରି ରଖିଥିଲା । ସେହି ଅତୃପ୍ତି ପ୍ରଧାନତଃ ନିଜକୁ ନେଇ ଅତୃପ୍ତି, ଓଡ଼ିଶା ପରି ଗୋଟିଏ ସାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରହିଗଲେ ବୋଲି ଅତୃପ୍ତି ଏବଂ ହୁଏତ ସେ କ'ଣ ହୋଇଥାନ୍ତେ ମାତ୍ର ତାହା ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ବୋଲି ଅତୃପ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଆଉଜଣେ କବି ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖିଥିବା ଦୁଇଟି ଚିଠିରେ ଆମେ ସେହି ଅତୃପ୍ତିର କିଞ୍ଚିତ୍ ପରିଚୟ ପାଇଥାଉ । ପ୍ରଥମ ଚିଠିଟିରେ—"ଇଂରେଜପର ରାଜା ଏବଂ ଧନବନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେପରି ବିଦ୍ୟୋତ୍ସାହୀ ଓ

ସାହିତ୍ୟରସିକ, ଓଡ଼ିଶାରେ ଯଦି ସେହିପରି ଦୁଇ ଚାରିଟି ରାଜା ଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ୫୦/୬୦ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଦରିଦ୍ର ଉତ୍କଳ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ଗୋଟିଏ ଗଣନୀୟ ଭାଷା ହୋଇ ପାରନ୍ତା ।" ପୁନଶ୍ଚ, ନିଜ ଭିତରେ ପୋତି ହୋଇ ରହିଥିବା ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖକୁ ପ୍ରକାଶ କରି—"ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ମୁଁ ଯେତେ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିଛି, ସେହି ସମୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନାରେ ଦେଇଥିଲେ, ଆଜିସରିକି ମୋହୋର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଅନେକ ଗୁଣ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଏତେ ଦିନେ ଚୈତନ୍ୟଲାଭ ହେଲା, ମାତ୍ର ଶରୀରରେ ପୂର୍ବର ପରାକ୍ରମ ନାହିଁ ।" ଏବଂ "ମୋହ ପକ୍ଷରେ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା ଉଭୟ ଭାଷା ସମାନ । ବଙ୍ଗଳାରେ ମୋହୋର ରଚନା ବଙ୍କିମ, ଭୂଦେବ, ନବୀନଚନ୍ଦ୍ର, ରାଜକୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ମହାତ୍ମାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଏବଂ ଆଶୀର୍ବାଦ ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ବଙ୍ଗଳାରେ ମୁଁ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଲେଖିଥିଲେ ମୋହୋର ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା ।"

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ଦୁଃଖଦ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଏକାବେଳକେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହି ଆସିଛି । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ଦଶକରେ 'ମାଟିର ମଣିଷ' ଭଳି ଏକ ସମ୍ବେଦନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପନ୍ୟାସର ଲେଖକ "ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବ କାହିଁକି ?" ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ନିଜ ତରୁଣ ବୟସରେ ସେ ଏପରି ଏକ ଅବସାଦ ଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ ସାମୟିକ ଭାବରେ ଯାଇ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ପରେ ଆପଣାର ପରାକ୍ରମ ବଳରେ ପରେ ବହୁତ କିଛି ଲେଖିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଧନୀ କରାଇଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଯଦି ଇଂଲଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଯଦି ସେମାନେ ଇଂରାଜୀରେ ସାହିତ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଯଶ ଏବଂ ଅର୍ଥରେ ସେମାନେ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଖେଦିଯାଇ ପାରନ୍ତେ, ଏହି ଏକାନ୍ତ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଭାବୁଥିବା ଏବଂ ସଭାମାନଙ୍କରେ ଖେଦ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ଓଡ଼ିଶାରେ ମହଜୁଦ ରହିଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖି ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା କରି କ'ଣ ପ୍ରକୃତରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ? ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଲେଖି ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାର ତୁଳନାରେ ସେ ତୃପ୍ତି ପାଇଥାନ୍ତେ ବୋଲି ସତରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ? ଏବଂ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ପରି ଜଣେ ସାହିତ୍ୟସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଖକୁ ଏସବୁ ଲେଖିବାକୁ ସେ ସତରେ ଉଚିତ ମନେ କଲେ ? କବି ମେହେରଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମେ ଟିକିଏ ପରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ।

ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ଋଷିପ୍ରାଣ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷାବିଭାଗରେ କର୍ମ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅସଲ ଚେତନାଟି ସତେଅବା କେଉଁ ପରମପଦ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଋଷି ଉଦାସୀନ ହୋଇପାରେ, ଅନୁରାଗୀ ବି ହୋଇପାରେ ମଧୁସୂଦନ ସଂସାର ଛାଡ଼ି ନ ଥିଲେ ସତ, ତଥାପି ସଂସାର ଭିତରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସିଏ

ସଂସାରକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କବିତାର ପଦ୍ମଟି ପରି ତାଙ୍କ ଦେହରେ ସଂସାରସରୋବରର ବିନ୍ଦୁଏ ପାଣି ମଧ୍ୟ ଲାଗୁ ନ ଥିଲା । ମଧୁସୂଦନ ବ୍ରାହ୍ମ ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶରେ ବ୍ରାହ୍ମଭାବନା ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମସାହିତ୍ୟର ଯେଉଁ ଉତ୍ସାହସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ପବନ ବୋହିବାରେ ଲାଗିଥିଲା, ମଧୁସୂଦନ ସେହି ପବନକୁ ଓଡ଼ିଶା ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଇ ଆଣିଥିଲେ । ପ୍ରଧାନତଃ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ସେ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ କରିଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ସନାତନ ଆବର୍ଜନାକୁ ଦୂର କରି ଏକ ଶୁଦ୍ଧୀକରଣର ବାସନା ରଖିଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ପ୍ରଧାନତଃ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଥିଲା । ସେହି ଧର୍ମର ମନୀଷୀମାନେ ଭକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ସମ୍ଭବତଃ ବୁଦ୍ଧିକୁ ହିଁ ପ୍ରଶସ୍ତତର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ହୁଏତ ସେହି କାରଣରୁ, ଏହି ନୂତନ ମାର୍ଗଟି ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଏକ ପ୍ରକୃତ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଅନେକ ସମ୍ଭାବନା ନିହିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା କ୍ରମେ ନାନା ଦ୍ୱୀପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ନାନା ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ଅବଶେଷରେ ମାତ୍ର କେତେକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଏକ କୁଳଧର୍ମ ହୋଇ ରହିଗଲା । ବେଳାଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଲା ନାହିଁ ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କର କବିତାବଳୀରେ ପଦ୍ମ ଅଛି, ଆକାଶ ଅଛି, ବର୍ଷର ଛଅଟିଯାକ ଋତୁ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ମାତ୍ର ମଣିଷମାନେ କେଉଁଠି ହେଲେ ନାହାନ୍ତି । ସେତେବେଳର ନବଜାଗରଣ କହିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ସବାଆଗ ଯେଉଁସବୁ ଉଦ୍‌ବେଳନକୁ ବୁଝାଉଥିଲା, ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ସଙ୍କେତ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ବ୍ରହ୍ମର ବିଶ୍ୱମୟ ରୂପ କଳ୍ପନା ପରି ସେ ଏକ ବିଶ୍ୱମୟ ମାନବିକତାର କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । କ୍ଷୁଦ୍ରକୁ ଛାଡ଼ି ବୃହତ୍‌କୁ ଆଶ୍ରା କରିବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆମର ଯାବତୀୟ ଗ୍ଲାନି ଓ ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇ ପାରିବ ବୋଲି ସେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରତି' କବିତାଟି ଲେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଉ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ଉତ୍କଳଜନନୀଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇ ମଧୁସୂଦନ ଲେଖିଛନ୍ତି :

"ଶୁଣ ମା ଶୁଣ ମା ବାରେ ଡେରିଣ ଶ୍ରବଣ,
ବିପୁଳ ବିଶ୍ୱର ମଧୁମୟ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ।
'ଓଡ଼ିଆ' 'ଓଡ଼ିଆ' କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦ ଛାଡ଼ି କ୍ଷଣେ,
ପଶନ୍ତୁ ମା ତୋ ସନ୍ତାନେ ବିଶ୍ୱସଭାଙ୍ଗନେ ।
ନିଖିଳ ମାନବବୃନ୍ଦେ ମିଶାଇ ହୃଦୟ,
ଗାଆନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱସଭାରେ—ଜୟ ସତ୍ୟ ଜୟ ।।"

ଜାତୀୟତାର ସେହି ଉନ୍ମେଷଣାର ଯୁଗରେ ଅଧିକାଂଶ ଭାବନା ବେଳେ ବେଳେ ଅତି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ କେବଳ ନିଜର ତଥାକଥିତ ଭୂମିଟି ଆଡ଼କୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇ

ରହିଥିବା ସମୟରେ ମଧୁସୂଦନ ଯେ ଆମର ଚେତନାକୁ ତଥାପି ବୃହତ୍ତର ବିଶ୍ୱଟି ଆଡ଼କୁ ଉଦ୍ଧାବିତ କରି ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟକାଳର ସେହି ପ୍ରଥମ ଯୁଗରେ ଆମେ ତାହାକୁ ହିଁ ତାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ଅବଦାନ ବୋଲି ଜାଣି ରଖିବା । ସମସ୍ତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୃହନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ନିଜ ଭାଷା, ନିଜ ଜାତି ଏବଂ ନିଜର ମାତୃଭୂମି କଥା କହିବାକୁ ହିଁ ଯୁଗଧର୍ମ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରୁଥିବା ସମୟରେ ମଧୁସୂଦନ ତଥାପି ଆମର ଅନୁରକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ୱତୋମୁଖ କରି ରଖିବାକୁ ଅଧିକ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ମନେ କରୁଥିଲେ । ସେଇଟିରେ ମଧ୍ୟ ସମାନ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ, 'ନବଯୁଗ' ନାମକ ତାଙ୍କର ଆଉ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ :

"ପୃଥିବୀ ଡାକଇ ସକଳେ ଶୁଣ ଭାରତବାସୀ
ମୋ' ଜନନୀ ତୁମ୍ଭ ଜନନୀ ହୁଅ ପ୍ରେମେ ବିଶ୍ୱାସୀ ।
କୋଟି କୋଟି କଣ୍ଠ ମିଳାଇ ଗାଅ ଆନନ୍ଦେ ମାତି,
ଏକମାତ୍ର ବିଶ୍ୱବିଧାତା ଏକ ମାନବଜାତି ॥"

ତଥାପି, ମାନବଜାତି ଯେ ଜୀଅନ୍ତା ମାନବମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ, ସେହି ଭାବନାଟି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଲେଖାରେ ଆମେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପୃଥିବୀଯାକ ମନୁଷ୍ୟର ଚେତନାକୁ ସେହି ଜୀଅନ୍ତା ମଣିଷମାନଙ୍କର ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ସ୍ୱପ୍ନ, ଆକାଙ୍କ୍ଷା, ସମାଜ ଏବଂ ଭାଗ୍ୟର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ସେଇଥିଲାଗି ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଆସି ସାହିତ୍ୟ ସବୁଠାରେ କେବଳ ପଦ୍ୟର ରକ୍ଷାପ୍ରାଚୀରଗୁଡ଼ିକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଗଦ୍ୟ ଭିତରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସବୁଠାରେ ଈଶ୍ୱର ଥିଲେ, ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରହିଥିଲା, ବିଶ୍ୱକୁ ପରିଚାଳିତ କରୁଥିବା ବିଧାନଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା; ସେତେବେଳେ ମୁନିଋଷି ଓ ମହାମନାମାନେ ଏକାବେଳକେ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ ନିମନ୍ତେ କାମନା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ସୁଖୀ ହୋଇ ରହନ୍ତୁ, ଏବଂ କେବଳ ଉତ୍ତମ ଓ ଭଦ୍ର ହିଁ ଦେଖନ୍ତୁ ବୋଲି ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଇଚ୍ଛା ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଗୋଟି ଗୋଟିକୁ ନେଇ ଯେ ତଥାକଥିତ ଯାବତୀୟ ସମଗ୍ର ଗଠିତ ହୋଇଛି ଏବଂ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଯେ ବିଶ୍ୱର ମାନବସମୂହ ସାକାରତା ଲାଭ କରିଛି, ପାରମ୍ପରିକ ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ଆଡ଼କୁ ବେଶୀ ବିଚାର କରାଯାଉ ନଥିଲା । ଯେଣୁ, ସକଳ ଭାବରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ବାଞ୍ଛା କରି ଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀରେ ବହୁ ଅମଙ୍ଗଳ ରହିଥିଲା, ବହୁ ଦୈନ୍ୟ ରହିଥିଲା ଓ ଦୀନ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ରହିଥିଲେ । ସେହି ଅନୁରାଗ ଓ ଅନ୍ୟ କାମନାଟି ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଯାଇ ଆସିଲା ଏବଂ ତେଣୁ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କଲା ।

ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଭାଷା ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ହାତକୁ ଆସି ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଲାବଣ୍ୟ ଲାଭ କଲା । ମଧୁସୂଦନ ଓଡ଼ିଆ କବିତାକୁ ଏକ ନୂତନ ଛନ୍ଦୋମୟତା ଆଣି

ଦେଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆରେ ସେହି ଆସିଥିବା ପୁରୁଣା ରାଗମାନଙ୍କରେ ସେ ନିଜେ କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସର୍ବଦା ଏକ ଆଧୁନିକ ପ୍ରାଣବନ୍ତତା ଭରି ରହିଥିଲା । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର 'ସାହିତ୍ୟ କୁସୁମ' ଏବଂ 'ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ' ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ବିଷୟରେ ତତ୍କାଳୀନ ଧାରଣାକୁ ଏକ ପ୍ରସ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ସେ ଯେଉଁ 'ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ' ଲେଖିଥିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ପ୍ରଭୂତ ଆଦର ରହିଛି । ଆଧୁନିକ ରୁଚିକୁ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିବ ବୋଲି ତାହାକୁ ଇତିମଧ୍ୟରେ ଛବିଳ କରି ଦିଆଗଲାଣି ସିନା, ମାତ୍ର ତାହାର ପାଠରେ ଆଦୌ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ଅକ୍ଷର ଶିଖିବା ନିମନ୍ତେ ପିଲମାନଙ୍କ ଲାଗି ନୂଆ ନୂଆ ଠାଣିରେ ନାନାଭଳି ବହି ପ୍ରକାଶ ପାଇଗଲାଣି ସିନା, ତଥାପି ମଧୁସୂଦନଙ୍କର 'ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ'ର ସେହି ସମ୍ମାନ ସ୍ଥାନଟି ପୂର୍ବବତ୍ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକମାନେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ସମସାମୟିକ—ରାଧାନାଥ ଓ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଯେତେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଗବେଷଣା କରିବାକୁ ମନ ଦେଇଛନ୍ତି, ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଲାଗି କୌଣସି କାରଣରୁ ସେତେ ମନ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ତଥାପି ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କୁ କେହି କେହି କେହି ତୁଳନା କରିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ଓ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ମଝିରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ରଖି ଏକ ଚମତ୍କାର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ହୁଏତ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ତେବେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକାରତାକୁ ଆହୁରି ନାନା ଗବାକ୍ଷ ଦେଇ ଦେଖିବା ଲାଗି ଆମକୁ ସମ୍ଭବତଃ ବହୁ ଅବକାଶ ମଧ୍ୟ ମିଳନ୍ତା ।

ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଅକଳ୍ପନୀୟ ଶକ୍ତିର ବାହକ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ ଭିତରେ ପରିପାଳିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସିଏ ଯେ ତାଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏତେ ବେଶୀ ସାଧି କରିପାରିଲେ, ସେକଥା ଭାବିଲେ ଅନେକ ସମୟରେ ଭାରି ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ସାଧି କରି ପାରିଲେ, ସାହିତ୍ୟ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ସାଧି କରିପାରିଲେ । ରାଧାନାଥ ଓ ମଧୁସୂଦନ ସତେଅବା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରୁ ଆସି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ଫକୀରମୋହନ ଏକାବେଳକେ ତଳୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସୋପାନ ସୋପାନ ଉଠି ଉପରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସତେଅବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଯେ ସେହି ପାହାଚଗୁଡ଼ିକୁ ଉଠିଥିଲେ । ଯାବତୀୟ ପ୍ରତିକୂଳତାକୁ ଏକ ଆହ୍ୱାନରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ଏକ ଅନୁକୂଳତାରେ ପରିଣତ କରିବା – ଏହା ଯେପରି ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଜୀବନଧର୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଅନୁଭବ ଏବଂ ଅମିତ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଜୀବନର ଅଙ୍ଗନରେ ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସେନାପତି ରୂପେ ତିଆରି କରି ଆଣିଥିଲା । ରାଧାନାଥ ଓ ମଧୁସୂଦନ ତ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଲେ, ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟକୁ ହିଁ ଆପଣାର ପରିଚୟଟିକୁ ପ୍ରଦାନ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସର୍ବପ୍ରଧାନ ମାଧ୍ୟମ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ

ମଧ୍ୟ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବହୁବିଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମକୁ ଏକ ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ଦିଶିପାରିଲେ, ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଦିଶୁଛନ୍ତି । ଆପଣାର ସମସାମୟିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରକୃତରେ ଅନନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଗଲେ ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ପରିବାର ପ୍ରଥମରୁ ଦରିଦ୍ର ନ ଥିଲେ, ମାତ୍ର କାଳକ୍ରମେ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବାପାମାଆଙ୍କୁ ହରାଇଥିଲେ । ସତେଅବା ଏକୁଟିଆ ଠିଆ ହେବାକୁ ଏବଂ ଏକୁଟିଆ ଆପଣା ଆକାଶର ସୂର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ହିଁ ତାଙ୍କ ଲାଗି ନିୟତି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଯାବତୀୟ ପ୍ରକାରେ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିବା ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାୟ ଜୀବନଯାକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ସଂକଳ୍ପର ସହିତ ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ଲଢ଼ି ମନୋମତ ସବୁକିଛି ହେବାଲାଗି ଅମିତ ବଳ ଯୋଗାଇ ଆସିଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ପାଠ କହିଲେ ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କର ଆଖିରେ ଯେତିକି ବୁଝାଉଥିଲା, ଯେତିକି ପାଠ ପଢ଼ିବାର ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଜୀବନରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ନିମ୍ନତମ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତକରିବାର ପୂର୍ବରୁ ସେ ପାଠ ଛାଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଚାକିରି କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷକ ହେଲେ, ତା'ପରେ ବନ୍ଦରର ମହକୁମାରେ ପଶିଲେ । ଔପଚାରିକ ପାଠଶାଳାର ପାଠରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ସେ ଜୀବନର ପାଠଶାଳାରୁ ପାଠ ପଢ଼ିଲେ, ମଣିଷ ହେଲେ, ଦୃଢ଼ ହେଲେ । ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରୁ ସେ ଜୀବନର ବୋଝକୁ ନିଜେ ବୋହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ, ତଥାପି ଅଳପଟିକୁ ମାତ୍ର ନେଇ କଦାପି ଅଟକି ଯାଇ ନ ଥିଲେ । ସର୍ବଦା ଅଧିକ ଓ ଆହୁରି ଅଧିକ ଲାଗି ଆପଣାକୁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଏବଂ ଗ୍ରହଣଶୀଳ କରି ରଖି ପାରୁଥିଲେ । ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବରଦାନ ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ସାଧାରଣ ଅବସ୍ଥାଟିକୁ ମାନି ନେଇଥିଲେ ସେ ହୁଏତ ସୈନିକଟିଏ ବି ହୋଇ ପାରି ନଥାନ୍ତେ, ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ପରି କୁଆଡ଼େ ମରି ହଜି ଯାଇଥାନ୍ତେ, ମାତ୍ର ସେନାପତି ହେବା ଯେପରି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖା ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିବା ସମୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଜ ଚେଷ୍ଟାରେ ଫକୀରମୋହନ କେତୋଟି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷାଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ସେଥିମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରଧାନ ଥିଲା । ସତେଅବା ଜଣେ ସମଧର୍ମୀର ଅପେକ୍ଷା ରଖିଥିବା ସମୟରେ ସେ ଜନ୍ ବୀମ୍ସ୍‌ଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଗୁଣୀ ଓ ପଣ୍ଡିତ ଉଚ୍ଚ ଅଫିସରଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖକଜୀବନରେ ଇତିହାସରେ ଏହି ପରିଚୟର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥାନ ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ଜନ୍ ବୀମ୍ସ୍‌ଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ମଧ୍ୟ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ପରିଚୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତିନିଧି ହିସାବରେ ବୀମ୍ସ୍‌ଙ୍କ ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ସେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ବିଶେଷତାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିବେ ।

ସେତେବେଳେ କାହିଁକି, ଏବେ ଆମ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ଜିଲ୍ଲାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ହାକିମ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲର ଜଣେ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ନିକଟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାକୁ ଏକ ଅସାମାନ୍ୟ ଘଟଣା ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଜନ୍ ବିମ୍ସ୍‌ଙ୍କ ଭିତରେ ଏପରି କିଛି ରହିଥିଲା, ଯାହାକି ସକଳ ଦୂରତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରି ନେଇଥିଲା ଏବଂ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଭିତରେ ବି ଏପରି କିଛି ଥିଲା, ଯାହାକି ସ୍ଥାନ, କାଳ ଓ ପାତ୍ରର ଅପେକ୍ଷା ନ ରଖି ବିମ୍ସ୍‌ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଏତେ ଅଧିକ ନିକଟ କରି ଆଣିଥିଲା । ଏହାକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭାଗ୍ୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

ଓଡ଼ିଆରେ ଆଧୁନିକ ଲେଖା ବୋଲି ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ କିଛି ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର ପଡ଼ୋଶୀ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଆଖିଦୃଶିଆ ହୋଇ ବେଶ୍ କିଛି ଲେଖାହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟର ଆଧୁନିକ ଲେଖାମାନ ଅବଶ୍ୟ ପଢ଼ିଥିବେ । ତାଙ୍କର ଆଖି ସବାଆଗ ଯାଇ ପଣ୍ଡିତ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ବିଦ୍ୟାସାଗର ଇଉରୋପର ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଏକାଠି କରି 'ଜୀବନଚରିତ' ବୋଲି ଖଣ୍ଡେ ବହି ଲେଖିଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ସେହି ପୁସ୍ତକଟିର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କଲେ । ବୃହତ୍ତର ତଥା ଆଧୁନିକ ପୃଥିବୀ ଆଡ଼କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁଆରଟିକୁ ଖୋଲିଦେବା ଲାଗି ସେ ସତେଅବା ସେହି ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ସଂକଳ୍ପ କରି ସାରିଥିଲେ । ତା'ପରେ ନିଜେ ବାଲେଶ୍ୱରରୁ ପତ୍ରିକା ଓ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ବାହାର କଲେ । କଲିକତା ଯାଇ ଗୋରୁଗାଡ଼ିରେ ଲଦି ଛାପାଯନ୍ତ୍ରଟିଏ ବାଲେଶ୍ୱରକୁ ଆଣିଲେ । ସେତେବେଳେ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଛାପାକଳ ଓଡ଼ିଶାରେ କାହାରି ପାଖରେ ନ ଥିଲା । ଛାପାଯନ୍ତ୍ରରୁ ଛାପା କାଗଜ ବାହାରିବ, ଏହା ଦେଖିବା ବାଲେଶ୍ୱରବାସୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନିଶ୍ଚୟ ଏକ ଅଭିନବ ଅଭିଜ୍ଞତା ହୋଇଥିବ । ତା'ପରେ ଫକୀରମୋହନ ଓଡ଼ିଆରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଲେଖିଲେ । ଶିକ୍ଷକର ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ସେ ତା'ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ନାନା ଗଡ଼ଜାତକୁ ଜୀବିକା ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେତିକିବେଳେ ସେ ରାମାୟଣ, ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା, ମହାଭାରତ, ହରିବଂଶ ଓ କେତୋଟି ଉପନିଷଦର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ କରୁଥିଲେ ଏବଂ କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ ।

ନିଜର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଛାପା ବହି 'ଜୀବନଚରିତ'ର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ମୁଖବନ୍ଧଟିରେ ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ବଙ୍ଗଳା ଦୁଇ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ସେପରି କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର କେତୋଟି ବିଭକ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟୟକୁ ବଦଳାଇ ଦେଲେ ଓଡ଼ିଆକୁ ବଙ୍ଗଳା କରିଦେଇ ହେବ ଓ ବଙ୍ଗଳାକୁ ଓଡ଼ିଆ ମଧ୍ୟ କରିଦେଇ ହେବ । ତାଙ୍କର ସେହି ମନ୍ତବ୍ୟଟି ତାଙ୍କ ପାଇଁ କାଳ ପରି ହୋଇଥିଲା । ସେହି ମନ୍ତବ୍ୟଟିକୁ ଉଦ୍ଧାରକରି ବାଲେଶ୍ୱରର ଜଣେ ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶୀ ଶିକ୍ଷକ ଓଡ଼ିଆ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ନୁହେଁ ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବାଢ଼ି

ଲେଖାଟିଏ ଲେଖିଲେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଆପଣାକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିବା ସମ୍ପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ଆହ୍ୱାନ ପରି ଆସି ଛିଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଏହି ଆହ୍ୱାନର ସମ୍ମୁଖରେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଫକୀରମୋହନ ସଂଗ୍ରାମ କରି ବାହାରିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିରେ ସେ ସେନାପତିର କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେହି ବାଲେଶ୍ୱରରେ ରାଧାନାଥ ଓ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ପରିଚୟ କ୍ରମେ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ଦୁହେଁ ବହୁତ ସମୟରେ ଏକାଠି ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ । ବୀମ୍ସ୍ ସାହେବ ମଧ୍ୟ ହାତ ପାଆନ୍ତାରେ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଯେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଏକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ତାହାକୁ ଯେ କଦାପି ବଙ୍ଗଳାର ଏକ ଉପଭାଷା କହି ଉଡ଼ାଇ ଦେଇହେବ ନାହିଁ, ସେହି ସତ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଜନ୍ ବୀମ୍ସ୍ କଲିକତାର ଏସିଆଟିକ୍ ସୋସାଇଟିରେ ଏକ ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମୀକ୍ଷାଗତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇ ପାରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ରହିଲା । ଶାସକମାନେ ତାହାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଥିଲେ ।

ରାଧାନାଥ ଓ ଫକୀରମୋହନ ଏକାଠି ଜୀବନଚର୍ଚ୍ଚା ବି କରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ଓଡ଼ିଶାରୁ ବଙ୍ଗଳା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହାସବୁ ଘଟୁଥିଲା ଏବଂ ସମସାମୟିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଯେଉଁସବୁ ତରଙ୍ଗ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିଲା, ସେମାନେ ପରସ୍ପର ପାଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ପରି ସେଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କର ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି । ମିଶନାରୀମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମାଚାରଗୁଡ଼ିକୁ କପଟ ନିରାଟ ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ବୋଲି କହି ନିନ୍ଦା କରୁଥିଲେ, ଫକୀରମୋହନ ତାଙ୍କ 'ଆତ୍ମଜୀବନ ଚରିତ'ରେ ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ତଥାପି, ନିଜର ଧର୍ମରେ ଯେ ଅନେକ ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଆବର୍ଜନା ପଶିଯାଇଛି ଓ ମଣିଷର ଗୋଡ଼ହାତକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମସନ୍ଦେଶରେ ଯେ ଜାଗରଣକାରୀ ଅନେକ ଉପାଦାନ ରହିଛି, ସେହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ ଦୁଇଜଣଯାକ ଖୁବ୍ ଭଲଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଥରେ, କୌଳିକ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଦୁହିଁଙ୍କର ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହେବାକୁ ମନ ହେଲା । ଏକଥା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୋଚରକୁ ଆସିଲେ ପରିବାର ତଥା ପରିଚିତ-ମାନଙ୍କଠାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଅନେକ ବିରୋଧ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ତେଣୁ, ହୁଏତ କମ୍ ଭୟ ଲାଗିବ ବୋଲି ଆଶା କରି ଉଭୟେ ଏକାଦିନକେ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ନେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ପରେ ଚିନ୍ତା କରି ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କୁ ତା'ପରେ ଆସି ଜଣାଇଲେ ଯେ ସେ କଦାପି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ଛାଡ଼ି ପାରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଏକଥା ଶୁଣି ଏକୁଟିଆ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହେବାଲାଗି ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ବି ଆଉ ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଫକୀରମୋହନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବାଇବେଲକୁ 'ସରକାରୀ ମହାପୁରାଣ' ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପ୍ରଚାରିତ

ଧର୍ମସନ୍ଦେଶର କେତୋଟି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ ଉପାଦାନ ତାଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିବ । ମାତ୍ର ମିଶନାରୀମାନଙ୍କର ଧର୍ମପ୍ରଚାରର ପ୍ରଣାଳୀ ତାଙ୍କୁ ମୋଟେ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ଲାଗି ନ ଥିବ । ୧୯୦୯ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ଆପଣାର 'ବୌଦ୍ଧାବତାର କାବ୍ୟର' ଭୂମିକାରେ ଫକୀରମୋହନ "ଭାରତର ସମସ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କାରଣ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଅଟେ" ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ନାମରେ ଯେଉଁସବୁ ଜଡ଼ତା ଏବଂ ଗ୍ରହଣକାତରତା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମକୁ ପ୍ରାୟ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ଅନ୍ଧାରଜର୍ଜ୍ଜର କରି ରଖିଥିଲା, ଫକୀରମୋହନ ସର୍ବଦା ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଜନୀୟ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏକାଧିକ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଅଳ୍ପବହୁତ ସେହି ମର୍ମରେ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷା, ଆଧୁନିକ ସଂସ୍କାର—ଏଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ସମାଜରେ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଉ ବୋଲି ସେ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଓ କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ କୌଣସି ସଙ୍କୋଚ ନ ରଖି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । ଧର୍ମ ଓ ଆଚାର ନାମରେ ସମାଜରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କେଡ଼େ ଅସହାୟ ଭାବରେ ଗଧ କରି ରଖା ଯାଇଥିଲା, ଫକୀରମୋହନ ସେହି ବିଷୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଶାଣିତ ଅଥଚ ବିନୋଦପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୈଳୀରେ ତଥା ତଦନୁରୂପ ଏକ ଭାଷାରେ ଆପଣାର କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହିବାକୁ ସେ ଆଦୌ କୌଣସି କାର୍ପଣ୍ୟ କରୁ ନ ଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ଚେତନାରେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତାଟି ସବୁବେଳେ ରହିଥିଲା, ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଏବଂ ପଦ୍ୟକୁ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ କରି ନେଇଥିଲା ।

ଆପଣାର କବିତାଲେଖାରେ ଫକୀରମୋହନ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ ବୋଲି ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଚାକିରି କାଳରେ ସିଏ କେବଳ ପଦ୍ୟ ହିଁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଚାକିରିରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ଯାଇ ଯାହାକିଛି ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଗଳ୍ପ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର ଯେତେ ଆଲୋଚନା ହୁଏ, କୌଣସି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକର ସେତେ ଆଲୋଚନା ହୁଏ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଯେ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀଟିଏ ରହିଛି, ସମ୍ଭବତଃ ଫକୀରମୋହନ ହିଁ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ, ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ସେହି ଅନୁଭବଟିକୁ ଆଣି ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ କବିତାରେ ସାମଗ୍ରୀ ସବୁ ସତେଅବା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀଯାକରୁ ଚୟନ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ବଙ୍ଗଳାର ତତ୍କାଳୀନ ଗଦ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର 'ଆଖ୍ୟାନ-ମଞ୍ଜରୀ' ଯେମିତି, ଫକୀରମୋହନଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ସେମିତି, ଆମକୁ ପୃଥିବୀର କେତେ କେତେ ଆଡ଼କୁ ଉଡ଼ାଇ ନେଇଯାଏ । ତାଙ୍କ କବିତାରେ ସନ୍ଥ, ତୁକାରାମ ଅଛନ୍ତି, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ଯୋସେଫାଇନ୍ ଅଛନ୍ତି, କ୍ଲିଓପେଟ୍ରା ଅଛନ୍ତି, ରୁଷ-ଜାପାନ ଯୁଦ୍ଧ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । "ଘରିଆଡ଼େ ପଡ଼ିଅଛି ଉନ୍ନତି ଚହଲ, ନିଦ୍ରିତ କାହିଁ ରହିଥିବ ଉତ୍କଳ କେବଳ" ବୋଲି ସେ ଆମ କାନପାଖରେ ଆସି ସତେଅବା କେଡ଼େ ପାଟି କରି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଥମ କରି ସେ ଧର୍ମର ମାଧ୍ୟମରେ

ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟସମୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି, ରାଧାନାଥ ବା ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପରି କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ଧର୍ମ ଧର୍ମର ସନ୍ଦେଶ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ସମନ୍ୱୟ-କଳ୍ପନା—ତାହା ସେହି ସମୟରେ ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ସାହସିକତାର କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିବ । ଆମର ଏହି କାଳରେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଏକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ତାହା ଆମର ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ପୌତ୍ତଳିକତା ଉପରେ କଠୋର ଆଘାତ କରୁଛି ।

ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ର ବିଶ୍ୱାସ, ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟ ପ୍ରଚ୍ଚର କରିଥିବା ପ୍ରେମ, ଗୌତମଙ୍କର ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଭକ୍ତି ଏକାଧାରେ ନିଜର ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ଆମକୁ ସ୍ୱର୍ଗର ଅଧିକାର ମିଳିପାରିବ ବୋଲି ସେ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଆକାଶରେ ସେ ଗୌତମ, ଯୀଶୁ, ମହମ୍ମଦ, ନାନକ, ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ରାମମୋହନ ଏବଂ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସପ୍ତର୍ଷି ରୂପେ ମାନିଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣ ଏବଂ ଯୀଶୁଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ବୃନ୍ତରେ ଦୁଇଟି ଫୁଲ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ବିଶ୍ୱାସ, ବୈରାଗ୍ୟ, ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତିକୁ ସେ ଧର୍ମର ଚାରୋଟି ପାଦ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଧର୍ମ, ଏ ଧର୍ମ କିମ୍ବା ସେ ଧର୍ମ ମୋଟେ ନୁହେଁ; ଏହା ହେଉଛି ଯଥାର୍ଥ ଧର୍ମ, ପୃଥିବୀକୁ ଆଖି ଯୋଗାଇଦେବା ଭଳି ଏକ ଧର୍ମଦୃଷ୍ଟି । ଏହି ସମନ୍ୱୟଦୃଷ୍ଟି ସକାଶେ ସେ ଇସ୍‌ଲାମ୍‌ରୁ ବିଶ୍ୱାସ ଆଣିଛନ୍ତି, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମରୁ ବୈରାଗ୍ୟ ଆଣିଛନ୍ତି, ଚୈତନ୍ୟମାର୍ଗରୁ ଭକ୍ତି ଏବଂ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମରୁ ପ୍ରୀତିକୁ ଆଣି ଏକାଠି ଗୋଳିଛନ୍ତି । ଯିଏ ଦେହକୁ ଦଣ୍ଡ କରେ, କନ୍ଥା, ମୃଗଚର୍ମ, କମଣ୍ଡଳୁ, ଦଣ୍ଡ ବା ବିଭୂତି ଧାରଣ କରିଥାଏ ଏବଂ 'ଧନୀଦତ୍ତ ବିତ୍ତଅର୍ଥେ ଜୀବିକା ପୋଷଣ' କରୁଥାଏ, ଫକୀରମୋହନ ତାକୁ ପ୍ରକୃତ ଯୋଗୀ ବୋଲି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର 'ଯମ ଦରବାର' କବିତାରେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଉଥିବା ବଦରାଗୀ, ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ି ପଇସା ଦେଉ ନ ଥିବା ଜମିଦାର, ପିଲାଙ୍କୁ ମାଡ଼ ମାରୁଥିବା ଇସ୍କୁଲ ମାଷ୍ଟର, ମାଆକୁ ଅବହେଳା ଦେଖାଇ ଶ୍ୱଶୁରଘରେ ଯାଇ ରହୁଥିବା ଇଂରେଜୀ ପାଠ ପଢ଼ିଥିବା ଯୁବକ ଏବଂ ଅଶ୍ଳୀଳ କବିତା ଲେଖୁଥିବା କବି ଯମରାଜା ଦରବାରରେ ଦଣ୍ଡ ପାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର, ପେଟ ବିକଳରେ ଚୋରି କରୁଥିବା ଚୋର 'ନଟ୍ ଗିଲ୍‌ଟି' ବୋଲି ଘୋଷିତ ହୋଇଛି । ଆଉ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କାଫେର୍ ବୋଲି କହୁଥିବା ମୁସଲମାନ୍, ଭେକ ଲଗାଇଥିବା ବୈଷ୍ଣବ, ଖାଲି ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କର ଉପାସନା କରୁଥିବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍— ଏମାନେ କେହିହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗରାଜ୍ୟକୁ ଯିବାର ଅଧିକାର ଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି ।

ଆପଣାର କବିତାରେ ସେ ସମାଜର ନିମ୍ନତମ ମଣିଷର କଥା ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର 'ଉତ୍କଳ କୃଷକ' ନାମକ କବିତା ତାହାର ଉଦାହରଣ । "କୃଷକ ତ କରେ ନାହିଁ, ବକ୍ତୃତା ରଚନା, କେ କରିବ ତାହା କଥା କପାଇଁ ଭାବନା ?—ଏଇଟି ହେଉଛି ସେହି କବିତାରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳେଷୋକ୍ତି । ସେତେବେଳର ନୂଆ ଇଂରାଜୀ ପାଠ, ନୂଆ ଉପରମୁହାଁ ସଭ୍ୟତା ଆସି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଅନ୍ୟ ମଣିଷମାନଙ୍କ

ବିଷୟରେ ଉଦାସୀନ ଓ ନିର୍ମମ କରି ପକାଉଥିଲା, ଫକୀରମୋହନ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି, ଜୀବନର ଅସଲ ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ପାସୋରି ଦେବାର ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଦେଉଥିବା ସେହି ସଭ୍ୟତା ଆଦୌ ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ ବୋଲି କେତେ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିଛନ୍ତି :

"ବିଳାସ ବାସନା ଅନ୍ନପାଇଁ ହାହାକାର,
ପ୍ରବଞ୍ଚନା ପ୍ରତାରଣା ଅଳୀକ ବେଭାର,
ସ୍ୱାର୍ଥ ଆଣେ ପରାର୍ଥକୁ ଦେବା ବଳିଦାନ
ନିତ୍ୟ ବ୍ୟସ୍ତ ଲଭିବାକୁ ଗୌରବ ସମ୍ମାନ
ନାହିଁ ଲୋଡ଼ା ସେ ସଭ୍ୟତା, କି ହେବ ସେ ଜ୍ଞାନେ
ଦେବାକୁ ଯଦ୍ୟପି ହେବ କଷ୍ଟ ପରପ୍ରାଣେ ।
ଯେ ବିଦ୍ୟା ସଭ୍ୟତା କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଜୀବନ,
କଳୁଷିତ କରେ, ତହିଁ କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ?"

ମଣିଷକୁ ପାସୋରି ବଡ଼ ଲୋକ ବୋଲାଉଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଫକୀରମୋହନ ବେଙ୍ଗ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଚାରିଗୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ଏବଂ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଗଳ୍ପ ଏହିପରି ଭାବରେ ସାମାଜିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅଗାଧ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ସମାଜକୁ ଗିଳି କରି ରହିଥିବା ବିଷମତା ଓ ହୃଦୟହୀନତାର ସାଧନାରୂପେ ଫକୀରମୋହନ ଆମକୁ ଯାହା କହିଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସେ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଥିଲେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିବାଲାଗି ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ରହିଛି । ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ଅମୁହାଁ ଘରଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏତିକି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ଅଧିକକୁ ଆଦୌ ଆଖି ପାଉ ନ ଥିଲା । ତଥାପି ତାଙ୍କୁ ଆମେ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମଲାଗି ଏକାବେଳକେ ଅନେକ ଝରକା ଖୋଲିଦେଇ ଯାଇଥିବା ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଏବଂ ସହଚର ରୂପେ ସବୁଦିନ ଲାଗି ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିବା । ଏହି ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଯେ ଏତେ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ଆମର ସର୍ବପ୍ରଥମ ବନ୍ଧୁ ଭଳି ଫକୀରମୋହନ ହିଁ ଅମିତ ବିଶ୍ୱାସ, ସଂକଳ୍ପ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସହିତ ଆମକୁ ସେହି କଥାଟିକୁ କହି ଯାଇଛନ୍ତି, ଏକ ନୂତନ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ସହିତ ଆମର ଉପନୟନ କରାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଯଥାର୍ଥରେ ଆପଣାକୁ ଭବିଷ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରକ୍ଷେପିତ କରି ରଖିଥିବା ଏକ ସାହିତ୍ୟ, ଯଥାର୍ଥରେ ଆଧୁନିକ ବୋଲି ଦାବୀ କରି ପାରିବାର ଏକ ସାହିତ୍ୟ । କେଉଁ ସେନାପତି ପ୍ରାୟ ଏକା ଏକା ସେକାଳରେ ଏକାବେଳକେ ଏତେ କିଛି ସମ୍ଭବ କରି ପାରିଲେ, ସିଏ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଚିରଦିନ ସକାଶେ ଅନେକ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥିବେ । ଜୀବନର ଶେଷ ଚରଣରେ 'ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲର ଆଶୀର୍ବାଦ' ନାମକ ନିଜର ଗୋଟିଏ କବିତାରେ ସିଏ ସତେଅବା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକ ଅଭିନବ ଆତ୍ମୀୟତାର ଡୋରରେ ଏକାଠି ବାନ୍ଧି ଭବିଷ୍ୟ

ଆଡ଼କୁ ହାତ ବଢ଼ାଇ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଏବଂ "ଆଶୀର୍ବାଦ ! ଆଶୀର୍ବାଦ ! ନବ ପଲ୍ଲବଦଳ" ବୋଲି ଆମ କାନପାଖରେ ଆସି ଶୁଣାଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆମ ସାଂପ୍ରତିକ ଅତୀତ ମଧ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନ ନିଃସନ୍ଦେହ ଭାବରେ ଆମର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇ ଥିବାର ଜଣେ ପ୍ରିୟଜନ ହୋଇ ଅବଶ୍ୟ ରହିଥିବେ, ମାତ୍ର ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଭବିଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଆମର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଏବଂ ବିଶେଷ କରି ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଅନେକ ଅଧିକ ଗବେଷଣା ହେବା ଉଚିତ ।

ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କର 'ତପସ୍ୱିନୀ' କାବ୍ୟ ପାଠକଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଯେ ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ଲାଗି ଏକ ତପସ୍ୟା ପରି ଥିଲା । କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରି ସିଏ ମଧ୍ୟ ନିଜର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟକୁ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଉଠାଇ ଆଣିଥିଲେ, ସେନାପତି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପରି ସିଏ ମଧ୍ୟ ମାତୃଭାଷାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ମସୀ ଧରି ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିଲେ, ତଥାପି ସିଏ ମୂଳତଃ ଜଣେ ତପସ୍ୱୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଏକ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଥିଲା; ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଜୀବନର ଅଙ୍ଗ ଥିଲା । ସେଥିଲାଗି ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରକୃତରେ ଅନନ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର ନିଜ ମାହାଲ ସମ୍ବଲପୁର, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ନ ଥିଲା । ତାହା ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଭିତରେ ରହିଥିଲା ଓ ସୁଦୂର ନାଗପୁରରୁ ଶାସିତ ହେଉଥିଲା । କଲିକତାରୁ ଆଧୁନିକ ସଂକ୍ରମଣଟି ଯେପରି ସିଧା ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା, ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶା ଯାଏ ତାହା କେତେଦୂର କିପରି ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ପାରିଥିଲା କେଜାଣି ? ପଶ୍ଚିମ ଓ ପୂର୍ବ ଓଡ଼ିଶା ମଧ୍ୟରେ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳ ଏକ ଅଭେଦ୍ୟାରଣ୍ୟ ପରି ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ଯାହାଭିତରେ କି କୌଣସି ନୂତନ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଆଦୌ ପ୍ରବେଶ କରିପାରୁ ନ ଥିଲା । ତଥାପି, ନିପଟ ଗାଆଁର ଜଣେ ଭୁଲିଆ ଘରର ପିଲା ନିଜ ହାତରେ ଯେ ନିଜକୁ ଗଢ଼ି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ନିଜ ଉତ୍ସାହ ଏବଂ ଉଦ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନିଜ ଆଖିରେ ଏପରି ଗଭୀର ସରସ ଏବଂ ଅନୁରାଗଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଜୀବନକୁ ଓ ସଂସାରକୁ ଦେଖିପାରିଲା, ତାହା ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ଜୀବନର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ସନ୍ଦେଶ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରାଚୀନ ଥିଲେ, ନବୀନ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ସେ ଭଞ୍ଜସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିଥିଲେ, କାଳିଦାସ ପଢ଼ିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଶୈଳୀକୁ ନିଜପାଇଁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିଥିଲେ ଏବଂ ଆପଣାର ଏକ ଏକାନ୍ତ ସ୍ୱକୀୟ ମଧୁରତାରେ ନିଜର ସୃଜନ ଗୁଡ଼ିକରେ ନବୀନତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ପାରିଥିଲେ । ଗଙ୍ଗାଧର ସାହିତ୍ୟ ପାଖରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଥିଲେ, କସରତ କରି ସେ ଆଦୌ କିଛି ଲେଖି ନଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ଧାରାରେ ସିଏ ଆପଣା ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ସୋପାନରେ 'ରସ ରତ୍ନାକର' ବୋଲି

ଗ୍ରନ୍ଥଟିଏ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାହା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଗଲା । ତାହାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସକାଶେ ଯେତେବେଳେ କେହି ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ସିଏ ଉତ୍ତର ଦେଇ କହିଥିଲେ – "ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରୁଚି ଅନେକ ପରିମାଣରେ ମାର୍ଜିତ ହୋଇ ଯାଇଥିବାରୁ ଏହା ତାହାଁର ବିରୋଧୀ, ତେଣୁ ପ୍ରକାଶଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ।" ସେହି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ରୀତିର ସମର୍ଥକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ 'ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ' ଏବଂ 'ବିଜୁଳି' ନାମକ ଦୁଇଟି ପତ୍ରିକାର ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ତର୍କଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିଲା ଏବଂ ଯାହାକୁ 'ଆଦରସିଆ' ଏବଂ 'ଅନାଦରସିଆ'ଙ୍କ ଦୁଇ ଶିବିର ଭିତରେ ଏକ ଯୁଦ୍ଧ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ନବୀନ ଦୁଇଟିଯାକର ହୃଦୟଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁଥିବାରୁ ସେହି ଯୁଦ୍ଧର ବାହାରେ ହିଁ ରହିଥିଲେ ।

କବି ମେହେରଙ୍କ ଭାଷା, ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଏବଂ କାବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଏକାନ୍ତ ସ୍ୱକୀୟ ଥିଲା । ବରପାଲିର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜାଙ୍କ ନାମରେ ସେ ଦୁଇଟି କବିତା ଭଣିତା କରି ବାହାର କରିବାପରେ ସୁଦୂର ପୂର୍ବ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ କବିବର ରାଧାନାଥ ତାହାକୁ ମେହେରଙ୍କର କବିତା ବୋଲି ଚିହ୍ନିନେଇ ପାରିଥିଲେ । ବରପାଲି ରାଜା ତାଙ୍କ ନାମରେ କବିତା ଲେଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲେ ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ବାମଣ୍ଡା, କଳାହାଣ୍ଡି, ସୋନପୁର ଓ ଟିକିଲି ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଓ ଜମିଦାରମାନେ ସର୍ବବିଧ ସମ୍ମାନର ସହିତ କବିଙ୍କୁ ନିଜ ଗହଣରେ ରଖିବା ସକାଶେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କବି ମେହେର ସେଥିରେ ସମ୍ମତ ହୋଇ ପାରିନଥିଲେ । ଏହିସବୁ ସୁଯୋଗକୁ ସେ ସତେଅବା ନିଜ ସ୍ୱଭାବ ଏବଂ ଅଭିରୁଚିର ବିରୋଧୀ ବୋଲି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ରାଜାଙ୍କୁ ଆଶ୍ରା କରି କବିତାବହି ଛପାଇବା ସତେଅବା ଦାଣ୍ଡର ରୀତି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ରାଜା କେତେଜଣଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଲାଭ କଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କେତେ କ'ଣ ହୋଇଯାଇ ପାରନ୍ତା ବୋଲି ଖେଦ କରି କବି ରାଧାନାଥ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠି ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଧର ସେହି ଜାଲରେ ପଡ଼ି ନାହାନ୍ତି, ଜାଲରେ ପଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଆଉ କାହାରି ବିରୋଧରେ ସେ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ ମଧ୍ୟ କେବେହେଲେ କରି ନାହାନ୍ତି ।

ରାଧାନାଥ ଓ ଫକୀରମୋହନ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରଥମେ ଅନୁରାଗୀ ଥିଲେ, ମାତ୍ର ଜୀବନରେ ଅନ୍ତିମ ସୋପାନରେ ସତେଅବା ବୈରାଗୀ ହୋଇଗଲେ, ଉଦାସୀନ ହୋଇଗଲେ । କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସମ୍ଭବତଃ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅନ୍ୟ ଧାତୁରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ, ଜୀବନରେ ଆପଣାର ସୃଜନଶୀଳତାକୁ ସେ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଦେଇ ପାରିଥିଲେ ଓ ନିଜ ଭିତରେ ପାହାଚ ପାହାଚ ହୋଇ ଉଠିଯାଇ ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତା

ରହିଛି, ଯେଉଁଥିରେ କି ଏକାଧାରରେ ତଥ୍ୟପ୍ରଧାନ, ସରସତା ଏବଂ ଶ୍ଳେଷ ଭରି ରହିଛି । 'ତାକୁ ମଧ୍ୟ ବୋଲିଥାନ୍ତି ଧର୍ମ ଅବତାର' କବିତାଟିର ଆମ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ଚେତନାରେ, ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଏବଂ ଏକାତ୍ମକତାରେ କେତେ ଉପରକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ କେତେବେଳେ ହେଲେ ଭୂଇଁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କବିଙ୍କର ଚେରଗୁଡ଼ିକ ଏତେ ଗଭୀର ଭାବରେ ଭୂଇଁଟିକୁ ଭେଦ କରି ରହିପାରି ନ ଥିଲା ଏବଂ ତଥାପି ଏତେ ସହଜ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଆକାଶକୁ ହାତ ବଢ଼ାଇ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ, ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କବିତା ପାଠ କଲା ସମୟରେ ସେ ଆମର ଏତେ ଆପଣାର ବୋଲି ମନେହୁଅନ୍ତି, ଏତେ ନିକଟରେ ରହିଥିବା ପରି ଲାଗନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନତା ମଧ୍ୟ ଆମେ ଆଦୌ ପ୍ରାଚୀନ ପରି ଲାଗେ ନାହିଁ ଏବଂ ଆଦୌ କିଛି ଲେଖୁଥିବା ସମୟରେ କବି ମେହେର, କେବେ ସଚେତନ ଭାବରେ ଆଧୁନିକ ହେବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋଟେ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟରୁ ସାମଗ୍ରୀ ଆଣି ତାକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ହାଣ୍ଡିରେ ରାନ୍ଧି କିଛି ବାଢ଼ି ଦେବାଲାଗି ସେ ସମ୍ଭବତଃ ଆଦୌ କେବେହେଲେ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । 'ତପସ୍ୱିନୀ' କାବ୍ୟଟି ପ୍ରାଚୀନ ରାମାୟଣର କଥାବସ୍ତୁରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲା, ସତ, ମାତ୍ର ତଥାପି ସେଥିରେ ରହିଥିବା କାବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣଟି ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସତେଅବା ଏକ ଆଧୁନିକ ଅନୁରାଗ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉଜ୍ଜଳ ହୋଇ ରହିଥିବା ପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଶହେବର୍ଷ ତଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ କବି ଯେତିକି ଅନୁରାଗ ସହିତ କବିତା ଲେଖି ବସୁଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେତିକି ଅନୁରାଗ ସହିତ ତନ୍ତରେ ବସି ଲୁଗା ମଧ୍ୟ ବୁଣି ପାରୁଥିଲେ । ଏବେ ଆଧୁନିକ କାଳରେ ତ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷ ବେଉସା ବା ଧନ୍ଦାରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଗଲାଣି । ଜୀବନଠାରୁ ତଥାକଥିତ କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟର ବେଉସା ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଲାଣି । କବି ଜୀବନରେ ବୃହତ୍ତର ବା ସମଗ୍ର ଭୂମିଟି ଉପରେ ତା'ର କାବ୍ୟଜଗତର ମଧ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାର ରୀତିକୁ ଏବେ ସାହିତ୍ୟରେ ସତେଅବା ଏକ ପ୍ରମାଦ ପରି ମଣି ଆଉ କେହି ସେଥିଲାଗି ମନ କରୁନାହାନ୍ତି । କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆମର ସମୀକ୍ଷା-ଆଖିରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ହୋଇ ସାହିତ୍ୟର ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା ଓ ସାହସ ଦିଅନ୍ତି । ସେହି ସାହସକୁ ପୁଞ୍ଜି କରି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସମଗ୍ରତର ସମୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା ।

ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଯଥାର୍ଥରେ ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ଥିଲେ । କୌଣସି ମାଆର ଗୋଟିଏମାତ୍ର ପୁଅ ଯେପରି ବ୍ୟାକୁଳ ଭାବରେ ମାଆକୁ ଲୋଡ଼େ, ଉତ୍କଳଗୌରବ ଠିକ୍ ସେହିପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉତ୍କଳକୁ ଲୋଡ଼ୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଯେ ଏକ ଜନସମୂହକୁ ବୁଝାଏ, ଏହି ଜନସମୂହର ଯେ ଏକ ଭାଗ୍ୟ ଏବଂ ଏକ ଭବିଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ମଧୁସୂଦନ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେହି କଥାଟିକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱ

ଦେଇ କହୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କରଂ ହୃଦ୍‌ବୋଧ କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଦରବାର ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଘେରି ରହିଥିବା ପ୍ରତିବେଶୀମାନଙ୍କର କାନଯାଏ ସେ ସେହି କଥାଟିକୁ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରୁଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଜାଣିଥିଲେ ଓ ବୁଝୁଥିଲେ, ସେହି ଭାଷାରେ ସେ କେତେଗୋଟି କବିତା ଲେଖିଥିଲେ, ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ-ମାନଙ୍କ ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କଥା କହିବାକୁ ସେ ନିଜକୁ ସମର୍ଥ ବୋଲି ବିଚାରୁ ନ ଥିଲେ । ସିଏ ଇଂରାଜୀ ପଢ଼ିଥିଲେ, ବିଲାତ ଯାଇ ବାରିଷ୍ଟରୀ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ିଥିଲେ, ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ସଂସ୍କୃତି ତଥା ସଂସ୍କାରଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ନିକଟ ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ନିଜ ଓଡ଼ିଶାକୁ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗଳା ବା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ପ୍ରଦେଶ ପରି ପ୍ରବୀଣ ଏବଂ ଉନ୍ନତ କରି ଗଢ଼ିଆଣିବା ଲାଗି ସତେଅବା ଆବଶ୍ୟକ ଉଦ୍ୟମ କରିବେ ବୋଲି ନିଜପାଖରେ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶ ଏବଂ ତାହାର ଅଧିବାସୀମାନେ ଭାରତରେ ପ୍ରାପ୍ତ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଇଂରାଜୀ ଶାସନର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲେ, ଆଧୁନିକ ଇଉରୋପର ପରିଚୟରେ ଆସି ସବାଆଗ କେତେ ଲାଭବାନ ହୋଇ ପାରି-ଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତ ବଙ୍ଗପ୍ରଦେଶୀମାନେ ଆପଣାର ଉପଯୁକ୍ତତା ଦେଖାଇ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନଠାରୁ କେତେ କ'ଣ ହାସଲ କରି ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ତତ୍‌କାଳୀନ ଭାରତରେ ଆନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶୀୟ ମାନଙ୍କଠାରୁ ସବାଆଗରେ ରହିଥିଲେ । ମଧୁବାବୁ ଓଡ଼ିଶା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସମ୍ପନ୍ନତା ହାସଲ କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଆପଣାକୁ ଜଣେ ମଙ୍ଗୁଆଲ ପରି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ।

ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତିର ପ୍ରଶଂସାରେ ସେ ସର୍ବଦା ଶତମୁଖ ଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ସାନ ଦେଶର ଏତେ ଅଳପ ଅଧିବାସୀ ମୂଳତଃ ଆପଣାର ଉଦ୍ୟମ ବଳରେ ସେତେବେଳେ ଅଧେ ପୃଥିବୀ ଉପରେ ମାଲିକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେହି କଥାଟି ତାଙ୍କୁ ସବୁବେଳେ ଆଚମ୍ବିତ କରି ରଖିଥିଲା । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜାତିର ଉଦ୍ୟମକୁ ହିଁ ସେ ଏହି ନିପୁଣତାର ପ୍ରାପ୍ତି ଏକମାତ୍ର କାରଣ ବୋଲି ବୁଝୁଥିଲେ । ସେହି ଉଦ୍ୟମଶୀଳତାର ମନ୍ତ୍ର ନେଇ ମଧୁସୂଦନ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ନିଦକୁ ଭଙ୍ଗାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଠେଙ୍ଗା କରି ଛିଡ଼ା କରାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେ ଉପରକୁ ଯେତିକି ବିଚକ୍ଷଣ ଏବଂ ମେଧା ସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ, ଭିତରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେତିକି ଭାବପ୍ରବଣ ଥିଲେ । ତାହାରି ଫଳରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆପଣାକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଅତି ଆପଣାର କରି ଆଣି ପାରିଥିଲେ । ତତ୍‌କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ସତେଅବା ଜଣେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ-ପୁରୁଷରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର, ତତ୍‌କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଏବଂ ମାନସିକ ସ୍ଥିତିଟିକୁ ସେ ପ୍ରକୃତରେ କେତେ ଅଳପ ବୁଝିପାରୁ ଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଘର ତିଆରି କରିବା ବେଳକୁ ଯେମିତି, ଗୋଟିଏ ଜାତି ବା ସମୂହକୁ ତିଆରି କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ମୂଳଦୁଆଟିକୁ ତଳୁ ପକାଇ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼େ । ତେବେ ଯାଇ ସ୍ଥାୟୀ ଓ ମଜବୁତ କରି କିଛି ତିଆରି ହେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ମଧୁସୂଦନ ଆପଣାର ଭାବଗତ ଦୃଷ୍ଟିର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଭଳି ତିଆରି ହୋଇ

ଥିଲେ, ଯେ, ସେ ସବୁକିଛିକୁ ଉପରୁ ହିଁ କରାଇ ଆଣିବାକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମଡ଼ାଇ ଦେବାକୁ ସବୁବେଳେ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଭାଗ୍ୟକୁ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଭାଗ୍ୟରେ ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ କରିବାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଇଂରେଜ ଶାସକମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କର ପ୍ରସନ୍ନତାଭାଜନ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ଅଧିବାସୀ ଆପଣା ଭାଗ୍ୟବୃକ୍ଷଟିକୁ ରୋପଣ କରି ଯଥା ସମୟରେ ତାହାର ଫଳକୁ ଭୁଞ୍ଜିବାଲାଗି ସମର୍ଥ ହେବେ ବୋଲି ମଧୁସୂଦନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିଥିଲେ ।

ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଓ ସରକାରୀ ସାମନ୍ତମାନେ ଓ ଏପାଖରେ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରୁଥିବା ପ୍ରାୟ ଏକମାତ୍ର ସଙ୍ଗଠନ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ – ଏବଂ ମଧୁସୂଦନ ମଝିରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନେ ରହିଥିଲେ, ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ବଡ଼ ଜମିଦାର କେତେଜଣ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଭାରେ ଯେଉଁଭଳି ଏକ ନେତୃତ୍ୱ ଓଡ଼ିଶାର ସମସ୍ୟା ତଥା ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝିବାଲାଗି ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ନିଷ୍ପତ୍ତିମାନ ନେଉଥିଲା, ଓଡ଼ିଶାର ଅନେଶ୍ୱତ ଭାଗ ମଣିଷଙ୍କ ସହିତ ତାହାର କୌଣସି ସଂଯୋଗ ନ ଥିଲା । ମଧୁସୂଦନ କିପରି ଯେ ସେହିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯଥାର୍ଥ କୂଳଗୁଡ଼ିକରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚି ହେବ ବୋଲି ଏତେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିଲେ, ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ସେକଥା ଏକ ସଂଶୟ ହୋଇ ରହିଛି । ମଧୁବାବୁଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିଲା, ଏକ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା, ରାଜା ଓ ଜମିଦାର-ମାନଙ୍କର ସମ୍ଭବତଃ ଦୁଇଟା ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ନ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ଯେ ବହୁ ପ୍ରକାର ଅନ୍ଧକାରର ଅରଣ୍ୟ ଭିତରେ ଅବଶପ୍ରାୟ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ବୁଝାଏ, ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ପାଖରେ ସେହି ଅନୁଭବ କିମ୍ବା ଅକଳଟି ଆଦୌ ନ ଥିଲା ।

ସେତେବେଳେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ଯୁଗ । କଂଗ୍ରେସର ତତ୍କାଳୀନ ନେତାମାନେ ଯେତେ ମାନ୍ଦା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକମାତ୍ର ସେହି ସଙ୍ଗଠନଟି ହିଁ ଯେ ସମଗ୍ର ଭାରତର ହୋଇ ଆଗାମୀ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲା, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସଂଶୟର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ଉପସ୍ଥିତ ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକ ବଦଳି ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କଂଗ୍ରେସ ମଧ୍ୟ ବଦଳି ବଦଳି ଯାଉଥିଲା । ପୁରୁଣାମାନେ ହଟି ଯାଉଥିଲେ ଏବଂ ନୂଆମାନେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ବିଗ୍ରହକୁ ଆଣି ପ୍ରବେଶ କରାଇବାରେ ମଧୁସୂଦନ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସତକଥା କହିବାକୁ ଗଲେ, ସେ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ହିଁ ଭାରତକୁ ମନ କରୁଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକତ୍ର ଗୋଟିଏ ରାଜନୀତିକ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଜାତୀୟତା ତିରିଶି କୋଟି ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ

ମତରୂପେ ସଚେତନ, ସବଳ ଏବଂ ସଂଗ୍ରାମୋଦ୍ୟତ କରାଇ ଆଣୁଥିଲା, ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେଖି ତା'ପରେ ଯାଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଦେଖୁଥିବାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଓଡ଼ିଶାର ଯାବତୀୟ ଭାଗ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ଭାଗ୍ୟ ସହିତ ଏକାନ୍ତ ବନ୍ଧାହୋଇ ରହିଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ ନ କରୁଥିବାରୁ ମଧୁସୂଦନ ସେହି ଜାତୀୟତାକୁ ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ ଓ କଂଗ୍ରେସ ଭିତରୁ ପରାଙ୍ମୁଖ ହୋଇ ବାହାରି ଆସିଥିଲେ । ଫଳରେ କଂଗ୍ରେସ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଗାମୀ ଭାରତବର୍ଷର ତତ୍କାଳୀନ ଏକମାତ୍ର ମୁଖପାତ୍ର ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ଆଉ ସଂଯୋଗ ରହିପାରିଲା ନାହିଁ । ୧୮୯୮ ମସିହାରେ କଂଗ୍ରେସର ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ଅଧିବେଶନରେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଜଣେ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରତିନିଧିରୂପେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଯାଇଥିବା ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନଚରିତରୁ ସେହି ଉଦାସୀନତାର ଆଭାସ ମଧ୍ୟ ମିଳିଯାଉଛି । କଂଗ୍ରେସର ମଞ୍ଚରେ ଓଡ଼ିଶାର କଥା ବିଶେଷ କିଛି ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ବୋଲି ଫକୀରମୋହନ ଓ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀମାନେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିବେଶନକାଳଟି ଆଉ ସେଠାରେ ନ ରହି ରାମେଶ୍ୱର ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ ଓ ଆଉ କେତେକ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନ କରି ସିଧା ଓଡ଼ିଶା ଫେରି ଆସିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଓ ତାହାର ନେତୃତ୍ୱ ସେତେବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଦ୍ରକକ୍ଷ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସହିତ ଅନ୍ୟମାନେ ଯେଉଁମାନେ ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ରାଜା ଥିଲେ, ଜମିଦାର ଥିଲେ । ମୟୂରଭଞ୍ଜର ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେବ ଥିଲେ, ପାରଳାର ମହାରାଜା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ମଧ୍ୟ ରହି ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଅପାର ଶୁଭଚିନ୍ତା ଯେ ରହିଥିଲା, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଯେଉଁ ରାଜନୀତି ଏବଂ ଯେଉଁ ସାମାଜିକ ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ଭାରତକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିବାକୁ ଆସୁଥିଲା ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମଟି ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା, ସେଗୁଡ଼ିକ ବିଷୟରେ ସେମାନେ ସଚେଅବା ଆଦୌ ଅବହିତ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ସତେ ଯେପରି ଓଡ଼ିଶାକୁ ବୃହତ୍ତର ଭାରତବର୍ଷରୁ ଅଲଗା କରି ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲା । ସମଗ୍ର ଦେଶ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ହୁଏତ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଭିତରକୁ ଫେରି ସେହିଠାରେ ହିଁ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିବାକୁ ମନ କରୁଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନେ ସେତେବେଳେ ଆଦର୍ଶର ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟଚିନ୍ତାର କେଉଁ ସ୍ତରରେ ରହିଥିଲେ, କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର 'ଦରବାର' କାବ୍ୟଟିରୁ ଆମକୁ ତାହାର ଅବଶ୍ୟ କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ମିଳିଯାଇ ପାରିବ । ସେହି ରାଜାମାନେ ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ସମ୍ଭବତଃ ଆପଣାକୁ ବୁଝୁଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷ କହିଲେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝୁଥିଲେ । ଭାରତବାସୀ କହିଲେ ହୁଏତ ସେମାନଙ୍କୁ ମଣିଷ ଦିଶୁ ନ ଥିଲେ, ପ୍ରଜାମାନେ ହିଁ ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ଧାରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡା ଶାସନ ଚାଲିଥିଲା, ରାଜାମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିକ ଅକଲଗୁଡ଼ିକର କିଞ୍ଚିତ୍ ଅନୁମାନ ସେଇଥିରୁ ହିଁ କରିଯାଇ ପାରିବ ।

ଓଡ଼ିଆଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକ ଏକାଠି ହେବ, ତାହା ଗୋଟିଏ ଶାସନର ଏକକ ଭିତରକୁ ଆସିବ, ଏହି ଦାବୀଗୁଡ଼ିକ ଯେ ଏକାନ୍ତ ଯଥାର୍ଥ, ସେଥିରେ ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏକ ପରାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେ ପ୍ରାଦେଶିକ ଓଡ଼ିଶା ଖୁବ୍ ବେଶୀକିଛି ହାସଲ କରି ପାରିବ ନାହିଁ, ସେକଥା ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଜମିଦାର ଓ ରାଜାମାନେ ଯେ ବୁଝି ପାରୁ ନଥିଲେ ଏବଂ ବୁଝୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ଘଟୁ ବୋଲି ଯେ ମୋଟେ ଇଚ୍ଛା କରୁ ନଥିଲେ, ସେକଥା ଖୁବ୍ ଭଲ ଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ହେଉଛି । ମାତ୍ର ମଧୁସୂଦନ ମଧ୍ୟ ସେହି ସ୍ଥିତିଟିକୁ ଅଣ୍ଡାଳି କରି ପାରୁ ନଥିଲେ କିପରି କେଜାଣି ? ଏହିସବୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବକୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଘଟଣା ବୋଲି ଅବଶ୍ୟ କୁହାଯିବ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହେଉ ବୋଲି ଚାହୁଁଥିଲେ; ଓଡ଼ିଶାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ ଦୁଃଖ ତାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ କରି ରଖିଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବା ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସଚେତନ ଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ନିଜର ଅଭିଭାବକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ସେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ନିମନ୍ତେ ସେ ଯେ କେତେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଚିନ୍ତା କରି ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ନେତୃତ୍ୱ ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲେ ସେକଥା ଏକାବେଳକେ ମୂଳରୁ ହିଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ପାଦ ଦୁଇଟି ଗୋଟାମୁଣ୍ଡା ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ରହିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର, ସେହି ଓଡ଼ିଶାରେ ସେ ସବୁଆଗ ଏହି ଭୂମିରେ ବାସ କରୁଥିବା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ଭବତଃ ସେଇ ଏକମାତ୍ର ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ ଯିଏକି ଭାରତବର୍ଷର ବୃହତ୍ତର ଭୂମିଟିର ଏକ ଅଂଶରୂପେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେଖୁଥିଲେ ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ ସାହିତ୍ୟରେ ଥିଲେ, ସାମ୍ବାଦିକତାରେ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ ହିସାବରେ ସେ ଯେତିକି ଲେଖିଛନ୍ତି, ସାମ୍ବାଦିକ ହିସାବରେ ସେ ସମ୍ଭବତଃ ତାହାଠାରୁ ଅନେକ ଅଧିକ ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ସାନ ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଆଖି କିପରି ସେତେବେଳେ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀରେ ନୂତନ ନାନାବିଧ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଏବଂ ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ଘଟୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣା ଏବଂ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଇ ପାରୁଥିଲା; 'ସମାଜ' ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ସମ୍ପାଦକୀୟ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ତାହାର ସୂଚନା ଦେଉଛନ୍ତି । ସେହି ସୂତ୍ରରେ ସେ ରୁଷ ବିପ୍ଳବର ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ଏବଂ ଗାନ୍ଧୀ ଲେନିନ୍ ଉଭୟଙ୍କୁ ଭବିଷ୍ୟତ ମାନବ-ନିୟତିର ଦୁଇ ମାର୍ଗରୂପେ ଅନୁଭବ କରି ପାରିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ନେତୃତ୍ୱରେ ଘଟିଥିବା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃସାହସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂଚନା ଦେଇ ୧୯୧୯ ମସିହାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ତାହାର କଟକ ଅଧିବେଶନରେ ସେ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକୁ କହି ପାରିଥିଲେ—

"ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ, ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମେ ମନୁଷ୍ୟ, ପରେ ଭାରତୀୟ ଏବଂ ସର୍ବଶେଷରେ ଓଡ଼ିଆ । ଏହି ଭାବ ମନରେ ନ ରଖିଲେ ଜାତୀୟ ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅଛି, ମାତ୍ର ସାମାଜିକ ଭିତ୍ତି ବିନା ସେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପ୍ରକଟିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି, ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଫୁଟିବ ପ୍ରଶସ୍ତତର ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓ ସାର୍ବଜନୀନ ଉଦାର ମାନବିକତାରେ ।" ଓଡ଼ିଶାରେ ତଥା ଭାରତରେ ଆଭିଜାତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଆମ ଜାତୀୟ ଶକ୍ତିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମ୍ଳାନ କରି ରଖିଛି ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ପରି ଜାତୀୟ ସଂଗଠନ ଉଦ୍ୟମରେ ସେହି ଆଭିଜାତ୍ୟ ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅବକାଶ ରହିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ ବୋଲି ସେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ—"କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଅହଙ୍କାର କଲେ କିମ୍ବା ପୂର୍ବପୁରୁଷର ଗୌରବ ଗାଇଲେ ଜାତି ଉଠିବ ନାହିଁ"। ଏକଥା ଗୋପବନ୍ଧୁ କହିଥିଲେ ।

ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳପ ଲେଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଅଲଗା ଯୁଗଟିଏ ଆଣି ପ୍ରବିଷ୍ଟ କରାଇଥିଲା ଏବଂ ତତ୍କାଳୀନ ଆଧୁନିକତାବୋଧକୁ କେତେ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚତା ଏବଂ ସଂପ୍ରସାରଣ ଆଣି ଦେଇଥିଲା, ସେହି କଥାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଥିବ। ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକୁ ମୂଳତଃ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ । ଜୀବନର ସମଗ୍ର ଭୂମିଟିକୁ ହିଁ ସେ ସାହିତ୍ୟର ବିଚରଣ ଭୂମି ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବମୂଳ ମହିମାଟି ବିଷୟରେ ହିଁ ସମାଜରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଭାବଗୁଡ଼ିକର ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଯାଇ ଥିଲା । ଯେଉଁଭଳି ଏକ ସମାଜରେ ସବୁମଣିଷଙ୍କର ସେହି ମହିମାଟି ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିପାରିବ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ସେହିଭଳି ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ଆଣି ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେଖାଇଥିଲେ ଏବଂ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କଥା ହେଉଛି, ସାହିତ୍ୟର ସବାଆଗ ଯେ ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ରହିଛି, ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆପଣାର ସମକାଳୀନମାନଙ୍କୁ ସେହି ବିଷୟରେ ସଚେତନ ଓ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରାଇ ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସତ୍ୟବାଦୀ କର୍ମକେନ୍ଦ୍ରଟି ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁସବୁ ଗ୍ରାନ୍ତିର ପଥ ଉନ୍ମୋଚନ କରାଇଥିଲା, ସମ୍ଭବତଃ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଜନୀତି ମଧ୍ୟ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କର ମୂଳ ଦୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ମନ କରି ନାହିଁ । ମୋଟେ ପଚିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ, ତାହା ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ବଡ଼ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା । ଜଣେ ଜନନାୟକଙ୍କୁ ପ୍ରାୟତ ନିୟମିତଃ ଆହୁରି ଅନେକ ଅଧିକ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ । ତଥାପି, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯେତିକି ସାଧି କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ଉଦ୍ୟମ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଭୂମିରେ ଯେତିକି ସମ୍ଭବ ବୋଲି ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି ଯେତିକି ଲେଖିଛନ୍ତି, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ

ଦୃଢ଼ ଭୂମିଟିଏ ପ୍ରକୃତରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇପାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଅନ୍ତତଃ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ହୋଇ ରହିଥିବ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ନେତୃତ୍ୱ ଓ ଘଟଣାମାନ ଯେପରି ଅସମର୍ଥ ଭାବରେ ଆପଣାର ପରିଚୟ ଦେଲେ ବା ଦେଉଛନ୍ତି, ଗୋପବନ୍ଧୁ ସତେଅବା ଏଠାରେ ସେତିକି ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହେବାରେ ଲାଗିଛି । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିରେ ହୃଦୟର ପ୍ରତୀକ ଓ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ।

ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ସେତେବେଳେ ଆଉ ଯେଉଁ ତରୁଣମାନେ ତାଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସତ୍ୟବାଦୀରେ ଆସି ଏକତ୍ର ହୋଇଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣାଲାଗି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ମାନ ଅର୍ଜନ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଦୁହେଁ ଯାକ ସତ୍ୟବାଦୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷକତା କରିବାରୁ ହିଁ ଆପଣାର ସାଧାରଣ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର, ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରେ ଏମାନେ ଆଉ ସତ୍ୟବାଦୀକୁ ଆଦୌ ମନେକରି ନାହାନ୍ତି । ଏବେ ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନତଃ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ମରଣ କରୁଛୁ, ସେମାନଙ୍କ ସମୟର ରାଜନୀତିରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ମରଣ କରୁଛୁ । ଗୋଦାବରୀଶ ଏବଂ ନୀଳକଣ୍ଠ ଉଭୟେ ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, ପଦ୍ୟ ବି ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କର ପଦ୍ୟକୁ ତା'ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଲାଳିତ୍ୟ ଏବଂ କାରୁଣ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଆମେ ସର୍ବଦା ଏକ ଅଲଗା ଧରଣର ବୋଲି ବାରିନେବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଯାଉ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର କବିତାରେ କାବ୍ୟତ୍ୱ ଅପେକ୍ଷା ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ସତେଅବା ଅଧିକ ପ୍ରଧାନ ହୋଇ ରହିଛି । ଗୋଦାବରୀଶ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଛନ୍ତି, ନାଟକ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ନୀଳକଣ୍ଠ ତାଙ୍କର ବୃହତ୍ କାବ୍ୟ 'କୋଣାର୍କେ' ବ୍ୟତୀତ ଏକାଧିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ଶ୍ରୀମଦ୍‌ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ଗବେଷଣା କରିଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ଏମାନଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ଆବେଦନଗତ ଆଦୌ କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ନଥିଲା ଭଳି ଅନେକ ସମୟରେ ମନେ ହୋଇଥାଏ ।

ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର 'କୋଣାର୍କେ' ଏବଂ ଗୋଦାବରୀଶ ଲେଖିଥିବା ଦୁଇଟି ନାଟକ 'ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ' ଓ 'ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ' ର ମୂଳ ଆବେଦନଟି ହେଉଛି ଜାତୀୟତା । ମାତ୍ର ଏହି ଜାତୀୟତାର ଭାବପରିଧିଟି ସତେଯେପରି ସେମାନଙ୍କୁ ଏତେ ପ୍ରେରଣା ଦେଇଥିବା ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଜାତୀୟତାଠାରୁ ଏକାବେଳକେ ଅଲଗା । ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଜାତୀୟତା ଆମକୁ ଯେତିକି ଗାରପରେ ଗାର ଡିଆଁଇ ସତେଅବା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପାଖରେ ନେଇ ହାଜର କରାଇ ଦିଏ ଏବଂ ବିଶ୍ୱର ମାଧ୍ୟମରେ ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତାଙ୍କର ଚରଣସ୍ପର୍ଶ କରାଇ ଆଣେ, ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କର ଜାତୀୟତା ସତେଅବା ସେତିକି ସେତିକି ସଙ୍କୁଚିତ

କରି ଆସୁଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଇତିହାସର ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କୋଣାର୍କ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିଲା ଅଥବା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ତଥା ମୁକୁନ୍ଦ ଦେବ ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଜାତୀୟତା ନାମକ ଏକର ଆଧୁନିକ ବୋଧଟି କେଉଁଠି ହେଲେ ନଥିଲା । ତେଣୁ ସେହିସବୁ ସମୟର କରଣିଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ଜାତୀୟତାଭାବଟିକୁ ନେଇ ଯୋଡ଼ିବା ପ୍ରକୃତରେ କେତେଦୂର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହୋଇପାରେ, ସେହି ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇ ପାରିବ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ କିମ୍ବା ମୁକୁନ୍ଦଦେବ ଯେଉଁସବୁ ଯୁଦ୍ଧ ଲଢ଼ିଥିଲେ ସେସବୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଯୁଦ୍ଧ ନୁହେଁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ରାଜା ରାଜା ମଧ୍ୟରେ ହୋଇଥିବା ଯୁଦ୍ଧ । ଜାତୀୟତା ନାମକ ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ସମ୍ବେଦନାଟି ସେହିସବୁ ରାଜାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ କେତେଶହ ବର୍ଷ ପରେ ଯାଇ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଓ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଲା । ତାହା ଇଉରୋପରୁ ଆସିଥିଲା । ତାହାଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହିତ ଏବଂ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତା'ପରେ ଯାଇ ଜାତୀୟତାକୁ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଆବେଦନ ରୂପେ ସ୍ୱୀକାର କରାଗଲା । ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମରେ ତାହା ଅନେକ ଉତ୍ସାହ ଯୋଗାଇଲା । ତଥାପି, ନାନା କାରଣରୁ ଜାତୀୟତାକୁ ଆମେ ଭାରତରେ ହୁଏତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରି ନାହୁଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଜାତୀୟତା ଭାରତବର୍ଷର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଚ୍ଚତର ବର୍ଗଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ଭାବପ୍ରବଣତାପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି ଏବଂ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଏକ ସମୂହ ହିସାବରେ ଆମେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଣ୍ଠିତ, ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ଏବଂ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇ ରହିଛୁ ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଆପଣାର ତଥାକଥିତ ସଖା କିମ୍ବା ଅନୁଗାମୀମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରି ପାରିନଥିଲେ, ସମ୍ଭବତଃ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆମେ କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କୁ ସମ୍ଭବତଃ ଅଧିକ ସଙ୍ଗତ ସହିତ ସ୍ମରଣ କରିପାରିବା । ନିଜର "ସାହିତ୍ୟିକ ଉନ୍ମେଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ କହିଛନ୍ତି—''ବାଲେଶ୍ୱର ସହରର କୁଳୀନ ପରିବାରର ମଧ୍ୟରେ ପିଲାକାଳ କଟାଇ ଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ଭାଷାକୁ ବେପରୁଆ କରିବାଟା ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲି । କଟକ ଆସି ପ୍ରଥମେ ମୋ' ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' । କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ କବିତା ମୋର କିଶୋରପ୍ରାଣରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଦ୍ୟୋତନା ଯୋଗାଇଦେଲା ଯେ, ମୁଁ ଆଉ ଅସ୍ଥ ଧରି ରହିପାରିଲି ନାହିଁ । ଲେଖିଲି ବସି ଲୁଚି ଲୁଚି କବିତା ''। 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଏକାବେଳକେ ପ୍ରଥମକାଳର ରଚନା । ୧୯୫୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଭାଗ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର କାବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ନାନାଭାବେ ଅନୁସେଚିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଜାତି ଓ ଜାତୀୟତାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମମୂଳ ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା,

ସେହି ପରିଧିଟି ମଧ୍ୟରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଓ ଆହୁରି ଏକାଧିକଙ୍କର କବିତାର ସମୀକ୍ଷା କରାଯାଇ ପାରିବ । ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କର ଗୋଟିଏ କବିତାରୁ ଆମେ କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଉଦ୍ଧାର କରିପାରିବା :

ଯେ ଦେଶକୁ ଯାଅ ଶୁଣ ଯେ ଦେଶ ପ୍ରଧାନ,
ଯେ ଦେଶ ଗୌରବମୟ ଉଦାର ମହାନ ।
ଯହିଁ ଅଛି ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ତେଜ ଶକତି ଉଦ୍ୟମ,
ଯେ ଦେଶେ ଅସୀମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅନନ୍ତ କରମ ।
ଯହିଁ କେବେ ପଡ଼ି ନାହିଁ ବିସ୍ମୃତିର ଛାୟା,
ଯହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରେମ ଦୟା ସ୍ନେହ ପ୍ରୀତି ମାୟା ।
ସମବେଦନାର ସୂତ୍ରେ ଗ୍ରଥିତ ସରବେ
କମ୍ପ ନାହିଁ ବସୁନ୍ଧରା ହା ହୁତାଶ ରବେ ।

ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ସମ୍ଭବତଃ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିମାଣରେ କୁଳୀନତା ଭିତରେ ଗୁଡ଼ାଇ ହୋଇ ରହିଛି ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଲଗା ହୋଇଯାଇଛି । ଏପରି କାହିଁକି ହେଲା, ତାହାର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ସର୍ବଦା କରାଯାଇ ପାରେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯୁଗର ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏକାଧିକ କବି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ସେହି କୁଳୀନତାନାମକ କଳୁଷ ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିବା ନିମନ୍ତେ ଦୃଷ୍ଟି ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲା ଓ ସାହସୀ କରିଥିଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ କେବେ କରୁ ନଥିଲେ । ସେ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନର ଆକାଶକୁ ପୃଥିବୀ ଉପରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆଣିବାର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ରଖିଥିଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଅଟଳ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଥିଲା । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ତର୍ନାଡ଼ୀ ଏବଂ ଅନ୍ତର୍ବଳଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରେରଣାଟିକୁ ଲାଭ କରି ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ହାତରେ ଜାତି ଏବଂ ଜାତୀୟତା ଉଭୟେ ନିରାପଦ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ସାହିତ୍ୟରେ ଏପରି ଗୋଟିଏ ଉନ୍ମୋଳନକାରୀ ସାମର୍ଥ୍ୟ ରହିଛି, ଯାହାକି ତାଙ୍କର ପାଠକ ହିସାବରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆମ ନିଜର ଶକ୍ତି ବିଷୟରେ ସଚେତନ କରି ଦେଇଯାଏ, ଆମକୁ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ମୋଳିତ କରିନିଏ ଓ ଶୁଦ୍ଧ କରି ନିଏ । ଲେଖକର ଜୀବନ ଏକ ସମଗ୍ର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷାର ଭୂମି ଉପରେ ଦୃଢ଼ ଓ ପ୍ରତ୍ୟୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ତା'ର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ କିପରି ଏକ ସମଗ୍ର ପ୍ରେରଣାର ମେଦିନୀକୁ ଆମ ଆଗରେ ଉନ୍ମୋଳିତ କରି ଧରିପାରେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ତାହାର ଏକ ଗୌରବମୟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ରାଜନୀତିରେ ଯାହା ଥିଲେ, ସମାଜରେ ଦୁର୍ଗତମାନଙ୍କର ସେବାରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ତାହା ହିଁ ଥିଲେ, ଶିକ୍ଷାର କ୍ଷେତ୍ରରେ

ତାଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମରେ ଆମେ ଯେଉଁ ସଂବେଦନାମୟ ସବଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ପାଇବା, ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟି ଆମକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଉଥିବା ଆମର ସଖାଟିଏ ପରି ଆମ ଆଗରେ ଆସି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କରି ପାରୁଥିବା ଜୀବନ ପରି ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏକ ସମଗ୍ର ଅନୁଭୂତି । ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ହେବାର ତଥା ଆମ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧିକ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ଦେଖି ପାରିବାର ଏକ ଆଦର୍ଶରୂପେ ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିବାରେ ଯେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ଗୋପବନ୍ଧୁ କାଳକାଳକୁ ଆମକୁ ସେହିକଥା ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦେଉଥିବେ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ ବା ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯୁଗ ସହିତ ସବୁଜ ଯୁଗଟି ଠିକ୍ ଲଗାଲଗି ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ଯୁଗର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ କବି; ଅବଶ୍ୟ ସେମାନେ ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚୁର ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯେପରି ପ୍ରଧାନତଃ ଉତ୍କଳ-ଗୌରବଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରେରଣା ନେଇଥିଲେ ଓ ସେହି ପ୍ରେରଣାକେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ କରି ଆପଣାର ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ କେତେ କୁଆଡ଼େ ଲମ୍ବାଇ ନେଇଥିଲେ, ସବୁଜମାନଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ସେକଥାଟିକୁ ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ମଧୁସୂଦନ ସବୁଜମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ନ ଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ଯେ ସମସାମୟିକ ଯଥାର୍ଥ ଚକ୍ଷୁଟିଏ ଲାଭ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ସମ୍ଭବତଃ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଜୀବଦ୍ଦଶାରୁ ମଧ୍ୟ ତାହା ସୂଚିତ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ତାଙ୍କର ସାଥୀମାନେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆପଣାର ଆଦର୍ଶ ଓ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେମାନେ ଉତ୍କଳଜନନୀଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ଶିକ୍ଷାରେ ଥିଲେ, ସମାଜସେବାରେ ଥିଲେ, ସଂସ୍କାରରେ ଥିଲେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ନୀଳକଣ୍ଠ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସମୟର କାଉନ୍‌ସିଲ୍‌ରେ ସଭ୍ୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତ ସଚେତନ ଭାବରେ ରାଜନୀତି ଭିତରେ ରହିଥିଲେ । ସବୁଜମାନଙ୍କ ବେଳକୁ ଆମେ ଏସବୁ କୌଣସି କଥା ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ ।

ସବୁଜମାନେ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଥିଲେ । ତା' ବୋଲି ଯେ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପେଶା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଥିଲେ, ତାହା ଆଦୌ ନୁହେଁ; ମାତ୍ର ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟର ବୃତ୍ତ ଭିତରେ ରହି ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ସମୂହକୁ ନେଇ ଆହୁରି ଯାବତୀୟ ବୃତ୍ତର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ, ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କୁ ଆମେ ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟତୀତ ଓଡ଼ିଶାର ଆହୁରି ଅନ୍ୟ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କର ବହୁ କୃତିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଦାନଗୁଡ଼ିକ ନିମନ୍ତେ ସବୁବେଳେ ମନେ କରୁଥିବା, ସମ୍ଭବତଃ ସାହିତ୍ୟ ବାହାରେ ରହିଥିବା ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ସେମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବା—ମାତ୍ର ସବୁଜମାନେ ସବାଆଗ ସବୁବେଳେ ଓଡ଼ିଆ

ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ଏବଂ ଭୂମିକାଗୁଡ଼ିକ ଲାଗି ହିଁ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ଆମର ମନେ ପଡ଼ୁଥିବେ । ଗୋପବନ୍ଧୁ, ନୀଳକଣ୍ଠ ଓ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଭଳି ସବୁଜମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ସେବା କରିବେ ବୋଲି ଆପଣାର ତରୁଣ ବୟସରେ ଆଦୌ କୌଣସି ଶପଥ ଗ୍ରହଣ କରି ନ ଥିଲେ । ଏମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନିଜ ନିଜର ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାପାଇଁ ହିଁ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ । କଲେଜକୁ ଆସି ପାଠ ପଢ଼ିବା ସହିତ ସାହିତ୍ୟକୁ ମନ କଲେ । ପଡ଼ୋଶୀ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ମନ ବଳାଇଲେ, ସତ୍ତ୍ୱା କରି ବାହାରିଥିଲେ । ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଗଭୀର ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଦୁଇ ପ୍ରହାରଭୂମିର ଯଦି ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଏ, ତେବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସିଥିବା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ମନ ରଖିଥିବା ଯେକୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ନିଶ୍ଚୟ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଥାନ୍ତା, ସେହି ବିଷୟରେ ଆମର ଆଦୌ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହିବ ନାହିଁ ।

ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଯୁଗ, ପ୍ରମଥ ଚୌଧୁରୀଙ୍କର ଯୁଗ । ବଙ୍ଗଳା ଗଦ୍ୟକୁ ଏକ ଯୁଗାନୁଗତ ଅଭିମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ଆଧୁନିକତା ଆଣି ଦେବାରେ ସମ୍ଭବତଃ ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ରମଥ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ହିଁ ଅଧିକ ଶ୍ରେୟଃ ଦିଆଯାଇ ପାରିବ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ 'ସବୁଜପତ୍ର' ପତ୍ରିକାଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଚେତନ ଭାବରେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ବଙ୍ଗଳାରେ ଗଢ଼ି ଆସୁଥିବା ପାରମ୍ପରିକ ଗଦ୍ୟରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ କରିବାଲାଗି ଆପଣାର ଉଦ୍ୟମ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ତାହାରିଦ୍ୱାରା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଗୋଷ୍ଠୀଟି କହିଲେ ପ୍ରଧାନତଃ ପାଞ୍ଚଜଣ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ବୁଝାଏ-ଶ୍ରୀ କାଳନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ଅନ୍ନଦା ଶଙ୍କର ରାୟ, ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ମୁଖର୍ଜୀ ଓ ହରିହର ମହାପାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଏହି ପାଞ୍ଚଜଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ତିନିଜଣ ହିଁ ସତକୁ ସତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ସକ୍ରିୟ ଭାବରେ ଥିଲେ ଓ ନିଜ ଜୀବନରେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ପରିମାଣରେ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ନିଜ ଗୋଷ୍ଠୀଟିର ପ୍ରଥମ କବିତା-ସଂଗ୍ରହକୁ ଏମାନେ ଯେ 'ସବୁଜ କବିତା' ବୋଲି ନାମକରଣ କଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁରାଗୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଯେ 'ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ' ବୋଲି କହିଲେ, ସେଥିଲାଗି ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରମଥ ଚୌଧୁରୀ ଓ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ 'ସବୁଜପତ୍ରିକା' ସହିତ କୌଣସି ଗିଅ ଯୋଡ଼ାଯାଇ ପାରିବ କି ? ମାତ୍ର, ସେକଥା ଯାହା ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାହିତ୍ୟଘରର ଦ୍ୱାରଗୁଡ଼ିକୁ ଆହୁରି କେତେ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନା ଅଡ଼କୁ ଯେ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେଇଥିଲେ, ସେଥିରେ ଆଦୌ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ଏବଂ ଏହି

ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ସମଗ୍ରତର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣାର ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟିରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ପରି ମନେ ହେଲା । ସେହି କାଳର ପ୍ରେରଣାରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକାନ୍ତ ଆଧୁନିକ ଯୁଗଟି ନିମନ୍ତେ ବସ୍ତୁତଃ ଏକାଧିକ ମୂଳଦୁଆ ପଡ଼ିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ।

ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗରେ ଏକ ମାନବବାଦୀ ସଂବେଦନଶୀଳତା ଏବଂ ଭାବୋଚ୍ଛଳ ଜାତୀୟତାବୋଧ ପରସ୍ପର ସହିତ ପ୍ରାୟ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତଥାପି ଜଣଜଣଙ୍କର ଲେଖା ଭିତରକୁ ଆସି ଜାତୀୟତାବୋଧ ଆପଣାର ସୁସ୍ଥ ସୀମାଗୁଡ଼ିକୁ ଲଂଘନ କରି ସତେଅବା ଅତିରିକ୍ତ ପରିମାଣରେ ମିଛଟାରେ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ହୋଇ ପଡ଼ୁଥିଲା ଏବଂ ତେଣୁ ଭାରି ଆବର୍ଜିଆ ଲାଗୁଥିଲା । ପୁନଶ୍ଚ, ଆହୁରି ଆଗକୁ ଭାରତବର୍ଷର ଭାବାକାଶ ମଧ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ଯୁଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଆଗ୍ରହଟି ଆସି ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଯାଉଛି ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲା ସେଇଟି ସହିତ ସତେଅବା କେବଳ ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଶାର ଅଭିଯୋଗ, ଓଡ଼ିଶାର ଦୈନ୍ୟ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆପଣର ଉଗ୍ରତା ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ଜାଳିରଖି ତାହାରି ବଳରେ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏବଂ ଅଧିକ ବହୁଳ ହୋଇ ଦିଶୁଥିବା ଜାତୀୟତାବାଦର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଆଦୌ ଖାପ ଖାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲା । ସେହି ଅତିରିକ୍ତତାକୁ ବର୍ଜନ କରି ମାନବବାଦୀ ସଂବେଦନଶୀଳତାକୁ କିଛିଟା ଅଧିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରଧାନତଃ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି-ବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିର ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଚୟ ଦେଇ ସତ୍ୟବାଦୀ-ଯୁଗର ପ୍ରାୟ ସମସାମୟିକ ଭାବରେ ଆଗକୁ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ବିକଳ୍ପର ପ୍ରତୀତି ବାଢ଼ି ଦେଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଅନ୍ୟ ଆଭିମୁଖ୍ୟଟିର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ସେଇଟି ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସବୁଜଯୁଗ ବୋଲି ପରିଣତ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଏହି ସବୁଜଯୁଗକୁ ତରୁଣମାନେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସେତେବେଳେ କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ସହରରେ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ସହରକୁ ହିଁ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା କହିଲେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ତର ଦେଶ ବା ପରମ୍ପରାର ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି ବୁଝୁଥିଲେ । ତେଣୁ, ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗରେ କିମ୍ବା ତାହାର ଆହୁରି ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟତାର ସେହି ପ୍ରଥମ ନବୋଦ୍ୟମର ଯୁଗରେ ଲେଖକ ବା ନେତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଯେପରି ବିଶେଷ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଶାଲାଗି କାନ୍ଦୁଥିଲା, ସବୁଜଯୁଗରେ ଆମକୁ ସେପରି କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଦୌ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶାରେ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଶା ପୂର୍ବରୁ ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଆଗ ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ତା'ପରେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ହୁଏତ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ଠାବ କରୁଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଯେ ଏକ ବିଶେଷ ବଳାୟ ଅଥବା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବେଉସାକୁ ଆଦୌ ବୁଝାଏ ନାହିଁ, ସେମାନେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଥିଲେ । ସାଧାରଣ ଜୀବନର ଯାବତୀୟ ନିତ୍ୟନୈମିତ୍ତିକ ଭିତରୁ ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଅନ୍ତତଃ

ପଢ଼ିକଲାଗି ଶାନ୍ତ ହୁଏ, ବିରାମ ହୁଏ, ତାକୁ ମହାନ୍ କରେ ଏବଂ ମହାନତାପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଉଡ଼ାଇନିଏ, ଏଇଟି ହେଉଛି ପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟବୃତ୍ତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ଦେଶର ବା ଭାଷାର ସାହିତ୍ୟ ଯେତେଁ ଯେତେଁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଆଧୁନିକତାର ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ, ତାହାକୁ ଉକ୍ତ ବିଶ୍ୱାସଟିକୁ କ୍ରମଶଃ ଛାଡ଼ି ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଓଡ଼ିଶାର ସବୁଜମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବନ ସହିତ ଯୋଡ଼ି ଶିଖିଲେ, ଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଭବିଷ୍ୟମୁଖୀ ପାରମ୍ପରିକତା ସହିତ ଯୋଡ଼ି ଶିଖିଲେ, ଜୀବନକୁ ତଥା ମନୁଷ୍ୟକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ସବମୂଳ ଭୂମିରୁ ହିଁ ଠାବ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜୀବନ ପାଖରୁ ପଳାଇବା ଦ୍ୱାରା ଯେ ଜୀବନର କଦାପି ଉପଲବ୍‌ଧି ହୁଏ ନାହିଁ, ସେମାନେ ସେହି ସତ୍ୟଟିକୁ ଜୀବନସତ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବାର ମାର୍ଗ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେହି ଅନ୍ୱେଷଣର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଦ୍‌ବଳର୍ଷ-ଉନ୍ମୋଚନର ଧାରାରେ ସେମାନେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ସଂକ୍ରମଣ ତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମୟରୁ ହିଁ ଲାଗି ସାରିଥିଲା । ରାଧାନାଥ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟମାନଙ୍କରୁ କଥାସାମଗ୍ରୀର ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ, ମାତ୍ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆଧୁନିକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ଖାଦ୍ୟ ଆହରଣ କରି ନ ଥିଲେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର Humanism ବା ମାନବବାଦ ହେଉଛି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଯାବତୀୟ ଆବେଦନର ସମ୍ଭବତଃ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ମୂଳଭୂତ କଥା । ମଣିଷ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ଏକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରହିଛି, ବିଚାର କରିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଛି ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଯଥାର୍ଥ ସମାଜ ତାହାକୁ ସେହି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ବଞ୍ଚିବା ଲାଗି ଏକ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ଯୋଗାଇ ଦେବାଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆପଣାର ଅସଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଟିକୁ କରି ପାରିବ, ଏହିପରି ଏକ ନୂତନ ଆହ୍ୱାନର ଘୋଷଣା ଦେଇ ଇଉରୋପରେ Humanismର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟ ମାନସ ତଥା ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ତାହା ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ସାକାର କରି ଆଣିଥିଲା । ପଶ୍ଚିମ ଜଗତରୁ ଭାରତକୁ ଆସିଛି ବୋଲି ଭାରତବର୍ଷର ଯେ ଆମେ ତା'ଆଡ଼କୁ ନାକ ଟେକିବା, ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ଏକ ଅସୁସ୍ଥ ବୃତ୍ତି ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ସବୁଜଯୁଗର ଜଣେ ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରବନ୍ଧ ଶ୍ରୀ ଅନ୍ନଦା ଶଙ୍କର ରାୟ କହିଛନ୍ତି – "ସେ ତରଙ୍ଗ ପଶ୍ଚିମ ସମୁଦ୍ର କୂଳରୁ ପୂର୍ବ ସମୁଦ୍ରକୂଳକୁ ମାଡ଼ି ଆସିଛି ବୋଲି ତାକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମନେ କରି ବର୍ଜନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତାହା ବିଶ୍ୱଜନୀନ । ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ Humanism, ସେହି ଦିନଠାରୁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ।" ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ଗ୍ରହଣକାତରତା ଓ ଭାବପ୍ରବଣତା ଉପରେ ଏହି ଉକ୍ତି ଏକ କଠୋର ଆଘାତ ଅବଶ୍ୟ ଦେଇଥିବ ।

ସବୁଜମାନଙ୍କର ମତରେ ସାହିତ୍ୟ ତାହାର ଯାବତୀୟ ଆଙ୍ଗିକର ମଧ୍ୟଦେଇ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତାର ବାର୍ତ୍ତାବହ ହେବ । ଶ୍ରୀ ଅନ୍ନଦା ରାୟଙ୍କର ଭାଷାରେ କହିବାକୁ ଗଲେ, "ପ୍ରଥମେ ଦରକାର ଚିନ୍ତାର ସ୍ୱାଧୀନତା, ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଆର୍ଥିକ ସ୍ୱାଧୀନତା, ତୃତୀୟତଃ

ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ।" ସାହିତ୍ୟର ଧର୍ମକୁ ଆର୍ଥିକ ଜୀବନ ଓ ଆର୍ଥିକ ଆଦର୍ଶ ସହିତ ଆଣି ଏପରି ସଚେତନ ଭାବରେ ଯୋଡ଼ିବାର ଏଇଟି ହେଉଛି ସମ୍ଭବତଃ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । କେବଳ ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ଏହା କରିପାରିବ, ମନୁଷ୍ୟ ପାଖରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ତାହା କରିପାରିବ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ଆସିବା ପରେ ଇଉରୋପ ମହାଦେଶରେ ଯେଉଁସବୁ ଆଲୋଡ଼ନ, ଅସନ୍ତୋଷ ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନ ସେଠାରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜକୁ କ୍ରମଶଃ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ଆଣିଥିଲା, ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ସେଗୁଡ଼ିକର ଠାବ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟକୁ ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀର ଆଉଜଣେ ଶ୍ରୀ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ଇଂରେଜ କବି ଶେଲି, ଓ୍ୱାର୍ଡ଼ସ୍‌ଓ୍ୱାର୍ଥ ଏବଂ ଇଏଟ୍‌ସ୍‌ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ସେ ମୋପାଁ ରୋଲାଁ, ମାକ୍‌ସିମ ଗର୍କି ଏବଂ ମହାକବି ଦାନ୍ତେଙ୍କର ମାନସ ପ୍ରଣୟିନୀ ବିଏଟ୍ରିସ୍ ଉପରେ ମଧ୍ୟ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଉପରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟରେ ଓ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରହି ଆସିଥିବା ସକଳ ମୋହ ଭାବନାକୁ ତୁଟାଇ ସବୁଜମାନେ ଯଥାସମ୍ଭବ ଭବିଷ୍ୟବାଦୀ ଏକ ମନଗଢ଼ିତ ବିକଳ୍ପ ଆଡ଼କୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାୟଙ୍କର ଭାଷାରେ "ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଜଗତରେ ପ୍ରାଚୀନକୁ ସନାତନ ବୋଲି ଭାବିବା ଆଦୌ ସତ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସନାତନ୍ ବୋଲି ଯଦି କିଛି ଥାଏ, ତେବେ ତାହା ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି ନୁହେଁ, ନିତ୍ୟ ବୋଲି ବରଣୀୟ । ତେବେ ତାହା ସ୍ୱଦେଶୀକ ନୁହେଁ, ତାହା ବିଶ୍ୱଜନୀନ ।"

ପ୍ରାଚୀନକୁ ସନାତନ ଏବଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସଦୃଶ ଭାବିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କମ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରେ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସବୁଯାକ ରତ୍ନ ଗଚ୍ଛିତ ହୋଇ ରହିଛି, ଏହି କଥାଟିକୁ ଆପଣାର ଏକମାତ୍ର ବିଶ୍ୱାସ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଶେଷ ସାହିତ୍ୟିକ ସଙ୍ଗଠନମାନ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସକ୍ରିୟ ଏବଂ ସୋଚ୍ଚାର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ସବୁଜଯୁଗର ଲେଖକମାନେ ଆଦୌ ପ୍ରାଚୀନବିରୋଧୀ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରାଚୀନ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ରତ୍ନ ନାହିଁ ବୋଲି ସେମାନେ କଦାପି କହୁ ନ ଥିଲେ । ମାତ୍ର, ପ୍ରାଚୀନ ବୋଲି ଯେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟସାମଗ୍ରୀକୁ ସେମାନେ ରତ୍ନ ବୋଲି କହିବାକୁ ରାଜି ହେଉ ନଥିଲେ । ବରଂ ନିତ୍ୟମୂଲ୍ୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ପ୍ରାଚୀନ ତଥା ନବୀନ ଉଭୟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ସେମାନେ ଅଧିକ ସମୀଚୀନ ବୋଲି ବିବେଚନା କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଏକାବେଳକେ ବ୍ୟକ୍ତିସଚେତନ ଥିଲେ, ସମାଜ ସଚେତନ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍, ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା ଦୁଇଟା ପଦାର୍ଥ ବା ଏକକ ବୋଲି ସେମାନେ ଆଦୌ ଭାବୁ ନଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜକୁ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ବୋଲି ଭାବିବା, ଏଇଟି ମଧ୍ୟ ଏକ ଆଧୁନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ । ଯଥାର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉଦୟ ଲାଗି ଯଥାର୍ଥ ସମାଜଟିଏ ଯେପରି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ହୋଇ ରହିଥାଏ, ଏକ ଯଥାର୍ଥ

ସମାଜ ମଧ୍ୟ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଅବଲମ୍ବନ କରି କ୍ରିୟାଶୀଳ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୁଏ । ଯେଉଁ ପରିବେଶରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜ ପରସ୍ପରର ପରିପନ୍ଥୀ ବୋଲି ବିଚାର କରି ଯାଉଥାଏ ସେହି ପରିବେଶ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସମାଜ ଉଭୟଙ୍କ ପାଇଁ କେବଳ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ହିଁ ରହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର, ଅସଲ କଥା ହେଉଛି, ସମାଜ ସଚେତନତା ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ସଚେତନତା ଦୁଇଟିଯାକକୁ ଯଥାର୍ଥ ସଙ୍ଗତି ସହିତ ଗ୍ରହଣ କରି ଜୀବନରେ ଗ୍ଭଲିବା ଆଦୌ ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ପିଣ୍ଡ ଆଉ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଦୁଇଟିଯାକକୁ ଏକତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ କରି ଜୀବନଟିଏ ବଞ୍ଚିବା ଯେପରି ସହଜ ନୁହେଁ, ଏହା ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଏକ ବିଷୟ । ବିଶେଷତଃ, ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମ ସମାଜଟି, ଯାହାକି ସାମନ୍ତବାଦର ପ୍ରାୟ ଏକ ସନାତନ କବଳରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ କଦାପି ମୁକୁଳି ଆସି ପାରିନାହିଁ, ସେହି ସମାଜରେ ଆଧୁନିକ ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସମ୍ମାନଚେତନା ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ସମାଜ ଉଭୟଟିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ବାଟ ଗ୍ଭଲିବା ଆଦୌ ସହଜ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସହଜ ନୁହେଁ ।

ମଣିଷ ମାତ୍ରକେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଲାଗି ଅଧିକାର ଓ ମାନବିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦାବୀ କରୁଥିବା ଲେଖକ ବା କବିକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଆଗ ଅନେକ ଗଣ୍ଠି ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ; ସିଏ ଯେଉଁ ପୁରାତନ ସମାଜଟିରେ ବାସ କରୁଛି, ସେଇଟି ସହିତ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର ଯାବତୀୟ ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ସେହି ସମାଜରେ ଆପଣାର ଭୂମିକାଟି ବିଷୟରେ ତାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ଅନେକ ଲେଖକ ତାହା ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ତେଣୁ ଅଳପରେ ରହି ସେମାନେ କେବଳ ଶବ୍ଦ ପହଁରନ୍ତି ଶବ୍ଦରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି । ଶବ୍ଦରେ ସାହସ କରନ୍ତି, ସାହସୀ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ପାଇଁ ସମ୍ମାନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ମାଗିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ସତେଅବା କେଉଁ ଶସ୍ତା ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ନାନା ଭାବପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟରେ ଛନ୍ଦହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜଲାଗି ଆଗ ସମ୍ମାନ ମାଗନ୍ତି, ଆପଣାଲାଗି ମୁକ୍ତି ଧାବନ ମାର୍ଗଟିଏ ଉଣ୍ଡାଳି ନେଇ ସେହି ମାର୍ଗ ଦେଇ ପଳାୟନ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ବହୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ରହିଯାଆନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସବୁଜମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଆମକୁ ଏହିପରି ଅନେକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ସେମାନେ ଘଡ଼ିଏ ବିପ୍ଳବର କଥା କହିଛନ୍ତି ତ ଆର ଘଡ଼ିକୁ ସତେଅବା ଆଉ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି । ସତେଅବା ଏକାବେଳକେ ପ୍ରଳୟ କରି ସବୁକିଛି ଭାଙ୍ଗି ପକାଇବାକୁ ମନ କରିଛନ୍ତି ତ, ତେଣେ ସ୍ୱପ୍ନର ଶକଟ ଉପରେ ବସି ଆଉ କେଉଁ ପୁରକୁ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ଅନ୍ନଦା ଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କର 'ପ୍ରଳୟ ପ୍ରେରଣା' କବିତାରେ—

ଯେତେ ପାପ ଯେତେ ମିଥ୍ୟା ଯେତେ ମୋହ ଯେତେ ପ୍ରବଞ୍ଚନା,
　　　ଧର୍ମନାମେ ନୀତି ନାମେ ଜାତି ନାମେ ଯେତେ ଆବର୍ଜନା ।
ବୈଷମ୍ୟର ଭେଦରେଖା ଭଣ୍ଡତାର ଯେତେ ଆଚ୍ଛାଦନ,
　　　ଦୁର୍ବଳର ହାହାକାର ପୀଡ଼ିତର ମରମବେଦନ ।

କିଛିପଦେ ଧରଣୀର ଦୁଃଖଶୋକେ ଭଗ୍ନ ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳି,
ନିଷ୍ଠୁର ନିର୍ମମ ମୁହିଁ ନିର୍ବିକାରେ ସବୁ ଦେବି ଜାଳି ।

ଏଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ କେବଳ ଶବ୍ଦ, ନା ଏଥିରେ ଏକ ନିଷ୍ଠିତ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତାର କିଛି ପ୍ରତ୍ୟୟ ରହିଥିବା ଉଚିତ ? କାରଣ, ସବୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ଦେବାର ପଣ କଲାବେଳକୁ ତେଣେ ପଳାଇ ଯିବାର ଏକ ଆତୁରତା ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କୁ ଘାରି ପକାଉଛି—

ଯିବି ପଳାଇ ଦୂରେ ସୁଦୂରେ, ସ୍ୱପନଲୋକେ ଗୋପନପୁରେ,
ଗ୍ରହ ତାରକା ଏଡ଼ାଇ,
ଯଉବନର ଝରଣାକୂଳେ, ମଳୟ ଯହିଁ ନିତ୍ୟ ବୁଲେ,
କୁସୁମକେତୁ ଉଡ଼ାଇ ।

ଏବଂ 'ସୃଜନସ୍ୱପ୍ନ' ଶୀର୍ଷକ ଆଉଗୋଟିଏ କବିତାରେ—

ନୟନ ପରେ ନୟନ ରଖି, ମରମ ସାଥେ ମରମ ଯୋଖି,
ସ୍ୱପନସୁଖେ ଥିବା ଗୋ,
ପ୍ରେମ ପୂରଣା ନ ହୁଏ ଯହିଁ, ଚାଲ ସେପୁରେ ଯିବା ଗୋ ସହି,
ଚାଲ ସେପୁରେ ଯିବା ଗୋ ।

ପୁନଶ୍ଚ

ଚାଲ ସେପୁରେ ଯିବା ଗୋ ପ୍ରିୟେ,
ଏ ମର ମରୁ ସହିବ କିଏ ? ··· ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଗୋଟିଏ କବିତାରୁ ପଦେ କହିଲେ—

ଯହିଁ ଗଗନେ ପବନେ ଅସୀମ ସ୍ୱପନ ଭରା,
ଯହିଁ ନାହିଁ କୋଳାହଳ ବ୍ୟଙ୍ଗ ତୀବ୍ର ଖରା,
ଯହିଁ ମୁଗଧ ନୟନେ ପ୍ରଣୟ ଆତ୍ମହରା,
ଯହିଁ ମଦଭରଗନ୍ଧେ ଯୌବନ ଦିଏ ଧରା ।
ସେ ଦେଶେ ଯିବି ମୁଁ ସେ ଦେଶେ ଉଡ଼ି ।।

ଏବଂ, ଏତକ ଲେଖିବାର ଦୁଇମାସ ପରେ, ଆଉ ଏକ ତାଡ଼ନାମୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ—

ସକଳ କ୍ଳାନ୍ତି ସକଳ ଜରା କାହିଁକି ରୁହିଁ ପଥେ
ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ କେବେ କି କାହିଁ ସବୁଜ ସୃଷ୍ଟି ରଚେ,
ରୋଧେ ଯେ ପଥେ ଧରେ ଯେ ଟାଣି ନିର୍ବିକାରେ ଯାଅରେ ହାଣି
କହ ନିର୍ଭୀକ ଯାଏଁ ମୁଁ ଯାତ୍ରୀ ସତ୍ୟ ଗୀତ ଗାଇ,
ଯୌବନକୁ ଦଳଇ କିଏ ଏସନ ଶକ୍ତି କାହିଁ ?

ସମ୍ଭବତଃ ଗୋଟିଏ ଯୌବନ ଅଛି, ଯାହାକି ଏହିଭଳି ନଗ୍ଣ୍ୟ ଓ କଦର୍ଯ୍ୟ, ଉଡ଼ାଇ ନେଉଥାଏ ଏବଂ ଲୋମଡ଼ାଇ ବି ଦେଉଥାଏ । ଏହି ଯୌବନ ବୟସ ହେଲେ ଆସେ, ବୟସ ଗଲେ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଏ । ଆଉ ଏକ ଯୌବନକୁ ଜୀବନରେ ବାଛି ନେବାକୁ ହୁଏ । ତାହା ବୟସ ଅନୁସାରେ ମୋଟେ ଆସେ ନାହିଁ କି ପଳାଇ ଯାଏନାହିଁ, ତାହା ରହିଥାଏ । ଅସଲ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅସଲ କାବ୍ୟକଳା ସେହି ଯୌବନକୁ ଧର୍ମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଯାଏ । ଏହିଭଳି ଏକ ବିଶ୍ୱାସ ନେଇ ସବୁଜମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ ସତେଅବା ନାନାଭାବେ କଦର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ି ଯାଉଥିବା ପରି ଲାଗୁଥାଏ । କବି କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଗୋଟିଏ କବିତାରେ କେଡ଼େ ଚମତ୍କାର ଶବ୍ଦବେହରଣ ଦେଇ ଏକ ନୂଆ ସମାଜର କଥା କହିଛନ୍ତି—

> କବିତା ଗଢ଼େ ଏକ ବିରାଟ ସମାଜର, ସବୁରି ଯହିଁ ଅଛି ବିଶ୍ୱରେ ହେଲେ ଘର,
> ସକଳେ ଲଭିବାକୁ ମୁଠାଏ ଦୁଧଭାତ, ଯୋଗ୍ୟ ଯେତେ ତହିଁ ବାଳକ ବାଳିକା ତ ।
> ଦୁଇଟା ଜାମା ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବା ପାଇଁ ମିଳେ, ପଢିବାପାଇଁ ବାଧା କାହାରି ନାହିଁ ତିଳେ ।
> କହିବାପାଇଁ କଥା ସବୁରି ଦାବି ଅଛି, ମୁଁ ଯେହି ସମାଜର କବିତା ରଚେ ବର୍ଣ୍ଣ ।

କୌଣସି ସମାଜ ଶବ୍ଦରେ ଗଢି ହୁଏ ନାହିଁ, ଶବ୍ଦରେ ବସି ପଳାଇ ଯାଇହୁଏ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଏକ ସର୍ବଜନମ୍ଭ ଭରସା ଆଣି ଦେଇ ପାରିବାଭଳି ସମାଜଟିଏ ଗଢ଼ା ହୋଇ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ବିମାନରେ ବୁଲୁଛି, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅବାଞ୍ଛିତ ଏବଂ ଅବହେଳିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହି ଡେମ୍ପୁନାଟି ଭିତରକୁ ସବୁଜମାନେ କେତେ ଅଳପ ଭେଦି ପାରିଥିଲେ ! ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅନ୍ନଦା ଶଙ୍କରଙ୍କର 'ପ୍ରଳୟ ପ୍ରେରଣା' କବିତାର କେତୋଟି ଧାଡ଼ିକୁ ମନେ ପକାଇ କହିଲେ, ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀର କବିମାନେ ପୁରୁଣା ସମାଜକୁ ମାନିବେ ନାହିଁ ଓ ଲୋକମତକୁ ପାଦରେ ଦଳି ଦେବେ ବୋଲି ପଣ କରିଥିଲେ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅମରାବତୀ ଗଢ଼ିବାକୁ ଓ ଜଡ଼ ଦେହରେ ଜୀବନର ସ୍ପନ୍ଦନ ଆଣିଦେବାକୁ ଜିଗର କରି ବସିଥିଲେ । ଏହି ସବୁକିଛି ସେହି କବିତା ଭିତରେ ହିଁ ରହିଗଲା ଏବଂ ସବୁଜମାନେ ଅକାଳରେ ହଳଦିଆ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନେ ବଡ଼ ହୋଇ ସମାଜକୁ ମାନିଲେ, ସେହି ପୁରୁଣା ସମାଜରୁ କେତେ ମାନ ପାଇଲେ । ଅନ୍ନଦା ଶଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେକଥା ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରି କେତେ ଖେଦ କରିଛନ୍ତି, "ସେଦିନ ଆମ୍ଭେମାନେ ସବୁଜ ଶକ୍ତିର ସାଧନା କରିଥିଲୁ । ଆଜି ସେ ସାଧନା ଛାଡ଼ି, ମୁଁ ଧରିଛି ସବୁଜ 'ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ'ର ସାଧନା' ଏବଂ 'ଆମ୍ଭେମାନେ ପରା ପଣ କରିଥିଲୁ, ଚିର ଜୀବନ ଚିର ନବୀନ ରହିବୁ, ଆମମାନଙ୍କର ସାଧନାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା 'ସବୁଜ ହେବୁ', 'ସବୁଜ ଥିବୁ',, 'ସବୁଜ କରିବୁ' ? ମନର ତାରୁଣ୍ୟ ଅକ୍ଷୟ ରଖି ପ୍ରାଣରସର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟରେ ଭସାଇ ନେଇ-ଯିବୁ, ସମାଜର, 'ଜୀବନର ଯୁଗଯୁଗ-ସଞ୍ଚିତ ଆବର୍ଜନା, ଗତାନୁଗତିକର ଉପାସନା,

ଅତୀତର ଅନ୍ଧ ଅନୁସରଣ, ବିଦେଶର ବ୍ୟର୍ଥ ଅନୁକରଣ ?'' ଅନ୍ନଦା ଶଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଛାଡ଼ି ବଙ୍ଗଳା ଗ୍ରହଣକଲେ, ତେଣିକି ସେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଲେଖିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ । କାଳନ୍ଦୀଚରଣ ଓ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲେଖିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ସବୁଜସଂହତି ଅବଲୁପ୍ତ ହୋଇ ରହିଗଲା ।

ଏମାନଙ୍କ ସହିତ ଏମାନଙ୍କଠାରୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କିଞ୍ଚିତ୍ ଅଧିକ ତରୁଣ ଯେଉଁ କତିପୟ ସବୁଜ ଭିତରେ ରହିଥିଲେ, ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରବୀଣମାନେ କ୍ରମେ ଛେଚା ପଡ଼ି ଆସୁଥିବାର ଅନୁଭବ କରି ତାହାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ 'ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ' ନାମରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଗଠନ କଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଭାରତୀୟ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟ ଓ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ପାର୍ଟିର ସଦସ୍ୟ ଥିଲେ । ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଇଂରେଜ ଶାସନରୁ ଦେଶକୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଲାଗି ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମ ଲଢ଼ିବାରେ ସର୍ବମୁଖ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ହିସାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ସେହି ସଂସ୍ଥାର ଏହି ରାଜନୀତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି ସହିତ ଅନୁପୂରକ ଭାବରେ ଏକ ଆର୍ଥିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍, ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ହାସଲ କରିବା ପରେ କେଉଁ ଆର୍ଥିକ ଗ୍ରନ୍ଥିରେ ଭାରତୀୟ ସମାଜକୁ ନୂତନ ଭାବରେ ଗଠନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ସେହି ବିଷୟରେ ଆପଣା ପାଇଁ କିଛି ଯୋଜନାର ଚିତ୍ର ଅବଶ୍ୟ ରଖିଥିଲା । ମାତ୍ର, ଭାରତବର୍ଷର ବାମପନ୍ଥୀ ତରୁଣମାନେ ଆହୁରି ଅଧିକ କିଛି ଖୋଜୁଥିଲେ ଏବଂ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଯଥେଷ୍ଟ ସାଧୁତା ସହିତ ଆପଣାର ଆର୍ଥିକ ଘୋଷଣାଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ରଖିଛି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁ ନ ଥିଲେ । ୧୯୩୪ ମସିହାରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଓ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ବନ୍ଦ କରିଦେଇ ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧିକ ମନୋନିବେଶ କରିବା ଲାଗି ଯେପରି ଦେଶକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ତରୁଣମାନଙ୍କର ମନ ମାନିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସରୁ ଅଲଗା ହୋଇଗଲେ । ତଥାପି, ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ଜବାହରଲାଲ୍ ନେହେରୁଙ୍କୁ ସେମାନେ ହୁଏତ କେତେ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ବୋଲି ବିଚାରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଉପରେ ତଥାପି ଆଶା ରଖିଥିଲେ ।

ଏହିସବୁ ରାଜନୀତିକ ଦୃଷ୍ଟି ବଦଳର ପ୍ରଭାବ ସେତେବେଳର ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ଥିଲା, ପଡ଼ିଲା । କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଲକ୍ଷ୍ନୌଠାରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଲେଖକ ସମ୍ମିଳନୀର ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନ ବସିଲା, ସେଥିରେ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଖ୍ୟାତ କଥାକାର ମୁନ୍‌ସୀ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ ସଭାପତିର ଆସନରୁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ – ''ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଆମ ଭିତରେ ଏକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଆଣି ପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ ଆମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ବୌଦ୍ଧିକ ଆବଶ୍ୟକତାଗୁଡ଼ିକର ସନ୍ତୋଷବିଧାନ କରେ ନାହିଁ, ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଶକ୍ତି ବା ଗତିଶୀଳତା ଆଣି ଦିଏନାହିଁ,

ଯାହା ଆମ ଭିତରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ଜାଗୃତି ଘଟାଇ ପାରେ ନାହିଁ ଓ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂକଳ୍ପର ସହିତ ଯାହା ଆମକୁ ନଗ୍ନ ବାସ୍ତବତାଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ନାହିଁ, ଆଜି ଆମଲାଗି ସେହି ସାହିତ୍ୟର ଆଦୌ କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ତାହାକୁ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହିବା ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ।'' ସାହିତ୍ୟ ମୂଳତଃ ବିନୋଦ ଏବଂ ଚିତ୍ତ ଆପ୍ୟାୟନର ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇ ରହିବ ବୋଲି ପ୍ରଗତିଶୀଳମାନେ ଆଦୌ ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସାମନ୍ତବାଦୀ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭବିଷ୍ୟ ଚିନ୍ତା ନ ଥିଲା, ପ୍ରଗତିଶୀଳମାନେ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ । ଇଉରୋପୀୟ ମାର୍କସ୍‌ବାଦ ଓ ରୁଷିଆ ଦେଶର କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ଶାସନ ସାହିତ୍ୟ କହିଲେ ଯେଉଁସବୁ ନୂଆକଥା ଓ ନୂଆ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ବୁଝୁଥିଲା, ଭାରତୀୟ ପ୍ରଗତିଶୀଳମାନେ ତାହାକୁ ହିଁ ସୂତ୍ର ପରି ମାନୁଥିଲେ ଏବଂ ଭାରତବର୍ଷରେ ସେହିଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ।

୧୯୩୮ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ସେହି ସମ୍ମିଳନୀର କଲିକତା ଅଧିବେଶନରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଏକ ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସମ୍ଭବ କରିବାର ସେହି ଅଭିଳାଷଟି ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଆସିଥିଲା—''ଆମେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛୁ ଯେ, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମ ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନର ମୌଳିକ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ । ଏଥିରେ କ୍ଷୁଧା, ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ସାମାଜିକ ଅନଗ୍ରସରତା ଏବଂ ରାଜନୀତିକ ପରାଧୀନତାର ଆଲୋଚନା ହୋଇପାରିବା ଉଚିତ । ଆମକୁ ଯାହାକିଛି ନିଷ୍କ୍ରିୟତା, ଉଦାସୀନତା ଏବଂ ମୂର୍ଖତା ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନେବାକୁ ଚକ୍ରାନ୍ତ କରୁଛି, ଆମେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ବୋଲି କହି ଅବଶ୍ୟ ବର୍ଜନ କରିବୁ ଏବଂ ଅପର ପକ୍ଷରେ; ତାହା ଆମଭିତରେ ଏକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଆଣିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ବିବେକତାର ଆଲୋକପାତ ଦ୍ୱାରା ଆମର ଯାବତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ତଥା ରୀତିଗୁଡ଼ିକର ପରୀକ୍ଷା କରିପାରୁଥିବ, ଯାହା ଆମକୁ କର୍ମପ୍ରବୃତ୍ତ କରିପାରିବ; ଆମକୁ ସଙ୍ଗଠିତ ହେବାରେ ତଥା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିବ, ଆମେ ସେହିସବୁକୁ ହିଁ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବୁ ।'' ଅର୍ଥାତ୍ ସାହିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଏକ ବାହକ ଏବଂ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା । ଏପରି ଏକ ସମାଜ, ଯେଉଁଠି ଶୋଷଣ ରହିବ ନାହିଁ, ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅବିଚାର ରହିବ ନାହିଁ, ମଣିଷକୁ ଅସହାୟ ଏବଂ ଅକିଞ୍ଚନ କରି ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ଯେଉଁଠି ଜାତି, ଧର୍ମ ଓ ଧନର ସାମନ୍ତବାଦୀ ମାନଦଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ସାନ କରି ଖଣ୍ଡିଦିଆ ଯିବ ନାହିଁ ଏବଂ ତାହାକୁ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଧାନ ବୋଲି ମାନି ନିଆଯିବ ନାହିଁ, ସେହିପରି ଏକ ସମାଜର ଆଗମନୀ ଘୋଷଣା କରିବା ଏବଂ ତାହାଲାଗି

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ଓ ସଂକଳ୍ପଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆଣିବା, ତାହାହିଁ ସାହିତ୍ୟର ଆକାଙ୍‌କ୍ଷା ହୋଇ ରହିବ ।

'ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ' ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ୧୯୩୫ ମସିହାରେ ହେଲା ଏବଂ ୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଏହି ସଂସଦର ମୁଖପତ୍ରରୂପେ 'ଆଧୁନିକ' ନାମକ ଏକ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ରାଜନୀତିରେ ସକ୍ରିୟ ଭାବରେ ରହି ସାହିତ୍ୟକୁ ମନ କରିଥିବା କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ପତ୍ରିକାର ଉଦ୍ୟମ ପଛରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପତ୍ରିକାଟି କେବଳ ଏକ ରାଜନୀତିକ ପତ୍ରିକା ହେବାଲାଗି ଆଦୌ ଚେଷ୍ଟା କରି ନଥିଲା । ତାହାର ସର୍ବମୂଳ ଦୃଷ୍ଟି ସାହିତ୍ୟିକ ଥିଲା । ପତ୍ରିକାଟିର ବିଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶ୍ରୀ ଜବାହରଲାଲ ନେହରୁ, ମାକ୍‌ସିମ୍‌ ଗର୍କି ଏବଂ ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରୀ ବିମ୍ବାଧର ବର୍ମାଙ୍କର ଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ, 'ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାମ୍ୟବାଦ' ବିଷୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ । ଆଉଗୋଟିଏ ସଂଖ୍ୟାରେ ଶ୍ରୀ ଜବାହର ଲାଲଙ୍କର ଏକ ଲେଖାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଓ ସଂସଦ ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ ଜ୍ଞାପନ କରାଯାଇଥିଲା । ୧୯୩୭ ମସିହାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ସଂସଦର ଏକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସଭାପତିତ୍ୱ କରି ଔପନ୍ୟାସିକ ଶ୍ରୀ ରାମପ୍ରସାଦ ସିଂହ କହିଥିଲେ — "ମାନବକୁ ତାହାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବାଦୌ ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସାହିତ୍ୟରେ 'ଭଗବାନ' ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନଥିବ, ଧର୍ମ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନଥିବ, ମନୁଷ୍ୟ ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟର ସମସ୍ୟାକୁ ଧରି ଏହା ଅଗ୍ରସର ହେବ । ଏହିପରି ଏକ ସାହିତ୍ୟ ଋଷିଆରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସେହି ଆଦର୍ଶ ଧରିବାକୁ ହେବ ।" ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦର ଲେଖକ ଓ ଅନ୍ୟ ସଦସ୍ୟମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷ୍ଠାପର ଭାବରେ ଏହିସବୁ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ।

'ଆଧୁନିକ' ପତ୍ରିକାର ମୋଟେ ପାଞ୍ଚଟି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ତା'ପରେ ପତ୍ରିକାଟି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ ଭିତରେ ରହି ଯେଉଁମାନେ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ସତେ ଅବା ଆଉ ହାତରେ ରାଜନୀତିକ ଦଳରେ ରହି ଦଳର ବି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଦୁଇଟି ଯାକ କାମ ପାଇଁ କାହାରି ପାଖରେ ସମୟ ନଥିଲା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ କଥା ଯେ ରାଜନୀତିକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଅଧିକ ଜରୁରି ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ କ୍ରମଶଃ ରାଜନୀତିର ଆଗ୍ରହ ଗୁଡ଼ିକ ଆସି ସାହିତ୍ୟିକ ଆଗ୍ରହକୁ ଗ୍ରାସ କରି ପକାଇ ଥିଲା । ସାହିତ୍ୟିକ ସ୍ପୃହାଟି ଗୌଣ ହୋଇ ରହିଲା । ସେଥିଲାଗି ସମସ୍ତ ଅର୍ଣ୍ଣିଲ ନାହିଁ ଏବଂ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟମାନେ ଶେଷରେ ସୋସିଆଲିଷ୍ଟମାନଙ୍କଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇଯିବା ପରେ ସଂସଦର ମିଳିତ ମଞ୍ଚଟି ମଧ୍ୟ ତିଷ୍ଠି ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର

ବିବର୍ତ୍ତନ ଧାରାରେ ଆଧୁନିକ ପତ୍ରିକାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ୱାକ୍ଷର ରହିଗଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଏକ ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟକୁ ଉନ୍ମୋଚିତ କରି ଦେଇଗଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ମାର୍କସ୍‌ବାଦୀ ଜୀବନ ଦର୍ଶନର ପ୍ରଭାବଟି ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦ ଭାଙ୍ଗିଯିବା ସହିତ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା, ଯେ କଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ସେଇଟି ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଲା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଏକ ରାଜନୀତିକ ମତବାଦ ଭାବରେ ମାର୍କସ୍‌ବାଦକୁ ଗ୍ରହଣ ନକରୁଥିବା ଲେଖକ ମାନଙ୍କ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମାର୍କସୀୟ ଭବିଷ୍ୟ ଦର୍ଶନ ପୃଥିବୀ ବ୍ୟାପୀ କେତେ କେତେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର କରାଉଛି, ଯୁଗଯୁଗର ଅନ୍ୟାୟ ଦୂରିତା ଗୁଡ଼ାକ ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରିବାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ବଳ ଆଣି ଦେଉଛି । ସେହି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଉଦବେଳନଟି ସହିତ ନବ ଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦକୁ ମାଧ୍ୟମ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଯେ ଖିଅ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ଗଲା ପ୍ରଥମତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଉକ୍ତ ସଂସଦ ଆମ ଲାଗି ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଥିବ ।

ସାହିତ୍ୟର ମାଧ୍ୟମରେ ସମତା ଲୋଡ଼ିବା, ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ଲୋଡ଼ିବା ଏବଂ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ବିଲୋପ କାମନା କରିବା ଆଦିକାଳରୁ ହିଁ ମଣିଷର ଏହିପରି ଏକ ଦୃଷ୍ଟି ରହି ଆସିଛି । ସମତା, ଧର୍ମ, ନ୍ୟାୟ, ମାନବିକତା, ଏଗୁଡ଼ିକ କେବଳ କଳ୍ପନା ନୁହେଁ ମନୁଷ୍ୟର ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ସେହିସବୁ ସାମାଜିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଏକ ମୂର୍ତ୍ତ ରୂପ ଦେବାରେ ସାହିତ୍ୟ ମଣିଷକୁ କାଳେ କାଳେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଓ ବଳ ଦେଇ ଆସିଛି । ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ସଂବେଦନଶୀଳତାର କାଳେକାଳେ ଯେଉଁ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ରହି ଆସିଛି ସେହି ସମ୍ପର୍କଟି ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଅନେକ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଜ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଛନ୍ତି ବାସ୍ତବ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଠାରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁ ନ ଥିବାର ଦେଖି ସେମାନେ ଗଭୀର ବେଦନା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଓ ଓ ଏହିଭଳି ଏକ ସ୍ଥିତି ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଛନ୍ତି । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଦାର୍ଶନିକ କାର୍ଲମାର୍କସ୍ ଏହି ଅସଙ୍ଗତିଟିକୁ ଏକ ସମଗ୍ର ଦର୍ଶନ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଦେଇ ବାନ୍ଧିବା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟରେ ଆମକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ନିଦର୍ଶନମାନ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ଯେ କୌଣସି ସାନ ବା ବଡ଼ ନଗର, ତାହା ସର୍ବଦା ଅଲଗା ଅଲଗା ଦୁଇଟି ଉପନଗରରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ବୋଲି ଗ୍ରୀକ୍ ଦାର୍ଶନିକ ପ୍ଲେଟୋ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଉପନଗରରେ ଧନୀମାନେ ବାସ କରୁଥାନ୍ତି, ଆରଟିରେ ଦରିଦ୍ରମାନେ । ତେଣୁ ଏହିପରି ଭାବରେ ଦୁଇଟି ଜୀବନ, ଦୁଇଟି ନୈତିକତା ଓ ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପରସ୍ପରର ପାଖାପାଖି ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି, ପରସ୍ପର ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରତ ରହିଥାନ୍ତି । ଏହିପରି ଭାବରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ଲେଟୋଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଆମେରିକା ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରର ଔପନ୍ୟାସିକ ଅପ୍‌ଟନ୍ ସିନ୍‌କ୍ଲେଆର୍‌ଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ସଂଖ୍ୟାତୀତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ଆମେ ସେହି ଧ୍ୱନିଟି ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖିବାକୁ ଅବଶ୍ୟ ପାଇବା ।

ତେଣୁ, ଏପରି ଏକ ଅନ୍ୟଭଳି ସମାଜର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ଉଚିତ, ଯେଉଁଠାରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ହୃଦୟହୀନ ବ୍ୟବଧାନ ନଥିବ, ଥୋକେ ମଣିଷ ସୁଖ ଉପରେ ଆରୋହଣ କରିବେ ବୋଲି, ଆଉ ଥୋକେ ବଳଦ ବା ଘୁଷୁରି ହୋଇ ରହି ନଥିବେ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟର ସମ୍ମାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବ ଏବଂ ଆପଣାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରତିଭାଗୁଡ଼ିକୁ ବିକଶିତ କରାଇ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଲାଗି ନିୟୋଜିତ କରି ପାରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେବାଭଳି ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବେଶଟିଏ ମିଳି ପାରୁଥିବ, ପୃଥିବୀର ସାହିତ୍ୟରେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ କବି ଓ ଲେଖକମାନେ ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଆସିଛନ୍ତି ଏବଂ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ସାହିତ୍ୟର ଅଧିକାର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରି ଆସିଛନ୍ତି । ଏଥିଲାଗି ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କୁ ଯେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେକଥା ଆଦୌ ନୁହେଁ । ଋଷିଆର ଲେଓ ଟଲ୍‌ଷ୍ଟୟ ଓ ଫ୍ରାନ୍‌ସ୍‌ର ରୋମାଁ ରୋଲାଁ ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମଲାଗି ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ, ଆମ ଭାରତବର୍ଷ ପରି ଗୋଟିଏ ଦେଶରେ, ଯେଉଁଠି ଶହେରେ ଅଶୀଜଣ ମନୁଷ୍ୟ ନିରକ୍ଷର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ନିଃସମ୍ବଳ ଓ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଯେଉଁଠାରେ ଧନୀମାନେ ହିଁ ସତେଅବା ସବୁଯାକ ଘୋଡ଼ା ଉପରେ ଚଢ଼ିବେ ବୋଲି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରଖରତାସହିତ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଯେଉଁଠାରେ ଧର୍ମ, ଭାଗ୍ୟବାଦ, ଜାତି ପ୍ରଭୃତି ଅସୁନ୍ଦର ଭିଆଣର ଜାଲ ବିଛାଇ ଦିଆଯାଇ କୋଟି କୋଟି ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଅଳପ ଭିତରେ, ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଭଣ୍ଡାଇ ରଖାଯାଇଛି, ସେଠାରେ ସବୁ ମଣିଷଙ୍କୁ ସମ୍ମାନିତ ଓ ସୁନ୍ଦର କରି ଦେଖିବାର ଏକ ବିକଳ୍ପ ସମାଜର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆଗ୍ରହ ହୋଇ ରହି ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ସାହିତ୍ୟିକ ଯଦି ପଳାୟନପନ୍ଥୀ ହେବାକୁ ମନ କରୁନଥିବ, ତେବେ ସେ ଉକ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନଟିକୁ ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବ ।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଚରଣରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ମନୁଷ୍ୟର ବାସ୍ତବ ଜୀବନକୁ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଭିତରେ ଆଣି ସମ୍ମାନର ସହିତ ବସାଇଥିବା ଉପନ୍ୟାସକାର ଶରତଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସେହି କାଳର ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାନ୍ତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ମନେ ହେବ – "ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଶାସନତନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟ ନିହତ, ଯେଉଁ ଦେଶର ଗ୍ରନ୍ଥକାରକୁ ଜାଣିକରି ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ଲେଖିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ଏବଂ ଲେଖିସାରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଭୟରେ କଣ୍ଟକିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ, ସେହି ଦେଶରେ ଜଣେ ମଣିଷ କାହିଁକି ଲେଖକ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ ? ସେହି ଦେଶର ଅସତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ରସାତଳରେ ବି ଯାଇ ବୁଡ଼ିଗଲେ କ'ଣ କ୍ଷତି ହୋଇ ଯାଆନ୍ତା ? ସତ୍ୟହୀନ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟରେ ଆଜି ସେଥିଲାଗି ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ଗତି ନାହିଁ, ପ୍ରାଣ ବି ନାହିଁ । ତେଣୁ ଆଜି ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଦେଶରେ ଟୋକେଇ ଟୋକେଇ ଆବର୍ଜନାର ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ହେବାରେ ଲାଗିଛି ।" ଭାରତବର୍ଷ ପରାଧୀନ ଥିଲାବେଳେ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ଏହି ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଲେଖିଥିଲେ । ଏବର ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ସେହି ଅବସ୍ଥା ଏବେ ମଧ୍ୟ ପରାକ୍ରମ ବିସ୍ତାର କରି ରହିଛି । ଅନ୍ତତଃ

ଜଣେ କବି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକାରର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଲଭଳି ଯଥାର୍ଥ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ । ପୁରୁଣା ଏବେ ମଧ୍ୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରି ବସିଛି, ସ୍ଥାଣୁ ହୋଇ ବସିଛି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନବଯୁଗ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦର ଭୂମିକା ଆମ ଆଗରେ ଅନେକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଅନୁଭୂତ ହେବ । ସେହି ଭୂମିକାଟିର ସଂକ୍ରମଣ ପ୍ରାକ୍‌ସ୍ୱାଧୀନ ଯୁଗରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଆହୁରି କେତେ ମାନବବାଦୀ ସଂବେଦନାଶୀଳ କବିଙ୍କୁ ଆବିର୍ଭୂତ କରାଇ ଆଣିବାରେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ପ୍ରେରକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ମାନବିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିଟିକୁ ତାହା ନାନାଭାବରେ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛି । ଆମ ରାଜନୀତିକୁ ମଧ୍ୟ ତାହା କେବଳ ରାଜନୀତିକ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଚକ୍ଷୁ ଆଣି ଯୋଗାଇଦେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ସମାଜ ଲାଗି, ଜୀଅନ୍ତା ମଣିଷମାନଙ୍କ ଲାଗି ସାହିତ୍ୟର ଯେ ଏକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା ଅବଶ୍ୟ ରହିଛି, ଆମକୁ ତାହା ଆମ ଆଖିରେ ଆଙ୍ଗୁଠି ପୂରାଇ ଦେଖାଇଦେଲା ପରି ସଚେତନ କରାଇଛି । ଅନେକ ତଥାକଥିତ ଆଧୁନିକତା ଓ ଉଦାସୀନତା ଭିତରେ ହଜି ନଯିବାକୁ ତାହା ଆମକୁ ସାବଧାନ କରାଇ ଦେଇଛି ।

ପଦ୍ୟରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ କହିଲେ କାବ୍ୟରେ ଗଳ୍ପ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ କାଳକାଳରୁ ରହି ଆସିଥିଲା । ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତକୁ ତ ମୂଳତଃ ଗଳ୍ପ ବୋଲି ହିଁ କୁହାଯିବ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁସବୁ ପୁରାଣ ଏବଂ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଲେଖାଯାଇଛି, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଗଳ୍ପମାନଙ୍କୁ ହିଁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରଚିତ ହୋଇଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁସବୁ ନୈତିକ ଅଥବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମୂଲ୍ୟକୁ କୁହାଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି, ସମାଜରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଣିଷମାନେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ନିଜ ଜୀବନରେ କେତେଦୂର ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ କେଜାଣି, ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କୁହାଯାଇଛି, ସେମାନେ ଅଧିକତର ପରିମାଣରେ ହୁଏତ ତାହାକୁ ହିଁ ଉପଭୋଗ କରିଛନ୍ତି ଓ ସେହିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ଆପ୍ୟାୟିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆହୁରି ପୂର୍ବକୁ ଯାଇ ଆମେ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ଗଳ୍ପ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ଯୁଗ ଯୁଗର ଅନୁକ୍ରମରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ କଥାସରିତସାଗର, ଦଶକୁମାର ଚରିତ ଏବଂ ବତ୍ରିଶ ସିଂହାସନର କଥା ମଧ୍ୟ ରହିଛି ପଣ୍ଡିତ ବିଷ୍ଣୁଶର୍ମାଙ୍କର ମୁଖରୁ ମିତ୍ରଲାଭ ଏବଂ ହିତୋପଦେଶର କଥାମାନ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଜୀବନକୁ କାବ୍ୟାତ୍ମକ ନାନା ଆଖ୍ୟାନରେ ପରିଣତ କରି ପାଲି ଗଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଜାତକ କଥାଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି । ଏସବୁକୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ, ଲୋକମାନଙ୍କର ମୁହଁରେ ମଧ୍ୟ ସହସ୍ର ସହସ୍ର କଥା ରହିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକ କାଳାନୁକ୍ରମରେ ପୃଥିବୀରେ କେଉଁଠି ଭାଗିଲୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତିରେ ଅନୁରୂପ ପରିଚ୍ଛଦମାନ ଧାରଣମାନ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷ ଭିତରେ ଏମିତି କ'ଣ ଗୋଟିଏ ଉପାଦାନ ରହିଛି, ଯାହାକି ଗପ ଶୁଣିବାକୁ ଭାରି ଭଲ ପାଏ; ଯେ କୌଣସି କଥାକୁ ସିଧା

ନିକଟ ଗାଳ୍ପିକତାର ପାତ୍ରପାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମାଧ୍ୟମରେ କହିଲେ ସେ ହୁଏତ ଆପ୍ୟାୟିତ ଅନୁଭବ କରେ ।

ତଥାପି, ସାହିତ୍ୟରେ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଗଦ୍ୟଭାଗ ରୂପେ ଏକାବେଳକେ ଅନେକ ପରେ ଆସିଛି । ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଗପ ଫାନ୍ଦି ଆନନ୍ଦ ଆସ୍ୱାଦନ କରୁ କରୁ ଓ ଗଳ୍ପର ଆବେଦନଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ନିଜ ଜୀବନର ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକୁ ମିଳାଇ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଗୋଟିଏ ଯୁଗରେ ହୁଏତ ତା'ର ସିଧା ଆପଣା ଜୀବନକୁ ଭିତ୍ତି କରି କାହାଣୀ ରଚନା କରିବାର ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଗଦ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ଆସିଲାଣି । ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଅବଧୂତ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ରଚିତ 'ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି' ପରେ ଆମେ-ସମାନ୍ତରଟିଏ ଖୋଜି ସମ୍ଭବତଃ ଏକାବେଳକେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ-ଭାଗରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯିବା । ବଡ଼ଜେନା ପଦ୍ୟରେ 'ସମର ତରଙ୍ଗ' ଲେଖିଛନ୍ତି, 'ଅମ୍ବିକା-ବିଳାସ' କାବ୍ୟରେ ମହାଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ବିବାହୋତ୍ସବର ଉପଲକ୍ଷରେ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ଦେବତାମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ତାଣ୍ଡବଲୀଳା କରାଇ ଗଳ୍ପକାରିତାର ଏକ ଚମତ୍କାର ପ୍ରଦର୍ଶନଟିଏ ଜମାଇ ପାରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ 'ଚତୁର ବିନୋଦ' ପରି ଏକ ରସମୟ ଗଦ୍ୟୋପନ୍ୟାସ କେବଳ ବଡ଼ଜେନା ହିଁ ଲେଖି ପାରିଥାନ୍ତେ । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଏବେ ଯାହାକୁ Satire ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି, 'ଚତୁର ବିନୋଦ'ରେ ତାହା ଭରପୂର ହୋଇ ରହିଛି । ସମ୍ଭବତଃ ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ସର୍ବପ୍ରଧାନ ଆଧୁନିକତା ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସତକୁ ସତ ଆଧୁନିକ ଯୁଗକୁ ଆସି ସର୍ବପ୍ରଥମେ କବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କୁ ଭେଟିବା । ଶ୍ରୀ ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି ପଦ୍ୟ ଲେଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଗଳ୍ପ ଲେଖିବାରେ ମଧ୍ୟ ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ନୂଆ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ନୂଆ ଜୀବନମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସିନ୍ଦୂର ଫାଟି ଆସୁଥିବା ସମୟରେ ପୁରାତନ ଜୀବନାଗ୍ରହ-ଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁଭଳି ତାହାର ପ୍ରତିରୋଧ କରି ବାହାରିଥିଲେ, ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ମାନବିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ସହିତ ଫକୀରମୋହନ ନିଜ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକର ମାଧ୍ୟମରେ ସେହି ପ୍ରତିରୋଧକୁ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକର ଉପରିଭାଗରେ ରହିଥିବା ବିଦ୍ରୂପ ଓ ପରିହାସ ଭିତରେ ତଥାପି ଏପରି ଏକ କାରୁଣ୍ୟର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଳ୍ପରେ ଫୁଟି ଉଠିଛି, ଯାହାକି ଆମର ହୃଦୟକୁ ସିଧା ଯାଇ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଛି । ଚାକିରୀରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରେ ଫକୀରମୋହନ ତତ୍କାଳୀନ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଚାରିଗୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପ ପରି ଏହି ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କର ଶୈଳୀର ଅନୁରୂପ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ସମ୍ଭବତଃ ପ୍ରଧାନତଃ କାଳର ପାର୍ଥକ୍ୟ, ଚେତନାଗତ ଉର୍ବରତାଗୁଡ଼ିକର ପାର୍ଥକ୍ୟ । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ

ଶତାବ୍ଦୀର ଏକ ବ୍ୟବଧାନ ରହିଥିଲା । ବଡ଼ଜେନା ସମ୍ଭବତଃ ଦୁଇଟି ଗଡ଼ଜାତର ସୀମା ଡେଇଁ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀ ଓ ବୃହତ୍ତର ଆକାଶ ଭିତରକୁ ଗୋଡ଼ ପକାଇ ନଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନ ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ଓ ଗଡ଼ଜାତ ଗୃହଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲେ, ଜୀବନକୁ ବହୁଳ ଭାବରେ ଦେଖିଥିଲେ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ଗୁଣୀ ଇଂରେଜ ହାକିମ ଜନ୍ ବୀମ୍ସ୍‌ଙ୍କର ନିକଟ ସଂସର୍ଗରେ ଆସିଥିଲେ । ସମାଜର କ୍ରୂର ଅନ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ନିଜର ଅନନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଓ ଅନୁକରଣୀୟ ଠାଣିରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ବ୍ୟବଚ୍ଛେଦ ଦ୍ୱାରା ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲେ ଏତ, ମାତ୍ର ତଥାପି କର୍ମବାଦୀ ଥିଲେ. ଅନ୍ୟାୟକାରୀମାନଙ୍କୁ ବିଧାତାଙ୍କର ଦଣ୍ଡଦେଇ ସେ ହୁଏତ ତାହାଦ୍ୱାରା ଏକ ସମାଧାନ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ସମାଜରେ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସହାୟ ଓ ବିମୂଢ଼ ଭାବରେ ଗିଳିକରି ରହିଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ଏବଂ ଅସଙ୍ଗତିଗୁଡ଼ିକୁ ସେହି ବିଧାତା ହିଁ ବରାଦ କରି ଜଗତକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସରସ୍ୱତୀ ଫକୀରମୋହନ ଆଉ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ କି ?

ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ସମସାମୟିକ ସ୍ରଷ୍ଟାମାନେ କେହି ଗଳ୍ପ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଗଳ୍ପ ଲେଖି ନାହାନ୍ତି । ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଗଳ୍ପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ସେହି ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗରୁ ହିଁ ସିଧା ପ୍ରେରଣା ଲଭି କରିଥିବା ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ଗଳ୍ପ ରଚନାରେ ଯେଉଁ ଉଚ୍ଚତା ଓ ପ୍ରସାରକୁ ଛୁଇଁ ପାରିଛନ୍ତି, ଗାଳ୍ପିକତାର ହୃଦୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ହୁଏତ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉଚ୍ଚତା ଓ ପ୍ରସାର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହିଁ । ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ ଏବଂ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ଏକାଧିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଇଂରାଜୀ ଉପନ୍ୟାସର ଭଣ୍ଡାରରୁ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଚିନ୍ତନ ସଂଗ୍ରହ କରି ତାହାକୁ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉକୁଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ପ୍ରୟାସରେ ଅନେକ ସଫଳ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି । ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ଉପନ୍ୟାସରେ ଠିକ୍ ସେହି ପ୍ରୟୋଗଟିକୁ କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଭାଷାରେ ବଙ୍କିମ ଏବଂ ଶରତଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଉପନ୍ୟାସର ଉଣ୍ଡିମ ନାଜୁଛି । ଆପଣାର ନିଜସ୍ୱ ଭଳି ରାସ୍ତାଟିଏ ବାଛି ନେଇ କବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମଧ୍ୟ ଉଭୟ ଗଳ୍ପ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକର ତରଙ୍ଗ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅବଶ୍ୟ ଆସି ବାଜିଥିବ । ହିନ୍ଦୀ ସମେତ ଭାରତୀୟ ଅନେକ ଭାଷାରେ ସେତେବେଳେ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସର କୁସୁମପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି । ତଥାପି ଓଡ଼ିଶାର ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସକାରମାନେ ତେଣିକି କୌଣସି କାରଣରୁ ଅଧିକ ମନ କରି ନାହାନ୍ତି । ଆମର ତତ୍କାଳୀନ ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ମୁନ୍ସୀ ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କର ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସର ନିକଟ ପରିଚୟରେ ଆସିଥିଲେ କି ନାହିଁ କେଜାଣି ? ୧୯୧୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନ ଖଣ୍ଡଟି ବଙ୍ଗଳା ସହିତ ଗୁନ୍ଥା ହୋଇ ରହିଥିଲା । ତାପରେ ଯାଇ ତାହା ବିହାର ସହିତ ଯୋଡ଼ା ହେଲା ଏବଂ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର କୌଣସି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲା ।

୧୯୨୦-୨୧ ମସିହା ପରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆକାଙ୍କ୍ଷାରେ ଏକ ଉନ୍ମୁଳ ଉଦ୍ବେଳନ ଘଟିଥିଲା । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମର ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ଯେ ଏହି ଦେଶରୁ ଦିନେ ଅବଶ୍ୟ ହଟିଯିବ, ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଭାରତୀୟ ଭାବନା ଓ ଭବିଷ୍ୟକଳ୍ପନାକୁ ସତେଅବା ଏକ ନୂଆ ଉଦ୍‌ବେଳନ ଆଣି ଯୋଗାଇଦେଲା । ସେତିକିବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଆଞ୍ଚଳିକ ଆତ୍ମମୁଖ୍ୟଟିକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଭାରତୀୟ ବୃହତ୍ତର-ଧାରାରେ ମିଳିତ ହୋଇଯିବା ଲାଗି ଆହ୍ୱାନ ଦେଲେ । ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁଠି ଯିଏ ଅତ୍ୟାଚାରିତ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୋଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଛନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାର ଆଖି ମଧ୍ୟ ସେଯାଏ ପ୍ରଲମ୍ବିତ ହୋଇଗଲା । ତାହାର ପ୍ରଭାବ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆମେରିକାର ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥର ଛାୟାରେ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଲେଖା ହୋଇଥିବା ଦୁଇଟି ଉପନ୍ୟାସ ହେଉଛି 'ଦାସତ୍ୱ ମୋଚନ' ଏବଂ 'ଟମ କକାଙ୍କ କୁଟୀର' । ତାପରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଦେଶର ଚେତନାକୁ ଉନ୍ମୀଳିତ କରି ଆଣୁଥିବା ସମୟରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପନ୍ୟାସ-ସାହିତ୍ୟରେ ସତେଅବା ବନ୍ୟା ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ, କାହ୍ନୁଚରଣ, ରାମପ୍ରସାଦ ସିଂହ, କମଳାକାନ୍ତ ଓ ଆହୁରି ଅନେକ ରଥୀ ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପକାରିତା ସତେଅବା ସାବାଳକତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ଜୀବନର କେତେ ଅଳିନ୍ଦକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥିଲା । ପଛକୁ ପଛ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ଲାଗି ଆସିଲେ । ଏସବୁରି କିଛିକାଳ ପୂର୍ବରୁ ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ସାବତ ଉପନ୍ୟାସର ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ନାରୀଜୀବନକୁ ଆଣି କଳାତ୍ମକ ସକଳ ସୌଷ୍ଠବରେ ପାଠକମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷ ବାଢ଼ି ଦେଇ ପାରିଥିଲେ । ଚତୁର୍ଥ ଦଶକରେ ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା ସମୟକୁ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କର 'ଚନ୍ଦ୍ରଗୀବ' ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ତୃତୀୟ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିକୁ ମାର୍କ୍ସୀୟ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଲବ ଆଡ଼କୁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରି ନେଇଥିବା ଶ୍ରୀ ଭଗବତୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ତାଙ୍କର ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ଦୁଇଟି ଗଳ୍ପରେ ଉଭୟ କାର୍ଲମାର୍କସ୍ ଏବଂ ସିଗ୍‌ମଣ୍ଡ୍ ଫ୍ରଏଡ୍‌ଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକଳ୍ପନା ଭିତରକୁ ଆଣି ସାରିଥିଲେ ।

ଫକୀରମୋହନ ଯେତିକି ଗଦ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ, ପାୟ ସେତିକି ପଦ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । କ'ଣ ପାଇଁ ଯେ ତାଙ୍କର ପଦ୍ୟ ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କ ଗଦ୍ୟ ପରି ଲୋକଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିପାରିଲା ନାହିଁ, ତାହା ବିଷୟରେ ନାନା ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ପାରେ । ସେତେବେଳେ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ ଏବଂ ଗଙ୍ଗାଧର ପଦ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏତେ ଏତେ ଅଭିନବତ୍ୱ କରିବାରେ ଲାଗିଥିଲେ ଯେ, ସମ୍ଭବତଃ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର କାବ୍ୟ ବା

କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଆଡ଼କୁ ଆଉ କାହାର ନଜର ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ବି ତାଙ୍କର 'ତପସ୍ଵିନୀ' ଓ ସେହିକାଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାବ୍ୟପୁସ୍ତକ ସକାଶେ ଯେତେ ସ୍ଵୀକୃତି ପାଇଲେ, ତାଙ୍କର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପାଇଁ ସେତେ ସ୍ଵୀକୃତି ପାଇ ନଥିଲେ । ଅନେକ ପରେ ହୁଏତ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଛପା ହେବା ପରେ ଯାଇ ସେଗୁଡ଼ିକ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆସିଥିଲା । ପୁରୁଣା ଶୈଳୀରେ ଲିଖିତ ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ କିପରି ଯେ ଆଧୁନିକ ଶ୍ଳେଷ ଏବଂ ସ୍ନିଗ୍ଧତା ଭରି ରହିଥିଲା, ସମ୍ଭବତଃ ଏବେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋଚନା ହୋଇନାହିଁ । ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ କବିତା ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍କୁଲମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ପାଠରେ ସ୍ଥାନ ପାଉଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟାମୋଦୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତକବି ବୋଲି ଆଖ୍ୟାତ କରି ପାରିଲେ । ବେଶ୍ ବଡ଼ ଆୟତନକୁ ଆପଣା କାବ୍ୟଦୃଷ୍ଟିର ଆକାଶରେ ପରିଣତ କରି ଶ୍ରୀ ରାଧାନାଥ ରାୟ ନିଜ କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଯୋଜନା କରୁଥିଲେ, ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥରେ ହିଁ କବିବର ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି ।

ସତ୍ୟବାଦୀ-ଯୁଗରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଯେପରି କବିବରଙ୍କର ଅନୁକରଣ କରିଥିବା ପରି ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଗୋଦାବରୀଶ ଏବଂ ଗୋପବନ୍ଧୁ ସତେଅବା ଆପଣାର ହୃଦୟ ଭିତରେ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ । ଜାତୀୟତା ହିଁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର 'କୋଣାର୍କେ' କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥର ସର୍ବମୂଳ ଆବେଦନ ଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ଶୈଳୀରେ, ସଜ୍ଜାରେ ଏବଂ ସମ୍ବୋଧନରେ ତାହା ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ବୀରକାବ୍ୟ ପରି ହିଁ ମନେ ହୋଇଥାଏ । ଯାବତୀୟ ବୀରକାବ୍ୟ ପରି ତାହା ପ୍ରଧାନତଃ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବା ଏକ ରଚନା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ଗୋଦାବରୀଶ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ଆବେଦନ ଆମ ହୃଦୟ ଲାଗି । ସେହି ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ଭାଷା ଅଲଗା, ଛନ୍ଦ ଅଲଗା, ଚରଣଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅଲଗା । କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ କବିତାରେ ଶେଷୋକ୍ତ ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଦାୟାଦ ବୋଲି ମନେ ହୁଅନ୍ତି । ମଝିରେ କେତେ କୁଠ ଓ ଘାଟ ପାରିହୋଇ ଆମେ ଯେତେବେଳେ ସବୁଜମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିବା, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ସତେଅବା ତାର ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆସି ଗୋଡ଼ ଦେଉଥିବା ପରି ମନେହେବ । । ସତ୍ୟବାଦୀ-ଯୁଗର କବିମାନେ ମୂଳତଃ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ହିଁ ଜୀବନର ଧନ୍ଦା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରଥମତଃ ଏକ ଆଦର୍ଶ ଠାରେ ଆପଣାର ଜୀବନ ଓ ଧ୍ୟାନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ କରି ରଖିଥିଲେ । ସେହି ଆଦର୍ଶ ହେଉଛି ଜାତୀୟତା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା । ସେଥିରେ ରାଜନୀତି ମଧ୍ୟ ଥିଲା, ମାତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୌଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ମୂଳତଃ ଏକ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଜୀବନର ସଙ୍କଳ୍ପ ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନେ ଆପଣା ଆପଣାର ସ୍ଵଭାବ ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ମାର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ବାଛି ନେଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଆସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏବଂ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଯୋଜନାରେ ଯାବତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ସେମାନେ ଯେ

ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁସାରେ ନିଜକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରି ରଖିଥିଲେ, ସବାଆଗ ସେମାନେ ଲେଖିଥିବା ସାହିତ୍ୟରୁ ହିଁ ତାହାର ପରିଚୟ ମିଳି ଯାଇଥାଏ ।

ସବୁଜ ଯୁଗର କବିମାନଙ୍କୁ ଆମେ ପ୍ରାୟ ଏକାବେଳକେ ଏକ ଅନ୍ୟ ମଣ୍ଡଳରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ସତ୍ୟବାଦୀର ସାଥୀମାନଙ୍କ ଭଳି ଏମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱପ୍ନ ରହିଥିଲା, ମାତ୍ର ସେହି ସ୍ୱପ୍ନର ବାସ୍ତବାୟନ ଲାଗି ସେମାନେ ନିଜର ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରି ନଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସାଧାରଣ ସମାଜରେ ଥିଲେ, ସାଧାରଣ ସମାଜ ଲାଗି ହିଁ ତିଆରି ହୋଇଥିଲେ । ଜୀବିକାନିର୍ବାହ ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ନାନା ଅନ୍ୟ ଧନ୍ଦା ଭିତରେ ରହିଥିଲେ, ସେଇଠି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ସାଫଲ୍ୟ ପାଇବାର ପ୍ରୟାସରେ ଆଦୌ କୌଣସି ତ୍ରୁଟି କରି ନଥିଲେ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ସାହିତ୍ୟରେ ନିଜର ସବୁଯାକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଥିଲେ, ଏବଂ ସବୁଯାକ ସାହସ ଦେଖାଉ ଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟକୁ ସେମାନେ ସତେ ଯେପରି ଆପଣାର ଭବଜୀବନର ଗୋଟିଏ ଧନ୍ଦାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଭବଜୀବନକୁ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ଭାଗ ପରି ଏକ ଅନ୍ୟତମ ଭାଗ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହିପରି ଏକ ମୂଳଭୂତ ପାର୍ଥକ୍ୟର ମାନଦଣ୍ଡ ଉପରେ ହିଁ ଆମକୁ ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ ଏବଂ ସବୁଜ ଯୁଗର ସାହିତ୍ୟ ତଥା ସାହିତ୍ୟକମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଓଡ଼ିଆ କ୍ରମଶଃ ଆଧୁନିକତାର ହାଟ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସତେଅବା ଏକ ବିଶେଷ ଉପଗ୍ରହରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଲେଖକ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକର ଯେ ଏକ ସମଗ୍ର ଧର୍ମ ରହିଛି ଓ ସେ ଜୀବନରେ ଆଉ ଯାହାକିଛି କରୁ ବା ଯାହାକିଛି ହେଉ ପଛକେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ ମୂଳତଃ ତା'ର ସେହି ମୂଳ ଧର୍ମଟି ଦ୍ୱାରା ଅବଶ୍ୟ ଅଭିଷିକ୍ତ ତଥା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିବ, ସବୁଜଯୁଗକୁ ଆସି ଏହି କଥାଟିକୁ ଆମେ ସମ୍ଭବତଃ ଆଉ ମୋଟେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ସବୁଜମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଶ୍ରୀ ବୈକୁଣ୍ଠ ନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ କବିତାରେ ହୁଏତ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ସକଳ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟନାମକ ହୃଦୟଟି ପରିଚାଳିତ କରୁଥିବା ପରି କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ମିଳିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟ ଯେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ ହୋଇଯାଇ ପାରିବ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟକକୁ ତା'ର ଅଟଳ କେନ୍ଦ୍ରଟି ପାଖରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ କରି ରଖିଥିବ, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଆସି ଆମେ ସେହି ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ ହୁଏତ ଆଉ ମୋଟେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ନାହିଁ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମନୀଷୀ ଜୀବନରେ କ'ଣ ଗୋଟିଏ ପାଇଥାଏ, ଅଥବା କ'ଣ ଗୋଟିଏର ବାସନା ପାଇଥାଏ, ତା' ଜୀବନର ସବୁକିଛି ସତେଅବା ସେହି ଅନୁସାରେ ତାହାର ଉପଲବ୍ଧି ଲାଗି ଏକ ନୈବେଦ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇ ରହେ । ତାହାର ଯାବତୀୟ ସାହିତ୍ୟକରଣୀ ସତେଅବା ଏକ ତପଶ୍ଚାରଣାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ସେ ନିଜେ ହୁଏତ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ନଥାଏ । ସମସ୍ତେ, ସବୁ କବି ସେଯାଏ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ. ସେଯାଏ ଯିବାକୁ ମନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ବାସ୍ତବନାମରେ ଯେଉଁ ଅଳୀକତା ଏବଂ ଅକିଞ୍ଚନତାଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି, ତାହାକୁ ବଦଳାଇ ଦେବା ବିଷୟରେ ସଚେତନ ହୋଇ ଆସୁଗଲା । ସବୁଜ ଯୁଗରୁ ଆମେ ଏହି କଥାଟିର ଅଧିକ ପରିଚୟ ଲାଭ କରିଥାଉ । ଆଗେ, କବିତା ସମେତ ସାହିତ୍ୟର ଆଉ ସବୁଯାକ ଶାଖା ଧର୍ମକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରୁଥିଲା । ଧର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଇତିହାସର ଧର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଯାହା ପଛରେ ଶାସ୍ତ୍ର ରହିଥିଲା, ବିଧିମାନେ ରହିଥିଲେ, ଦେଉଳ ଗୁଡ଼ିକ ଯାହାର ପ୍ରତୀକ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ସେହି ଧର୍ମ ସତେ ଅବା ବିଦାୟ ନେଇ ଚାଲିଯିବାକୁ ବସିଲା । କେହି ଆଉ ସ୍ୱର୍ଗ ପାଇବାକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ତୁତି କଲେ ନାହିଁ; ଯେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟି ଆମ ଆସନ ଗୁମ୍ଫାକର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉପଲବ୍ଧ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା, ଏବେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ଓ ତଥାକଥିତ ଧର୍ମଗୁରୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ରହିଛି । ଠାକୁର ମାନଙ୍କୁ ଏଣିକି ମନୁଷ୍ୟର ହୃଦୟ ଭିତରେ ଠାବ କରାଗଲା । ନୈତିକତା ଏକ ଉପସିତ ଧାର୍ମିକ ସୁସ୍ଥ ସମୃଦ୍ଧତାର ନୂଆ ସ୍ୱପ୍ନ ନେଇ ଆପଣାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କଲା । ଏହି ସଂସାର ଭିତରେ ହିଁ ସ୍ୱର୍ଗର ସନ୍ଧାନ କରାଗଲା । ଏହି ସଂସାରକୁ ମଣିଷମାନେ ଚାହିଁଲେ ବଦଳାଇ ଦେଇ ପାରିବେ । ମଣିଷ ମନକଲେ ଆପଣାକୁ ଏକ ଅନ୍ୟ ଚେତନାର ଯୋଗ୍ୟ କରି ଦିବ୍ୟତାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ, ସେହି ନୂଆ ପ୍ରତ୍ୟୟଟି ଜନ୍ମ ଲାଭକଲା । ସାହିତ୍ୟ ଅଫିମଗୁଡ଼ାକୁ ଅଫିମ ବୋଲି ଘୋଷଣା କଲା । ଅଫିମ ଗୁଡ଼ାକର ମୋହ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଯେ ସଂସାର ଭିତରେ ପରମମୂଲ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନ ମିଳିବ, କବି ଏଣିକି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ବିଶ୍ୱାସର ସହିତ ସେହି କଥା ଘୋଷଣା କଲା । ଭାରତବର୍ଷର ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦ ପ୍ରାୟ ପାରମ୍ପରିକ ଭାବରେ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିବାଦ ହୋଇ ରହି ଯାଇଥିଲା । ଭାରତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ଚାରଣା ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଧାନତଃ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାପ ସଚେତନତା ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ମୋକ୍ଷ ଲାଭର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ମାର୍ଗ ହୋଇ ରହିଥିଲେ, ଆଧୁନିକ ଚେତନାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣକୁ ଆସି ସେହି ପ୍ରତ୍ୟୟଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟାସୁଦ୍ଧା ବଦଳିଗଲା । ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ସବୁଜ ଯୁଗକୁ ଆସି ଆମେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ତାହାର ପରିଚୟ ପାଇଥାଉ । ସେତିକିବେଳେ ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମର ଯୁଗ, ସାମ୍ୟବାଦୀ ସନ୍ଦର୍ଶନର ଯୁଗ, ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଜାତୀୟ ସଂଗ୍ରାମର ଲକ୍ଷ୍ୟରୂପେ ଘୋଷଣା କରିବାପରେ ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତି ଆଗରେ କ୍ରମେ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିର ସିନ୍ଦୂରା ଫାଟି ଆସୁଥିବା ପରି ପ୍ରତୀତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯିବା ପରେ ଭାରତବାସୀ ସତେ ଅବା ଏକାବେଳକେ ଏହି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିମୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ରୂପେ ଅଙ୍ଗେ ନଭାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଜାତୀୟତାବାଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱପ୍ନସଂଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମେ ସଂଗ୍ରାମ ସଂଗୀତରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଗାନ୍ଧି-ରାଜନୀତି କେବଳ ରୁଚ୍ଛା ରାଜନୀତି ନଥିଲା । ସେଥିରେ ସର୍ବଦା

ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆବେଦନ ମଧ୍ୟ ରହିଥିଲା, ପୁରୁଷାର୍ଥ ଏବଂ କର୍ମ ଲାଗି ଏକ ଆହ୍ୱାନ ରହିଥିଲା । ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ହିଁ ସେହି ରାଜନୀତି ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାବରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିପାରିଲା. କବିଚିତ୍ତକୁ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ରୂପେ ପାଇଲା । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆମେ କବି ବୀରକିଶୋର ଦାସ ଏବଂ ବାଞ୍ଛାନିଧି ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ପାଇବା । ଏମାନଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମ-ସଂଗୀତଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ଏକ ରାଜନୀତିକ ଲଢ଼ାଇର ତାତ୍କାଳିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଭିତରେ ହଜି ନଯାଇ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆସିଛି । ଏକ ପୃଥ୍ୱୀସତ୍ତ୍ୱର ସଂସ୍ଥାପନା ଲାଗି ଯେ ଭାରତୀୟ ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମ ଲଢ଼ା ଯାଉଥିଲା, ତାହା ଯେ ମଣିଷ ଭିତରେ ଥିବା ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମର୍ପଣ-ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଉଦ୍‌ବୋଧିତ କରି ଆଣି ପାରୁଥିଲା; ଏକ ସାମୂହିକ ଉଦ୍‌ବେଳନର ମାଧ୍ୟମରେ ବ୍ୟକ୍ତିସଂକଳ୍ପର ଉନ୍ମୋଚନ ଘଟାଇ ପାରୁଥିଲା, ବୀରକିଶୋର ଏବଂ ବାଞ୍ଛାନିଧି ଆମ ଲାଗି ଓଡ଼ିଆ କବିତା-ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ସେତିକିବେଳେ ବିଦେଶରୁ ସାମ୍ୟବାଦୀ ବିଚାର ଆସି ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ମାର୍କସବାଦ କେବଳ ଏକ ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତା ଦଖଲର ଚଠାମାତ୍ର ନୁହେଁ । ଏଥିରେ ମନୁଷ୍ୟ-ଉଦୟର ଏକ ପ୍ରେରଣାମୟ ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ରହିଛି, ଧରଣୀ ଉପରେ ଏକ ଗୃଷ୍ଟୁପ୍ତ ମାନବିକତାକୁ ସମ୍ଭବ କରାଇ ଆଣିବାକୁ ମାର୍କସ୍‌ଙ୍କର ଆହ୍ୱାନ ମଧ୍ୟରେ କେତେ କେତେ ଭାବମୟତା ଭରି ରହିଛି । ଗାନ୍ଧୀବାଦ ଏବଂ ମାର୍କସ୍‌ବାଦକୁ ସତେଅବା ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ବା ମଠ ପରି ବିଚାର କରୁଥିବା ସାଂପ୍ରଦାୟିକମାନଙ୍କର ବିଚାର ହୁଏତ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ପୃଥ୍ୱୀସମ୍ଭାବନାକୁ ନେଇ ଗଭୀର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏବଂ ଅବଲୋକନଗୁଡ଼ିକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟ ମନୀଷୀଙ୍କର ବିଚାରରେ ତଥାପି ଯେ ଏକ ଅତି ନିକଟ ସମଧର୍ମିତା ରହିଛି, ସେ କଥାଟି ଏବେ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସ୍ୱୀକୃତ ଏବଂ ଅନୁଭୂତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଗାନ୍ଧୀଯୁଗ ସହିତ ମାର୍କସୀୟଯୁଗଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଲେଶାଲେଶି ହୋଇ ରହିଛି । ଉଭୟେ ଆମର ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଏହି ଅବସରରେ ଆମେ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାଉତରାୟ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ସବାଆଗ ସ୍ମରଣ କରିବା । ସେମାନେ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସରସା ଅନ୍ୟମାନେ ଉଭୟ ଗାନ୍ଧୀ ଏବଂ କାର୍ଲସ୍ ମାର୍କସ୍‌ଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଧରି କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି; ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ସମେତ ଭାରତବର୍ଷରେ ହେଉଥିବା ମୁକ୍ତିସଂଗ୍ରାମ ଭିତରେ ଉଭୟଙ୍କୁ ହିଁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଉଦୟପର୍ବରେ ସେମାନେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ସ୍ୱାଗତ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଉଦୟକୁ ମୂଳ କରି ଦେଖୁଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି କବି ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଯେ କଦାପି ଗାନ୍ଧୀ ଏବଂ ମାର୍କସ୍‌ଙ୍କୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଅଲଗା କରି ଦେଖିବ ନାହିଁ ଓ ଏକାବେଳକେ ଦୁହିଁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇପାରିବ, ଏହି ଶତାବ୍ଦୀରେ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ଯଶସ୍ୱୀ ପ୍ରତିନିଧି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରୋମାଁ ରୋଲାଁ

ସେହି କଥାଟିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଆମର ଏହି କାଳର ଅନେକ ସଂଗ୍ରାମରେ ମଧ୍ୟ ଦୁହେଁ ଯାକ ମୂଳ ପ୍ରେରଣା ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି ।

ନାଟକରେ ପଛକୁ ପଛକୁ ନାଇ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆମେ ଏକାବେଳକେ ଭରତ ମୁନିଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିବା । ସେହି ପୁରାତନ କାଳରୁ ଆମ ଦେଶର ସାହିତ୍ୟରେ ନାଟକମାନେ ରଚିତ ହୋଇଛି, ନାଟ୍ୟଶୈଳୀର ଏକ ପରମ୍ପରା ବିକଶିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଲୋକନାଟକର ଏକ ପ୍ରାଣବନ୍ତ ପରମ୍ପରା ଯୁଗ ଯୁଗ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଏବଂ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ସେହି ପରମ୍ପରାରୁ କ୍ରମେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଆସିଛି ଅଥବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଏକାଧିକ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ଭାଙ୍ଗି ଭାଙ୍ଗି ଯାଇ ଲୋକପରମ୍ପରାର ନାନା ଅବଶେଷରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ଆମ ଏ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ଗବେଷକମାନେ ତାହାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଧୁନିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚମାନ ଉଦ୍‌ଭୂତ ହୋଇ ଆସିବା ପରେ ସେକାଳର ଯାତରେ ଏବେ ବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆକର୍ଷକ ଭାବରେ ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ ହେଉଛି । ପ୍ରଥମେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଆଦ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଖୋଲା ଆକାଶତଳେ ନାଟକଗୁଡ଼ିକର ଅଭିନୟ ହେଉଥିଲା । ତା'ପରେ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଇଉରୋପର ଅନୁକରଣରେ ଆଧୁନିକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଅବଧାରଣା କରାଗଲା, ଏବେ ପୁନର୍ବାର ଖୋଲା ଆକାଶଟିକୁ ଫେରିଯାଇ ନାଟକର କଳାଟି ସତେଅବା ଅତ୍ୟାଧୁନିକ କିଛି କରୁଥିବା ପରି ଅନୁଭବ କଲାଣି । ଓଡ଼ିଶାର ଯାତ୍ରା ଧାରାଟି କେଉଁ କାଳରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଛି । ଏବେ ଆଧୁନିକ ନାଟକ ଲେଖକମାନେ ସତେଅବା ଘରକୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ମନେ କରି ପୁନର୍ବାର ଯାତ୍ରାର ଢାଞ୍ଚାରେ ନାଟକ ଲେଖିଲେଣି । ପୁରାତନ ଢାଞ୍ଚାଗୁଡ଼ିକୁ ନାନା ନୂତନ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ସମୃଦ୍ଧ କରି ନାଟକ ଲେଖିବା ଏବଂ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ନୂଆ ଫାନ୍ଦମାନ ଫାନ୍ଦିବା, ସମ୍ଭବତଃ ଏଇଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ରୁଚିର ଏକ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ ।

ଆଗେ ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ସଂସ୍କୃତ ନାଟକମାନ ଅଭିନୀତ ହେଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜାମାନେ ସ୍ୱୟଂ ନାଟକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଏକ ଅପବାଦ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଆମେ 'ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ' ଏବଂ 'କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ'କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନାଟକ ନ କହି ଆଉ କଣ କହିପାରିବା ? କଥାକଳି ନୃତ୍ୟ ଯେପରି କେରଳର ପୁରାତନ ନାଟ୍ୟପରମ୍ପରାର ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଥିଲା ଏବଂ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ କେତେ ନାଟକର ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ କାମରେ ଲାଗିପାରୁଛି, ଓଡ଼ିଶୀ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟକର ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଥିଲା କି ? ଓଡ଼ିଶାର ରାସ୍‌ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟର ସେହି ନାଟକ-ଅଙ୍ଗଟିର ସମ୍ୟକ୍ ସୂଚନା ଦେଇଯାଉଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସତ ଯେ, ସମ୍ଭବତଃ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକାଭିନୟରୁ ଦେବତାମାନେ ବିଦାୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ରାଜାମାନଙ୍କ ସଂସାରର

କଥାବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ନାଟକ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଜଣେ ନାଟକ ଲେଖକ ପଡ଼ୋଶୀ ବଙ୍ଗଳାରେ ଯାଇ 'ଗୋପାଳ-ଉଡ଼େ' ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେବା ସମୟକୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେ ନାଟକରଚନା ଓ ନାଟକ-ଅଭିନୟର ପରମ୍ପରାଟି ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା, ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଭଦ୍ରକର 'ମୋଗଲ ତାମସା' ମଧ୍ୟ ଏହି ପରମ୍ପରାର ଏକ ସାକ୍ଷୀରୂପେ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଅବଶେଷ ଭାବରେ ବଞ୍ଚି ରହିଛି । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀ ଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଲେ ଆମେ ନାଟ୍ୟକାର ଶ୍ରୀ ବୈଷ୍ଣବ ପାଣିଙ୍କୁ ଭେଟିବା, ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି ଓ ବାଳକୃଷ୍ଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ଭେଟିବା । ଏମାନେ କେହି ସହରରେ ନଥିଲେ ଏବଂ ଗାଁଆରେ ରହି ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିଥିଲେ । କେବଳ ପୌରାଣିକ ନୁହେଁ, ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ନାଟକ ଲେଖି-ଥିଲେ । ଏବେ ଏହି ପରମ୍ପରାଟିରେ ଅଧିକ ଫଳପୁଷ୍ପ ଲାଗିଲାଣି । ଏଗୁଡ଼ିକର ଅଭିନୟ ଏବେ ସହରମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ହେଉଛି । ମାତ୍ର ଏଗୁଡ଼ିକର ଲେଖକ ଓ ଗୀତକାରମାନେ ଗାଁଆଁ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି ।

ଗବେଷକମାନେ ଆମକୁ ନାଟକ ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀ ଜଗମୋହନ ଲାଲଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେଇ ଯାଇଥାନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ସମୟର ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ଆମେ ଆମ ନାଟକ ଚତ୍ୱରରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଘୋଷଙ୍କଠାରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରିପାରିବା । ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ବଙ୍ଗଳାର ଶ୍ରୀ ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ରାୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବହୁପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ଦୁଇ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ଶୈଳୀ ସତେଅବା ଗୋଟାଏ ଭଳି ମିଳି ଯାଉଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ମଝିରେ ଆଉ କେତେଜଣଙ୍କୁ ପାହାଚ ପରି ବ୍ୟବହାର କରି ଆମେ ସିଧା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସି ପାରିବା । ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଦଶକରେ ସେ ଆଧୁନିକ ଧାରାରେ ମଧ୍ୟ ନାଟକ ଲେଖିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜାତୀୟତାଯୁଗରେ ଶ୍ରୀ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ବଡ଼ାଳ 'ଦେଶର ଡାକ' ବୋଲି ନାଟକଟିଏ ଲେଖିଥିଲେ । କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟ । ଏବେ ଯାହାକୁ ନାଟକ-ମାନଙ୍କରେ ପରୀକ୍ଷା ବା ନିରୀକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଆଦୌ ପ୍ରବେଶ କରି ନଥିଲା । ଏପରିକି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ ପ୍ରଥମ ଚରଣରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ନାଟକ ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେହିପରି ପ୍ରୟୋଗର କୌଣସି କାରିଗରୀ ଦେଖାଇବାକୁ ମନ କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଓ ଆହୁରି ଅନ୍ୟମାନେ ୧୯୫୦ ପରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ନାଟକ ଲେଖିଛନ୍ତି ଓ ଲେଖୁଛନ୍ତି । ଏବର ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସତେଅବା ନାଟକ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ ବିଶେଷ କିଛି ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । ଆଗରୁ ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ସବୁଆଡ଼ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱାଦ ମିଳୁଥିଲା । ଏବେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ପ୍ରୟୋଗଧନ ହେଲାଣି । ତେଣୁ, ଆପଣାର ଆବେଦନରେ ମଧ୍ୟ ଏଗୁଡ଼ିକ ଅଲଗା ପ୍ରକାରର ହୋଇଗଲାଣି ।

ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିଭାଗ ହିସାବରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଉଛି ଏକାବେଳକେ ଏବର କଥା। ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଆୟତନ ଭିତରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ପଂକ୍ତି ରହି ଆସିଥିଲା ସତ, ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମେ ପ୍ରବନ୍ଧ କହିଲେ ଯାହା ବୁଝୁଁଛୁ, ତାହା ସେକଥାକୁ ଆଦୌ ବୁଝାଉ ନ ଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ଗଦ୍ୟକୁ ସାହିତ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱୀକୃତି ମିଳିଲା, ତାପରେ ଯାଇ ପ୍ରବନ୍ଧର ଆଗମନ ଘଟିଲା ଏବଂ ଇଉରୋପୀୟ ସାହିତ୍ୟରୁ ହିଁ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାର ସବୁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରେରଣାଟି ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ରାଧାନାଥ, ଫକୀରମୋହନ, ଗଙ୍ଗାଧର ଏବଂ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଯୁଗରୁ ମଧ୍ୟ ଆମେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖାର ନମୁନାମାନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା । ପଲ୍ଲୀକବି ନନ୍ଦକିଶୋର ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ରଚୟିତା ରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନେ ମୂଳତଃ ସତେଯେପରି ଆଉ କ'ଣ ଥିଲେ ଓ ଲେଖୁ ଲେଖୁ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ପକାଇଲେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କରିବା ସମୟରେ ପାୟ ସେହିପରି ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ସେତେବେଳେ କାବ୍ୟ କବିତା ଓ ଗଳ୍ପ ବା ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ସର୍ଜନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଗଣନା କରା ହେଉଥିଲା । ଆପଣା ସର୍ଜନାତ୍ମକତାର ସମ୍ଭବତଃ ତଥାକଥିତ ବିରତିକାଳମାନଙ୍କରେ ସେମାନେ କ'ଣ ଗୋଟାଏ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ପକାଉଥିଲେ, ଅନେକ ସମୟରେ ଭାରି ଯାଉଁ ଯାଉଁ କରି ଲେଖି ଦେଉଥିଲେ । ଆମର ଏହି ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ କବି ଓ କଥାକାର ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଏକ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟକର୍ମ ବୋଲି ତଥାପି ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ଯିଏ ଲେଖିଥିବେ, ତାଙ୍କର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞାରୁ ପ୍ରସୂତ ବୋଲି କହିବା ସକାଶେ କଦାପି କାହାରି ଆପତ୍ତି ରହିବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ରାମାନୁଜ ଆଦି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଭଗବଦ୍‌ଗୀତାର ଭାଷ୍ୟମାନ ଲେଖିଛନ୍ତି, ଯଦି ସେମାନଙ୍କର ସେହି କାର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ବୋଲି କହିହେବ, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନର ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ବିଚାର କରିବା ଲାଗି ହୁଏତ ଆମକୁ କେତେ କେତେ ଅଧିକ କାରଣ ମିଳିଯିବ । ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ପ୍ରବନ୍ଧ ଭାଗଟି କେତେ କମ୍ ବା ଅଧିକ ବଳିଷ୍ଠ ବା ଦୁର୍ବଳ, ତାହାକୁ ଭିତ୍ତି କରି ସେହି ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ବଳିଷ୍ଠ ବା ଦୁର୍ବଳ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରିବା ଲାଗି ମଧ୍ୟ ହୁଏତ ଏକାଧିକ କାରଣ ରହିଛି ।

ତଥାପି, ସେହି ଆରମ୍ଭକାଳରୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧର କ୍ଷେତ୍ରଟିଏ ରହି ଆସିଛି ଏବଂ ଆପଣାକୁ କ୍ରମବିକଶିତ କରି ଆଣିଛି । ଏହି ଧାଡ଼ିରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କୁ ଆମେ ସବାଆଗ ମନେ ପକାଇବା । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପ୍ୟାରୀମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ କର୍ମବୀର ଗୌରୀ ଶଙ୍କରଙ୍କର ସେମାନେ ସମ୍ପାଦନା କରୁଥିବା ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ବେଳେ ବେଳେ ଯାହା ଲେଖିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନନଅନୁଗ ହୋଇ ପାରିଛି ଓ ପାଠକକୁ ସେହି

ସଙ୍ଗରେ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଅଧିକ ଚଳନ ଲାଗି ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇ ଦେଉଛି । ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତତ୍କାଳୀନ ନୂତନ ଭାବଧାରାଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାର ମାଟି ଭିତରକୁ ଭେଦି ପାରିବା ଲାଗି ଯେଉଁସବୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏବଂ ପ୍ରତିରୋଧର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲା, ତାହାର ଏକ ଆଭାସଚିତ୍ର ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଆମକୁ ଆସି ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଆମେ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶଶୀଭୂଷଣ ରାୟଙ୍କୁ ଏବଂ ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କର ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୋହିନୀ ମୋହନଙ୍କୁ ଭେଟିବା । ଓଡ଼ିଆ ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ମୋହିନୀ ମୋହନଙ୍କର ଅବଦାନ ବିଷୟରେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ହୋଇନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟକାରିତାର ମୁଖ୍ୟ ଧାରାରୁ ଦୂରରେ ରହି ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ଆପଣାର ବକ୍ତବ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅବହେଳିତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ରହିଯିବାର ତାହା ଏକ କାରଣ ହୋଇପାରେ । ଶଶୀଭୂଷଣଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଏକାବେଳେକେ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ଯେଉଁ ସୁଲାଟିକୁ ବାଛିନେଇଛି, ତାହାକୁ ଡେଇଁଯିବାକୁ କୌଣସି କାରଣରୁ ମୋଟେ ସାହସ କରି ପାରିନାହିଁ । ତାଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସେଥିଲାଗି ସେପରି କୌଣସି ଉତ୍ତରଣର ଅନୁଭବ ହୁଏନାହିଁ । ଏମାନଙ୍କପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରତ୍ନାକର ପତି ଓ ବିପିନ ବିହାରୀ ରାୟ । ଏମାନେ ଉଭୟେ ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ରର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ଭବତଃ ସେହି କାରଣରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦର୍ଶନଘନ ହୋଇଛି ଏବଂ ତେଣୁ ଶବ୍ଦଘନ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି । ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର ଆଘାତରେ ଭାବ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା ବେଳେବେଳେ ଭାରି କଠିନ ହୋଇ ଯାଉଛି । କବି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା ବେଶୀ । ଅଭିରଞ୍ଜନ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ନୁହେଁ । ତାହା ପାଠକ ମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଗ୍ରହଣଶୀଳ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ସତେଅବା କ୍ରମସଙ୍କୁଚିତ କରି ଆସୁଥିବା ପରି ବୋଧ ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ ଆପଣାର କଥନ ଶୈଳୀରେ ଅନେକ ସମୟରେ ରମ୍ୟ ରଚନାର ଗାର ଗୁଡ଼ିକୁ ଯାଇ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବା ପରି ମନେହୁଏ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମ ଭାରତବର୍ଷର ଚଳନ୍ତାକୁ କ୍ରମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ପୃଥିବୀ ସଚେତନ କରି ଆସୁଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀ ଆଡ଼କୁ ଓଡ଼ିଶାର ଗବାକ୍ଷ ଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ଅକାତର ଭାବରେ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଛି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ବିଭାଗ ରୂପେ ଆପଣାକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଆସିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟ ପଛରେ ପଡ଼ିରହିଛି ବୋଲି ଅନେକ ସମୟରେ ଏକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଭାରି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଭାରତୀୟ ଯେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟର କବିତା ଅଗ୍ରଗତି କରି ପାରିଲାଣି ବୋଲି ଓଡ଼ିଶାରେ କବିମାନେ କହିଥାନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହି ଭଳି, ଭାରତର ଯେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟର ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ପରି ଓଡ଼ିଆରେ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ସେମାନଙ୍କର ସମତୁଲ ହେବାଭଳି ଅଗ୍ରଗତି କରିପାରିଛି ବୋଲି ଓଡ଼ିଶାରେ

ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସର ଲେଖକମାନେ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ସେଭଳି ଦାବି କରିବାକୁ ପ୍ରବନ୍ଧକାର ମାନେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାହସ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେପରି ସାହସ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ହୁଏତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ପାରୁ ନଥାନ୍ତେ । ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ହେଲେ ଏକାବେଳକେ ଅନେକ ଆଖି ହେବାକୁ ହୋଇଥାଏ, ଭାବ ପ୍ରବଣତା ଅପେକ୍ଷା ଭାବଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାକୁ ହୁଏ, ଆପଣାର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅନ୍ତଃପ୍ରବେଶରେ ଏକାବେଳକେ ଶତାୟୁଧ ହେବାକୁ ହୁଏ । ତଥାପି, ଯେତେ ଗର୍ମିପାଣିରେ ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ଗର୍ମି ପାଣିହେଲା ପରି ମୋଟେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଆସେନାହିଁ । ନିଜ ଭିତରେ ଏକାବେଳେକେ ଅନେକ ସହାନୁଭୂତି ଏବଂ ଅନେକ ଅସନ୍ତୋଷ ତଥା ଅନେକ ଭବିଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ରଖି ତଥାପି ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଦେଖି ପାରିଲେ ଯାଇ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବା ନିମନ୍ତେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆସିବାପରି ଲାଗେ । କାହାର ନିନ୍ଦା ବା ପ୍ରଶଂସା କରିଦେଲେ, କାହା ଉପରେ ନିଜର ମତଟାଏ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଦେଲେ ପ୍ରବନ୍ଧରକାମ ଆଦୌ ସରି ଯାଏନାହିଁ, ବରଂ ପ୍ରବନ୍ଧକାର ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହେବାହିଁ ସାରହୁଏ । ବାହାରେ ବାହା ବାହା ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜପାଖରେ ସେ ଭାରି ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହେବାପରି ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ ।

ଆଗେ ରାଜାମାନେ ନିଜସଭାରେ କବି ପାଳୁଥିଲେ । କବିମାନେ କବିତା ଲେଖି ରାଜା ଏବଂ ସଭାସଦବର୍ଗଙ୍କୁ ଆମୋଦିତ କରୁଥିଲେ । ଏବେ ସେହି ରାଜାମାନେ ନାହାନ୍ତି ସତ ମାତ୍ର କେବଳ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାପାଇଁ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ବ୍ୟକ୍ତି ରହିଛନ୍ତି । ବିଶେଷ କରି ଆମର ଏହି ତଥାକଥିତ ଜାତୀୟତାବାଦର ଯୁଗରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆପଣାର ଜାତି, ଆପଣା ଭାଷା ଏବଂ ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ଏକାଠି ମଣ୍ଡଳୀରେ ବସି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିବାପାଇଁ ଓ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଆପ୍ୟାୟିତ ଅନୁଭବ କରିବାପଇଁ ସାମୁହିକତାର ଏହି ଯୁଗରେ ବହୁ ମନୁଷ୍ୟ ରହିଛନ୍ତି । ପଦ୍ୟରେ କବିତାମାନେ ଯେପରି ଆପ୍ୟାୟିତ କରିଥାନ୍ତି, ଗଦ୍ୟରେ ଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଠିକ୍ ଆପ୍ୟାୟିତ କରିଥାନ୍ତି । ଆମ ସମାଜରେ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ କବିତାକୁ ଲୋଡ଼ିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଗଳ୍ପ କିମ୍ବା ଉପନ୍ୟାସଟିଏ ଲୋଡ଼ିଥାନ୍ତି । ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାଲାଗି କେହି କଦାପି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଲୋଡ଼ିଯିବାକୁ ମନ କରିବ ନାହିଁ । କୌଣସି ସଭାଲାଗି ଯୋଗ୍ୟ ହେବାଲାଗି ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ଆଦୌ ଲେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ରାଜାମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଧାନତଃ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାଲାଗି ସାହିତ୍ୟକୁ ଲୋଡ଼ିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କେବେ ହେଲେ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ମନ କରିବେ ନାହିଁ । ଏକାଧିକ କାରଣରୁ ଆମ ସମ୍ପ୍ରତିକ କାଳଟି ଏପରି ହୋଇଛି ଯେ, ଏଥିରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ସାଧାରଣ ରୀତିକୁ ମାନିବା ପକ୍ଷ ଅଧିକାଂଶ ମଣିଷ ସଂସ୍କୃତିକୁ କହିଲେ ମୂଳତଃ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାର ଏକ ସାଧନକୁ ହିଁ ବୁଝୁଛନ୍ତି, ମନୋରଞ୍ଜନକୁ ହିଁ ସଂସ୍କୃତି ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି । ତେଣୁ ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ସତକୁସତ କ'ଣ କଲା କି ନକଲା, ସେମାନେ ସେହି କଥାର ପ୍ରକୃତରେ ଆଉ କାହିଁକି କେଉଁ ସମ୍ବାଦ ରଖିବେ ?

ଯେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟରେ ହୁଏତ ଚିରଦିନ ପ୍ରବନ୍ଧ ଯାବତୀୟ ସଭାର ବାହାରେ ରହିଥିବ ଅଳିନ୍ଦକୁ ନେଇ କେତେ କିଏ ନାକ ଟେକିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ତଥାପି ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲି ଦେଇ ପରିଚୟ ଗୁଡ଼ିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବ।

ପ୍ରବନ୍ଧ ସମୀକ୍ଷା କରେ। ସମୀକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ, ଓ ସମୀକ୍ଷା ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତେ ଓ ସମୀକ୍ଷାକୁ ସୁସ୍ଥହୋଇ ଶ୍ରବଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସର୍ବୋତଃ ଯେଉଁ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଯେଉଁ Humor ସବାଆଗ ଦରକାର ଆମ ସମାଜର ହୁଏତ ସେହି ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଓ ସେହି Humor ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନାହିଁ। ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବା କଦାପି ସହଜ ନୁହେଁ। ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜରେ ବଡ଼ ସାନ ସମସ୍ତେ ନିଜ ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ ହିଁ ଶତକଣ୍ଠ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି। ନିଜ ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣିବାକୁ ହିଁ ସେମାନେ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାର ଅସଲ ଉପାୟ ବୋଲି ଧରିନେଇଥାନ୍ତି। ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଇଁ ବେଳ କାହିଁ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବା କାହିଁ। ତୁଚ୍ଛା ଅଭିମାନୀ ଏବଂ ତୁଚ୍ଛା ଗରୁମାନଙ୍କର ଆପଣା ଆଡ଼କୁ ହସି ପାରିବାର ବେଳ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ? ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ହସି ଯିଏ ନିଜକୁ ତାହାର ଦ୍ୱାରା ସ୍ଫୀତଅବା କେତେ ବଡ଼ ପରି ମନେ କରୁଥାଏ, ସେ ଆପଣା ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଁ କଦାପି ହସି ପାରିବ ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଫୀତଅବା ଅଭିଶପ୍ତ ହୋଇ ସଂସାରକୁ ଆସିଥାଏ। ଏହି ଦୁରବସ୍ଥା ଘୁଞ୍ଚିଲେ ଯାଇ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧର ବେଳ ଆସି ପହଞ୍ଚିବ, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ମୋଟେ ନୁହେଁ। ପ୍ରବନ୍ଧ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବ, ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ। ପ୍ରବନ୍ଧ ହିଁ ଏହି ଦୁରବସ୍ଥାକୁ ଦୂର କରିବାର ହିଁ ପ୍ରୟାସ କରୁଥିବ। ଅଳ୍ପ ମଣିଷ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢୁଥିବେ, ଅଧିକ ମଣିଷ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାକୁ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ରହିଥିବେ। ତଥାପି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖାହେଉଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ଅନ୍ୟ ମଣିଷଟିଏ ରହିଛି ଏବଂ ସେଇଟି ବାହାରକୁ ଆସିଲେ ଆମର ଏହି ସଂସାରର ବହୁ ଦୁଃଖ ଓ ବହୁ ସନ୍ତାପ ଦୂର ହେବ ବୋଲି ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଥିବ।

ଆମର ଏହି ଆଲୋଚନାଟିରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ତା'ର ଉନ୍ମେଷ କାଳରୁ ୧୯୫୦ ମସିହା ଯାଏ ଗଡ଼ାଇ ଆଣିଲେ। ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନଟିକୁ ଅଧିକ ସମୀଚୀନତା ସହିତ ବୁଝି ପାରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମେ ପ୍ରଥମେ ସାହିତ୍ୟ, ସମାଜ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ କେତେକ ସଂଜ୍ଞାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା କଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକର ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକୁ ଜାଣିବାଲାଗି ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ କଲେ। ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିବରଣାତ୍ମକ ଇତିହାସ ଲେଖିବା ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲା। ନାମ ଅନୁକ୍ରମରେ ପ୍ରାଚୀନରୁ ଏହି ଆଧୁନିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବି ଓ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଏକ ତାଲିକାକୁ ମୂଳକରି ସେମାନେ କ'ଣ ସବୁ ଲେଖିଛନ୍ତି, ତାହାର ଏକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଏହି ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇନଥିଲା। ସାହିତ୍ୟ ନିୟମତଃ ସମାଜ ଏବଂ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ପ୍ରତିଫଳନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ କେବଳ

ସେହିପରି ଏକ ପ୍ରତିଫଳନ ବୋଲି କଦାପି କୁହାଯିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ, ସାହିତ୍ୟର ଯେ କୌଣସି ଆଲୋଚନା ଅତୀତ ଉପରେ ଅବଲୋକନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭବିଷ୍ୟ ବିଷୟରେ ଏକ ପ୍ରକ୍ଷେପଣକୁ ମଧ୍ୟ ଆଣି ବାଢ଼ି ଦେଇଥାଏ । ତେଣୁ, ସତେଅବା ଏକା ବେଳକେ ତିନି ଆଖି ହୋଇ ସାହିତ୍ୟରେ ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନାରେ ହାତଦେବାକୁ ହୁଏ । ଏବେ ଯାହାକୁ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହୁଛୁ ଏବଂ ସେହି କ୍ରମରେ ଯାହାକୁ ଆମର ସାହିତ୍ୟ ବୋଲି କହୁଛୁ, ତାହାର ଯାବତୀୟ ଆଲୋଚନା ସତେଅବା ଆମକୁ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଆଖି ଯୋଗାଇ ଦେଇ ପାରୁଥିବା ଉଚିତ । ସାହିତ୍ୟରେ କେଉଁଟି ଠିକ୍ ବା କେଉଁଟି ଭୁଲ୍ ବୋଲି ଆଦୌ କୌଣସି କଥା ନାହିଁ । ଗମ୍ଭୀରତାର ପ୍ରସ୍ଥ ଦେଇ ଆମେ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ ଆମକୁ ସତେ ନୂଆ ନୂଆ ଉଚ୍ଚତାମାନ ଦିଶିଯିବାରେ ଲାଗିଥିବ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଅଲବତ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ମାତ୍ର, ତା'ବୋଲି ଆମେ ତାକୁ ଆମର ସମ୍ପତ୍ତି ବୋଲି କଦାପି ଭାବିବା ନାହିଁ । ଆମେ ସେଥିରୁ ପ୍ରେରଣା ପାଇବା, ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯିବାର ଖୋରାକ ଏବଂ ଉତ୍ସାହ ପାଇବା । ଆମେ ଅତୀତରୁ ଯେପରି ପ୍ରେରଣା ପାଇଥାଉଁ, ଇଏ ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଗୋଟିଏ କଥା । ଅଧିକ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅବଲୋକନ ଏବଂ ଆନ୍ତଃ ପ୍ରବେଶର ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇ ଆମେ ଆହୁରି ଆଗକୁ ଯିବା, ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଅହୁରି ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବା ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଯେ କୌଣସି ଆଲୋଚନା ଆମକୁ ସର୍ବଦା ସେହି ପ୍ରେରଣା ଦେଉଥିବ । ସୃଜନାତ୍ମକ ହେବା ନିମନ୍ତେ ହିଁ ସୃଜନାତ୍ମକତାର ଆଲୋଚନା, ତାହା ହିଁ ଆମର ଅସଲ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ଅସଲ ଶ୍ରଦ୍ଧା ହୋଇ ରହିଥିବା ଉଚିତ । ତାହାହିଁ ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଆମ ସମାଜକୁ ଅଧିକ ସୁସ୍ଥତା ଆଣିଦେଇ ପାରିବ ।

୧୯୫୦ ମସିହା ଅର୍ଥାତ୍ ଭାରତବର୍ଷ ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିଥିବା ବେଳର ସମୟ । ଭାରତବର୍ଷରୁ ଇଂରେଜ ଶାସନ ହଟିଗଲା, ଭାରତୀୟମାନେ ନିଜେ ନିଜର ଶାସନ କରିବାର ନୂଆ ସୁଯୋଗକୁ ଲାଭ କଲେ । ବିଦେଶୀ ଶାସନ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକ ଉପନିବେଶ କରି ରଖିଥିଲା, ଏକ ଉପନିବେଶ ରୂପେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଭୋଗ କରୁଥିଲା ଏବଂ ଭାରତବାସୀ ବହୁ ଦିଗରୁ ପ୍ରଧାନତଃ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଆବହମାନ କାଳରୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଜାତିପ୍ରଥା ରହିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ ବହୁ କିସମର ଅସମାନତା ଭାରତବର୍ଷର ସମାଜକୁ କାମୁଡ଼ି ଧରି ଆସିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷ, ଭାରତବର୍ଷରେ ବାସ କରୁଥିବା ସବୁ ମଣିଷଙ୍କର ହୋଇ ଗଢ଼ାହେବ ବୋଲି ଅଭିପ୍ରେତ ଥିଲା । ପ୍ରଧାନତଃ ସେଇଥି ସକାଶେ ହିଁ ଏହି ଦେଶର ଏକ ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂଗ୍ରାମ ଲଢ଼ା ହେଉଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଶହେବର୍ଷର ଏକ ନବଜାଗରଣ-ପର୍ବ ଭାରତବର୍ଷର ମାନସକୁ ସେଥିଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଆଣିଥିଲା । ସେହି ନବଜାଗରଣରୁ ହିଁ କ୍ରମେ ଏକ ରାଜନୀତିକ

ଅଭୀପ୍ସା ଜନ୍ମଲାଭ କଲା, ତାହା କାଳକ୍ରମେ ଏକ ସଂଗ୍ରାମରେ ପରିଣତ ହେଲା ଏବଂ ସେହି ସଂଗ୍ରାମର ପରିଣତିସ୍ୱରୂପ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମଟି ଚାଲିଥିବା ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସେଥିରେ ଆପଣାର ଭୂମିକା ବିଷୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚେତନ ରହିଥିଲା । ଏହି ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଆମେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଶରତଚନ୍ଦ୍ର, ମୁନ୍‌ସୀ ପ୍ରେମଚନ୍ଦ, ମୈଥିଲୀଶରଣ ଗୁପ୍ତ, ସୁବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟମ୍ ଭାରତୀ ଏହିପରି କେତେ କେତେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ନାମର ସ୍ମରଣ କରିପାରିବା । ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଗୋଟିଏ ଦେଶର ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ଦ୍ୱିଜ ହେବା ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରିବ । ଜାତିଟିଏ ବା ଦେଶଟିଏ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ଯାଇ ସ୍ୱାଧୀନ ହୁଏ, ତାକୁ କେହି ପରାଧୀନ କରି ରଖି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାଧୀନତା କୌଣସି ଦେଶକୁ ଏକ ସମ୍ପତ୍ତି ରୂପେ ଆସେ ନାହିଁ, ତାହା ଏକ ଆହ୍ୱାନ ରୂପେ ହିଁ ଆସିଥାଏ । ଏକ ପୁନରାବିଷ୍କାର ରୂପେ ଆସିଥାଏ, 'ସ୍ୱସ୍ୱରୂପାନୁସନ୍ଧାନ' ରୂପେ ଆସିଥାଏ, ବୃହତ୍ତର ପୁନର୍ନିର୍ମାଣର ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ପ୍ରେରଣା ନେଇ ଆସିଥାଏ ।

ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ସେହି ପ୍ରେରଣା ସଂପୃକ୍ତ ଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟ ଲାଗି ମଧ୍ୟ ଆସିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟଲାଗି ଏକ ଅଭିନବ ଏବଂ ବିପୁଳ ତାରୁଣ୍ୟର ଆହ୍ୱାନ ନେଇ ଆସିଥାଏ । ୧୯୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସେହି ପ୍ରେରଣାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିବ । ସେହି ପଟଟି ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କଲାବେଳେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ତା'ର ସେହି ବିଶେଷ ସ୍ଥିତିଟିର ଦର୍ପଣ ଉପରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସମର୍ଥ ହେବା । ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ କବିତା, ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପ, ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିପକ୍ୱତାର ସ୍ତରକୁ ଆସି ଯାଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଦ୍ୱାରା ସଂକ୍ରାମିତ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଯଜ୍ଞରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ-ଯୋଗ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ଏବଂ ହୁଏତ ସ୍ୱପ୍ନଦୃପ୍ତ ଭାବରେ ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିବ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ତାହା ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲା ? ରାଜନୀତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଯେଉଁ ଆର୍ଥିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବଟି ଲାଗି ଦେଶ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲା, ଆମ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ଭାବରେ ସେହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲା ? ସେହି ଆହ୍ୱାନଗୁଡ଼ିକର ଜବାବ ଦେଇ ପାରିଲା କି ? ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଭଳି ହୋଇଥାଏ ଯେ, ସଂଗ୍ରାମ ସମୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କର ଭୂମିକା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ରହିଥାଏ, ସଂଗ୍ରାମ ପରେ ତାହା ମଳିନ ପଡ଼ି ଆସେ, କାଲିର ସଂଗ୍ରାମୀମାନେ କ୍ଷମତାଧୀଶ ହୁଅନ୍ତି । ସେହି କ୍ଷମତା ସେମାନଙ୍କର ଗୋଡ଼ରେ ବେଡ଼ିପରି ହୋଇ ରହେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉ ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ଯିବାକୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ଇତିହାସରେ ଏହିଭଳି ଅନେକବାର ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ କ୍ଷମତା ପଟକୁ ଆଉଜି ଯାଏ । ତଥାପି ଆହୁରି ଅନେକ ପଥ ବାକୀ ବୋଲି ଭାବିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ମତ ହୁଏ, ହାଇ ମାରେ, ନିଦ୍ରା ଯାଏ । ସେହି

ନବ୍ରାବସ୍ଥାଟାର ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାଇବାରେ କେତେ ନା କେତେ ଉତ୍ତେଜନା ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଲଗିଥାଏ । କ୍ଷମତା ହାତରେ ପରକର ହୋଇ ରହେ ।

ଭାରତବର୍ଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବାପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରକୃତରେ କେଉଁଭଳି ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କଲା ? ସେହି ପକ୍ଷରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଅଡ଼ାଟି ପ୍ରଧାନତଃ କେଉଁମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିଲା ? ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହାତରେ ସେହି ଅଡ଼ା ରହିଲା, ସେମାନେ ଦେଶର ଇପ୍‌ସିତ ପରିବର୍ତ୍ତନଗୁଡ଼ିକୁ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ନେବାଲାଗି ପ୍ରକୃତରେ କେତେଦୂର ଇଚ୍ଛା କରୁଥିଲେ ? ଓଡ଼ିଶାରେ ଡେଣିକି ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷମତାର ଆସନରେ ବସିଲେ, ରାଜନୀତିର ମୁକ୍ତମଣ୍ଡପରେ ଆସି ବସିଲେ ଏବଂ ଆମ ଭାଗ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କଲେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର କେଉଁଭଳି ମନୋଦୃଷ୍ଟି ରହିଲା ? ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟକୁ ତାର ସ୍ୱଧର୍ମ ପାଳନ କରିବାଲାଗି ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ନା ନିଜର ପୋଷ ମନାଇ ରଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ? ପୋଷ ମନାଇ ନେବାର ଯାବତୀୟ ଅଭିସନ୍ଧି ଆଗରେ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ମଧ୍ୟ କେଉଁଭଳି ଆଚରଣ କଲେ ? ସେମାନେ ନିଜ ଧର୍ମରେ ରହିଲେ ନା ହାଉଆ ଅନୁସାରେ ଆଉଜି ଗଲେ ? ସେମାନେ କ୍ଷମତାର ତୋଷାମଦ କଲେ ନା କ୍ଷମତାକୁ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ୍ କଲେ ? ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆପଣାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କ୍ଷମତା । ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅସି ଓ ମସୀ ଭିତରେ, ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷମତା ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗି ଆସିଛି ଏବଂ ଯାବତୀୟ ଅର୍ଥରେ ମସୀ ହିଁ ସେହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରିଛି ବୋଲି ଏକଦା ପ୍ରବଳ କ୍ଷମତାରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ଫ୍ରାନ୍‌ସର ନେପୋଲିଅନ୍ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତବର୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷମତାକୁ ବାଟ ଦେଖାଇଲା ନା କ୍ଷମତା ହିଁ ସାହିତ୍ୟକୁ ଖୁଣ୍ଟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିଲା ? 'ତାକୁ ମଧ୍ୟ ବୋଲିଆନ୍ତି ଧର୍ମ ଅବତାର' କବିତାଟିକୁ ଲେଖି କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଯେଉଁ ସାହସର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ, ଏଠି ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆମକୁ ତାହାର କେତୋଟି ସମାନ୍ତର ଉଦାହରଣ ପ୍ରକୃତରେ ମିଳିପାରିବ ?

ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେବା ପରେ ଏଦେଶରେ ଅଧିକ କୋଠା ତିଆରି ହେଲା, ଯେଉଁଠି ରାସ୍ତା ନଥିଲା ସେଠି ରାସ୍ତା ତିଆରି ହେଲା । ଦେଶରେ ସମ୍ପତ୍ତି ବଢ଼ିଲା, ରାଜ ପରିବାରମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବହୁ ଗୁଣିତ ହେଲା । ଇସ୍କୁଲ କଲେଜମାନ ସଂଖ୍ୟାରେ ବଢ଼ିଲେ, ଛାତ୍ରମାନେ ହାଟପରି ଭିଡ଼ ଜମାଇ ସେଠାକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିଲେ । କ୍ରୀଡ଼ା ବଢ଼ିଲା, ଉପଭୋଗ ବଢ଼ିଲା, ଉପଭୋଗର ସାମଗ୍ରୀ ଓ ଅବସରମାନ ବି ବହୁଗୁଣିତ ହେଲା । ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟରେ ଘଟିଲା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଘଟିଲା । ଅଧିକ ବହି ଲେଖା ହେଲା କବି ଗଳ୍ପକାର ଉପନ୍ୟାସକାର ସଂଖ୍ୟାରେ ଅଗର ସମସ୍ତ ଗାରକୁ ଟପିଗଲେ । ସାହିତ୍ୟକୁ ସହାୟତାକାର ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ବିପଣିମାନ ବସିଲା ।

କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଶୈଳୀମାନ ବାହାରିଲା, କେତେକେତେ ଅଧିକ କ୍ଷମତାର ମନୀଷୀ କେତେକେତେ ଅଭିନବ ଅଭିପ୍ରାୟ ସହିତ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ଆସିଲେ, ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ କଲେ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ, ସଭା ମଣ୍ଡାଇଲେ । ସାହିତ୍ୟର ଏହି ବହୁ ଗୁଣିତ ଏବଂ ବହୁମଣ୍ଡିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ ହୋଇ ପାରିଲା କି ? ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କର ଜୀବନରେ ତାହା ସଙ୍କଳ୍ପଶକ୍ତିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଆଣିଦେଲା କି ? ଏଣିକି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏଠି ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ନିର୍ଭୀକ ଏବଂ ଅନ୍ତତଃ ନିଜପ୍ରତି ଅଧିକ ସାଧୁ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଦେଇ ପାରିଲା କି ? ମନୀଷୀମାନଙ୍କୁ ମେରୁଦଣ୍ଡ ସିଧା କରି ଛିଡ଼ାହେବାର ବଳ ଆଣିଦେଇ ପାରିଲା କି ? ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ସାହିତ୍ୟର ଯାବତୀୟ ସମୀକ୍ଷା ଏବଂ ଆଲୋଚନା କହିଲେ ସବାଆଗ ସେହି କଥାକୁ ହିଁ ବୁଝାଇବା ଉଚିତ । ଗୋଟିଏ ସାହିତ୍ୟ ଅଛି, ଯାହାକି ସକଳ ସନ୍ତର୍ପଣ ସହିତ ଯାହା ଯେମିତି ଅଛି, ତାହାରି ସହିତ ଖାପ ଖାଇଯାଏ, କୁତ୍ସିତ କଳା ଦେହଟା ଉପରେ ସତେଅବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଙ୍କଣ ରୂପେ ଶୋଭା ପାଇଥାଏ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାରର ସାହିତ୍ୟ, ଯାହାକି ଗୁହାଳକୁ ଗୁହାଳ ବୋଲି କହେ, ଲଜ୍ଜାକୁ ଲଜ୍ଜା ବୋଲି ଘୋଷଣା କରେ, କୁତ୍ସିତ ବୋଲି କହେ । ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଆଲୋକର କଥା କହେ, ଭୀରୁମାନେ ଥରଥର ହୋଇ ଡେଉଁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତଥାପି ସାହସର କଥା କହେ । ସମ୍ଭାବନାର କଥା କହେ, ବିଶ୍ୱାସ ଆଣିଦିଏ । ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ କେଉଁ ପକ୍ଷଟିକୁ କେତେ ସ୍ଥାନ ମିଳିଲା, କେତେ ସମ୍ମାନ ମିଳିଲା, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗଟିର ସମୀକ୍ଷା ହେବା ଉଚିତ । କେବଳ ଜଣେ ସାହସୀ ସମୀକ୍ଷକ ହିଁ ସେହି ସମୀକ୍ଷା ଲାଗି ଶ୍ରଦ୍ଧା କରି ପାରିବ ।